

VAIŽGANTAS

raštai

12

VILNIUS · 2000

VAIŽGANTAS

PUBLICISTIKA

1925–1928

VILNIUS · 2000

UDK 888
Va–133

Parengė
Eglė Bielskytė
Eligijus Daugnora
Redagavo
Vytautas Rakauskas
Dailininkas
Saulius Chlebinskas
Vyr. redaktorius
Vytautas Vanagas

ISBN 9986-513-97-9 (12 tomas)
ISBN 9986-513-38-3 (bendras)

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000
© Dailininkas Saulius Chlebinskas, 2000

JAUNAM VEIKĖJUI

Pavyzdingiesiem kunigam
a. a. Jonui Vizbarui
a. a. Pranui Turauskui
atminti
Vaižgantas

Šitie feljetonai buvo surašyti daugiausia 1919 m. ir išspausdinti „Nepriklausomojoje Lietuvoje" Vilniuje ir „Ganytojuje" Kaune, vienas „Tautoje" ir vienas „Tretininkų Kalendoriuje" 1924. Paskutiniuoju du parašyti 1924 m. katalikų žurnalui, bet jo nepriimti, tai dar nespausdinti. Žemaičių vyskupijos Ordinariatas šitą knygutę priėmė maloningai.

RYŽKIS, NESIDAIRYK!

Pirmučiausia reikia tavo pasiryžimo:

– Aš – tai – padarysiu!

Tark tai taip tvirtai vyriškai, kad visi, tave išgirdę, pasakytų:

– Taip, jis tai padarys, nes jis – vyras!

Tu, brolau, nemanyk, jog kas nors pasaulyje savaime darosi dvasių srityje. Net ir ne dvasių. Tas pats turtapalaikis, geras pasitūrėjimas, ar tau savaime, nekviečiamas ateina? Oi, ne! Kiek ko pasitieksi, tiek to ir turėsi. Nieko daugiau. Dvasios turto tiek pat: kiek pats save persilauši ar kitiems nesiduosi perlaužiamas, toks ir būsi.

Stodamas į baigiamąją specialę auklėjimo ir mokslo įstaigą, ketindamas pats specialistu tapti, vyriškai pasiketinęs pasiekti pasižymėtojo galo, iš pat pradžių imkis darbo tokiuo pasiryžimu, lyg tau per tuos kelerius metus visai nebetektų svyruoti dėl savo pašaukimo. Tu svyruosi ir, labai galimas daiktas, kito ko stversies. Vis dėlto šiandien eik tokiuo atkakliu pasiryžimu pasidaryti ir šioje specialybėje – vocatus[1], idant nebereiktų išstoti.

– Aš – tai – padarysiu!

Niekai tas vyras, kurs imasi darbo abejodamas:

– Kažin gi? Kur čia man! Ne tokių buvo, kurie ėmės ir netesėjo...

Jei šitaip kirtėjas svyruotų, neužsimotų kirviu ant šimtamečio storaliemenio medžio. O tuo tarpu ištisi miškai virsta po kirviais tų, kokių visą kapą nugultų ir sutriuškintų tik vienas tas augmenyno milžinas.

Su vedega ir su kastuvu ateina žemės vabaliūkštis žmogėnas į ištisą kalną. Rieškučias tepasemia, o darosi gilūs tarpukalniai, kiaurakalniai ar visai jų nebelieka.

Pasiryžimas, ištvermė, darbštumas kalnus pakiloja.

Tikėk savo pajėgomis. Žinok, jos didesnės už garo, elektros ir sprogstamosios medžiagos pajėgą. Nėra tokio daikto pasaulyje, ko žmonija užsimetus nepadarytų. Aš neesu tikras, jog Žemės žmonės niekados nesusikalbės su Marso žmonėmis, jei jų ten yra.

Lėti lietuviai, o žiūrėk, kokią milžinišką kovą dėl savo kultūros yra pakėlę ir – laimėję, galima sakyti, žaisdami, viena savo dvasia, nepavartodami jokių kitų ginklų. Kokią milžinišką kovą dabar štai kelia dėl savo nepriklausomybės ir, dabok, – vėl laimės!

Tikėk savimi, jaunas lietuvi visuomenininke: tau skirta žymi vieta eilėje kultūrinių tautų. Norėk – padarysi. Tikėk – įvyks. Žydai įsivaizdavo save pasaulio viešpačiais, rinktine tauta, ir jie darosi viešpačiai. Ne savaime – savo pastangomis.

Kibk į darbą, kaip anglų mastifas[2], kurs kad įkimba, papjauna arba pats pastimpa. Galbūt kad tame darbe ir tu galą gausi, neišvydęs savo darbo išdavų. Nesigriausk: tai, ką būsi padaręs, bus tau pakaktinas atlyginimas.

Tegu antras toks, kaip tu, tiek pat ar net daugiau padaro; trečias, dešimtas, ir paskutiniojo galo tesusilaukia dvidešimtasis. Manai, jis bus labiau už tave patenkintas? Niekados! Pabaigtas darbas – nebegyvas; iš gyvenimo srities jis pereina į istoriją; jos įdomaujama žinoti, tik ja nebegyvenama ir nebesisotinama. Klystų, kas manytų pabaigtą darbą juoba patenkinant neg tebedirbamą. Pabaigei, apžiūrėjai, sumetei ir – užmiršai dėl kito darbo. Paginėjai, nutraukei. Tai temalonu, kas tęsiasi, kas tenkina, visą laiką dirbant.

Dirbdamas tu esi pilnas daug didesnių vilčių ir išdavų, neg jų susilauki. Tai ir tenkinkis juoba platesniais savo norais, ne siauresniais rezultatais.

Griebk vis plačiau, idant daugiau liktų. Vertelga, jei verčias šimteliu, rublius tepelno; jei verčias tūkstančiu, jau šimtus pelno. Rezultatai sulig apyvarta.

Tavo apyvartos kapitolas – tavo dvasia. Tik toks skirtumas: paprastojo kapitolo iš šalies tepadaugėja, o dvasios kapitolas – iš savęs, kaip kefyro grybelė. Tik reikia įmerkus laikyti grybelė į virintą vandenį, idant nebūtų jame svetimų bakterijų ir laisvės tebūtų toms vienoms kefyrinėms; sielą merk į gryną jausmą, širdies tyrybę, gerai išvirinęs ją savo pasiryžime, idant visa, kas pūdo, kas žmogaus energiją stabdo, būtų panaikinta; pirmon galvon egoizmas ir lytiniai palinkimai.

Juo nedrąsesnis tavo aukštų idealų siekimas, juo drąsiau vinsta kūninis egoizmas. Aukštybių ir platybių idealiniai siekimai rangčiojasi su gyvuliniais žemybių ir siaurybių gaivalais. Draugėje netarpsta, tik arba vieni, arba antri nukalėja priešą. Dabok, padėk pasistiepti idealui, idant nukalėtų kūną, ne antraip!

Žmonės remia savo laimę gyvulio patenkinimu. Vokietį patenkinąs „pilnumo jausmas" pilve, kad ir jis būtų per pusę medžio pjaulais prikimštas. Taip patenkinta esti ir karvė. Dar labiau: ji daugiau įėda ir perdirba. „Laime" žmonės vadina ypač lytinį patenkinimą. „Panis et venerea"[3] – įgimti dalykai; gal net būtini; vis dėlto arba visai išvengiami (venerea), arba sumažinami (panis – duona). Ar šiaip ar taip tai dalykai antriniai, žemosios rūšies.

Pirmosios, aukštosios rūšies dalykai – sielos, idealo, plačiųjų sričių norai, ne tai, kas vienan pilvan pareina. Manai, iš tų aukštesniųjų dalykų mažesnis patenkinimas neg iš materialybės? Tik atmink, ką jauti, kaip tau plečias širdis, kai pasiseka gražiai mintys išdėstyti ir bedėstant jos tavo akyse, bet lyg ne iš tavęs, bent ne tavo valia, čia pat plečias ir tave patį stebina. Tik atmink, koks tu puikus esi, ir to jausmo tau ilgam užtenka, kai tau sekas nugalėti priešininkas susirėmus; kai tau sekas rasti naujų, jam nežinomų argumentų, labiau užveržti tavo logikos mazgas; kai tu raštu ar piešiniu padarai technikos, architektūros ar dabos projektą, ir tai pagiria, bent tavo idėją seka ir galvoja specialistai; kai tau sekas raštu ar varsomis vaizdas piešti ir reginiai, tipai

pinas į vieną harmoninį paveikslą; kai visuomeninis tavo darbas ima vaikų (filijų) turėti – plėstis ir šakotis; kai tu viską veiki.

Aš tave tikinu, ir tu negali man nepritarti: kūrybos, kreacijos veiksniai velkas su savimi lygius patenkinimo elementus, ar jie būtų kūno ar dvasios gimdymai.

Aš čia tekalbu ir tekalbėsiu apie vienus dvasios darbus. Jiems dirva ir pagrindas dygti, želti ir tarpti yra – ryžimasis:

– Aš – tai – padarysiu!

Pasiryžai, užsigeidei, pliaukštelėjai delnan:

– Taip turi būti!

Ir tu jau – kūrėjas. Jau tu dieną naktį suksi sau galvą, kaipgi tai padarius? Griebsies šio ir to ir pats nepajusi, kaip tapsi šakotas veikėjas, tiek neramus, tikriau – susirūpinęs, jog nė laiko tau nebebus pagalvoti apie žemybes (panem et venerea) ir joms pritarti. Ir vis dėlto labiau patenkintas, nes dvasios kūrybos veiksmas tęsias ilgai, kąsnis gi, gurkšnis ar kits kas – tik tai akimirkai.

Ryžkis tat, Jaunas Lietuvi! „Derzaj"[4] dvasios srityje: būsi ir pats laimingas, ir kitus palaiminsi!

NUGALĖK TINGINĮ!

Pirmiausias ir galingiausias pasiryžimo prieštarautojas tai – tinginys*. Kaipgi žmogus ryšies, kad nepaslenki? Ag gerai būtų šis tas padarius; kad ir štai šventu tapus, tik kad tingi. Nori ir nenori tinginys. Jei tinginio nenugalėsi, tinginys nugalės bet kokį tavo pasiryžimą.

Tinginys – vyriausia tautinė mūsų jeibė ir negarbingiausias mūsų būdo savumas.

Negerai, kad mes esame grynų žemdirbių tauta, kuone be priemaišų. Sunkus žemės kilnojimo darbas daro mus lėto tempo žmonėmis. Ūkio darbuose temperamento neparodysi: arba pa-

*Aukštaičiai tuo vienu žodžiu vadina tinginį žmogų ir jo tingėjimą.

dargą pagadinsi, arba pats trūkį gausi. Gerai būtų, kad ūkio darbus per kurį laiką pakeistume miestiškais amatais, kur mašinos sparčiai dirba, ir tu, nori nenori, turi jomis sekti. Tai išjudina lėtumą, ir, sugrįžę prie ūkio, bene padirbėtume kiek tiek sparčiau. Bent kitur tie patys žemdirbiai daug vikresni, ar tik taip rodos, nes darbštesni?

Kad netingėtume mes, ūkininkai, dvigubai daugiau padirbtume, dvigubai turtingesni būtume net tomis pat politikos ir ekonomijos sąlygomis.

Kad nebūtume tingėję, visa mūsų paviršutinė kultūra būtų jau aukštai pakilusi. Mūsų ūlyčios purvinos, kad nepaslenkame dyku laiku žvyro prisivežti. Mūsų gryčios drėgnos, pilnos šuto, nevalyvos, storai užšąlančiais langais iš vidaus, greit supūvančiomis sienomis, kad šeimininkės viską lieja sau čia pat po kojų. Kaipgi oran bet pamazgėlę išneš išlieti, kad jų taip daug, o per namelį – visi trys žingsniai? Tiesa, būtų galima tam tikras indas už gryčios durų namelyje pasistatyti, ale gi tu susiprask, kad geras. Dėl to pat ir su namų gyvuliais broliaujamės. Kaipgi jiems jovalą į tikrąją jų stanciją, kiaulidę, neši, kad galima jie į savo stanciją, gryčią, atsikviesti, idant čia mums panosėje pasmirdėtų ir po kojų priterštų.

Galvų apgarinimas, vaikų nykimas – vis dėl to nevalyvumo, išaiškinamo nepaslinkimu, bet neišteisinamo.

Daug ko mes iš senųjų kartų esame paveldėję, drauge su kūnu – ir dvasios tingumą. Tik jei mūsų tėvai ima bent namų ruošoje ir liuoboje nebevaduotis tinginiu, juoba jaunuomenė nebegali juo vaduotis bet kokiuose savo žingsniuose. Ypač šiais laikais, kada eina prie tokio darbo sutvarkymo, kad nebežūtų veltui nė vienas pajudėjimas, nė vienas rankų mostelėjimas. Pramonėje tėra vienas obalsis: greičiau, greičiau! daugiau, daugiau! Dirba rungčiomis, tai tas laimėja, kas daugiau ir geriau padirba.

Patarimas: festina lente – skubėk palengva – visai nereiškia mūsų: dirbk atsileidęs, ir tiek, kiek tam kartui tėra reikalinga. Festina lente – nereiškia, daryk tinginiuodamas, tik – dirbk neatsileisdamas, nors ir palengva; sistemingai daugiau padirbsi, kad ir negreituoju.

Ėjo Kiškis ilgakiškis sykį su Ežiu lenktynių. Liuokt liuokt Kiškis po sieksnį vienu šuoliu, ir nebeliko bematyti Ežio. Kol jis atropos atpuškės, aš galiu pamiegoti ir tai pirmas nubėgsiu. Sakė Kiškis, prigulė paežyje ir užmigo. O Ežys ruseno ruseno ir pirmas atbėgo į vietą, Kiškiui dar nepakirdus.

Tinginys – mūsų sielos vijoklis; apipina visus mūsų ketinimus ir nebeleidžia jų realizuoti; liepia vis rytdienai atidėlioti, kol visai nepereina noras. Morgen, morgen, nur nicht heute, sprechen immer faule Leute[1].

Moksle, kaip ir pramonėje, eina tokių pat rungtynių, tik daug garbingesnių, nes ne vienų pačių naudai.

Ar mes galime išlaikyti tas rungtynes? Ir labai galime, tik netingėkime. Mes, lietuviai, moksle esame tiesiog universalai. Visa ko pramokstame be galo lengvai, tik ir be galo sekliai.

Kalbų mums pramokti – dykas galas. Mūsų kalbos organą yra padariusi harmoninga ir skambi lietuvių kalba. Dykas mums galas ištarti sunkiausius svetimus garsus. Mūsų kalbamosios stygos muzikalės, jų nevaržo joki garsų švagždėjimai, gargaliavimai, ankštumai. Mes girių, laukų šaukėjų, dainininkų tauta. Atmintį mes turime gyvą, sujamią ir laikančią suimtuosius dalykus. Ir vis dėlto mes kalbų nemokame. Rusiškai, gudiškai, lenkiškai, vokiškai, latviškai ar dar kitaip tie mūsų temoka, kuriems tos kalbos drauge su jų gyvenamosios vietos kvapu ir dvasia įsiskverbė savaime. Ir jos įsiskverbia lengvai, pasidaro lyg gimtinės. Bet kad mus tyčia mokina, tai jos mums nebesiseka, – mes kalbų mokyklose nepramokstame.

Ag gerai būtų pramokus. Antai kokių tolumoje matosi literatūrų! Tik gerk, kaip saldaus pieno. Antai vis dažniau tenka santykiuoti su svetimtaučiais. Ag gera būtų, kad galėtumei žmogus su jais susiprasti. Be kalbos – kvailas esi, kad ir pūrą žinių turėtumei ir būtumei gudrus, kaip pats Saliamonas. Tik įnik gi tu į vieną ar į kitą kalbą, kad – tinginys...

Nepaslenkame, drabnumas mus ima, lyg paliūtyje. Geriau prie lango ištisą valandą prastovėti. Geriau be tikslo pratursinėti. Geriau tuščiai prakombinuoti, kaip aš gerčiau, kad galėčiau, kad garnio kaklą turėčiau, arba, kaip žingsniuočiau, kad tokius ilgus staibus turėčiau kaip garnio.

Turime matematikų, istorininkų, archeologų, etnografų, medikų, agronomų, girininkų, inžinierių. Tik neturime – profesorių. Kodėl? Atmenu savo mokslą realinėje mokykloje, dar tebevieš-pataujant moksle pozityvizmui. Tada viršijo gamtos mokslai. Botanika, zoologija, mineralogija, anatomija, fizika, chemija, mechanika skaitėsi ne tik svarbiaisiais dalykais, bet kuone evangelija (pozityvizmo). Ir mes juos mėgome. Tik kurį? Tai ir buvo klausimas, kai teko išsirinkti specialybė. Nė vienas mūsų nebuvo ypačiai pamilęs bet kurį mokslą, nes – tingėjome į vieną įnikti. Tesimokėme, quantum satis[2] pažymiui. At, geriau mesiu burtą – kuris mokslas savaime man pateks, to būsiu geras mokslininkas: geras girininkas, geras agronomas, geras kalbininkas, technologas, teisininkas. Pagaliau – net geras „rabinas".

Ir galėjome būti kai ko geri. Tik ar tapome? Mokslai, kaip ir anos kalbos, gėrėsi į mus, kaip vanduo susigeria į pentis. Tiek ir teturime, kiek įsigėrė. Patys nepaslinkome tapti gilintojais, idant taptume profesoriais. O būtume tapę, nesakyk man, bent kas dešimtas einąs aukštąjį specialų mokslą.

Kalbėk sau sveikas, tai padarė mūsų neturtas. Atima jis laiko, kai reikia mokytis ir drauge uždarbiauti pragyvenimui. Vis dėlto ir šiuo atveju, kad negaištume laiko, kad išnaudotume kiekvieną valandėlę, $33\frac{1}{3}\%$ kietai „moksliškai" imant, galėtume daugiau laimėti žinių, kalbų ir literatūros. Darbas darbu, gaištas gaištu.

Argi neatmeni, kaip tau rasdavosi laiko, jei ne dieną, tai naktį, kai į tave imdavo kas nors savaime sunktis: rašytojas savo talentu, kuriam nėra pajėgų atsilaikyti? Liepė tau paskaityti bent vieną jo veikalą, o tu ėmęs paskaitei keliolika. Tai esama ir varguoliui moksleiviui galima.

Lygia dalimi ir mūsų amatai. Tiek mes teturime amatininkų, kiekai amatai patys savaime, lyg netyčiomis įsisunkė. Mes jų neieškome, nes tam yra reikalingas ryžimasis, o mes – nepaslenkame, tingime, kaip turkai, vadinamieji „stinkende Faulenzer"[3].

Mūsų tinginys virsta tikra neurastenijos liga. Aš ketinu atsakyti į laišką: tyčia jį pasidedu ant stalo, kad neužmirščiau. Ir jis guli. Aš jį matau, bet neturiu energijos imtis plunksnos. Pagaliau ima jis mane nervinti. Aš graužiuos, spjaudaus, kuone mušu

save per veidą, mano santykiai su reikiamaisiais žmonėmis genda, o aš vis tiek negaliu imtis plunksnos. Ir pereina laikas. Ir tenka padėti į skrynutę neatsakytas laiškas.

Lygiai darosi su knygų skaitymu. Nusipirkau ar kas man dovanojo knygą. Aš jos įdomauju. Žinau, kad tai gera. Ne tik gera, bet tiesiog chef d'oeuvre'as[4]. Ir vis dėlto neskaitau. Pažinau patriotą lietuvį, knygelių platintoją, jų slėpėją, kurs nebuvo prisivertęs pats bent vieną paskaityti. Ištisas bibliotekas susidarome skaityti ir mokytis, o jos taip ir stovi ištisais metais nepaskaitytos. Vis mat nėra laiko, anot Tindžiulio.

Užtat kai įninkame dirbti, tai vėl neurasteniškai – viską pametę, pamiegoti ir pavalgyti nebeturėdami laiko, kol išsisemia visas fosforas iš smagenų.

Taip joks veikėjas ilgai nepaveiks. Pagaliau ir nieko nenuveiks, neįsipratinęs į sistemingą darbą, nenugalėjęs savo ligos – tinginio.

DAUGIAU ŠVIESOS!

Veikėjau, atsimerk!

Dar plačiau!

Visai išplėstom akim žiūrėk!

Tegu didėja tavo akiratis!

Tegu šviesa užgauna tavo vyzį visa savo galybe!

Tegu grimzta jos spinduliai į vidujinę tavo esmę ir ten mirga visomis septyniomis savo vaivorykštės spalvomis!

Tegu iš vidaus šviečiamas džiaugsmas reiškiasi tavo veidu ir svavalingi šypsenos kiškeliai tegu lošia skruostų duobutėse!

Tai literatiškai ir drauge simboliškai.

Iš mokslo šviesos tiek pat gauname džiaugsmo ir stiprybės sielai, kiek iš šviesinių oro vilnių džiaugsmo ir stiprybės kūnui.

Stipriausias, kiečiausias kūnas esti tų gyvūnų, kurie daugiau saulėje laikosi. Silpniausi arba visai bekauliai tie, kurie niekados saulės nemato, žemėse nardydami.

Augmens stiebas vešlus ir kietas esti, kai jis tiesiai geria šviesos spindulius; o bevarsis ir bejėgis esti, kai jis jaučia toliau esant šviesą ir veltui stiepiasi jos pasiekti.

Bulbės daigas iš pagirnio išlenda per visą mastą – kaip bizūnas. Kas gi, kad ne žalias, be šakų, be lapų ir savo paties sunkumu nulūžta?

Mokslų šviesa tą patį padaro sielai. Kas nuolat vaikščioja jos šviesoje, tas pilnas rimties ir išminties, to nepačiupinėjamo vidaus turto, kurs žmogui duoda teisės be jokių laipsnių ir titulų paimti pirmąją vietą visuomenėje.

Jaunasis Veikėjau! Jei bet kam pravartu mokslo šviesa, tai juoba tam, kurs žibintuvu stovi keliems tūkstantims žmonių; juoba keliems šimtams tūkstančių.

Vado „siaurizmui" atsiliepia visa apylinkė. Menkutė jo ideologija ko gi duos tiems, kurie nė to tiek neturi ir yra ištroškę, kad savosios nepajėgia susidaryti?

Pirmiausia brangink mokslo šviesą dėl to, kad tame tikroji tavo paties laimė. Viskas begyvenant tave užvils, visa ko prisisotinsi, nuo visa ko nusigręši, tik ne nuo mokslo, ne nuo knygos.

Mokslas – tai duona. Gali ji būti saldyta, sūdyta, baltesnė ar juodesnė. Bet visados ji bus sveikasis ir pagrindinis žmogaus gyvybei valgis.

Gardūs ir kiti valgiai. Gardūs sukrainiai. Vis dėlto jais nemisi.

Miela muzika, tik jei tau tuo pradėjimu 10 valandų kas į ausį grotų, tu iš proto išeitumei.

Lygiai daina. Tegu tau kas už sienos nuolat niūniuotų, tu savo galvą imtumei į tą pat sieną mušti.

Gera turėti prietelių. Tik jei jie pradėtų tave kasdien lankyti, tu nusipirktumei cerberį tavo durims saugoti.

Turėdamas duonos, vargu bau pasiilgsi marcepanų. Iš jos vienos būsi sveikas ir linksmas. Turėdamas knygų, vargu bau pasiilgsi smuklės, restoranų, pigių juokavimų ir visa to, nuo ko galvą sopa.

Knyga, net ne pati geroji, taip sau, apygerė, nuramins tave, patenkins tave, numalšins jauno nerimą, veržimąsi šokti bėgti toliau, toliau; o kur, o ko, nė pats nežinai.

Meilės saldybių, alkoholio nuodų, dailės įspūdžių, – visa ko tu rasi – moksle.

Ir darys tave mokslas, knyga tokį brendusį, tokį rimtą, nesiblaškantį, nesvyruojantį, tokį savimi patenkintą, jog ir kiti tavo paties šviesoje rodysis geri ir malonūs.

Jei tu būsi pilnas aukštų minčių, gilaus žinojimo, tavo norai patys savaime išsiplės.

Argi gali būti siauraširdis žmogus, kieno platus akiratis?

Kas daug galvoja, daug tiria, daug ieško, tas daug jaučia, daug myli, daug nekenčia ar bent neapvėža.

Mintys – galvai gimnastika, jausmai – širdžiai gimnastika: jas lavina ir kečia, idant pagaliau galva apimtų visą kosmosą, o į širdį sutilptų – visa žmonija.

Kokie kiti mėgumai prieš tą laimę, džiaugsmą ar patenkinimą? Prieš vidaus skaistybę ir puikybę? Prieš aukščiausį žemės titulą – *Išminčius*?

Ar būtų Sokratą[1] bent per plauko storumą pakėlę pasaulio atminime, jei būtų jam davę konsulo ar kitokį titulą?

Konsulų buvo daug, imperatorių taip pat daug. Gerai, jei kuriam istorija paskyrė keletą eilučių ir datą. Šiaip jau nė žymės jų nepaliko.

Sokratas nemirtingas ir plebėjum likęs.

Nesigviešk tad titulų ir išaukštinimų. Jie ir patys ateis į tavo išmintį ir išmonę.

Ateis žmonės ne tau laimės duotų. Kai duos aukštą pavadinimą, taikys tavo turtą pasisavinti.

Drauge su aukštu pavadinimu duos tau ir aukštą ir labai atsakomą vietą; tiek atsakomą, jog nežinia, ar tesėsi; gal per kurį ne kurį laiką visus savo titulus vėl pralaimėsi, drauge savo garbę ir šlovę.

Ir liks tau tik neskanumo, užvylio, sarmatos ir tuštumo vieton visų laukiamų iš aukšto pavadinimo gerumų.

Kai tu esi aukštai, iš tavęs – reikalauja. Kai tu būsi savo vietoje, tu pats duosi, tu pats būsi savo turto aikvotojas ir saugotojas.

Tavo turto – išminties ir žinojimo – niekas nepavogs, niekas į rinką nenusineš papirkliauti savo naudai.

Tu, dvasios Krezus[2], palaimink visus, kuriems skirtas esi dirbti, ir nelauk, kad tave už tai laimintų, nes to nesusilauksi. Nei tu to ilgėkis, nei už tai pyk; taip yra pasaulyje.

Sulig Talmudu[3]: vienas tėvas lengvai išmaitina dešimtį vaikų, bet dešimtis vaikų vargiai ir skurdžiai maitina tą vieną tėvą.

Būk maitintojas, ne maitinamas!

Brangink mokslo šviesą ir dėl to, kad tai tikroji ir būtinoji laimė tavo tautai, tavo visuomenei. Iš tavęs laukiama, kad tu bertumei piltumei, nes tu – vadas, tu – veikėjas. Gi iš tuščio neišpilsi.

Būk išminčius, jei nenori likti – tik mandragalvis.

Neduok Dieve, kaip neskanu, tiesiog skurdu matyti veikėjas siauraprotis, siaurakaktis, siauravyzis!

Jo padėjimas priešakyje daro jį drąsiu ne tik daryti, bet ir spręsti. Tai blogiausia. Priverstas spręsti, ima savimi pasitikėti. Kalba autoritetingai, o visi jaučia jį esant kvailą.

Dažniau peikia, nes girti jau reikia platesnės širdies, kartais net tikro heroizmo. Nesiduoda papriештarauti, įsižeidžia net pataisomas. Apeliacija jį rūstybe perima.

Mandragalvis viską žino, nors nieko nežino, viską išmano, nors nieko neišmano.

Siaurapročio veikėjo išvados yra ne raginimas, tik stabdymas, ne plėtimas, tik siaurinimas.

Jis ne šviesiai šviečiąs žibintuvas, tik gazinė, be kaminėlio „vilko akis" patamsyje ir ta akis tesmilksta akis griaužiančiais dūmais.

Vis dėlto siaurakaktis kuo geriausia apie save nusimano. Fi-fi! Sokrato jam nė neminėki! Kas jam ir viso pasaulio gudrybės? Jis turįs – savo nuomonę. Suprask – geresnę už viso pasaulio.

Ar nori toks būti? Žinoma, nenori. Bet tu toks būsi, jei nuolat, nuolat mokslo šviesoje negyvensi.

Mielas Lietuviukai! Tautai dirbti eik tokiuo pat širdies virpėjimu, kaip eini Aukštėjui[4] aukoti. Ir nuolat dabok, ar tavo padegtieji naudos kvepalai aukštyn kyla, ar palei žemę draikosi ir tik čiaudėt kitus verčia.

Žiūrėk, štai ko iš tavęs pasaulis reikalauja. Seniau to nereikalavo. Dabar visas svietas seka vienu obalsiu:

Šviesos, šviesos, šviesos!

Bažnyčios nebegana. Duok mokyklų, knygynų, skaityklų; duok laikraščių ir knygų; kalbi bažnyčioje, kalbi mokykloje, tai pakalbėk dar ir rinkoje! Daryk partijas, frakcijas, krypsnius. Vesk rinkimus, skelbk programas; rašyk įstatus ir įstatymus; organizuok, tarpininkauk, atstovauk; būk apologetas ir netikrųjų stabų griovikas; kontroliuok ir kritikuok!!!

Brolau, jei to dar tau negana, pridėk visą atsakomybę Viešpačiam Leidėjui už sugaišintus, bent neprocentavusius talentus.

Ak, daugiau, daugiau šviesos!

EI, JAUNUOMENE, KILK LIG DEBESŲ!

(A. a. lakūnui Vytautui Riaubai[1])

Sveika, Saule, anksti kėlus, vandenėliu apsiprausus ir rasele apsišlaksčius! Abiem rankom skiri miglą.

Leisk pasveikinti pasaulį, beg jis sveikas, beg jis gyvas, per naktužę neištižęs, giliu miegu neįrūgęs, nakties šalčiu nesustingęs, nakties tamsos nepabūgęs.

Glaudžias lapai, gaužias paukščiai, bet kurs gyvis lėpsta alpsta: mirtį neša naktis juoda. Tik ne mirtis tai, letargas; tai tik Laumės sužavėtas gyvis lėpsta, alpsta, stingsta. Moja skraiste prieš pat veidą – ir apniunka gyviui akys.

O aš Laumės priešininkė. Aš pamosiu palaidine – atsimerks gyvis žiūrėti ir vėl džiaugtis nepraradus. Laumė juoda, Laumė tamsi: ji – pažemių karalaitė. Ašei skaisti, ašei šviesi: aš – aukštybių karalaitė.

Aš neleisiu kurmiu būti! Aš sukelsiu neramybių: tegu viskas klesti, žydi, tegu siekia nepasiekia, tegu džiaugias neišmano, kokie monai tavoruoja, kas jo sielą taip pagauna, sužavėja ir patraukia.

Aš pasaulį ilgamiegį apibersiu diemenčiukais, aliai pelkę išdabinsiu, kad blizgėtų, kad apgautų nabagėlį lengvamintį ir ten rūmus jam statytų, kur bakūžė samanota.

Ašei šviesa, aš gyvybė; ašen šildau, ašen šviečiu; ašei džiaugsmas, viltis kilni, aš – žmonijos idealas.

Sveika, Saule! Aš tav jaučiu. Milijonai mylių kelio man nestabdo jausmais kilti, mintim siekti ir matyti tą šaltinį mūsų laimės, tą kilniausią žadintoją.

Mes, spindulio nusitvėrę, kaip tas senis pupos laiško, kylam drąsiai lig pat Saulės.

Sveika gyva, Aušra skaisti! Sveika kilus ankstų rytą, išsilsėjus, išmiegojus, džiaugsmo pilnomis akelėms, naujoms pajėgoms išputus, narelius pasilaidavus, plačiakrūtė, sauvalinga, pažadėjimų pilnoji!

Sveika gyva, Saule skaisti, kai tu rimtai ruošies dienai, dienos darbo dirbt – riedėti, kol nuo krašto iki krašto nepalaiminsi pasaulio.

Ilgas žygis, platu vietos; daug daug turto reik išberti, kol bet gyvis gaus dalelę tavo meilės ir gyvybės. Nebeplati, nebraudona: susivaržius darban šoki ir aikvoji ir aikvoji savo turtą – šilimėlę, skaisčių spindulių galybes; net pagelsta tavo veidas, net sulysta tavo kūnas, lyg dvigubai sumažėji.

Bet jau arti vakarėlis, Saulėlydžių rausvi rūmai. Tiesia rankas ilgūnėles: eikš, Saulyte, patalėlin, mik, Saulyte, saldžiu miegu, mesk liemenę – stuomens skydą – jau nebreikia darbo juostų!

Davinėjai laimės, džiaugsmo, tai ir pati imkis, džiaukis. Tu dabinai mūs pasaulį – mes liūliuosim tave miegant, Saulėlydžiai, tarnai rūmų tos aukštybių karalaitės, kad vis jauna, džiaugsmo pilna, džiaugsmo piltumei pasauliui ir viliotumei, viliotum, kas tik širdį švelnią turi, kas pajunta prakilnybes, kam vis siaura, nors erdvėse, kam vis žema, nors bažnyčioj.

Neramintoja Saulele, neužmiršta nė sapnyje, kas veidan tau pažiūrėjo, kas pajuto tavo veiksmą, saldų jausmą neramybės.

Riedi riedi kiaurą dieną. Džiaugsmu mirga spindulėliai. Virpa virpa žmonių širdys, atsiminus – Idealą. Siekia žmonės, tu – aukštybės, nesiduodi, kad pasiektų. Suka galvas, laužo galvas, kad priemonių tokių rastų pasivyti spindulėlį, iki dangaus pakylėti.

Nei sparnelių, nei mašinų, kurie kūną pakylėtų ir nublokštų ant pat saulės. A, tai kūnas viso kaltas? Imkis, Laume, savo dalį!

Marink kūną tamsumoje! Aš priemonę naują randu: pasliuosavęs dvasia kilti ir pasiekti – Idealą, Saulės aukštį, josios rūmą ir dar aukščiau – patį Dangų!..

Ar Riauba Saulę pasiekė? Siekdamas nepasiekė, kad sunkus. Tai metė žemėn save ir netikusį savo aparatą, netikusio Ikaro išmislą, ir pabaigė aukštyn skristi – jau laisva savo vėle.

Lakūnas Saulę ar šiaip ar taip pasiekė.

Ei, Jaunuomene, kilk lig debesų!

JAUNASIS KUNIGĖLI! MIELASIS LIETUVIUKAI! VYRE!

Kas tu esi, kuriam aš skiriu šį savo raštelį? Nei tu esi Petras, nei Jonas, nei Vytautas. Tu – vaiduoklis. Vis dėlto aš tave, vyreli, neapsakomai myliu, tavimi didžiuojuosi ir negaliu geriausiajam dangaus Tėveliui atsidėkoti už tai, kad tave Lietuvai leido.

Gerai yra, kad Lietuva nestinga jaunučių kunigėlių: jie didelis ir nuolatinis džiaugsmas senstančių tėvelių, tos parapijėlės, kur jie yra gimę augę, ir tos, kur pradeda savo darbelį dirbti.

Kokiuo triūsu ir rūpesniu lietuviai tėveliai teikia savo vaikučiams mokslo! Brangus jis, mokslas, pinigais; šimtą kartų brangesnis savo vidurine vertybe.

Per ilgus ilgus metelius lietuviai tėveliai taupo menką savo prakaito pelną. Gardesnio kąsnelio nenuryja, nepagalvoję, begu tik tau nesumažins ištekliaus, kad mokykloje tu būtumei lygus kitiems ponaitis: švarus, nesudriskęs, nepažemintas. Sako:

– Mūsų svietas nemato gryčioje; o jei ir pamato, tai nesistebi: mes visi tokie pat paišini, aplopyti ir nerangūs. Toki jau mūsų buitelė... Ale tau nei mėšlas mėžti, nei žemelė kratinėti. Ne iš žemių tau šaknelių kasinėtis, tik iš dvasios – išminties ir žinojimo lasytis.

Mato tėveliai, kaip tu, augdamas gražėdamas kūnu, puošies inteligencijos skaistybe, kuri tau ima trykšti iš mėlynų vargu

neaptemusių akelių, iš baltos, saule nenudegusios kaktelės, iš viso nekalto, aržybėmis dar nesuraukšlėto veidelio.

Mato, kaip pamažu tavyje, toje sodžiaus padarėlio įmautėje, darosi kitas žmogus, kurs šneka kitokia neg sodžiaus kalba ir viską viską labiau dedasi į širdelę.

Sunkūs vargai sodiečius kietus padaro; gera ir bloga nelengvai juos perskrodžia. Užtat, kas tik į vidų patenka, glūdi ten ilgus metus, kartais per visą amžių, nors nedarydami triukšmo, neprasiplėšdami oran. Jei prasiplėštų, išgaruotų.

Inteligento širdelė, ypač jaunystėje, esti žymiai suminkštinta. Jis geru balsiau džiaugias, dėl bloga pikčiau pyksta, nors trumpesniam laikui. Padailinta širdelė darosi lyg gryno metalo varpelis, kurs suvirpa suskamba, vos tik vėjeliui dvelkus.

Viskas viskas tave, jaunikaiti, daro nebe tokį. Ir patys tėveliai ima stebėtis.

– Nejaugi tai mūsų vaikas? Mūsų, tai mūsų: mes jam kūną davėme. Tik nebe mes tą kūną minkome ir genime. Juoba nebe mes darome jo vidų – sielą.

Ir lenkiasi senas tėvelis savo gi vaisiui ir nebe savo. Ir siekia sena motutė kartais jam rankelę pabučiuoti – pagriebti tai, kas nebe jų.

Sako, lietuviai dėl turtų leidžią savo vaikus mokytis; ypač kad kunigais išeitų. Tai ne visai teisinga. Kas iš tokių vilčių, kad kol susilauks, pasens ir neberūpės turtais džiaugtis? Ir tų pačių turtų ne taip jau daug kunigas turi išmesti: pačiam esti pravartu.

Oi, ne! Jei lietuvių sodžius tokiuo noru ir pasišventimu darosi šviesuolių, tai reiškia ką ne ką daugiau: kultūrintos savo dvasios žemčiūgėlius, instinktą, kurs jau tesi pasilenkti prieš dvasią. Dėl ko taip nedaro tokios pat buities kaimynai, kurie dar neišaugo iš medžiaginio savo surambėjimo?

Jaunuoju kunigėliu džiaugias visas sodžius, visa ta parapija, kur jis gimęs augęs.

– Mes su juo augome, mes su juo žaidėme, darbelius dirbinėjome. Mes jo kaimynai, jo draugai. Drauge dainavome, drauge laukelius, miškelius lankėme.

Didžiuojasi atmindami.

Patapusiu žmogumi žmonės nebesidžiaugia. Jokių galimybių iš galutinai susikrovusio žmogaus nebelaukiama. Suaugęs pasirodė, kas jis beesąs, ir nebeįdomu.

Kas kita sekti jauno žmogaus ūgis. Iš jo dar visa ko laukiame, visokių neįvykstančių galimybių. Lydi tave į mokyklą ir sutinka atostogoms atvažiuojantį akimis, pilnomis įdomavimo, kokių atmainų tavyje bepasergės.

Juo tu bręsti ir rimtėji, juo tavo draugai ir kaimynėliai gaužiasi, lyg bailės perimami; bailės, nes pradeda nebesuprasti tavo esmės, kuri vis painesnė darosi.

Ir lenkiasi tai tavo esmei, ir savaime siekia tau rankelę pabučiuoti, nors taip dar neseniai ordinariškai su tavimi apsieidavo.

Džiaugiasi tavimi ir tos laimingosios parapijos, kurioms tenka gauti pirmieji tavo širdelės žiedai, kada viskas dar tebėra taip idealu, taip tobula; tavo širdelė dar nesudarkyta, tavo nervai dar neištampyti, linksmaus tavo juoko dar nesuduslino kovos ir susigriaužimai, o gyvenimo kumštys dar jo neapkartino. Žmonės mato, koki ugnelė blizga tavo akelėse, kaip tu, skaistus jaunyste, presbiterio[1] rūbais spindėdamas, eini į aukurą savo Mokytojo iš Nazareto vėl ir vėl atgaivintų, lipi į sakyklą vėl ir vėl sakytų, ką Jėzus begyvendamas yra sakęs ir daręs.

Jaučia parapija, jog tau, pačiam jaunėliui, ne kam kitam, dera savo skruostu, nuo kurio raudonumas dar nenubluko, prie Jėzaus širdies prisiglausti.

Tave laiko tolygiu Aloyzui Gonzagai ar Stanislovui Kostkai[2]. Kitų parapijų žmonės pavydi, nes visi norėtų džiaugtis savo jaunystės gražybe ir nekaltybe.

Visi visi tavimi gėrisi ir džiaugiasi.

O tu gi pats kaip jauties, visa tai matydamas ir girdėdamas? Ar neslegia tau pečių ta idealizmo našta? Ar drąsu tau pažiūrėti savo broliams stačiai į akis? Ar nebijai, kad jie supras tave nesant nei Aloyzą, nei Stanislovą, tik paprastą sodžiaus lietuviuką, neperaugusį savo srities nei savo inteligencija, nei aukštesniąja išmintimi? Apie galimą vulgarumą tebūnie nė nepaminėta!

Ak, koks tu laimingas, jei nepajunti savo neatitikimo aukštam pašaukimui! Ak, koks tu pasigailėjimo vertas, jei tai jauti! Ak,

kaip aš tau velyčiau, kad tu to nejaustumei ilgai, ilgai, lig pat 40 metų, kada pradeda žmoguje viskas blukti, darosi sau ir kitiems nebeįdomus ir nori nenori turi užleisti vietą jaunybės skaistybei.

Jei tau pasisektų perbristi per gyvenimo liūnus nenuklimpus ir nesusipurvinus iki pat 40 metų, aš tau drąsiai paties Mielojo Mokytojo vardu pažadėčiau tą pačią dvasios skaistybę per visą likusį nebeilgą tavo amželį.

Tu nebeskaistinsi tada savo srities, iš tavęs nebetrykš gyvybės spinduliai (duok, Viešpatie, niekados kitiems akių negadinę); tačiau eis iš tavęs tokia jauki šilimėlė, jog jei ne jaunimas, tai vargo pelės, suglamžytomis sielomis žmonės, glausis į tave, ieškos ir ras pas tave tos ramybės, kurios tavo gi lūpomis žadėjo patsai Kristus: ramybės nešu jums, ramybės duodu jums; ir ne tos ramybės, kurios duoda svietas, tik ypatingos, kurios aš vienas teduodu. Ir tu, gera valia likęs be savo šeimynėlės, be namų laimės ir jų židinio, sendamas, nesijausi vienas, kaip įbestas mietas, likęs visas tvoras nuėmus.

Mielas Jaunasis Kunigėli! Ir aš buvau jaunas. Dabar senai jau esu žilas kaip obelė, nors dar nesenai tepradėjau senti; o buvau juodas kaip vabalas. Pilvas man ordinariškai, kaip karvei, išsisvėrė, jei ne nuo daug gėrimo, tai nuo daug valgymo, o buvau gražiai, harmoningai išaugęs. Akys man nuo darbo pritemo ir ašaroja, o mokėjo iš tolo ylomis badyti. Padribo burnos ir paliaukės; nunokusiu obuoliu rodos nebeištempiami skruostai, o, sakė žmonės, buvęs gražus. Retai aš temačiau ir pirma veidrodį, dabar ir visiškai nebeeinu prieš jį šukuotis: man abuoja savo paties išvaizda matyti.

Liksi ir tu toks. Bet tai menkniekis, dykas galas!

Oi, daug blogiau, kad aš ir savo vidaus nebenoriu bematyti. Nieko aš ten dora, gražu ir pasigirtina nebematau. Mano juokas nebeskamba tokiuo virpėjimu, kurs kitkart suvirpindavo ir kitiems širdis, ir jie laukte laukdavo, kad aš vėl susijuokčiau.

Aš dažnai pasiskaitau po keletą savo gyvenimo lapų, tų, juodųjų; stipria sauja jie nutveria mane už gerklės: trošku, blaškaus, bet verkti nebemoku. Jau išdžiūvo tos raselės, kurios vilgydamos darė sielą tokią minkštą kaip vaško, tokią jautrią kaip

smuiko stygą. Dabar ji pavirto kieta pentimi, kuri visai nebepermirksta.

Ir uždegti ji nebepigu. Reikia kieto titnago, kietu plieniniu skeltuvu stipriai skelti, kol kibirkštys šokdamos įkibs į tą pentį – širdį ir uždegs ją. Ir tai koks bedegimas: vien smilksta smirdančiais dūmais...

Ir visuomenė „dūmų" iš manęs begauna: rietenų, kivirčų, koliojimų, kreitėjimų. Jaunuomenei nebeįtinku, senieji šalinasi. Išėjau iš eilės.

Nebegalėdamas savimi džiaugtis, noromis nenoromis grįžtu, atsilsio ir nusiraminimo ieškodamas, į savo jaunystę, kaip Narcizas į upelį, jo vandenyje savęs pasižiūrėti[3].

Oi, gražių ten matosi dalykų; jei ne mano paties, tai kitų jaunėlių; tokių, kad net dabar širdis apsąla, ir nebesižinai, kaip Dievuliui bedėkoti už tas gražiąsias valandas, už tą Gonzagos rolę, nors retkarčiais pavaidintą.

Tik, aiman, kaip tų nedaug tebūta! ir kaip neilgai jų laikytasi... „Szkoda uczuć, które marnie roztrwonią"[4], – pasakė gerasis poetas. Taip, gaili, kur negailės...

Dar blogiau, kad ir tos gražiosios valandos lyg per pusę tėra gražios. Tikriau, jos tebuvo gražios, iš šalies žiūrint, kitiems; gi man pačiam ir tasai tariamasis dorumas – tas pats tik susigriaužimas.

Lig šiol man kaktą išpila šaltas prakaitas, atminus šitą štai sceną.

Sykį atvažiavo į mane a. a. Tėvelis ir a. a. Seselė aplankyti. Aš tebuvau kokių 26 metų amž. vikaras labai gražioje vietoje. Aprodžiau tiems brangiems savo sveteliams dailią bažnyčią, labai jaukų šventorėlį aplink; nusivedžiau ir į parapijos kapelius. Apėję juos ir tarę po amžiną atilsėlį, grįžtame trise, sutikdami žmonelių. Tai buvo šiltas, skaistus vasaros šventadienio pavakarys.

Tėvelis buvo jau senas senas, daugiau ne 80 metų, bet dar tvirtai kiksėjo. Seselė buvo pilname amžiaus gražume, skaisti, kūninga. Aš keliolika metų jaunesnis už ją.

Eina žmonelės, dievobaimingai mus sveikina pagarbintu. Mes visi vienan balsan atsakinėjame. Ir taip visi į mus prietelin-

gai žiūri, taip dailiai šypsos, jog mes visi trys tai jaučiame ir mums labai gera širdyje.

– Kažin ką dabar štai mano apie mus tavo parapijonai? – sako seselė.

Lyg jai atsakyti atkiksi apysenė davatkėlė. Pasižiūrėjo į mus ir pliaukšterėjo rankom sau per kulšis.

– Ne, tata daili kompanijėlė – tikra „Šventoji Šeimynėlė": čia švents Juzups – senelis, čia Deiva motinėlė – moteriška, čia pats pons Jėzusas – mūsų kunigėlis...

Ūmai nušliaužė nuo mūsų veidų džiaugsmo šviesulėliai. Tėvelis apsimetė negirdįs ir tik šalin smarkiai nusišniurkštė. Seselė rimtai tarė:

– Tai, ne niekus pasakė...

Aš nieko nesakiau – toki mane perėmė baimė. Argi be pirmoji girdėti ir pačiam sakytis:

– Kunigas – Kristaus tarnas. Kunigas – Jėzaus atstovas?

Visa tai nedarė jokio įspūdžio. Aš ligi tol niekados nebuvau giliau persiėmęs tų žodžių prasme. Jie man tiek pat tereiškė, kiek pavadinimai: klebonas, vikaras.

Bet kai naivi moteriška iš Jėzaus ir manęs padarė tapatybę, aš persigandau, žinodamas ir nusimanydamas tai, ko iš šalies negali žinoti ir numanyti: absoliutę savo nevertybę ir netinkamumą reprezentuoti, atstovauti žmonėms patį Dievo Sūnų.

Aš nebuvau tiek nedoras, nebuvau sveiko proto pristigęs, kad šitie dalykai būtų galėję man patikti, mano tuštybę paglostyti, nes to buvo – per daug. Gali sodietei šeimininkei patikti, ir ji duos čigonei bryzą lašinių, kai ta pavadins ją karaliene. Prasta sodietė ir vainikuota karalienė – tie patys pasmirdėliai žmonės. Ale žmogėną, ir tai labai menkutį, pavadinti Dievu – jokioje galvoje nė širdyje netilps.

Tačiau taip yra. Krikščionys, ne vieni patys lietuviai, mėgsta Dievą žmoninti; ne tik girdėti, ką Nazareto Mokytojas yra kalbėjęs, bet ir matyti tikrą gyvą Jo iliustraciją pačiais tais žmonėmis, kurie imasi po 19 šimtų metų gyvai atvaizdinti Atpirkėją.

Ką gi darysi, kad regimasis mokslo metodas esti kur kas lengvesnis suprasti neg galvojamasis? Matau – ir seku. Tai man

piga. Gi nuo „suprantu" lig „ir darau taip" – daug didesnis žingsnis, daug sunkesnis prisivertimas.

Iš to plaukia būtinumas: kunigas, vertas nevertas, nori nenori, drįsta ar drovisi, turi atstovauti Kristų visu savo asmenimi, ar valgo ar geria, ar eina ar meldžias; ką besakyti, kai Mišias laiko, Dievo žodį skelbia ar išpažinties klauso ir gailestingumo bei kantrybės pavyzdį duoda.

– Si non es vocatus, fac te vocatum[5], – gali pakartoti didžio šventojo ir didžio galvotojo žodžius. Ir reprezentuok! Taigi, taigi! Visi mes – non vocati, visiems tad privalu visomis pajėgomis darytis vertais tos pareigos vykintojais. Tik kur tu žmogus pasidarysi – vertas? Gerai, kad bent viso amžiaus pastangomis išliktumei perkūno nemušamas už šventvagišką kėsinimąsi atstovauti patį Dievą...

Na, o jei kam amželis baigias ir toms pastangoms nebėra gana laiko? Jei kas išgaišino gražiąsias savo jaunystės ir kunigystės dovanas, kas belieka? Belieka tai, ką ir aš esu sumanęs – tarti žodį tau, Jaunasis Kunigėli:

– Žiūrėk, čia ir čia yra nešvaru, čia klampu, čia gilu... Žiūrėk, kad nesusiterštumei, kad neapsibristumei, kad tesėtumei geriau padaryti, neg mes kad darėme; kad ištesėtumei eiti tiesesniu keliu, neg mes kad vingiavome; kad tavo senatvėje tau daugiau būtų kuniginio gyvenimo pliusų, tų dalykų, kurie džiugina, ne skandina; kurie gražu minėti, o nerūpi slėpti; dėl kurių kaulines išdžiūvusias ir jau drebančias savo rankas dėtumei, dėkodamas Aukštėjui už tokias brangias išminties ir tvirtos valios dovanas.

Jaunasis Kunigėli! Aš visai neabejoju, jog tavo dar nedaugingame ir neturtingame knygynėlyje pirmoje vietoje guli bent kiek didesnių ir mažesnių askezos veikalų, tvirtai ir meiliai aptaisytų, idant gera būtų dažnai jie kiloti. Tų ypač autorių, kurių pavardės prasideda raide „S" (sanctus)[6]. Skaityk juos kas metai po kartą, ne kad atmintinai juos išmoktumei, tik kad vis daugiau, daugiau įkalbamųjų dalykų į širdelę įsidėtumei ir pamėgtumei; pamėgęs gi vykintumei, ne vien žinotumei.

Aš gi tau rašau ne vadovėlį. Kur man, pačiam neasketui! Potam dar užjuoktumėte, kas pažįsta; pavadintumėte apsime-

tėliu dėl kokių nešlovingų tikslų. Vaižgantas publicistas, kurio nei vardas, nei pavardė, nei amatas neprasideda raide „S", tai ir raštų tegali duoti – publicistinių.

Tyčia tad, nepacituodamas nė vieno askezos veikalo, nė Šventojo Rašto, aš pamėginsiu parašyti keletą „korespondencijų" apie Jaunąjį Veikėją, ypač Kunigėlį, kaip man, iš šalies žiūrint, rodos kiekvienas tavo žingsnis ir kaip aš norėčiau, kad rodytųsi.

Dar pakartoju: nesijuok tu iš manęs pažemindamas. Aš iš visos širdies prisipažįstu: ką dabar išmanau, to tam tikru laiku pats neesu padaręs ir labai gailiuos. Ir jei mokysiu ar papeiksiu, tai ne tave, Jonai, Petrai, Vytautai, tik save patį, savo paties vaiduoklį, kurs prieš kelias dešimtis metų džiaugės savo gyvybe ir – klydo.

Žinai, aš tau net dangaus laimės nesiūlysiu už išmintingai pragyventą amželį. Aš tepasiūlysiu žemės laimę, kurios tu pelnysies, harmoningai gyvendamas su savo giminėmis, su savo tauta, kurie tave leido, su savo sąžine, kuri gera valia prisiėmė aukščiausias pareigas eiti, ir su naujaisiais laikais, kurie daug daugiau iš bet kurio inteligento reikalauja.

Ramybė bus tau gausus užmokesnis už visas tavo pastangas. Ramybė suves tave į gerus santykius ir su pačia Bažnyčios Galva – Mokytoju ir su Tuo, kurs Jį siuntė tau, o tave Jam – Jehova[7].

GREITASIS KUNIGĖLIS

Sodžiaus moterėlės myli savo jaunąjį kunigėlį ir savaip juo džiaugiasi. Santykiuose jos, kaip ir kiti parapijiečiai, neišlaiko reikiamojo derėjimo, taip sakant, tam tikro kunigiško stiliaus. Neišlaiko jo nė patys kunigėliai.

Kas gi tas kunigiškas stilius, ar fasonas?.. Nemokėdamas stačiai atsakyti, aš imu pavyzdžius iš savo gyvenimo.

Štai aš jaunas jaunas, tik ką iš seminarijos, kaip viščiukas iš kiaušinio, išriedėjęs kunigėlis. Gimtoje parapijoje visi mane pažįsta; daug kas tebeatmena, kaip aš dar bekelnis, visas pasišiaušęs tebebėginėjau. Nekoks ąžuolas ir paskui išaugau. Taigi visiems

aš tebebuvau: Juzas, Juzukas, sūnelis, nors ir gavęs mokslo laipsnį ir išsirinkęs profesiją.

Einu per zokristiją, apsitaisęs kurių šventų funkcijų daryti. Štai kapt kažkas iš užpakalio už kamžos. Aš grįžt, čia man brūkšt per veidą sena bobutė ir:

– Sūneli, paspaviedok mane!

Kur ne! Ne tik išklausiau ir geruoju su ja pasiskyriau; dar priedo ko pats neišbučiavau rankelių tai gerai motutei, kuri tokiuo meiliu balseliu mane sūneliu pagarbino, taip nedirbtinai savo šiurkščia, įdirbta rankele pamielavo. Tai patys mielieji Lietuvos tipai. Jos visus myli ir jos visos reikia mylėti.

Vis dėlto vyrai, kurie tą sceną matė, širdingai nusijuokė: taip jau nederėjo „sūneli" sąžinės teisėjui! Čia ne kunigiškai su manimi apsieita. Čia nebūta kunigiško stiliaus. Didžiuma tačiau pasirodo suprantanti, kas dera, kas nedera.

Į nenuvokiančius, kas dera, kas ne, priskirkime pirmiausia tuos, kurie į akis ar už akių šitaip pagiria kunigėlį:

– Tai greitas mūsų kunigėlis: po bažnytėlę skraidžioja kaip paukštytė!

Gal kam, ypač seniems jau, ir patinka, kai jaunutis, pilnas pajėgų ir tebeverdančio kraujo kunigėlis vikriai sukas aplink altorių, vikriai ir sparčiai dalija Švenčiausį ar relikviją; dirba, anot to, kaip per šienapjūtę, visas sušilęs, nors sutaną padėk. Vis dėlto toks pagyrimas tik papeikia kunigėlį, ir jam tuo pagyrimu nėra ko džiaugtis.

Bažnyčios darbas – toli gražu ne šienapjūtės ar kitas kuris skubus darbas, kai lig šventam Jonui nė visa bažnyčia lietaus neišprašo, ir viskas džiūsta, o po šventam Jonui ir viena bobutė išprašo, ir viskas pūsta. Lietuvoje, pajūrio krašte, viskas reikia skubotai dirbti, vogtinai, taip sakant, vogti iš oro javus. Lietuvos laukų darbuose pravartu ir „paukštyte paskraidžioti". Bažnyčioje gi nėra ko taip labai skubintis, ir čia ne mechaniškas darbas. Jis turi savo stilių, kuriam nedera greitumas, kaip kunigui nedera ir viršiau pasakytas familiarumas.

Dabar pavelykite ilgėliau aprašyti vieną sceną, kuri man akis atvėrė ir daug ko pamokė, nors ir vėlokai.

Kažin kuriais čia metais prieš karą teko man važiuoti per Rytų Galiciją b. Austrijoje[1]. Lvove, kur vagzolas kaip karaliaus rūmai, o salės nebe kaip daržinės, lietuvių palyginimu, tik tiesiog ištisi kiemai, žmonių buvo kaip Kamajuose per šventą Kazimierą.

Pačioje šviesioje kertėje didelį stalą apsėdo šeši kunigai juodi ir vienas baltas. Flanelinis, labai gražiai pasiūtas habitas ir tyrai nuskustas viršugalvis reiškė jį esant vienuolį, turbūt dominikoną ar pauliną. Aš, nedaug vienuolių tematęs, nelabai juos pažįstu.

Kunigai kaip kunigai; buvo gana ordinariški, niekuo nekreipė į save publikos akių ir laikėsi labai ramiai. Užtat vienuolis buvo tiesiog Rafaelio Angelas Gabrielius[2].

Gražūs šviesiai geltoni plaukeliai darė jam tiesiog elegantišką „vainiką" (jei skusta galva, kaipo pažeminimo ženklas, gali būti elegantiška). Didelėm mėlynom akim, daugiau kaip vidutiniško ūgio, tvirto, vyriško liemens ir pečių, – jis būtų buvęs vyriško gražumo idealas, kad ne ypatinga, tiesiog moteriško kūno odos spalva. Buvo taip baltai rausvas, kaip begali būti žmonės, per kelias kartas gerai penėtieji, sunkaus vargo nepritvrę.

– Grapiukas ar net kunigaikščiukas?

Sumečiau greituoju, čia pat susigriebdamas, jog nemaža pažįstu aristokratų, kurie net labai negražūs esti; ir antraip, sodiečių, kuriuos nors į parodą vesk.

Pagaliau tiek to, kas jis buvo. Svarbu, kad visas jis buvo be galo harmoningas. Švarus švarus lyg mergelės veidelis, plaukeliai, nekaltos akelės neapsakomai derėjo kreminiam švariam švariam, nei dėmelės, nei įtapėlio rūbeliui, ar antraip, rūbelis labai derėjo kaip tik šitam tipui.

Tikras paveikslėlis, nors į dangų kelk ir ten tiks. Aš jau ėmiau lenktis ir šitam vienuolio tipui, kaip lenkiaus tėvo Kazimiero ir jo draugų tipui (Kudirkai)[3], išlaikantiems savo fasoną, vulgariškai tariant, nors griežtas laikymasis savo regulos kur kas gražiau, ne fasonas, ne stilius, vadinasi! Tik mano paulinas neišlaikė savo fasono.

Visa salė sužiuro į tą vaizdelį. Matyt, ir juodieji kunigai baltuoju gėrėjosi, nes visi buvo jį apsėdę, į jį įsižiūrėję, jo vieno teklausė.

Jaunas gražuolis, aiškiai tai matės, pajuto, kokio įspūdžio jis daro publikai, ir tapo nebenatūralus. Ėmė šnekėti skubiau, kėtotis plačiau, kraipytis į visus kunigus susyk. Na, afišavosi.

Be to, ties kiekvienu atsirado po kuplią kanauką alaus, kurio visi siurbčiojo. Nepratęs gėrimų ragauti vienuolis ūmai įkaito, paraudo, akys sublizgo, dar gyviau ėmė savo pasaką sekti kunigams komilitonams. Žodžiai byrėjo kaip arpuojami žirniai. Kalba neturėjo būti rimta (iš tolo nesigirdėjo), nes kunigai šypsojos.

Aš nusigręžau, nes viskas toje scenoje mane užgavo. Gal ne mane: aš pats nesidrovėdavau viešoje vietoje pasiimti alaus, daug ir balsiai peroruoti draugams, kartais net asistuoti moterims. Greičiau užsigavau kaip smuklininkas, kuriam gėrėjai tinka, bet kurs dukters už jų neleidžia, ar kad rąstas ant kito lengviau pamatyti neg krislas ant savęs. Ar palietė mano aistetiką, kurią manyje buvo sudarę kiti vienuoliai: tarp paulino ir jo laikymosi nebuvo harmonijos. Jam nederėjo nei drūtas zeidelis prie lūpų, nei centralė draugės rolė, nei ta nereikalinga, ne savo vietoje iškalba.

Buvau aš per vienus labai gausius ir iškilmingus pietus, pakeltus vienam labai žinomam jėzavitui rašytojui pagerbti. Buvo labai daug svečių, vyskupų, kunigų; labai daug gardžių valgymų ir dar gardesnių gėrimų. Klegesio buvo pilna salė, kaip paprastai esti pakeltais ūpais.

Dairaus, kame gi čia solenizantas? Gi jis sėdi pačiame antrame gale stalo, ramus, lyg svetimas visame tame susirinkime. Įpylė jam vyno. Nesipriešino, bet nė nepalytėjo. Taurelė stovėjo ties juo pilna, nebent kad nebūtų tuščios vietos vėl įpilti. Pasiėmė vieno valgio, pavalgė lyg nenoromis ir daugiau nieko nebeėmė. Kalbos tuščios. Šeimininkas giriasi, kaip jis gavęs tos senosios degtinės, svečiai giria gėrimus, daug valgo, taureles skambina, brangias sigarėles smilko. Gi vienuolis lyg negirdėjo viso to triukšmo, ir aš spėjau, jog jis, priėmęs tą jam daromą „garbę", tiesiog kankinasi.

Tai buvo Lietuvoje. Antrą jėzavitą įsistebėjau Danijoje, kai jis meditavo prieš Mišias. Liesutis asketa, smailia barzdele – Skargos[4] portretėlis – akis į kažin kurį pasaulį įbedęs, su Dievu šne-

kasi. Apsidairė, lyg nieko nematydamas, kai aš su pagarba prašliaužiau pro šalį.

Antai užeina į mano kleboniją tolima viešnia vienuolė marjanka. Siūlau arbatos. Sutinka. Bet prieš atsisėsdama sudeda rankeles, pakelia aukštyn akeles ir taip gražiai persižegnoja, jog net graudu. Ji tiki tuo, ką daro, ir nevengia daryti to, kas jos yra „stiliaus".

Va, kokiam vienuolių stiliui ar fasonui aš lenkiaus; va, kodėl norėjau nusilenkti ir paulinui ir – negalėjau. Ir tebeturiu už tai pretenziją, kad nebegalėjau.

Jis manęs, svietiškio drapanomis apsitaisiusio, nepasergėjo, mano jausmų pajusti negalėjo; vis dėlto abejoju, begu nejautė neramumo, kad žmonės, katalikai ir nekatalikai, džiaugiasi ne juo – vienuoliu, tik juo – nevienuoliu. Neišlaikė stiliaus dėl to, kad neišlaikė savo regulos, pirmiausia – pasižeminimo.

Šitoje gyvoje iliustracijoje aš aiškiai išvydau save patį daugelyje daugelyje atsitikimų, kaip viešose vietose neišlaikiau savo kunigiško stiliaus; kaip daug kartų geri katalikai, tikintys žmonės turėjo dar didesniu neskanumu nusigręžti nuo mano vaidinamųjų scenų!

Ir turiu degti sarmata, nors niekas man to neprikiša. Ir pavydžiu jiems, kad ir nekatalikams, kurie mokėjo savo stilių išlaikyti.

Antai rytiečių kunigai. Rusų valdžia buvo juos atsiuntusi į Lietuvą ypatingais misijų tikslais: patraukti į pravoslaviją, ne atstumti; pašviesti geru laikymusi, ne papiktinti.

Kai kam tai, kaip ir man, nesisekė. Bet Kaišiadoryse mačiau šventiką, kurs ramiai pavalgė pietų prie bendrojo stalo ir atsigėrė vandens. O ties manim stovėjo butelys alaus. Ir aš nebegalėjau jo begerti: man jau buvo sarmata. Nusidėjimais aš to neišlaikymo stiliaus nevadinu tik dėl to, kad pasižadėjau jums rašyti ne asketo, tik korespondento stilium. Bent tą stilių turiu išlaikyti.

Kur, kaip neišlaikiau, skyrium nepasakosiu, ne kad neturėčiau civilės drąsos viešai prisipažinti, bet kad visame šitame rašte neigiamuosius dalykus imu tik iš savo gyvenimo, gi visus teigiamuosius ėmiau iš savo paminėtųjų draugų, kurių garbei aš šitas knygas rengiu, a. a. kun. Vizbaro ir Turausko[5].

(Neduok Dieve, jei ta „garbė" galų gale pasirodytų toki pat, kaip anoji, jėzavitui darytoji!)

Pagaliau apie gražiojo kunigų rūbo stilių, apie pusantraapsiaustį arba „nikolajevskį ploščių".

Tai – labai rimtas ir gražus rūbas, labai deręs rimtiems, nemažiems vyrams, aficieriams, kunigams, bet labai nederąs „greitajam kunigėliui".

Aš veikiai palioviau jį siautėjęs, ligi tik gavau progos palyginti, kam jis ir kaip dera, kam ir kaip ne.

Štai aš, klierikas, važiuoju atostogoms. Menką savo figūrėlę, kuri niekam imponuoti negalėjo, aš siaučiu pusantraapsiausčiu ir tiesiog žūvu jame. Ant galvos man vieton iškilmių „trikampės" ar bent padorios juodos skrybėlės, ordinariška, berniokiška kepuraitė odiniu palagėliu.

Susikūprindamas, smarkiai lankčiuodamas, lakstau kaip įgeltas aplink daiktus, bagažą, kasą, draugus. Priešakyje dėl to nusileidę skvernai brūkši žemę, lyg netikusio gargiančio žąsiuko nuleisti ir nebepakeliami sparnai.

„Mikalojaus ploščius" ir berniokiška kepurėlė, didžiažmogių rūbas ir pasiutęs lakstymas, kunigų uniforma ir beždžioniškas „greitojo" judrumas – viskas, viskas darė tokią disharmoniją, jog man net dabar sarmata to mano paties tipo.

Laikykis laikydamos savo stiliaus! Jei tavo norima duoti paviršutinio rimtumo rimtu ir iškilmingu rūbu, tai būk gi rimtas ir kiek tesėdamas iškilmingas; ar vaikščioji, ar sėdi, valdykis, nusitūrėk; būk statesnis, tyčia, kad skvernai pasikeltų ir nešluotų žemės. Na, būk Napoleonas ar Mikalojus I[6]. Jei nemoki tos rolės pavaidinti, geriau neimkis; žinai, kad už blogą vaidinimą publika švilpia ir neklauso „pasiteisinimų": rolės nemokėjau. Geriau vilkis paprastu, be pelerinos, nepretenziniu paltotu, tai bent nepadarysi karikatūros.

Vėlgi, jei mėginsi vaidinti rimto rolę, per labai dėdamos „Napoleonu", vėl bus karikatūra kaip iš kūdikio, kurs nori būti didelis, arba iš kūdikio, kuriam didieji tyčia antvožė savo cilinderį ar ką kita. Žiūrėtojai nejus pagarbos tokiam luomo atstovui.

Antai mažutis klierikiukas, bet jau sutanuotas, sėdas į aukštą klaupką ir ne kojom pasispiria, tik pasturgalį judindamas užšliaužia. Prasčiokai, tai matydami, juokias iš „kunigioko". Gi kad taip padarytų žmogus ne rimtoje uniformoje, nė nepasergėtų.

Pribaigė mano pusantraapsiaustį Petrapilio miestelėnai, nusprendę, jog einantieji katalikų seminarijos klierikai esą... „archijerejskije pievčije"[7], o ne granddžentlmenai.

KUNIGAS – VYRAS

Jaunam kunigėliui arba dar klierikėliui kunigiškas stilius išlaikyti ne taip jau lengva. Tai ne juokai keliolikos metų vaikezui vaidinti rimto vyro rolė! Vis dėlto reikia, nes tai dera, nes tik rimtumas tą stilių sudaro. Taigi ir auklėtojai visaip stengiasi tave surimtinti, jei ne kaip kitaip, tai bent įvyniodami ir supančiodami ilgais ir plačiais rūbais.

Kitur pasaulyje be tos uniformos, tikriau, be talarės, nes kaklo ir krūtinės apdaras ir ten uniformis, kasdieniame gyvenime apsieinama. Ir tai net patogiau. Pas mus dar to laikomasi, nors kelionėms ar šiaip jau nekunigiškiems darbams, per kuriuos ilgas rūbelis būtų net profanuojamas, vis dažniau imama trumpesni juodi surdutai; tai, ką amerikiečiai vadina „Prince Albert", su juoda krūtinės uždanga ir kolorate, o ne išmislingos maniškos ir apykaklės.

Rimtumas yra kaip tik priešingas anam Lietuvos bobučių giriamam „greitumui". Jo įgyjama ne apdaru, tik ištisu sistematingu ir sumaningu auklėjimu; jei galima, nuo pat mažens.

Užvažiavau aš į vieną pažįstamą ir gerbiamą grapą, kuriam buvo daug didelių ir mažų vaikučių. Vaikai kaip vaikai: siautė po kiemą, po parką, su šunimis lakstė, arkliais jodinėjo, visokiais sportais užsiiminėjo, visi sušilę, įsižaidę, blizgančiom akelėm.

Manęs, kunigo, pasveikinti buvo visi pašaukti. Ir štai – scena. Visai vaikiškas jų ūpas ir šakotumas lieka už durų. Visi, nors po vieną grįžo, lygiai ramiai, nė nejučiomis, veria duris ramiai,

nebeskubėdami, ne tekinomis ateina priešakin, kur sėdžiu su jų tėvais; berniokai ramiai, ne aficieriškai brūkšteli kojele, giliai prieš kunigą pasilenkia ir, sulaukę, kad ištiesiu ranką, vėl su pagarba pasilenkdami, pabučiuoja.

Taip vaikams liepta; toks jiems stilizuota pasisveikinimas su moterimis ir dvasiškiais.

Paskui stojasi ar sėdasi šalia tėvų, nė nebekrustelėdami, kad nekliudytų vyresniesiems rimtai, nors linksmai šnekėtis.

Auklėjimas labai anksti išmokė tuos vaikus nusitūrėti, neparodyti įsižaidusio ūpo. O matės jų akyse, jog įsikarščiavęs kraujas tebeverda kunkuliuoja ir nosių šnervės tebėra išsipūtusios.

Jaunam kunigui, kad ir rimta, ilga sutana apsivilkusiam, neginama darbai dirbti, žaisti, sportais ar amatais užsiimti (žinoma, spectatis spectandis[1]). Tada ir stilius pridera ne nuo sutanos, tik nuo paties darbo.

Niekas nesijuoks, išvydęs kunigą bėgant paskui sviedinį ar pašokėjant, kai jis lekia. Bet juokai būtų, jei kunigas paliuokomis bėgtų į klausyklą ar į altorių. Nė kiek ne juokai įsispręsti, eiles deklamuojant, bet nederėtų įsisprendus Dievo žodis skelbti.

Gali tavyje virti kuo karščiausiai įkaitęs kraujas, gali akys reikšti kuo linksmiausią, sauvalingiausią ūpą, gyvybę be saiko, vis dėlto, jei tu gerai išauklėtas, tu pataikysi taip rimtai su žmonėmis laikytis, jog juos kažin kokia neregima pajėga vers su pagarba lenktis tau ir tavo luomui, tavo padėjimui.

Rimtumas tad anaiptol nenaikina vidaus gyvybės. Rimtumas tai tik pylimas, kurs užtvenkia ir pakelia vandenį. Neužtvenktas vanduo čiurlena upeliu sekliai, nežymiai, be naudos; užtvenktas ir sąmoningai tepaleidžiamas tam tikru lataku, pasuka didelį ratą, padirba didelį darbą. Nenusitūrint gyvybė nežymiai gaišta, išsiaikvoja; sutūrėta ir veikėjo pavartota visuomenės darbui, daug daug duos vaisių.

Dar nemaloniau, kai nusitūrėjimo pylimas lyg tyčia esti praardomas. Tada visas energijos turtas ūmai išsenka, palikdamas širdyje neapsakomo tuštumo. Nesuvaldomas mūsų gyvumas – dideliausia mūsų jeibė, didžiausiai kenkianti mūsų pačių kunigystei.

Skubotai bėgame į bažnyčią. Tai gerai. Skubotai laikome Mišias, skubotai „barškiname" klausykloje, vis dairydamies, ar daug dar liko, o ne džiaugdamies, jog dar ir dar yra ko klausyti! Viską skubotai darome, lyg tos mūsų bažnytinės funkcijos būtų ne vyriausieji dalykai, Hauptsachen, tik pridedamieji, Nebensachen, prie ko nors svarbesnio už bažnyčią. Tai jau nebegerai.

Parbėgame iš bažnyčios taip greit, kaip ir atbėgę, ir ką gi ten ypatinga randame? Gerai, jei kas kitas mūsų laukia. O jei niekas nelaukia, tai ką tu darysi? Dairysies, bus tuščia; nepilnas pargrįžai iš bažnyčios.

Jei ir ne bažnyčioje viską dirbi skubotai, taip sakant, neįsiskonėdamas į savo darbus, žuvę tau tie darbai ir jų vaisiai. Skuboto darbo vaisius šunes ėda, ir tau jokio patenkinimo jis neteikia. Maža to, tave išklibina, padaro lyg išardytą tvorą, per kurią bet kas įlenda į tavo sielą.

Dirbk taip atsidėjęs, lyg toje valandoje viską pasaulyje užmiršęs. Kiti darbai, kitos pareigos savaime ateis. Tai kiekvienas mažmožėlis bus Meisterstück[2], ir tu pats jausies kvalifikuotas meisteris esąs.

Rimtumas – tikras brolis autoriteto; lygiagrečiai seka tavo mokslu ir aukštesne išmintimi. Juo jų būsi pilnesnis, juo darysies lyg paslapčių pilnas, lyg Aigipto kunigas ar burtininkas, kurio valios klauso galybės, net gamtos gaivalai. Žmonelės jus pasislėpusią tavyje galybę ir noromis nenoromis klausys.

Nemanykite rimtumą esant tolygų pasipūtimui, šaltumui, susiraukimui, neprieinamumui – visam tam, kas žmones atstuma, ne pritraukia. Rimtu būti reikia mokėti, išsitrenuoti ilga praktika. Kas nerimtas sumano ūmai rimtu apsimesti, tik juokų, karikatūrą parodo.

Antai bet kvailys fotografuodamos daro didžiausio filosofo miną. Niekados negalvojęs, apsimeta galvojąs, dievai žino, kokiuos sunkius dalykus. Ir sudaro ne gudrią, kaip jam norėtųsi, tik tokią kvailą, nenatūralią, jam nederančią miną, jog kiekvienas fotografas, kad ir jis būtų visai ne inteligentas, nusišiepia ir imasi mokyti:

– Prašom padaryti meilesnę miną!

Suprask, ne tokią žvėriškai žiaurią lyg galvažudžio, o gudruolio miną. Vadinasi, suprask – būk natūralus, tai geriausiai laiduos ir tavo minos išmintingumą.

Nuo dirbtinojo filosofo vėl nereikia šokti į priešingąją pusę, į bloznavimą. Sako, buvę seniau išminčių, kurie tik apsimesdavę puskvailiais. Yra buvę ir šventųjų, didelių orginalų, naujoviškai sakant.

Tačiau kunigo išmintingumas nesudera nei su bloznavimu ir kvailavimu, nei su keistu, juokingu originalumu; ta forma kunigo mintims ir iš viso vidujai esmei reikšti visai netinka, ir, jei kas ją pavartoja, tai ne gudrumą ar orginalumą parodo, tik neskanumo įspūdį palieka.

– Jūs prieš savo vyriausybę tai šitaip...

Ir išsitiesė pilvu ant grindų nebejaunas kunigas, kuriam rodės dvasiškoji vyriausybė jį tyčia per savo nedorumą persekiojanti. Kartėlis jam padiktavo taip išreikšti savo nepasitenkinimą vyriausybe ir jos paniekinimą, bet gavo visai priešingų rezultatų: klausytojai įsitikino vyresnybę negalint rimtai skaitytis su dvasiškiu, kurs bloznuoja. O kad būtų rimtai išdėstęs patirtas neva neteisybes, būtų laimėjęs užuojautos.

Kokio nė būtumei temperamento, valdykis ir taikinkis prie savo darbų rimtumo.

Pažinau teisėją, tokį sangviniką, jog šiaip jau nė burnos nečiaupė. Niekus pliauškė, juokus darė, šokinėjo kaip padūkęs, gėrė linksmoje kompanijoje, su savo vaikais kūlės ir po aslą ritinėjos kaip mažas. Net nusifotografavo, kaip jį treigys šuniukas už ausų tampo, o jis kvatojas, išsižiodamas lig ausų.

O reikėjo matyti jis, tasai didelis vyras barzda kaip vanta, kai jis dėdavosi ant kaklo garbės grandinę. Teismo valandai jis nebebuvo tėvelis, nė draugas, tik – įstatymų dabotojas; tiek rimtas, jog vienu savo laikymusi kvėpė teisiamiems nuomonę: tai – ne lengvamintis, bet kaip nenuteis!

Kaipgi jis tačiau rodytųsi, jei imtų lošti su vaikais, tebeturėdamas tą pačią garbės grandinę, valdžios ženklą, maskatuojančią jam pakaklėje, kai jis dveigę savo dukterikę repečkomis gena į palovį?

Kunigo valdžios ženklas, ta garbės grandinė, tai – stula. Jau pasiimdamas ją, turi surimtėti. Imdamas ją pabučiuoji; tai ženklas, jog pripažįsti valdžią ir jos autoritetą, kuri tave štai leido šių ar tų darbų dirbti.

Kaip liūdna, tiesiog bjauru, kai matai kunigą nesuprantant stulos reikšmės ir su ja rankoje lakiojant po šventorių ir kuone kiaules iš jo baidant...

Dedies stulą ant kaklo ir tuojau patapk kitas žmogus, nebe „ponas", nebe šeimininkas, draugas, sūnus, tik – bažnyčios šventikas, pasirengęs tokių darbų dirbti, kurių kiti neturi teisės nė palytėti. Gali su savo zokristininku prieš tai paprastai šnekučiuoti ir juokuoti. Bet, ligi tik užsivilkai liturgiškais iškilmių parėdais, tas pats zokristininkas turi jau tau nusilenkti išeinant ir įeinant, nes dabar tu – nebe tu, tik Aukščiausiojo reprezentantas.

Užgausi kokį misterį Džoną, atsakysi taikos teisėjui. Bet jei tas m-r John yra Anglų karaliaus pasiuntinys ir tu jį iškoneveiksi, tai, bra, sužvangės ginklai. Tu, kad ir jaunas, kunige, esi daug didesnio Karaliaus pasiuntinys; tai mokėk jį vertai atstovauti ir nepažeminti garbės savo ir drauge To, Kurs tave siuntė.

Su stula ant kaklo užmiršk, kas tu esi iš tikrųjų kiltimi; beatmink, kas tu esi paskyrimu ir ką dabar bedarąs. Tavo stulai-grandinei nebederės ne tik kvailiavimai, nei rūstybė, nei pyka, nei piktžodžiavimai, nei koneveikimai. Visa tai tik pažemina tavo pareigas. Tavo pareigos visam tam yra prieštaringos, nes visos jos iš ramybės, rimties Karaliaus yra imtos.

Kiekvienas tavo pakrutėjimas jau turi reikšti, kokį tu rimtą, kokį šventą darbą dirbi. Šiuo žvilgsniu, jei tikėsime raštais, tai mūsų senovės stabmeldžiai kunigai, tulisonės, ligasonės[3], kūrėjai, vaidilos, vaidilutės ir k., daug rimčiau apgaulingiems savo dievams tarnavę. Nejaugi jie buvo tvirtesnio tikėjimo neg mes, tikrojo Dievo tarnai? Gal ne. Tik jie, nepagadinti gamtos vaikai, sugebėjo gyviau įsivaizdinti savo dievų esimą čia pat, šalia jų, čia pat, tuojau pykstant ar džiaugiantis. O mes? Mes lygia dalimi tikime. Tik mūsų Dievas – ne perkūnas, griausmais tuojau nemuša, nespardo, yra pakantus ir atlaidus. Ar tai mus įdrąsina? Koki mums negarbė, kaip neverta inteligento!

Utopistas Tomas Morus (žiūrėk „Utopijų" knygas, „N. Lietuvos" išleistas)[4] liepia visiems klauptis, kunigui šventųjų funkcijų darytų išeinant. Klauptis prieš darytoją. Gi kaip besielgs pats darytojas, prieš patį Majestotą stodamas? Žmonės turi iš šalies pagerbti tai, ką mes darysime. O mes, ką padarome, to negerbiame? Jei neesame toje valandoje tinkamai rimti, nepagerbiame! Stula turi kunigą slėgte prislėgti atsakomybės našta. Visi jo judėjimai turi tiek rimtumo reikšti, kiek esti nešant sunkią naštą, vos pakeliamą, beveik be vilties nunešti į skiriamąją vietą.

Rimtas elgimasis ir laikymasis, neskubotumas nereiškia lėtumo ir atsileidimo. „Negreitas mūsų kunigėlis" dar didesnis yra kunigui papeikimas negu „tatai greitas mūsų kunigėlis".

Kunigas negali būti lemtūta, ištižėlis, tūpčiotojas toje pat vietoje. Liūdna, kai jaunas kunigėlis „kaip raitas joja" per savo funkcijas aplink negyvėlį ant morų. Irgi liūdna, kai jis vienas dešimtis ir šimtus vargina.

Kalba kalba tą savo brevijorių, tam tikru laiku to nepadaręs, ir galo nėra. O žmonės laukia. Ruošias ruošias tas savo Mišeles laikyti, ir vėl galo nėra. O žmonės vis kantriai laukia. Geria geria tą savo arbatą, kol kito ko imsis, sakysime, prieš lydėdamas velionį į kapus, ir vėl galo nėra. O žmonės jau pradeda nekantrauti ir net kreitėti, nes jie – darbo žmonės, ne gaišuoliai.

Šventą dieną lemtūta kunigas praverčia lig sutemai; velionį laidoja nuo 8 ligi 2 val. popiet, kol žmonės nepradeda keiktis vieton melstis. Šitoksai kunigas kantriausius katalikus gali nubaidyti ir atgrėsti nuo bažnyčios ir jos praktikų.

Festina lente[5]! Dirbk sistemingai. Nedaryk nė vieno pajudėjimo veltui – ir tu rimtai, neskubėdamas, daug padarysi. Labai rimtai Mišios paskaityti galima per 25 minutes, o pagiedoti per 35.

Žiūrėk, Jaunasis Kunigėli, kaip celebransų rimtumo žiūrima kitų tikėjimų. Rusų bažnyčioje (Graikų, Rytiečių) jį tvarko tam tikras „ustav"[6]. Mišias laikyti sulig „ustavu" reiškia – labai rimtai. Sulig tuo, kaip celebransas išlaiko Mišių stilių, sprendžia apie jo tinkamumą.

Rusų temperamentas mums netinka, jis mums per lėtas; jų bažnytinis „rimtumas" daro kunigą lyg iš vieno kaulo ir mus

nervina, erzina. Nereiktų tai nusižiūrėti; vis dėlto jis geresnis už vasariečių beždžionavimą. Italas kunigas lygiai lietuvį nervina savo judrumu, kaip ir rusas savo lėtumu. Tinkamiausiai elgiasi kiti šiaurės kunigai, sakysime, skandinavų katalikų. Jų laikymasis tiesiog sektinas. Jie celebruoja ir viską daro be galo rimtai, bet nesustingę; be galo imponuoja tikintiesiems, nes iš tiesų miela iš šalies žiūrėti ir visai nenuobodu valandą pasėdėti.

Žiūrėk, kas kitur darosi, ir viską lygink su tuo, ką tu pats darai, tai ir suvaldysi savo sangvinizmą. O lietuviai, ypač aukštaičiai, kuone visi sangvinikai, vadinas, gyvojo pobūdžio, nors ir vadinas lėtais.

Koks gi tai temperamentas? Tai nėra italo „karštumas", kaip jį paprastai supranta žmonės aržumo arba goslybės prasmėje. Šiuo žvilgsniu žemaičiai daug aržesni ir vis dėlto ne tokie gyvi. Aukštaičiai savo būdu juoba panašūs į prancūzus.

Jei nori ištirti, kurią vietą ima bet kuri tauta savo temperamentu, eik, kaip sakėme, į bažnyčią. Arba į linksmą draugę, kur kiek „ragauja". Ragavęs rusas blaško ką tik nutverdamas, kulia stalo indus, veidrodžius, žibintus. Italų sicilijietis įkaušęs tuoj imas pyktis ir dicinu (smaigtu) švaistytis. Žemaitis, burnelę dėjęs, tuoj ima moteris kankinti. Aukštaitis gi labai daug dainuoja ir labai noromis šoka.

Aukštaitis tad bene bus vidurinis tipas, bene padoriausias. Jei tu, Kunigėli, esi aukštaičių kilties, brangink savo tipą; negadink, tik auklėk jį; visur jis savo gyvumu pritinka, esti meilus. Vienoje bažnyčioje per daug krutus ir nenusitūrįs.

Ir amžius jį nelabai surimtina. Aš ir 30 su viršum metų tebelošiau vaikiškai, kad ir kažin kokį rimtą, net pavojingą darbą dirbdamas.

Sako, visi sangvinikai esą linkę ar bent kiek jau paliesti plaučių ligos, krumslinės – tuberkulų. Tai daro juos bent kiek paerzintus ir todėl dar neramesnius. Už tai, žinoma, Dievui neatsakys, bet žmonių akims vis dėlto nepatogu ar dėl tų, ar kitų priežasčių rodytis ne kunigu vyru, tik – kunigioku.

MALONUSIS KUNIGĖLIS

Senovės jūrininkai Gibraltaro sąsmaugą, ar išėjimą iš Viduržemių jūros į Atlantiką, buvo įsivaizdavę, kaip du pavojumu, dvi uolas, priešpriešais stovinčias: pasisaugosi Scilos, susikulsi į Charibdą[1].

Norint tiesiai nustatyti savo būdą, charakterį, taip pat reikia pasisaugoti dviejų priešingybių.

Meiliausias ir, sakyčiau, būtiniausias dvasiškio, ypač jaunojo, savumas yra jo malonumas.

Paprastojo civilio mandagumo ir lipšnumo per maža, kad būtumei tikrai malonus. Mandagumo, švelnumo žmonių santykiams sočiai užtenka, kad ir jis būtų dirbtinis. Paprastuosiuose santykiuose mažai žiūrima širdies, to šaltinio, iš kurio ištrykšta tavo veiksmai. Bet tik tu artimo neužgauni, alkūne nebaksteli kitam į pašonę, gražiai linkteli sutikdamas ir išleisdamas – tai ir gana. Malonumui, kaip ir rimtumui, dirbtinumo negana. Dirbtinumas net jam kenkia ir niekais jį paverčia. Kad malonumas patrauktų tyrosios širdies žmones, o neatstumtų nuo savęs, reikia, kad jisai būtų natūralus, kad už švelnių ir mandagių žodžių būtų jaučiama ir tokia pat širdelė.

Kuo Mokytojas pavergė pirmųjų savo mokinių širdis, pavergė ir jų visą sielą taip, kad dėl Jo išsižadėjo savęs ir savo šeimynų? Žavėjo nežemiška išmintimi. Tik išminčių ir daugiau buvo ir ne tiek daug jos reikėjo prastutėliams darbo žmonėms, žvejams. Ne! Jėzus pavergė juos savo malonumu. Evangelija mums teparodo Jo lipšnumą ir meilumą su mažutėliais: juos glostė, ant savo rankų ėmė, kilojo laimindamas. Su paaugusiais Jis nebuvo sentimentalus, greičiau rimtas ir status. Vis dėlto, kam tik teko tos Dievo malonės – bent sykį žvilgtelėti į Jo akis, tas jau buvo Jo vergas dvasioje. Ne vergas, kurį pančiai padaro, tik kurio meilę meilė iššaukia.

Aš labai mėgstu Gvido Renio „Ecce Homo"[2]; jo paveikslas visados ant mano dirbamojo stalo. Vis dėlto kančia niekados manęs tiek nepajudino – per daug mes ją supopuliarinome, – kiek „Leiskite mažutėliams ateiti į mane" ar „Gerasis Piemuo".

Kažin ar be šimtais yra skaitoma dailininkų, kurie mėgino išreikšti Dievo Sūnaus malonumą žmonėms. Daugeliui sekės. Vis dėlto jauti, jog pats žmogus to įsivaizdinti negali; reikia, kad savo akim pamatytų, pats savimi to pritirtų; kitaip, kad pats patektų į dangaus karaliją ir tik iš ten sugrįžęs imtųsi teptuvėlio.

Tačiau ir tai, kas vienomis grynai žmoniškomis pajėgomis padaryta, labiau padeda mylėti Jėzų už Jo meilę neg už patį kentėjimą, kurs iš meilės kilęs. Tie patys „mažutėliai", vaikai, na, ir mūsų sodiečiai, netiki švelniais ir mandagiais apsiėjimais, tik žiūri tau stačiai širdin. Jokiais lipšniais žodžiais, nė blizgučiais neprisiviliosi kūdikio, jei jo savo širdyje nemylėsi. Ir priešingai, nereiks jokių žodžių, kai tau virptelės širdis kūdikio meile ir tu tik ištiesi į jį savo rankas.

Nemint, kodėl mūsų priežodis sako: kūdikiai ir gyvulėliai moką pažinti „gerą žmogų". Čia „geras" reiškia „mylįs kūdikį ar gyvulėlį, malonus jiems".

Nemint, kodėl nelaimė ir sielvartas ieško pasiguosti ne tam, kurs iškalbingai ramina, tik tam, kurs moka širdimi atsiliepti ir tave be žodžių pamieluoja.

Taigi, mėginant pasidaryti maloniu, idealiu, reikia išsirinkti Nazaretietis ir neleisti akių nuo Jo pavyzdžio. Tik ar galima Juo pasekti? Ag Jis – Dievas, mes – žmonės; toki ir širdžių nelygybė. Bene bus tai – Scila? Idealas nepasiekiamas. Atšokus nuo Scilos, ar neužsigrūsi ant Charibdos; to, ką rusai pasibjaurėdami sako apie jų kunigų „jelejnost"[3], destis tokį dirbtinumą, kurs lyg alyva pateptas blizga, švelnus, bet lygiai ir abuojas; užgaunąs tik pažiaunes (pritornyj, ckliwy)[4], ne širdį.

Aš nežinau. Vis dėlto reikia prašliaužti tarp idealo ir dirbtinumo, daugiau laikantis pirmojo, kad ir nepasiekiamo. Nepasiekimas tik ištižėlį priverčia ranka numoti. Gi pasiryžėlį, priešingai, dar labiau verčia įnikti ir užsispirti.

Ak, mielas Mokytojau! Kad Tu man būtumei davęs varsininko talentą, aš būčiau tolei buvęs Tavo malonumo pasiilgęs, kol nebūč to varsomis išreiškęs. Dabar štai plunksnele tegaliu škicuoti, nevykusiais žodžiais, lyg mikna, reikšti ir čia pat susigriebti:

– Ne! Nemoku taip pasakyti, kad ir tu, Jaunasis Kunigėli, pasiilgtumei to malonumo, pats imtumeis tokiuo darytis ir kitus sulig tuo vertinti.

Jaunas klierikėlis, dar negyvenęs, tad dar neapsibridęs, sodžiuje lengvai gali patapti Jėzusėliu. Jo gyvenimo užpakalyje dar nėra lapų, kurie miela būtų paslapčiomis, pačiam Dievui nematant, išplėšti iš gyvenimo knygos. Jo gyvenimo priešakyje vienas idealas, kurs taip pat neleidžia tų lapų bjauroti – negražiai užrašyti. Dabartinis jo padėjimas toks, kad jokių pilietinių ir kitokių pareigų ant jo dar nekrauna. Laisvas, neatsakomas. Tik kliaugėk paukštele nekaltą, nevargo dainą. Tik linksmu vieverséliu, jei ne lakštingala, ramink tuos artojėlius, šieno pjovėjėlius, linų audėjėles, kurie sugebėjo tau duoti tokio gyvenimo.

Kur eisi, kur žengsi, eik ženk vis su ta savo malone – malonumu, kaip Gogolio Petruška – „s sobstvennym zapachom"[5]. Tegu visas tavo sodžius, paskendęs soduose ir šiaip jau žaliumynuose, turi tave per vasarą lyg tikrai iš svečių žemės atskridusį rojaus paukštį: tegul tavy dabar mato akimis įsikūnijusį jų trokštamąjį, jų svajojamąjį religijos idealą. Jei ne dabar, tai kada gi tą idealą parodysi? Sakysies, dar neišmanau, dar nesuskubau pasekti ir pats išsilavinti. Niekas iš tavęs pilnai ir nereikalauja. Gana, jei švystelėsi bent vienu kitu spindulėliu, jėzusiniu malonumu, giliu dievotumu (ne bigoterija, gink Viešpatie!).

Dabar aš aiškiai matau, kaip tai esama lengva padaryti, kai pasižiūriu, jog nei dievotas, nei malonus nebūdamas, vaikščiodavau visame būryje nuliekamų sodžiaus vaikų. Gal jiems buvo gera su manimi upelyje bristi, šaltinėliai kuopti ar kitokie kokie niekai dirbinėti; o man tai tikrai jokioje kitoje draugijoje nebebuvo taip gera. Tik gaili, kad tuo nepasinaudojau ir gilesnio paminklo jiems nepalikau. Dabar to nebepadarysi, nes atsirado per daug prieštarautojų, ypač vyriausiosios amžiaus jeibės: jaunikio neskaistybė, vyro rūstybė ir t.t.

Visai nereikiama vaikų kamšyti sukrainiais, o vyresniųjų – šventaisiais paveikslėliais, kad būtumei geras ir malonus. Tik mokėk šnekėti ir šnekinti. Piemenėlis – tai tavo broliukas, mer-

gelė – tai tavo seselė, senelė – tai dėdienė, vyras – tai dėdė. Visi – giminės, visi mylimi, nes jie tave myli; kaip gera jiems tave pakalbinti ir pasiklausyti, kaip tu, dar neapkartęs, čiulbi kliaugi, ką tik žinodamas. Nereikia gudrių žodžių: vis tiek tu paleisi gaivinančią, naują, ne tos buities kvapo srovelę ir atgaivins sunkiu darbu sustingusį protą, ūpą, širdį sodiečio. Tik pakalbėk kaip giminei, jis šypsosi kaip prausiamas; jam lengva bus ir kitiems pakartoti – pasikalbėjau. Jaunas, senas – visi sodiečiai tokie pati. Ir kaip jiems bus gera matyti liaudies vaiką rengiantis liaudį mylėti, liaudžiai tarnauti; jaustis, jog jų inteligentai neapleidžia tamsiosios minios, bus jų žibintuvai švietėjai, užtarytojai ir vaduotojai; bus ko šauktis lyg dangaus patrono.

Malonus inteligentas sodžiuje – laimė, džiaugsmas ir pasididžiavimas. Tai – didžiausias akstinas darytis ir būti maloniu. Juk taip piga!

Gal bijai, kad patys sodiečiai tavęs neatgrėstų savo šiurkštumu, pasityčiojimu, nesumindžiotų beriamųjų jiems jaunos, nekaltos tavo širdies žemčiūgų? Iš kur tau tai atėjo į galvą?

Kažin kas paprasčiausius sodiečius vadina storažieviais. Tasai praminimas turėjo parodyti jų nekultūringumą ir netinkamumą švelniajai, tašytajai žmonijai.

Netikėk, brolau! „Žievė" žmonių santykiuose ne tiek daug reiškia, kiek pats vidus: šerdis – širdis. Netašytieji sodiečiai, tavo parapijiečiai, tikrai gal būti nemoka gražių, švelnių apsiėjimų, lipšnių žodelių. Visa to, kas pirmai pradžiai į save patraukia; bent neatstumia. Pasirūpink to nepasergėti, kas netašyta. Geriau įsižiūrėk jų širdin, ir tu atrasi ten, sodiečių sieloje, ne kame kitur, tikrų žmoniškumo perlų koloniją. Tik mokėk į gelmę įžiūrėti, mokėk juos iš ten gaudyti. Žinai, kaip žemčiūgus iš jūrių gilumos gaudo? Pasinerdami. Taigi mėgink, pratinkis į žmonių sielą pasinerti, jų širdį iškakėti. Naras, leisdamos į gilumą, pasiriša pasvarus; tu prisirišk žmonių meilę: ji lengvai tave panarins į savo valstybę.

Pasinėręs į širdis tašytųjų, švelniųjų, plonažievių žmonių, tų, kurie mokėjo tave pirmai pradžiai nulenkti, tu dažnai išvysi ir nusigąsi ten šliaužiojančių tokių baidyklių, prieš kurias niekai

jūros rykliai. Netašytųjų širdyse, priešingai, rasi pačio tyrojo vandens perlų. Net nereikia per giliai nardyti. Gana paprastais namų takeliais pavaikščioti, ir tu atspėsi, kur jos.

Jau kalbėjomės apie vieną tokią perlą – sodiečių nepavydų palankumą savo moksleiviui; kaip kiekvienas mielai jį sutinka ir taip lygiai mielai atgal į mokyklą lydi ne tik gerais velijimais, bet ir įprakaitinta savo rubline kelionei. Nieko malonesnio man nebuvo, kaip iš savo kaimynų gauti rublinė. Žinai, jog tau duoda neatiduotinai, ir brangini ją, kaip ženklą skaisčiausios meilės, prietelingiausio palankumo. Nebežinau, kaip dabar besusidaro sodžiaus santykiai, kai moksleivių daugiau atsirado ir jie sodžiui nebe naujiena. Prieš 30 metų taip buvo.

O jaunuomenė abiejų lyčių? Jų dainos, muzika, žaidimai, laukų lankymai šventadieniais, bendri uogavimai, grybavimai, riešutavimai! Visur tu centrinė figūra, geran kreipianti visą būrį. Ir tiems būriams salsta širdys nuo to kreipimo geran, ne vulgarizman apsiėjimuose ir šnekose, ne karčemon.

Prieš savo gi tėvelius sodiečius tiesiog klaupkis. Su kuo jų širdis besulyginsi? Tų, kurie, pradėję tave „žmogum daryti", tavimi vienu tegyvena, bekvėpuoja!

Lig šiol man visas kūnas apmiršta, atsiminus, kai vieną kartą, jau paaugęs realistas, aš, nieko nepranešęs tėveliams, ėmiau ir nebeatvažiavau atostogoms. Buvau priėmęs repeticiją tokiame krašte, kurs man rūpėjo pažinti.

– Sūneli! – tarė motutė, kai sugrįžau: – Ką gi padarei? Jei daina nemeluoja, tai antai galinis langas jau kiauras: aš jį pražiūrėjau, tavęs belaukdama. Apėmė toks nerimas, jog niekur daugiau ir nebegalėjau benusukti akių nuo to lango, pro kurį tave pamatydavau iš vagzolo atvažiuojant... Žiūrėsiu žiūrėsiu, dūsausiu dūsausiu, begu tu gyvas ir nepaklydęs...

Aš, kavalierius, tada kaip mažas įkniubau motutei į krūtinę ir gailiai verkiau. Dar ir dabar kažin kas sunkiu kamuoliu atšliaužia į paširdžius ir lūpa pavipsi, kai panašūs mano jaunystės nusidėjimai iš kažin kur, lyg bjaurios šmėklos, iššliaužia ir pasityčiodamos pažvairuoja:

– Šiaudadūši!..

Kad būčiau nors mandagus buvęs, ne malonus, tos scenos man nesivaidintų, baigdamos nemaloninti senatvę. Saugokis, brolau, ir tu!

Arba vėl. Mano valakininkai tėveliai taip taupė pinigus man mokytis, jog net buvo išsižadėję reikiamų dalykų, ne tik paprastų malonumų. Nieko iš kromo nebepirko, o motutei būtinai reikėjo naujos skepetaitės, nes senosios susiryšėjo. Ir įsivaizdino nabagė, jog jai daug maloniau bus ryšėti, jei aš savo rankom atvešiu iš tolimo krašto skarelę, už jos gi pačios rublinę. Savų pinigų neturėjau. Prašė išleisdama kiekvieną kartą. Laukė kantriai per daug metų. Aš vis neišsitekau rublio – nupirkti; ji pati lyg tyčia savo miestelyje nepirko. Taip ji, to malonumo nepritýrusi, ir numirė, senąsias skepetaites beryšėdama.

Brolau, kai mane sutiksi ir pažinsi, tai į honorarą už šių knygų parašymą spjauk man į veidą: man bus lengviau, ir aš tau ačiū pasakysiu... Atvežk dabar, jei toks esi „geraširdis", kai ji mirė, ničnieko gera nepritýrusi iš savo „sūnelio", kuriam visą sielą buvo paskyrus!

Šiaudadūšis, šiaudadūšis...

O antroji mano motina – Dėdienė! Bet jai pagerbti, tikriau sau išplakti, aš skiriu atskirą vaizdelį[6].

Ai, kaip būta lengva ir piga maloniu būti bentgi savo tėveliams, džiuginti ir laiminti jų senatvėlė, ir to nedaryta! Senutė ilgam būtų turėjusi temos pasigirti moterims, kai išeina iš bažnyčios: štai sūnus atvežė gastinčiaus iš pat Dinabarko...

Lygiai pigiai, skatikiniais škaplierėliais, kaspinėliais, knygutėmis galima ir kitiems daryti tiesiog amžini paminklai. Tik tiems dalykams vis mes, bejausmiai, stingame, kai pragerti ir prarūkyti išsitenkame šimtų...

Gal nebuvo suprasta? Buvo, kur nebus suprasta. Net jausta. Vis dėlto nedaryta. Kodėl gi? Nebuvo pasiryžimo. Manęs niekas neauklėjo, nežadino viršun gerųjų širdies jausmų, kurių, jaučiu, apsčiai būta širdyje; leido jiems apželti visokiais kitais egoistiniais jausmais.

Drama. Jos paskui nejaučia tik sekliadūšiai. Venk to laiku!

Tu – nebe klierikėlis, tu – jaunas kunigėlis parapijoje.

Nors dar jaunutį, parapija laiko savo vadu, savo religijos realizacija, savo mokytoju. Iš už dešimties ir daugiau kilometrų skuba pluša važiuoti, raiti ir pėsti, kelių blogumo nežiūrėdami, tavęs paklausyti iš sakyklos kalbant, tavęs pamatyti auką darant. Tu – jų idealas ir autoritetas.

Kaipgi tu dabar tiems žmoneliams, tai mūsų liaudžiai, atsimokėsi tokia pat plačia širdimi, kokią ji tau rodo? Malonumu ir pavyzdingumu. Kitaip ją užvilsi. Malonumu, kai į tave atskiri žmonės ateina; malonumu, kai tu religijinių darbų dirbti į juos nuvažiuoji; malonumu sąžinės dalykuose, malonumu net per pamokslus.

Negriebkis jau pirmai pradžiai savo autoriteto. Nedrįsk žmonių barti. Tegu klebonas. Tu stovėk kaip nuošalyje. Pats gerai įsivaizdink Kristų Mokytoją ir tik vaizdink Jį kitiems: bus krikščionys ir nelojojami. Būk malonus ir iškrypėliams. Ne lazda ir koneveikimais Mokytojas atvertė ištvirkėlius ir sukčius, tik vienu savo malonumu, atlaidumu be krašto.

Jei nori kam būti malonus, pirmiausia jį mylėk ir būk kantrus.

KANTRUSIS KUNIGĖLIS

Ar galima pasidaryti švelniu ir maloniu, jei esi apsigimęs šiurkštokas ir savimylis?

Nėra tokio apsigimėlio, kurio neišlygintų kantrybė ir pasiryžimas. Argi nematome šventųjų, kurie, būdami pikčiurnos ir nepakantruoliai, įgijo serapinų švelnumo ir malonumo? O vienuoliai? Dėl ko vienuolyne, kurs yra kaip vien reikiant, visi vienuoliai lygiai malonūs? Kad juos visus lygiai lavino kantrybėje ir pasiryžime. Nieko man nėra malonesnio, kaip vienuolynų pusiausvyra, kaip jų mokėjimas įvertinti patenkantieji dalykai, atseit viską niekais laikyti! złoto – błoto[1], sulyginant su amžinaisiais.

Malonumą gimdo kantrybė, bet ir kantrybę gimdo meilė. Mylėsi – viskas bus pakenčiama, bet koki storžievybė ar dar kas

blogiau. Ar motina išnešiotų, išūkautų dešimtį ar keliolika savo kūdikių, kad Dievulis nebūtų davęs jai kantrybės ir meilės? 25 metai paties gražiojo amžiaus vieno vargo dieną, nemigo naktį su tuo pačiu pūdu ant rankų. Tačiau ar bent kuri motina yra pasiskundžiusi, jog jai vaikai nusibodo? Tik paskutiniųjų laikų išgamos moterys ėmė save labiau branginti neg savo ainius ir bebrangindamos dar greičiau suvysta. Tikroji motina dešimtąjį kūdikį tokia pat meile augina, kaip ir pirmąjį, jei ne dar didesne. Ir paskutinieji kūdikiai lyg tyčia labiau esti vykę neg pirmieji. Kad ne kantrybė iš meilės, nė to vieno neišauklėtų, nors dėl vieno kūdikių nevalyvumo.

Pradėkime kantrumą sekti vėl nuo klierikavimo.

Įkyriausias dalykas, kuris, rodos, visą kantrybę išgeria, tai – nepasitenkinimas sodietiškuoju valgiu atostogomis. Pasakysiu tiesiai – alkis.

Na, na! Sodžiuje, kur bet ūkininkėlis turi visokiausio pieno, kumpių, dešrų, skilandžių, paukštienos, kiaušinių, miltų ir kito ko...

Teisybė, visa to yra pakaktinai. Bent buvo prieš karą. Tik iš visa to reikia padaryti, o žmonių, ypač vasaros metu, kaip tik nėra, kurie vien tik tavo pilvu rūpintųsi. Jei tik nėra kur jaunuomenės, pusmergių, tai visi, 4 rytą keldami, 10 vakarą guldami, yra iki kaklo užsiėmę ūkio darbais, ir mūsų „ponaičiams" moksleiviams tenka riestai.

Tai kame reikia kantrybės, jei nenori pasidaryti nemalonus. Nebent naujesniųjų laikų demokratizmas tuos dalykus atmainė ir moksleivį išmokė verstis. Mes anuomet nemokėjome. Per dešimtį metų miestiškai gyvendamas, žmogus pripranta, kad tave, gerai blogai, kiti pašertų, tyčia tau stovėtų pietų virėjos, virtuvo statytojos, net duonos raikytojos. Atėjo paskirtoji valanda, atsisėdai, pagėrei ar pavalgei.

Nagi sodžiuje ar nevalgę esti? Ar ten nė valandų nėra, kada pilvas išalksta? Valgo ir visados reguliariai, paskirtuoju laiku. Valgo sočiai; tiek, kad galėtų paskui birkavą kiloti, pačią žemę įveikti.

Tik mums, „ponaičiams", rodos kažin kodėl, jog šeimynai virti pusryčiai – menkesnis valgis už virintą vandenį su duona.

Ten, bra, stale, ir daržovių, ir konkolinių, ir uždaro, ir blynų su padažais, ir pieno, o ponaičiai – tyro vandenėlio su žolelėmis, kaip pilvu sergant.

Ei, brolau! Eik ir pripliūšink šeimynos valgių: tiek pat tesėsi, toks pat būsi žaliūkas, kaip ir bernai ar mergos. „Demokratizmas" čia labai geran išeitų, ypač kad tu esi vis dėlto privilegijuotas, kada nori, gali gauti priedo tai puodelį pieno, tai keptą kiaušinį.

Pietų tas pat. Bevelijame alkti, jei nėra kam išvirti, neg misti taip, kaip visa šeimyna minta. Eikime drauge darbo dirbtų, šalin ponaičiukavimą, tai tikrai būsime ir sotūs, ir nereiks mums samdyti miesto mokytos virėjos, idant jos „delikatnų" pataisymų pavalgę, būtume kaip ir nevalgę, ir vėl pikti – iš alkio.

O kad ir būtų kam iš saviškių ar dėl turto iš svetimų aplink tave trepinėti, tavo askeza aiškiai verstų tave atsisakyti tos privilegijuotos padėties svetimoje buityje. Atsisakyk gera valia nuo kai kurių nuliekamų ištaigų, pratinkis tyčia, jei tik esi sveikas, nelabai vertinti valgį. Et, juoda balta!.. Tai bus ir paskui labai pravartu.

Mėgink kur tik galėdamas pats sau patarnauti, vandenio atsinešti praustis ir arbatai; nusiprausus išnešti, patalą atsikloti ir pasikloti, virtuvą pasistatyti, kiaušinį pasikepti, stalą nuimti ir į savo vietas indelius sudėlioti. Priėmus tokį „režimą", tai visai nesunku daryti, nė laiko negaišina, jei nekrapštysies mieguistas ir nevartysi akių, lyg sustingusiu protu ir valia.

Nemokėsi pats savęs patenkinti – būsi pats sau kankinys, namiškiams kankintojas, nemalonus, nes jie tavęs, miestelėno išlepėlio, vis tiek nepatenkins.

Man atostogų metu nebuvo didesnio įkyrumo, kaip nuolatiniai sesers paklausimai: „Ką gi dabar bevalgysi? Kas gi dabar beišvirti?" Nes aš nemokėdavau į tai atsakyti, temokėdavau nervintis, kai sotūs, privalgę žmonės, raugėdami ir snukius nuo taukų šluostydamies, eina ir tyčiojas iš tavęs:

– O tu gi dabar ką valgysi?

Suprask, lyg mano pilvas ypatingas, šikšninis ar koks, ypatingo ir tepalo privaląs.

Jei nugalėsi savo alkį, savo nervingumą, atsimindamas, jog visi tavo namiškiai per visą savo amžių gyvena dideliame nusitūrėjime, jei nevadinsime tai neprivalgymu, – tai tau bus pati didžioji kantrybės pamoka.

Nusitūrėk – visados laimėsi.

Toje vietoje man labai tinka pakartoti ta scena, kurią aš jau esu aprašęs kelionėje „Į saulę, į saulę!", destis į Krymą[2].

Jau buvo vėlybas ruduo. Petrapilyje palikome jau šalnas su sniegu. Kryme tebebuvo šilta. Vis dėlto viršukalnėje nušalome pilvus ir ėmė darytis nebegera. Anapus kalnų tebebuvo taip, kaip pas mus skaisčiausiu vidurvasariu, šilimos bent 20 ir jokio debesėlio. Pavijome saulę, kurios taip troškome šiaurėje, ir būtume visai laimingi buvę, kad nebūtų pagedęs automobilis.

Pusiaukelėje, Aluštoje, ėmė taisytis. Jo šeimininkas su dviem šoferiais sumanė visą jį perkrauti. Suardė visą mechanizmą ir ėmė visi trys bjauriotis tepalu.

Iš pradžių mums buvo tiek: turėjome saulės, kad net mirgėjo, turėjome jūrą, turėjome tokių saldžių vynuogių, kad nasruose tirpo. Tokių į šiaurę neatveža. Paskui nusibodo. Pagaliau ir pakyrėjo. Saulei į vakarus slenkant, jau darėsi vėsu. Ėmėme svajoti apie patalą Jaltoje ir karštą kavą. Sugaišome visą dieną, ir vis galo nesimatė: vienas cilinderis neveikė prieš kalną, ir tiek. O kad automobilis liptų į tokias statybes, reikėjo visų keturių cilinderių pajėgos.

Pasažyrai pyko vaikščiodami nuošaliai. Paskui ir prieidami prie taisančiųjų. Klausinėjo, kada bus galas, ir tyčiojos iš taisytojų nesumaningumo.

Kažin kaip man pasisekė nieko neprasitarti pirmajam. O kai išvydau keliauninkų nekantravimą, man tai pasimatė nepadoru, ir aš sukandau dantį tyčia nieko nesakyti. Porą kartų kiek tik begalėdamas ramiai pakalbinau šeimininką visai apie kita ką.

Šeimininkas rodės šaltakraujis. Nesinervino, nesikeikė, kaip paprastai rusai, tik dirbo ir dirbo. Tačiau galima buvo spėti, kaip jam pikta, kad taip nesiseka. Pagaliau, įsitikinęs nebepataisysiąs automobilio, pasamdė mums trims ketvertą arklių (mažiau nepaveža į kalnus) ir pats įsisėdo.

Kelyje pabaigėme nurimti, nors kalnuose ir naktį vėl pasidarė šalta. Ėmėme gražiuoju kalbėtis apie Krymo santykius. Šeimininko būta inteligento, inžinieriaus; tai buvo gana įdomios šnekos. Kurį laiką prašnekėjus, jis ūmai atsikreipė į mane klausimu:

– Tamsta katalikų kunigas?

– Taip. Ant ko tamsta mane pažinai?

Aš buvau civiliniais.

– Ant išauklėjimo: jums duodama ypatingo stiliaus.

– „Jeleinost"?

Pasityčiojau.

– Taigi kad ne: nusitūrėjimo (vozderžannost).

Aš buvau labai patenkintas savimi (kaipo žmogus – išauklėtas ir kaipo kunigas – stilizuotas) ir savo nežinomais draugais, kurie seniau mokėjo užimponuoti šitam kitataučiui ir kitatikiui.

Paskui inžinierius net pasikvietė mane į savo laikomą pensioną ir parodė, kaip jis atkalnėje vaiso sodelį. Vis už tą patį nuopelną, kad aš tylėjau, vadinas, buvau kiek tiek malonesnis jam priepuolyje neg kiti pasažyrai.

Bjauru ir nedovanotina, kai nekantrauja sveikas. Ligoniui nekantrybė dovanojama. Vis dėlto nerasi gražesnio dalyko kaip kantrybė kentėjimuose. Ant mano rankų mirė mylimas jaunikaitis, kurs, pusę metų išgulėjęs patale, nesudejavo nė karto. Užtat, kai už dienos prieš galą nebeiškentęs prasitarė: „Oigi, oigi, kada gi užtrokšiu"... – šiurpas nukratė žmogų, nes visoje galybėje pasirodė jo kančia. Kad būtų skundęsis, būtume papratę ir netikėję.

Taip ir buvo, kai miesto ligoninėje karšinome žinomą lietuvių veikėją M. S.[3] Jis kentė, tai neabejotina. Bet taip nekantriai šaukė, jog tarnai nebenorėjo jo klausyti.

Savo kantrybe, kokią tesugeba išdirbti vienuolynas, gailestingosios sesers laimėjo sau teisę palikti tėvynėje (Prancūzijoje).

Šimtai priežasčių yra kunigui nekantrauti: ir savo nesveikavimas, ir kitų nekantravimai bei kvailiavimai. Vis dėlto kunigas niekados nepateisinamas, jei nekantrauja. Tas, kas gera valia tarė: Jugum meum suave est et onus leve[4], nebeturi teisės aičioti: ak, to Kristaus jungo dėlto esama daug sunkesnio, neg aš

maniau; ak, tos kunigystės naštos sunkesnės esama, neg profanai, iš tolo žiūrėdami, mano.

Brolau, sukąsk dantis! Vis tiek tavęs niekas neužtars, niekas neužjaus. O kad ir mėgintų užjausti, tai vis viena bus tai tušti žodžiai, nieko daugiau. Arba dar blogiau: bus tai nuodai, kurie tam sykiui neva palengvina kentėjimą, ale užmarindami visą kūną. Tai mus gadina. Kantriai gi kenčiami kentėjimai grūdija mus ir valios milžinais daro.

Nekantruoliui santykiuose su žmonėmis žmonės vieną teturi praminimą: traitkis... kurs dvasiškiams tik jau netinka.

AUKŠČIAUSIOJI PAREIGA

Iš sielų ganytojo žmonės laukia ne tiek proto, kiek širdies, nes kunigas – tai gyva, virpanti žmonių vargų styga.

Tu toks ir esi, Jaunasis Kunigėli, pradėdamas savo apaštalavimo darbą, ir palik toks per visą savo amželį. Tai padės tau eiti aukščiausiąją tavo pareigą.

Ar beatmeni tuos įspūdžius, kurių gaudavai, pradėjęs važinėti į ligonis? Kai matei žmogų labai kenčiant, bet dar nemirštant ir dar nežinia kad mirsiant?

Kai tuojau miršta, įspūdžio nebedaro. Bene laimės čia begyvenant, o tenai – laimė patikrinta. Toks galas visų gyvų padarų – mirti, kas yra gimęs.

Bet jei ligonį ilgai gels, suks, maus, neleis valandai užmigti ar šiaip jau nurimti? Jei diena dienon ligoniui aiškės: štai ateina tau galas, ir jis nebe užu kalnų, ir tu jo nebeišvengsi? Jei kentėtojas nusimano, kaip jis štai pamažu pamažu smunka į kapo duobę ir jam pamažu pamažu dengiasi saulės šviesybė, kurią jis dabar taip labai mėgia ir myli, nes šviesa – tai gyvybė, tamsis – tai nebūtybė, prieš kurią visomis savo pajėgomis protestuoja? Jei ligonis nori, trokšta gyventi, bet nebegyvens? Jei bevelytų pagaliau tuojau išnykti, bet neišnyks?.. Tai kam visa tai? Ar kad ilgiau širdis pavirtų neviltyje?

Kas yra matęs vandenyje skęstančio dramą, kaip jis savo pajėgomis dar laikosi, ledo lyties įkibęs, bet ta lytis tįžta, paleidžia, – tas taip pat jaus pas jauną džiovininką, pabaiga plaučių bekvėpuojantį, ir pas vėžio per keletą metų ėdamą pasmirdėlį, nuo pūvenų nenuvalomą, nebent kad dar skaudžiau būtų jam pūliuose mirkti, tebeturint sveikas kitas kūno funkcijas; ir pas sunkiai sužeistą ar susižeidžiusį, gydytojų mėsinėjamą, kad, „operacijoms pavykus", ligonis pagaliau numirtų; ir pas užsikrėtusį piktvotimi – karbunkulu ar kitu kuo panašiu.

Ar tu šiokiais atvejais neblūdai, kad esi bejėgis sutrupinti kaulus tykančiai giltinei; jei ne jai, tai bent anai skaudinamajai pajėgai?

Niekuo, niekuo tu negali palengvinti kenčiančiam. Tai dar labiau už patį kenčiantį nusiminęs, bent kietai suspaudi jam ranką ar smilkinius, kol išeidamas paskutinį kartą jį peržegnosi.

Ar tu atmeni, kaip kentėtojas sunkiai ir palengva atgręžė į tave kančia degančias ir nenormaliai praplėstas akis ir, tavo akis išvydęs suvilgusias užjautimo ašara, pirma nustebo, paskui ūmai užmiršo šiai sekundai savo skausmą ir nurimo?

Brolau! Jei tau sekės tai pritirti vieną, antrą, trečią kartą, tu – dvasios karžygys! Tu tiek pat daug padarei, kaip rūpestingiausioji gailestingoji seselė. Maža to – tu bent sykį atsiradai tikras Mokytojo atstojėjas – sau pasiėmęs dalį žmonių kentėjimo.

Toki užjautimo akimirka, lyg žaizdro kaitra, nubrauks tau nuo jaunos, dar sveikos širdies visas atsitiktinai atsiradusias gyvenimo rūdis, ir ji vėl blykstelės grūdytu ir poliruotu plienu.

Užjausti žmogų, kenčiantį ne tik skausmus, bet ir šiaip jau širdgėlą, duoti progos jam pasiguosti bent vienam jam svetimam žmogui, kunigui, bene bus tik pirmučiausias kunigo uždavinys ir pareiga.

Taigi brangink savo širdelę, kol ji tebėra jautri, ir neleisk jai sukietėti, nes be virpančios žmonių meile širdies nei šios, nei kitų savo pareigų tu negalėsi eiti ir neatitiksi aukščiausiam savo paskyrimui – būti „vėlių ganytoju".

Kunigas leidžiamas į žmones ne sociologijos mokyti, ne kooperatyvų organizuoti, ne kolonizuoti ar parceliuoti, ne visa

to, kas daugiau žemės turtų duoda (nors ir tai nepaniekintina), tik tam, kad dabotų vėlių išganymo ir daugintų dangaus, ne žemės, „buržujus".

Kaip tenlink vesti žmones per gyvenimą, išmokys tave tam tikri auklėtojai (jei patys mokės). Bet tu pats turi papildyti tai, ko netesi auklėtojai: išmokti mirštančius lydėti į aną pasaulį.

Šitas mokslas remiasi visomis trimis kilniausiomis dorybėmis: meile, tikėjimu ir viltimi – nebe viena žmonių meile. Meile Dievo, kuriam liaupsintojų paieškoti tu esi leistas; meile tų pačių garbintojų, kuriems tau leista žadėti negirdėtų gėrybių; nepajudinamai tvirtu tikėjimu, jog tikrai yra tokia vieta, kurią žmonės vadina Utopijos sala, Dangumi, ir verta „paagituoti", kad kuo daugiausia „piliečių" patektų į tą vietą; tikra viltimi, jog, Dievui padedant, net tai, kas mums rodos utopijomis, nesamais dalykais, galima realizuoti.

Jei tų trijų dorybių daugiausia pats, kitiems tepadedant, seminarijoje neišsipuoselėsi, tu – netikęs „dūšių ganytojas", visas tavo pašaukimas bus šalin nuėjęs, nors tu būtumei kuo geriausias tarnautojas valdininkas.

Kas žmonėms iš viso tavo nuovargio, nemigo, pasišventimo, viso žmoniškosios savo laimės atidavimo ganomiesiems, jei jie, tie neva ganomieji, vis tiek nepasieks to vieno savo gyvenimo tikslo – žemės vargą išvargus, visas gyvenimo ašarų jūres išbridus, visas jų pakalnes ištrepinėjus, galų gale patapti laimingais?

Nepasiekei galo – šalin nuėjo visos tavo priemonės, nors ir labai daug tau jos būtų atsiėjusios. Mokytojas savo mokslo skelbėjus leidė žmonių žvejoti, ne žuvų.

Nepakreitėk, Kunigėli, kad aš čia tau aprašysiu vieną kalbamajam dalykui patvirtinti tinkamiausį atsitikimą pradžioje jau ilgokos mano praktikos. Yra ir daugiau tokių, kurie mano atmintį ligi šiol tebeneramina lyg akuotas gomurį.

Tik ką atvykęs Žemaičiuose darbuotis, viename linksmame susirinkime aš įspėjau vieną išimtinai įstabią porelę: augalotus, skaisčius žaliūkus, kuriuodu vis laikėsi drauge, lyg sujungtu, ir bent kiek skyrium nuo kitų, lyg pačių savęs jiemdviem pilnai išteko. Tačiau ir iš tolo dalyvavo bendrame susirinkimo klegesyje,

reikšdamu, man rodės, didesnę savo inteligenciją ir sąmojingumą neg kiti sodiečiai.

Gražus buvo jaunutis vyras ūkininkas, bet jo moteris buvo tikra grapienė „ir iš stuomens, ir iš liemens", Žemaitės apibūdinimą pakartojant[1]. Aukšta ištekinė liepa, juodaplaukė, tamsiaakė, žiburiaveidė, judri sauvalininkė, linksma ir sąmojinga šnekoje. Kaip tik vyrams pavojingas moterų tipas.

Vieną antrą kartą dar ją pasergėjau bažnyčioje arti sakyklos, pamokslus sakydamas, tik jau kitokia išvaizda. Graži moteriškė klausė net išsižiojus, nėmaž akių nenuleisdama nuo jauno Dievo žodžio skelbėjo, kad net nebejauku darėsi. Tačiau didelės jos akys visai nereiškė, jog ji ką nors mato; greičiau, jog ji paskendusi į nepaprastas minties ar tik svajonės gilybes. Kai aname susirinkime ji rodės už visas linksmesnė ir judresnė, taip dabar čia – už visas rimtesnė ir ramesnė.

Daugiau jos nebemačiau: ji gyveno pačiame tolimame parapijos kampelyje, bent už 16 kilometrų, ir į bažnyčią eidavo kitur, arčiau jų. Taip praėjo nemaža mėnesių.

Vienu blogymečiu atvažiuoja anasai vyras specialiai manęs vežtis į ligonį. Nieko nesiteiraudamas išvažiavau. Žvarbu, nuobodu. Keturios valandos molynėmis, trims arkliams vos ištraukiant dykas gardes. Nesinervinau tik dėl to, kad su Ponu Dievu važiavau. Rymojau šiauduose sustingęs, rezignacijoje: vis dėlto kada nors bus galas.

Pagaliau štai ir didelis vienasėdis – dvariukas. Trobos kaip stiklinės. Alkieriuje lovoje sėdi mano įspėtoji, bajoriškai, juodai apsitaisius, puikiai susišukavus, vienplaukė, ant basų kojų pretenzinės čeverykėlės geltonom sagom. Veidai taip raudoni, lyg tyčia kuo nutepti.

Visa tai ir dabar man tebestovi atmintyje.

– Kur ligonis?

– Aš pati.

Tfu, kad tave... Gi čia kokia mistifikacija? Intriga apsimetimu?..

– Nejaugi nepažįsti, jog aš – džiovininkė? Greitoji. Štai per pusę metų papjovė. Nebedaug dienų beliko. Kraujas kaip iš

skerdžiamos muša. Atsakomybės už gyvenimą aš nebijau. Dideliai neesu nusidėjus Ponui Dievui, išpažinties eidavau, Sakramentus priimdavau. Tik aš, matai, dar jauna: man vos tik 23 metai. Aš labai myliu savo vyrą ir jis mane. Jam 26. Gyvenome begalinėje santarvėje, visa ko pertekę. Matai, koks mūsų gyvenimas! Daug lauko, miško. Čia pat upė; daug gyvulių, arklių. Vienų vaikų betrūko. Ir mirk štai... Aš nenoriu! Girdi, kunige? Tai padaryk, kad aš norėčiau mirti; atseit per tavo pamokslą iškalbingai žadamojo dangaus trokšti juoba neg to žemės rojaus – mūsų vienasėdyje. Na, priruošk mane mirti!

Kai ligonys to neprašė ypatingu būdu, berods mokėjau tai padaryti, kaip rituale pasakyta. Dabar ūmai pasijutau negalįs ir taip nusiminiau, lyg pats būčiau tapęs ligonio vietoje. Nebeatmenu, ką bejaučiau. Žinau tik, jog buvau nebepilno proto.

Daug betgi kalbėjau, poetizavau, lyginau, ironizavau; dariau visa, kas dangų aukština, o žemę pažemina. Ir vis dėlto jaučiau, jog ne tai pats sau meluoju, ne tai pats savo žodžiais netikiu. Man pačiam buvo gražu gyventi, kad ir buvau proletaras; aš pats nenorėjau mirti; vis maniau pirma kai ką padaryti begyvenant.

Matau, ir pasirengusi mirti neįtikinta. Nebežinodamas, ką bedaryti, kuo beužraukti visą savo tiradą, ėmiau pats melstis, kad pats Dievas pabaigtų mano pradėtąjį darbą, duotų man ypatingą misijos kibirkštėlę, kokią laimingą originalę mintį, ekscentrinį išsireiškimą. Nieko nelaimėjau: ligonis mušės į krūtinę lyg nenoromis, lyg vis abejodama ar be jokio jausmo.

Pagaliau abudu pasimeldėva, aktų ir visa to, kas rituale parašyta, pasiskaitėva; tikriau, aš lietuviškai kalbėjau, žiūrėdamas į lenkišką ar lotynišką tekstą, ligonis tik klausė. Suteikiau Sakramentus, generalę. Viską padariau, kaip kitiems, ir išvažiavau tiek patenkintas, kaip kad pradėjus dantį gelti.

Kankinaus per visą naktį. Pykau ant savo neprisiruošimo ganytojauti, „dūšių ganyti"; pykau ant savo auklėtojų ir mokytojų; pykau ant visų 500 metų krikščionybės, per kuriuos neatsirado nė vieno ganytojo, kurs būtų talentingai sustatęs, kaip reikia mirštantieji marinti; net bet kokio lietuviško teksto neparūpino. Pykau, vis dėlto tai manęs nepateisino: aš neatlikau

savo tiesioginės pareigos, nepasiunčiau Dievui nė tos grynos dūšelės, nepadariau, kad ji svirtų Jo link, ne žemės link.

Ir atsistojo prieš mane tolesnio darbo problema: kas gi bus, jei ir toliau taip bus? Kai teks dideli nusidėjėliai taikinti su Dievu ir Jo teisybe? Kaip juose išskelsiu tiek karštus jausmus, kurie ūmai išdegintų visas jų doros dėmes? Nors rašyk raštą vyskupui:

– Nebedrįstu eiti savo pareigas: vis tiek nieko gera...

Rytą žiūriu – vėl tas pats trejetas palangėje, vėl tas pats žemės kentėtojas šaukiasi to paties netikusio gelbėtojo, nes pats nesijaučia tesėsiąs paskutinėje kovoje, pačiame finale gyvenimo dramos ir bijo, kad ji nepasibaigtų tragedija.

Važiuoti, nebevažiuoti? Pykti bartis už per tankų valkiojimą „be reikalo" (?!) į tą patį ligonį, kaip kitais atvejais darydavau? Jaučiaus turįs pataisyti vakarykštį nevykusį savo darbą. Tik neturėjau jokios vilties, jog man tai geriau seksis šiandie. Vis dėlto automatiškai pasiėmiau Poną Dievą ir vėl iššliaužiau per purvynus į kankinamąją vietą.

Ligonis jau gulėjo aukštinelka, nurimus; purvinai mėlyna, nebe raudona. Nepakenčiama smarvė reiškė, jog plaučiai jau pradėjo gangrenuoti ir ligoniui beliko pusantros dienos gyventi. Buvo lyg netekusi gražių savo dantų. Priėjęs arčiau, pamačiau dantis apsiteršusius sukrešėjusiais kraujais, kurie vėl buvo nepaprastai gausiai prasimušę.

– Aš mirštu, vis dar neprisirengusi. Pabaik mane ruošti, aš pati nemoku. – Tarė jau dusliai, vos begirdimai, bet pilnu protu ir nuvokimu.

Man atkrito paskutinis noras pakartoti nevykusias priemones. Ir aš pilniausiu nusiminimu tik rankas sau užlaužiau ir prisipažinau:

– Aiman ir aš nemoku...

– Tai kas gi moka?

Nebeatmenu, kaip aš ten bepabaigiau. Aš jos nelaidojau – ją kažin kur išvežė. Vis dėlto jaučiaus, lyg savo rankomis pakoręs ar bent leidęs pasikarti savo pačios beviltėje ar ką panašaus padaręs. Ir visados jaučiau, nes tai pasikartodavo, nors mažesniu maštabu.

Dabar man aišku du dalyku. Viena, niekas manęs nemokė, taip sakant, „marinimo metodikos", o ritualas yra tai nepaprastai valandai per sausas, per oficialis, kad galėtų gyvai jaučiantį patenkinti, nors ir inteligentą. Mirštančiam asistuoti reiktų tam tikro atskiro vadovėlio, išimtinai talentingai parašyto. Jau daug davė ir a. a. kun. D. Pociaus sudarytasis[2]; matyt, ir jis jautė tą trūkumą.

Antra, nors aš išimtinai simpatizavau ligoniui, vis dėlto aš neturėjau kunigo privalomųjų tikėjimo ir vilties dorybių, dėl to ir jo neuždegiau. Kai pats neesi persiėmęs dangiškąja utopija, kaip tu tai kitam įkalbėsi?

Taigi reikia, kad tikėjimo, meilės ir vilties dorybių ugnelė amžinai kunigo širdyje rusentų, jei nori, kad prie jos sušiltų bet kas apdrungęs gyvenime.

Taigi neleisk savo širdelei ataušti! Lik visados nežemybių srityje!

NEBŪK AUTOMATAS!

Pagaliau tu, vyre, presbiteris, jerejus, žrec, aukotojas – homo Dei[1]. Atvykai į pavestąjį tavo globai būrelį, didelį ar mažą, kurs tau vienodai pataisė pirmąją ir aukštąją vietą.

Bažnyčioje tu keliais laipsniais esi aukščiau už visą minią. Net žinomieji Počajevo tėvai[2], katalikybės šmeižikai, praminė tai trimis katalikų kunigų puikybės laipsniais.

Šilkai, brangūs siuviniai, brangieji metalai ir akmens tavo rūbuose pabaigė tave išskirti iš pilkosios ar juodosios minios ir nukėlė į visai kitą sritį.

Ten skiriama tau bendrauti su anuo pasauliu, imtis iš ten įkvėpimų ir skleisti tai tarp žmonių; imti iš žmonių jų vargo ir sielvarto aidą ir siųsti ten, iš kur vienur belaukiama palengvinimo.

Atskirtas, atskirtas. Vienas išstatytas Aukštybių malonės veikimui, idant tave magnetintų, padarytų tave galingu traukti ar

atstumti kaip įmagnetintas sielas. Bent leisti per save Aukštybių sroves.

Dabar tu dirbsi nebe sava valia, nebe sava galia, tik – ex opere operato[3]. Tu būsi tas regimas materiolas, kuriuo daroma neregimieji stebuklingieji veiksmai. Taip šv. Sakramente vanduo plauna kūną – malonė plauna vėlę ir skaistina sielą.

Pirmų pirmiausia su tavimi bus Viešpats, ir tu įtikinėsi minią, atsigręždamas į ją, rankas ištiesdamas į ją, lyg leisdamas per jas tą rimties Viešpatį.

Dominus vobiscum! Pax vobis![4]

Ar tu žinais, ką darąs tokiomis valandomis? Va, tai ir bėdų bėdos: mes, kunigai, to nesižinome...

Mes viską sukrauname pačiam Viešpačiui, viską paliekame Jam pačiam veikti (ex opere operato). Patys gi mūsų valia virstame negyvėle medžiaga, savo valia išsimetame iš tos metafiziškosios srities, į kurią mus mūsų pašaukimas yra įstatęs.

Savo pačių valia mes tampame vien tik perleidėjais per save dvasiškosios, stebuklingosios Aukštybių dvasios, kaip metalai perleidžia per save elektros srovę.

Ar tave tai patenkins, kai tu tapsi automatu? Tokia skrynele, kur pamygai tam tikrą plunksnelę – ir iš tavęs iškrito tam tikras daiktas. Amžindien, ne. Šiaip ar taip tu – dvasia, ne medžiaga; bent didžiojoje tavo dalyje taip turi būti: daugiau dvasios, ne medžiagos veiksmų.

Atmink Pontifikalo perspėjimą, švenčiant exorcistu[5]: „Stude igitur, ut sicut a corporibus aliorum daemones expelles, ita *ab animo tuo et corpore* omnem immunditiam ejicias: ne illi succumbas, quem ab aliis tuo effugas ministerio. Disce per officium tuum vitiis imperare, ne in tuis moribus aliquid sui juris inimicus valeat vindicare. Tunc etim recte in aliis daemonibus imperabis, cum prius in te ipso eorum superas nequitiam“[6].

Vadinasi, viską reikia pradėti nuo savęs ir per save[7].

Tačiau ir medžiagos esama ne vienodos. Viena labai lengvai leidžia per save elektros srovę – tai metalai, plienas, varis; kiti griežtai priešinasi tai srovei ir per save jos visai neleidžia – tai medis, kaulas. Yra dar trečios rūšies medžiaga, sakysime, iš

pluošto sukta virvė, kuri priešinasi elektros srovei, kol neįmirksta; tada perleidžia.

Tu esi apsigimęs sukta virve, tik tave Dievulis savo galybe perdirbo: davė tau savo galybės, valdžios, įgaliojo Jo malones per save perleisti, ir tu leidi; per tave eina vis, kas tik ex opere eperato. Tu – nebe tu, tik Dievo galybė per tave veikia.

Bet yra dar galybių, kurios veikia ne ex opere operato. Kad ir jos laisvai per tave eitų, tu jau pats gera savo valia, maža to – didelėmis savo pastangomis privalai persidirbti, „įsidrėkinti".

Antrinės tai Dievo malonės, ne pradinės, išganymui būtinosios; vis dėlto ir jos yra būtinos žmogaus laimei palopyti, dvasios gyvybei stiprinti.

Pavyzdžiu tebūnie egzorcizmai sergantiems, palaiminimai sveikiesiems žmonėms, šventenybėms, žmogaus reikiamiesiems dalykams: namams, vietoms, gyvulėliams...

Kai pats Viešpats veikia: „Hoc est Corpus meum... Ego te baptiso"[8]... tai žodžiai čia viską daro. Tais žodžiais nežaidžiama, bet kur ir bet kaip netariama, nes tai – per didelė šventenybė. Čia nieko pats savo nepridėsi, nė atimsi. Gana, jei atminsi to momento kilnybę.

Bet jei tu pats panorėsi veikti to paties Viešpaties vardu, „laiminti", nejaugi bus tau efektai padaryti vien gražių žodžių, kad ir iš paties Šventojo Rašto pasiskolintų ar šventųjų mokytojų sumanytų? Jei, tuos žodžius tardamas, nieko negalvosi ir iš visos savo sielos, iš visos galios, iš viso proto toje valandoje netrokši: fiat! fiat![9] – tai tiek iš visa to tebus efficacia[10], kiek iš paprastosios machinalės tavo maldos, kad ir paties Viešpaties sugalvotos: „Tėve mūsų".[11]

Jei, tai žinodamas tačiau taip darysi, būsi tik burtininkas, ne Dievo tarnas. Nuo pat pradžios krikščionybės šventieji Rašto žodžiai buvo vartojami okultizmo dalykams, juodajai magijai ar kitiems galams.

Ypač mėgo burtininkai kilniausią ir paslaptingiausią dalį Evangelijos: „In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum"[12]. Spėjikas ėmė knygą, susegtą su raktu, svėrė ant savo mažojo pirštelio ir skaitė šv. Jono Evangeliją;

baigiant skaityti aną dalį, knyga imdavusi daryti tam tikras evoliucijas, kurios ir buvo aiškinamos. Dyvus čia darę žodžiai, tavo pasakyti.

Bene tos pat magijos, ne Dievo tarnas būčiau, jei tą pačią dalį Evangelijos, vienais jos žodžiais pasikliaudamas, nieko savo neįdėdamas, paskaityčiau į palaiminimą negaluojančiam kūdikiui ar kita proga?

Ką bekergią magiškąją prasmę žodžiams, atminkime, jog tikras magiškumas – dieviškasis stebuklingumas tvyloja pačiame tavyje, presbiteri. Tau leista Dievo malonės realizuoti, kaip tai buvo leista apaštalams: super aegros manus imponent – et bene habebunt[13].

Jei aš noriu Dievo galybę konkretinti, aš turiu aktyviai tame darbe dalyvauti, ne vien tik žodžius išberti ir bet kokius nevykusius ženklus pakraiglioti. Jei dedu savo rankas vaikui ant galvelės, kad jis pasveiktų, aš privalau visa savo esmės galybe velyti, kad tai įvyktų. Fiat! Fiat!

Visas mano sielos galybes įjudina tikėjimas, Aukštėjo veikmė. Per sielą gautosios pajėgos įjudina visas kūnines mano galybes, gyvulinį mano magnetizmą, violetinius spindulius ar kitokias sroves iš visos mano esmės, kas tik joje man nežinoma slepiasi. Tai tegu veikia į ligonį ir daro jame savotišką tam tikrą kūninę reakciją.

Nemanyk, jog tai bus tepasikliovimas vienomis prigimties pajėgomis ir nepasitikėjimas anČprigimtinėmis. Kūniniams efektams padaryti ir patsai Dievas vartoja kūnines galybes, kurias tik savotiškai pakreipia, sulig ta sritimi, kur bus daroma reakcija; šiame atvejyje prieš nesveikatą, super aegros manus imponent – et bene habebunt. Čia aiški Dievo malonės veikmė per apaštalų kūnus (manus).

Nereikia tik dalyko susiaurinti ligi materialumo prevalencijos, kaip anasai kunigas, kurs taip radikaliai šventė „brosvas", jog net jas mirkė švęstame vandenyje.

Kristus dvejaip sveikino. Tarė „Būk sveikas" ir darė purvo akims pagydyti. Ir tavo, presbiteri, galybė nebūtinai veikia į tą, kurio tu prisitinki, ant kurio galvos dedi savo rankas. Gana ir to,

kad ištiesi jas ir, it bevielio telegrafo srovę, leidi per jas prašomąsias Dievo malones, daliji „pax", patį Viešpatį „siunti". Taip daro ir šventasis krikščionių tėvas, kai laimina ištisam urbi et orbi[14].

Filosofas Vicentas Liutoslavskis[15] tai apibrėžė (aš tai jau esu kažin kada minėjęs) kaipo dvasios pajėgų kondensaciją savyje (asketai, kontempliaciniai vienuolynai), iš kur jos savaime jau trykšta į visas puses aplink; stiprina tuos, kam mažiau yra tų pajėgų, ir dengia nedorėlius nuo Dievo rūstybės ar malšina Jo teisingumą – gailestingumu. Tai ir esą tasai dovanojimas dėl penkių teisingųjų, jei jų atsirastų.

Ne automatu tave padarys, jei tuos, kuriems tarnauji, visa širdimi, visa savo siela, visu protu mylėsi, gėrybės jiems trokši, pilnai jiems be jokių svyravimų ir širdies padalijimo būsi atsidėjęs.

Meilės, kaip ir tikėjimo, galybės esama begalinės – ji tikrai kalnus pakiloja. Ir vietos jai žmogaus širdyje yra išsitektinai, tik reikia ta širdis tempti tempti be galo, be krašto, kol nepareis jon visi žmonės, visos tautos, net visas pasaulis, net ir pats jo Leidėjas.

Jei ne visas kosmosas, tai bent žemė ir visa, kas jos yra, jaučia mūsų meilę ar panieką. Jautė gi „broliai – paukščiai", „brolis – vilkas" Pranciškaus Asyžiečio[16] meilę, jei jiems gera buvo būti su juo. Aš tikiu legenda, kaip, žmonėms nepaslenkant klausyti šventojo pamokslininko, žuvelės atplaukdavusios jo klausyti.

Kai aš myliu gamtą, aš esu jos įtakoje ir ji pati – mano įtakoje. Savininko akys žirgą tukina, vadinas: žirgas gerėja ne tik dėl geresnės priežiūros, bet ir kad gyvulėliui kūniškai gera, kai į jį meilės akim žiūri, akim jį nuglostai: jam atsileidžia nervai nuo bailės ir krūpčiojimo, bene kas užgaus; ir jis tunka.

Aš beveik matau, kaip, mano akim maloninami, žiedeliai vazonuose ar darželių lovose vešliau auga, skaisčiau žydi, juoba mane patį džiugindami. Aš, juos mylėdamas – laimindamas, taip pat veikiu į juos, kaip veikia elektros srovė į jų auglių.

Aš tikiu, jog mano sodelis tikrai pajuto motutės džiaugsmą, kai ji, ilgai sirgusi, pirmą kartą išėjo pasižiūrėti, kaip obelės žydi, prapliupo ašaromis ir peržegnojo jį.

Aš tikiu, jog laukeliai jus, išėjus kunigą jų laiminti, jei visą laukelį suims į savo širdį; jei, išvydęs jo gražumą, įvairumą, turtą ir gyvybę, džiaugsis kiekvienu jo augmenėliu, kad žydi ir peni: ir patį žmogų, ir bitelę, ir drugelį, ir šiaip jau vabalėlį bei kirmėlėlę; kad susitelkia paukštelių, kurie per kiaurą dieną koncertuoja Dievui už tai, kad jiems leidžia grūdelių ar vabalėlių pasirinkti; jei mylės ir tuos gyvūnėlius, kurie su juo pačiu varžosi dėl maisto, ir jiems nepavydės jo, atmindamas, jog Dievas, leidęs gyvybę, pavelijo jai ir misti, kad ir kitų gyvūnų nenaudai, kol nepalieps paukščiukui pabaigti jo esimą.

Taip, presbyteriui laiminant, linksmiau krypuos savo galvelėmis raudonoji aguonėlė ir žydrioji rugiagėlėlė, ir dobilėlis, ir ramunėlis; linksmiau tyriliuos vieversėlis, gyviau sukiosis nenuorama kielė, rūpestingiau medžios strazdelis. Ką besakyti apie gandrą, tą tikrą namų kūmą ir saviškį![17]

Jei tu ne burtininkas, tiktai ne automatas, bet tikras esi tarpininkas tarp Dievo ir jo padarėlių, kurie visi lygiai ir reiškia savo garbę Leidėjui, tai ir tu pats jausi, kaip ta pati palaiminimo malonė eina ir per tavo paties gyslas, kaip ir per kviečio stiebą; kaip malonumas kyla vis aukštyn, lig pasiekia veidą ir padaro, kad tau akelės nekaltu džiaugsmu žibėtų ir skruosteliai kaip žiedeliai jaunyste žydėtų.

Ką čia aš tau, kunigėli, norėjau pasakyti? Ir pats užmiršau nuklydęs šalin. Aga! Taip įsidrėkink tu, virve, Dievo, žmonių ir gamtos meile, idant veikdamas ar ex opere operato, ar savo rėžtu, būtumei kuo puikiausis perleidėjas dangiškosios malonės į žmones, į gamtą, o nepriešintumeis jos tekėjimui. Į kiekvieną šventą savo darbą dėk visą savo sielą, visą dvasinę ir kūninę savo pajėgą. Būk tu viena su savo darbu; tebūnie tavo darbas tavo emanacija, o ne bėrimas žodžių, kaip beria automatas saldžias čekoliadėles, ar karčias sigaretėles; pažiopčiojai, nė nesuprasdamas savo žodžių prasmės – ir nebesirūpini, kas iš to bus; ar dar blogiau: labai tai man, ar bus kas iš to, ar nebus; jei nori, teesie, jei nenori, ne...

O, ne! Dangaus karalija yra paspaudžiama, kad pasilenktų į žemę, mūsų pastangomis. Tai – tikrasis mūsų pašaukimas ir mūsų buvimo pateisinimas.

KOVOS, DRAMOS – NE NELAIMĖ

Mielas Kunigėli! Jei tu tebedėvi ant savo nosies tuos maloniai rausvo stiklo akinėlius, kuriuos tau yra uždėję sodiečiai, rengdami tave į kunigų „rojų", tai nusiimk juos. Jei neesi drąsus, kaip pridera Kristaus karžygiui, geriau užsirišk akeles tamsia tamsia skarele, idant nematytumei; jei ne, tai bent užsimerk: aš tave stumtelėsiu į pragarą, gyvenimu vadinamąjį.

Bet koks ir bet kieno gyvenimas žmogui, dar jam nemirus, jau pragaras. Laimingiausiam pasaulyje žmogui, Goethei, gyvenimas tedavęs vos keliolika valandų tos laimės. Šiaip jau gyvenimas – tai ištisa drama, jei ne tragedija.

Kunigo gyvenimas tuo skiriasi nuo kitų, kad jis – visa eilė, ištisa grandinė tų dramų, kurios labai dažnai virsta tragedijomis ir sudaro jam, kunigui, Dantės pragarą, rinktinių kankinių vietą ir laiką.

Aukštas kunigo uždavinys – pašaukimas ir žmoniškas jo netesėjimas – drama.

Kilniausieji apsiėmimai, egoizmo išsižadėjimai ir jiems priešingieji galingieji gamtos dėsniai – drama.

Sancta sancte tractate[1] ir žemieji gyvenimo reikalai – drama.

Gratis accepistis, gratis date[2] ir kultūros, jei ne vieno pilvo, reikalavimai – drama.

Kur nė žengsi, ko nė griebsies, net jei blake prie savo kambario sienos prilipsi, kad tavęs gyvenimo sūkurys nepagautų ir apsukęs nenublokštų ten, kur tu nesitikėjai, – visur tavęs laukia drama, drama, drama.

Ir didžiausia bus drama tada, kai tu nebenuvoksi ir nebejausi, kaip tave draskys gyvenimo sudaromosios, lyg tyčia tau pakankinti, priešingybės. Kai tu patapsi seklių jausmų žmogum, nebereaguojančiu į visas priešingybes. Na, kai gyvenimas pavers tave basliu, atsiprašant už pasakymą. Baslys, kur jį įbesi, riogsos, kol katras galas nenupus, ir manys pildąs skirtąją jam rolę – būti viena gyvenimo tvoros, norėjau pasakyti – tvarkos, dalimi.

Rolė tai rolė. Vis dėlto tai bus – baslio rolė, jei tavo širdelė tiek sukietės ar įdiržės, jog nebesikankins ir nebetrokš iššokti iš

tos „tvoros" – iš tų gyvenimo spąstų, iš to gyvenimo peklyno, kaip iššoka burbulas iš pūvančios pelkės dugno.

Ne kad nusimintumei, tai rašau, tik kad laiku, sakau, nusiimtumei rausvuosius savo akinius ir laiku imtumei šarvuotis į žūtbūtinę gyvenimo kovą.

Jei drąsiai, akių neužsirišęs, kaip buvau pataręs vien dėl gražesnio pasakymo, netikro gyvenimo supratimo nesusidaręs, imsi grumtis, dramatinės situacijos nebus nelaimė. Nelaimė – kai jos baigiasi tragedija. Bet aš tikiu ir tave įtikinėju: mes tesime, padedant Aukščiausiajai Pajėgai, kuriai mes tarnaujame, neprieiti iki tragingojo finalo.

Kristaus karžygy už gyvenimo dorinimą, siekėjau utopinės laimės čia jau žemėje, dangaus prilenkėjau į tą žemelę, idant pagaliau nebebūtų žymu, kur viena (žemė) pasibaigia, kur antras (dangus) prasideda, – kibk drąsiai į kovą, nes visas gyvenimas – tai nepaliaujama kova, ir kova tėra tikras gyvenimas, tikra būtybė!

Kas nebekovoja, tas jau miręs. Kas nebeprieštarauja, tas pasyvus, nė pelnyti nieko nebegali. Taigi – nė sau pačiam išganymo, ne tik visam pasauliui.

Kristus juk buvo atėjęs pasaulio išganytų ir tave iš nebūtybės išvadino Jo darbo tęstų. Nejaugi Jį užvilsi?

Bijai, kad per dažnai kojos užkliūva, gyvenimo žingsnius bežingsniuojant, ir tu nuolat klupčioji? Bus dar blogiau: tu sugriūsi, ir ne sykį, ne antrą. Vis dėlto tai neprivalo tavęs išmušti iš tiesios, laiku nužiūrėtos vagos. Juk ne tas laimėja, kas niekados nepargriūva, nė nesuklumpa: to ir visai nėra nė tarpe šventųjų; tik tas, kas rekordą paims stačias, nesuklupęs, tik tas, kurs atkakliai pasakys:

– Betgi perklampojau – nenugrimzdau; betgi stačias, ne kniūbsčias! Kur čia mano laimikis?

Kas visa tai kunigui padaro? Gi tai, kad jis, iš žmonių išskirtas, vėl atgal į žmones įblokštas; nuo gyvenimo atskirtas, sakiau, į metafizinę sritį, idant su anuo pasauliu tesikalbėtų, ano pasaulio valią tereikštų ir į aną pasaulį žmones tekviestų, pats yra įmetamas į šiojo gyvenimo putras ar kaip musė į medų:

klampok, kad geras, per gyvenimo materializmą, o ne per svajonių ir aukštybių tinklus.

Bepiga, kad reiktų tik už save patį atsakyti. Bet dabar tu, Kunige, apsiėmei žmonių žvejoti, pasigviešęs gausių Mokytojo pažadėjimų atlyginti už menkiausį patarnavimą žmonėms, už padavimą reikalingam stiklinės šalto vandens, to paties pigiojo produkto.

Įsikinkei, tai nebesakyk: nepavežu, bijau suklupti. Kas nebijo pavojų, tam, rodos, jų mažiau ir atsitinka. Tikras kareiva net bevelija kovas, kurios jį miklina ir grūdija, o ne ramų ištižimą: jis yra daug pavojingesnis už dramatines situacijas.

TOLYN NUO PINIGŲ!

Jei šį straipsnelį būtų pasiėmęs rašyti lenkų publicistas Andrius Niemojevskis[1], jis vėl būtų pakartojęs:

– Mūza, duok man šiandieną liežuvį šimto Homerų ir mažmaž dviejų šimtų Juvenalių[2]: ketinu aprašinėti... kunigų godumo Odisėją...

Jis tai yra pasakęs kitu atsitikimu, aprašydamas kitokių gyvenimo nedorybių Odisėją.

Bet kuri tauta, bet kurio tikėjimo, tikrai turi po šimtą ir daugiau savo Juvenalių pašaipininkų, kurie labai sąmoningai ir visai nesąmoningai, labai rimtai ir piemenų būdu stengės papeikti tariamąjį savo dvasiškių godumą.

Dažnai jie per daug perdeda. Rusų kunigai, sakysime, su didelėmis šeimynomis paliekami su 25 rb algos mėnesiui ir su nedaug žemės. Pats kunigas tą žemę aria ir vis dėlto neišsitenka inteligento reikalams. Jei tad pareikalauja mokesnio „za treby"[3], tai anaiptol nereiškia jo godumo. Notaras už menkesnį darbą daugiau nuplėšia ir vis dėlto notaras neįėjo į žmonių priežodį, o kunigas įėjo: „popovskije glaza, popovskije ruki"[4] ir t.t.

Prieš tai buvo ir yra labai rimtai atsakinėjama, kur, kas, kiek ima ir kiek dera imti. Daug buvo ir sumanymų, kaip galima būtų

sutvarkyti gyvenimas, kad dvasiškis būtų laikomas valstybės ar savivaldybių valdininku ir būtų alga užmokamas.

Ir tie visi sumanymai rado tiek pat pasipriešintojų, kiek ir pritarėjų; ir visi turi po tiek pat svarbių ir įtikinančių įrodymų. Tai palikime visa tai nuošalyje. Teryžties kaip pikčiurnos Juvenaliai, taip ir geranoriai reformatoriai! Nepykime už tai, tik sumeskime, ką tai reiškia toks didelis lermas dėl kunigų pelno klausimų. Nejaugi vis tai dėl to, kad kunigai pernelyg „skriaudžia" ganomuosius, per trumpai kirpdami savo „avelių" vilnas? Nejaugi dėl tų tariamųjų skriaudų reikėjo net marijavitams[5] atsirasti?

Oi, ne dėl tų *kitiems* daromų skriaudų! Oi, ne dėl pavydo, kad kunigas per daug neturėtų! Tik dėl to, kad pinigas be galo skriaudžia *patį* kunigą, be galo darko dvasiškąjį jo asmenį; jo pareigos ir darbas per labai tolimas nuo materializmo ir dėl to jų sugretinimas rodos toks abuojas. Ir labai natūralu, jog tikintieji kaip moka, taip kiekvienas laiko savo pareiga paprotestuoti.

Priimkime tai didžiausiu nusižeminimu ir pritarimu:

– Teisybė, teisybė... Tik kas daryti, kad taip nebūtų?

Paliečiamajai čia vienai kunigų gyvenimo dramai aprašinėti visai netinka Juvenaliai pašaipininkai; greičiau Goethės su savo „Wertersleidenais"[6]. Gailėtis ir verkti man norisi, ne tyčiotis ir juoktis, matant abominationen desolationis in loco sancto[7] – presbiterio širdyje.

Tai – viena baisiausių dramų; tų, kurios nejautrina įgimtą ir rūpestingai išauklėtą jaunojo kunigėlio širdį – sąžinę, pamažu pamažu liepia nebematyti visa to, nuo ko pirmiau purtėsi širdis ir kas didžiausiu neskanumu penėjo. Tai sumanęs rašyti, gavau padaryti aną ilgoką įžangą apie kovas, nors ir pasidrąsinau, jog tai dar ne nelaimė kova; tikroji nelaimė – kovos pralaimėjimas.

Tegu Dievas nepaskaito kanauninkui Pr. Kriškijonui[8] į bloga to, ką jis, svetimtautis, norėjo ir stengėsi bloga padaryti lietuviams, per devynerius metus darkydamas tautinę jų dvasią Kauno kunigų seminarijoje. Jei jis visas tas konferencijas, kurias sugaišo ardydamas lietuvybę, būtų paskyręs askezai, būtų turėjęs didelį nuopelną Dievui ir vargšei Lietuvai. Jo atsidėjimas

lenkiškajai agitacijai buvo vertas geresnės dirvos, kurią jis jautė ir net žinojo, be reikalo leidęs jai usnimis užželti.

Tai parodo didis jo susirūpinimas taip padaryti, kad kunigų seminarijos auklėtiniai galėtų visiškai veltui eiti savo mokslą.

Tai – gilus psichologinis nusimanymas. Neduok Dieve, sumaterializuoti pačią pradžią savo apaštalavimo, užnuodyti pačias šaknis laisvo, mistiškojo savo gyvenimo!

Neduok Dieve, kai jaunutis klierikėlis jaučia, kaip dar niekur nieko jis nesuskubo pabaigtinai nuspręsti, kokią gi išsirenka profesiją, o jau jaučia, kaip ant jo pečių gula našta materialiųjų rūpesnių.

Neduok Dieve, jei vaikinukas, seminarijoj tebebūdamas, jau sielojasi, begu tik jis gaus „gerą" parapiją; gerą pelnui imti, ne darbui dirbti, idant veikiau galėtų iš skolų išbristi.

Neduok Dieve, kad jaunas klierikėlis mieluotų savo svajonėse ištaigą, turtą, gražų butą, minkštus meblius, paskui gražius arklius ir vežimus, ne patį Mokytoją. Visa tai, kas sudaro tuštybių tuštybę ir taiso kelią jausmų seklumui!

Godumas prilimpa. Ir godus yra ne vien tas, kas pinigą myli kaip savo širdies turtą ir jau daugiau su juo nebesiskiria. Godus yra bet kas, kam daug reikia, kas turi per daug reikalų, kuriems patenkinti nuolat ieško progos. Tai – niekai, jei jis gautąjį pinigą tuojau paleidžia: gavimo procesas palieka tas pat ir nuodija jauno veikėjo širdį pikčiau smarkiausių nuodų.

Kunigėlis nemanyk, daug pelno iš parapijos negausi. Geras pelnas prieš karą vadinosi, kai buvo gaunama šimtas rublių. Tai taip nedaug, jog vieną, antrą kartą toliau pavažiavęs, dar kai ką įgijęs, jų nebematai. Tuo gi tarpu, kol tasai šimtelis rubleliais sulaša, reikia laukti po kelias dešimtis dienų.

Ak, tasai „laukimas", kada įplauks tau dar vienas ir dar vienas rublis! Ak, ta mintis, kuri, tankiai pasikartodama, pagaliau visai iš galvos nebeišeina! Aiman, kai net melstis ji kliudo: kai Brevijorių kalbi propter beneficium[9], kai egzekvijas giedi šiandien už rublį, rytoj gi – net už pusantro giedosi... Kai net mišelių laikyti, Aukštėjui aukoti eini linksmesniu žingsniu, nes šiandien pinguior beneficium[10], suprask, vienu rubliu brangiau užmokėta...

Ir ne taip linksmas eini, kai „liesiau" mokėta. Ir visai gal neitumei, kai visai nebebūtų mokėta...

Na, ką dabar pasakysi, ar tasai rublis, nuolat lašėdamas ir net kapitolo tau nesudarydamas, argi nėra tas alkoholis, nikocianos, morfinos, opijaus lašai, kurie pamažu pamažu, bet nuolat veikia į nervus, kol juos visai suparaližuoja ar taip įtempia, jog, nebeatnaujinant dozų, šėlsta, audrą kelia? Juk tai padaro vyriausiąją senatvės ydą – godumą, kada nebesinori išlaidžių daryti.

– Ak, brolau, tikėk manim: aš – visai negodus žmogus; bet, reikalų per visą amžių per daug turėdamas, visados gyvenau skolomis, kurių niekaip netesėjau išlyginti, kol nepasitraukiau šalin nuo viso to smulkaus ir abuojo materializmo.

Brolau, nelauk rublio: jis ir iš skolų nevaduoja; dažniau dar labiau klampina. O sulaukęs mesk į dėžę nesidžiaugdamas, nesuklostydamas, kaip kokį mylimą daiktą; nepatikrinėk, neskaityk, nors ir sakoma, pinigai mėgstą skaitomi; suprask: tada lengviau galą su galu suvedi. Nusispjauk ant visos tos „matematikos"! Nusimazgok ir rankeles, pinigą gavęs. Ir nevertink jokių gėrybių pinigais, tik jų naudingumu ir tikru reikalingumu gyvenimui. Geriau susiaurink savo reikalus, nemėtyk kam nereikia, tai tie „galai" ir patys savaime susieis.

Laimingas tas kunigas, kurs ne tik post aurum non abiit, nec speravit in pecunia et thesauris[11], bet ir nejaučia reikalo jokių kitų daiktų, kaip tik švarių švariausis, padorių padoriausis, vidutiniškai brangus, bet ne išmislingas apdaras ir gera, kuo geriausia biblioteka storų, gražiai ir stipriai aptaisytų knygų, ne kapeikinių šiukšlių. Nieko, nieko daugiau. Nė baldų. Ypač nė baldų, kurie kunigui yra tiek geri, kiek katinui į uodegą įsuktas brazguolis.

Ką pabaigoje metų atliekama sugraibysi, atiduosi ne kam kitam, ne „gastinčiais" gyvais pinigais ar brangiais daiktais giminėms ir prieteliams, tik stipendijomis neturtingiems, pirmiausia, žinoma, savo giminių vaikams, pradedant nuo artimųjų. Toks jau kraujo patraukimas, nors žmonės tau, pilieti, visi tie patys, visi lygūs. Tai silpnybei reikia pasiduoti ir nusileisti; vis tiek gerumą lašini į tą patį žmonijos iždą.

Tik nė giminėms leisti į mokslus nevalia tau skolintis ir nebeatidavinėti. Kas ne gerumas, kai vagies ranka sieki į svetimą kišenę ir esi – geras! Jei daugiau bus reikalų, daugiau dirbk, jei moki kurio inteligentiško, kunigo dvasiai nekliūvančio darbo. Nuo savo burnos teprivalai atitraukti kąsnį vieniems seniems savo tėveliams pamaloninti, kuo tik begali, kuo tik neviršijančiu tavo ištesėjimo beišmanai. Tau pačiam tai bus gryniausia satisfakcija. Atmink, ką viršiau kalbėjau apie malonumą.

Taigi tolyn, tolyn nuo pinigų, kaip nuo bjauriausio ir kenksmingiausio kokio gleivėto, abuojo daikto! Jis seks tavimi. Ale ryšys tarp tavęs ir pinigo tebūnie visai palaidas; tu be jo, jis be tavęs, jei nenori, kad gana ūmu laiku, nereiks nė dešimties metų, tu pavirstumei kojinės, nebe altoriaus tarnu.

Bjauru laukti pinigo iš meilės; bjauru ir iš reikalo, kurs priveda tave daryti tiesiog šventvagiškas transakcijas. Nebe „mielas kunigėli", tik „bezczelny" materialista[12], kaip tu drįsti papirkliauti Mišių obligacijomis[13], išsitarti: atsiskaitysime obligacijomis; užsirašyk tiek ir tiek obligacijų už pirktą jautį, aš tiek iš savųjų išbrėšiu, ir t. panašiais dalykais! Juk per tokias pirkliškas transakcijas vėlių turtas gali keliauti per rankų rankas ištisais metais ir padarytosios intencijos[14] neįvykti...

Ir gildins tau širdį kasmet perkeliamos į naują rubricelę[15] neatlaikytos intencijos ir žemins tave tavo paties akyse, nes ne tu būsi geradaris skaistykloje esamųjų vėlių, tik jos tavo išnaudojamos ir apviliamos: tu būsi vėlių neišsimokamas skolininkas.

Gerai dabar daro džiakonai, jei gale metų imte atima atliekamąsias intencijas į vyskupijos valdytojo žinią. Tik tegu tos pareigos nepamiršta nė vienais metais, nes tai – maži juokai, kai net numirėliai palieka skolingi – vėlėms... patys nueidami į jas akių žibintų:

– A, sveikas gyvas, mūsų „vaduotojas"! Kaip mums mokėjai, taip ir tau atmokės!

Jei iš rublio valdžios ir globos neišsisuksi, pražuvęs esi kunigas, pražuvęs veikėjas, pražuvęs žmogus!

Ei, visa to aš būdavau kaltas ir tarpe tų Dievo malonių, už kurias aš neužmirštu Jam dėkoti, yra didžiausia, jog man padėdavo

iš tų keblybių išsisukti. Kaip tyro oro visą amžių ilgėjaus, kad nereiktų man gyventi eleemosyna[16], tik kad gaučiau nors mažytę, bet laiku žinomą ir subalansuoti galimą algą. Ir buvau laimingų laimingiausias, kai tai pavykdavo vieneriems, antriems ar net keleriems metams ir pagyventi nebejaučiant jokių obligacijos sunkybių – bažnyčios srityje.

Ir negali būti laimingesnio kunigo, kai jis skuba pluša į bažnyčią, visai laisvas nuo bet kurių visai ne bažnytinių motyvų, „varančių" jį į bažnyčią. Tada daug arčiau randi ir patį Dievą.

Kai mane tada paklausdavo, kaip sveikas, kaip laimingas naujoje padėtyje, tą savo laimę apibrėždavau šitaip:

– Esu absoliučiai laisvas, nes iššokęs iš bet kurių skolų. Tai – laimė, kurios netesėtų pagadinti nė vergintojai. Iš šalies negalima žmogaus padaryti vergu, jei jis pats gera valia nepančios savo sielos.

RAŠYTINIS IR SPUNDOS

Nebeatmenu, kuriame rusų beletristikos veikale yra miestelėno pasiilgimas sodžiaus; tokios vietos, kur, be kita, būtų kalnelis, ant kalnelio bažnytėlė, aplink bažnytėlę vaikščiotų žilutis kunigėlis, lazdele pasiramsčiuodamas... ir kitokių idilių. Gerai paieškojęs, ag ir rado tokią vietelę: ir kalnelį, ir bažnytėlę, ir senutį „tėvelį"; tik... vis dėlto visa tai jo nepatraukė, o kaltas buvo – kunigas, tinginys, godus ir nesimpatingas.

Nežinau, ar daug kas mūsiškių ieškos tokių vietelių pasiilsėti. Užtat žinau daugybę kunigų, kurie vieni tėra kalti, kad santykiai su inteligentija yra nekokie ir su tais pačiais prasčiokais genda. Kunigui sodžiuje darbuotis vis nemaloniau darosi. Daugiur dėl to, kad patriarchiniai klebonų santykiai su parapijonais virsta vis labiau oficialiais ir šaltais.

Priežastis tam santykių atsimainymui daro pati pažanga, ir jų yra begalės. Gyvenimas išsišakojo. Sodiečių visų minčių galas – nebe vienoje bažnyčioje ir klebonijoje. Jie žymiai „pašykštėjo", reiškia, arba mažiau beturi, arba labiau viską gyvais pini-

gais vertina. Kunigai dar yra gana padoriai išlaikomi; bet jau apie kaimynų paslaugymus, apie padėjimą trobas statyti ar taisyti, apie bažnyčių fabrikus vis nepalankiau kalba, ir tas kunigas jiems „geresnis", kurs mažiau pinigų, kad ir neasmeniniams dalykams, iš parapijos kišenės pompuoja.

Užtat visuomenės gyvenime iš kunigo imama reikalauti priešingai – kuo didžiausio veiklumo ir iniciatyvos. Tu esi šioks ar toks inteligentas; bent už tave didesnių mes kaip ir neturime, – tai ant tavęs vieno sukrinta visa šakoto visuomeninio gyvenimo našta. Jei nepavelki jos ar nenori vilkti, tai eik sau! Vis daugiau esti tokių motyvų, reikalaujant klebonų pakeitimo kitais, „veiklesniais".

Tik iš kur jų gausi, kad dauguma jų – jau pagyvenę žmonės, ataušę, aptingę; o karštuoliai jaunikliai neprivalo turėti savo iniciatyvos? Jie visą savo jaunystę išgaišina, būdami antrininkais, besimokydami gyvenimo praktikos ir – besendami. Tada jam pakišama ūkis, idant čia pabaigtų gaišinti savo energiją, pakyrėdamas sau ir žmonėms – kaimynams ir samdininkams. Netilpdami kailyje, jaunieji kunigai griebiasi visuomeninio darbo ir dažnai – vėl materialiųjų dalykų srityje. Akcinės draugijos, bendrovės žemei pirkti ir parceliuoti, tartokams ar malūnams leisti, žūklauti ar šienauti, kooperacijos sankrovos, – visa tai turi nariais kunigų, dažnai stovinčių pačiame priešakyje visos pramonės, susiimančių kuone visą atsakomybę už jos pasisekimą, bankrutuojančių ir kitus bankrutinančių. Kiek iš pradžių jie buvo pageidaujami iniciatoriai, tiek paskui apkariami visu atsakomybės sunkumu. Ir santykiai su dvasininku, kurs dirbo tikrai pasišventęs, be jokio atlyginimo, pagenda amžinai.

Dešimties metų praktika tame visuomeniniame darbe ir pusantro karto tiek ar dveja tiek metų praktikos politikos darbe galėjo mus pagaliau įtikinti, jog mes, katalikų kunigai, einame arba visai ne tuo keliu, arba ne visai tuo keliu, kurį mums mūsų pašaukimas nutiesia. Dėl klaidingo kelio ir nepasisekimai. Juoba ieškome materialybės kelių, ne dvasios.

Vargas mums, panorusiems dvasią pastiprinti materialybe! Ir papos Leono XIII[1], didžio socialininko veikėjo, obalsis, mestas

kunigams: fora della sacristia – išeikit iš zokristijos darbuotis visuomenei, nors pirmai pradžiai rodės labai garbingas, vėliau pasirodė tai pačiai religijai žalingas. Kam gi tasai krikščionių tėvas varė dvasininkus ne dvasininkų darbo dirbtų? Gi kad jie būtų visuomenei naudingi, ne veltėdžiai, pelnytųsi pagarbos sau ir per save savo atstovaujamai religijai. Reikalavimas buvo teisingas, vis dėlto kiek tiek žeminantis pačią religiją, kuri yra pati iš savęs ištesianti, „samodovlejuščaja", rusiškai sakant.

Mes peikėme, ir teisingai peikėme, stačiatikybę, kad ji be valstybės paramsčių netesi išbūti, kad ji pati neautoritetinga ir nepatraukia savo išpažintojų laikyti jos įstatymus savaime, be pašalinės, policijos ar kieno kito, prievartos. Gi tą patį jie galėtų mums prikišti: turbūt jūsų katalikybė yra pati neištesianti, jei jai paremti jos atstovai turi griebtis ne dvasinių priemonių savo ir jos autoritetui aukštai palaikyti. Ir tas priekaištas, man rodos, – tikras, tik – neteisingas: jei mes suvartotume Bažnyčios ir visuomenės naudai vienas tik bažnytines, tikriau, religines priemones, jų būtų sočiai ir Bažnyčios, ir pačių jos atstovų autoritetui palaikyti visuomenėje.

Man rodos, net abuoja, ne tik klaidinga, kad kunigai eina – ne bažnytiniais keliais ir mano kaip tik šiais sutvirtinsią Bažnyčios galybę ir jos įtaką; kai kunigai pravoslavų būdu veržiasi į parlamentą žmonių vardu, bet ne žmonių atstovauti ir ginti tik – Bažnyčios. Vadinasi, laikutiniais būdais, iš šalies, nes įstatymdavystės keliu, užtikrinti Bažnyčios pastovumą. Ką gi tai padės tūleriopos įstatymų garantijos? Bažnyčia, tiesa, galės stovėti ir tvirtai stovėti, negriaujama, nepaliečiama; bet... pati sau, be išpažintojų, kurie vėl stovės patys sau. Kas naudos iš to suskydimo? Jei tikintieji Bažnyčia nenaudosis, tai veltui ir lėšos, ir malonінimai, kuriais valstybė ją aprūpins.

Veltui ramstysi rašytinį spundomis, jei jis pats bus patrešęs. Spundomis palaikysi jį stačią tik trumpam laikui. Neilgai trukus, spundos paleis, nes ir joms nebus tvirta įsiremti į patrešusį rašytinį. Atstovai parlamentuose, seimuose, magistratuos, net valsčių valdybose, ne tik apygardų ir apskričių, yra būtinai reikalingi, bet tik – kaipo episkopato atstovai, ne liaudies, ne visuomenės.

Reikalingi kaipo specialistai įstatymdavystėje ir administracijoje tuose dalykuose, kurie paliečia Bažnyčią ar tikėjiminės gminos gyvenimą. Daugiau niekam.

Mums atsako: o ką gi padarysi, jei episkopato prerogatyvų nepripažins ir jo „specialistų" visai nesiklaus, nė bažnytinius klausimus rišdami? Tokiais atvejais reikia sudarinėti partiją ar dėtis į susidariusiąją, kuri pasižada tave remti. Taip yra. Bet... jei parlamentas, visuomenės sudarytas, nebesiskaito su Bažnyčia, tai veltui raminsies, per šią sesiją sudaręs didžiumą sau paremti. Veltui, nes kitoje sesijoje gal bus jau sunkiau sudaryti didžiuma, o trečioje gal ir visiškai nebesiseks. Vis tik tai – spundos, ne daugiau. Jeigu nori, kad Bažnyčios – tikėjimo rašytinis tikrai tvirtai stovėtų, žiūrėk, kad jis žemėje – visuomenėje nebūtų papuvęs patrešęs. Jei bus sveikas, nereiks nė šalininkų spundų ieškotis: visas parlamentas bus šalininkas ir skaitysis su episkopatu. Dirbkime tad Bažnyčios pamatuose – pačioje visuomenėje, o ne už ir virš visuomenės. Kaip ir kokį darbą, kitą kartą pasakysime.

Ir, mielas Dieve, kokių faktinių negerumų esti iš kunigų dalyvavimo seimuose, kad ir būtų jiems juridinių gerumų! Jei būsi laimėjęs, tai kokia kaina? Kaina kompromisų su remiančia tave partija, kurios programos tu nepripažįsti ar kurios bent kelis punktus mielu noru išmestumei. Savo siauro specialio tikslo siekdamas, tu turi pritarti plačių plačiausiems siekiams grupės ar partijos, kuri tave rėmė ir kurios siekimas nuskriaudė ir pasidarė sunkus kitoms grupėms ar partijoms. Keiks grupę, keiks ir tave, Bažnyčios atstovą, drauge; griaus priešingąją sau partiją, griaus podraug ir Bažnyčią, kuri savo atstovais bus susirišusi su partija. Sakote, toks jau katalikybės likimas – kariauti. Visi kariauja už savo būvį. Tik tai gi! Gaila tik, kad Bažnyčiai teparodyta trys priešininkai: velnias, pagedusi žmogaus prigimtis ir – pasaulis su jo materializmu, o visai ne tūleriopų rūšių visuomenininkai ir mokslininkai, kurių vis įvairesnių atsiranda kas diena, kas metai ir gauna tokių vardų, kurių ne tik Evangelija nenumatė, bet nei lotynų bei graikų kalbos nebetesi natūraliai pavadinti.

Jeigu neva Bažnyčios kariautojas neištesi, pridaro netaktų, apsijuokina, tai kas tada? Ne tik geriau būtų buvę, kad toks

kunigas nebūtų priėmęs neįveikiamo darbo, bet geriau būt buvę, kad nebūtų nei gimęs: tiek iš visa to žalos Bažnyčiai.

Baigiu šią kalbą. Rusų parlamentui gimstant, katalikų dvasiškių tarpe buvo labai daug kalbos, ar jiems dalyvauti dūmos darbuose, ar ne. Nuomonės skyrėsi kuone per pusę, ir nebent tik kam iš šalies pastūmėjus, būtent kuriai įtakingai politikos, ne Bažnyčios partijai (Bažnyčia partijų neturi ir neprivalo turėti), nusviro į šalį – dalyvauti. Lietuvių seimui gemant, šita nuomonė reikia iš naujo perkratyti spaudoje ir gyvoje kalboje. Tam šitie keli straipsniai ir parašyta.

Apie Kuriamąjį Susirinkimą[2], tam kartui tesudaromą, kitokia kalba.

VISUOMENINIAI KUNIGŲ DARBAI

Esame išsitarę: „Jei mes suvartotume Bažnyčios ir visuomenės naudai vienas tik „bažnytines", tikriau, religines, priemones, jų būtų sočiai Bažnyčios ir pačių jos atstovų autoritetui palaikyti". Kokios gi tos priemonės? Jas apibrėžia tas vienas tarptautinis terminas dvasininkui pavadinti: graikų, rusų – pop; lotynų papa, pater, pere; tėvelis, batiuška ir taip be galo.

Jei kunigas privalo būti homo Dei – Dievo žmogus, Jo atstovas čia žemėje, tai privalo ir panašią rolę čia pavaidinti: apvaizdo – globos, meilės – užjautimo ir šviesos – pažinimo. Visa to, ką mums pavyzdžiu pašvietė pati pirmoji neturčių Bažnyčia; visa to, kas yra tikroji Bažnyčios specialybė.

Kiekvienas inteligentas dirba savo specialybėje, ar kiekvienai specialybei ieškoma tam tyčia pasitaisiusių žmonių; tėvynei ginti – kareivių, mainikauti – komersantų, gaminti – inžinierių; sergantiems ir mirštantiems – gydytojų ir ramintojų. Visoms specialybėms yra aiškiai ir visa širdžia, visais gabumais, visu išmanymu atsidėjusių žmonių. Tik viena labdarybė yra užguita gal dėl to, kad kitose specialybėse dirbdamas gauni užmokesnį, šioje gi dirbdamas, tik pats turi prikišti. Tai ir dairomasi žmonių,

nepaskendusių grynoje materialybėje, ir rankiojama jų po truputį griežtai iš visų specialybių, tuo tarpu kad yra tam tikras ištisas luomas, savo veiksmui pasirinkęs dvasios, ne materialybės sritį, dvasiškių luomas. Kitų specialybių žmonės labdarybei skiria tik atliekamą savo laiką ir tik tie, kurie gailestingi; jie daro tai iš malonės. Gi dvasininkų tai yra tiesioginė pareiga.

Pradžią krikščionybės stiprumui davė kaip tik labdarybė. Meilės apaštalai negi galėjo kitaip pasielgti. Argi pirmieji tikėjimo komunistai būtų buvę laimingi žinodami, jog kai kuriems jų nariams bloga gyventi, jog jie – kenčia? Geru blogu padėjimu turėjo visi lygiai dalytis. Taigi našlės be užtarytojų, be duonos uždirbėjų, kūdikiais apsikrovusios, to laiko visuomenėje nekokioje šlovėje laikomos, pirmiausia rado globą – gimstančioje krikščionių Bažnyčioje, aiškiau, – bendrovėje. Paskui ėjo seniai paliegėliai, vargšai ligonys ir vargšai beduoniai. Visų jų globotojų įveisimas – tai pirmutinis Bažnyčios uždavinys. Geruosius septynis vyrus ji pašventė diakonais, našles pritraukė diakonisomis; patys apaštalai atsistojo priešakyje krikščionių bendrovės, komunos.

Keitės visuomenė, augo, plėtojosi; komuna turėjo iširti, ligi tik pasimatė jos perdėjimai ir gedimas. Nuo pirmykščios tvarkos nutolimas – natūralus dalykas, nei Bažnyčiai, nei kunigijai nedarąs negarbės. Ir to nebesugrąžinsi, nors ir gražu.

Vis dėlto kai kas tų laikų liko, tai neišdildytina gailestingumo dėmė. Ir tikrieji Bažnyčios atstovai kaip tik šiuo pašvietė krikščioniškajai visuomenei. Kas užmirš vyskupus – įsteigėją gailestingųjų brolių ir seserų? Antrą – kūdikių globotoją? Vicentai à Paulo, Pilypai Nerėjai, Pranciškai Salezijai, Jonai Boskai, Jonai Boduenai[1]; vienuoliai, gera valia iš sveikojo pasaulio nebegrįžtinai išsimetę ir į raupsuotųjų salą išvažiavę. Ar maža jų buvo ir pirmiau?

Viso to padarytų nereikia „eiti iš zokristijos".

Priešingai, kunigas tų darbų dirbtų eina, galima sakyti, su savo bažnytiniu, religiniu būdu. Ir ar bus jis tada visuomenei naudingas? Ar pelnysis jos pagarbą? Ar kas drįs tada pasakyti: šitai visuomenės parazitas, veltėdis? Niekas kunigui nepastos kelio į labdarybę, nes jis tada bus – tikras visuomenininkas.

Tiesa, buvo atsitikimų, kad Prancūzija, bekovodama su klerikalizmu, bevydama vienuolių kongregacijas iš savo krašto, nebuvo padariusi išimties nei gailestingosioms seserims – vienuolėms. Tikėjimo neapykanta kuriam laikui buvo apakinusi piliečius politikus. Tačiau tai neilgai tetruko: prancūzai patyrė, jog tikėjiminio gailestingumo neatstos jokis grynai humanitarinis gailestingumas. Ir Gailestingosioms seserims (šaritėms) vėl atsidarė Prancūzijos sienos! Jas atidarė – tikrai naudingas visuomeninis jų darbas. Kunigą Joną Boduený, kalėdojant kūdikiams, kurie be tėvų, pašalpos, karštuolis kortininkas drožė per veidą. „Tai man. O ką kūdikiams?" Šitas šaltas atsakas privertė karštuolį atiduoti visą auksą, paskirtą prakortoti. Jis suprato to vienuolio visuomeninę reikšmę. Ir aš esu tikras, antrą kartą nė vienam kunigui jis nebebūtų galėjęs duoti veidan, nors ir būtų buvę verta: vienas Jonas užstojo visus.

Antai Skandinaujoje juridinai nėra leista būti katalikų vienuolijoms. Tuo gi tarpu Ordrupe ties Kopenhaga yra jėzavitų vienuolynas, nes jis – laiko ištisą kolegiją, didelę gimnaziją. Kopenhagoje, Horsense sesers juozapininkės laikosi dideliausias ligonines ir dėl to drąsiai vaikščioja abituotos ir baltais plačiais kornetais ant galvų. Jokiam protestantui, didžiausiam katalikų nevidonui, nepareina galvon kaip nors pažeminti vienuolis – „fanatikas" ar vienuolė: juos gina – visuomeninis jų darbas, tikras naudingumas žmonijai. Ne tik gina, dar ir prozelitų teikia. Visa Skandinauja tebėra vadinamoji „misijų sritis", ir tą misiją katalikybė varo darbais, ne pamokslais ir net ne spauda: labdarybe, mokslu, gailestingumu. Ir kokį skandinavą pagauna, tai pagauna tvirtai. Pažinau mokytoją Jenseną, konvertitą.

– Aš katalikybei atidaviau visus savo vaikus, vienas su manim beliko vedęs ir vaikuotas. Gi vienas jėzavituose, vienas pranciškonuose, vienas kunigas svietiškis, bet taip pat misijonierius...

Ir linksta galva pagarba tam tėvui; dar labiau tam veiksniui, kurs padarė tokį tėvą. Tas veiksnys – tai gyvas krikščioniškas darbas, ne tušti plepalai. Skandinaujoje dar per maža katalikų,

kad jie drįstų pradėti politikos kovą parlamente. Bet kad ir pasidarytų jų daugiau, vargu bau jie ir tada įsikištų į politiką. Kam jiems, kad ir dabar jiems laisva, ir jie tikri, kad vieniems sumanius juos nuskriausti, bus kas juos užtaria, kad ir ne iš katalikų tarpo.

Norite laimėti? Darykitės kuo daugiausia vertenybių. Jos jums bet kurią kovą laimės. Nebūsite visuomenei verti, nežinau, kokią didžiumą pritarėjų laimėtumėte, nebus tas dalykas pastovus. Bus tik, taip sakant, spekuliacija savo įtakomis visuomenei, ir kaipo nenormalus dalykas, ne per penkerius, tai per dešimtį metų bus pašalintinas.

Daug yra pas mus nenormalių dalykų. Kad ir bažnyčių ir klebonijų rūmai. Kai kur jos per gražios vainike menkučių, plikučių trobelių šiaudiniais, vėjo išdraikytais stogais, it vištai užpakaliu prieš vėją atsistojus. Žiūri iš tolo, ir tau rodos, lyg visas miesčiukas pareitų į bažnyčią. Tai nepeiktinas dalykas. Visi visuomeniniai trobesiai statoma iškilmingiau neg paprastieji trobesiai, nes jų ir rolės yra iškilmingesnės. Pažiūrėtumei, kokie Europoje parlamentai, aukštosios mokyklos, Amerikos štatų kongresų namai! Tai ženklas arba meilės, arba pagarbos, kuriomis piliečiai savo įstaigas kūrė. Už ką gi meilės ir pagarbos? Žinoma, ne už vienas gražias jų akeles ir baltą kaklelį, tik už naudingumą. Užėmę gerąsias, atseit gražiąsias vietas visuomenės gyvenime, nori nenori turime ir pačiame gyvenime pirmauti naudingais darbais. Tuo vienu būdu tepateisiname savo buvimą.

Kas man tada prikiš, kad ir pats bolševikas atėjęs, kam aš taip buržujiškai gyvenu, sulyginus su kitais, jei aplink mano tą „buržujiškumą" – kiek tiek ertesnį ir aukštesnį būstą – koncentruosis bent keletas grynai visuomeninių įstaigų ir veiksmų, tuo pat žygiu ir grynai bažnytinių? Jei bažnytėlė ir klebonija bus vainike prieglaudų našlaičiams kūdikiams, prieglaudų paliegusiems beduoniams, liaudies namų, išstatytų blaivininkų ar kultūrininkų, bendrojo mokslo ir amatų mokyklų? Aršiausis kunigų priešas, išvydęs kunigą būryje mažiukų ar jau moksleivių, ar senelių, pirmiausia išvys „dvasiškąjį tėvelį", ne buržujų, ne visuomenės

veltėdį. Ir tiks jam ar netiks, turės sutikti, jog kunigui lietuvių visuomenėje yra vietos, nes jis tūleriopais ryšiais yra su ja susirišęs; nes jo niekas geriau neatstos našlaičių ir paliegėlių slaugyme.

Vienas keliauninkas man pasakojos, ko buvęs tarp vokiečių prityręs. Alinėje – kavinėje, na, lyg bent kiek knaipoje, lyg arbatinėje, radęs ir kleboną, beskaitantį laikraštį. Publika prie atskirų staliukų gėrusi alų, kavą, kandusi pyragėlių, viską dariusi be galo ramiai, be triukšmo, nors linksmais veidais ir karštais pašnekesiais. Vienam staliukui klebonas parodęs kažin ką laikrašty, kito kažin ko paklausęs, trečiam kažin ką atsakęs; pagaliau, palypėjęs aukščiau, paprašęs balso ir išdrožęs ištisą konferenciją. Paskui, pasiėmęs cigarą ir alaus kufelį, vėl atsisėdęs kitų tarpe laikraščio skaityti ar šnekučiuotis.

– Tai katalikų užeigos namai... – pabaigė.

O mane paėmė pavydas, kodėl mes, tesėdami šio ir to pasistatyti šalia bažnyčios, nepasistatome ir užeigos namų su stodola arkliams nakčiai, kiemu dienai, su didele troba žmonėms arbatos, kavos, giros atsigerti, ko šalto užkąsti; na, ir vienam kitam pakeleiviui pernakvoti? Kokia graži vieta būtų čia ir pačiam klebonui tyčia pabūti, pasimieluoti su savo parapijonais, idant jie, nors ir ištisa minia būdami, priprastų kultūringai elgtis, be tokių šauksmų, lyg visi būtų ūmai apkurtę. Tai kultūrnešio rolia.

Trumpai, suglaustai pasakius, našlaičių prieglauda, mažėlių katechetinė mokykla, ubagų namas, ligoninė, senių prieglauda, blaivininkų būstas, jų arbatinė užeiga, liaudies namas su scena, vaidinimai, paskaitos – štai tikrieji, nesutraukiamieji ryšiai tarp religijos atstovo ir visuomenės. Štai kame jis pasirodo malonus, ne tik naudingas. Ir jei į tuos vienus dalykus tesikiš, niekas, nė pikčiausis bedievis, nedrįs jam drėbti kaip dabar: „Didžiausia mūsų šalies nelaimė, kad kunigai turi per daug įtakos!" Pridėkime, nepelnytos, nes jam tą įtaką užtikrino pati savaime religija, kuriai jis mažu kuo teatsigerina.

PLAČIOJI ŠVIETIMO SRITIS

Visuomeninis darbas yra labai šakotas. Paminėdamas kai kurias šakas, aš nesikėsinau visas suskaityti, kur tinka kunigams darbuotis savo ir jų atstovaujamos Bažnyčios garbei. Paminėjau tik pavyzdžius labdarybės, auklėjimo ir kultūros darbo, idant jie vaizdžiau atsiskirtų nuo politikos partijų, frakcijų, grupių, klubų, nuo verteivystės ir pirklybos. Ir šios veiksmo šakos, žinoma, visuomeninis darbas, nes visuomenės naudai. Vis dėlto nei senovės vyskupai senatoriai ir kancleriai, nei kooperatoriai, nei finansistai man nėra visuomenės veikėjų kunigų idealai dėl to, kad, materialų darbą dirbdami, patys noromis nenoromis apskrenta materialybe. Politika, kooperacija, finansai turėtų būti eilėje kitų užgintų Kanonų teisių skyriuje „De occupationibus clericorum"[1], nes juos dirbdamas neišvengsi labai rimtai pagrįstų visuomenės priekaištų, jei ne tiesiog kaltinimų. Tai nesveika patiems kunigams, Bažnyčiai ir net pačiai visuomenei.

Apleidžiau, nepaminėjęs platesnio švietimo darbo, ne netyčia ar kad nepripažinčiau kunigams vietos švietimo darbe, tik kad apie tai tenka skyrium plačiau pakalbėti.

Kai būsimasis mūsų laikų istorijos rašytojas užtiks pirmeivių raštuose piktą ujimą „juodosios Saulės"[2] ir jų maldas, – geriau būtų, kad jos visai nebūtų, – gaus pasipiktinti. Ir neras pateisinimo, kad tai buvo daryta vardan kovos su klerikalizmu. Geras šeimininkas politikas turi sudėti visus teigiamuosius ir neigiamus laiko veiksnius, visai nežiūrėdamas, kas juos ir kokia intencija yra padarę, idant matytųsi pažangos laipsnis. Dėl „intencijų" skyrium pasikalbės.

Naujosios mados pažangininkai yra nuomonės, jog kunigai mokslą varžą: kunigus iš mokyklos pašalinus, mokslas būsiąs laisvesnis. Tai gana keista. Vienas mokytojas – visą mokslą varžo, o visa mokyklos ar net ministerijos vyriausybė negali vieno mokytojo suvaržyti. Galės, kur negalėjusi, jei tam bus reikalo, ir nereiks kunigas visai išmesti iš mokyklos ir per prievartą neleisti mokinių, kad jie mokytųsi religijos, nes tai būtų vadinama

tikruoju vardu: varžymu, vergija; gali tai pačiai laisvamanybei duoti visai priešingų rezultatų: suvarytų jaunus tikinčiuosius į „katakombas", kur jie gautų aršesnės dvasios neg atvirai mokydamiesi.

Tai laisvė gera valia mokytis religijos neverčiant į tai nenorinčiųjų.

Antra laisvė, kurios varžymo jokie demokratybės siekiniai nepateisins, tai laisvė bet kam privačiai steigti šiokias ir tokias mokyklas; ne tavo darbas, kokiais tikslais, bet tik būtų griežtai einama valstybės ministerijos programa.

Tie, kurie visą mokslą norėtų valstybei monopolizuoti, dar ilgai netesės tai padaryti: naujųjų valstybių iždynai dar ilgai bus apytuščiai, nepatenkiną visų reikalavimų. Taigi ir mokyklų nei pristatyti, nei išlaikyti vienas pats valstybės iždas netesės, jei visuomenė neateis talkon. Šiandieną pati mūsų valdžia ton talkon kviečia ir apie „Saulės" juodumą nekalba. Manau, kad ir toliau kunigų steigiamos ir vedamos mokyklos, jei jos mokslu ir lavinimu nebus menkesnės už valstybines, nebus ujamos ar net uždaromos.

Taigi čia dar platesnė sritis visuomeniniam kunigų darbui. Be rimtos, ne paviršutinės šviesos jokia religija negali nei prasidėti, nei būti. Neleisti kokiai religijai savo mokyklų – reikštų tiek pat, kaip tiek suvaržyti pačią religiją, kad ji pati nunyktų. Ligi tokių persekiojimų labai toli, neg lig bolševikų viešpatavimui, kurs vargu bau bepasikartos. Tai ir religijos atstovams žmonių tikėjimui ir dorai tvirtinti privalu laiku pavartoti mokyklos, ypač vidurinės. Pradedamąsias dar šiaip ne taip atstotų tikėjimo žvilgsniu katechetinės.

Tenkinuos tiek pasakęs, politikos ar visuomenės yra kunigų darbas ir kokie tie darbai pačioje visuomenėje. Juos dirbdami, katalikų kunigai lengvai pasidarys būtinaisiais valsčių, apskričių, apygardų ir visos valstybės valdymosi nariais; kunigas – vienas keturių ar penkių narių, valsčiuje etc., kaipo viršininkas tam tikros gyvenimo šakos. Yra gi vietos tam tikslui Anglijoje ir neutralinėse valstybėse; ten kunigų padėjimas ir be politikos labai pastovus.

DAVATKOS

Mūsų kaime buvo vienuolika kiemų ir trys gale kaimo trobelės bežemių „pribuišių". Kuone kiekviename kaime ir grytelėje buvo po vieną pasenusią mergelę ar našlę, kurios davatkavo. Davatkauti vadinosi turėti daug brostvų, anksti bėgti į bažnyčią, neapleidžiant nė vieno šventadienio, ir būriais vaikščioti į tolimesnius atlaidus: net į patį Vilnių, už 22 mylių.

Kodėl jos davatkavo? Gi dėl to, kad jos buvo „dėdienės", palikusios be savo šeimynėlės, be savo vyro ir vaikučių, be savo dalies žemės. Namininkai broliai joms nesiūlijo dalies, nes nebuvo tokio papročio; bevelijo turėti dėdienių, kurios veltui dirbo samdinės vietoje, nes buvo – savosios. Gerai, jei vyresnei moteriškei pavesdavo karvę milžtis ir pavilgos savo kelionėms tiektis; gerai, jei davinėjo po keletą svarų vilnų, po pūdą linų susiverpti ir susiausti dangai. Kitoms nė to tiek nedavė per ištisus metus; ypač jei žinojo, jog dėdienės skrynioje dar yra vienas antras rietimėlis seniau išsiausto audeklo. Dėdienės auklėjo šeimininko vaikus, kūrino krosnį, liuobės, ruošės. Visi namiškiai tai matė, bet niekas joms už tai ačiū nesakė. Tokia jau buvo mada.

Tai tada, kai dėdienė mokėjo niekam neužkliūti. Bet buvo ligūstų, paliegusių, senų moterų, nekantrių dėl nesveikatos. Buvo patingusių grytelėse, kurioms maldos, kelionės buvo pramoga pilkame, nuobodžiame, dažnai vienišių gyvenime. Jos, pulkan kitų moterų patekusios, gageno visą laiką it žąsys: pliauškė liežuviais kas reikia ir ko nereikia, kas dora ir nedora. Anot to, skalbė visus sodiečius drąsiai, atvirai. Antrą trečią dieną apkalbamieji tai jau žinojo, pyko, atsibarė, gyvatliežuvėmis vadino ir ant jų visas, kad ir gerąsias davatkas, niekino bei pašiepė. Vyrų davatkų tarpe kaip ir nebuvo.

Tai buvo platesnė neteisybė neg ta, kurią darė namiškiai. Ir aš labai anksti papratau skirti tikrąsias davatkas nuo tų, kurios tik dedas davatkomis. Ilgas sugyvenimas su jomis mane daug ko pamokė. Aš negaliu susilaikyti neapsakęs bent dviejų atsitikimų, kurie mano atmintyje iki mirsiant stovės neišdildomi.

Kas mielas šventadienis pirmąją ties savo klausyklos langeliu aš rasdavau senmergėlę, kuri man pasisakydavo vis tuos pačius gyvenimo mažmožėlius, kurie nė iš tolo nebuvo panašūs į nuodėmę. Aš buvau jaunutis, labai greitas, na, ir nekantrus. Iš pradžių man patiko tas nekaltas asmuo, ir aš miela širdžia ją laiminau eiti į Švenčiausiąjį Sakramentą. Paskui tačiau lyg atsibodo, ypač kad aš, tiesą sakant, nė nebežinojau, ką čia jai nauja bepasakius. Ir vieną kartą aš išdrįsau paklausti jos, kokios prasmės yra tos tankios jos išpažintys ir Šv. Komunijos, kad jos nei gerina, nei blogina? Ar nebūtų geriau rečiau tai darius, labiau pasiilgus? Dievuliau, kokį aš išgirdau atsaką! Mano „nusidėjėlė" taip išsigando klausimo, jog akys jai išsiplėtė kaip geri dugnukai, ir ji, nervingai stvarstydamasi klausyklos, lyg kas ją būtų ruošęsis į bedugnę stumti, ėmė pablūdusiu balsu kartoti vis tą pačią:

– Kunigėli, neatstumk: čia mano tėvas, čia mano motina, čia mano vyras, čia mano vaikučiai, čia mano ūkis, galvijėliai, žąsyčiai, viščiukai, žalia pievelė, linksmūs nibrai, armonika ir skripka...

Ir vėl iš pradžios. Aš balsu, kaip kūdikis, pravirkau ir išbėgau. Man švystelėjo tiesiog desperatiškas vaizdas žmogystės, kuri per visą savo amžių neturėjo nieko savo, nieko pasidžiaugti, jokios įvairybės. Ir laukė nesulaukė šventadienio, kada per ilgas ilgas valandas ji bus Dievo rūmuose, baltuose, maliavotuose; matys lyg Jo angelus, kunigėlius baltais sparneliais – komžomis, girdės gražų giedojimą, vargonų graudų grojimą. Ji pati negiedos, nes ir balso jai nėra, nemoka nė giesmių. Ji nesupras, kas čia kalbama, kuo džiaugiamasi, už ką barama. Ji tejus, jog čia jai gera, jog ji dalis Dievo šeimynėlės, lankytoja to mažo rojuko žemėje. Ir grįš namo pilna patenkinimo ir kantrybės toliau pusgyviu gyvenimu gyventi.

Nabagė, mano jausmo ji nesuprato. Gal pamanė, jog aš supykau. Ji daugiau į mane nebeatėjo. Ir iš viso aš jos nebemačiau. Jei aš tai vargšei būčiau nors nenoromis sudarkęs davatkiškąjį jos džiaugsmą, aš būčiau vertas katorgos kaip žmogžudys.

Kita vargšė nė bažnyčion negalėjo ateiti. Ji buvo paralyžuota, bet taip, kad kojos ir rankos buvo dvilink sutrauktos. Ji tegalėjo pabūti toje vienoje padėtyje, dieną ir naktį pasirėmusi lovoje ant

alkūnių ir kelių. Nė galva nesiglaudė prie priegalvio. Išmislingesnio kankinimo nė nebegali beįsivaizduoti. Vis dėlto aš ją vieną ir kitą kartą radau, nuveždamas Švč. Sakramentą, pilną neapsakomo džiaugsmo ir meilios šypsenos. Jos trobelė buvo labai švari, nors mažutytė. Tetilpo lova prieš langą, pusėtinai didelį, pro kurį per pusę dienos saulė jai švietė. Už sienelės gyveno jos sena seselė. Geri kaimynai taikydavo ir pas ją užvežti kunigą, kiek tik kartų vežės jį į kaimą.

Nemitęs paklausiau, ko gi ji tokia džiaugsminga, kad tokia vargšė per septyniolika metų?

– Ak, koks gražus gyvenimas! Pro šitą langelį man Dievo rojus atsiveria. Aš – davatkauju. Matai, kiek brostvų turiu. Tai per visą dienelę, per visą naktelę aš plaukau Dievo rojuje ir pamatau Jį, kai man kunigėlis Jį atveža. Ak, kad taip dažniau! Tik jis toli, tyčia kviestis nedrąsu. Kas gi ir veš dar nemirštančiam...

Ir aš ilgai ilgai šnekėjaus su tuo ne šios žemės asmeniu jau nebe apie Sakramentus, tik apie gyvenimą, kurs ir toks mokama padaryti pakenčiamas, net malonus, virinant jį savo jausmuose.

Pagaliau mūsų namų dėdienė. Ji turėjo vyrą ir jo neteko. Ji turėjo ir dukrytę, kurios taip pat neteko. Ir ji pavirto dėdiene. Liesa, lyg iš vienų sausagyslių nupinta, ji buvo plieninė. Metai į ją visai neveikė. Ji vis buvo to pat lygaus veido, kad net rausvai blizgėjo papraustas. Ji turėjo savo klėtelę ties laidaru. Klėtelėje labai švarią, švariausią ir minkščiausią visuose namuose lovą, skrynią, pilną dangos, ir keletą rublių kapitolo iš smulkių pinigėlių.

Ji kėlės su saule. Ginė gyvulius laukan, virė pusryčius ir pietus, dirbo lauke ir daržuose, vakare šėrė žmones, gyvulius ir vyro brolio vaikus. Vienodai, nuosekliai, ne per greitai, bet ir netingiai žygiavos ligi pat paskutiniam atgulant. Tada tik ėmės glėbin kurį mažą kūdikį ir nešės jį savo klėtelėn. Paguldžius lovon, ilgai žiūrėjo į įmigusį kelergį kūdikį ir gražios, matyti, mintys šliaužiojo po jos galvą ir atmintį, nes veidas ramiai, gražiai šypsojos.

Pagaliau eina ji vakarinių poterėlių kalbėti. Praviros klėtelės durys nakties tamsoje žiobsote žiobso, lyg anga į kitą paslaptingą pasaulį ar į piliakalnio rūsį, kur dvasios, nebe žmonės gyvena.

O toje angoje vienmarškinė balta slenkstyje klūpanti figūra, lyg to pasaulio angelas durininkas.

Mėnesio pilnatyje šis baltas angelas darosi lyg iš sidabro nulietas, visas blizgąs. Rinktinio baltumo marškiniai, kuriais visados vilkėjo dėdienė, rodės parča, austa iš sidabro. Slenka rankose ilgas rožančius; retkarčiais sužvanga metalinis medalikėlis; kiek jo to medalikėlio tėra, kiek jis teužgauna kietą karunkėlės žirnelį: dėlto garsas girdis visame kieme. Jis duoda pilną toną, o jo silpnumas tik didina paslaptį.

O ten gale kiemo, medžiuose ar žolėje, rodos, ore ar net pačioje tavo galvoje čirškia žiogeliai. Kodėl jie čirškia naktį, kad kiti čirškia dieną? Kodėl jie savo melodiją traukia nepertraukdami, kai dienovidžiu truksi, lyg pulsuoja? Dieną gyvena, džiaugias, viliojas; naktį sapnuoja, apglušę nepaliaujamu, vienodu savo čirškimu. Vasaros nakties tyloje tas žiogelių čirškimas net ausis skaudina; o jiems į sutartinę iš klėtelės tarpdurio eina taip pat vienodas, bet gilesnis poterių ūkas: Ū-ū-ū, Ū-ū-ū.

Nakties tamsos aš ir didelis užaugęs bijojau. Mano vaizduotė tamsą matė pilną visokių gyvių ir dvasių, baisių ne tiek tuo, kad gali pakenkti, kiek kad jos tavim visai nesirūpina ir pačios sau gyvena. Nė vienai nebuvo vietos tuo laiku, kol iš klėtelės ėjo poterėlių ūkas. Šitas balsėliau pradedamas ir tuojau silpnėjantis moteriškas balsas viską vaikė nuo namų, kas tik darė neramumo.

Ir migo visi be rūpesčio, be bailės, jausdami visų budėtoją sargę, kuri visus namus gaubia savo malda. Audros, perkūnai turėjo lenktis nuo tos vietos, kaip Sodomos nelaimė[1], kur atsirado teisingasis žmogus.

Mano stancija buvo kiek iš šono dėdienės klėtelei. Aš neprivargęs, dykinis, atostogų atvažiavau ilsėtis, galiu ir pusryčius pramiegoti. Tai atsidarau langą, atsisėdu po juo ir šnekuos su nakties tyla, su čirškiančiais žiogeliais. Retkarčiais aplanko mane graži peteliškė, bet nerimsta ir išplavena atgal pro langą. Įsižiūriu, būdavo, į tą baltą, klūpantį slenkstyje maldos angelą, įsiklausau į jos balsą, pritariantį žąsyčių snūdurio plonam čiririri, ir gaili man, kad ta dangiškos nakties nuotaika pasibaigs. Bet nesulaukiu. Aš greičiau pavargstu sėdėdamas neg dėdienė mels-

damasi. Aš gaunu ją palikti ir nežinau, kada ji klėtelėje užsidaro, kiek ji temiega, nes apyaušryje jau girdėjosi jos žygiavimas.

Tegul bus palaimintas jos atminimas, kad taip gražiai mokėjo davatkauti, kad per visą amžių mokėjo niekam neužkliūti! Dabar laiminam. O pabaigė ji labai liūdnai. Mes visi išsiblaškėm po svietą, ir tie, kurie buvo likę, nebemokėjo įvertinti jos rolės mūsų namuose ir nepalengvino jos karšaties. Tai vienas skaudžiausių mano atminimų. Dėl jos aš dvigubai susimažinau savo vertybę. Bet apie tai teks plačiau pasakyti kur kitur.

DILEXI DECORUM DOMUS TUAE[1]

Jaunasis kunigėli! Mielasis lietuviukai! Vyre!

Ak, koks aš laimingas, kad vėl gaunu su Tavim, Brolau, iš širdies pasišnekėti! Senatvėj tai rūpi, o nėra, kas tavęs klauso. Senai senai besišnekėjome; dar tuolaik, kai Tu tebebuvai Vikaras, tebevirei savo paties sultyse, tebesiveržei iš savo kailio išsinerti, vedei „Vikarų politiką"[2], o vyresnieji Tave stabdė, laisvės nedavė. Aš palaikiau vyresniuosius, ir mes susigynėm. Dabar aš ryžaus į visus anuos dalykus nieko nebesikišti, kas tik tiesiai nepaliečia Bažnyčios, mokslo ar kultūros. Nebeklausiu ir Tavęs, ar Tu tebemitinguoji partijų dalykais. Mane itin sudomino tai, kad Tave pakėlė nebepriklausomu ganytoju, davė Tavo atsakymu bažnytėlę ir rajoną.

Vadinas, jau padarė puskleboniu.

Ir pats nebežinau, sveikinti Tave, kad jau išėjai iš vikarų, ar liūdėti, kad tai taip greitai atsitiko. Iš vienos pusės, lyg ir malonu būtų, kad dvasiškoji vyresnybė Tavim, tokiuo dar jaunu, juk Tau dar nėra pasibaigęs nė trečias kryželis, taip neilgai pravikaravusiu, jau pasitikėjo, palaikė rimtu vyru, pasikliovė Tavo taktingumu ir pavelijo savo atsakymu eiti rimtas bažnytines pareigas. Vyresnybės pasitikėjimas – brangus dalykas. Prieš jį niekai visi kryžiai ir medaliai! Jie kartais gėda net dėtis; o

pasitikėjimas dieną naktį saldina širdį, pripildo ramumu ir džiaugsmu, jog mūsų pastangos nėra nuėjusios niekais, jog tai yra pamatęs ne tiktai Dievas, kuriam ypatingu būdu rodytis nereikia, bet ir Jam atsakomieji Ganytojai. Jei tie Ganytojai su Tavimi malonėja Dievo takais eiti, tai jau dalykas geras: tie takai bus tiesūs ir jais eiti bus drąsu.

Antra vertus, tas pasitikėjimas apkrauna sąžinę labai sunkia atsakomingumo našta, ir tu žmogus dažnai pasigaili to, kad nebebernauji klebonui, nebesi tik jo antrininkas. Niekas tau tada nerūpėjo, už nieką neatsakei. Padarei, kas tau skirta, ir manykis su atliekamu laiku. Klebonijoje yra vyresnis draugas, daug gyvumo; miestelis, žmonės, daug reikalų, daug gražių visuomeninių organizacijų. Nė nematai, kaip laikas bėga, nusinešdamas dieną.

Jaunas dienų neskaito. Jos iš pradžių lyg neužsirašo gyvenimo leistruose. Dabar gi jau ims Tau rašytis, nors dar tebesi jaunas. Išėjus dienai, jau reiks Tau apsiskaityti, ką savo atsakymu būsi sau ir savo avidei padaręs ir ko nepadaręs; kaip išlaikęs ganytojo rimtumą ir kaip Tau tą dieną sekės išlikti nesudrumstam iš tavo paties vidaus ir iš oro. Tie keliolika metų, kurie dabar seka, bus sunkiausia kunigiškai pragyventi. Dėl ko – Tu pats jauti ir nuvoki; neramiai dairais talkininkų kovai ir jų nematai. Esi paliktas pats vienas savo tvirtovėje, savęs paties apgynėjas ir savo priešas. Save ginti nuo savęs nežmoniškai sunku, ir tos kovos finalas labai problematiškas. Visa tai reikia vaizduotis, ne kad nusimintume; kas nesitiki laimėsiąs, tegul nė nepradeda; bet kad būtume budresni, žinodami, jog bet kuriuo momentu gali mums suvadžiotojas koją pakišti ir parversti. O sykį virtus, jau nebe taip tvirtai bepastovi ant kojų.

Būtis yra kunigui gyvenimo kovai talkininkių; tik su jomis reikia būtinai ir nebeišskiriamai susižadėti: mokslas, dailė, literatūra, askeza. Mes turime tam skaisčių pavyzdžių: tėvas pranciškonas Ambraziejus Pabrėža, kun. Ambraziejus Kossarzewskis – Kašarauskas, kun. Simanas Stanevičius, kun. Juozapas Želvys – Želvavičius, vysk. Motiejus Valančius, vysk. Antanas Baranauskas, kun. Juozapas Silvestras Dovydaitis, Dabševičius,

Gailevičius, Giedraitis[3]; na, jų labai daug. Naujaisiais laikais, pradedant nuo „Apžvalgos"[4] gadynės, nuo 1890 metų, eilė tokių susižadėjusių žymiai padidėjo ir vis didėja. Kiti susižada net su politika ar ekonomija. Vis tai gražūs pavyzdžiai. Jei susižadėjėliai begyvendami nesuvulgarėjo, jei jie paliko aukštais idealais, jei ir mums paliko atmintinus savo buvimo šiame pasaulyje pėdsakus, tai tik dėl to, kad mokėjo patys nuo savęs pabėgti toli toli, į visai kitus pasaulius.

Visi jie, kunigai, ar bent didžiuma jų nebuvo pabėgę nuo legaliosios savo sužadėtinės, nuo Bažnyčios. Kitos buvo jai, taip sakant, tik pamergiai; labai malonūs, labai įvairūs, bet jokiu būdu nesivaržę dėl vietos kunigo širdyje su Bažnyčia; buvo neatskiriamos jos draugės, vis dėlto ne šeimininkės. Kai šiais laikais pasižvalgai, tai lyg girdėte girdi, kaip ta legalioji Sužadėtinė verkia kukčioja, nustumta į pašalį, paniekinta, užmiršta ar dar blogiau – gavusi litteras repudii[5]. Rusų visuomenė prieš karą buvo apsipratusi, jog vyras gali turėti sau dvi ponias, gyventi dviem šeimom, dvejais namais. Bet ir rusai smerkė brutalų legaliosios draugės paniekinimą, jos nuskriaudimą, jos nubiednininimą, gyvnašlauti palikimą. Juoba kunigui tai negali būti į sveikatą; dvasios, žinoma; tokie kunigai vargu bau kada begrįš prie savosios draugės, prie Bažnyčios; o jei ir grįš, tai nebent tik karšti, „wedle opierunku"[6], lenkai sako, ne iš meilės. Ką jai beduos, pačius gražiuosius, pačius jaunuosius jausmus išgaišinę kitur?

Aš čia Tau, Mielas Pusklebonėli, norėjau papiršti ne tą Bažnyčią, iš didžiosios raidės rašomą, su kuria Tave pats Vyskupėlis sužiedavo, įšvęsdamas kunigu; bet tą bažnytėlę, iš mažosios raidės rašomą, kurią mes vadiname Dievo nameliais, kur Dievulis tikrai gyvena, dėl Kurio buvimo mes pratę esame vadinti ją šventąja vieta. Kunigui gyvais meilės ir prisirišimo jausmais susižadėti su šventykla yra būtinas reikalas, nėmaž neprieštaraująs, nei užgaunąs Bažnyčios. Kur tau! Aš drąsiai nukalčiau, tik nežinau, ar benaują, aforizmą – *į Bažnyčią tik per bažnyčią!*

Sanctificavit Dominus tabernaculum suum – o, quam metuendus est locus iste: vere non est hic aliud, nisi domus Dei et *porta coeli!*[7]

Tu tik įsiklausyk: šventykla esanti – dangaus vartai. Ir neimk tų žodžių siaurai; būtent kad bažnyčioje galima laimėti dangaus karalystę; bet kada šventykla kunigui, jau čia, žemėje beesant, sudaro tokią jaukią patenkinimo atmosferą, kurią mes tesivaizduojame gausią Paradyze[8].

Kunigas – gyvojo tikėjimo žmogus. Kunigas – homo orationis[9]. Kunigas – tarpininkas dviem pasauliam; net trims; jungė visų trijų Bažnyčių: triumfuojančios, kentančios ir tebekariaujančios. Kas nustojo gyvojo tikėjimo, tas nebe kunigas; jo tarpininkavimas bus silpnas, nes mechaninis. Gyvasis gi tikėjimas tėra palaikomas ir palaikytinas per orationem. Oratio vėl gyviausiai sekas šventykloje, atsiskyrus nuo viso gyvenimo ir jo smulkmenų, kurios, kaip kūlėją dulkės, apneša, kad nė akių nebesimato.

Žinai, Brolau! Apie Breviarium Romanum[10] galima ir šiaip ir taip pakalbėti: galima pagailėti, kad jį reformuodami nesumodernino, paliko tokį, koks senai senai susiformavo, su visais sunkumais ir naivumais. Bet viena negalima pasakyti, būk jis kalbančiam esąs bereikšmis. Kas stipriai, akuračiai jį kalbėjo ir paskui liovės kalbėjęs, tas, jei ne veidmainiškai ims lyginti savo vidaus nuotaiką tuomet ir paskui, pasigailės nebtekęs anojo dvasios tvarkingumo ir atsiradęs dabartinėje dvasios netvarkoje.

Brevijorius tačiau ir kalbant akuračiai gali pavirsti mechaniniu dalyku, visai bereikšmiu dvasiai, neatsidėjus jam. O atsidėjus, jis esti labai reikšmingas, nežiūrint visų savo keblumų, kurių užkliūvi. Mano kapelionas seminarijoje a. a. Adomas Mackevičius[11] yra vieną kartą taręs: „Tarkite pilnu atsidėjimu nors visas „Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto"[12] ir jūs taip išgražinsite visas psalmes ir visas lekcijas, jog ir jos taps tokios pat vertybės su „Glorijomis". Jis pasakė minimum. Bet galima padaryti daug daugiau – atsidėjus viską paskaityti, net ir tuos pačius kliuvinius. Bet tai tegalima – šventykloje, kur visa atmosfera rimtai persisunkusi šventumu ir misticizmu. Kame du trys vardan Išganytojo susirinkę, ten ir Jis pats. Ale gi tu rinkis dviese, trise. Šventykloje gi tu ir vienas esi drauge su savo Išganytoju, kuriam tarnauji, kurį atstovauji čia žemėje. Šventyklos atmosfera vienatinė viešajai maldai. Brevijorius – vieša malda.

Ak, kiek mums nuostolio, kad mes tuo tikslu nesinaudojame kasdien šventykla! Ar ir tą naudojimąsi paverčiame oficialumu. Tam tikri oficialistai kasdien po kelissyk eina į šventyklą pagiedoti Brevijoriaus dalių. Ir mums to gana. O reiktų visiems dukart per dieną tuo tikslu šventykloje pabūti: kas rytas ir kas vakaras. Bažnyčia skatina savo šventikus lankyti bažnyčią juk ne vien tam kartui, bet kad nenutrūktų jungė tarp šventyklos ir jos tarnautojo, kad tas lankymas virstų įpročiu, kad to imtumei ilgėtis, kad nuo gyvenimo ir sielos neramumų bėgtumei nuo žmonių in locum desertum[13], ne į žmones, kur dar neramiau.

Šventykla, Brolau, tai locum asyli[14]; tai ta apibrėžta užkerėta riba, per kurią piktasis nebeperžengia. Čia kova kuo pigiausia. Čia mažiausia tereikia pastangų, čia viską padaro šventumo apystovos. Itin kondensuota ta šventumo dvasia katalikų bažnyčiose; jau mažiau rytiečių ir visai jos nėra protestantų. Taigi mes tuo žvilgsniu esame privilegijuoti, turime ko nusitverti; ir jei nesitveriame, tai toje pat proporcijoje kalti daromės apsileidimo.

Koks liūdnas reginys, kai protestantai savo maldos namus tyčia nukiša kur į galulaukes! Ne mažiau liūdna, kai aplink katalikų šventyklą juda kruta minių minios žmonių nuo ryto iki pusiaunakčių, o ta šventyklėlė aklinai uždaryta, trimis spynomis užrakinta, kad niekas neįeitų, nė tu pats, tos šventyklos sarge ir šeimininke! Kiek iš to nuostolio tau ir prašaleiviams! Ką tu žinai, kurią minutę blykstelės šiam ar tam Dievo malonė ir nesutvirtinta buvimu atžalnioje vietoje, ji prasiskies, nepalikus gilesnės žymės? Vagia? Žmonių nedorybė kliudo? Vertėtų kas savaitė pirktis bet kuris pavagiamas daiktas, bet tik neuždarinėti bažnyčios, bet tik neatstumti jos pareikalavusio bet kuriuo momentu. Privataus lankymo kalbamąja nauda neatstoja net iškilmingos, nuolatinės vakarų pamaldos: jos turi kitokios naudos ir reikšmės, o vieno paties buvimas šventykloje – kitokios. Tegul sau būtų ir uždara, užrakinta. Tai bent jos raktas turi būti nuolat Tavo, Brolau, kišenėje, o ne pas zokristininką, kad kiekvienu momentu galėtumei ten atsidurti, ligi tik atėjo hora canonica[15], ligi tik ko išsigandai ar dėl ko nors sumišai. Kur atsitaisysi, kur geriau

atgausi šaltą jausmų pusiausvyrą, jei ne savo pamėgtoje šventykloje? Sacerdos – homo ecclesiasticus[16]. Ta bažnyčia jam dvasios darbo kabinetas ir atilsio vieta; tai jam salonas, kur brangiausį ir garbingiausį Svečią gali visados turėti savo kolokutorium[17], patarėju, užtarėju ir gynėju.

Gyvasis tikėjimas varo į šventyklas, šventykla gaivina gyvąjį tikėjimą – kunigišku daro kunigą.

Tokiam santykiui susidarius tarp šventyklos ir šventiko, savaime rasis ir anasai pagirtinasai zelus domus Domini comedit me[18], kada kunigas nieko nebežiūrės savo kišenės tam namui tvarkoje laikyti ir net puošti. Mūsų broliai savo šventyklas puošti mėgsta, į tai raginti, ačiū Dievui, jų nereikia. Čia aš tik įvertinu jų pastangas jų vidum. Galima pastatyti milijoninė šventykla; tokia didelė, jog tris parapijas galės sutalpinti, ir vis dėlto palikti jai svetimu. Būsi privargęs ir nubiednėjęs materiališkai, o nieko nelaimėjęs – dvasiškai. Kūno vargą atmokėti piga, turto prigyventi vėl nesunku; o kai dvasioje tuščia, kiti turtai tavęs nepatenkins.

Ne! Čia aš kalbu apie tokį Tavo šventyklos gražinimą ir švarinimą, kurio Tu, kultūros ir tvarkos žmogus, esi reikalingas. Kam gi Tu perkies stilingus kambarių baldus? Kam parodose pirkiojies dailės veikalų? Kam tavo spintose yra keletas garnitūrų? Gi kad visa to tau – reikia. Aš norėčiau, kad visa, kas tik bus įtaisoma šventykloje: altoriuose, sienose, rūbainėje, viduje ir orie, būtų atsiradę – kad tau to reikia, kad kitaip tau nepatogu, nejauku, akis gadina, nepatenkina. Pasirodyk savo butą, aš pasakysiu, kas tu esi. Pasirodyk, kunige, savo šventyklą, aš pasakysiu, ko tu vertas esi dvasiškuoju atžvilgiu. Šventykla ir šventikas turi būti tiek sutapę, kad kits kitą papildinėtų, kits kito dalis būtų. Dulkėtas, aptrupėjęs altorius ar sienos reiškia tokį pat klebono ar pusklebonio sielos apirimą. Dievą mylįs žmogus neleis įsiviešpatauti Jo namuose netvarkai.

Decorum domus Domini[19] toli gražu nereikalauja ištaigingumo. Ištaigingumas kartais net kenkia pačiam religingumui: daro jį šaltą, svetimą, nesuharmonizuotą nei su klebonu, nei su parapija. Visi pasergsti, jog Lietuvos dauguma bažnyčių visai

nesuharmonizuotos su miesteliais, kur yra pastatytos, nei su ta apylinke, kurią jos dabina. Panemunės aukštumų bažnyčios, aišku, turi būti kitokios neg pakuršės lygumų. Taip ir kitur. Visi sako, gotikas Lietuvai netinkąs, o tariamasis neobaltikas esąs architektūros fušerystė. Gotiką itin platino paskutiniaisiais dešimtmečiais švedas liuteris Strandmonas, o neobaltiką – Rygos lenkutis Wyganowskis[20]. Platinę, net pretendavę galų gale savo vardu stilių vadinti – „styl Wyganowskiego", buvę ne stiliaus vystytojai, bet paprasti tinginiai (Wyganowski), kurie padirbę vieną projektą dešimtyje kopijų mums, neišmanėliams, įkaišiojo ir taip sudarė mūsų architektūros istorijoje epochą, kuri mums jokios garbės nei džiaugsmo neduoda.

Kas nepasidžiaugs Kauno senamiesčio bažnyčių harmonija su miestu, Kauno Karmelitų ar Pažaislio Kameldulių su Nemunu, Vilniaus šv. Petro ir Povilo su Antakalniu; ir kas nepapyks, matydamas viduryje miesto Kaune ar Vilniaus Poguliankoje parioglintus milijoninius bizantikus? Taigi ne viskas visur tinka, o netinka, kad kunigai statytojai nejautė, ko jų kultūrinta siela reikalinga, kad jie tebuvo sau, o šventykla sau!

Kaip kada gauni matyti bažnytėles, kurios lyg labiau atitinka estetikos reikalavimams, bet kurių juodas medis su baltu fražetu ir geltonu žalvariu skęsta daugybėje primityviškai padarytų popierinių gėlių. Ak, kokia bjauri neskanybė! Bažnyčią pastatęs bus buvęs harmoningų jausmų klebonas, o palaikąs... Eik į jo privatųjį butą ir, būk tikras, tą pačią neskanybę rasi. Nieko nebus ten plona, estetinga, viskas prasčiokiška. Taupo, sau negražina; negražina, neskanina nei Dievui.

Mielasis Kunigėli! Tu dar nenusimanai, koks tragingas Tavo padėjimas, jaunučio, pilno troškimų visokeriopo džiaugsmo, o išmesto į užkampį, kur žmonių skysta, ir tie patys nebe Tavo rūšies. Kuo Tu ten pasidžiaugsi nuliekamu laiku? Įtartinomis prietelystėmis, neblaiviomis puotomis, kortų azartu, ordinariniu ūkiu? Kas Tave pakels dvasiškai smunkantį, ordinarėjantį, visa ko idealaus, kilnesnio nustojantį, dažnai papiktinančių įpročių įgyjantį? Dairykis aplink – nieko Tau tinkamo nerasi, nieko neprisišauksi. Kas pasiieškojus ateis ar savo valia į Tavo namelį

įsiverš, tas tik bus Tavęs gadintojas. Vieną teturi tikrą Prietelį, kurs greitas yra gelbėti ir niekados neapvilia, – savo Išganytoją. Su Juo ar prieš Jį. Trečio kelio nėr. Tai susižadėk su Jo nameliu, su bažnytėle ir rimk čia, nuolat čia būk, ne kitur; būk ištikimas tai savo sužadėtinei. Kitaip savo filijoje, kuria dabar džiaugies ir didžiuojies, žūsi; negarbingai žūsi sau ir tai visuomenei, kuriai ryžais rimtai tarnauti.

Baigiu pastaba. Ar Tu, Kunigėli, junti, koks begalinis skirtumas tarp pirmųjų mano tau laiškų ir paskutiniųjų? Kiek pirma man buvo skaistaus optimizmo, drąsaus pasiryžimo, o kiek dabar, gyvenimo aplamdytam – vien atsargumo? Kaip ofenzyvas pasibaigė defenzyvu? Mėgink, Brolau, kuo ilgiausiai išlikti ofenzyviu, o sproginėjamosios medžiagos Tau teteiks vienas, užtat apstus arsenalas – Domus Dei.

FRATRES, SOBRII ESTOTE![1]

Jaunasis Kunigėli! Mielasis Lietuviukai!

Ar Tu tebeatmeni iškilmingąsias savo įsišventimo valandas? Kada, įsišvenčiant padiakoniu, vyskupas perspėjo Tave:

– Et ideo si usque nunc fuisti tardus ad Ecclesiam, amodo debes esse assiduus. Si usque nunc *ebriosus*, amodo *sobrius*. Si usque nunc inhonestus, amodo *castus*.[2]

Net patį vyskupą prieš įsišvenčiant konsekratorius klausia:

– Vis *castitatem* et *sobrietatem* custodire et docere?

– Volo[3], – turi atsakyti konsekruojamasis.

Šv. Bažnyčia, matai, iš paties jos apaštalo vyskupo reikalauja to, ko iš tavęs paskui vyskupas reikalauja: „Castitatem et sobrietatem custodire et docere“. Nejaugi tu jo neklausysi, iškilmingai taręs:

– Promitto![4] – kai jis, patepęs Tave šventaisiais aliejais ir Tavo surištas, dar nepaleistas rankas įsispraudęs į savąsias, meiliai, bet ir tvirtai klausė Tave:

– Promittis mihi et successoribus meis reverentiam et obedientiam?[5]

Tada Tu atsakei taip pat tvirtai ir su meile, nesvyruodamas, neabejodamas, jog tą iškilmingai duodamąjį žodį tesėsi, jog Tavo paklusnybė ir pagarba teisėtajai savo valdžiai niekados nesumažės, nors asmeniškai Tavo Ganytojas galės Tau ir nepatikti; nesumažės nė tada, kai gausi iš jo pabarti, būsi pabaustas ar kitokių nemalonumų būsi iš jo prityręs. Atsigodosi, jog ir tu pats, jei Dievas pašauks Tave vyskupauti, gausi griebtis kartais labai aštrių priemonių disciplinai palaikyti.

Kai šv. Bažnyčia sprendė šitas šventų pasižadėjimų formulas, alkoholis dar nebuvo tiek įsigalėjęs žmonėse ir mokslas dar nežinojo, kiek žalos jis bus pridaręs žmonijai. Vis dėlto ir tada jau būta pakankamos nuovokos, jog ganytojavimas su girtavimu negali eiti greta. Juo toliau, juo smarkiau Bažnyčia kilo prieš alkoholizmą, tą žmonijos rykštę, kol galų gale į savo ritualą neįsidėjo Blaivininkų draugijos įstatų ir nepalaimino net abstinentų organizacijos.

Šiandieną jau viso pasaulio kovotojų su alkoholizmu nuomonė yra tokia: jį nugalėti bus galima tik per visišką susilaikymą nuo jo vartojimo. O kad pirmasis ir tikrasis kovotojas su gyvenimo blogybėmis yra kunigas, tai šių dienų kunigui abstinencija yra conditio sine qua non[6]. Kitaip sakant, kas griežtai nesusilaiko nuo vartojimo svaigiųjų gėrimų, rūkymų, uostymų ar įsišvirkštimų į paodį, tam negalima pavesti ganytojavimo pareigos. Tad vienatinis mano paraginimas, kad jau klierikai, seminarijoje bebūdami, ankštai susirištų draugiškais apžadais visa to nevartoti. Kaipgi kitaip?

Kunigas – dvasios srityje veikėjas, vėlių ganytojas, Dievo dvasios tarnas. Jo pareiga, pačiam sudvasėjus seminarijoje, čia nuveikus visus tris savo priešininkus: patį save, pasaulį ir velnią, ne trejus metus nuveiktuoju velniu jodinėti, kaip tai pasergėta yra, bet per visą jau amžių. Jei tačiau, taip pat pasergėta, jau po trejų metų velnias imąs jaunu kunigu jodinėti, tai tik dėl to, kad šisai nelaimingasai Dievo tarniukas neišlaikė pirmiau tvirtai užsibrėžtosios ribos tarp tikrosios jo srities – dvasiškumo ir

ideališkumo ir tikrosios velnio veiksmo srities – kūniškumo ir materiališkumo. Pasidavęs kūno geiduliams, kunigas savaime susimaterialina, išeina gera valia iš užburtojo savo rato, gera valia pasiduoda kito rato valdovui – Velniui.

Dvasiškumu jis tegali atsitūrėti. O koks jau čia be dvasiškumas, kai svaigalai aptemdo protą, laikinai suparaližuoja dirgsnius, susilpnina visus sutūriamuosius centrus; kai valiai svaigalų įtakoje nustojus veikti, beveikia savaime vieni kūno raumens? Gyvuliai savo raumenimis tegyvena. Žmonėms tai neleistina; jie savo protu, savo valia turi fiziologinius savo veiksnius ordinuoti aiškiai užsibrėžtiems tikslams. Tik išmokę valdytis, žmonės tampa sociales[7], susidaro bendroves ir valstybes.

Daug ilgiau žmonės dvasiškėja; iš valstybės srities skirias ir darosi dar vieną centrą, kuriame ten ketvirtame ar kelintame matavime, Danguje. Tais viršvalstybiniais veikėjais būti ilgai yra rengiami pašauktieji žmonės. Kurie nepašaukti, organiškai netesi sudvasiškėti, susidaryti turtingą vidaus, sielos gyvenimą, tie savaime atkrinta ir kunigu įsišvęsti negali. To nė įšvęsti negali. Kaipgi kitaip, jei paklausus, ar imsis visų priemonių dvasiškėti, atsako – imsiuos; ir čia pat paklausus: ar imsies visų priemonių saugotis visa to, kas dvasiškumą ardo, atsako – ne, neimsiuos? Atsiranda contradictio[8], kurią sau pavelys tik žmogus nebetvirtos nuovokos, ką jis kalba.

Klierikai per daugelį metų sprendžia savo pašaukimą, šarvuojas įmonėmis atsilaikyti visoms pagundoms, visiems vyliams. Jie ilgai tiria save, kai švenčiantis padiakoniu, o išgirs vyskupo Bažnyčios vardu reikalavimą: „et castitatem, Deo adjuvante, servare oportebis“[9], ar galės drąsiai atsakyti: adsum, sutinku, ir ką paskui darys? Jei jis jausis negalįs susilaikyti nuo pažinčių, draugysčių, prietelysčių su tais, kurie gali sugriauti jam castitatem, jis negalės ištarti: promitto. Lygia dalimi, jei dar klierikas tebebūdamas abejoja, ar jis galės nevartoti svaigalų, tai jam aišku, kad gers, kad rūkys ar kitką darys. Bet apsvaigėliams ne vieta dvasininkų eilėse. Tas abejojimas, ar gali tapti abstinentu, lygus yra abejojimui, ar gali būti kunigu. Vyreli! Jei tu jau pakrypai tarti sau žodį „tariuos tesėsiąs būti kunigu, tad būsiu“,

tai tau nebėr ko besvyruoti – Tu jau turi pasirašyti abstinentų cirografą ir savo pirmininkui lygiu rimtumu tarti: promitto abstinentiam ab omni re inebriabili[10]. Pirmininkas – Tavo draugas; bet jums pirmininkauti jūs gi patys jį gera valia išsirinkote. Ar bereikia jums patiems didesnio autoriteto? Ar didesnio autoriteto bus jums iš šalies atėjęs?

Aš Tavęs, Brolau, negąsdinu. Nei Tavo kapelionas, nei nuodėmklausis nestatys Tau dilemos: arba rašykis abstinentu, arba išstok iš seminarijos. Tai geros valios darbas. Bet jei pats savęs pasiklausi, ne kieno kito, jei sumesi, kas čia buvo pasakyta, – tai ne kitokią išvadą pasidarysi. Su velniu nejuokuojama: arba jam nieko neduodama tavęs nusitverti, arba jei paduodama nors siūlas, tai jis tą siūlą tuoj paverčia stora vielų lyna, kuri ir laivą pririštą išlaiko, ne tik silpną žmogėną.

Apsižadėjimai – askezos įmonė. Jie itin galingi stiprinti valiai. Bet kurie svyravimai, kompromisai, pataikavimai sau tik silpnina valią. Tik kvailas nori ir nenori tuo pačiu žygiu. Gudrus, jei ko nori, ten link drąsiai, nebesvyruodamas žengia ir pasiekia savo tikslo. Žiūrėk, koks drąsus kareivis, kai pajunta, jog jam beliko viena kryptis – eiti pirmyn, ir koks jis demoralizuotas, kai netikras, ar priešininką mušti, ar nuo jo bėgti. Taigi tik griežtai nusistačius kovoti be atodairos su visomis gyvenimo blogybėmis tegalima išdrįsti įsišvęsti kunigu.

Griežto nusistatymo vertybė tuojau pasirodo darbe. Principas „klausyk, ką sako, nežiūrėk, ką daro" teoretiškai yra teisingas; praktikoje niekas neklauso žmogaus, kurs viena sako, kita daro. Iš jo tik juokai krečiama. Bet kurio tikėjimo dvasiškiui yra statomas reikalavimas, kad pirmon galvon jis, moralybės mokytojas, imtų kovoti su didžiausia nemoralybe, su ištvirkavimu, su landžiojimu po alines, po karčemas, restoranus ir ten svaiginimusi iki nustojant nuovokos. Ir Tu, Brolau, tapęs kunigu, juk ne kitaip skelbei: nepaleistuvaukite, negirtuokliaukite, neapgaudinėkite, t. ir t. Stojau ir aš prieš alkoholį iš pat pradžių. Bet aš tebuvau – sobrius, non abstinens[11]. Ir iš mano agitacijos išėjo tik šnipštas. Degtinės aš negerdavau nei namie, nei svetur. Bet kai kas duodavo konjako, jo sau į karštą arbatą įsipildavau, nušalusiam,

nuvargusiam tai patikdavo. Bet iš to mosėdiškiai buvo sumezgę gudrią pasakėčią.

– Eina mūsų kunigėlis (tai aš) pro altariją. Žiūri, kiemelyje ant pakraikų girtas guli.

– Ak tu, besarmati, ak tu, gyvuly! Prisisprogai, kad nė paeiti nebegali! O juk, rodos, blaivybę pasižadėjai! – šaukia supykęs kunigėlis.

– Aš ne degtine... aš konjaku... – atsakė girtuoklis.

– Gulėk, gulėk, jei konjaku! – atsakė kunigėlis ir paėjo šalin.

Tokio sąmojingo atsitikimo nebuvo, bet jis galėjo būti. Ir ką tada būčiau atsakęs?

Skaistų ir blaivų jauną kunigėlį per kailį junta. Tvirtas jo nusistatymas ir ištvėrimas savaime moko kitus, jog tai yra galima padaryti ir nesunku išlaikyti. Aplink tvirtavalį spieste spiečiasi silpnavaliai, kaip ąžuolo karstosi vijokliai. Jei ką nori įtikinti, tikėk pats stipriai; kitaip nė neaušink burnos; tik pats kompromituosies. Skelbk tik tuos principus, kurie Tau pačiam yra šventi ir pageidaujami, kurių tu ilgies, be kurių liūsti. Tai būsi jų misijonierius. Ir ne po pusę principo, po visą. Negi svyruoji, skelbdamas Dievo įsakymus: nevok, nesvetimoteriauk. Negi išsitari, net neišsimiegojęs: kai kada galima. Tai kaipgi Tu skelbsi nusitūrėjimą nuo alkoholio? Alkoholis yra visokeriopai ir visados kenksmingas; bet... kai kada, bent kiek jo galima... Koks absurdas! Kada gi ir kiek jo galima? Kai ruskis sakos: „duša znajet mieru"[12], tai supranta – ligi apvirstant. Tai tau ir saikas! „Miera" ir mums esti toli gražu ne vienokia: dviese geriant mažesnė, dideliu būriu – labai didelė. Ūpas taip pat atmaino saiką. Ir tavo „nusitūrėjimas" pasibaigia geroku pasigėrimu, kad net kitą dieną esi ligonis, nors tą dieną negriuvinėjai. Ką Tau ir valdžia pasakytų, jei skelbdamas, kas ciesoriaus – ciesoriui (kas valdžios – valdžiai), nusigrįžęs pridėtumei: ale kai kada gali ir nemokėti mokesčių? Palaikytų tik suvedžiotoju, daugiau nieko, ir nebeleistų Tau viešai kalbėti.

Kas kuo įsitikinęs, pats kitaip nedarys ir juokų iš savo agitacijos nekrės. Antai Akmenės vikaras Juozas Žebris (jį paskui Amerikoje plėšikai užmušė)[13] ilgai stabdė girtuoklį kurpių, kad

negertų. Bet kai jo šeimynėlei priėjo galas, kai vaikučiai ir juodos duonelės nebteko, kunigas puolęs prieš girtuoklį ant kelių ir tol šliaužiojęs paskui keikiantį kurpių, kol tas pasižadėjęs dėl vaikų nebegerti. Žebriui kurpius negalėjo atsakyti: o kam tu pats geri? Žebris negėrė.

Kai aš tebuvau blaivininkas, ne abstinentas, man smagu buvo pasismaginti ir pasismaginusiųjų draugėje būti; linksma buvo, kai tave triukšmingai sutikdavo ir išlydėdavo. Dabar, tapęs abstinentu, patekau vieną sykį į jauno, labai populiaraus kunigėlio vardines. Svečių vyrų ir moterų daug. Visi įkaušę, prakaituoti; geria valgo, darbuojas; ūžesio pilna troba, juokais sienos skeldėja. Tuojau bent dešimts visiškai jaunų bernaičių ir mergelių apspito mane, kad gerčiau. Sakaus nebegeriąs. Tai kas, kad nebegeri? Gerk, ir tiek. Tai kam gi, kad man negardu? Gi taip sau; kad lygiai ūžtum, kaip ir mes. O kad man ir be to linksma, o jūs ūžiate visai ne iš per didelio linksmumo... Na, vis tiek: gersi – mirsi, negersi – mirsi, tai geriau gerk ir mirk. Žiūrėk, antai stalas ant keturių kojų stovi, tai, znočijas, reikia gerti po keturias... Ir ėjo nebaigiama eilė nepakenčiamų absurdų. Kelios poros rankų kibo man už apykaklės, kitos kelios poros kišo artyn stiklelius ir laistė ant krūtinės likerius, nebeatmindami nei mano amžiaus, nei padėjimo, – būtinai norėjo padaryti sau lygiu. Gavau ūmai, bėgtinai, išsiveržtinai pasprukti iš tos familiarios orgijos. Apie kokį nusitūrėjimą skelbs paskui tasai vaišingas kunigėlis?

Prieš šį ir prieš kitus jam panašius kunigėlius, kartais labai geros širdies žmones, norėtųsi, kaip Žebris prieš kurpių, pulti ant kelių ir melste melsti: vardan Dievo neskandalizuokite gerų žmonelių! Juk jie girtauja tuo tarpu ne iš noro, bet kad kiti taip daro, o nemato, kaip kitaip yra daroma. Parodykite kitokį pavyzdį, ir jie kitaip elgsis!..

Kai mūsų visuomenėje tebebuvo obalsis: „dwór, chata ir plebanja"[14], klebonija neva turėjo jungti visus tris luomus. Praktikoje tik „dwór" gaišino laiką klebonui; valgė, gėrė pas jį, nes tokia buvo tradicija. Bajoru sekė mūsų inteligentas, tačiau ne ačiū sakydamas klebonui už jo vaišingumą, bet šunes karstydamas ant klebonijos, kur, girdi, žmonių nauda esanti pravalgoma ir

prageriama. Laikai kitoki. Už išgertus butelius kunigui niekas ačiū nebesako. Tai kam jie ir bestatyt? Mūsų visuomenė to pas kunigą ima nebepakęst. Iš sakyklos, girdi, blaivybė, abstinencija ir kiti velniai, o kai pas juos pačius pokylis, tai ant stalo kaip Burbos beržynas (butelių)... Skirti vadais, nejaugi gauname sekti – vedamaisiais? Jau geriau tam tikru nusistatymu nei patys butelio nestatykime ant savo stalo, nei patys nesisėskime prie svetimo stalo, kur buteliai riogso. Arba jauskimės prie jo tik oficialiais atstovais ir sprukime nuo jo, kol dar neprasidėjo girtas linksmumas.

Dva-siš-kis ir – nenusitūrįs! Ar bereikia ko blogesnio? Pater spiritualis[15], jei imtų kam to žodžio etimologiją taikinti nuo spirito gėrimo – būtų burnojimas. Lygia dalimi ir pater tabacosus, pater pecuniosus[16], t. ir t. Visa tai griežtai nesuderinami dalykai su pater, pastor, rector. Netinka jam lakioti drigantais – ereliais, netinka su fantazija pūsti didelį cigaro dūmą; o jau ir visai netinka raudonuoti, prakaituoti ir rėkauti už stiklelio. Taip ir norėtųsi dvasininką iš visų tokių viešų pokylių išvaryti namo į kleboniјėlę, į bažnytėlę, kur kuklu, nežymu. Užtat kai jis prabiltų Bažnyčios vardu, kad taptų Jerichono trimitu, nuo kurio balso griūva kieta ir stora žmogaus žievė.

Protestantizmas asketų neaukléja. Vis dėlto žmonijos nublaivinime jie šiandien vadovauja – Amerika, Skandinauja, Suomija. Ir mums, katalikams, įkalbinėja eiti paskui juos. Bereikia didesnio skandalo, mielas katalikų Kunigėli? Bereikia kurių įkalbinėjimų, kad katalikų dvasininkai taptų absoliučiai blaivūs patys ir visomis pastangomis kuo veikiausiai suagituotų ir savo ganomuosius tapti absoliučiai blaivais. Brolau, jei mes tik tą vieną visuomeninį darbą padirbtume, ir tai mūsų rolė būtų jau tautos ir žmonijos istorijoje aukso raidėmis užrašyta.

Taigi, fratres, vigilate[17], kad nepasiliktume kitų užpakaly!

Pagaliau, Brolau, tegul Tau pabaisėja tas girtų palengvėjęs būdas. Kai girtavimui ar paleistuvavimui dar kapelijos groja, rodos, pats Liuciferis joms diriguoja. Geresnio pragaro vaizdo nė nereikia. Muzika pamalonina didžiausius nemalonumus, apsvaigdina bet kurias nuovokas, kad menkniekiais laikytų tai, kas

griauna visą gyvenimo rūmą. Girtam rusui: „more po koleni". Jei girtam ir pačios jūrių gilumos vos kelių tesiekia, tai ką bekalbėti apie sveiką nusimanymą, kas čia darosi ir kuo viskas gali baigtis! Juokai juokai, į sveikatą į sveikatą, – o čia per girtybę į neskaistybę, per girtybę į neteisybę, taip ir toliau, taip ir toliau iki pat grabo voko ir į pragaro bromą!.. Gėrimas „su saiku" nepaguldo žmogaus į purvyną gatvėje, bet pasikartodamas dar tikriau veda į baisiąją deliriumo[18] ligą ir į kapą. Niekas nevadino girtuokliais Ukmergės klebono M. ir Papilės klebono J.[19] Jie tebuvo – vaišingi; visi kaimynai ir prašaleiviai pas juos sustodavo, visus jie it brolius priimdavo valgymu, bet ir – gėrimu. Su visais susidauždavo. Bet kai prašaleivių šimtai, šeimininkui reikia vienam visiems atsitūrėti, ir visa ko galas alkoholizmas ar kita kuri iš jo kilusi liga ne laiku nuvarė į kapą labai prašmatnius ir simpatingus veikėjus. Rinktis besaikį ar saikuotąjį gėrimą yra absurdas: arba gersi, vis tiek, šiaip ar taip, ir žūsi pajuodėliu, arba visai negersi ir be ligų lauksi senatvės. O džiaugsmo jausmas, o gyvenimo nenusibodimas, o visad jaunas ūpas lydės Tave, Brolau, visuose Tavo žingsniuose. Bus tau gyvenimas malonus ir būsi Tu žmonėms malonus, nors ir ne girtas.

Dievuli, kiek ir jaunų kunigų jau alkoholikų! Nei jiems kur dėtis, nei jie kur dėti. Kiek jie pripiktina svietelio ir iškoneveikia savo luomą, kol ne laiku pasibaigia! Kurgi pasideda tie, su kuriais, dar sveikas būdamas, ūžė, bonkas naikino? Nė vieno nebėra. Girto draugai pirmieji nelaimingąjį savo sėbrą kojom paspiria ir jo atsižada. Aš neesu dar matęs nei girdėjęs, kad kas alkoholikui būtų pareiškęs savo kondolenciją[20], kaip tai daro susirgus kuria kita liga. Alkoholikui, morfinistui, opijumistui, onanistui, pederastui ir kitokiems iškrypėliams žmonija tejaučia gryno pasibjaurėjimo ir jokio užjautimo toje nelaimėje. Gal ir neteisinga, bet taip yr, tokia žmonių psichologija.

„Car Alkohol" talentingas rašytojas baisesnį galėtų duoti vaizdą už Leonido Andrejevo „Car Golod"[21].

Iš visa to viena tegali būti išvada. Kuniguži Mielas! pasirinkdamas sau dvasiškio pašaukimą, vaizduokis, ar galėsi būti castus et sobrius (dabar – abstinens). Jei abejoji, nė nebūk kunigas;

neblaivus ir kitur nerasi laimės; tačiau ten bent už save vieną ir už nelaimingą savo šeimyną teatsakysi; gi neblaivus kunigas atsako už visą Katalikų Bažnyčią, Ją tik kompromituoja, nuo Jos silpnavalius atstumia.

Pasigailėkime – Bažnyčios: Ji gera ir žmonijai reikalinga.

STRAIPSNIAI
APYBRAIŽOS
REPORTAŽAI

DĖL PROVINCIJOS PAŠTŲ KULTŪRINGUMO

Buvusios Rusijos paštas garsėjo savo sąžiningumu, kiek jo netrukdė „ochranka"[1]. Tai buvo labai patogu. Korespondencija niekados nežūdavo net siunčiama į užsienio laikraščius. Tai buvo ir kultūringa.

Dabartinis didžiųjų Lietuvos miestų paštas irgi nepeiktinas. Pav., ateina iš Jaltos laiškas. Pažymėta adresato gatvė, bet užmiršta padėti miestas.

Laiškas, apėjęs Kauną, pasiekia adresatą Panevėžyje ir padaro sensaciją – pagerbia Lietuvos paštą.

Nuo rudens koresponduoju su mirtinai sergančia žymia mūsų literate Liudvika Didžiuliene[2]. Ji 50 metų gyvena Griežionių dvarelyje[3], 8 kil. nuo Troškūnų. Korespondenciją adresuoju į Griežionis per Troškūnus, nežinodamas, kad reikia adresuoti per Anykščius. Ir nesusikalbu. Literatė, prirašiusi man daugybę laiškų ir turėjusi iš manęs gauti keletą atsakų, numirė griauždamos, kad nieko negauna. Troškūnų pašto viršininkas per du mėnesiu nemalonėjo niekam pranešti, kad pas jį guli krūva korespondencijų. Jis biurokratiškai laukia, kad atsiimtų, nors Didžiulius ir Griežionis žino kiekvienas vaikas Troškūnų apylinkėje. Kanceliariškai viršininkas gal ir teisus, bet kultūriškai yra kaltas ir reikalingas už tai savo vyresnybei atsakyti.

JUOZAS KAIRIŪKŠTIS

(Krikščionis-lietuvis)

O, daug jau bus metų, kaip aš pažįstu žilą, kaip obelę, bet vis dar statų Juozą Kairiūkštį![1] Kone prieš 20 metų jis pasimaišė Vilniuje, lyg koks pereitų laikų mohikanas, lenkę vedęs, lenkišką šeimyną sudaręs ir visą ją atgaivintą Lietuvai dovanojęs. Vilniuje jo vaikai sparčiai lietuvėjo[2]. Paskui pasklidę po visą pasaulį, aukštųjų mokslų beieškodami, jie, kaip tikrieji Vilniaus

romantininkai, vaikščiojo apsigaubę lietuvybės skraiste ir patriotų aureole. Dar ne visai atvirtę į tautinę grupę, jie buvo visus prašokę Lietuvos idealizavimu. Lietuva jiems tuolaik buvo dalykas, kuriam reiks tarnaut, gal ir galvą padėti, o ne dalykas, kurį seksis panaudoti savo tikslams.

Tokio aukšto idealizmo jaunieji Kairiūkščiai išsinešė iš tėvų namų. Lenkė motina visai nekliudė savo šeimynai krypti ten link, kur laikas ir aukštesnis reikalas kreipė. Per lenkiškąjį gi tėvo kailį jie visados jautė senąjį, ne kompromisinį, atkaklų lietuvį kataliką. Gilus Juozo Kairiūkščio tikėjimas ir nedirbtinis lietuviškas patriotizmas teikė namams tokio kvapo, kurio prisigėrę vaikai negalėjo patapti paprastais duonos ėdikais. Vieni nuėjo vienais keliais, kiti kitais, priešingais, bet visi vienodai nepaprastais, ne ordinariškais.

Man teko girdėti iš Juozo Kairiūkščio žmonos dvejetas itin charakteringų epizodų, kurie negali nenulenkti jam bet kieno galvos. Juozas Kairiūkštis 1905 metų revoliucijos laiku jau turėjo ir auklėjo aštuonetą vaikų. Dešimts šeimynos be tarnaitės. Jai duonos patiekti reikėjo nemaža, nors juodos, bet tik tikros. Ir jie buvo sotūs vieno tėvo darbu. Bet reakcininkai, neturėdami ar nepajėgdami tikrųjų revoliucininkų malšinti, atminė mokytoją Juozą Kairiūkštį esant „inorodcą"[3] – lietuvį ir kataliką ir... be niekur nieko atstatė jį iš tarnybos[4].

Skaudesnio smūgio nebegalėjo būti, ypač kad jis buvo visai netikėtas, tad niekas nebuvo pasiruošęs jį sutikti. Juozas Kairiūkštis, paskaitęs popierių, išblyško kaip drobė. Paklaustas, kas atsitiko, atsakė drebančiu, nebetvirtu balsu:

– Gavau dimisiją...

Tačiau neilgam tebuvo pasidavęs išgąsčiui ir nusiminimui. Neilgai trukus, nugalėjo save ir ramiai, pilniausia rezignacija pasišaukė visus savo vaikus ir tiek tetarė:

– Dievo valia... Eime, pasimelskime už savo priešininkus...

Ir atsiklaupė su visu pulku vaikų nusižemindamas, mintimis kildamas kur kitur, kalbėdamas maldas, kad priešininkai atlyžtų.

Ir jie atlyžo – Juozas Kairiūkštis su savo vaikučiais kitur rado darbo ir duonos[5].

Antras faktas ne mažiau sugraudino jo šeimyną.

Tai buvo 1921 m., kada lenkai varu išvarė lietuvius iš jų gimnazijos[6]. Visi sugrįžo namo įsikarščiavę, susinervinę, apkartę, nusiminę. Tik vieno Juozo Kairiūkščio vis dar nebuvo. Šeimyna jau buvo bepradedanti nerimti, ar, gink Dieve, jam kas bloga neatsitiko. Pagaliau atsirado. Klausiamas, kur iki šio laiko buvo, stovėjo tylomis, prislėgtas, galvą ant krūtinės nuleidęs ir vos prašnibždėjo:

– Išėjau paskutinis...

Ir ėmė jam ašaros byrėti; po vieną, ne čiurkšle jos ritos per išblyškusį, pasenusį veidą.

Ir iki šiam laikui prašomas, kad paliktų jo vedamąją lietuvių mokytojų seminariją ir persikeltų į Kauną[7], kur kone visi jo vaikai, tą patį atsako:

– Norėčiau ir numirti čia, Vilniuje.

Taip kalba lietuvis, kaip anuo atsitikimu kalbėjo – krikščionis.

KUR DINGO PIRMOSIOS AUKOS KUN. A. STRAZDO IR SIM. DAUKANTO PAMINKLAM?

Tai šis, tai tas teisingai dominasi, kur dingo pinigai, sumesti, man pakvietus, paminklam kun. Antanui Strazdui Kamajų bažnyčioje pastatyti ir Simanui Daukantui Papilėje pastatyti. Kas į mane tiesiog kreipės, tam atsakinėjau raštu. Kai klausia per laikraščių redakcijas, atsakau tuo pat keliu.

Sumesti aukų minėtiem paminklam pastatyti esu pakvietęs[1] bene 1910 m. ar dar anksčiau, būdamas Vilniuje, „Vilties" redakcijoje. Gaunamas aukas laikiau Vilniaus Kredito banke ant tam tikrų knygelių. Išvaromas iš Vilniaus[2], 1911 m. abudu fondu palikau toliau globoti „Vilties" redakcijos nariui a. a. Juozui Kubiliui[3]. Jis surinktas aukas perkėlė į naujai susidariusią lietuvių kredito draugiją, vadinamą „Tretje obščestvo vzaimnago kredita g. Vilna"[4]. Karui prasidėjus, draugija gavo sustoti vei-

kusi. Sąskaitų knygas, man paįdomavus, adv. Jonas Kymantas ir inž. Jonas Mašiotas[5] (valdybos nariai) parodė; ten 1915 m. sausio 1 d. saldo būta:

1) knygelėje Nr. 208 „Na pamiatnik Simanu Dovkontu"[6], 712,32 rub.;

2) knygelėje Nr. 209 „Na pamiatnik Antonu Strazdasu"[7], 568,90 rub.

Ten aukos ir paliko. Už jas atsako tad minėtoji draugija, karo metu pakrikusi. Aš už jas nebeatsakau nuo pradžios 1911 metų.

VILNIAUS SEIMAS – PAVYZDYS GERA IR BLOGA

1905 metai, baigiantis Japonų karui[1], turėjo būti didesnės ar mažesnės revoliucijos metai. Taip baigiasi bet kuris nelaimingas karas. Laimingas karas valdžią sustiprina, nelaimingas nugriauna ar bent susilpnina.

Nelaimingas Rusijai Japonų karas pirmon galvon ištraukė iš Rusijos vyriausybės pasitikėjimą savimi viena. Ji suprato, jai karai aiškiai įrodė, jog jokia vyriausybė netesės laimingai pavaldyti kraštą, kurio visuomenė nepanorės su ja bendradarbiauti, sabotuos ją nieko neveikdama arba dar aršiau – visur ir visada veiks priešingai.

Pasiryžusi nulenkti Rusijos visuomenę, Rusija ūmai ir sparčiai ėmė berti savo piliečiams visokių visokiausių lengvatų. Visa tai, ko buvo piliečių reikalaujama, bet atkakliai jiems neduodama, dabar netikėtai gauta; ne tik gauta, bet lyg meste jiems primesta iš karto visa, nieko nepasiruošus priimti ir tvarkiai laisves sunaudoti. Iš to kilo daugiau netvarkos, anarchijos neg tikros naudos valstybei ir patiems piliečiams.

Ir lietuviams teko dvejetas žiaurios pirma Lietuvos krašte Rusijos administracijos „malonių". Draudimas spausdinti lietuviškas knygas lotyniškomis raidėmis seniai buvo suprastas, jog nebuvo vykusi priemonė „svetimtaučiams" lietuviams rusinti. Buvo visų

valdininkų, pradedant nuo policijos ir baigiant ministerių kabinetu, nusistatyta nusikratyti tais keblumais, kurių šimtais žmonių nepašalint ir lyg vištos nuobraukose vis labiau painioja. Bet delsta, vilkinta, nežinai kam ir kolei. Dabar valdžios aparatas pradarytas ir draudimo nukėlimas paleistas. Antra malonė, jau bendra visos Rusijos piliečiams, buvo susirinkimų laisvė – laisvė patiems pagalvoti apie savo reikalus. Kas ta laisve pirmas pasinaudojo? Gi tie, kurie jos daugiausia stigo, pakraščių svetimtaučiai, tad ir lietuviai. Gana buvo dr. Jono Basanavičiaus ir jo tik vieno, jo draugo J. Kriaučiūno[2] parašų, padėtų pakvietime į Didįjį Lietuvių Seimą: visą Lietuvą tai padegė lyg elektros kibirkštis. Visi valsčiai ir atskiri žmonės, kas savo lėšomis, kas sudėtinėmis, šoko lapkr. 23–4 d. sen. stil. į Vilnių viešai pasisakytų viso viso, kas juos iki tol neramino ir slėgė. Niekas nežinojo, kas iš to bus, jų paklausys, o jei nepaklausys, kaip reiks priversti, kad klausytų. Niekas neišmanė nė kaip būtų geriau tvarkytis. Prisisielojusios prisbuvusios širdys viena tereikalavo – „pasibėdoti" ir surejestruoti visus lietuvių gyvenimo trūkumus. Kiti kalbėtojai buvo atsivežę gatavai paruoštus tokius rejestrus: dar mes reikalaujame to, dar mes reikalaujame to... Taip keliomis dešimtimis punktų.

Koks buvo širdžių pakilimas visų susirinkusių, koks namie likusių įtemptas laukimas jų sugrįžtant, tas tegali suprasti, kas tuo laiku gyveno ir Vilniaus Seime dalyvavo. Neužmirštinos valandos! Tokios vargu pasikartoja tautų gyvenime. Kiek panašu buvo į tai, kai 1917 m. Rusijos lietuviai (anapus vokiečių fronto buvę) rinkos į Petrapilį apsispręstų, ar su Rusija begyventi, ar visai skyrium[3].

Mūsų socialistai ne kiek daugiau tenusimanė, kuriuo (kur link) tuojau stumti tautą. Vis dėlto tuojau pasiryžo šituos 2000 atstovų, reiškia, ir visą Lietuvą paimti į savo globą ir juos panaudoti savo tikslams. Partinis smulkus dalykas, dešimties rėksnių agituojamas, ko tik ko tik nepražlugino visos susidariusios kilnybės. Socialistai visai nesuprato lietuvių tautos ūpo; ne jie buvo šiuo kartu įjudinę minias, jos jiems ant galvos užgriuvo, ir tik dabar jie akiplėšiškai tarė: „Kas tas Basanavičius, kad jis turėtų Seimui

pirmininkauti? Pirmininkauti ir vesti seimą turi tik socialistai!" Ir ilgos ilgos valandos buvo sugaištos bešūkaujant, belermuojant, besikoneveikiant. Iš vienos pusės, visi 2000 atstovų, iš antros – dešimts socialistų, pastatytų įvairiose didžiulės miesto salės vietose, kurie davus ženklą turėjo kelti ir kėlė didžiausį trukšmą.

Neužmirštinos irgi valandos, tik iš antros pusės. Sukepusiom lūpom, ašaromis pasruvusiom akim demokratas Povilas Višinskis, trypdamas kojom pašalyje, už krūtinės griebdamos, mirštamu balsu šaukė: „Vėl su savo kromeliu... vėl su savo kromeliu... tigi dirbkime bendrą *Lietuvos* darbą!!" Jam pritarė Jonas Bulota, dabar generolas, aš, Tumėnas[4], dabar ministeris, ir daug daug kitų. Bet nebuvo vilties susitvarkyti ir pradėti darbą. Jau jau kilo balsų: „Vyrai, važiuokim namo! Tik pinigus veltui išleidom kelionei... Nieko nebus..." Laimei, pasiūlyta prezidiumas sudaryti iš visų krypčių; pasiūlyta penki: tautininkų – Basanavičius, demokratų A. Smetona, paskui Lietuvos prezidentas, kr. demokratų – Akademijos profesorius kun. Pr. Būčys, valstiečių – karininkas juristas Stankūnas ir soc. dem. St. Kairys[5].

Darbas prasidėjo ir ėjo; nesklandžiai, vis dėlto ėjo. Programinių dalykų maža tebuvo. Daugiau, po daug kartų, buvo pasakojama iki šiol buvusi padėtis. Mėginta revoliuciniškai kalbėti, bet, man pakalbėjus apie „nekruviną ją suomių revoliuciją"[6], visų nuomonės nukrypo į tą pusę, būtent ginklų nevartoti. Visų sąmonėje slėpėsi, nors neaiškiai reiškiamas tautos nuvokimas, jog jai pridera plati politinė autonomija, atskiras valdymasis, o ne viena tautinė, su laisve vartoti savo kalbą kultūros tikslams. Ir kai antrą dieną buvo sudarytos platesnės rezoliucijos ir paskaitytos, tai didžiumai buvo visa tai netikėta. Ir būtų prasidėję vėl begaliniai ginčai dėl jų. Bet jau laikas baigės; antros dienos vakaras, laiko nebebuvo, tad sutikta visiems rankų pakėlimu šias rezoliucijas priimti, kad būtų su kuo namie pasirodyti. Priimti ir parvažiavus vykinti.

Darbas gerai blogai buvo padarytas; sutariamai nesutariamai pareikšta viena tautos mintis; apgraibomis surastas šiai dienai bendras tautos principas, bendras obalsis, kaip dalyvauti naujame gyvenime, kurio siekia visos Rusijos piliečiai.

Ernestas Galvanauskas, Juozas Paršaitis (Gabrys)[7] tarybavo skyrium, rengdami rezoliucijas, kuriomis pareiškiama Lietuvą prisidėsiant prie bendrosios Rusų valstiečių sąjungos (Vserossijskij krestijanskij sojuz)[8]. Jie savo rezoliucijas sauvavališkai išspausdino antroje Seimo rezoliucijų lapo pusėje ir taip prašmugeliavo jas į Lietuvą. Ir gerai padarė: be Valstiečių sąjungos nurodymų, lietuviai su vienomis akademinėmis Seimo rezoliucijomis, ne kiek tebūtų išmanę, kas daryti praktiškai.

Taip pat ir Petrapilio Seime mūsų socialistai trukdė kliudė per dvi dieni darbą, vis keldami „kunigų klausimą" ar ką panašu, o nedirbdami darbo, kol po daugelio dienų sekės galų gale, nors maža didžiuma, atsiturėti įliejimui Lietuvos į „Rusijos demokratiją" ir sudaryti nepriklausomybės rezoliuciją. Tokia pat širdgėla ir ten vėrė dalyvių širdis, kai kairiųjų mažuma atsiskyrė nuo nepriklausomininkų ir šaukdama „Atsisakom nuo senojo svieto"[9], daugiausia spiegiant Vienažinskaitei-Purėnienei[10] (tas ir dabar mane tebepurto), išėjo iš seimo. Dar į Tautų Suvažiavimą Kijevan Bielskis atsivežė anas rezoliucijas[11] ir išdalijo tautoms; vis dėlto prof. Voldemaro pastangomis ir Tautų Suvažiavimas pripažino tai vienai Lietuvai nepriklausomybę, kai kitos tautos pasitenkino federacija.

Lietuvių tautos mintis ir dabar tebedirba taip pat nelygiai, lyg knapsėdama; vis dėlto Lietuvos valstybė vis labiau gauna tikrų pajėgų jai gyventi, nors vis kliudoma žmonių, kurie į šalis tebesidairo.

Ir norisi maldingai atsiklaupti ir Apveizdai padėkoti, kad bent taip tesime tarti tautos žodį.

TRAGEDIJOS IR JŲ NEJAUTIMAS

(Kaplano atminčiai)

Mūsų Kūčių vakaras, skiriamas Rimties Apaštalui minėti, Kaune, rodos, retai kada praeina be kriminalinių tragedijų. Kai visi krikščionys susėda vakarieniauti, kai iš tikro nors vieną kartą

per metus esti pilnas pasitenkinimas, širdys pilnos džiaugsmo ir rimties, nesveikėją visuomenės gaivalai uostinėja gatves, ar nepatiks kurių paliekonių. Aptikę neatsargų, jį apiplėšia ar net užmuša.

Šitie Kalėdų nuotykiai itin tragingi ne vienai šeimai, kurios narys bus nukentėjęs. Jie tragingi visai krikščioniškajai visuomenei, kurioje pasitaiko tokių doros ir nuotaikos disonansų; tragingi pačiai valstybei, kuri nestengia savo piliečių rimties apsaugot net tokioje išimtinai iškilmingoje valandoje, kaip Rimties vakaras. Kokios čia rimties, kai, tau už stalo giedant, už sienos žmogus žmogų pjauna!

Ir šiemet per Kūčias yra buvę net keletas, girdime, kriminalinių tragedijų. Apie jas įbailinti piliečiai kits kitam paslaptingai pašnibžda. Ir tame atpasakojimo būde jaučiamas priekaištas visuomenės tvarkai: jei krikščionys šiam vakarui – visi, nebeišimant nė paprastųjų tvarkos dabotojų, pasitraukia iš savo pozicijų į namų nuošalius, tai bene tikslu būtų šiam kartui pakviesti nekrikščionys piliečiai tvarkos ir rimties saugotų? Piliečiai patys bene geriau apsisaugotų, nes jie tankiau paimtų pozicijas laikyti. Tai taip sau.

Mano rašto tikslas kitas, tik man labai sunku apie tai ramiai rašyti.

Šių Kūčių vakarą, $8^1/_2$ val., prieš pat uždarant kromus (šį vakarą jie uždaromi 9 val.), kada gatvės ir Rotušės aikštė buvo absoliučiai tuščios, į mažutį kromelį ties Vytauto bažnyčia įeita piktadario ar piktadarių ir nušauta jo savininkas senutis Kaplanas. Katastrofą tuojau pamatė kažkas ėjęs pro šalį (durys palikta atviros) ir davė žinią nuovadai. Viešosios ir slaptosios policijos garbei reikia pasakyti, jos tučtuojau buvo vietoje ir viską padarė, kas reikia padaryti jų žiniai. Lavonas galima buvo tuojau atiduoti nelaimingajai šeimynai, žmonai ir vaikams, kad tinkamai jį pagerbtų. Tačiau užkliuvo: dar reikią, kad tardytojas savo akim pamatytų, kaip negyvėlis asloje guli. O tardytojui taip pat buvo Kūčios tą vakarą ir didelė šventė pirmąją Kalėdų dieną. Tai besusirado antrą Kalėdų dieną.

Man ir visai Vytauto bažnyčios kaimynijai tragingiausias buvo šis pastarasis dalykas. Kromininkėlis Kaplanas buvo išimtinai

simpatingas pilietis. Ne turtuolis, tačiau savo darbštumu ir rūpestingumu laikėsi su žmona ir auklėjo vaikus gerais Lietuvos piliečiais. Ramus, mandagus, visai neveidmainys, kaip dažnai pirkliai esti, jis savo rimtumu buvo įgijęs visų kaimynų simpatiją. Lietuviškai kalbėjo puikiai; taip pat ir jo šeimyna. Sūnus atitarnavęs Lietuvos kariuomenėje ir taip valstybiškai nusistatęs, kaip reta kas. Kaplanas tad ir jo šeimynėlė kuo geriausi Lietuvos piliečiai, gyvi verti pagarbos, o numirus, ką ir besakyti.

Ir šitas ištikimas pilietis, kaimynų draugas, nieko nekaltas, mūsų blogybių auka, dvi naktis ir pusantros dienos tyso asloje savo kraujo klane, vienas užrakintas, pirma net prie atvirų durų... Dievaž, tai ašaras bet kam traukė.

Dabar šeimynėlė – žmona, vaikai. Žydai sutartinai gyvena; jų šeimynos stiprios; ten taika pavyzdinga. Kaplanai itin patriarchaliai gyveno. Šeimynos galva jiems buvo švelniai mylimas; maža to: jis buvo dar gerbiamas, pilnas kuo gražiausių žmoniškųjų savumų ir nuopelnų savo šeimai. Bet štai – katastrofa: jų vyrą, tėvą – nušauna. Norėtųs pulti prie nebegyvėlio visu savo orientaliniu temperamentu, apkabinti jį ir paleisti į valią moraliai peršautas savo širdis, spazmatiškai išsiklykti, nuglostyti. Bet... dar nėra tardytojo, ir niekam nevalia nė pakrutinti negyvėlio. Jo nevalia padėti ant lentos, ant jo nevalia padėti gėlių. Jis turi dvi paras tysoti šiukšlėtoje purvinoje mažučio kromelio asloje ir iš aslos eiti stačiai į prozektoriumą ir į kapą.

Man niekas nėra pasiskundę. Aš nesusitikau nė su vienu nabašninko šeimos nariu. Vis dėlto aš gyviausiai jaučiau, kokia nežmoniška tragedija dabar Kaplanų šeimoje, namie belaužiančiai savo rankas, nuolat jaučiant, jog kitoje troboje guli jų maitintojas ir auklėtojas nebegyvas, o prie jo prieiti negali, neleidžiama... Tai sunkiau, kaip pačiam būti nušautam.

Man veržias nemaža egzaltuotų poetinių žodžių. Bet man drovu jais šiuo momentu operuoti. Aš išdėsčiau faktą, ir jo turi pakakti, kad daugiau tokiuose ekstra atsitikimuose nebepasikartotų. Aš čia nieko nekaltinu. Tik kad būčiau tardytojas, mesčia visas, net brangiausias vakarienes, šventes ir pulčiau padėti

nelaimingiems kančią kęsti. Atitrūkčiau pusei valandos, o būriui žmonių palengvinčiau kentėjimą per 40 valandų.

Tai pasakyti laikiau pilietine savo pareiga ir gailesys, netekus kuo geriausio kaimyno ir Lietuvos piliečio Kaplano.

IŠ PASKAITOS „AUŠROS" SALĖJE

Gerbiamieji! Aš dalyvavau Didžiajame Lietuvių Seime Vilniuje; net darbščiai padėjau jam susirinkti, nors nebuvau kviestas į organizacinį komitetą. Pamėginsiu tad ką ne ką atminti, dėl ko ir kaip jisai susidarė.

Tikrasis Didžiojo Lietuvių Seimo sušaukėjas buvo paskutinysis Rusijos imperatorius Mikalojus II[1]. Geras tai buvęs žmogus, tik minkštavalis, pasidavęs įtakai negabių, trumparegių valstybės žmonių. Jam buvo įkalbėta, tais neberamiais laikais, kada sostai ėmė braškėti, geriausia esą valdyti reakciniškai: taip, kaip buvo pradėta jo tėvo Aleksandro III[2]. Tvirta ranka reikią sutraukti valdymo kamanas. Taip Aleksandrą III ir nuliedino garsusis skulptorius gr. Trubeckoj[3]. Tas paminklas tebestovįs Petrapilyje priešais gelžkelio stotį kaipo priešginybė antroje pusėje miesto stovinčiam Petrui I[4], kurs šoka, savo žirgą piestu pastatęs. Petras I į pažangą, Aleksandras III į atžangą. Svetimoje įtakoje esąs Mikalojus II, pasidavęs „chlystams" su mužiku Grigalium Rasputinu priešakyje[5], valstybę valdė kuo blogiausiai; ir pabaigė diskredituoti save, kaip „Dievo pateptinį", ir savo valdžią, kaip „Dievo duotąją".

Itin trošku buvo pakraščiams, kitataučiams; tiems buvo lemta neapsigimti rusais; jie turėjo būti ir buvo valstybės ir jos tėvo caro posūniai.

Kvailas valdymas pasibaigė kvailu karu su japonais vardan trejeto spekuliantų, kurie Korėjoje Jalu paupiais buvo gavę koncesiją mišką eksploatuoti. Niekas Rusijoje tam karui nepritarė, visi gailėjo savo kraują lieti kažinkur, už daugelio tūkstančių kilometrų. Ir rusų iš pradžių išjuokiami „japoškos" – mažyčiai

žmogiukai gavo viršų. Rusijai karas su Japonija virto idėjiškai ir praktiškai negarbės karu ir valdžią pagalam niekais pavertė. Nelaimingojo karo pabaigoje visados esti – revoliucija. Ir Rusijoje ėmė sproginėti: tai Kronštato jūrininkai, tai Sevastopolio jūrininkai, tai latviai, tai Kaukazas. Tai pagaliau Rusijos viduryje susidaręs „Vserossijskij krestjanskij sojuz"[6], taręs, jog valstybę valdyti privalo pjautuvas, žemdirbiai, kurių Rusijoje daugiau ne 90%. Caras išsigando supratęs, jog teks visuomenei nusileisti, ir ūmai paskelbė garsiąsias „piat svobod", penkeriopas laisves. Sk. apie tai mano straipsnį „Pavasario" Nr. 18[7]; aš jo nebepakartosiu. Kuris dalykas kurį sekė, čia nebesvarbu. Rusijos visuomenė, tad ir jos pakraščiai, nebelaukė duodamųjų laisvių: ji pati pradėjo jomis naudotis; caro gi paskelbtosios tebuvo esamojo dalyko pripažinimas, o jų galas – piliečių įdrįsimas ir vykinamosios valdžios nulėpimas. Prasidėjusios revoliucijos tikslas buvo įsitvirtinti laisvėse šalia caro sosto, ne jį nuversti; pasiekti to, į ką ilgai veržės pažangioji dalis, – sušaukti Steigiamąjį susirinkimą pilnai demokratiniu būdu ir decentralizuoti valdžią. Revoliucija nebuvo sumanyta; nei vado, nei bendro plano jau nebuvo; dėl to ir reiškėsi ji – sproginėjimais (vspyški), kurie nesunku buvo dalimis gesyti. Bene smarkiausiai bus pasireiškusi revoliucija Latvijoje: čia buvo tikrai kariaujama, o ne vien tik trukšmaujama ir netvarkaujama; čia buvo ir „imtinių" – dvarininkų, surankiotų į vieną vietą.

Lietuvos revoliucingumas irgi pasireiškė ne noru kariauti, caro sostą versti, kitų, ypač gi savo kraują lieti nežinai už kurių galutinus idealus. Į tokius darbus lietuvis nėra greitas. Lietuviui gana buvo, jis tiek tejautė reikalo, apsidairyti aplink save; pirma visais savo vargais laisvai pasibėdoti, balsiai jie išpasakoti, paskui jie susirejestruoti ir nežinai ko ir iš ko pareikalauti, kad taip nebebūtų, kad būtų lengviau. Ir prasidėjo lietuvių mitingai. Visa Lietuva pavirto vienu mitingu. Kur tik kermošius, turgaus diena, šventadienis, ten rinkoje, šventoriaus pamūrėje, karčemoje, valsčiuje, mokykloje – visur ir visados imta kalbėti nuo bačkų ir ratų. Iš pradžių nebuvo jokių agitatorių, nei socialistų, nei kitokių. Buvo tai tikrai demokratingas ruošimasis į Steigiamąjį Lietuvos

susirinkimą, kurgi daugiau, jei ne Vilniuje? Kita vieta niekam nėra nė šešėliu siūstelėjusi. Kalbėjo patys kaimiečiai, net jų moterys (Kėdainiuose), pardavusios rinkoje kiaušinius. Žmonės juokės iš to, bet ir sakės, „bobos" kalbėjusios visai išmintingai, ne mažesniu nusimanymu savo dalykų kaip ir vyrai. Nereikėjo galvos sukti: tie dalykai kiekvienam gulėjo pačiame paširdyje. O kas gi yra Steigiamasis susirinkimas? Juk ir ten susirenka žmonių, tiesa, rinktinių; jie kalba, kalba bent keletą mėnesių; iš viso to kalbėjimo paskui iškošiamos tirštumos ir surašoma konstitucija; paskui parlamentas vėl ima dalykus dalimis svarstyti ir vykinti.

Vienatinis mūsų dienraštis „Vilniaus žinios" negalėjo nepajusti, kas darosi visame krašte.

TRYS AŠAROS DĖL LIETUVIŠKOS KNYGOS

I

Užburtas ratas

– Lietuvi rašytojau, kodėl tu nerašai?
– Ką aš rašysiu, kad nėra kas leidžia.
– Lietuvi leidėjau, kodėl tu neleidi?
– Kad nėra kas skaito.
– Lietuvi skaitytojau, kodėl tu neskaitai?
– Kad lietuvių literatūroje nėra ko skaityti.

Abrakadabra

Lietuva turi kelias dešimtis tūkstančių moksleivių. Vienas universitetas turi 2362, o gimnazistų – kas ir besuskaitys. Jie visi ištroškę skaitymų, o lietuviškų knygų nėra. Jei lietuviškos lektūros neduodate, tai uždarykite ir lietuviškas mokyklas! Kam jos, jei tik akis moksleiviams prakrapšto, kad jie galėtų kibti į rusų, lenkų ir vokiečių knygas. Žiūrėk, kokie svetimųjų knygų magazinai Kaune ir kiek jų!

– Mes steigiame visą eilę knygynų liaudžiai ir moksleivijai. Bet mums nėra lėšų. Leidėjai ir autoriai, aprūpinkite mus knygomis veltui!

– O kas juos aprūpina rusiškomis, lenkiškomis knygomis?

– Svetimomis kalbomis daug kas nebepaskaito, o savo kalba rašytų knygų nėra. Jaunuomenė lieka menkai išsilavinusi ir be fantazijos.

Futeralai[1]

– Pone valdininke, kuo tu minti?

– Juoda duona ir valstybiniu šnapsu.

– O kuo tu gaivini lietuviškąją sielą?

– O kas tai yra – siela? Ir dar lietuviška?

– Pone administratoriau, pone politikai, kur tavo lietuviška biblioteka?

– Biblioteka štai – trys spintos mano specialybės knygų rusiškai, lenkiškai, vokiškai, prancūziškai, angliškai, itališkai, švediškai. Yra ir Balkanų kalbomis ir ukrainiškai...

– O lietuviškai?

– Nė vienos lentynėlės. Kam man jos? Kokių man jos duos pavyzdžių administruoti, politikuoti, advokatauti?

Žemės ir degtinės

– Artojau, ar tu nepasilgsti knygos?

– Kad nėra laiko ir pinigų. Aręs aręs, kai šventą dieną išsimeldi ir prisigeri, tai visa popietuvė reikia pramiegoti, kol pasilsi, o vakarą ateina kiksininkai.

– O kaipgi valdais?

– Yra kas pavaldo ir be manęs, kad tik niekas savivaldybių nevaržytų.

– O kaip tu išmanai pirkti ir parduoti?

– O kam gi būtų žydai?

II
Knygų tai vaizdai ar žmonių vaizdai?

Literatūra vaizduoja visuomenę. Kokia visuomenė, tokia jos literatūra. Jei nėra literatūros, reiškia, nėra ko vaizduoti, nėra „žmonių", yra tik žemės sliekų, miesto futeralų, valstybinės tvoros mietų, tuščioms puodynėms suvožti, prirūgusiems vystyklams ant jų padžiauti.

Moksleivija už tautinę kultūrą dar neatsako: jai jos dar reikia patiekti; dykai tiekti ir tik laukti, kada ji galų gale ims atsilyginti. Kaimui tuo tarpu tėra atsiradęs naujų apdarų reikalas; jo siela dar neišsišakojo. Tai ir kaimas neatsako už tautinės kultūros ūgį; gerai, kad bent neišgaišina to, ką yra paveldėjęs, kad ne blogesnę perduoda savo ainiams.

Visa atsakomybė sukrinta ant kaimo vaikų, kurie gavo mokslo, idant paveldėjimai išsišakotų. Jei nešakojas, jei tautinė kultūra jų asmenyse nekyla, tai nė tai, ko yra mokyklose gavę, nevadinas – kultūra, tik to paties žemės slieko kaimiečio perkėlimas į kitą dirvą. Laikė rankoje arklą ar kastuvą, dabar laiko plunksną – tokiam pat mechaniniam darbui dirbti, ne savo sielai ja reikšti.

Kaimiečio siela sunki kaip velėna: velėną dar greičiau apversi, kad ji išdžiūtų, subyrėtų ir imtų pasiduoti oro įtaka. Sielai išpurenti reikiama daugelio kartų (pakalenijų). Jau dvi mūsų kartos smarkiai „šviečias", vadinas, gerte geria mokslo žinias, gauna šiokių ir tokių diplomų. Ir vis dėlto sielos tebėra nesutrupėjusios, nors atverstos, velėnos. Žiūri į mus kaimynai lenkai, kaimynai žydai ir sprendžia: lietuviai tebėra, kaip ir per amžius buvę, inertingi, molio motiejai. Lenkai net netikėjo, kad mes, lietuviai, panorėtume siekti nepriklausomybės. Kai vis dėlto apsisprendėm nepriklausomais, vokiečiai netikėjo, kad mes valstybę suorganizuotume; šį mūsų ketinimą jie pavadino „ein grosser Witz"[2], juokais dėjo.

Nepriklausomą valstybę mes susidarėme; gerai blogai, tiek to: kas bloga, galėsime pasitaisyti. Tik ar galime nurimti, atlikę tą darbą? Ar bus tai įrodymas, jog esame kultūriškai pribrendę iki laisvės, iki savarankiškumo? Ne. Bent tik per pusę. Sudaryti

dekasterijas[3] – daugiau mechaninis, biurokratinis dalykas. Geras biurokratas toli gražu dar nėra geras kultūrininkas. Dėl tampraus biurokratinio režimo esti daug skundų, nepasitenkinimo, net nekentimo jo. Kitokio režimo žmogus net pasako: tai nekultūringa. Arba: tai žalinga, tai netinka ir t.t., nes nei gerovės, nei patogumo neteikia.

Bet kuri tauta, turėdama savumų, pirmon galvon s a u kuo geriausiai klojas gyvenimą. Svetimais pavyzdžiais tautinės valstybės nesudarysi. Antai, sakoma, Europa susitvarkiusi Anglų pavyzdžiais ir tik diskreditavusi juos; kas gera ir organiška anglams, tai karikatūringa kitiems, tai varžo ir šaukias, kad tai pamestų. Primenu „Lietuvos" straipsnį apie diskredituotą parlamentarizmą ir demokratizmą (žiūr. Nr. 4)[4]. Išvadas aiškus: kas organiškai nėra lietuvis krauju ir būdu, kas visa tai yra užmiršęs, leidęs, kad visa tai užgultų svetimosios kultūros, – tas negali būti tinkamas valdininkas, administratorius, politikas. Jokis biurokratinis įgudimas, jokios specialios žinios jam nepadės. Dar pakenks. Esi lietuviškojo kaimo žmogus, tai būk; atpratai, tai vėl sugrįžk. Žinoma, ne naginėms avėtų ir ant rusiškos krosnies gulėtų, bet jaustų. Lietuviškai jausti tau tepadės savoji knyga. Tegul sau ji bus menkesnė už Europos knygą, vis tiek ji bus tau naudingesnė, reikalingesnė už visas kitas svetimas knygas. Lietuviška knyga – tai tu pats, lietuvis. Atsirado tarp jūsų bedugnė, ir tu nebe lietuvis. Tu nei kalbėt nemokėsi lietuviškai, nei galvoti, nei jausti.

Taigi kas imasi tvarkyti kitus, lai pirma pats susitvarko. Kas inteligentas, eidamas kurią valstybinę tarnybą, neskaito lietuviškų laikraščių ir gerųjų gražiosios literatūros pavyzdžių, tas yra neištikimas valstybės darbininkas. Jis turi būti įtariamas; tegul sau ne valstybės išdavikas, vis dėlto jai kenksmingas nenaudėlis, svetimas dvasia, nors lietuviškai kalba.

Ir lietuviškos valstybės dalykai nepagerės, kol jos vairininkai bus: aš ir mano vaikai, tos dvi kartos. Praktika tai mums pakankamai įrodė: dirbame štai 40 metų, o kiek lietuviškai sukultūrinome? Juk mūsų laikraščių skaitytojų vis dar nepadaugėjo, publicistikos leidiniai nepagerėja, – vis dar mes prie savo futeralų neprieiname. Palieka mums pasikliauti – anūkais, trečiąja

karta, kuri dabar eina lietuviškąsias, nors dar ne visiškai lietuviškas, mokyklas ir paims į savo rankas Lietuvos valstybės ir visuomenės vairą. Jai padėti, kad lietuviškai augtų ir bręstų, pirmutinė visų mūsų net pačių futeralų prievolė.

III

O kas padeda? Maža kas. Padėdavo Šv. Ministerija, ir dėl to ji buvo vadinama – „šventoji". Bet ji asignavimų nebegauna, nėra iš ko. Maža bepadės ir mokyklų knygynai, dėl to pat. Savo miestelėnų dar neturime tiek, kad bent jiems vertėtų didesniuose miestuose sudaryti bibliotekas, vadinas, kad biblioteka būtų verslas. Mokinių miestuose yra, ir jie skaito, bet tai nemokantieji pinigų klientai. Kaimuose nė to tiek neturėjome „aristokratų", o dabar kaimas pabaigta versti hektarininkais grytelninkais, kurie nė geros vyžos nepajėgia nusipirkti, ne tik geros knygos. Jie tenkinasi pačiais mažaisiais, pačiais pigiaisiais laikraštukais.

Belieka dabartinė mūsų sostinė – Kaunas su keliolika tūkstančių biurokratiškosios inteligentijos. Jiems Kauno leidėjai, Kauno knygynai turi griežtai pasakyti: pasivadinai krembliu, tai lįsk į krepšį; pasivadinai inteligentu, tai būk, skaityk ir galvok, nes jei tu to nedarysi, atstovaudamas tautinę lietuvių visuomenę ir susiimdamas visą atsakomybę už tautinės kultūros stagnaciją, tai Putinas pasakys – nė tavo tautai, nei jos valstybei nėra pasaulyje vietos! (Žiūr. „K. N." Nr. 1)[5]. Gausi išnykti. Mane, tekkel, ufarsin[6] tau, nes neturi kuriamojo elemento – galvos, kur mintys verda, sumanymus gamina, per kritiką košia.

Deja, ir Kauno leidėjai bei jų knygynai tariamosios mūsų inteligentijos neįjudina, nelenda jiems į akis, kaip tai daro patys vokiečiai – pirmieji pasaulyje knygų gamintojai. Iš kur jie ir adresus sužino! Kuone kiekvieną Lietuvos inteligentą berte apiberia savo katalogais, reklamomis, įkalbinėjimais, steigia savo agentūras, atsiunčia agentus. O mūsų magazinai dažnai patys nežino, ko turi: o kad ir žino, ko yra, tai nebežino, kur padėta. Palauk, bene rasime kitą kartą. O kitas kartas nebeateina, ir pirklys palieka nepirkęs.

Vienas turtingas mūsų administratorius kitkart skundės man, jog nė judžiausias mūsų „Švyturio“ knygynas[7] nepaperšąs jam knygų naujienų, o jis pats neturįs laiko jų ieškoti. Įeisi į svetimtaučių knygyną, tai tau, lyg gelumbių krome rietimų, tuojau privers ant stalo visą šustį knygų, tik rinkis. O aš štai nė nežinau, nors kas mėnuo užeinu kuriuo mažu reikalu į knygų krautuvę, kiek jau išėjo rašinių Krėvės, Vienuolio, Penkaičio, Pelėdos, Vaižganto, Pečkauskaitės, Vaidilutės, Putino, Vaičiūno, Sruogos, Kiršos ir daugelio jaunesnių, kurie tėra paleidę po vieną kitą įdomų mažmožėlį.

Šitas mūsų didikas nebuvo Putino pavadintasis snobas. Kai mes dar neturime stipriai pasižymėjusių literatūros individualybių, tai nė į anketą nedera dėti klausimo: kuris lietuvis autorius tau labiau patinka? Patikimas – lepinimosi dalykas: privalomas – žinotinumas: aš visa privalau žinoti, kas tik lietuviška, gera ir bloga, nes iš manęs reikalaujama orientacijos. Bet kai knygynai ima rūpintis ne inteligentų sudominimu lietuviškaisiais leidiniais, kad jie išstumtų iš jų apyvokos svetimus, bet „užkimšimu“ kits kitam kelio į gešeftą, kai jie pasigavę geros porcijos nesinaudoja ir tenkinas tuo, kad ir jo konkurentai nepasinaudos, tai jie užsitraukia ant savęs pilietinę atsakomybę.

Geras knygų magazinas, sortimentinis, p r i v a l o apsirūpinti griežtai visais naujais leidiniais. Kitaip jis nevadinsis – geras. Magazinas gali vienus leidinius didesniu pamėgimu reklamuoti, kitus mažesniu; turi teisės kai kurių visai ir visai nereklamuoti; bet mokslo dalykui jis privalo turėti visko, griežtai visiems leidiniams kasmet sudarinėti katalogus ir juos kimšti kur tik beišmanydamas. Dabar net gėda – kelinti metai neturime nė vieno lietuviškų knygų katalogo, o juk kasmet išeina jų iš spaudos po keletą šimtų, didesnių ir mažesnių. Jei dabartiniai magazinai nepajėgia to gešeftiško kultūrinio darbo dirbti, tai reikia kaip nors įsteigti dar vienas, bet grandiozinis sortimentinis ir komisinis magazinas, kurs mokėtų ir norėtų knygas reklamuoti čia pat vitrinomis, katalogais, vaikščiojančiais po inteligentų namus ir biurus agentais, o stotyse įtaisytų ištisus magazinėlius labai įvairios lektūros.

Magazinai, jei nori geros kloties, privalo įjudinti mūsų futeralus, kad lietuvišką knygą pirktų. Taip bus išrištos kitos lietuviškų knygų painybos. Jei gerai kritikos įvertintos Vienuolio trečios knygos Kauno „šviesuomenė" tenupirko, anot Spaudos Fondo žinių, tik devynius egzempliorius, tai ar gali būti kalbos apie bet kokią nors minimalę lietuvių kultūrą.

Mane, tekkel, ufarsin!

P. S. Kaip gudragalvė mūsų jaunuolių nepašaukta spręsti pakenkė lietuviškajai knygai, aš esu senai jau išdėstęs „Skaitymuose" – „Knygai apginti nuo kritikų"[8]. Tada mano nuomones pavadino pasenusiomis „dėdės" nuomonėmis ir baimės šauksmu, kad seniams nekliūtų. Malonu man, kad ir Putinas dabar štai prisidėjo prie senių nuomonės, nors jis toli gražu ne senis, ir jam nėra ko bijoti dėl savo raštų.

AŠ, SENAS TAUTININKAS – romantikas, šį laiką sirgte atsergu. Vis man matos, lyg šių dienų politikos veikėjai negana įvertina Lietuvos nepriklausomybę, kuri ne jų pastangomis yra atsiradusi. Vis man rodos, šis įvykęs faktas tik demoralizuoja tautos vyrus. Jiems atsirado palaidos rankos savo užgaidoms vykinti, ne idealams. Idealai ėmė kukliai glaustis už varčių, pro kurias partinės minios akiplėšiškai grūdas, rėkaudamos apie antrinius dalykus. Ir visai nesimato, kad tos partijos nesulaužomai tikėtų ir nusimanytų radusios pačią teisingąją teisybę, pačią tikrąją tikrenybę. Sumišo kraštutinumai: socialistai tapo socialpatriotais, o tie, kurie sakos stengiasi pasaulį atnaujinti Kristuje[1], imasi Lenino priemonių. Kad dabar ateitų koks politikos ar visuomenės „kristusėlis", gautų paimti virvagalį, padažyti kritikos degute ir visas, griežtai visas partijines gaujas, visų rūšių dažytuosius „demokratus" stačia galva išgrūsti atgal pro vartus, vėl apvainikuoti grynąjį idealą ir su dideliu triumfu įvesti pro tautos ir valstybės vartus.

Mes nesveiki, mes karščiuojamės, mes dar nematome, kur savieji keliai. Kad juos išvystume, mums reikia nurimti, atvėsti ir dirbti. Dabar mes daugiau kalbame ir tik kalbomis kits kitą erziname, o ne žalingais darbais.

SPEKULIACIJA – VAIKAIS!

Kaunas kovojo su „Mon bebe!"[1], sakė tai esą negalima – skolintis vaikų spekuliacijai; tėvams jie esą per šventas dalykas. Didmiesčių kriminalinė policija suseka spekuliuojant vaikais, bet jie esti arba visiški našlaičiai, kurių nėr kam pagloboti, arba pavogti. Juoba negalima vaikų pirktis.

Pirktis gal ir negalima, o dykai gauti spekuliacijai, pasirodo, Kaune esama galima.

Antai ateina į kleboniją dvi moterys, viena dieni ir jau labai sunki, antra jos tarpininkė. Abidvi Kauno miestietės, labai drąsios ir energingos, gražiai lietuviškai kalbančios, bet, matyt, lenkės. Su bažnyčiomis jos, matyt, nedaug bendra teturi, nes nežino, kas ir kur laiko labdarybės prieglaudas.

– Mes atėjome į tamstą pasiimti vieną paaugusį vaiką.

– Kokį vaiką ir kam? Į ūkį išsivežti? Tai labai gražu.

– Ne, ne į ūkį, – į Braziliją.

– Į Braziliją – svetimą vaiką??? O kam tamstai? Tamsta gi ir pati, rodos, turėsianti, o gal ir daugiau turi.

– Yra, kur nebuvę. Tik vis mažučiai. O į Braziliją reikia jau paaugusių. Be to neįsileidžia.

– O Jėzau! Ir kas gi tau, savais mažais apsikrovusiai ir visai nežinomai, kas esi, moteriškei duos savo ar svetimą vaiką vežtis į tokį tolį, į tokią kitonišką, nesvietiškai karštą šalį?! Mažamečiam tai juk kapas ir kelionė, ir klimatas!

– Fi! kiek tik nori. Visos taip daro, kurios savo neturi: eina į kurią prieglaudą ir ima sau.

– Na, mielosios! Man vaikų nei buvo, nei yra. O kad ir būtų, tai už tokią jūsų „labdarybę" aš jus į kriminalinę policiją nusiųsčiau. Išeikite!

Moterys išėjo, o man liko sunkus sielvartas: nejaugi taip daroma Kaune, valstybės tvarkai neprieštaraujant? Nejaugi yra tėvų, kurie lengva širdžia nusikrato savo vaikais, nors žino, kad juos mirčiai ar neregėtam skurdui įkrato? Nejaugi Kaune yra tokio skurdo, kad net vaikų nebegaili? O jei kuris vaikas prieglaudoje, tai kuris jos globėjas ir kuriomis teisėmis svetimus vaikus atiduoda visai nežinomiems žmonėms spekuliuoti?

Atsakykite man, kurie tai žino, ar taip tikrai yra, ar tik mane bjaurus sapno slogutis pakankino?

ARGI BŪTINA ADRESUOSE ŽYMĖTI APSKRITIS?

Pačioje pradžioje paštų centralė buvo pamokiusi ar net pareikalavusi, adresuojant siuntinį į kurią pašto įstaigą, būtinai žymėti, kurioje ta įstaiga apskrityje. Laikraščiuose tam buvo pasipriešinta. Girdi, mažutėlė valstybė su savo 236 (dabar) pašto agentūromis bet kuriam pašto tarnautojui per dvi tris dienas tampa žinoma. Tai kuriam galui bedėti apskrities vardas, jei jis nuliekamas, o adresuojančiam sudaro nemaža keblumo.

Paprastam piliečiui žinoti, kuriose iš 20 apskričių yra visos 236 agentūros, ir įsakmiai tai parodyti labai sunku, net negalima. Lietuvos pašto žemėlapių nėra; Lietuvos administracinio dalinimo apskritimis žemėlapių labai reta; paštų agentūrų sąrašo kalendoriai nededa. Šiemet temačiau tokį sąrašą „Kauno kalendoriuje". O kad ir būtų padėta, ne visados kalendorių turi parankėje. Kad viso to nė nereikia: kai paštininkai esti gerai nusitiekę, jie ir labai nepakankamu adresu moka adresatą surasti. Štai kas man atsitiko, siuntinėjant nemaža oficialių laiškų.

Seinų vyskupijos rubricelės aš neturiu ir nežinau, iš kurio pašto kuri parapija atsiima laiškus. Tad dėdavau ant voko tik bažnytkiemio vardą, tepridėdamas: Suvalkų žemėje. Iš kelių dešimtų tokių laiškų, pasiųstų net neparodant pašto įstaigos, negrįžo nė vienas, pažymėtas: dėl netikslaus adreso.

Šio mėnesio 15 d. aš siunčiu oficialų raštą Nr. 134 „Panemunis, Biržų ap." Kažin kuri agentūra šį laišką siunčia „į Biržus ištirti". Biržų agentūra II–17 d. deda parašą: „Biržuose nėra (!). Dėl nenurodymo tikslaus adreso grąžinama atgal". Kauno centralė laišką grąžina man II–18 d.

Aš nesupratau dėl ko. Kreipiaus į Paštų tarnybą, kad parodytų netikslumą šio labai tikslaus adreso. Atsakydama man II–22 d.,

Paštų tarnyba patvirtino Biržų agentūros pasielgimą, nes „Biržų apylinkėje bei apskrityje Panemunio nėra". Nėra tai nėra: Panemunio esama gretimame Rokiškio apskrityje, čia pat Biržų apskrities pasienyje, už trejeto mylių nuo Biržų. Ir Biržai jokiu būdu negali Panemunio nežinoti. Paštų tarnyba Biržus pateisina, kad Lietuvoje esą dar Panemunėlis ir Aukštoji Panemunė. Pateisinimas nevykęs, nes vis dėlto tai ne – Panemunis. Yra juk Lietuvoje Papilė ir Papilys. Jie agentūras turi. Nejaugi mano raštas nenueis, jei aš adresuosiu į Papilę ar į Papilį, nieko daugiau nepridėdamas, arba grįš, jei aš prie Papilės padėsiu: Mažeikių ap., o ne Šiaulių. Tokia klaida pasergėti lengva, kai žmonės turi geros valios. Tos geros valios aš nematau Biržų pašto įstaigoje, kuri bevelijo grąžinti man laišką ir sugurdinti korespondenciją dešimčiai dienų, o ne pigiai prirašyti vieton Biržų ap. – Rokiškio.

Mūsų Centralei derėtų lengvinti susisiekimą, ne sunkinti visai netiksliais biurokratiškais formalumais. Kam jų?

EKSKURSIJŲ CHAMIZMAS

Jų, tų ekskursijų ir tų chamizmų, labai daug. Aš čia teužsiminsiu vieną, būtent ekskursijas Sekminių pirmą (!) dieną. Kalėdų, Velykų ir Sekminių pirmos dienos (kitos dienos nebešvenčiamos) pačios šventosios, pačios kilniosios visiems krikščionims, nė vienos konfesijos neišskiriant. Nors truputėlį turįs krikščioniškos dvasios, nors truputėlį dar turįs, pats nebepraktikuodamas, bus džentlmenas ir nepanorės tyčia ar netyčia kliudyti tiems, kurie praktikuoja. Ir etika ir estetika jam neleis elgtis chamiškai toje vietoje, kur dangus susisiekia su žeme, didžiai miniai vienoje vietoje meldžiantis.

Ekskursijų blūdas, pagavęs visą Kauną, varo jį galvatrūkčiais nemunais plaukti į laukus net ir pirmą Sekminių dieną. Tai daroma tiesiog „svadente diabolo"[1], pačiam šėtonui pakurstant, kažkokiu įnirtimu papriештarauti Dievui. Liudytoja Vytauto bažnyčia, savo nelaimei stovinti pačioje garlaivių prieplaukoje. Kai ji

varpais skambina, gražiąsias giesmes gieda, kilnią prakalbą skelbia, traukdama žmoneles į aukštybes, „sursum corda"[2], penki šeši niekšų savininkų garlaiviai sustoja abipus bažnyčios su savo kapelijomis ir vienas už kitą garsiau spiegia ragais ir būgnais daužo, keldami tiesiog pragarinį triukšmą – dėl „kapeikėlės", kad tik daugiau į save paviliotų ekskursantų, ir tai nuo 8 val. ryto iki pat 2 val. popiet! Vytauto bažnyčioje pamaldos nuo 10 1/2–12 1/2. Nei maldavimai, nei grasymai nieko nepadeda: nei choras giedoti, nei pamokslininkas kalbėti negali. Argi ne šėtonas čia veikia, pakišdamas garlaivių savininkams bjaurią kapeikėlę?!

Mielieji krikščionys! Būkite bent džentlmenai: išvažiuokite iki 10 val. arba po pusiau pirmos, jei jau negalite tą dieną susilaikyti nevažiavę ir ateiti į bažnyčias! O nekrikščionis tegul administracija suvaldo ir bent per dvi valandi apsaugoja tikinčiųjų pamaldas. Juk yra tam tikras įstatymas, ir jis dar nenugriautas.

Negali būti Dievo palaimos tokiai ekskursijai ir džiaugsmo, kai tai daroma skriaudžiant kitus, užgaunant jų jausmus.

Liaukitės!

LIETUVAI PAGRAŽINTI DRAUGIJA REMTINA

Laukiame Lietuvai pagražinti draugijos dienų. Tos draugijos reikšmė Lietuvai jau dabar labai žymi ir gali pasidaryti itin didelė daugeliu atžvilgių. Kas to nemato, kad kultūrintis turime, kad mūsų rėdybos reikalingos švaros ir dabos, o miesteliai miestiškos tvarkos, reguliacijos ir apmedžiavimo. Visa tai lietuviai mėgsta ir skyrium daro; bereikia jų pastangos suvesti į vieną, duoti joms bendra kryptis, ir mūsų miesteliai ims rodytis vieno burmistro aptvarkyti, o čia bus paveikusi L. p. draugija.

L. p. dr. ir valstybės administracijoje jau turi savo vardą, poziciją ir reikšmę, jei tai draugijai globoti pavedami ištisi valstybės žemių plotai, kurie turi istorinės reikšmės. Ir dr. pareiškė tuo atžvilgiu nemaža uolumo, kaip va pernai Veliuonoje[1].

Tačiau didžiausios svarbos L. p. dr. yra auklėjant jaunuomenę, kurią iki šiol į grožę, į tvarką, į žaliumų mėgimą telenkė vienas pats tautinis jos instinktas. Bereikia padaryti jaunimas švelnumo ricieriais, kad priprastų augmeniją ir gyviją mylėti ir globoti net tie vaikesai ir žmonės, kurie tebėra laukiniai, kuriems tebeniežti nagai, praeinant pro augmenį, nuplėšti jam šakelę, kapteleti su kirviu į žievę, nulaužti viršūnę, nuskabyti žiedus ar dar blogiau – kuriam kelių dešimtų metų ąžuolui ar kitam nubielyti luobą per ištisą metrą, kad medis nebepajėgtų užtraukti žaizdos ir žūtų. Tos žievės barbarui reikėjo rūgščiai pasidaryti; jos galėjo aptiekos sandėlyje gauti už centus, o žalos padarė už šimtus litų. Pav., Aleksoto šlaitai.

Vokiečiams išėjus iš Kauno, jie paliko vieną labai gražų ir jau didelį kaštaną kerčioje Dominikonų bažnyčios Prezidento gatvėje užveržtą viela – buvo prie jo pririšę telefono stulpą. Per dvejus metus aš jį su didžiausia širdgėla ir net pasibjaurėjimu sekiau, kaip pavasario sultys nebepasiekia viršūnės ir vainikas ima tiesiog bjauriai nykti, lapai ir žiedai darosi lyg apipelėję ir nebepilni. Pagaliau kažkas pasigailėjo šio barbarų inkvizicijos kankinio ir nukirto jį. Prie šito medžio kankinio aš nemokėjau prieiti. Bet kai Palangoje tokį pat medį kankinį išvydau ties Romeo ir Julijos vilomis, aš tuojau pasispyriau namo, atsinešiau reples ir veržusias medį vielas atsukiojau. Dabar tas medis gražiau auga, o aš esu medžių užjautėjas, L. p. dr. narys nuo pat jos įsisteigimo.

Tai tik vienas pavyzdys, kaip draugija auklėja žmogui būdą. Tokių pavyzdžių dr. galėtų daug parodyti. Taigi, piliečiai, paremkite dr. pastangas, gausiai stodami jos nariais.

L. p. dr. yra Pabaltėje originalė: kaimynai estai ja gėrisi ir – mokos. Tai mokėkime vertinti tai, ką ir svetimieji vertina.

GEGUŽĖS MĖNESIO CHAMIZMAI

Gegužės mėnuo – įdomiausias mėnuo. Bundanti gamtos gyvybė visus intriguoja; ištroškę žaliumo vaikai ir paaugę būrių būriais bėga į laukus žaliumu pasidžiaugti; tai labai natūralu ir

gražu. Dievo kilimėlis visiems patiestas – braidyk, ritinėkis, skinkis gėlelių – pievelė turtinga.

Tačiau reikia nuovokos, nereikšti visai neprotingo egoizmo. Kur gražumo yra maža, nereikia ir tą patį tuojau sunaikinti, kad nei sau, nei kitiems jo nebeliktų. Kalbu apie krūmus. Jų Kauno apylinkėje visai nedaug, o kiekvienas ekskursantas rūpinasi prisilaužti po visą glėbį lapuotų šakų, kur matosi bent vienas žiedelio pumpuras. Šitie pumpurai vandenyje nebeišsprogsta; ypač alyvų pumpurai. Tai per metus nabago medelio sukrautas žiedas nueina niekais, niekam džiaugsmo nepadaręs.

Pačiame mieste, ypač Vytauto b. šventoriuje, negalima apginti nuo vaikų krūmelių ir dviejų alyvų – viskas nuglodoma ir dar su pasityčiojimais. Laukinių vaikai, net širdį sopa. Ką gi čia tu žmogus pagražinsi, kai tokia nepagarba pagražinimo darbui reiškiama.

Ekskursijų vedėjai, krikščionys ir žydai! Malonėkite suvaldyti savo vedamas minias – neleiskite vaikams laužyti medelių šakų! Tegu tenkinasi gėlėmis iš pievų.

Mokytojai! aiškinkite augmenų pagarbos reikalą, – juk tai dailina širdis.

DĖL LIETUVIŲ–ŠVEDŲ VIENYBĖS

Pereitais metais Stockholme mūsų atstovybės pastangomis yra susidariusi Švedų–Lietuvių draugija geriems dviejų valstybių santykiams palaikyti. Netrukus Kaune tų pat 1925 m. lapkr. 22 d. susidarė Lietuvių–Švedų draugija. Draugijos statutas įregistruotas š. m. sausio 16 d. Steigėjais pasirašę: agronomas Juozas Tūbelis, teisininkas profesorius Petras Leonas, dailininkas Antanas Žmuidzinavičius, komersantas Petras Janulaitis[1] ir docentas kan. Juozas Tumas. Jie gi sudaro ir Draugijos valdybą.

Š. m. vasario 16 d. Švedų–Lietuvių draugijai švenčiant Lietuvos Nepriklausomybės šventę, Lietuvių–Švedų draugija pasiuntė į Stockholmą du savo atstovus: agronomą Vl. Zubovą ir operos solistą Aleksandrą Kutkauską[2]. Per gausingus posėdžius

agr. Vl. Zubovas skaitė apie mūsų ūkio ir pramonės dalykus ir iš bendrojo agronomijos mokslo disertaciją. Mūsų giesmininkas per banketą dainavo draugams švedams lietuvių dainas, o paskui gastroliavo Stockholmo operoje. Švedų šventė Lietuvių–Švedų draugijos Kaune švenčiama birželio 6 d. Ryšy su ta švente Lietuvių–Švedų draugija Kaune šaukia savo nepaprastą visuotiną susirinkimą. Susirinkimas įvyks vienoje Kauno kino salių, kur, be draugijos reikalų svarstymo ir pranešimų, bus demonstruojama Švedijos pieninių mašinų Baltic fabriko kino filma.

Be to, kasmet Stockholme esti ūkio parodos, į kurias Švedų–Lietuvių draugija kviečiasi lietuvius svečiais. Pernai niekas nenuvažiavo. Šiemet rengiama lietuvių ekskursija Švedijon birželio 10–20 d. Programa sudaryta vienuolikai dienų. Visas kelionės išlaidas atvažiavus Stockholman ir iki išvažiuojant iš ten, maistą ir nakvynę, užmoka Šv.–Liet. dr. Nuvažiuoti labai patogu garlaiviu iš Rygos. Programoje stovi Švedų ūkio ir gyvulininkystės, pieno ūkio ir fabrikų, karaliaus rūmų, laukų, landšaftų, geležies kasyklų, mokslo ir meno centrų parodymas ir parodos.

Sena Švedų valstybė, vienatinė per visą tūkstantį metų nemačiusi jokios priešų invazijos, nekieno neardoma, o patogiausioj geografinėj padėty būdama, nuosekliai žengė pirmyn kultūroje ir šiandien stovi eilėje pačių šviesiųjų pasaulio valstybių. Ūkininkas, pramonininkas, pirklys, menininkas, gamtininkas, inžinierius, mokslavyris tyrėjas čia gali rasti tokių dalykų, kad ilgą laiką nepanorės nuo jų atsitraukti. Mums reikia daug mokytis ir iš pačių gerųjų šaltinių. Švedų šaltiniai gi tikrai gerieji. O pats švedų taktas ir aukštoji politinė ir pilietinė jų etika pavergia ir imponuoja.

ASMENŲ VARDŲ TRANSKRIPCIJA LIETUVIŠKAI

Šiuo klausimu „Tiesos Kelyje" jau yra rimtai išsitarę: 1925 m. Nr. 1 gerb. kan. J. Laukaitis ir 1926 m. Nr. 3, 168 p. gerb. kun. B. Pelaitis[1]. Šis mano raštas tik papildys anų dviejų raštus, nes

nesutikti su jų įrodymais nėra reikalo. Vienas kitas skirtingas mažmožis bus tik sprendėjams medžiaga.

O sutvarkyti asmens vardų rašymas seniai reikėjo. Ir negana susitvarkyti: asmens vardų transkripcija lietuviškai – dar yra gera dirva net kūrybai.

I

Krikščionybė, nešdama „barbarų" tautoms graikų ir romėnų kultūrą ir civilizaciją, atnešė joms ir krikščioniškus vardus, kurie pakeitė tautiškuosius. Savindamos graikų ir romėnų vardus, „barbarų" tautos kiekviena savaip kraipė juos, destis kaip to reikalavo jų kalbėjimo mechanika. Dar kebliau, kad jie teko kraipyti ne vieną kartą. Romėnai, graikų kultūros paveldėtojai, jų vardus prisitaikino; lenkai, romėnų kultūros paveldėtojai, jų prisitaikintus sau prisitaikino; lietuviai, iš lenkų paveldėję vakarų, romėnų, kultūrą, lenkiškai prisitaikintus sau prisitaikino, ir kai mūsų krašto kuriam laikui paveldėtoja Rusija norėjo „lietuviškuosius" vardus savotiškai rašyti, mes jau smarkiai protestavome, lyg tai būtų buvę mūsų įžeidimas, mūsų turto gadinimas: sk. 1896 m. Nr. 3 „Tėvynės Sarge" mano straipsnį „Kaip reikia rašyti lietuviškieji vardai?"[2] („Žemaičių Konsistorijos įsakymas"), už kurį vyskupas Paliulionis[3] kuo tik mane iš rūbų neišvilko, kam aš žiauriai gyniau lietuviškąją vardų transkripciją net rusiškoje kalboje, pradėtą Plungės vikaro Pr. M. Urbonavičiaus[4], ir griežtai neigiau rusiškąją, kurios buvo pareikalavęs Rusų svetimųjų tikėjimų departamentas. Aš, griežtai atmesdamas „Ivanus, Osipus", tiek laimėjau, jog paliko nusistatymas lietuvių vardus rašyti kuo arčiausia lotynų tarimui. Šita tradicija taip ir liko: iš bažnytinių užrašų išnyko Ivanai, bet išnyko ir Jeržai, liko Joann, Josif, Georgij.

Tradiciją, kad lietuviai betarpiškai derintų sau lotyniškuosius vardus, patvirtino ir šių dienų Lietuvos episkopato suredaguotoji Visų Šventųjų litanija; ji paskelbta „Tiesos Kelio" 1925 met. Nr. 4. Visų Šventųjų litanijoje paminėtųjų vardų transkripcija yra tad mums charakteringa ir privaloma; į ją nusižiūrėdami,

turime ir kitus vardus tarti kuo panašiausiai lotyniškam tarimui, o ne jų kraipymui lenkų ar rusų.

Mūsų klasikas doc. M. Račkauskis[5] š. m. „Lietuvos" Nr. 83 tai dar sykį patvirtino, vengdamas rusų kalbos įtakos. Jis sako: „Darant graikiškų tikrinių vardų lietuvišką transkripciją, būtų teisinga kreipti dėmesį ne į graikišką šaltinį, bet į lotynišką". Ir duoda pastovesnės lietuviškų tikrinių vardų transkripcijos pagrindus (žr. jo formulavimą). Pavyzdžiais: 1) Sulla – Sula; 2) Brutus – Brutas; 3) Horatius – Horacijus; 4) Caesar – Cezaris, Cicero – Ciceronis; 5) Archimedes – Archimedis, Sokratis, t. ir t. (ne Cezaras, Sokratas).

Tikrinių vardų lietuvinimo principas tad aiškus. Bet čia atsiranda kitokių keblumų, ir jų nemaža. Vidaus Ministerija rimtai yra susirūpinusi, kaip čia išbridus iš tų keblumų. Keblumus štai kas sudaro.

Minėtojo vardų lietuvinimo būdo Bažnyčia laikosi savo pamaldose ir laikėsi savo daromuosiuose gimimų, mirimų ir moterystėn jungimų aktuose. Tačiau tie patys dokumentuose vartojamieji vardai ad profanum usum[6], kasdieniame jų vartojime, familiariškai, yra įvairiai trumpinami: aukštaičių kitaip, žemaičių kitaip, suvalkiečių kitaip, dzūkų vėl kitaip. Taip Juozapas virsta Juzu, Joze(i), Juozu, Baltramiejus – Baltrum, Laurynas – Lauru ir Raulu, Liudvikas – Liudu, Liudvikulia, Domininkas – Damu, Damuliu; slavų vardai taip pat: Kazimieras – Kaziu, Kazeliu, Ladislovas – Vladu, Ladžiu. Šitie pernelyg sulietuvintieji vardai paskutiniuoju tautinės kultūros įsigalėjimo laiku ėmė vis dažniau brautis į aktų knygas, įnešdami nemaža chaotingumo ir net juridinio keblumo, kada vieno dokumento Vladislovas reikia tuo pat asmeniu laikyti su kito dokumento Ladislovu, trečio Vladu, ketvirto Ladžiu, t. ir t.

Keblumą padidina nacionalizmas, atminęs, jog ir grynai tautinių vardų mūsų turėta; vienus vardus išlaikė mums istoriniai dokumentai ir tradicijos, kitus pavardės, kuriomis vardai buvo virtę, dar kitus kūrė patys tėvai labai natūralia teise: padariau žmogų, galiu padaryti jam ir vardą (nuo gerb. St. Šilingo[7] betariant). Dėl šių prasimanymų ėmė kilti konfliktų su dokumentų

darytojais ne tik dėl nemokėjimo kaip parašyti (Laimė – Laimutė – Laumė), bet ir dėl įvedimo „pagoniškojo" elemento į sakramentų šventenybes.

Pagaliau dar visai nepaliestas klausimas, kaipgi vienodžiau lietuvinti slavų vardai.

Vidaus reikalų ministerijos Tikėjimų referentas perniai surašė iš Breviarium Romanum (iš privalomosios kunigų maldaknygės) pakenčiamiau lietuvių ausiai skambančius lotyniškus vardus ir kreipės į gerb. kalbininką prof. Joną Jablonskį patarimo, kaip čia suvienodinus juos dokumentų transkripcijoje. Prof. Jablonskis kreipės į kunigus, kurie susiduria su žmonėmis, žino jų paprotį ir daro jiems dokumentus: į vieną pažangesnį, būtent į mane, į antrą konservatyviškesnį, būtent į pralotą kleboną Povilą Januševičių[8]. Aš perredagavau referento patiektąjį vardyną, pral. Januševičius padėjo savo pastabas, ir visa tai aš referavau Katalikų Mokslo Akademijai per vieną jos susirinkimą. Dalyvavo abudu žemaičių vyskupu: J. E. Pr. Karevičius ir J. E. J. Skvireckas, ir Lietuvos Universiteto profesoriai: Pr. Būčys, Al. Dambrauskas, Bl. Česnys, St. Šalkauskas, M. Morkelis ir Pr. Penkauskas[9], vadinas, kunigai ir pasaulietis. Per šitą susirinkimą sprendėme šiuos lietuviškų tikrinių vardų principus.

Bendrąjį principą jau yra davęs Lietuvos episkopatas minėtoje Visų Šventųjų litanijoje; to principo ir reikia laikytis, sudarinėjant bet kurius oficialius dokumentus, kad nebūtų prieštaravimų ir juridinių keblumų.

Visoki dokumentų vardų trumpinimai, kaip kur paprasta, yra leistini visur kitur, tik ne gimimo, vedimo ir mirimo dokumentuose: Juozapas gali sau būti Juozas tarnybiniuose sąrašuose, vizitinėse kortelėse, užsienio ir vidaus pasuose, literatūroje, namų buityje, išskiriant aukštą dvasišką ar pasaulišką būklę, kada autoritetui ir pagarbai netinka familiariški trumpinimai; vyskupams, prezidentams netinka vadintis Pranais, Juozais.

Prof. St. Šalkauskas šiuo klausimu pareiškė atskirą savo nuomonę. Graikiškai lotyniškų ar slaviškų vardų trumpinimas jau esąs įvykęs faktas; jį jau sudarė lietuviškos kalbos fonetika. Vysk. Skvireckas įrodinėjo jam, kad vardų trumpinimai esą nedaugiau

kaip vulgarizmai, familiariškumai, kartais net arogancija, tai privalomi rimtam reikalui negalį būti.

Pral. Januševičiaus nuomone, vardų trumpinimai neleistini esą jokiuose dokumentuose, kurie turi bent kurios viešos reikšmės. Tai griežtai privatus kalbos dalykas.

Šiam keblumui sumažinti tinkamiausia būtų sulietuvinus graikiškai lotyniško vardo prasmę, ne jo transkripciją ar tarimą, kaip tai daro lenkai ir kitos tautos: Deodatus pasidarydami Bohdan, Teofilius – Boufal (Bohuchwal), Felix – Szczęsny, t. ir t. Šitų gerai pasisavintų vardų mums nėra rimto reikalo netinkamai iš lenkų savintis, kad mes patys iš pirmosios žodžio prasmės galime pasidaryti grynai lietuvišką žodį, reikia tiktai žinoti graikiškai lotyniško vardo prasmė. Mes turime keletą priesagų; jas nurodo prof. Jablonskis: *enis, inis, uolis* ir k., kuriomis iš daiktavardžių ir būdvardžių galime pasidaryti gražios reikšmės kitų daiktavardžių: iš pėsčias – pėstenis, iš gražus – gražuolis, iš laukas – laukinis (žvėris). Čia pat stante pede[10] Akademijos nariai prisakė man daugybę vardų, iš kurių galima lengvai išsiversti vardų, kur kas dailiau, mieliau skambančių lietuviškai ausiai. Blanka reiškia: balta, tad gali būti Baltutė, Baltuolė (yra pavardė: Baltinas). Bona – gera, tad Gerutė; Fabia – pupa, Higinus – Sveikutis, Sveikenis (zdoroviak?), Hilarius – linksmas, Linksmutis, Linksmuolis, Justus – teisus, Teisutis. Graikiškai Georgius, lotyniškai Agricola, lietuviškai būtų Žemdirbys, Žemkelys (dirvonus kelti, žemę plėšti, gyventi). Ireneus – Šviesuolis, Klara – Skaistuolė, Skaistutė. Chrysostomus – Auksaburnis, Auksakalbis, Kalbenis (orator). Lasarus – Varguolis, Longinus – Ilgūnas, Ilgutis, Maximus – Didžiulis, Macarius – Benedictus būtų Laimutis, Melania – Giedrė, Giedrenė, Giedrutė. Rusų Liubov – Meilutė, Nadiežda – Viltis. Nicolaus – Nugalėtojas, Modesta – Kuklutė, Paschalis – Velykis, Pelagia – Jūratė, Primus – Pirmutė, Pirmuolė, Pirmonė, Severus – Smarkenis, Smarkutis, Steponas – Vainikius, Teofilus – Dievmylys, Sophia – Išmintė, t. ir t. be galo.

Kiek čia kalbos žinovui kūrybos! Reiktų tik pasisaugoti, kad pasidarydami vardą, nepasidarytume kokio nieko, kurio kalbos dvasia ir jos įstatymai nepateisins. Tokių niekų mes itin gerai

mokame prisidirbti, „betaisydami" senovinę savo kalbą. Antra vertus, joks griežtas dvasiškis konservatorius nieko negalės pasakyti prieš Jūratę – Pelagiją, kuri laiko jai paskirtą minėjimo dieną Martyrologiume[11], toje jūroje vardų, kurie užima 118 puslapių. Ir dabartinį dvivardžių kerėbliškumą ir beprasmingumą – Magdalena – Ona, Jurgis – Petras pakeistų itin gražūs keimariai: Jūratė – Pelagija, Danguolė – Celestina, Gražinė – Pulcherija, t. ir t. Joms ir vardadieniai lengva nustatyti.

Prof. Dambrauskas malonėjo man patiekti keliolika dešimtų vardų vertimų; žadąs ir daugiau išversti, kurie tik bus tiksliai parodyti reikalui. Ir Rygos „Naujas Žodis"[12] 1925 m. Nr. 15, 16, 17, lyg numanydamas kalbamąjį reikalą, yra davęs aiškinimų: „Ką reiškia mūsų vardai?" Nors jo aiškinimais ne visada gali patikėti; sakysime, Birutė jam reiškianti tą patį, kaip ir Brigyta – spindanti; o prof. Būgai Birutė reiškė – smulkutė. Dambrausko ir „N. Žodžio" medžiagą aš gale suvartosiu.

Svetimo žodžio prasmė sulietuvinti yra tiksliau ir tuo atžvilgiu, kad nuosekliai sulietuvinti transkripcija dažnai esti visiškai negalima arba dažnai reikia nuo susidarytojo principo nutolti, atsižvelgiant į tai, kad vardas lietuviškai ausiai skambėtų padoriai ir nekerėbliškai. Sakysime, kaip lietuviui pasielgti su garsu *f*? Ji, žinoma, yra palaikytina visur, ypač rečiau vartojamuosiuose, ne taip seniai į mūsų papročius įsibrovusiuose varduose: Ferdinandas, Alfredas. Kiti tačiau sako, tuose varduose, kurie jau savaime sulietuvėjo, jau galima esą *f* pakeisti mūsiškąja *p*: Alponsas (svėdasiškiai sako: Alpensas, kad *l* skambėtų minkštai), Adolpas (Adolpa), su minkšta *l*. Pral. Januševičius reikalauja *f* radikaliai panaikinti, į nieką neatsižvelgiant, ir rašyti: Zopija, Perdinandas, Alpredas, Epremas ir k. Su tuo sunku sutikti. Jau geriau iš Martirologijos visai neimti tų vardų, kurie yra lietuvio ausiai nepakenčiami ar juokingi, kaip Abedechalas ir kt. Yra ir daugiau keblumų lietuvinant transkripciją. Laikantis principo viską imti iš lotynų kalbos tarpininkės, reiktų rašyti Zofija, tuo tarpu mes jau palinkome prie graikiškojo tarimo su *s*. Ir vis labiau linkstame į graikus, kai reikia rašyti en*k*iklopedija, ar*k*ivyskupas, *Kik*eronis. Dėl paties Cezario prof. Būčys sako:

Cezar esąs lotynų žodis iš caedere – kirsti, reikštų: Kirstukas, Kirtikas; graikai jį iš lotynų pasiėmę ir pasidarę sau Kesarį. Tad reikią rašyti lotyniškai. Vyskupas Skvireckas gi mato čia gryną graikiškumą ir pataria rašyti Kesariu ar Kiesariu. Paulius, anot v. Skvirecko, tegalįs būti lietuviškai: Paulas ar Povilas, bet niekados Paulius, kaip ne – Petrus. O prof. Dambrauskas jam parodo lietuviškas pavardes, išdygusias iš Pauliaus: Paulionis, Pauliukas, Pauliukonis. Šis dalykas Visų Šventų litanijoje jau išspręstas; rašome – Povilas. Išspręstas ten pat ir rašymas: Matas atskirti nuo Motiejaus, Tadas ir Tomas; lenkiškųjų tarimų niekur varduose nebevartojame.

Kaipgi pasielgsime su grynai tautiškaisiais, neverstiniais, vardais? Vaikų krikštytojai, kurie neprieštarauja tėvams, kai jie pramina savo vaikus istoriškaisiais, jau priprastais vardais: Vytautas, Algirdas, Kęstutis, Gražinė, Danutė, Alduonė, o prieštarauja ir net nesutinka krikštyti naujesniais: Gražutis, Saulenė, Danguolė, Raminta, Rimutė, Gražvydė, Laimė, Gailutė, Gintautas, Rasa, Rusnė, Lilia ir k. p., elgiasi nenuosekliai. Viena, jie nežino, ar tikrai to vardo nebuvo šventojo; gal buvo, tik kita kalba jis buvo šaukiamas; o antra, ir tai svarbiausia, Katalikų Bažnyčios kanonai niekur to nedraudžia; nėra nė vieno griežto paragrafo, kurs verste verstų krikštyti vienais krikščioniškaisiais vardais. Bažnyčios disciplina tame dalyke nėra griežta; ji tik rekomenduoja krikščioniškąjį vardą, bent pridėti jį pirmuoju prie tautiškojo, „pagoniškojo", tačiau nusileidžia, kai kas griežtai pareikalauja tuo vienu tautiniu vardu pakrikštyti. Prof. Būčio nuomone, nėra reikalo drausti ir priešintis tautiniam krypsniui prasiminimo dalyke, bet nėsą reikalo ir tyčia nutolti nuo bendrojo krikščioniškumo: nereikią dauginti skirtumų tarp įvairių tautų katalikų – pasivadinimuose. Nors kanonai to primygtinai nereikalauja: kas nesutinka, tam nusileidžia, vis dėlto sektini esą vokiečiai, anglai ir amerikonai katalikai, kurie be šventojo vardo neapseina, nors ir tautinį deda: Johann Vilhelm. Amerikonai dvivardę, keimarinę sistemą yra griežtai pasisavinę, tik krikščioniškąjį vardą rašo ištisą, o tautinį viena raide, paprastai vartojant: John C. Rockefeller. Taip katalikai sutaikina religinį ir tautinį

patriotizmą. Kas kita protestantai. Vilsonas vadinosi Woodrow (vudro) – Malkų Krūva.

Pral. Januševičius, nusileisdamas „gražiesiems, istoriškiems" vardams, nepataria bepramanyti naujų, nes ir šventųjų esą užtektinai. Prie tų „istoriškųjų, gražiųjų" aš priskirčiau ir anuos dvikamienius vardus, kurie per ilga pavirto mūsų pavardėmis; jais labai tinka krikštytis: Gintautas, Tautvilas, Mylmantas, Mantvilas, Vidmantas, Daumantas, Daukantas, Rimvydas, Arminas, Butautas, Byrantas, Daubaras, Vimbaras, Sirtautas. Jų yra labai daug ir labai gražiai skambančių.

Su slavų vardais mažiau ceremonijų. Jie mums svetimesni, vėlyvesni, mažiau reikšmingi šventumui, pagaliau jie šiuo laiku visai nebe madoje. Tai jų visai nebevertėtų vartoti: kam jie, kad mes turime galybes savųjų ir lotyniškųjų? Ypač nebėr vietos mumyse tiems vardams, kurių nėra kalendoriuose; Vanda, Ludomir, Ludmiła, Bogumiła ir kt. yra lietuviams tiesiog šlykštūs. Ne geresni ir visoki *mirai, slavai.* Boleslovas, Stanislovas, Bronislovas. Tačiau jei dar kas ypatingai būtų juos įsiskonėjęs, rašykime antroje žodžio dalyje, jei žodis dvikamienis, ar priesagoje *o* per *a*, *a* per *o*, pirmąją dalį palikdami taip, kaip slavai taria; kaip Stani-slovas ne Stonislovas, Broni-slovas ne Branislovas, Česlovas. Lotyniškos balsės nekeičiamos: Bernardas, ne Bernordas. Pral. Januševičius reikalauja ir slavų vardų rašybą taip pat griežtai išlaikyti, kaip ir lotynų, nieko nemainius nė antroje žodžio dalyje; tad: Stanislavas, Bronislavas. Tačiau tam pernelyg priešinga lietuviškoji fonetika.

Galop apie moteriškuosius vardus. Vyriškųjų vardų mums ne badas; bereikia jie sutvarkyti. Pareiškę čia dar kūrybinį talentą ir rūpesnį, mes turėsime jų tiek įvairių rūšių, kad patenkins bet kurį reikalavimą. Kitoks moteriškųjų vardų reikalas. Graikiškai lotyniškųjų vardų lietuviai vartoja tiek maža, jog net nuobodu su vienomis Onomis, Barboromis, Uršuliomis. Jadvygos, Bronislovos šlykščios, Vandos neleistinos, o savųjų istorija mums paliko dar mažiau. Be to, ką tų vardų išbadėję lietuviai prasimano, be visokių Eglių, Skujų, ar ne geriau būtų vadintis visais vyriškaisiais vardais, kaip iki šiol tesivadinome tik kai kuriais vyrams ir moterims bendrais vardais: Jonas – Jonė, Petras – Petrė? Tai

labai atatinka lietuviškai fonetikai: Antanas – Antanė, Anicetas (ar Aniketas, dar nesusitarta) – Anicetė, Anzelmas – Anzelmė, Augustas – Augustė, t. ir t. Pral. Januševičius čia reikalauja *a* galūnės, nusižiūrėdamas į Benigna, Felicijona, Florijona. Tad Augusta, Anzelma etc. Tačiau prof. Būga yra griežtai nustatęs, reikią rašyti su *ė* galūne: Gražinė, Alduonė, tad ir Augustė.

Kas kita: Faustinas – Faustiná, Paulinas – Pauliná, Augustinas – Augustiná, Antaninas – Antaniná. Pr. Januševičius čia tebereikalauja kirčio vienodumo vyriškiems ir moteriškiems vardams: Albinas – Albina, Paulinas – Paulina. Bet tam prieštarauja lietuviškos kalbos faktas; mes tesakome: Pauliná.

Susirinkimo nuomonė skyrės tik dėl galūnės *is*: iš Fidelis bus Fidelė ar Fidelija, kaip iš Arkadijus – Arkadija, Andriejus – Andrieja (Januševičiaus: Andrėja), Aurelijus – Aurelija, Apolonijus – Apolonija.

Šitos pastabos ir sekantis projektas yra tik mano surankiota lietuviškų vardų reikalui medžiaga. Nieko čia galutinai aš nesprendžiu, nei mane spręsti nėra kiti įgalioję: nei prof. Jablonskis, nei Katalikų Mokslo Akademija, kuri tik per vieną posėdį ir ekspromtu reiškė atskiras savo nuomones.

II

Ėmus rankioti Didžiojoje ir Mažojoje Lietuvoje vartojamus vardus, pasirodė, jog nėra galima griežtai laikytis surašytųjų I dalyje šio straipsnio principų.

1. Aš čia griežtai laikaus *f* rašybos, tačiau kai kuriais atvejais lietuviai šitą svetimą *f* jau griežtai pakeičia savąja *p*: Pranciškus, Peliksas, Pilypas, Adolpa, Alponsas. Gal ir leistina rašyti dvejaip.

2. Griežtai laikiaus lotyniškos *c* rašybos, tačiau vis dažniau aptinkame lietuvius siekiant pirmojo, graikiškojo vardų šaltinio, nebežiūrint kultūros tarpininkės lotynų kalbos ir tariant: Kiprijonas, Kirylas, Akakijus, Kirinas, Maurikijus. Gal ir čia leistina dvejaip, kaip kas nori. Gal tai rusų tarimo reminiscencija: jie gi buvo betarpiškoje graikų kultūros įtakoje. Pridėk čia Sofiją.

3. Griežtumui kliudo ir tai, kad mes vardų skolinomės ne iš vienų graikų per romėnus, bet ir iš senovės britų, senovės žydų, senovės germanų ir kiek prancūzų. Slavų vardus aš čia visai apleidžiau, be vieno kito. Mums jie nedera.

4. Teko nusileisti kai kuriems kitiems lietuviškumams nedvejojant, kaip va: Mikalojus, Baltramiejus.

5. Račkauskio taisyklė reikalauja, kad rašytume: Leonis, Platonis, Sokratis, o lietuvių fonetika pasidarė: Leonas, Platonas, Sokratas, Benonas.

6. Vartodamas *f*, nors dėl to, kad lietuvių fonetika išlaikė nors vieną – fe, aš niekur nepavartojau *h* ir *ch*; *h* visai iškrinta, *ch* pavirsta *k*; *h* vertimas *g* bene bus slavų darbas.

7. Kur ne kur bandžiau duoti vardo reikšmę, kad suinteresuotieji lietuviai pabandytų juos išsiversti lietuviškai. Tam tikslui turime gražių sufiksų: *inis, enis, uolis, ulis, utis, ele*. Prof. Dambrausko nuomone, iš būdvardžių su *utis* galima padaryti bet kuris vardas. Agapijus – Meilutis, Agnietė – Skaistutė, Akucijus – Aštrutis, Alfredas – Ramutis, Rimutis, Alicija – Kilnutė, t. ir t. Kai kuriems griežtai atitinka daiktavardžiai: Vitė – Gyvė, Kordulė – Širdelė, Akvilis – Erelis, Antanina, Florentina – Gėlė, Anatolija – Aušra, Asterijus – Žvaigždikis, Žvaigždė, Editė – Laimė, Fabija – Pupa, Anatolijus – Rytas. Kitiems atatinka mūsų pavardės: Amatus, Amandus – Mylimas, Longinas – Ilgūnas, Maksymas – Didžiulis. Iš kitų kitaip: Eulogijus – Gudruolis, Ernestas – Rimtenis. Kitiems labai tinka ištisinis būdvardis: Felicita – Laiminga, Filomena – Mylima. O Fulgencijus – Blizgis, Ireniejus – Taikius, Irena – Ramybė, Martynas – Kareiva, Juvencijus – Jaunius, Leonas – Levas, Melanijus – Juodainis, Onoratas – Garbenis. Šaulė, Titė, Serafina – Liepsnelė, Steponas – Vainikas. Gali būti begalės itin gražių lietuviškai krikščioniškų vardų, daug gražesnių už iš piršto laužiamų prasimanymų, kurių nei logika, nei kalba nepateisina. Reikia tik susekti visa čia bent duodamų vardų kilminė reikšmė ir rašyti dvilypiškai, kad būtų žinomas vardadienis. Kas taisys vardyną, gaus kalendoriaus dienas pažymėti iš Martirologijos.

Abundijus, Abundija – iš gausus. Adulpas (Adolfas), Adolfė – brolutis, laimė, pagalba. Adolfinas, Adolfina. Adomas, Adomė –

raudonoji žemė. Adalbertas, Adalbertė. Adalbertinas, Adalbertina. Adelė – kunigaikštytė. Agotas, Agotė – geras. Agatonas, Agatonė. Agapijus, Agapija – meilus. Agapitas, Agapitė. Agnelis, Agnelė – avinėlis, avelė. Agnietė – skaisti, nekalta. Agripinas, Agripina. Akacijus, Akacija – neblogas. Akucijus, Akucija – aštrus. Akindinas, Akindina – be pavojaus. Akvilis, Akvilė – arelis. Albertas, Albertė. Albertinas, Albertina. Adalbertas, Adalbertė. Alfredas, Alfredė – ramus. Albinas, Albina – baltas. Aleksiejus, Aleksieja – gynėjas, padėjėjas. Aleksandras, Aleksandra – žmonių gynėjas, ginvyris. Alfonsas, Alfonsė – gerų norų. Aldonė (uo?). Alina. Alicija – iškilni. Almė. Alysė. Alydė. Algirdas, Algirdė. Aloyzas, Aloyzė. Amandas, Amandė – mylėtinis. Ambraziejus, Ambrazieja – kvepiąs, saldus. Ambrazinas, Ambrazina. Amatas, Amatė – mylėtas. Amalija. Amelija – mylima. Anatolijus, Anatolija – aušrinis, rytinis, Rytė. Antanas, Antanė – žydįs. Andriejus, Andrieja – vyras, drąsus. Anicetas, Anicetė – nenuveikiamas. Antaninas, Antanina – žydįs. Anzelmas, Anzelmė. Anzelminas, Anzelmina. Anūpras, Anūprė. Anastazijus, Anastazija – prisikėlęs. Angelas, Angelė – angeliškas, malonus. Ansas, Ansė. Apolinaras, Apolinarė, Apolonijus, Apolonija. Artūras, Artūrė – drūtas, kovotojas. Arnoldas, Arnoldė. Arkadijus, Arkadija. Arnulfas, Arnulfė. Asterijus, Asterija – žvaigždinis. Atanazas, Atanazė – nemarus. Augustas, Augustė – prakilnus. Augustinas, Augustina. Aurelijus, Aurelija – auksinis. Augutis, Augutė.

Bazylius, Bazylė – karališkas. Basė. Bazilydas, Bazilydė – karalaitis. Baltramiejus, Baltramieja – sūnus to, kurs sujudina vandenį, bangpūtys. Baromiejus, Baromieja. Barbora – kitatautė, svetima. Barulis, Barulė. Balbinas, Balbina. Beatus, Beata – šventas. B(i)elinis, B(i)elinė. Benediktas, Benediktė – palaimintas. Benignas, Benignė – malonus, gailestingas. Benjaminas, Benjamina. Benonas, Benonė. Bernardinas, Bernardina. Berta – šviesi, garsinga. Bernardas, Bernardė. Blandas, Blandė – lipšnus. Blandinas, Blandina. Blažiejus, Blažieja. Blankas, Blankė. Birutė – smulkutė. Bona – gera. Bonifacijus, Bonifacija – gerai darąs. Bonaventūras, Bonaventūrė – laiminga ateitis. Brunonas, Brunonė. Braulas, Braulė. Brigyta.

Cezaris, Cezarė – plaukais papuoštas. Celina – dangiška, Danguolė. Celestinas, Celestina – Giedrius (pavardė). Celsas, Celsė – kilnus, garsus. Celerinas, Celerina – greituolis, Greičiūnas (pavardė). Cecilija – neprimatanti, akla, žliba. Ciprijonas, Ciprijonė. Cirinas, Cirina. Cirylas, Cirylė – ponulis.

Damjonas, Damjonė – nuveiktas. Damazas, Damazė. Danielius, Danielė – Dievas yr teisėjas. Darata – Dievo dovana. Danutė. Dezideriјus, Dezideriјa – geidžiamas. Digna – verta. Dionizas, Dionizė. Domicelė (Domitilė?) – jaunoji poni, marti. Domininkas, Domininkė – viešpatiškis. Donatas, Donatė – dovanotas. Dorotiejus, Dorotieja. Dovydas, Dovydė. Drūsas, Drūsė.

Editė – laimė. Eduardas, Eduardė – laimingas valdytojas, Savukaitis (pavardė). Edmundas, Edmundė – laiminga ramybė. Elygijus, Elygija. Elena – skaisti, padori. Elzbieta (ž) – Dievo garbintoja. Eleonora – vaisinga. Elė. Elzė. Ertė. Eleuterijus, Eleuterija – linksmutis. Ema. Emanuėlis, Emanuėlė. Emerikas, Emerikė. Emilijus, Emilija – lipšnus, mylimas. Enrikas, Enrikė – turtingas, didžponis. Engelgardas, Engelgardė. Epifanijus, Epifanija. Eraklas, Eraklė. Ermanas, Ermanė. Ernestas, Ernestė – rimtas, uolus. Ernestinas, Ernestina. Erazmas, Erazmė. Erikas, Erikė. Ertmanas, Ertmanė. Erbertas, Erbertė. Estera. Eterijus, Eterija – dausų, Dausinas (pavardė). Evaldas, Evaldė. Evelinas, Evelinė. Eufemija – gero būdo. Eufrozina – linksmutė. Eugenijus, Eugenija – taurus, garbingai gimęs. Eulogijus, Eulogija – gudrus. Eulalijus, Eulalija – gražbylys.

Faustas, Faustė – laimingas, džiaugsmingas. Faustinas, Faustina – Labutis (pavardė), laimingas. Fabijus, Fabija – pupa. Fabijonas, Fabijona – iš pupų, pupainis, Papaleikis (pavardė). Ferdinandas, Ferdinandė. Felicita – laiminga. Feliksas, Feliksė – laimingas. Felicijus, Felicija. Felicijonas, Felicijona. Fidelis, Fidelė – ištikimas. Filypas, Filypė – mylįs arklius. Filomena – mylima. Firmas, Firmė – tvirtas. Florentinas, Florentina – žydinti. Florijonas, Florijona – žydįs. Flora – gėlė. Florencijus, Florencija. Fortūnatas, Fortūnatė – turtuolis, turčius. Franciškus, Franciškė – laisvas, prancūziškis. Friderikas, Friderikė – turtinga ramybė. Frydė. Fulgencijus, Fulgencija – blizgąs.

Gabrielius, Gabrielė – Dievo galybė. Gabinas, Gabina. Galatas, Galatė. Galdinas, Galdina. Gamalijėlius, Gamalijėlė. Gasparas, Gasparė. Gaudencijus, Gaudencija – džiaugsmingas. Gelazijus, Gelazija – juokdarys, juokingas. Gediminas, Gediminė. Geminas, Geminė – dvynys. Genovaitė. Geroncijus, Geroncija – senutis. Gervazas, Gervazė. Gerinas, Gerina. Germanas, Germanė. Gertrūdė – (Gendrutė?). Getūlijus, Getūlija. Gystėnas, Gystėnė. Gotlybas, Gotlybė. Gotfrydas, Gotfrydė. Grigalius, Grigalė – nesnaudęs. Gracijonas, Gracijonė – malonus. Grasildė. Gratė – grakštė. Gudelis, Gudelė. Gulielmas, Gulielmė. Gustavas, Gustavė.

Idė. Idalija. Ignotas, Ignotė – ugninis, karštuolis. Iginas, Igina – sveikuolis. Iliarijus, Iliarija – linksmas, džiaugsmingas. Iliuminata – šviesuolė. Ildefonsas, Ildefonsė. Ildegardas, Ildegardė. Inocentas, Inocentė – nekaltas. Ipolytas, Ipolytė. Ipatijus, Ipatija. Irenė – taika, ramybė. Ireniejus, Irenieja – taikus, Rimas (pavardė). Irmė. Ivonas, Ivonė. Izas, Izė. Izabelė – gražioji Izė. Izidoras, Izidorė – Izydos deivės dovana.

Jacentas, Jacentė – jacento žiedas. Januarijus, Januarija. Jedvyga – kariaujanti (ne Jadvyga). Jenė. Jetė. Ieva. Jeronimas, Jeronimė – šventavardis. Jonas, Jonė – Dievo malonė. Jokymas, Jokymė – Dievo tvarka. Jokūbas, Jokūbė – nuveikiąs. Jolantė. Julijus, Julija – minkštaplaukė. Julijonas, Julijonė. Jūda, Jūdė. Jukundas, Jukundė – linksmas. Jurgis, Jurgė (Agricola) – žemdirbys. Justas, Justė – teisus. Justinas, Justina – teisingas. Juozapas, Juozapė – priaugimas, Daugys (pavardė). Juozapinas, Juozapina. Juozapatas, Juozapatė. Juvencijus, Juvencija – jaunys, Jaunius (pavardė).

Kazimieras, Kazimiera – taikos gadintojas. Kajetonas, Kajetonė. Karolis, Karolė. Karalinas, Karalina. Karinas, Karina. Kariaunas, Kariaunė. Katarina – šviesi, skaisti. Kamilė. Kasija. Kastantinas, Kastantina – tvarutis. Kandidas, Kandidė – žilas, Žilius (pavardė). Kalikstas, Kalikstė – gražiausis. Kęstutis, Kęstutė. Klaudijus, Klaudija. Klara – aiški. Kleofas, Kleofė. Klemensas, Klemensė – gailutis. Klementinas, Klementina. Kletas, Kletė. Klotildė. Koletė. Kordulė – širdelė. Konradas, Konradė – patarėjas. Konkordijus, Konkordija – taikutis. Kornelijus, Kornelija –

raguotas. Kozmas, Kozmė. Kostancijus, Kostancija – tvirta, pastovi. Kastulis, Kastulė – skaistulis. Kolumbas, Kolumbė – Balandis, Karvelis (pavardė). Kristupas, Kristoforas, Kristupė. Krispas, Krispė. Krispinas, Krispina. Kristinas, Kristina – Kristaus žmogus. Krizogonas, Krizogonė. Krizostomas, Krizostomė – Auksalūpis. Ksaveras, Ksaverė. Kvirinas, Kvirina. Kurtas, Kurtė.

Ladislovas, Ladislovė. Laurė. Laurynas, Lauryna. Leonas, Leonė – levas, liūtas. Leonora. Leonardas, Leonardė – panašus į levą. Leonidas, Leonidė. Leontas, Leontė. Leontinas, Leontina. Leokadijus, Leokadija. Leopoldas, Leopoldė – liaudies apgynėjas. Linas, Linė. Libertas, Libertė. Ligorijus, Ligorija. Liudvikas, Liudvikė – žmonių gynėjas. Liudgardas, Liudgardė. Lydija. Lozorius, Lozorė – sarguolis. Longinas, Longina – Ilgūnas (pavardė). Lotė. Luizas, Luizė. Lucinijus, Lucinija – šviesutis. Lukas, Lucė – miškas, Miškinis (pavardė). Lucijus, Lucija – šviesi. Lucijonas, Lucijona – šviesutis. Lucilas, Lucilė. Lucinas, Lucina. Lukanas, Lukanė.

Makarijus, Makarija (Benediktas) – palaimintas. Makrinas, Makrina – Aukštuolis (pavardė). Maksiminas, Maksimina. Magdalena – iš Magdalės. Maksymas, Maksymė – Didžiulis (pavardė). Maksimilijonas, Maksimilijona. Malvina. Mamertas, Mamertė. Mansvetas, Mansvetė – jaukus, ramus. Mancijus, Mancija. Marcelas, Marcelė – kariautojas. Marcelinas, Marcelina. Marjonas, Marjona. Marijus, Marija – ponas, kartus. Marcijonas, Marcijona. Martynas, Martyna – kareivis, Kareiva (pavardė). Margaritė – žemčiūgas, perla. Matildė – garbinga poni. Matas, Matė. Matūrinas, Matūrina. Metodijus, Metodija. Menas, Menė. Melanijus, Melanija – juodas. Metė. Mykolas, Mykolė – vien tik Dievas. Mykalinas, Mykalina. Mikalojus, Mikaloja – nugalėtojas, Tautginas (pavardė). Milis, Milė. Minė. Myruonas, Myruonė. Modestas, Modestė – kuklus, nužemintas. Monika – atsiskyrusi. Montanas, Montanė – Kalnietis (pav.). Morta – karti. Morkus, Morcė. Motiejus, Motieja – Dievo dovana. Moricas, Moricė. Mosiejus, Mosieja. Mucijus, Mucija.

Napoleonas, Napoleonė. Narcyzas, Narcyzė. Narsas, Narsė. Natalija – gimusi. Naujotas, Naujotė. Niolė. Nikodemas, Nikodemė –

liaudies nuveikėjas. Niketas, Niketė – nugalėtojas. Norbertas, Norbertė. Norbertinas, Norbertina.

Ona – graži, maloninga. Onoratas, Onoratė – garbus, Garbenis (pavardė). Olimpijus, Olimpija. Ortensijus, Ortensija. Oskaras, Oskarė. Osvaldas, Osvaldė. Otilijus, Otilija. Otonas, Otonė.

Palemonas, Palemonė – Ristutis (pavardė). Pankracijus, Pankracija – visagalis. Paskalis, Paskalė – Velykis (pavardė). Paramonas, Paramonė. Paris, Parė. Paterijus, Paterija – tėvutis, Tėveinis (pavardė). Patricijus, Patricija – tėviškis. Paulinas, Paulina. Paulilas, Paulilė. Pelagijus, Pelagija – jūrinis, Jūratė. Petras, Petrė – uola. Petronelė. Petronijus, Petronija (pavardė). Perpetujas, Perpetuja – amžinas, nuolatinis. Placydas, Placydė – patinkanti. Platonas, Platonė. Povilas, Paulė – mažas, Mažylis (pavardė). Polikarpas, Polikarpė – daugvaisis, Vaisgantis. Prakseda. Primas, Primė – pirmas, pirmuonė. Protas, Protė – pirmykštis. Prosperas, Prosperė. Protazas, Protazė. Probas, Probė. Pryskas, Pryskė. Pulkerijus, Pulkerija – Gražys (pavardė), Gražinė.

Rainelis, Rainelė. Raimundas, Raimundė. Rainoldas, Rainoldė. Rainardas, Rainardė. Ramonas, Ramonė (ne Romanas). Rakelė. Ramutė. Rapolas, Rapolė. Remygijus, Remygija. Regina – karalienė. Rišardas, Rišardė. Robertas, Robertė. Rogelis, Rogelė. Rokas, Rokė. Romualdas, Romualdė. Rozalinas, Rozalina. Rozalijus, Rozalija. Rožė. Rudolfas, Rudolfė. Rūfas, Rūfė. Rufinas, Rufina. Rustikas, Rustikė – sodietis.

Sabas, Sabė. Sabinas, Sabina. Sabelis, Sabelė. Sagaras, Sagarė. Salemonas, Salemonė. Salvijus, Salvija – sveikutis. Salomėja. Samonas, Samonė. Sarmatas, Sarmatė. Saturninas, Saturnina. Saulius, Saulė, Saulenė. Sebastijonas, Sebastijona – šventutis, garbingas. Sekundus, Sekundė. Selmė. Servulis, Servulė. Severas, Severė – smarkuolis. Severinas, Severina – nuožmus, šiurkštus. Sergijus, Sergija. Serafinas, Serafina – liepsnojantis. Sikstas, Sikstė. Simonas, Simonė – gandas, atsiliepimas. Silas, Silė. Silvestras, Silvestrė – miškinis. Silvanas, Silvanė. Simforijonas, Simforijona. Sigitas, Sigitė. Skolastikas, Skolastikė. Steponas, Steponė – vainikius, vainikuotas. Sofija – išmintis.

Tadas, Tadė – garbė. Talis, Talė. Tatijonas, Tatijona. Tarazijus,

Tarazija – drąsuolis. Teodoras, Teodorė – Dievo dovana. Teklė – padarymas, nuveikimas. Teodozijus, Teodozija – dovana Dievui. Teofilius, Teofilė – Dievamylis, dievadraugis. Telesforas, Telesforė – tikslutis. Teresė – iš žemės. Tertulis, Tertulė. Timotiejus, Timotieja – dievagarbis. Timonas, Timonė. Titas, Titė – keršfuolis. Tomas, Tomė. Torkvatas, Torkvatė.

Ubertas, Ubertė. Ugonas, Ugonė. Uldė. Uršulė – meškaitė. Urbonas, Urbonė – mandagus, miestietis.

Vaitiekus, Vaitiekė. Valentas, Valentė – sveikas. Valentinas, Valentina – sveikutis. Valerijus, Valerija – stipri. Valerijonas, Valerijona – stipras. Valteris, Valterė. Varas, Varė. Veras, Verė – tikras. Veronika – padedanti nugalėti (?). Vicentas, Vicentė – nugalėtojas. Vilimas, Vilimė (Gulielmas) – žmonių apgynėjas. Viktoras, Viktorė – nugalėtojas. Viktorija – nugalėjimas. Viktorinas, Viktorina. Virginija – mergina. Viras, Virė. Vitas, Vitė – gyvybė, gyvė. Vitalis, Vitalė – gyvutis. Vytautas, Vytautė. Voldemaras, Voldemarė. Volfgangas, Volfgangė.

Zakarijus, Zakarija. Zamas, Zamė. Zenonas, Zenonė – dieviškas. Zenaidas, Zenaidė. Zenobijus, Zenobija – gyvutis, dieviško gyvenimo. Zefyrinas, Zefyrina. Zigfrydis, Zigfrydė. Zitė. Zigmantas, Zigmantė – nugalėtojas. Zuzana – baltoji lelija. Zosimas, Zosimė.

SUDRAUSTINA ŽYDŲ JAUNUOMENĖ

Dėl įvykusių Kaune komunistinių ekscesų[1] tuo tarpu nėra dvejų nuomonių: „Lietuva", „Lietuvos Žinios", „Rytas", „Echo" yra vienodai juos pasmerkę. „Socialdemokrato" dar neskaičiau, žydų laikraščių nepaskaitau, tai ir nežinau, ką jie pasakys, kaip savuosius pasmerks ar bent ramins. Mane tuo reikalu tegalėtų apšviesti mūsų pačių laikraščiai, tik ir jie žydų spaudos neseka, ir tai nedovanotina[2]. Žydai – lygiateisiai Lietuvos piliečiai; Lietuvoje jiems užtikrintos visos žmoniškos teisės ir ramybė; jie siekia labai plačios tautinės autonomijos. Ir visa tai yra tenkinama. Dėl to Lietuvos valstybė turi žinoti, ką ji tenkina ir ar tenkinamieji

neša visas pilietines pareigas, – ar yra valstybei teigiamas gaivalas, nes jei būtų neigiamas, bet koks pataikavimas būtų politinė nuodėmė, o laisvių platybė – absurdas.

Ir iš viso tai žinoti itin pravartu šiuo metu, kada Lietuvos valstybė dar nėra sustiprėjusi, kada gi tėra statoma gangreit tų vienų etnografiškųjų lietuvių kaip tautinė valstybė. Lenkai ir „lenkai" iš pat pradžių yra pareiškę tam sumanymui savo veto: amžindien nesutiksime, kad Lenkijos „folwark na północy"[3] būtų lietuviškas! Ir to nuosekliai laikosi: miestuose ir kaimuose laikosi didžiausia panieka, užgaulingai koneveikdami lietuvius ir „jų" valstybę. Vadinasi, visur atvirai skelbiasi Lietuvos valstybė esanti ne jų valstybė; jų valstybė kur kitur.

Rusai ne komunistai to nesiskelbia, nes ir komunistinė Rusija – ne jų valstybė; jie džiaugiasi, turėdami sau ramų kampelį, kur jie pagerbiami ir aprūpinami. Komunistai kas kita – jie atėjūnai ir perėjūnai. Už savo centrų pinigus jie tą patį skelbs Lietuvoje ir visur, kur tik nori.

Kai lenkai ekonomiškai žemės reformos paliesti pyksta, o rusai yra be geros išeities, Lietuvai itin svarbu žydų valstybinė nuotaika; jie nėra paliesti ir kitur nesiveržia; sionistų Palestina ir menka emigracija tenai vieni niekai, nieko nesusveria. Žydai galėtų ir turėtų būti gyvenamojoje valstybėje itin lojalūs ir bešališki; jie čia ir poziciją ima rinktinę – sudaro kuone patys vieni miestelėnų luomą, yra kuone tie vieni buržujai. Visa mūsų valdininkija su savo pasiturėjimu vieni niekai minioje pasiturinčios žydų buržuazijos.

Nei aš, nei kiti Lietuvos piliečiai žydams nepavydime, kad jie per amžius prisirengė prekiauti, pramoninkauti, pinigais verstis. Bet mes turime teisės laukti, kad Lietuvos žydai, radę čia patogių sulyginti sąlygų dirbti ir gyventi, patys gera valia pajus noblesse oblige[4] gerai velyti žmoniškai valstybei ir padėti jai kuriamojo darbo dirbti.

Žydai veik visi raštingi, periodinę savo spaudą seka, tai kultūrinti ir valstybinti žydai per spaudą yra nesunku, reikia tik pastangų. Ir valstybė privalo žinoti, ar ir kiek pastangų yra šia kryptimi dedama.

Žydai gi patys mato ir junta, kokiuo malonumu, palankumu jiems, net pagarba lietuvis spaudžia jiems ranką, kur tik pajunta tų jų pastangų. Ar tai jiems bloga? Labai naudinga, nes savos teisės lengviau plėsti, kai esti daug palankių, kai yra kuo pasididžiuoti: štai ką mes esame jau padarę, o štai ko jūs dar nesate mums padarę. Vadinasi, žydų viršūnės, žydų inteligentija autonominėje savo srityje turi vieni patys pakelti kultūrinimo ir valstybinimo naštą, kai kitiems į jų sritį įeiti nei galima, nei yra patogu. Jei ko tad betruks, žydai vieni bus kalti ir patys sau atsakomi.

Kai aš žiūriu tad į žydų nelojalumo pasireiškimus, tai man, labai draugiškai nusitiekusiam, tikrai širdį sopa ir kyla didelė pretenzija, kodėl jie neauga, nesiauklėja pozitingai, kodėl nemyli ir negerbia tų valstybinių gaivalų, tarp kurių jiems yra lemta gimti ir būti. O nesiauklėja – tai įrodo jų jaunuomenės pirmon galvon pasielgimas. Žydų jaunuomenė, ta pati žalioji, visados esti priešakyje tvarkos darkytojų ir gvaltavotojų. Jaunuomenė protu nesivaldo, ji betarpiškai ir atvirai reiškia savo sielos esmę. Jei netvarką ir nevalstybingumą pareiškia, tai aišku, ji neauklėta arba auklėjama kreiva metode, žalinga valstybei, žalinga ir pačiai žydų tautai; dėl jų jaunuomenės susidaro nepasitenkinimas visa žydų tauta, atsakoma už savo vaikus. Revoliucininkų komunistų eilėse esti daug žydų; jie brendę, jie gali sakytis tokią ideologiją, tokį visuomeninį pasaulėvaizdą jau esą susidarę ir patys savęs nebeįveikią, tai tegul ir kiti su jais, tokiais, skaitosi. Jaunuomenė dar yra įveikiama, ir žydai turi ją patys įveikti norsgi dėl žmonių akių, jei nenori, kad nežydiškieji valstybės gaivalai imtų kištis į jų jaunuomenės auklėjimą, atseit valstybinimą.

Konkrečiai kalbant man visai nebuvo pikta, kai per šias demonstracijas niekur iki tam laikui Kaune nematyti tipai, juodi, garbanoti, fanatingi, neapykantos pilnomis akimis šaukė miniai: „Pozdravliaju vas – čerez dve nedeli budut i tut sovietу!"[5] Arba pabaigoje demonstracijos, kai tyčia galvą apsitūlojęs (suprask – sužeistas) žydas šaukė: „Tovarišči, my dostigli svojej celi – policija nas nigde ne smogla zaderžat! Žditež, kogda my vas pozoviom v delo, a poka raschodites!"[6]. Tai jų amatas. Bet šiurpas

kratė ir didžiausias piktumas ėmė matant, kaip žydukai pusbernėliai ir pusmergėlės nematytu orientaliu aistringumu ir arogancija, pasišokėdami, kad pasiektų, mušė per veidus rimtus amžium ir padėtimi piliečius nežydus (žydui nė vienam niekas nesudavė), reikalaudami, kad nusiimtų jiems, rėkaujantiems, kepures. Šiurpas kratė, nes neapykantos srovė ritos per nežydų minias. Ir aš esu girdėjęs vieną, kurs, gavęs per veidą ir keldamas nuo žemės nudaužtą kepurę, sugriežė dantimis: „Nugi, ė čiagi kas dabar daros? Žydukai mums pogromus daro..." O kitas jam į žodį: „Provokuoja sau pogromus. Ar žinai, kokie jie švelnūs esti po kiekvieno pogromo bent dešimtį metų, kol užmiršta..." Ir eina abudu apie tą pat kalbėdamies.

Nu, kas bus kaltas, jei kitą kartą ištiks ekscesai – jau prieš žydus? Fašistai? Mes juos smerkiame. Smerkite ir jūs, broliai žydai, savo chuliganus. Smerkite atvirai, kad nebūtų galima nieko bepaskaityti tarp eilučių!

Arba vėl, kai Rotušės aikštėje vieni iš ančių išsitraukė raudonas skraistes, sako, iš Gardino gatvės atbėgę prie jų trys žydukai skautai ir savo skautinius pagalius padavę jiems toms skraistėms prisirišti. Tai išvydus, per jaunuomenės minią persirito pasipiktinimo vilnis: „Skautai... skautai... savo pagalius..." Skautų organizacija – itin valstybiška; ji prisiekia Dievui, Tėvynei ir skautybei – trimis pirštais. Lenkai ir žydai, sako, Tėvynei nesiekią, tad tik dviem pirštais. Bet tai nereiškia, kad skautybės idėja būtų iškreipta, nukreipta prieš valstybę. Ar norima, kad ir į skautų organizaciją imtų pašaliečiai kištis ir ją kontroliuoti?

Vienas labai gudrus žydas rašytojas dar 1917 m. man yra karčiai išmetinėjęs: „Visos tautos turi teisės turėti savo tarpe išgamų, tik vieni žydai negali išgamų turėti..." Jis šitaip teisino apstų žydų dalyvavimą Rusijos bolševizme. Gal ir taip. Vis dėlto jei kurios, sakysime, mokyklos auklėtinis nusideda, mokyklai dėl to esti nemaža negarbės. Manau, kad ir tie trys skautai, kitam tikslui jiems įteiktas lazdas paskubėję pakišti netvarkos darytojams, žydų skautybei garbės nepadarė, ir tie trys skautininkai reikia iš skautų pašalinti nedvejojant, kad būtų aišku ir kitiems draugams skautybės idėja.

Bendrai ir rūpestingai svarstykime ir nagrinėkime savo jeibes, broliai žydai. Aš esu jūsų draugas ir, ak, kaip nenorėčiau virsti nedraugu. Bet kai gausiu iš kurio blozno per veidą, gali mano, kaip ir kitų piliečių, nuotaika pasikeisti. Nei man pačiam, nei žydų tautai, nei Lietuvos valstybei neapykanta nebus pliusas.

DAMININKAS BUKANTAS
(1873–1919)

1919 m. sausio 19 d. Zarasuose (be reikalo pravardžiuojamuosiuose Ežerėnais)[1] pasimirė ir ten pat aukštame kalne paežerėje palaidotas Zarasų apskrities gydytojas Damininkas Bukantas. Jo myrį yra paminėjęs bene tas vienas kun. J. Bikinas[2], velionies bendradarbis, įdėdamas be savo parašo trumpą iš 34 eilučių nekrologą į Kauno „Vienybę"[3] tų pat metų balandžio 16 d., Nr. 15. Vadinas, lygiai po trijų mėnesių. Sunkūs laikai sunkino susisiekimą, o ir to laikraščio akys buvo kur kitur kreipiamos, ne į atskirus žmones, kad ir jie būtų buvę labai žymūs veikėjai. Gražų, nors kuklų paminklėlį iš akmens ištašydino Kaune, padedant ištikimam nabašninko draugui Zarasų advokatui, paskui Lietuvos Teisingumo ministeriui Antanui Tumėnui[4], nabašninko bendradarbis pramonėje Zarasų šaltkalvis Jonas Mažeika – savo lėšomis; bet, rodos, bus pas jį dr. Bukanto likę pinigų, įdėtų į bendrą verslą. Šisai paminklas puikiuose Zarasų kapuose teko pašvęsti man, dalyvaujant Teisingumo ministeriui A. Tumėnui, Švietimo ministeriui K. Jokantui[5], M. Pečkauskaitei – Šatrijos Raganai ir didelei miniai apylinkės ir tos pat vietos žmonių visų tautų ir tikėjimų. Tai buvo 1925 m. birželio 2 d., Sekminių trečią dieną.

Stebuklingai gražus oras, stebuklingai graži kapams vieta, žiūrėk, bene pati gražioji visoje Lietuvoje, poetinte poetino visą tą atsitikimą ir paliko dalyvavusiems labai gilaus ir meilaus įspūdžio. Šis atsitikimas lyg iš karsto prikėlė ir mums vėl prieš akis pastatė dr. D. Bukantą – didžiulį mūsų tautos užtarytoją

aname Lietuvos pakraštėlyje, kur jau gudai prasideda, ir tie dažnai sulenkėję.

Aš a. a. daktarą Bukantą pažinau, daug ko apie jį žinojau; ir ką žinodamas, iškėliau tą dieną aikštėn per pamaldas bažnyčioje ir kapuose. Kapuose buvo labai daug kalbėta taip minėtųjų mūsų vyriausybės atstovų, taip tos vietos žmonių, kurie velionį tebeatminė. Iš visa to man susidarė įdomus vaizdas, kurį aš ryžaus pakartoti štai platesnei visuomenei.

Tai padaryti lyg verste esu priverstas minėtojo nekrologo. Jis baigias žodžiais: „Prakilni Tavo dvasia, naudingi visokeriopi Tavo darbai bus Tau geriausias paminklas. Tegul Tavo atminimas amžinai pasilieka ne tik Zarasuose, bet ir visoje šalelėje, ir kelia į darbą atgimstančiai Lietuvai didvyrių eiles!" Didvyrių mums reikia; reikia jų ištisos eilės; reikia, kad kas juos paskatintų į naudingą darbą Tėvynei. Bet kas tai padarys, jei Bukantų ir kitokių pavyzdingųjų veikėjų darbai tebus mielai minimi vien Zarasuose ar kuriame kitame Lietuvos kampe? Zarasuose gana yra dr. D. Bukanto paminklų, paliktų visoms tautoms, visiems tikėjimams. Ten, kur jis turėjo įsigijęs savo namelius, visa gatvė praminta Bukanto vardu. Plačiau gi skelbdamas zarasiškių ir kitų atminimus, aš gavau juos papildyti žiniomis iš kun. J. Bikino, iš „Rygos Garso" 1917 m. dr. D. Bukanto straipsnių, iš A. Tumėno, iš P. Avižonio[6], dabartinio Lietuvos universiteto rektoriaus, iš kun. K. Bukanto[7], velionies brolio, iš M. Mašiotienės (Pranienės)[8], a. a. Vandos Bukantienės seselės, nabašninko formuliaro, esamo pas taikos teisėją, kurs tvirtino testamentą, iš „Lietuvių Tautos" I knygos 453 p. (dr. D. B. straipsnio)[9], iš paties B. rankraščių: juodraščio testamentui ir juodraščio bylai pas taikos teisėją. (Abudu dokumentu pas A. Tumėną. Iš jo gi esu gavęs ir fotografiją reprodukuoti).

* * *

A. a. daktaras Damininkas Bukantas yra gimęs 1873 m. rugpjūčio 11 d. Kegrių viensėdyje, už 3–4 kilometrų nuo Viekšnių miesto, tad tikruosiuose Žemaičiuose, toje būtent dalyje, kur

žmonės kalbėdami „baritonuoja". (Šį terminą vartojo prof. kun. K. Jaunius tarmėms išskirti)[10]. Vieta lygi, bet sėdyba Virvyčios upelio skardyje, su dvarvietės liekana gerai suaugusia liepų alėja. Viensėdis nedidelis, nuo dviejų valakų.

Kegrių dvarelį per ilgą laiką nuomavosi Bukantai, žmonės inteligentingi, bet bežemiai, iki tam laikui, kol rusai jį suskaldė. Bajorams Bukantams būtų nieko netekę, o paleisti iš rankų seniai gyvenamoji vieta skaudėjo. Tad pasirūpinta, kad dvarvietę gautų valstiečiai Petrošiai, o Adomas Bukantas vestų Agniešką Petrošalę. Taip Bukantai ir liko toje pat vietoje, jau savininkai, nors jų bočiai buvo kilę iš Pikelių parapijos, Bukančių okolicos.

Bukantų pavardė grynai lietuviška, kaip ir patys tos pavardės žmonės buvo tikri žemaičiai, čia pat iš prabočių išdygę, ne kokie lenkai atėjūnai. Kulių par. senovinį, nelygų sienojų suleidimą, girdėjau, vadiną: buk-kantas. Tai ir rašome tą pavardę per a, ne per o, nors žemaitiškai tariama: Bukonts. Nabašninkas ir pats lietuviškuosiuose savo raštuose rašydavosi per a, nors oficiališkai rašėsi per o.

Gimnaziją D. Bukantas išėjo Šiauliuose apie 1893 ar 4 metus ir įstojo į gamtos skyrių Petrapilio universitete. Kokiais sumetimais jis tai padarė, aš neturiu žinių. Spėju tačiau jį norėjus tapti – mokslo žmogum ir padaryti mokslo karjerą. Gamtos mokslai praktikai ne ką gera duodavo; gamtininkams tebuvo vienas kelias – eiti mokytojauti gimnazijoje, o tai nėra malonioji ateitis. Čia pat tuo pat laiku, gal metais vyresni ar jaunesni, buvo a. a. Povilas Višinskis, žemaitis, P. Avižonis, profesorius, Jurgeliūnas[11], profesorius, ir dar kiti, susimetę į Lietuvių studentų draugiją, tad palaikę savo tarpe tamprius ryšius. Čia Bukantas itin atsidėjęs studijavo chemiją, svajodamas, kaip čia apsivertus, kad galima būtų ta mokslo šaka patarnauti Lietuvai: ištirti lietuvių valgymų maistingumą, tad ir racionalumą, Lietuvos dalykų pramonei tinkamumą ir kitką. Avižonis ir kiti draugai buvo linkę į tą pat pusę, tačiau visi jie nematė jokios galimybės įsteigti bent nedidokas laboratorijas Lietuvai tirti. Tad vis dažniau kildavo jiems mintis, ką darys, išėję gamtos mokslus, kuo uždarbiaus sau gyventi ir kuo atsimokės tėvynei, kuri pila jiems lėšas mokytis?

Tad vieni išėję fakultetą, kiti vos įpusėję, gavo imtis kitų mokslo šakų. Bukantas, išėjęs tris kursus gamtos, Avižonis, Jurgeliūnas išsirinko mediciną. Bukantas atsirado trečiame kurse Charkovo universitete ir išėjo jį 1900 m.

D. Bukantas, eidamas mokslus, visados, nuo pat pradžių, buvo rimtas, nusistovėjęs ir tvarkingas jaunikaitis. Kai atmeni jaunas jo dienas, vis tau rodos jis buvęs vienas tų retų jaunikaičių, kurie, ir blozneliai tebebūdami, nėra padarę klaidų ir įsišokimų. Darbštus, puikiai mokęsis, buvo gerbiamas ir mylimas tiek draugų mokinių, tiek pedagogų.

Iš pat mažens buvo tikrai žemaitiškai dievotai motinėlės išauklėtas, toks ir paliko, nė per vieną savo gyvenimo laikotarpį nenustojęs savo religingumo, nors su tuo niekur neprasikišdavo, su nieku nesiimdavo dėl tikėjimo; iš viso tų dalykų, moksleivis būdamas, visai nekeldavo aikštėn, dėl to ir nesikivirčydavo su kitokios nuotaikos draugais. (Apie principus kalbėti netenka: mokyklos suole tebesėdėdami, jaunikliai tesivaduoja nuotaika.) Bet ir iš viso Bukantas buvo tolerantingas, kada žmonių principai ar nuotaika neužkliudė plačios visuomenės. Jis pakitėjo tik gerai pagyvenęs, kada pasijuto turįs pareigą visuomenės vardu kalbėti, jos vardu kuo džiaugtis, jos vardu nuo ko gintis.

Visados rimtai žiūrėjęs į gyvenimą ir į einamąsias inteligentų pareigas, Bukantas ir žmonių gydyti rengės itin rimtai. Draugai liudija jį universitete pasisėmus labai apsčių medikui reikiamų žinių, kad nebūtų koks žiniuonė, tesugebąs tą pačią suirusią paciento sveikatą pabaigti suardyti, ne palopyti. Ir kai atsirado pirmoje savo praktikos vietoje Dusetose, čia tuojau įgijo nematyto žmonių pasitikėjimo taip teikiama medicinos pagalba, taip nepaprastu savo malonumu. Bukantas nebuvo saldus ir glencuotas; tai abuoja; bet buvo toks ramus, lyg savo viduje neturįs nėmaž kartėlio; toks paprastas, savas žmogus lietuvis, jog dusetiškiai tuojau jį aplipo.

Nesitenkindamas universitete gautomis žiniomis, Bukantas nuolat sekė pirmyn žengiantį medicinos mokslą, nuolat pats tobulinosi ir turtėjo naujomis žiniomis iš knygų ir iš praktikos, nuolat tyrė sveikatos stovį savo gyvenamajame krašte. Atvykus

į Zarasus privatdocentui Rimavičiui, Aklių globos pasiųstam, Bukantas, metęs jau didelę savo praktiką, pirmas atsirado šalia daktaro Rimavičiaus pasimokyti akių gydyti, ypač taip įkyrios lietuviams trachomos, „akių raudonumo". Bukantas čia išbuvo daugiau nei du mėnesiu, nuo ryto iki vakaro dirbdamas darbą, padėdamas Rimavičiui. Paskui gavo komplektą instrumentų operacijoms daryti; tačiau Aklių globos skyriaus neįsteigė, ir šitie instrumentai, testamentu skiriami sumanytam Vilniaus lietuvių universitetui, dabar atiteko tokiam pat Kauno universitetui, jo akių klinikai prie Raudonojo Kryžiaus. (Įteikė testamento vykintojas A. Tumėnas.) Pradėtas trachomos tyrimas Lietuvoje būtų, neabejojame, davęs gerų rezultatų, bet ištiko japonų karas, ir daktaras Bukantas buvo 1904 m. rugsėjo 7 d. mobilizuotas ir pašauktas tarnauti Amūro apygardoje: Nikolske-Usuriske, Imane ir Charbine. Į atsargą buvo paleistas 1906 m. sausio 14 d.

Dabar mes dr. Bukantą randame apskrities gydytoju Alūkštoje[12], Kurše, bet lietuviškoje jo dalyje. Čia jis aptiko keletą sau lygių lietuviškai nusistačiusių inteligentų: nebejauną senovinę Lietuvos bajorę itin prakilnios sielos Skorulskienę, Ferdinandą Klimavičių, Izabelino dvaro savininką, bet kilusį iš Žemaičių, nemaža jaunų kunigų lietuvių (Kuršas tada dar priderėjo į Žemaičių vyskupiją)[13], Vandą Jasienskaitę ir dar kai ką.

Vandą Jasienskaitę Bukantas pažino pas Podrezus, kur buvo iš pradžių apsigyvenęs, o Vanda buvo čia atvažiavus į savo motinos dėdę, tad savo senelį, Podrezą pasigydyti nuo neurastenijos. Ir daktarui Bukantui teko ji gydyti. Šita Vanda turėjo Bukantui geros įtakos; tad apie ją kiek plačiau.

Vanda buvo iš linkuviečių bajorų, kurie buvo pradėję lietuviais dėtis. Pirmasis tikrosios lietuvybės pionierius čia buvo Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis[14]. Jasienskiai: Marija, paskui Pranienė Mašiotienė, Vanda, paskui Damininkienė Bukantienė, Kazimieras[15], paskui medikas, buvo „lietuvių" grupės toje pat šeimoje, kur Stasys, paskui Vilniaus kanauninkas[16], ir Ona, paskui jo šeimininkė senmergė, buvo griežčiausi „lenkai", aršiausi Lietuvos ir lietuvybės nekentėjai ir jos priešai; tokie jie ir liko, įsižiūrėję į „Orzeł Biały"[17], kurs atstojo jiems patį Poną Dievą ir

Katalikų Bažnyčią. Kun. Stasys – geras pamokslininkas, bet jo pamokslų pradžia ir pabaiga – tas pats – Orzeł Biały, lietuviai vilniečiai žino, kiek galų gale įgrisęs klausytojams, kurie nebuvo lenkai bruzdikai.

Nepaprastai gera, švelni, jautriaširdė, demokratė, užjaučianti vargo žmones Vanda Jasienskaitė buvo fenomenalių gabumų. Nors tebuvo namų mokslo, ji buvo tiesiog devynerių talentų; ko tik ėmės, viską darė sparčiai, gerai, dailiai, kažkaip – skaniai, o fortepijoną taip skambino, jog klausytojams ašaros iš akių tryško.

Atitiko kirvis kotą. Ne mažiau geras, švelnus, minkštaširdis Bukantas, patriotas idealistas, vos žemės siekiąs žmogus, nė pasvajoti negalėjo tinkamesnės sau gyvenimo draugės. Ir Vanda matė jį „aukštos doros, gryną, kaip ašarą, dirbantį Tėvynei Lietuvai ne dėl pelno, ne dėl karjeros, na, visai retą žmogų anuo laiku, o šiais laikais – dar retesnį", anot M. Mašiotienės betariant. Na, jaunų širdys sukrito. Bet daktaras Bukantas gerai žinojo Vandos nesveikatą; sunkios jos ligos pats nepagydęs, nesipriešino, gal net patarė Podrezui, kad ją išvežtų į Rygą, į kliniką. Podrezas taip ir padarė, tačiau ir klinikoje ligonis nepasveiko, ir buvo tokia, jog apie ištekėjimą negalėjo būti nė kalbos. Taip Rygos gydytojai buvo griežtai nusprendę.

Sugrįžusi atgal į Alūkštą, Vanda ėmė kuriam laikui gerėti. Dabar daktaras Bukantas visą atsakomybę už Vandos sveikatą pats pasiėmė. Aš pats esu daktaras, žinau, ką darąs, atsakinėjo giminėms, pasiryžęs Vandą vesti ir – išgydyti. Bukantas buvo sąžiningas žmogus ir sąžiningas gydytojas. Lengvaširdis, dėl vieno užgaido nebūtų skandinęs giliai mylimos savo mergelės. Bet įsimylėjęs savo pacientę, tarės tikrai duosiąs jai tokių higienos ir klinikos patogumų, kokių ji neturi net turtinguose Podrezo namuose. Jai tad skyrė visą savo žinojimą, visą patyrimą, visą susirūpinimą. Turėdamas nuolatinėje savo globoje, nuolatinėje savo priežiūroje pacientę, daktaras manės kvėpte jai įkvėpsiąs gyvybės. Bet kavalieriui ir panelei nepatogu buvo per artimi santykiai, potam da žmonės galės juos įžeisti, tai ėmė ir 1906 m. spalio 20 d. ją vedė ir jau su žmona ligoniu atkilo apskrities gydytoju į Zarasus.

D. Bukantas buvo tiek laimingas, kiek neesti laimingas joks sveiką ir didžiaturtę žmoną gavęs. Bet Vanda Bukantienė nebeilgai teteikė jam laimės: ji bepagyveno septynius mėnesius ir 1907 m. gegužės 20, savo jungtuvių dieną, mirė, palikdama Bukantą našlį, nežiūrint visų jo pastangų. Jos kūnas buvo parvežtas atgal į Alūkštą ir palaidotas Podrezų šeimynos kape.

Rinktinis žmogus nustojo rinktinio žmogaus. Bet paliko prisirišęs prie jo visa širdimi, visomis pajėgomis ir jau per visą savo amželį nebeužmiršo ir savo jausmų nebesuprofanavo nė mintimis. Vesti nė iš tolo nebeketino.

Antai poetė Stefanija Jablonskienė[18] aplankė dr. Bukantą su savo dukterimis. Iš tolo primena jam reiksią vesti. Bukantas atšovė: „Kam? Juk vesti – tai paimti visai svetimą žmogų šėryboms". Nebemažą savo turtą daktaras testamentu, surašytu Tartu mieste 1916 m. sausio 22 d., bevelijo paskirti „Mano žmonos Vandos Jasienskaitės Bukantienės vardo stipendijai prie Lietuvių Dailės draugijos[19] dailininkui lietuviui (t.y. lietuvių kilmės, gyvenančiam Lietuvoje ir vartojančiam kasdieniame gyvenime lietuvių kalbą), kuris imtųsi tyrinėti lietuvių tautos dailę... Arba paaukoti Lietuvių Dailės ir Mokslo namams Vilniuje[20] su pritinkamu pažymėjimu, jog ta auka daroma atminti a. a. mano žmonai Vandai Jasienskaitei Bukantienei".

Visus mažiausius savo žmonos daiktelius daktaras išlaikė per visą amžių didžiausiu pietizmu ir kasdieną už ją meldės. Man ją rankas sudėjęs minėjo, kaip kokią šventąją. Tokios meilės aš nebuvau matęs ir paskui nebemačiau: ji tikrai nežinojo mirties ribų; bent su jomis nesiskaitė. Tokia meile tegalėjo mylėti Vilniaus romantininkų[21] epigonas.

Tokios pat nuomonės apie Damininką Bukantą, kaipo žmogų, veikėją, tautietį, kataliką, buvo ir kitas jam lygus idealistas a. a. kun. Pranas Turauskas[22], Utenos klebonas (miręs tais pat 1919 m., ne kiek tevėliau už Bukantą, geg. 24 d.).

Daktaro Bukanto gulimasis darė nepaprastą įspūdį. Labai kuklu, o prie lovelės ant mažo staliuko Dievo mūkelė ir rožančius. Ir, matyt, kad vartoja: mūkelę bučiuoja, rožančių kalba. Tai mokslavyris, išėjęs du fakultetu; vieną, be to, gamtos, kurs kitus netikiais darydavęs, sumaterialindamas juos.

Dr. D. Bukantas, gamtininkas ir medikas, antropologas ir folkloristas, tautininkas ir krikščionis, „kiekviename colyje" buvo gyvas padaras religinio idealizmo ir altruizmo. Krikščionybė jam nebuvo tik skraistė prisidengti; toli gražu, ne: jos tikyba tikėjo, jos dorybe dorėjo. Ir tai jam nėmaž nekliudė būti pažangiu moksluose. Liovės specialinęsis akių gydyme, ėmė rimtuosius savo pacientus siunčioti į Dinabarką pas garsėjusį tuo laiku dr. Naiševskį, okulistą; nebevažiavęs tuo tikslu nė į Petrapilį specialintis, kaip buvo ketinęs ir tam pinigų taupęs. Užtat sekė ir žymėjosi kitus dalykus. Per Mokslo Draugijos visuotinį susirinkimą Vilniuje medikų sekcijoje demonstravo sifilio pavyzdžius, jo nufotografuotus, ginekologinius dirbtinius pačių lietuvių prasimanytus padargus. Bene bus tik apie tuos dalykus ir jo rašte žurnale „Medicina ir Gamta"[23], kurs tuo laiku buvo bepradedąs eiti, bet teišėjo du numeriu. Ar kas neturi jų? Dovanokite Universiteto knygynui. O ir Rusijos Lietuvių Seime Petrapilyje[24] jis buvo referentu atgaivinto Vilniaus universiteto. Su šita idėja Bukantas per visą savo amžių nesiskyrė, lyg atspėdamas artinantis laiką, kada lietuviai tikrai turės savo universitetą.

Štai nuomonės apie krikščioniškąją gyvenimo etiką, paimtos iš jo publicistikos 1917 m. „Rygos Garse".

„Žmogus pradeda savo gyvenimą gyvuliu. Siela jo neveikia; tik su tikėjimo pagalba ji pradeda vystytis, pirma priverčiamai (pasyviai). Jeigu sielos vystymasis sustoja pasiaukelėje ir krikščioniškoji civilizacija nebeturi įtakos, tada ir pradeda gylioti neraliuotasis gyvuliškumas" (Nr. 16, „Mūsų žemės nacija ir atėjūnai").

„Laisvė pradedama suprasti kaip paties savęs nebevaržymas, svavalijimas: ką noriu, tą darau... O laisvę reikia suprasti altruistiškai, ne egoistiškai; atsižvelgiant į kitų norus ir reikalus... Ne kiekvienas žmogus išauga žmogum – išmintingu, doru padaru. Daugelis sustoja pusiaukelėje... Iš jų didelis pavojumas valstybei" (Nr. 34, „Iš kur gresia pavojus?").

„Viename buvusiojo Rusijos lietuvių Seimo posėdyje sykį kažkas sušuko: „Ir mes (socialistai) katalikai, ir mes katalikai! Pažiūrėkite!.." Jie norėjo savo metrika arba pasportu įrodyti ir

jie katalikai esą!.. Ar tai tokiuo būdu pradėjo apsireikšti lietuvio sveikas protas? Ne, tai ne lietuvio sveikas protas, tai čigono valkatos blevyzgojimas... Sveiko proto lietuvis žino ir supranta, jog tas tėra katalikas, kurs eina katalikybės priedermes, Katalikų Bažnyčios nustatytas. Paklausk tokio „ciciliko kataliko", kada jis išpažintį bėra atlikęs? Išgirsi atsakymą: „Aš tokiais niekais nebeužsiimu..." (Nr. 47, „Lietuviai, nenustokite sveiko proto!").

„Lietuviai priprato atskirti tikros vertės juridinę teisę, kuri privalo turėti savyje dorybės pamatą, nuo tų juridinių teisių, kurios esti valdžios nustatytos jos pačios labui, visai be moralio pamato... Dabarties laikais, kada revoliucija, neatsižvelgdama į juridines teises... suteikė žmonėms palengvinimų, pradėta gerbti „revoliucijos kelias"... nepasvarstant, kiek tame darbe yra etikos arba dorumo pagrindo... Revoliucija gerbiama, kaipo fizinė pajėga, nugalėjusi kitą, menkesnę pajėgą... Čia tūno bjauriausis pavojus..." (Nr. 49, „Etikos arba dorumo stoka").

„Žmonija yra kažkoksai konglomeratas, iš trupinių sulipdyta gurguolė. Žmonija nesusideda vien iš žmonių, t.y. išmintingų ir doringų padarų. Jon įeina ir tokių žmogaus pavidalų, kurie vadina save protingais gyvuliais, nes atmeta tikėjimą... Toliau, žmonijon įeina krikščionių veidmainių dalis, kurie išnaudoja krikščionybės vardą, prisidengdami juo savo visokiems materialiems reikalams pasiekti, kaip va: kariaujančiųjų valstybių valdovai ir didžiūnai... Ramieji žmonijos sąnariai, t.y. tikrieji krikščionys, mažai besverią visame tame mišinyje, nes jie yra kentėtojai karo bausmės dėlei savo prasikaltimų už neparodymą gerų pavyzdžių, neprotestavimą savo artimų gyvuliškam gyvenimui ir žvėriškiems santykiams. Tokiai žmonijos sąstatai esant, kur tik ketvirtadalis tėra žmonių, kurie stengiasi tikrais žmonėmis būti, pati žmonija nėra mūsų pasaulio šeimininkė" (Nr. 52, „Kada bus karui galas?").

„Žmonija pagrimzdo materializme ir egoizme; ji nebepajėgia aukščiau pakelti nei savo galvos, nei akių, nei minčių. Kad idealizmas imtų viršų žmonijoje, tai karo visai nebūtų... Tad reikia naujais pamatais išauklėti žmonija, kad jinai taptų tikra, geros valios pasaulio šeimininkė... Svarbiausias jos pagrindas –

altruizmas. Bet altruistais tegali būti ta žmonijos dalis, kuri jau yra atradusi ir supratusi absoliutę vertybę, t.y. turi tikėjimą į Dievą" (Nr. 52, „Kaip nuo karo apsisaugoti").

Tą patį pareiškia ir įdomusis tuo atžvilgiu dr. Bukanto testamento punktas, kuriuo jisai „prie Lietuvių Mokslo Draugijos steigia stipendiją katalikų kunigui lietuviui (kas yra jo nuomone lietuvis, žiūr. viršiau jo paaiškinimą), kurs imtųsi studijuoti pedagogijos, visuomenės doros mokslus, ir remdamasis pamatu, jog žmogaus siela tėra jo vienintelė absoliutė vertybė, imtųsi tardyti lietuvių auklėjimo normą".

Savo kūnu Bukantas visai nesirūpina ir kitus prašo juo nesirūpinti, nes esąs kariškis, tai palaidosią jį „ten, kur Dievas duos mirti".

Kaip Bukantas jautrus buvo religijos dalykuose, įrodo jo pasiteisinimas taikos teisėjui. Grupė zarasiškių bruzdikų, kurie jau tuomet ėmė kovoti su lietuvybe, sumanė Zarasų kleboną J. Liasauskį[25] ir patį Žemaičių vyskupą denuncijuoti Metropolitui; prirašė ant jų nesąmonių ir net užgaulių dalykų. Denunciacija su visais parašais pateko į lietuvių rankas. Be kitų, buvo pasirašęs ir Chl. Sutikęs jį Miesto valdyboje, dr. Bukantas atsisakė paspausti ištiestą jam ranką. Chl. Bukantą apskundė už garbės įžeidimą taikos teisėjui. Bukantas teisėjui suformulavo motyvą, dėl ko jis tai padarė. Būtent Chl., užgaulingai oficialiame dokumente kalbėdamas apie jo, Bukanto, dvasiškąją vyresnybę, tuo pačiu užgavęs ir jį, Bukantą, kaip tikintį žmogų. Rankos paspaudimas esąs artimybės ženklas, o jis nenoris būti artimas ir tolygus kuoneveikėjui dvasiškijos ir užgauliotojui religinių jausmų. Nutylėti ar kompromisą daryti dalykuose, kurie buvo širdžiai brangūs, Bukantas nemokėjo. Bažnyčia, religija, draugai, vienminčiai jam buvo šventenybės.

Meilė, nuodėmė Bukantui buvo visiškai konkretūs dalykai, ne abstraktai. Nusidėti Dievui, artimui ar pačiam sau Damininkui buvo labai sunku. Jis gal nė negalėjo to padaryti; tai buvo priešinga jo esmei; esti gi žmonių, kurių organizmas neprisiima alkoholio ar kitų kurių narkotikų.

Dr. Bukanto laikais buvo dar kitas Zarasų klebonas, seniai

ten įsigyvenęs J. Ž.[26], Kauno Kunigų Seminarijos profesoriaus Petro Barausko[27] vienamintis. Lietuva, lietuvybė jiem dviem ir kitiem jų vienminčiam buvo tik rakštys lenkų panagėje. Klebonas J. Ž. darė daugybę nemalonumų dr. Bukantui ir jo sudarytajai grupei lietuvių. Bet kaip kitaip su klebonu dr. Bukantas pasielgė neg su Chl.!

Bet pirma tarsiu keletą žodžių apie tą Zarasų būrelį. Jis buvo nedidokas. Dr. D. Bukantas buvo ten pirmasis lietuvybės pradėtojas ir pionierius. Aplink jį spietės, jį lankė, su juo draugavos ir dirbo minėtasis jau šaltkalvis Jonas Mažeika su savo šeimynėle, kurpius Adomas Balbata su savo šeimynėle, kurį laiką mokyklų kapelionas a. a. kun. Kazys Macius[28], nepaprastai talentingas rašytojas, ten pat džiova miręs; iš kaimo lankydavo ūkininkė Karalienė ir pris. advokato Adolfo Butkio[29] brolis Alfonsas Butkys. Nuo 1910 m. prie jų visų prisidėjo dar advokatas Antanas Tumėnas, kiek vėliau a. a. Mykolo Prelgausko[30] seselė Zenkevičienė su Vanda Silvestravičaite, abidvi rankų darbų meistrienės, dabar turinčios fabrikėlį Skapiškyje; dar paskiau kun. Mikelinskas[31] ir kun. dr. Liasauskis.

Lenkai su panieka žiūrėjo į tą nedaugingą būrelį, sakydami: „Szewc, kowal, Bukont – oto i cała wasza Litwa“[32]. Ir nekentė jų. Ypač vėliau klebono Liasauskio; nors tai buvo labai kunigiškas kunigas ir savo vietoje, vis dėlto buvęs lenkams „przeciwny“[33], suprask rusiškai: protivnyj; „i jego portki przeciwne“[34] – kam matės iš po apytrumpios sutanos.

Šita grupė lietuvių ne juokais sielojosi savo kūno ir dvasios reikalais ne tik Zarasuose, bet ir apylinkėje. Patyrusi ir asmeniškai ištyrusi, jog artimiausios liaudies mokyklos kapelionas kl. J. Ž. nėra jos per visą dešimtį metų aplankęs, pavedė dr. Bukantui tą dalyką iškelti aikštėn Vilniaus „Vilties“ laikraštyje. Bukantas tai padarė, pasirašydamas, bet neįvardindamas, kas tas yra, „kurio tiesioginė pareiga yra rūpintis, kad žmonės moraliai neregresuotų“. J. Ž. save pažino toje korespondencijoje ir ryžosi jos autoriui skaudžiai atkeršyti; neva senatikių vardu jis surašė gubernatoriui denunciaciją nebūtų daktaro prasikaltimų valstybei ir vyresnybei.

Denunciacija buvo šlykšti, ir daktaras tai žinojo – turėjo draugų nufotografuotą tekstą. Reikėjo matyti daktaro Bukanto veide ta baimė, ne savo likimo, ne: tai niekais buvo pasibaigę, bet negarbės, kuri „gali" prilipti žmogui, kai jis man visa tai pasakojo. Aš, kaip įgeltas pašokęs, riktelėjau:

– Ir visa to Tu jam nedrebi į akis?!

– Aš – negaliu, atsakė: jis – mano pacientas džiovininkas; supyks, susinervins, tai jam pakenks... Mediko etika man neleidžia tai padaryti. Galop man ir mūsų darbui jis nepakenks, tik sau. Tai ir tesižinai!..

Tai buvo lyg iš poterių išimta: „Ir atleisk mums mūsų kaltes, kaip ir mes atleidžiame savo kaltininkams".

Savimylę dr. Bukantas mokėjo labai griežtai sulaikyti, ir tai kėlė jį į dideles aukštybes.

Per rinkimus į Valstybės dūmą Zarasų žydai pasistatė dr. Bukantą savo kandidatu ir pravedė jį iš apskrities rinkėju į guberniją, ir jis ten būtų buvęs išrinktas, stovėjo pirmuoju kandidatu. Niekas nesitikėjo, kad jis atsisakys. Ir labai nustebo, kai be jokių pasiaiškinimų nuo tos garbingos ir pelningos kandidatūros paskutinėje valandoje atsisakė Martyno Yčo[35] naudai. Parvažiavusį į Zarasus žydai apniko, skaudžiai išmetinėdami, kam jis juos užvylęs: žydai juo, ne kuo kitu, buvę pasitikėję.

Dr. Bukantas gražiai juos atsiprašė, pareikšdamas, jog kaip tik tas didis juo pasitikėjimas sulaikęs jį nuo prisiėmimo tokių pareigų, kurioms jis vargu būtų tesėjęs.

– Mieli piliečiai! Šitas užvylis lengviau yra perkęsti neg paskui nuolatinis užvylis. Tas būtų buvęs skaudesnis. Aš jaučiuos netesįs dirbti politikos darbą. Nei pasiruošęs, nei palinkęs.

Nu, koks aš būčiau buvęs jūsų atstovas! Mėmė, daugiau nieko. O čia, mažuose dalykuose, aš tikrai jūsų neapvilsiu. Medicinos aš mokiaus ir jums tuo savo mokslu sąžiningai tarnausiu. Rasime ir kitokio bendro darbo...

Visa tai man atpasakojo Zarasų žydų advokatas Gordonas, puikiai kalbąs lietuviškai. Jis į kapines paminklo Bukantui švęsti atėjo žydų bendruomenės atstovu. Norėjęs tai viešai, visiems pareikšti, bet nedrįsęs ir buvęs susigraudinęs. O man tai, grįžtant

iš kapinių, atpasakojo didžiausiu nustebimu ir nebepasakoma pagarba tam žmogui, kurs mokėjo žiūrėti mažutytės, bet tikros naudos, o ne raškė lengvai pasiekiamų, bet tuščių garbės žvaigždžių. Žydai moka vertinti gydytoją ir jo tuoj šaukias, ligi tik sunegaluoja. Dr. Bukantui vieną sykį kažin kur išvažiuojant, atbėgo uždusęs žydas šaukdamas: „Tamsta išvažiuoji: o kas bus, jei kam nelaimė atsitiks?!" – „Šūktelėkite policiją", – švelniai pašiepė daktaras.

Ir liko daktaro Bukanto garbė Zarasuose tikrai nemirštama visų širdyse, lygiai lietuvių, lygiai žydų, lygiai jo buvusių priešininkų lenkų. Vienas senelis lenkas Kozmian pasakė man:

– Mes nesutikome principuose, vis dėlto niekados nesusigynėme, ir jis, man mirtinai sunegalavus, sugrąžino gyvybę. Wieczne odpocznienie temu szlachetnemu Litwinowi![36]

Jei priešas priešą taip mini, tai Dangaus Karalystė žemėje yra galima.

Daktaras Bukantas buvo bajoras. O „bajoras" aukštaičių supratimu yra „lenko" sinonimas. Lenkų supratimu taip pat. Tad pasirodymas Zarasuose kitos rūšies bajorų, jau lietuvių, Dominko ir Vandos Bukantų, darė sensaciją, labai imponavo lenkuojantiems ir trenkė iš jų rankų didįjį ginklą prieš lietuvybę.

– Dziwna rzecz, że Bukont i litwin![37] – stebisi lietuviška pavarde būdamas šlėktelė.

– Dziwna rzecz, że Burniewicz i polak![38] – atsikerta daktaras, ir šlėktelei nebėr kas atsakyti.

Daug Bukantui padėjo palaikyti lietuvybę, kad jis buvo nebe vienas toks. Pamažu jis ėmė sudaryti viešąją opiniją, ir tie, kurie laikės dar nebendradarbiavimo su Bukantu, tai bent nebedarė jam opozicijos. Iš pradžių tai darė, žinoma, ne kad būtų visai susipratę ar kad būtų atminę savąsias senovines lietuviškas tradicijas, bent politiškąją Lietuvos pilietybę, bet pagauti švarios skelbėjo sielos „urokiem czystego człowieka"[39].

Jei tokių liudijimų duoda politikos priešai savo priešui, tai tautinė lietuvių idėja įsigalėti gali ir priešų sielose. Bukanto prirengtieji nepriklausomai tautinei lietuvių valstybei piliečiai, mačiau, ir dabar palieka jai ištikimi. Tai didelis, nepaprastas valstybiškai nusistačiusio žmogaus laimėjimas. Bukantų–

Jasienskaičių–Skorulskienių asmens kartais daugiau reiškia neg gudriausia agitacija. Asmens – labiau nesugriaunami argumentai.

Prasidėjus šiam Didžiajam karui, dr. D. Bukantas mobilizuotas buvo 1915 m. rugsėjo 17 d. ir priskirtas į Dinabarko apygardos Sanitarijos valdybą. Iš čia spalio 25 d. vyresniuoju gydytoju pasiųstas ar pats įsiprašęs į besiformuojančius Latvių šaulių (Strėlniekų) batalionus. Tarnavo Vidžemės batalione ir Tukumo batalione ir antroje Latvių šaulių brigadoje. Pasižymėjo mūšiuose: Dragūno paupyje ties Lindenbergu 1917 m. lapkr. 5 d. ir gavo šv. Onos antro laipsnio ordiną su kalavijais; paskui Kekavos paupyje, ties Mangeliu girininku, Sileniek-Pekka ir paimant Pelnės kaimą. Dalyvavo žygyje prieš vokiečius 1915 m. XII–18 iki 1916 m. II–3. Ir su Tukumo batalionu nuo 1916 m. balandžio 4 d.

Į Laikinąjį Valstybės Dūmos komitetą pasiųstas 1917 m. birželio 2 d.

1916 m. rugpjūčio 26 d. gavo šv. Onos trečio laipsnio ordiną su kalavijais. Už karžygišką, paties savęs nežiūrint, sužeistųjų gelbėjimą 1917 m. bal. 9 d. gavo šv. Stanislovo antro laipsnio su kalavijais ordiną. Be to, dar 1909 m. už darbštumą ir uolumą kovojant su cholera buvo gavęs šv. Stanislovo trečio laipsnio, o kare Baltojo arelio medalį.

Atsistatydino 1918 m. balandžio 1 d.

Sunku buvo karas kariauti apkasuose, dažnai be duonos. Persirgo sunkiąją dizenteriją. Pakilęs, rodės giltinė veidu, bet siela nebuvo nustojusi savo skaistybės. Viename mūšyje kuo tik galvos nepadėjo. Apeina jis – gydytojas tranšėjas, patikrinėdamas apsikasusių sveikatą. Štai iš paskos sekęs sanitaras šūkteli jį kuriuo reikalu. Daktaras B. sustoja. Šiuo pat akimirksniu krinta vokiečių granata čia pat už jo, kontuzijuoja jį, apiberia žemėmis, bet neužmuša. Tai dr. B. dėjo Apveizdai, laikydamas tai ypatinga jos malone. Kad nebūtų kareivis jo šūktelėjęs, dr. B. būtų žengęs du žingsniu, ir granata būtų jam nukritusi ant pat galvos. Gavo nabagas ligoninėje devynias dienas pagulėti nuo 1917 m. gegužės 3 d.

„Vieną sykį į „Rygos Garso" redakciją užėjo kariškio gydytojo uniforma apsivilkęs apyžilis, liesas žmogelis, labai gyvas, judrus ir prisistatė esąs daktaras Bukantas. Tarnaująs latvių pulke, bet

ieškąs Rygos lietuvių jiems padėti latvių būdu organizuotis. Nors mes pirmąsyk tesimatėva, bet mums iš sykio pradėjo „roda pulti į kupetą", lyg būtume buvę seni draugai. Ir ėmė dažnai lankyti redakciją, atnešdamas straipsnelių, žinelių; tai man buvo labai pravartu, nes buvau likęs kone vienas „Rygos Garse", kai prasidėjo Rygos evakuacija. Idealus žmogus, tiesiog šventas, visas atsidėjęs savo pareigoms ir savo tautos labui. Buvo aiškaus, sveiko proto, sugebėjo organizuoti. Veikti jam sekės. Pabėgėlių komitetui jis daug padėdavo savo santykiais su įtakingais latviais. Lyg jo tipą Maironis yra pagavęs savo „Jaunajai Lietuvai", o M. Pečkauskaitė idealizavusi „Viktutėje"[40]. Santykiuose su žmonėmis buvo malonus, lipšnus. Atmenu tiesiog vaikišką jo džiaugsmą, kai jį kontuzijuotą gegužės m. aplankiau Rygos ligoninėje. Rygą dr. Bukantas apleido su rusų kariuomene, tik vokiečiams ją paėmus". Taip dr. Bukantą apsako kun. J. Bikinas, „Rygos Garso" redaktorius.

Rygos lietuviai dr. Bukantą gerai pažino. Dr. B. latviams tarnavo iš principo: tai buvo prašmatnūs, dikčiai susipratę ir veiklūs žmonės. Jų sudarytąja tautine kariuomene dr. B. negalėjo atsigerėti ir laukė nesulaukė, kada jų pavyzdžiu paseks ir lietuviai. Kol kas lietuviai, savo kariuomenės dalių neturėdami, miniomis stojo į kaimynų latvių batalionus; čia jiems buvo daug laisviau neg rusų, ypač neg lenkų dalyse, kur nedoras lenkinimas ir tada jau įgrisdavo. Dr. B. buvo ypatingas šių lietuvių kareivių globėjas.

Be to, per Rygą plaukė minių minios pabėgėlių. Čia nuo pat 1915 m. pavasario (balandžio 17 d.) veikė Jurgio Linarto[41], kun. J. Bikino ir mano sudarytasis pirmas visoje Rygoje komitetas jiems globoti ir šelpti. Čia tatai dr. Bukantas gavo gerokai padirbėti su kun. Bikinu, man išvažiavus į Petrapilį.

Galop 1917 m. į galą balandžio mėnesio ir į pradžią gegužės buvo sumanyta sušaukti į Petrapilį visų Rusijoje atsiradusių lietuvių Seimą. O tų lietuvių Rusijoje buvo daugiau kaip 200 000, vadinas, daugiau kaip dešimta dalis visų lietuvių. Seime jie turėjo išspręsti, kurie politikos santykiai yra dabar naujai nustatytini su Rusija ir kitomis valstybėmis. Centro komitetas

nukentėjusiems dėl karo šelpti į Rygą kvietėju pasiuntė mane. Pasakiau keletą prakalbų Tautos Pažangos vardu. Lietuvių rinkosi didžiausios minios. Tautinė nepriklausomybės idėja aiškiai ėmė Rygoje viršų, ir Ryga į seimą šešius savo atstovus pasiuntė – tautininkus, jų tarpe ir d-rą Bukantą; o „jakovitai" – Jakavičiaus[42] bernai, vadinas, kairieji, tik vieną. Per Seimą dr. B. pirmininkaudamas savo būriui, galima sakyti, daugiausia nusvėrė geidžiamojon pusėn.

Dr. Bukantas principais ir esamosios politikos situacijos supratimu visa galva buvo aukštesnis už visus Rygos atstovus. Ir Rygos mitingams visaip galvojant apie naują lietuvių situaciją tarp Rusijos ir Vokios, Bukantas drąsiai ir aiškiai žymėjo, jog Lietuvai su Rusija vargu bau bus pakeliui, jei neįsigalės legalė nauja revoliucijos pašauktoji valdžia; o ir tada tik plačiausioje autonomijoje; su lenkais gi ir vokiečiais ir visai nepakeliui. Rusijos demokratinė, o Vokios ekonominė globa Lietuvai pražūtis. Ji turinti būti pati sau. O jei pati nebetesėtų, tai geriau atsiduoti į protektoratą kuriai tolimesnei valstybei, geriausia – Anglijai neg kuriai kaimynei. Už tai prieš Bukantą ir prieš mane, jo gynėją, sukilo Jakavičiaus bernai – Saliamoras, Stiklius[43] ir kiti. Jie kėlė didžiausį trukšmą, net koneveikė, kam Anglija, ne Rusija proteguosianti mus. Aš juos raminau ubagų pasaka, kaip jie, dar sūrio negavę, ėmė jį dalytis, nepasidalijo ir susimušė.

Paskui pasirodė Bukanto būta už visus labiau brendusio politiškai, būta didesnio politiko, neg per savo kuklumą nusimanė, kai jį rinko į Dūmą.

Rusijos Lietuvių Seime rygiečiai nulėmė pilnos nepriklausomybės rezoliuciją.

Galų gale dr. Bukantas sugrįžo į savo poziciją – lietuviškojo pilietiškumo sargybos vietą Zarasuose, ir buvo ten bene vienatinis judrus, veiklus visuomenininkas. Gerai pasiturėdamas, įsteigė ir suorganizavo čia gimnaziją, pavesdamas ją kvalifikuotai, Šveicarijoje ėjusiai mokslus pedagogei Janinai Kairiūkštytei-Tumėnienei[44].

Rados reikalo organizuoti ir kitos valstybės įstaigos šiame svarbiame apskrities mieste. Tais reikalais buvo atvažiavęs į

Kauną informacijų. Sugrįžęs drauge su Tumėnu sušaukė savivaldybinį parapijos susirinkimą tarybai išrinkti. Kairieji tam priešinos, lenkuojantieji lietuvių valstybės dar nepripažino. Vis dėlto susirinkimas įvyko ir valstybiškai nusistačiusioji apskrities taryba, visų valstybinių įstaigų užuomazga, buvo išrinkta.

Ir dar daugiau, daug daugiau darbo būtų nudirbęs šis pilnas dvasios pajėgų Lietuvos pilietis, kad ne siautusi tuo laiku dėmėtoji šiltinės epidemija, kuri nuskynė tiek mūsų daktarų (su A. Vileišiu[45]) ir tiek kunigų (su Turausku). Dr. Bukantas neišvengė jos ir krito 1919 m. sausio 19 d. Zarasuose, nėkieno negelbimas, iki paskutinių dienų tarnavęs artimui pilnu savęs išsižadėjimu.

Aš dr. Bukantą paskutinį kartą sutikau Vilniuje kelyje į Rezeknę–Režicą, besiskubinantį vaduoti savo draugės Skorulskienės.

– Girdžiu, p. Skorulskienė serganti kruvinąja. Bėgu gelbėti, gal kuo padėsiu. Gal ji ten be pinigų esti. Kaipgi pasveiks? O pasveiks, parsivešiu senutę į Zarasus, – tegul sau karšta pas mane ir pasilsi po visų karo nelabybių.

Tačiau begavo ją ten pat Režicoje palaidoti.

„Karštas tautietis, susipratęs ir praktikavęs katalikas, nepaprastos energijos ir darbštumo, aiškaus, sveiko proto ir geros širdies žmogus", daktaras Damininkas Bukantas mokėjo mylėti Dievą ir artimą, dangaus ir žemės karalystes, kuriom bedirbdamas sveikatą ir galvą padėjo. Vienatinis ir gausus užmokėjimas už visa tai jam buvo, kad susilaukė bent paskelbiant nebepriklausomą Lietuvos valstybę.

Lietuvių laikraštija dr. Bukantas visados labai domėjosi ir ją pinigais rėmė. Jis buvo tikras viltininkas. Dabar jis būtų buvęs kr. demokratas gražiausioje prasmėje. Vieną kartą man padėjęs šimtą rublių „Vilčiai", antrą pasisakė nešąs „Ūkininkui". Aš neatkalbinėjau; vis dėlto jis suprato mano svyravimą, ar tai suderinama. Buvo ūkininkiečių, perėjusių į viltininkus, bet viltininkų į ūkininkiečius – nė vieno. Jis tarė:

– Aš „Ūkininko" leidėjams nepritariu: jie linksta į socializmą. Bet ką padarysi: ir jie kartais dirba gerą darbą, tai tam geram reikia pritarti.

Iš viso dr. Bukantas sekė visus lietuvių laikraščius, žinojo jų padėtį ir sudėtį, bet pats raštais nesuko sau galvos. Ar ne pirmąjį jo raštą aptinkame „Lietuvių Tautos" I knygoje 453–463 p. (1909 m.) parašu: Damin. Bukantas. Mokslo straipsnis „Iš Ežerėnų apylinkės lietuvių antropologijos". Čia jis aprašo Zarasų „linksmą šoną"; giria jį ir paduoda keleriopą ištyrimą tūkstančio žmonių. Zarasiečiai lietuviai esą daugiau šviesesnio tipo mėlynakiai (3 kart daugiau už kitos spalvos akių), daugiau geltonplaukiai; penkta dalis jų turi silpnoką kūno sudėjimą ir esą brachycephalai[46].

Tuo tarpu latviai esą mesocephalai[47] dar šviesesnio tipo; rusai kaip ir lietuviai brachycephalai, šviesesnio tipo, stipraus kūno sudėjimo; žydai mesocephalai tamsesnio tipo, jų trečdalis silpnos sudėties.

Antrą tos pat rūšies etnografinį raštą aptinkame „Rygos Garse" 1917 m. Nr. 50: „Iš gudų sodžiaus", Siebiežo ap. Rašinėdavęs kai kada tautininkų laikraščiams, bet buvo nepasergėtas. Jį gerą laikraštininką ir tvirtą inteligentą esant tepasergėjome 1917 m. pirmojoje pusėje, kada buvo Lietuvai ir lietuviams labai svarbus momentas apsispręsti. Rygiškis petrapiliškis Bukantas čia pasirodo ne juokais susirūpinęs lietuvių ateitimi ir tuo klausimu papila keliolika straipsnių principinio pobūdžio. Štai keletas minčių iš jo publicistikos, charakterizuojančios jo nusistatymą.

„Visi gimusieji lietuvių žemėje sudaro tos žemės naciją: lietuviai, lenkai, rusai, latviai, totoriai, vokiečiai, pirmiau dar švedai ir nuo 1812 m. prancūzai. Kurie gera valia ištirpo, ištirpo, sulietuvėjo, tų neberasi. Bet kurie apsisprendė, tų nevalia „staldo būdu" vienodinti" (Nr. 16, „Mūsų žemės nacija ir atėjūnai").

Santykiuose su lenkais, kiek jis buvo žmoniškas ir taikus privačiame gyvenime, tiek radikaliai griežtas separatistas politiniame gyvenime. Nieko bendra su ta tauta, kuri tiek skriaudų ir žalų yra pridariusi kitoms tautoms! Jis rejestruoja visas lenkų lietuviams pridarytąsias istoriškas skriaudas, jis sako: tik paskutiniuoju lenkmečiu lietuviai ryškiai parodė, jog jie dar atskiria save ir savo reikalus nuo lenkų. Tai buvo lietuvių liaudis!.. Bet jos reikalavimą žmonių teisių lenkai sutiko pravardžiavimais,

naujomis skriaudomis bažnyčioje, kolonizavimu, užgrobimu lietuvių įstaigų miestuose: Kaune, Vilniuje, Petrapilyje, Rygoje; visur, kur tik lietuvių buvo mėginta bendrai dirbti su lenkais. Lietuviai žino jau iš seno, jog lenkai neįstengia teisių gerbti. Tai lenkų tautinė žymė. Lietuviai ir dabar negali būti lengvatikiai... Pirmiau lenkai turi skriaudas mums atlyginti, potam bent poros dešimčių metų praktika patikrinti, jog lenkai gerbia svetimas teises. Dabar gi ieškoti lenkuose talkininkų ir bendradarbių savo teisėms atgauti ir apginti yra tiek pat, kaip ruošti sau kilpą ir manyti, jog su ja nepasmaugs. Ir nevesk mus į pagundinimą! Baigia dr. Bukantas savo atsaką J. D., kurs tame pat „Rygos Garse" prasitaręs, jog realūs reikalai verčia tartis su lenkais ar antraip: lenkus tartis su mumis (Nr. 17, „Ruoškite sau kilpą, galbūt nepasmaugs").

Pasklidus paskaloms, būk lenkai sumanę Varšuvon sukviesti lietuvių–lenkų konferenciją ateities unijai sudaryti, dr. Bukantas vėl baimingai kratos nuo to bendravimo; prideda naują rejestrą lenkų mums pridarytų skriaudų; be ko kita, kaip lenkai katalikybės monopoliją laiko Rusijoje ir Lietuvoje, ir nuo to vieno negalima atsikratyti. Tautos Taryba (Petrapiliškė[48]) laiku turinti pranešti visoms valstybėms, jog lenkų imperializmui lietuviai nepritaria, nieko bendra su jais neturi, visados yra ir bus jų pastangoms priešingi ir iš seno jau rūpinasi radikaliai nuo jų globos atsikratyti. Įsigilinkime į momento svarbumą, nežiopsokime, būkime budrūs! (Nr. 22, „Būkime atsargūs ir budrūs!").

Lietuvių organizacijos reikalais dr. Bukantas kalbėjo labai karštai. Šaukė naudotis duotąja tautoms „jaunoje, skaisčioje Rusijos valstybėje" laisve pasisakyti. Tai mes, pirmiau tegalėję niūkti, galop balsiai nors kartą prabilkime apie savo atskirą politinę padėtį. Antra, latviai davė pavyzdį, kaip patriotizmo žygiais vejama priešai iš užgriebtos tėvynės. Tai ir mums reikia susidaryti tautinė kariuomenė, iš kurios bus ne tik garbė, bet ir didelė nauda būsimosios autonomijos atžvilgiu (Nr. 21, „Tylėti ar kalbėti?!").

Ir lietuviai turi prabilti, kaip lygūs kitiems piliečiai, susirinkę į savo seimą (Nr. 33, „Dėliai šaukiamojo Petrapily Lietuvių Seimo").

Seimas tačiau jį užvylė. Jam teko daug karčių žodžių apie jį ir jo partingumą pasakyti (Nr. 38, „Lietuvių Seimas Petrapilyje").

Atmesdamas suirusį socialistinį i n t e r nacionalą, dr. B. Lietuvos ir visų tautų rimtį mato i n t r o nacionale[49], žmoniją suvienijus taikos, laisvės ir teisių lygybės pamatais. Tai galį pasireikšti „taikos lygos" formoje ar „Taikos Sąjungos", ir pranašingai piešia jai programą, lyg praregėdamas dabartinę Tautų Sąjungą.

Socializmui Lietuvių valstybėje dr. Bukantas neskiria ir nemato jokios vietos; jam nepripažįsta jokios praktiškos vertybės, nes tai tik teoretikų svajonė. Iš pradžių dr. B. apie socializmą gal turėjo kitokios, geresnės, nuomonės, bet išvydęs juos „dirbant" Lietuvių Seime Petrapilyje, tampa griežtas jo priešas, šaukdamas sveiku protu apsisaugoti nuo jo.

„Pradėk klausinėti mūsų ciciliko, koksai jis yra socialistas, tai pamatysi, jog ir socialistas jisai nėra. Juk niekur pasaulyje nėra tokios valstybės arba net paprastos bendrijos, kur socializmas būtų gyveniman įkūnytas, socializmo pamatais būtų nustatyta tvarka, kur socializmo principai būtų laikomi, kur vienas gyventojas neišnaudotų kito, kur savasties nebebūtų, o viskas būtų bendrai, t. ir t. Tokį gyvenimą vedančių žmonių, t. y. socialistų, niekur nėra. Yra mokslininkų vaidintuvės nupintas mąstymų tinklas-teorija, kuri žodžiais nupiešia kitokį negu dabartinis visuomenės bei valstybės sutvarkymas... Socialistai ne savyje ieško nėpasisekimo priežasčių, bet meta visą kalčią ekonominėms gyvenimo sąlygoms; paprastai sakant, iš idealų padangės krinta žemėn į painų gyvenimą, norėdami jį perkeisti pagal savo planų. Bet čia per sunkus darbas svajotojams ir virsta jis kone kruvina kova tikinčiųjų socializmo teorija su netikinčiais ja. Socializmo teorijos viliojami, tampa apakėliai fanatikai, manydami visa esant jiems priešinga, ypač kas nepasiduoda jokioms atmainoms, kaip Katalikų Bažnyčios mokslas ir tikėjimas. „Kad jų nebūtų, mums sektųsi", – galvoja pavydo pilni kerštininkai. Ir pradeda cicilikai visokiais būdais peikti, niekinti ir žeminti tikinčiuosius ir tikėjimą... Ir vargsta socialistai, ir vargs jie per amžius ir vargins kitus, kol sugrįš prie sveiko proto! Jie patys naudodamies laisve, kitiems jos nepripažįsta (Nr. 47).

„Vienas socialistų stulpas p. B., norėdamas išreikšti kuo aršiausį atsirėmimą klerikalų veikimui Lietuvoje, išsitarė: „Susidėsime su kitataučiais, eisime ir su velniais, paimsime mokyklas į savo rankas ir sukelsime liaudį..." Kiek tuose cicilikų žygiuose bus moralės teisės arba dorybės pamato, matome be aiškinimų. Velnių mes neesame matę, bet žinome, jog velnias yra viso blogo ir bjauraus simbolis. Ar neaišku, jog cicilikai mano griebtis kuo bjauriausių priemonių sugrįžę Lietuvon, kad tik į savo rankas paėmus liaudį ir ją pavergus savo jungui, tariamajam socializmui?!" (Nr. 49).

Didžiąją Rusijos revoliuciją dr. Bukantas didžiausiu širdies pagavimu idealizavo. „Rusijos revoliucija kaip tik tvirtai buvo moralės teisės paremta. Ji nuvertė visai ištvirkusią, iš pačių šaknų supuvusią caro valdžią, paliuosavo plačias rusų minias ir daugelį Rusijoje gyvenančių tautų nuo priespaudos, neteisybės ir kruvinų skriaudų. Šita revoliucija panaikino bloga vardan žmonijos labo. Tame jos galybė. Dėl to ją sutiko su džiaugsmu visas pasaulis. Kiekvienas Rusijos gyventojas, nors gal aktyviai ir nedalyvavęs revoliucijoje, jaučiasi esąs revoliucionierius ir, nebūdamas pagyrų puodas, atvira širdim kalba ir jis esąs revoliucijos šalininkas. Juk ir Katalikų Bažnyčios galva Tėvas Šventasis, pritardamas revoliucijai, labai greit pripažino ir sveikino ir laimino Rusijos laikinąją revoliucijos valdžią. Dėl tos tai priežasties brangina revoliuciją visi, kurie giliai supranta jos moralę vertę. Bet nemaža lengvapročių žmonių, tarp jų ir lietuviai socialistai, paprastai vadinami cicilikais, vertina šitą revoliuciją tiktai kaipo jėgos pasireiškimą, parankią jų partijų darbams vargti ir tikslams pasiekti.

Ir laukė nesulaukė, kada ta revoliucinė, geroji valdžia įsigalės, idealiai ims valdyti ir įvykins tikrąjį demokratizmą vietoje monarchizmo, ponijos etc. Laimingas, kad laiku mirė ir nebematė, kaip Rusijos socialistai komunistai tvarkos ir kokias „lygybes" vykina.

Kur Lietuvos, kur visuomenės labas, ten dr. Bukantas jokių kompromisų neišmanė, ir tiems, kuriuos tarė kreivais takais einant, drįso pasakyti visą karčią teisybę, nors toks buvo švelnus santykiuose su tais pat žmonėmis.

Šitie keletas daktaro Damininko Bukanto būdo bruožų yra įsidėmėtini bet kuriam geranoriui Lietuvos piliečiui, ne tik didvyriui.

Daktaro Damininko Bukanto atmintis neturi veikiai išdilti iš naujosios Lietuvos valstybės atminimo: jis jai darbščiai ir sumaningai ruošė dirvą.

Amžiną atilsį tam geram piliečiui, tam geram Bažnyčios sūnui! tarkime ir mes drauge su anuoju lenku.

KAIP AŠ A. A. PETRĄ VILEIŠĮ APIBŪDINU

Trumpai į tai neatsakysi, kad būtų kaip vien reikiant. Greituoju aš tegaliu duoti keletą pastabų.

1. Jau gimnazijoje besimokydamas, Petras Vileišis pasižymėjo matematikos gabumais. Tai jį nuvedė į universitetą – aukštosios matematikos studijuoti, ir matematikos fakultetą jis išėjo pasižymėdamas[1]. Rodės, atitikęs savo palinkimą, jis bus pilnai pasitenkinęs; paliks, kaip ir buvo jo profesoriaus sumanyta, prie universiteto ir jau per visą amžių dėstys matematiką. Nepaliko; ilgai slankiojos po Petrapilį, kažin ko dairydamasis; pagaliau pateko į Kelių inžinierių institutą. Kas jį ten vedė? Nesvyruodami atsakysime: karjera; susisiekimo inžinerija buvo geriausiai užmokama. Tai gal jau dabar bus patenkintas? Ne!.. Vos įpusėjęs institutą, P. Vileišis prisipažįsta studentui Basanavičiui: „Štai turiu išeiti institutą ir gal jį išeisiu, Dievui padedant, už dvejų metų; būsiu inžinierius, gal būsiu aprūpintas materiališkai; tik kiek iš to turės mano kraštas, kai aš kartais atsigersiu šampano?" Vadinas, karjera buvo ne paskutinis jo siekimas; už jos dar slėpės „mano kraštas": šis vienas tegalėjo jį pilnai patenkinti. Matematikas, studentas, inžinierius specialistas savo sielos gelmėje laiko visai kitą susidarytą dievaitį: ne mokslą, ne specialybę, ne turtą, kurio jam duoda mokslas ir specialybė, bet – savo kraštą. Visur „dairosi aplink save". Ir „kai prisižiūri savo

kraštui, kartais ima siusti, nustoja proto: į tokią bedugnę visa nugarmėjo..." Lietuvis būdamas, jis pirmiau kitų pajuto „tautinę savo dvasią" ir nebetesėjo „išsiginti gimtinės savo kalbos". Kai dirbo savo amato darbą, vis jautė dirbąs „kitiems", ne sau, ne saviems. Jautės privaląs saviesiems tedirbti. Ir ligi tik fortūna pasuko savo ratą jo naudai, jis jau – nebe kitur; jis jau – Vilniuje[2], pilnas džiaugsmo ir tiekos sumanymų Lietuvai turtiškai ir dvasiškai atgaivinti, kiekos būtų užtekę penkiems geriems patriotams. Karjerą metė, pinigus išdrabstė lietuviams, Vilnius parodė – jo ne tam gyventa. Į savo amatą tada begrįžo[3], kai nebebuvo iš ko gyventi – paskutiniosios verčiamas; ir vėl jį metė ligi tik pajuto „jo kraštą" stojant ant savo kojų.

2. Sakydavos, dalyvavęs pastatyme penkių dešimtų gelžinių tiltų. Buvo tad primanus technikas. Tai žinojo Rusija ir jį vertino. O jis pats? Labai maža save vertino; tikriau tą savo esmės pusę, kuri reikėjo atiduoti „kitiems", už pinigus, sąžiniškai sulygus. Kai nebuvo lygtuvių, kai dirbos ką sau, jis visai nebeatminė pats esąs geras technikas: jam darbą turėjo padirbti kiti, kad ir „partiečiai"; statė jam „Vilijos" dirbtuvę[4] – blogai pastatė; dirbo jam ten Kreicburgo[5] tiltui dalis – blogai padirbo, ir buvo iš visa to daug nuostolių, o dar daugiau susikrimtimo. Kodėl? Todėl, kad Petras Vileišis ne į visa tai žiūrėjo, bet per visa tai kažin kur toliau; ne į „Viliją", bet į Lietuvą ir lietuvius; ne jam, Petrui Vileišiui, „Vilija" turėjo tarnauti, bet kraštui. Jam rodės, kas gyvas lietuvis savo kraštui dirbs dar labiau atsidėjęs, dar sąžiniškiau, neg jis kad dirbo „kitiems". Apsivylė vargšas: jo bendradarbiai nebuvo nei tiek atsidėję kraštui tarnauti, nei tiek prisityrę.

3. Petras Vileišis buvo mokslus, darbštus ir gabus. Tobulai išsispecialinęs, jis, aš visai neabejoju, būtų galėjęs tapti šakotesnis bendruose nusimanymuose. Ir to neva reikėjo; kai jis ėmės visuomeninio darbo – politikos ir žurnalistikos, tuojau iškilo nesusipratimų su jo gi įsteigtojo ir vedamojo dienraščio[6] bendradarbiais. Tačiau bendradarbiai kaltino savo šefą, jo nesuprasdami; tikriau sakant, ir lietuviai inteligentai nematė Petro Vileišio sielos esmės, kaip ir rusai inteligentai; šieji tematė sąžinišką amatninką, anieji užgaidų pilną turtuolį, kurs imasi ir tokio

darbo, kurio nepajėgia, – moderninės politikos, dienraščio redagavimo. O Petrui Vileišiui lietuviškasis laikraštis toli gražu nebuvo – politika ir siekimas toli, bet kasdieninis gyvenimo reikalas. Ir kaip tik tame visa charakteringoji Petro Vileišio didybė. Iš artie to nesimatė; dabar iš tolo tai matos kuo aiškiausiai. Mes, jo padėjėjai žurnalistikoje, temokėjome jam kliudyti, painiotis po kojų; jis negalėjo visų mūsų išvaikyti, nes būtų pasilikęs pats vienas. Ar tai reiškė jį atsilikus? Nuo mūsų „progresistų", lietuviškųjų Tvardauskų[7], pakibusių tarp dangaus ir žemės, tarp realybės ir idealo? Ne! Tai jo būta didžiausio progresisto, ne mūsų, ir didžiausio idealisto. Tautinės kultūros idėja P. Vileišis buvo persiėmęs iš mažens, toks ir paliko per visą savo amžių; o progresistas jis buvo tikrai didesnis už visus mus, nes esminę savo idėją nuosekliai vykino pamylėtoje savo liaudyje. Liūtys žemės neatgaivina; ja įdrėkina nuolatinis smulkus lietutis, kurio kas lašas – tai į žemę, ne per žemę į upę ir šalin iš to krašto. Dar ir šiandien lietuviai tebereikalingi Petrų Vileišių, mokančių atsistoti šalia jų, tarp jų, o ne virš jų. Mes, dabartinė Lietuvos inteligentija – tikra jos nelaimė: skraidom aukštybėse, tik gadindami savo, „pelių perkūnų", žaibeliais liaudį, kuri negali iki mūsų pakilti. Kad Petrui Vileišiui ir jo kompanijai būtų buvę leista nuo pat 1875 metų laisvai padirbėti lietuvių liaudyje, šiandieną ji būtų tiek brendusi, kad jau ir mes būtume jau nebe svetimi ir būtume tikri jos bendradarbiai kultūros srityje. Dabar mes patys save tepatenkiname; liaudis gi nuo mūsų per dešimtį kilometrų atsilikusi ir kartais net tolsta nuo mūsų, ne artėja. Pavyzdžiui, kad ir mūsų sudarytoji laikraštija. Dirbame keturias dešimtis metų su viršum ir vis dar neturime liaudyje skaitytojų. O Petras Vileišis, saviškai redaguodamas, būtų turėjęs ir būtų pavaidinęs lietuviams tokią pat rolę, kokią lenkams pavaidino Mrówka Malinowski[8] ir kiti, kurie, nesidėdami demokratais, buvo demokratai tikroje prasmėje.

Daugiau apie P. Vileišį sk. mano parašytoje jo monografijoje „Aušros" grupė, J. Stauskaitės leidinys[9].

GERASIS LIETUVIŲ TAUTOS GENIJUS

(Iš kan. J. Tumo pamokslo Kauno Metr. Bazilikoje 1926 m. rugp. 16 d., laidojant a. a. Garbės Daktarą Inž. Petrą Vileišį, mirusį š. m. 12 d. Palangoje)

Uolumu nebūkite tinginiai, būkite karšti dvasia, tarnaukite Viešpačiui.
Rom 12, 11

Didis Tautų Apaštalas, mokydamas romėnus, kaip reikia elgtis, kad krikščioniškai etiškai atnaujinama visuomenė sustiprėtų, be ko kita, įrašė jiems ir šiuos tris reikalavimus; būtent kad visi piliečiai būtų itin darbštūs, kad didis jų darbas kiltų iš didelio dvasios pasiryžimo ir kad visa tai būtų tarnavimas Viešpačiui, darymas taip, kaip Jis yra įsakęs. Čia šv. Povilas kalba, kaip visuomenininkas. Bet jo būta ir gero psichologo; kai šitaip definijavo visuomenės piliečio dorybes, jis numatė tai būsiant ir į asmeninę kiekvienam naudą, ne tik į visuomeninę. Numatė darbštumą ir sielos gyvumą („karštumas") patį pilietį darysiant gyvą, linksmą, visad jauną dvasia. Karšta, judri dvasia žmogaus viduje tiek miela ir įdomi, kaip vanduo, srauniai čiurlenąs upeliu: žmogus valandomis gali jo krante būti ir džiaugtis, kokios linksmos lašišos ten žaidžia. Tas pat vanduo tvenkinyje sužaliuoja, supūva ir baisus, bjaurus darosi.

Jei reiktų parinkti gyvas matytas Apaštalo rengtasis pilietis, mes galėtumėm tiesiai parodyti štai šitą Lietuvos pilietį Petrą Vileišį. Nebuvo jis genijum apsigimęs ir vis dėlto dėl anųjų apaštališkųjų savumų per visą ilgą savo amžių* buvo lietuvių tautai gerasis genijus. Mums, lietuviams, gera buvo būti su juo, jis vis ką nors dirbo, kuo nors sielojosi, o jo darbo ir rūpesčio objektas buvo vis ta pati jo tėvynė Lietuva ir jo broliai tautiečiai lietuviai. Net ir dabar mums štai gera su jo karstu būti. Laidotuvės negi džiaugsmo diena; vis dėlto nelygu laidotuvės: kitą laidojant kaltumo kirminas tave kremta, kitą – ne. Šiandien mes esame

* Gimęs 1850 m. gruodžio mėn. ir tik krikštijant buvo nukeltas į sekančius metus kuriais ten sumetimais.[1]

ramūs. Mes jaučiame, jog dabar pagerbiamasis pilietis eina ilsėtis teisėtai pelnęsis poilsį. Per 40–50 metų gangreit nebuvo nė vienų, kad jis nebūtų kuo nors geru lietuvių tautai prisiminęs, jei ne kuo didžiu, – o buvo ir didžių jo darbų, spaudos draudimą verčiant, Vilnių lietuvinant, – tai nors knygele. Petro Vileišio leidžiamos knygelės buvo mažytės, betgi, visas krūvon suėmus, sudarė rimtą, labai įvairų, praktišką liaudies knygynėlį. Ir lietuvis į savo rankas imdavo vis naują Petro Nerio (jo slapyvardė) leidinėlį tiesiog šventa pagarba. Nesvarbu buvo, kad knygelė maža: didelių knygų tuomet iš viso mes neturėjome; svarbu buvo žinoti, kažin kuriame ten Rusijos kampe esant tolimą atstumu, bet artimą dvasia, tiesiog giminę mokytą ir turtingą tautietį, kurs niekad neužmiršta tėvynėje paliktų ir visų apleistų, tamsoje skurstančių brolių tautiečių. Šitie nuolatiniai atnašai ant tėvynės aukuro darė Petrą Vileišį vertu, ir jo tauta gal tik dar vieną* savo vaiką telaikė tokioje gilioje savo pagarboje ir meilėje kaip jį. Čia buvo lygu. Jaunų dienų garbės ir nuopelnų aureolė gaubė jį ir gilioje senatvėje, kada jis, aštuntą dešimtį metų eidamas, jau paliegęs, senatvės ligos varginamas, nebepajėgė dirbti. Tautos ir valstybės vadai vis dėlto dėjo jį į vieną antrą aukštą vietą, nors netesėdama, pati neturtė būdama, ištaigintai aprūpinti jo senatvę**. Ko trūko, buvo kam papildyti – buvo brolių, buvo gerų vaikų[3]. Tai ir šiuo atžvilgiu lygu: nei tauta, nei valstybė neliko jam skalna ir dabar štai baigia jam išsimokėti. Tai už a. a. Petro Vileišio darbštumą, kad nebuvo tinginys.

Bet gerų darbininkų esti ir daugiau, jų dažniau pasitaiko. Tačiau retai rasis a. a. Petrui Vileišiui lygių dvasios karštumu, kurs darė jį gražų kitiems tautiečiams. Kas gražu, pasakykime kito kilnaus mūsų tautiečio, didelio rašytojo*** žodžiais. Mėgiamas jaunimo ir dažnai jai kalbėdamas, jis ragina jaunimą būti – gražiu. Gražu, sako jis, ne tai, kas skaisčiai dažyta, bet tai, kai mažesnis persisunkia aukštesniu, kilnesniu. Bet kuri jaunystė

---

* J. Basanavičių.
** O. Pl. Puidienės priekaištai šiuo atžvilgiu per daug romantiški[2].
*** Vydūno.

yra graži, bet kurios jūrios, begalybės apsiaučiamos, yra gražios. Bet kuri mergaitė turi būti graži, tai jos pašaukimas; bet kuris bernaitis irgi. Ir ne klasiškais veido bruožais: juos bjaurius daro aistros ir visoki kūniškieji dumblai; bet dvasia kilni, mintys apie visa tai, kas gražu, kas žmoniška. Kai taip jaučia žmogus, tai ir senatvės rūkšlės išgrožėja, ir nuo seno veido negali akių atitraukti. Lygiai ir a. a. Petras Vileišis. Vyriškas jo gražumas buvo toli gražu ne Apolono; vis dėlto visi, kurie kitados su juo gaudavo susidurti, vienaip liudija: jis buvęs labai patraukiantis savo švelniu apsiėjimu, savo neišdidumu („demokratingumu"), savo užjautimu kitų, ypač Lietuvos jaunimo. Pridėkime čia, ko tuo laiku jo bendrai negalėjo atspėti: dėl to visus į save traukė, kad buvo persisunkęs labai didžia, labai skaisčia idėja – tėvynės meile. Karštas dvasia reiškė: karštai mylįs savo tėvynę. Ir kai taip buvo, tai šita meilė reiškėsi ir žodžiais. Su Vileišiu gangreit nebuvo kitos kalbos, kaip tik apie lietuvių tautos (paskui Lietuvos valstybės) reikalus. Ir kaip jo demokratiškumas nesirodė dirbtinis, taip ir lietuvių tautos – žmonių ir jų kalbos – meilė nesirodė dirbtinė ar perdėta. Tai buvo a. a. Petro esminis pasireiškimas, stipras jo stilius, o ne kas iš oro prilipęs. Ir dar daugiau, kad tas nuolatinis sielojimasis savo liaudimi, lietuviais, ryškiai buvo jaučiama, neturi nė mažiausios egoistinės dėmelės, nė mažiausio paslėpto noro, kad jam kas būtų iš to gera materiališkai ar kad kiti jį už tai bent aukštintų ir garbintų. Toks nesuinteresuotas laukiama nauda žmogus esti didis.

A. a. Petras Vileišis ir buvo didis. Tikrąjį jo didumą vos dabar mes teišvystame ir teįvertiname, kai gauname progos su kitu kuo tam priešingu palyginti. Jis buvo labai sveiko proto praktikas, nefantastas. Mėgiamasis jo paraginimas būdavo:

– Ponuliai, dirbkime! Ką norite, dirbkime, bet tik liaudies naudai, kad ir prasčiokėliai būtų bent kiek apsišvietę ir bent kiek pasiturėtų. Nebus iš ko, tai nė idėjiškai liaudis nepakils... O jei nepakils, tai jokio jungo nenusimes ir pati niekaip nesusitvarkys.

Kas dabar nemato šių žodžių teisingumo? O anuomet, kai jis ėmė pirmąjį lietuvišką dienraštį leisti[4], mums, tariamai pažangiesiems modernistams, jo bendradarbiams, rodės pavėluoti,

nebe to laiko; mums reikėjo pliaukš pliaukš, kad žmonėms akys reiptų, ausys kurstų, galva suktųs, ir jie, nieko nebegalvodami, virstų pultų rodomon pusėn. Mums reikėjo – politikos, o mūsų Šefas kartojo:

– Geriausia dabar politika, tai – jokios politikos! Ponuliai, dirbkime tik kultūros ir ekonomijos darbą, o kai visa to padaugės, tai ir politikos atsiras savaime. Tada ji bus esminė, sava, nebeatskiriama nuo mūsų žmonių, ir ji pridarys didžių darbų.

Dabar mes konstatuojame ne taip darę, kaip praktikas inteligentas Petras Vileišis patarinėjo; dažnai tik balamutijome savo liaudį. Iš šalies mes jai nieko nepridavėme, nė neuždegėm, kur nebuvo patiektos esminės liaudies medžiagos. Ir kai ji, liaudis, vieną kitą kartą puolė, kur papliauškos girdėjosi, tai tik akis išdegė, nieko daugiau; nieko nepagerėjo. Kas anuo laiku mums rodės pasenę, to būta tik pastovu. A. a. Petro Vileišio palikime šitie konservatyvieji obalsiai gražiausi. Eilėje tų gražiųjų obalsių stovės ir tas testamentas, kurį jis, ligonis, verčiamas vis dėlto pakalbėti per bankietą, jam pagerbti iškeltą vienos jo gerbėjos*, yra suformulavęs.

Lietuvių tautą pačios skaudžiausios, pačios nešlovingiausios skriaudos ištiko ne seniau, istorijos tolumoje, bet pačiais pastaraisiais laikais. Dievai bežino, kuria teise rusai okupantai ėmė ir sumanė uždrausti mums lietuviškai rašyti. Tai buvo sunku, bet ir nešlovinga. Ir mes visas pastangas dėjome, kad ne tiek skriaudą, kiek ta nešlove lietuvių tauta nusivalytų. Ir nusivalėme. Dabar kiti okupantai, lenkai, sumanė ir pavogė mums valstybės lopšį, kultūros širdį, mūsų sostinę Vilnių. Didelė skriauda, dar didesnė nešlovė! Ir mes vėl dėkime, kaip ir spaudą vaduodami, visas savo pastangas ir ta nešlove nusivalyti.

Šventi buvo jo žodžiai, šventi jie turi mums likti.

Pagaliau a. a. Petras Vileišis tarnavo Viešpačiui, laikės Kristaus paskelbtųjų moralybės dėsnių, buvo giliai tikintis krikščionis, niekad nenutolęs nuo Katalikų Bažnyčios. Kitados už tai kai kas jį pašiepdavo „zokristininku" ar „vargonininku", vadi-

---

* O. Puidienės.

nas, artimu bažnyčiai. Nevykęs pašiepimas. Ir čia a. a. Petras Vileišis buvo tik pilnai stilingas lietuvis pasvalietis, tikras Lietuvos liaudies vaikas. Lietuviai religingi, gilaus tikėjimo; kitokiais jų neįsivaizdinsi. Vileišis buvo tikras demokratas; jei jis būtų gyvenęs pasvaliečiuose, nu jau, bene tik būtų ėjęs ir į laukus arti, ne tik į bažnyčią melstis. Pasvaliečiuose jis nebūtų buvęs, tokia jo sielos sudėtis, visa galva didesnis už kitus, bent nebūtų rodęsis toks. Jis būtų buvęs kitiems lygus ir savo inteligenciją dėdamas į bendrą tautos sukauptą turtyną, tik būtų laipsniu aukštyn jį pakėlęs. Mes nebepavelijame kapitalui kauptis į atskirų žmonių rankas; mokslas irgi kapitalas; negerai, kai kurie vieni jo gauna daug, atsiskiria ir vieni patys tuo tesinaudoja. Kas daugiau gavo mokslo šviesos, tas juoba privalo nesiskirti nuo masės ir spinduliuoti jai, kad ir ji augtų ir natūraliai evoliucionuotų. Psichės srityje dirbtinai nieko kitam neįkrėsi ir nieko iš ten neišplėši; visa bus tik žalingas eksperimentas ir tik tam laikui: žmogaus psichei tai tik žaizda, kuri gyja, užsiraukia, ir vėl žmogus toks pat esti. Nei katalikui, nei protestantui nevalia dirbtinai plėšti dalį jo esmės – jo religiją. Tai yra skriauda ir, sakau, veltui pastanga. Vileišis ir čia nuoseklus. Jis lietuvių liaudį, tad ir save, ėmė ne tokią, kokios gal būtų pageidavęs, tik tokią, kokia ji šiandieną yra, nespręsdamas, kokia ji per ilga bus.

Kai visa tai suimi į viena, tai gauni puikų, nepaprastą vaizdą, įvykusią šventraščio moralę: kas tikrai vertinga, bet kuklu, nesipučia, nesididžiuoja, tas paskui išauga į tikrą didybę. Kuo pabaigsime amžių mes, kitkart išdidę a. a. Petro Vileišio bendradarbiai, tai vienas Dievas težino. O pats mūsų postponuojamasis „zokristininkas politikas", žiūrėk, kaip aukštai štai pasilipęs su karstu ir kaip dar aukščiau stovi mūsų sielose. Jau buvo laiku spėjama*, paskui šį gryną konservatorių, tariamąjį atsilikėlį, paseksiant minias be jokio skirtumo nuomonių, karjeros ir įsitikinimų ir atiduosiant jam garbę. Ar ne taip yra? Regi, kokios minios sekė paskui inžinieriaus Petro Vileišio karstą! Visi tautos ir valstybės vadai čia pat lenkia jam galvas. O Bažnyčia dedasi

* Gira „Ryte"[5].

jį šalia savo vyskupų: liaudies švietėjo Motiejaus Valančiaus, aržaus Katalikų Bažnyčios gynėjo nuo rytiečių užmačių, Mečislovo Paliulionio ir švento gyvenimu Gasparo Cirtauto[6]. Ir visiems matos, valstybę ir Bažnyčią nė negalėjus a. a. Petrui Vileišiui rasti tinkamesnės vietos, kol jis sugrįš ten, kur yra savo širdį, savo palocių, savo gotišką koplyčią ant Vileišių kapo palikęs[7]. Ir visiems gausiai lankysiantiems Bazilikos kriptą rodysis – čia jam, švietėjui, kovotojui ir geram katalikui, dera būti.

Ačiū tau, Petrai, už tai, kad pašvietei mums pavyzdžiu, išmintingo, blaivaus, darbštaus, tėvynei atsidėjusio piliečio pavyzdžiu! Naudokis už tai pelnyta ramybe ir pagarba, kuri ilgam pateks Lietuvos visuomenėje!

RAIDYNO IR VILNIAUS IŠPLĖŠIMAS

Iš paskaitos „Saulės" salėje 1926.X.9 d.

Lietuvių tautos istorija pasako mums nemaža blogybių, ištikusių tautą iš šalies. Pačiais paskutiniaisiais žymiausios buvo dvi. Atėjo chamas iš Maskvos ir tarė mums: jums savo raidyno, tad ir savo knygos, nereikia; mes jums duosime geresnių, mūsiškų. Ir kai mes tų dovanų neėmėm, tai mus mušė ir nelaisvėje laikė per keturias dešimtis metų. Mes kentėm, dantis sukandę; paskui ėmėm muistytis, kad nelaisvės varžtai nukristų. Ir jie nukrito. Atėjo chamas iš Varšuvos ir tarė: tos vienos senovinės jūsų sostinės, Vilniaus, mums reikia, kad būtų mums šeštąja mūsų valstybės od morza do morza[1] sostine ir strategijos punktas prieš jus pačius. Ir kai mes nesutikome, tai mus sušaudė ir varu iš mūsų namų išvarė; dar baido, jei mes jam už tai rankos nepabučiuosią, tai ir visą valstybę atimsią, o mus savo kiaulių ganyti išvarysią. To mes kantriai nebekentėm, muistėmės iš pat pradžių ir tebesimuistome, nors varžtai nuo mūsų dar nepradėjo šliaužti.

Abudu chamizmai tolygūs savo pradžia ir pasėka. Pradžioje drįsta ant mūsų pasikėsinti dėl to, kad mes buvome silpnesni, ir dėl to su mumis nenorėta skaitytis. Gale Maskvos chamas gavo

vis dėlto skaitytis su mumis ir savo barbarybes atitaisyti. Lygiai taip bus priverstas padaryti ir antras, Varšuvos chamas, jei mes lygiai taip muistysimės, kaip ir anuo, spaudos draudžiamuoju laiku. Paminėkime tą laiką.

Muravjovas[2] pakišo savo raidyną ne tiek mums, kad bažnyčioje ir namie vartotume, kiek rusams mokytojams, kad jiems būtų lengviau lietuviškai mokytis; paskui savas raides paliko tik valstybės lėšomis leidžiamiems spaudiniams. Dviem raidynais spausdinamos knygos – tesie sau; iš tų rungtynių galėjo būti net naudos. Tai Lietuvos šviesuoliai iš pradžių tylėjo, net pritarė rusų valstybės politikų užgaidui. Tačiau kiaulė, įsileista į pastalę, užlipo ir ant stalo: Kaufmanas[3] dviejų raidynų lietuvių spaudiniuose nepripažino ir vieną griežtai uždraudė; ne savąjį, nereikalingai įsibrovusį, tik mūsąjį, senovinį, priprastąjį. Į tai vyskupas Valančius atsakė tyliuoju protestu ir aktingąja kontrafakcija – senovinių leidinių pakartojimu Prūsų Lietuvoje ir naujųjų leidinių žymėjimu senomis datomis. Susibūrė kunigai šiuos, ne rusų, leidinius gabentis iš svetur ir skleisti namie; susibūrė religingos moters jiems padėti, susibūrė kontrabandininkai jiems patarnauti; susibūrė tėvai vaikams įbrukamų rusų spaudinių nepriimti ar deginti, kad jų nė padujų nebūtų lietuviškoje šeimynoje. Susibūrė valsčiai ir seniūnijos oficialiai protestuoti ir reikalauti, kad liautųsi vertę daryti tai, su kuo sąžinė nesutinka. Susibūrė šviesuoliai spaudoje visomis kalbomis ir gyvenime gyvu žodžiu kalte kalti rusų administracijos viršūnėms, jog tai neišmintinga ir net pačiai valstybei žalinga, o piliečiams tiesiog užgaulinga ši prievarta. Susibūrė šviesuoliai jaunikliai savo darbo spaudinius laidžioti Lietuvai iš visokių laisvų svetimų šalių, o šiaip jau kaimo jaunimas ir moksleivija juos teskaityti. Seniai čiaupės, aimanavo, meldės, jaunieji kumštį gniaužė, dantimis grikšėjo ir poeto daina šaukė:

Kad tu, gudai, nesulauktum –
Nebus taip, kaip nori:
Bus, kaip Dievas duos, ne tavo
Įsakai nedori!!![4]

A. Baranauskas

Susibūrė susiorganizavo sabotuoti, protestuoti, prieštarauti visa Lietuvos visuomenė. O kad jos ne du šimtu, ne du tūkstančiu, o du milijonu, tai iš jų susidarė vienas didžiulis vienetas, milžinas, kurio nebegalėjo nepamatyti ir dviejų šimtų milijonų valstybė; jo balso paklausė pirma teismas, paskui ir valdžia. Senovines savo raides mes per keturias dešimtis metų reabilitavomės, skriaudžiami nepasidavėme.

Keturios dešimtys metų tautinės mūsų kultūros stagnacija, kai kiti paliuokomis bėgo į pažangą, buvo lygu aniems keturiems šimtams metų mūsų pavėlavimo pasikrikštyti ir pasiduoti Europos kultūrai; kad ne tai, mes būtume tada pusę Rusijos valdę ir patiems lenkams diktavę savo valią, o ne jie mums būtų skaldę valstybę ir tautą. Vis dėlto šie keturios dešimtys metų tironijos, žiaurumo, švenčiausių teisių mindžiojimo po antrųjų keturių šimtų metų mūsų migdymo ir įkalbinėjimo, būk mes tederą vergais būti ir lenkams arklides valyti, buvo itin reikalingi. Dviejų–trijų milijonų tautą iš inercijos išjudinti tegalėjo nepakenčiamai skaudi tironija, skaudūs jos smūgiai. Gerai pasakė poetas, priešas nė sapnuoti nesapnavęs,

Kad Lietuvai spaudą užgynęs ir raštą,
Sau vardą įgis ir sužadins tą kraštą,
Kursai jau menkai bekvėpavo.

Lietuvi! Jei saulė ant tavo dangaus
Kada užtekės, tu nespjauk ant žmogaus,
Nors tavo netroško jis labo!
Tiktai parašyk: „Kas prieš tiesą kariauna,
Pats rankomis savo sumanymą griauna".
Tą žodį iškalk ant jo stabo.[5]

Maironio Raštų II t., 70 p.

Ta keturių dešimtų metų „Babilonijos nelaisvė"[6] tuo laiku, kuomet mažiausia ėmė tikti gyvenimui, padarė, kad mes ne tik išsiveržėm iš tos nelaisvės, bet tuo pat impetu ir visai nebepriklausomi tapome. Taigi nesama tokių blogybių, kurios nepasibaigtų geruoju. O kaip kada tai ir reikiama jų, kad juo ryškiau pasirodytų – gerybės.

Šitaip matuodami ir antrąjį chamizmą – mūsų sostinės atkirtimą nuo bendrojo valstybės kūno – mes drąsiai skelbiame jį turėsiant tokių pat pasėkų, būsiant tokios pat reikšmės mums patiems ir grobikams. Ar mes būtume branginę mūsų Vilnių, jei mūsų iš ten nebūtų chamai brutaliai išmetę, jei Vilnius mums būtų taip pat pigiai atitekęs, kaip atiteko visa Lietuva kaimynams sukiužus? Mes kovėmės dėl jos su bolševikais, bermontininkais ir lenkais; tai mums atsiėjo trejetą tūkstančių gyvybių. Kai kovėmės, buvome pilni pilietinės gyvybės, garbės ir pasišventimo. Bet tų aukų būta per maža, laimėjimo būta nebrangaus, jei rimtyje tuoj ištižome, ir šiandien toks brangus patriotizmo žodis ir patys patriotai tenka į komediją dėti. Lengvai nurimę, mes nebtekome ugnies, karščio, tiek reikiamų kovai; o kovoti tiek reikia skaidriam gyvenimui palaikyti, kiek upeliui tekėti, kad jo vanduo nesužaliuotų supuvęs ir pasmirdęs. Vilniaus netekę tokiuo netikėtu būdu, tokiuo nelaukiamu momentu, radomės lyg patys į laisvę ir laimę išsprukę, bet savo tėvą piktų priešų rankose palikę. Geras vaikas be jo niekur nesijaus laimingas; vis nerims, jausdamas kraujo balsą, šaukiantį tėvą vaduoti ir su juo nebesiskirti. Tai pasakė poetas:

Mes be Vilniaus nenurimsim!
Jeigu reiks, laisvi mes mirsim...
Senas Vilnius mūsų buvo, mūsų – bus...
Gedimino Kalne milžinai atbus...
Mūsų mintys amžinai į Vilnių plauks.
Vilniaus pilys savo vyčių susilauks...[7]

P. Vaičiūno „Tekanti Saulė“, 106 p.

O kad Vilnius yra visos Lietuvos tėvas, kad jis tikrai buvo mūsų, liudija viskas. Vilniuje ir aplink Vilnių prasidėjo ir įsigalėjo Lietuvos valstybė. Vilnius, dešimt kartų mažesnis, valdė Rusų kraštus. Dar priešistoriniais laikais Rossa[8] (dabar tik kapinynas) buvo Aukščiausiojo Kunigo buveinė, o Šventoji Raguva (slėnys Vileikos ir Nerio santeklyje) vieta, kur degė Amžinoji Ugnis, kur paskui jos aukurą apmūrijo Krikščionybės katedra. Vilniuje Lietuvos bajorija sukūrė ypatingą lietuviškojo baroko

architektūros stilių, kokio visuose Lenkuose nerasi. Dabartinę katedrą ir dvejetą paločių yra pastatęs kupiškietis Stoka-Gucevičius, valstietis, už tą darbą bajoru padarytas[9]. Vilniuje tarpo lietuviškasis romantizmas, kurs mus visus išauklėjo gilioje pagarboje mūsų senovės, kur mums patiems atvėrė akis į mūsų originalės kultūros gražumynus, kurs pačią lenkų literatūrą per pusę šimto metų laikė savo įtakoje, sulietuvinę temas ir formą. Vilnius mums davė Mickevičių, Kraševskį, Kondratą, Narbutą ir daug daug kitų, kurių veikalais auklėjomės ir brendome[10]. Tai mes esame tikrų tikriausi Vilniaus vaikai, jo dvasios padarai, – Vilnius mus padarė tokius, kokie dabar esame. Ir Vilnius liks tėvu globėju mūsų ir mūsų kultūros, tuo šviesos fokusu, kurs spinduliuoja į visas puses. Atskirk jį nuo Lietuvos, – mes liksime sine patre, sine matre, sine generatione[11]. Be Vilniaus nėra Lietuvos, nėra lietuvybės, nėra šaknių: mes be jo nuvysime. Kultūra yra nuolatinis veiksnys, šimtais metų buvęs, nuosekliai kitėjęs, veisęsis, šakojęs. Lenkai tai gerai jaučia ir supranta, kai nutarė Vilnium pagauti visą Lietuvą. Taigi mes Vilniaus reikalaujame atgal, kad jis mūsų, mums reikalingas, mums būtinas, ir jo ryšys su lietuvių tauta yra neišvengiama būtenybė, o ne vien dėl to, kad jis gražus, didelis, turtingas, yra gelžkelių mazgas ir bazė prieš kaimynus.

Vilnius taip yra mūsų senovės padaras, įsiskverbęs į mūsų gyvenimą, kaip buvo „šventosios" (bažnytinės) lotynų raidės. Prieš mus alternatyva: arba mes Vilnių atsivaduosime, ir tai per neilgus metus, arba mes žūsime su visa mūsų kultūra. Mes negalime pigiai ramintis – mūsų jaunoji karta arba net jų vaikai Vilnių atsivaduos, – mes turime manyti Vilnių išvysią atgal prie savo valstybės kūno, kol dar giltinė mūsų nepakirto. Tikėkime, kad būtenybė yra neišvengiama, nes gilus įsitikinimas ir tvirtas nusimanymas pastūmės mus į dalinį ir visuotinį pasiryžimą rengtis Vilniaus gintų. Juk toks pat tvirtas nuvokimas, kad sugrįš mums kultūrinės teisės, vertė menką krūvelę pradėjusių susiprasti draudžiamojo laiko veikėjų. Nesvyravimas, kitos išeities neieškojimas ir dabar mus suburs dalimis į vieną galingą tautos vienetą kaip anuomet. O kai tauta bus suorganizuota Vilniaus sostinės išvada-

vimo principu, tai savaime rasis būdų tam padaryti. Tautos dvasia, jos pasiryžimas it garas veršis visokeriopai pro visus plyšius ir sprogdins tarpsienį; reikšis kariuomene, reikšis mokslu, reikšis menu, reikšis politika; troškins grobuonis ir jų talkininkus tol, kol netars: gana verginti, – kas nemirtinga, negali būti numarinta!

Šitą Europos žodį mes turime išgirsti, dar neįžengę į grabą. Tad mūsų dienos ir nakties sielavartai tebūnie vien Vilnius, o iš to susisielojimo ir visi prirengiamieji organizaciniai darbai – patiems pažinti ir kitus supažindinti, kokios svarbos mūsų gyvybei yra Vilnius, tautos ir valstybės širdis, iš kur gaivinąs kraujas plaukdavo ir turi plaukti į visus tolimesnius nuo jos narius.

Jei aš užmiršiu tave, Jeruzalem, tegul nudžiūsta mano dešinė, tegul nebemato mano akys, nieko daugiau nebegirdi mano ausys!![12]

JUOZAS DAMIJONAITIS

1926 m. gruodžio 6 d. 3 valandą ryto Kaune širdies liga ūmai pasimirė senas tautininkų draugas mokyklų inspektorius Juozas Damijonaitis[1]. Lietuviams tautininkams tai didelis smūgis – J. D. visa savo esme buvo gyvas lietuviškai tautiškos idėjos nešiotojas ir gaivintojas. Nesikišdamas į aržią politiką, su nieku dėl nieko nesivaržydamas, a. a. Juozas Damijonaitis vienu tepasikliovė – kultūra. Pedagogas praktikas, pedagogas specialistas, savo darban dėjo visą sielą, visas pajėgas. Mokė jaunuomenę mokytis, mokė pačius mokytojus mokyti. Ir tiems, ir tiems tiekė vadovėlių kaip skaityti, kaip gramatikos mokytis. Jis pirmas supopuliarino Rygiškių Jono gramatiką[2]; jo, ne R. Jono, vadovėlis buvo visų lietuvių rankose, nes trumpesnis ir metodingesnis. Pedagogo ir rašytojo darbai bus įvertinti paskui. Mes šiuo tarpu viena tepažymime – jo nedalomą sielą. Konservatorius, ramios evoliucijos šalininkas, ištikimas katalikas, a. a. Juozas D. pilnas buvo šviesių vilčių, jog jo ir jam panašių veikėjų tautininkų darbas išvaduos tautą iš visų trūkumų. Negreit tai įvyks, užtat įvyks tikrai, ir visa kita, kas tautą tik balamutijo, gaus pasišalinti,

su pagarba pripažįstant tvirtą pagrindą – tautinės kultūros, šviesos tesėjimą.

A. a. J. D. tiek yra senas tautininkų draugas, kiek sena toji mūsų dvasios kryptis. Jis visur buvo, kur tik tautininkai būriavosi, ką tik sumanė. Niekados nesurūgęs, vis miela šypsena nušvitęs, džiaugsmu blizgančiom, gerom, tau palankiom akim blizgėdamas, trynė sau rankas džiaugsmu ir laukimu, kad daromieji sumanymai duos daug gerų vaisių. Ir dabar, kai tautinę idėją kiti ėmė stumti iš visuomeninio ir politinio gyvenimo pagrindų, jis nebuvo nustojęs šviesios vilties. Nieko, nieko! Pabandys, įsitikins ir sugrįš prie kūrimo tautinės kultūros. Be jos nieko nebus ir iš socializmo. Kalbėdavo man Aleksote ties savo nameliais, kur aš jį aptikdavau popietuvėmis.

Ir gaila gaila piliečio, kurs ką tik susitiko, su kuo tik dirbo, visur ir visiems nešė optimizmo. Tvirtas, pozityvus asmuo, kone idealas ne vieniems tik tautininkams. O dievobaimingai, skaisčiai išauklėtai savo šeimai neužmirštamas vyras ir tėvas.

Amžiną atilsį sąžiningai pasidarbavusiam, daug pastačiusiam, o nieko neapgriovusiam!

KNYGNEŠIAI – APAŠTALAI

Kai mažam vaikui į rankas tėvas įduoda pradžiamokslį, įduoda jam visą biblioteką, gangreit visos žmonijos knygynus ar bent jų raktą.

Kai draudžiamuoju laiku Lietuvos knygnešiai pigiai pardavinėjo kaimiečiams menkniekius, tie tiek davė lietuviams.

Knygos nusipirkti buvo lygu jau patį Dievą pagarbinti, nes buvo gaunamas raktas į jo garbės šventovę.

Knygos nusipirkti buvo lygu jau apsišviesti, nes gaudavai į savo rankas pilną žibalo švyturį.

Laikraštis nusipirkti buvo lygu jau dvasią sustiprinti, nes ten tebuvo rodomi tikrieji Lietuvos žmonių priešininkai ir nuolat šaukiama:

„Stiprinkimės vienybe!“

Dvasinkimės Apveizdos ir teisybės galia! Laisvieji pavasarininkai[1] turi mums dabar atstoti nelaisvės knygnešius!

KNYGOS BAJORINA

Lietuviai, mes laisvi! Mes turime jau lengvai bet kam pasiekiamą mokyklą. Mokyklos mums duoda žinių, mokslo. Žinios mums tiesia kelią į nebe kaimišką verslą, daro mus galvapelniais, nebe rankpelniais. Vargšui rankpelniui tai rodos didelė laimė, net poniškumas. O poniškumą vis mes tebesuprantame lengvą pragyvenimą arba ir nieko neveikimą.

Tai klaida. Skaudi klaida. Tai vergijos palikimas. Niekam pasaulyje nėra lengva gyventi. Didesni gerumai teįgyjami didesnėmis pastangomis, didesniu sumanumu. Didesnio sumanumo tiekia mokslas. Mokslo tiekia anoji mokykla ir knygos.

Tai ne tolygu. Mokykla prikemša mus sausomis žiniomis. Dažnai mes jų turime, o nemokame suvartoti. Mes jų nesuvirškiname, nepadarome savomis, o kas mumyse ne savo, tas iškrinta ir nebelieka. Mokykla per ūmai veikia. Žinias virškintis tepadeda knygos.

Knygos nusitvėręs, aš turiu laiko galvoti; galvojimas brendina. Pagalvojęs aš išmanau, ne tik žinau. Pagalvojant man atsiveria akys, aš pradedu matyti toliau ir plačiau. Aš ir pats imu daug įspėti, ko man kiti iš šalies nėra pasakę. Aš išmokstu įvertinti daiktus: matyti, kas mažiau vertas, kas daugiau. Aš sumetu, kas teisinga, kas man pridera, kas ne. Aš nurimstu. Galvodamas sutrikdau savo vaizdus, sustabdau godumą, apgenėju savo didumą bei pamatau, jog nėra man kuo didžiuotis, didžiu save laikyti tarp kitų.

Tai mane subajorina, šloviningą padaro; padaro tikru, savęs vertu „ponu“, o ne miestiškąja danga, kai skrandą švarkas pakeičia.

Rimtis, geras nusitiekimas – dideli sielos turtai, kurie padeda nekleisti byloms ir kitiems panašiems nereikalingiems reikalams, tad padidina ir mano pasiturėjimą.

Knygos žmogų žmogum daro, ne mokykla. Mes gana turime mokytų „chamų", šiurkščiaširdžių, nenuoramų, pasiryžusių pačiam elgeta virsti bepaleidžiant kitus su tarbomis. Partijų kovos tą patį reiškia.

Knygų, knygų, tų kaktų į šviesą ir teisybę, duokime Lietuvos kaimui! Mūsų kaimas knygų dar nepasiilgsta; bet turi jų pasiilgti, jei norime, kad tautinė mūsų kultūra pakiltų. Visiems galams pinigų skirdamas, vienai knygai mūsų kaimas jų dar neskiria. Bet jis turi pradėti joms skirti atitraukdamas ne kąsnį, bet burnelę nuo lūpų. Alkoholio lėšomis turi pradėti šviestis mūsų kaimas.

Knygą skaityti turi būti mums, kaimiečiams, toks pat reikalas kaip ir pavalgyti ir nesulyginti didesnis už reikalą atsigerti degtinės.

Gyvieji apaštalai, pašvieskite kaimui mokėjimu tiksliai suvartoti nedidelį turtą! Žadinkite kaime naujus norus – bajorėti besikultūrinant, „ponaujant" pertekliuje.

AŠ – LIETUVOS KAREIVIS

„Saldotas" eina žmonių užmušinėti, sakome neapkęsdami karo. Legionininkas eina svetimų žemių pavergti, sakome atmindami romėnus, naikinusius „barbarus" (laukinius žmones), dariusius savo vergais visus, kurie tik nebuvo Romos piliečiai. Kazokas – prispaudėjų botagas, sakydavome apie Dono, Prieškaukazio ar Uralo gyventojus, kurie valstybei iždą mokėdavo savo lėšomis kareiviaudami; juos rusų valdžia panaudodavo budelių tikslams, kada reikdavo jai žiauriu būdu raminti savo piliečius.

Lietuvos kareiviui visa tai netinka. Lietuvos sūnus, tiesa, karan eina, karo žygius žygiuoja, vadinas, esti kareivis, karžygis, tačiau jo tikslas ne svetimieji kraštai pavergti, bet pirmon galvon gintis nuo neteisingų užpuolikų ir plėšikų.

Kai kiti piliečiai valstybei laikyti pinigais moka, kareiviai moka darbu ir krauju. Pasaulyje nėra kitos didesnės brangenybės

už savo kraują, sąmoningai gera valia aukojamą. Tad ir dalykas, už kurį kraujas liejamas, turi būti itin didelės vertybės: tėvai, broliai, seselės, tėvų namučiai, tėviškė ir Tėvynė, pagaliau šventasis tikėjimas, piliečių ir savo teisė ir laisvė. Geriau mirti, neg visa tai prarasti. Miręs nebesti kankinamas nei kūniškai, nei dvasiškai. Miręs nebejaučia skriaudų nei pažeminimų.

Lietuviai visados mokėjo kovoti už savo kraštą, už save; mokėjo ir mirti bekovodami ar net nusižudyti, neg patekti nelaisvėn nebeatsiginant; gera valia mirė kareiviai vyrai ir net jų moterys. Skaityk Punios pilies ir Margio karionės istoriją. (Mjr. P. Tarasenkos knygutė „Lietuvių kovos dėl nepriklausomybės")[1]. Tačiau visi negali išsižudyti. Užtad kuris eina nugalėti ar žūti, tas apsupamas poezijos, šiltos meilės oru. Lietuvaitės savo karžygius išlydi, apkaišydamos juos rūtomis, kaip į jungtuves. Paskui per visą kareiviavimo laiką kas dieną, kas valandą jį mini, mintimis su juo esti, užjaučia, pasiilgsta, laukia nesulaukia grįžtant. Už padėjusį galvą meldžias namie ir bažnyčioje. Grįžusį su gautųjų žaizdų randais lydi akimis su pagarba, kaip kentėtoją už gerą dalyką; prisegtojo Vyties Kryžiaus jaunimas jam pavydi.

Kareiviauti nelengva, kas to nežino; bet nelengva ne vien Lietuvos kariuomenėje: kitur dar sunkiau; kitur mažiau pagerbia kareivį žmogų, nes kitur viršininkauja „ponai", o pas mus tie patys broliai sodiečiai. Bet ir mokslo mūsų kareivis bekareiviaudamas gauna. Antai, sako, iš mūsų kariuomenės beveik niekas nebepareinąs beraščiu. Jis išmoksta tvarkos, pamato svieto; visas jo stogas atsimaino – darosi miklus, lankstus, gražiai status, išlygintas. Kareiviavusį, prasišvietusį paskui ima visokioms tarnyboms, kur reikia drąsos, tvarkos, mandagumo, kur reikia svietui rodytis, ypač svetimšaliams.

Visa, visa kareiviavimas pagerina, vidų ir viršų. Tad susipratęs, blaivus, neištvirkęs – bjauriomis ligomis neapsikrėtęs, lietuvis jaunikaitis grįžta iš kariavimo ar tik kareiviavimo pilnas pelnytos garbės ir šlovės, pasididžiuodamas atliktais žygiais ir įgytu pagerėjimu. Geras kareivis turi teisės ir be kareiviško apdaro aukštai galvą laikyti, ir tai nevadinsis nosies rietimu aukštyn: jis ir yra aukštesnis. Dabar tik reikia tą savo aukštenybę

išlaikyti nenutrynus. Tegul visi nekareiviavę pasako: „O, tas buvęs Lietuvos kariuomenėje!" Suprask: tai daug vertesnis protu ir dora už kitus, nebuvusius. Neduok Dieve, kad kas apie lietuvį kareivį pasakytų išsiviepdamas: „Et, tas kareiviavo..." Suprask, svetur išėjęs nieko gera negavo, dar visa gera, kas sava, nutrynė, piktligių parsinešė, neramus sugrįžo ir dabar nerimą kelia – visa peikia, keikia, visa norėtų tik griauti, o nieko gera nemoka padaryti.

Tegul tad obalsis „Aš – Lietuvos kareivis!" virsta šventu, brangiu ir garbingu; tiek geru, kad valstybė, net ir paprastieji piliečiai, reikalui ištikus, vėl pultų į kareivį, ne į kurį kitą, šaukdamies: „Gink mus!" Ir tu gintum, kaip kuris šventas pasiryžėlis, šventus apžadus padaręs nepakęsti skriaudos nei sau pačiam, nei kitam daromos; dar labiau – kitam, nes sau gautą skriaudą valia atleisti, kas jaučias geras krikščionis, jei tik ta skriauda grynai paties.

Jei kuri valstybė neturės tokios nuotaikos piliečių kareivių, tai nebus verta būti nepriklausoma, nes nemokės gintis ir apsiginti, o užpuolikų visados buvo ir visados bus.

Vertink tad, Lietuvos karžygi, save ir žiūrėk, kad veltui nepragaištų visas tavo kareiviavimo vargas! Didžiuokis savo pavadinimu:

Aš – Lietuvos kareivis!

KNYGNEŠYS IR SODIETIŠKŲ DAINŲ RAŠYTOJAS JONAS BURKUS

J. Burkus, gimęs Norių kaime, Saločių parapijoje, 1839 m. rugsėjo 29 d., mirė 1919 m. Jis žinomas sodietiškų dainų rašytojas.

Rusų valdžios J. Burkus nekęsdavęs, nors jo dainose tos neapykantos per daug nežymu. Jam, susipratusiam žmogui, rūpėjo tautos reikalai, jos knygos. Tuo tikslu J. Burkus buvęs susidėjęs su lietuviškų knygų kontrabandininkais. Šie atveždavę ligi jo namų knygų ir laikraščių, o Burkus jas paskleisdavęs

savo apylinkės žmonėse. Kontrabandininkai J. Burkų aplankydavę bent penkis kartus per metus.

Burkui tekdavę veikti išvien su knygnešiu Petru Šėmbeliu[1] nuo Pasvalio. Valdžiai smarkiai persekiojant, Šėmbelis turėjęs sprukti į Ameriką. Burkus apie jį ir dainą esąs parašęs. Valdžia ir Burkų sekdavo. Šėmbelį kontrabandininku knygnešiu tapti sukurstęs kun. Butkus[2] iš Pasvalio ir jo darbo pradžiai davęs 50 rub.

Petras Burkus, Jono sūnus, buvo manęs taip pat tapti knygnešiu, bet dėl kliūčių tekę jam į Rygą išvykti.

Jonas Burkus buvęs tikras knygnešių agentas, lietuviškų knygų ir laikraščių platintojas. Jis važinėdavęs kiaušinius supirkinėdamas, o apačioje vežimo turėdavęs prisikrovęs lietuviškų raštų platinti. Kartą kažin kas įkišęs liežuvį ir kiaušininką netikėtai užpuolęs Vaškų uriadnikas ir ėmęs krėsti jo namus. Radęs dvi knygas po čiužiniu pakištas; jos pajuokusios Rusiją ir jos valdžią. Uriadnikas surašęs protokolą, Burkų gerai patampęs, bet dėl jo senatvės paleidęs. Burkus gavęs 5 rublius uriadnikui pakišti.

(Iš p. Butėno rašto apie Burkų H. M. F. Muziejuje[3], kur yra ir nublukusi jo fotografija, mėgėjo nutraukta).

P. VILEIŠIO KNYGŲ PLATINTOJAS ADOLFAS STULGINSKAS

Adolfas Stulginskas gimęs 1857 m. Telšiuose; jo tėvas buvo teisėjas; dabar gyvena Širvydų dvare, ties Kelme.

Technikos mokyklą išėjo Gomelyje, pirma išėjęs Daugpilės gimnaziją. 1880 m. gavo vietą Radviliškio geležinkelio sandėly. Laisvu laiku vaikščiodavęs po apylinkę, dalydamas žmonėms Petro Vileišio[1] knygas, skatindamas jas skaityti ir dalytis su kitais, aiškindamas žmonėms, kad susilauksime geresnių laikų. Taip darė per pusantrus metus. Jo darbų valdžia nepatyrė. Vėliau perkėlė jį į Rusiją, kur pragyveno iki 1920 m., t. y. 40 metų.

KUN. KAZ. KAZLAUSKAS[1]

Iš didelio debesio... jokio lietaus

Atmenu jo nusipasakojimą. Jis pats gal geriau tai surašytų.

– Vežuos vieną kartą geležinkeliu netoli Šiaulių odos čemodaną lietuviškų spaudinių. Vežuos labai bijodamas, kad nesulaikytų ir nepareviduotų. Į traukinį betgi įsidėjau laimingai ir jau buvau visiškai nurimęs. Bet štai kyla triukšmas; vagonų durų pykšėjimas, geležinkelio tarnų, žandarų ir liubrikų bėgiojimas.

– Vaši vidy o ličnosti! Vaš bagaž! (Jūsų pasai! Jūsų vežmenį), – šaukia žandarai ir ima krėsti visą vagoną.

Sėdžiu nei gyvas, nei numiręs ir nežinau kas bepadarą. Sumaniau atsisakyti nuo savo čemodano. Bet tai absurdas: vagone kiekvienas turi ką nors savo. Prieina galop prie manęs. Parodžiau bilietą, – gerai.

– Čemodanas tamstos?

– Mano, – atsakiau visai netikėtai.

– Atidaryk tamsta!

– Raktą pamiršau... – atsakiau visas sumišęs, paraudęs, graibydamasis po kišenes.

– Greičiau, greičiau.

– Amen, – tariau, beišimdamas rakčiuką, bepavesdamas save visų Šventųjų globai. Tik štai atbėga dar vienas žandaras; jis kažką šnabštelėjo kratikams, ir visi kaip galvon mušti iškurnėjo toliau.

Tuojau ir stotis. Aš pro duris su čemodanu. Laimei pasipynė žmogutis, tai į vežimą ir nosies tiesumu! Arkliais pabaigiau kelionę. Iškračiau spaudinius iš čemodano ir trečią dieną grįžtu vėl traukiniu. Stotyje, kur buvau iššokęs, vėl tie patys kratikai.

– Tamstos čemodanas?

– Raktą užmiršau... – vėl pakartoju užvakarykštį.

– Nesigink, pjausime odą, bus daugiau žalos.

Aš gintis, įrodinėti, kad jie neturi teisės taip daryti. Su kiekvienu mano pasipriešinimu auga maskolių įsitikinimas, jog aš ką draudžiamą vežuos. Galop atėmė iš manęs raktelį, puolė atrakinti ir rado vieną pledą. Didelis man buvo smagumas žiūrėti į jų pakvailusius veidus.

Trečią dieną atsigodoti ir lenkas mokąs, ne tik rusas.

PAGARSĖJĘS CHORVEDYS IR KNYGNEŠYS JONAS KUMETIS

Kun. A. Juškos dainas dainuojant. Slapti knygų keliai

J. Kumetis[1] gimė 1861 m. Seredžiaus par.; ten pat mokęsis šiaip jau ir vargonuoti; nuo 1880 m. jis yra Veliuonos vargonininku. Apie Veliuonos chorą žmonės plačiai žinojo. Rodos, 1888 m. į Veliuoną buvo atvažiavęs Seinų vyskupo sekretorius kun. Giedraitis[2]. Paklausęs giesmių, prašė dainuoti. O prof. Jonas Juška[3] iš Kazaniaus buvo ką tik padalinęs veliuoniečiams savo brolio kun. Antano surinktas dainas[4]. Dainuojant mums iš gaidų, kun. Giedraitis trypė džiaugsmu, smaginosi ir gėrėjosi. Paskui pasisakė norįs girdėti Juškos rinkinį dainuojant. Per naktį klausės tik pradžių iš dviejų knygų dainuojant. Ketino kitą kartą atsivežti harmonizatorių ir užrašyti veliuoniečių motyvus, bet nebeatvažiavo*. Policija, patyrusi čia susirinkimo būta ir dainuota, pirmą kartą ėmė kabinėtis, bet viskas niekais nuėjo.

Pradedant nuo 1885 m. rugp. mėn. 15 d. kun. Mačiulskio[5] primicijų, Kumečio choras nuolat giedodavo per kunigų primicijų pokylius, o taip pat ir per vestuves. Per tuos pokylius Kumetis gavo susipažinti su lietuviais politikais, gavo žinių, ką daro Vincas Kudirka, Petras Kriaučiūnas, ko moko kun. Jaunius, ką rašo Pranas Vaičaitis, ką spaudžia Bitėnų Jankus, Angrabas Paznokaitis[6] Tilžėje ir t. t.

Ir ėmė gauti lietuvių laikraščių čia per rankas, čia iš sielininkų arba net paštu Amerikos „Vienybę Lietuvninkų". Paznokaitis jam atsiuntė knygininko Otto von Mauderodės[7] kainoraštį su sužymėtomis pieštuku kainomis; ir prasidėjo pirklyba. Imdavo „Varpą", „Apžvalgą", „Ūkininką"; gavo ir „Aušrą". Knygnešiai žinojo Veliuonos vargoninką, todėl dažnai palikdavo jam popierių; randi, džiaugies, ir gana, nė nežinai, kas bus tau pametęs.

Stud. Jono Kriaučiūno per 8 mėnesius leistąją „Šviesą" (antru kartu leisti pradėtą)[8] gaudavo iš užnemunės, po keliolika

---

* Jonas Kumetis bene bus paskutinis šviesus, bet iš savo apylinkės niekur nenutolęs ir svetimoms įtakoms nepasidavęs žmogus. Ar nevertėtų su juo patikrinti Krokuvoj Mokslų Akademijos išleistas Juškos dainų gaidas? – *J. Tumas*

egzempliorių. „Apžvalgos" turėjo ar šešis metinius ėmėjus. Klangių Gasparas Jokūbauskas ėmė visokių laikraščių, brošiūrų ir „Šventųjų Gyvenimų"[9]. Kazys Banys imdavo laikraščių ir tinkamų knygelių, Čelkonas laikraščius, Papiškių Stasys Cvirka imdavo knygelių pasiskaityti ir, kurios patikdavo, tas nusipirkdavo; Kalvių Augustas Ramonas prenumeravo „Šv. Gyvenimus"; Baltrus ir Pranas Veverskiai ir V. Žindrius imdavo kalendorių, laikraščių ir brošiūrų. Pamituvio Simui Stogiui ir Juozui Vaikui siųsdavo kokių tik turėdavo laikraščių ir knygelių. Jie ir „Šv. Gyvenimus" prenumeravo. O iš ten jie Juodaičių link dalydavo ir atsiskaitydavo. Kumetis su visais atsiteisdavo kalėdojant. Visuose panemunės kaimuose Kumetis turėjo po vieną ar du ištikimu žmogu, laikraščių ir knygų ėmėju.

Maldaknyges ir kitokias knygeles Kumečiui veždavo iš Lukšių senelis Antanavičius[10]. Jis sustodavo už Nemuno, Plokščiuose ar ties Veliuona, Kubilių kaime. Gavęs žinią Kumetis eidavo patikti ir pasiimti kontrabandos pundelį. „Apžvalgą" ir knygas Kumetis siuntinėdavo Seredžiaus kunigams Rudokui ir Čekanauskui[11], vis iš to pat Antanavičiaus gaudamas.

Daug baimės ir didelis triukšmas dėl vienos nešmenės. Girtuoklio pliauškimas žandarams ir žmonių užsistojimas. Netikėtas ir nekviestas svečias. Raitas į bažnyčią. „Zamki na lodzie"

Vieną kartą Kumetis, paprašęs atvežti spaudinių, gauna rinkoje žinią, jog Plokščių klebonijoje transportas jį laukiąs. Pasiskolino valyzą, eina. Antanavičius sako nešikus per sieną vijęsi, jie turėję daug knygų numesti, todėl šiuo kartu būsią brangiau. Nuėjęs į daržinę, žiūri – visas vežimas su kaupu dėžių prikrautas. Pasiėmė apie pusantro pūdo visokios literatūros ir užėjo pas kun. Kudirką ir kleboną Jankauską[12].

Rodos, nesunkiai išsinešė nešmenę; vis dėlto pailso, kol nusinešė iki Bendrinei, o čia kelikas nenori per Nemuną su knygomis kelti. Sako, už Nemuno žandarai jodinėją, tai abu įkliūsią. Valties irgi neduoda. Kumetis paėjėjęs rado kitą valtį ir pats kelias. Sriauna upė valčiai vilnimis į šonus plaka, vėjas gali ją apversti; vis dėlto persivarė.

Pasinešėjęs nešmenę į karklyną, pasilsėjo ir neša toliau. Gi žiūri – atjoja raudonsiūliai. Žandarai pasuko į karklyną. Jei į ten jos, – išieškos karklyne. Bet nujojo Veliuonos link. Kumetis krūmais, ravais, krantais nusinešė knygas iki Antkalniškių kaimo. Rodės, niekam nematant, knygas įsinešė į Stankienės daržinę ir pakišo po šiaudais, manydamas, viską ištyręs, vakare pasiimsiąs.

Vargonininko kambarys prie pat traktieriaus, aikštėje. Įėjęs į savo butą, Kumetis klausia, kas girdėt. Nieko, tik uriadnikas traktieriuje vis pro langus kažin ko žiūrinėjąs. Besikalbant įpuolė Stankienė. Kaip paleis gerklę:

– Ką, jūs man bėdą darote! Čia šiandien žandarai valkiojas, o jūs tyčia atnešėt kažkokių vogtų daiktų ar knygų ir mano troboje įkišote!

Kumetis sako:

– Tylėk! Aš nieko nežinau. Eisime pažiūrėti, tik nutilk. Gal kitas kas...

– Tu, – šaukia Stankienė, – ir tuojau man atsiimk!

Čia ir Kumečio pati ėmė jį plūsti:

– Pats su tais niekais įkliūsi ir kitą pražudysi.

Kumetis bėga pirma tos bobos, kad tik nutrūktų jos riksmas. Atėjęs klausia, kurgi ta nešmenė? O boba šaukia:

– Velniai ją žino! Toj vietoj jos jau nėra.

Tos moteriškės mergaitė tada ir sako:

– Žiūrėk kaimyno kiaulininke.

Visą nešmenę rado subjaurotą. Laimė, kad paršai buvo maži ir valyza užrakinta, tai viskas buvo tvarkoje.

Jau neštis nebegalima. Ten klegesys. Gal ir žandarai jau sužinojo. Nunešė pas giminę Veličką. Ir šis nepriėmė. Įkalbėjo, kad sodelyje sukištų, vakare gi pasiimtų. Sutiko.

Sugrįžęs rado pačią nurimusią; žandarų nėra. Vakare parsinešė knygas ir ant savo kiaultvarčio padėjo.

Knygelėms ir laikraščiams Kumetis turėdavo špitolės aukšte, sąsparų viršuje, balkiuose iškalęs gilias vietas, kur visa sudėdavo ir uždengęs užkišdavo; būdavo tikras, kad čia neras. Ir dabar smulkiuosius spaudinius tuoj čia sukišo, o maldaknyges ir „Šventųjų Gyvenimus" paliko.

Šventadienį įbėga Juozas Kačiulis. Jis dabar Ilguvos dvare pas Hrincevičienę kamerdinierium ir sako:

– Gerulaitis žandarams pasakoja, kad knygomis ir laikraščiais pirkliauji. Ar jūs susipykote?

Žandarai lietuviškai nesupranta ir klausia: „Čto on govorit?"[13] Mes sakom: „Girtas", ir žandarus nukalbėjom. Bet gali ateiti krėsti. Jei ko turi, paslėpk.

Kumetis knygas, nusiėmęs nuo savo tvarto, įmetė į žydų tvartą. Tuoj dar vienas atėjo tą patį sakyti. Bet kad žandarams pranešė girtas ir žmonės jo žodžių nepatvirtino, tai ir nekratė. Atlaidų dieną, suėmęs visas maldaknyges, pigiai pardavė kunigui Čekanauskui ir daugiau po tiek daug nebeimdavo.

– Kitą kartą, – sako Kumetis, – pasiėmiau už Nemuno knygų iš Antanavičiaus. Atėjęs persikelti, matau: žmona duoda man sukalbėtą ženklą nesikelti, kad pavojinga. Laukiu, kada atšauks. Bet ir valtis neatplaukė.

Palikęs knygas karklyne, nakvojau pas Orentą. Rytą anksti persikėliau; pametęs pundelį dvaro sodne, einu sužinoti, kas atsitiko. Miestelyje antstolio nakvota, uriadnikai ir šimtininkai valkiojas, gali pamatyti. Sugrįžau pasiimti pundelio, o čia sodno sargas atsirišęs žiūrinėja. Pirmą kartą pamatęs knygas kaulo apdarais; prašo duoti jam vieną dukteriai. Žmogus nepatikimas. Kad tylėtų, vieną daviau.

– Vėl atsitikimas: klebonas Paškevičius[14] man sako: „Žiūrėk, kažkoks praeivis atnešė lietuviškų gaidų; aš tau nupirkau. O štai dar ir laikraščių paliko". Žiūrinėjome abudu. Sulig tuo pasakymu įeina pristavas. Aš greit viską suglemžiau. Klebonas su policija gyveno netaikiai. Pristavas pasiprašė nakvynės. Klebonas nepriėmė; pasisakė nebūsiąs namie. Paklausiau, kodėl nepriėmė. Sako: „Tokiam paveckiui (?) mano durys uždaros; jis po klebonijas landžioja, o už mažiausį daiktą kabinėjas. Aną šventadienį Vilkijoje raitas į šventorių įjojo; norėjo ir į bažnyčią įjoti, tik žmonės neįleido."

Klebonas Paškevičius džiaugės, kad policininkas nepamatė literatūros. Paškevičius noromis skaitydavo lietuviškas žinutes. Vis dėlto, kai pasakiau, jog Veyerio–Arnoldto spaustuvė[15] su-

bankrutijo, tai nusišypsojęs pasakė: „Tai litvomanams nekaip sekas? Be reikalo sumanė „stawiać zamki na lodzie" (ant ledo pilis statyti).

Iš Vilniaus ir Kauno. Išvogtos iš policijos knygos. Knygų kelionė garlaiviais. Seinų klierikų kalendoriai. Pasaka apie elgetą ir „bukštalietą". „Armeniškių pliurpa"

Literatūros gaudavau ir iš Vilniaus, iš Jono Baukaus, lenkų Komercijos banko šveicaro. Jis man pranešdavo apie Vilniaus lietuvių bruzdėjimą, apie jų atskiros bažnyčios reikalavimą.

Kaune turėjau dėdę Petrą Kumetį, buvusį vienuolių bažnyčios zakristininką. Jis turėjo rinkoje knygų, devocionalijų balaganą ir smulkmenų krautuvėlę. Apygardos teisme jis turėjo pažįstamą šveicarą. Kai policija atgabendavo į Kauną pundus atimtų lietuviškų knygų, tai sargai ir kurjeriai atplėšdavo, išimdavo knygas, atnešdavo jas dėdei ir kitiems tokiems pat pažįstamiems ir labai pigiai parduodavo, o dėdė su geru pelnu jau savo pažįstamiems parduodavo. Ir aš kelis kartus parsivežiau iš jo knygų. Su kitomis, rodos, gavau keletą knygelių ir apie Kražių nuotykius[16].

Iš Jurbarko literatūrą gaudavau garlaiviais. Vieną kartą atplaukiantį siuntinį atplėšė[17], publika ėmė skaityti. Gerai, kad vežėjai suskubo atimti ir man įduoti.

Prisidėjau ir prie Seinų seminarijos klierikų leidžiamojo kalendoriaus[18]. Gautuosius iš jų egzempliorius savo parapijonams išdalijau dykai.

Pirmą savo raštą parašiau apie „bukštalietą" į „Apžvalgą", kaip elgeta kontrabandininkas, sugautas su revolveriu, teisinosi teisme[19], o antrą raštą į Šenkės[20] kalendorių: „Armeniškių pliurpa", apie krikštotėvius, kai lietuvaitės rusus į kūmus kviečia. Ir kitų daug prirašinėdavau parašais: Knisis, Kuisis.

Kaip knygos valgiu virto. Politiškieji paveikslėliai. „Molitva za caria"[21]. Palaiminimų ištroškęs žandaras. Kaip žandarą nuo kalno nuritino. Lietuviški giedojimai ir žandarų kerštas

Kelis kartus „Apžvalgą" pundais perėmiau ir Kauno seminarijai nugabenau. Vieną kartą pats vežiau. Prieplaukos tiltelyje

žandaras stovėjo; nieko nežiūrėjo, o toliau paėjus vienas raudonsiūlis liepė parodyti valyzėlį. Kiek baimės! Dugne buvo „Apžvalgų" pundelis pakištas po pamušalu, o viršuje valgomieji daiktai. Sakau: „Valgiai". Sako: „Zakroj"[22]. Ir nuėjau.

Vieną kartą nusiunčiau į „Apžvalgą" per kun. Garnevičių[23], Skirsnemunės vikarą, kun. Čepulio[24] pluoštą korespondencijų. Per kun. Garnevičių kai kada ir laikraščių gaudavau.

Knygelių ir laikraščių dar gaudavau iš Airiogalos knygnešio Lukoševičiaus.

Vieną kartą jis atnešė man paveikslėlių: žandaras, apžergęs Kęstaičių bažnyčią, kerta[25]. Sako:

– Tą naktį būtinai pamesk šiuos paveikslėlius uriadnikui ir mokytojui rusams; o jei gali, tai nusiųsk ir į Seredžių; į Vilkiją jau nusiųsta. Jis pats nešąs į Airiogalą ir apylinkę. Sako, turį vieną naktį visokiems rusų valdininkams pamėtyti.

Taip ir buvo padaryta. Paskirtą rytą mokytojas rado paveikslėlį užkištą prie durų. Turėjo ir Seredžiuje; nusiuntė Vilkijos pristavui, Kauno spraunikui, gubernatoriui ir Vilniaus generalgubernatoriui ir kitiems. Sako, ir Petrapilyje buvę jų pamėtyta. Uriadnikas gavo ir kortelę: „Beri, eto novaja knyga"[26]. Uriadnikas į tai tarė:

– Vot sukinsyny poliaki, čto pridumali! (štai šunsnukiai lenkai, ką sugalvojo!).

Vieną kartą aš ką tik buvau gavęs pundelį Jono Kriaučiūno „Šviesos". Ten buvo išspausdinta iš lenkiško versta pasaka „Smakas kamaroj". Susirinkus giedotojams, parodžiau „Šviesą". Tuoj visi pasidalinę ėmė skaityti, o aš rodžiau man jau žinomą kriptonimą Q. D. ir K.[27], klausdamas, kuris tai paskaitys. Niekas nepaskaitė. Tuo tarpu, patrypęs už durų, įlindo uriadnikas. Man ir blusos apmirė, bet suskubom knygeles po gaidomis pakišti. Uriadnikas klausia:

– Čto tut u vas za sobranije? (kas čia per susirinkimas?)

Aš atsakiau:

– Obučajemsia piet molitvu za caria (mokomės giedoti maldą už carą).

Uriadnikas sako sugiedoti. Sustoję užtraukėm „Te Deum laudamus"[28].

– Molodcy![29] – pagyrė uriadnikas ir išėjo į kleboniją.

1890 metais atsiuntė klebonauti į Veliuoną kun. Joną Tuomą[30], baigusį gimnaziją su aukso medaliu ir vienerius metus buvusį universitete, medicinos fakultete. Jis nors visus savo užrašus darė lietuviškai ir turėjo dainų rinkinėlį, vis dėlto skaitė lenkišką laikraštį „Słowo"[31] ir su savo tarnais kalbėjo lenkiškai. Susitikęs su kun. J. Tumu, jis užsiprenumeravo lietuviškų laikraščių ir paskui visados klausdavo slaptosios lietuvių literatūros. Kokių tik laikraščių jam nunešdavau, visus perskaitydavo ir sugrąžindavo. Man nedraudė vesti lietuvišką propagandą. Klausė, ar pažįstu V. Kudirką, advokatą Lozoraitį[32], dr. Basanavičių. Teiravos jų leidinių, bet nepasakydavo, kam jų jam reikėjo.

Prieš pirmąją 1905 m. revoliuciją policija draudė lietuviams katalikams mokytis bažnytinio giedojimo. Spraunikui neleidus, nevalia buvo kunigams į atlaidus važiuoti. Kaip tik šventė, žandaras ir įlenda į kleboniją:

– Duchovny otec, blogoslavi menia... (Dvasiškas tėve, palaimink mane!).

Klebonas turėdavo duoti trirublę; o jei mažiau, tai murmėjo ir kerštavo. Po atlaidų ateidavo prisigerti. Kai kunigams tai įkyrėjo, vieną kartą, nugirdę jį negyvai, padėjo ant neštuvų, užnešė ant kalno ir nuritino. Gavęs žinią, žandarų pulkininkas skandalą ištyrė ir uždraudė žandarui vaikščioti į kleboniją.

Policija, kai kada ir žandarai aplink mane trynės, gąsdindami, uždrausią giedoti ir dainuoti. Aš jiems niekad nemeilavausi, todėl keršijo: apskundė, kad aš pasisavinęs svetimą daiktą, o aš tą daiktą buvau paveldėjęs iš mirštančio. Mane suėmė. Liepė užstatyti 250 rub. Užstačiau – žuvo. Iš manęs reikalavo paprikų (kyšio) 15 rub., aš nedaviau ir vis dėlto buvau išteisintas. Tik sarmatos pridarė.

Kaip mes 1905 m. dėl savo teisių kovojom. Pirmas protokolas lietuviškai

Per 1905 m. sujudimą į Veliuoną atvažiavo zemskis. Į valsčiaus raštinę atėjo ir uriadnikas. Aš žmonėms įkalbėjau, kad iš

rusų valdininkų reikalautų lietuviškai kalbėti. Pryšakyje liepiau atsistoti dviem Kaune tarnavusiem vaikinam. Taip ir padarė. Visi drąsiai kalbėjo, reikalavo, kad rusai lietuviškai kalbėtų ir kad rastų, kur yra nukišę, iš mokyklos pašalintą Dievo Motinos paveikslą, kunigo Vadapalo[33] ten įtaisytą. Visi ėjo ieškoti. Rado ant aukšto. Sukviečiau sueigą, ir mane išrinko valsčiaus raštininku. Tuoj į raštinės knygas įrašiau pirmą protokolą lietuviškai.

Dvarininkas Gabrys Zaleskis parvežė iš Didžiojo Vilniaus Seimo spausdintą nutarimų lapą. Aš jį viešai paskaičiau. Audrai praūžus, uriadnikas norėjo už tai prie manęs kabintis. Bet jis matė, kaip aš atkalbėjau susiorganizavusius darbininkus eiti uriadniko nuginkluoti ir ūkininkų bei monopolės plėšti (uriadnikas ir be to jau vaikščiojo be ginklo, o monopolinė jau buvo išplėšta), kaip jiems padiktavau prašymą gubernatoriui, kad būvį pagerintų ir kad lapą dvarininkas man įteikė, tai uriadnikas nieko ir nedarė. Bet kai supyko, visa tai priminė teisėjui Skrinnikovui, pasiryžęs mane įklampinti. Paskui įtarė mane kaip socialistą agitatorių prieš valdžią ir paskelbė mane, sprauniko liepiamas, „под javnym nadzorom"[34]. Uriadnikas dar sakęs, jog pažinęs mano ranką vienos proklamacijos prieraše: „Perskaitęs, įduok dešimčiai kitų". Aš gyniausi.

Su mokslo vyrais. Dėl vargonininkų padėties. Senatvė ir vargai – toks knygnešiui atlyginimas

Žinojo mane ir mokslo vyrai. Aleksandras Pogodinas[35] iš Petrapilio kelias dienas su manim dirbo: vertėme lietuviškai. Profesorius Baudouin de Courtenay[36] su manim po kaimus vaikščiojo, rankiojo iš mano bendradarbių kalbos medžiagą. Jonas Jablonskis per dvi vasaras po kelias savaites sėdėjo su Juškos žodyno rankraščiu[37], patikrindamas žodžius; aš su savo pačia daug jam padėjau taisyti žodžių. Lenkų rašytoja Ožeškienė[38] atsiuntė kelis šimtus jai nesuprantamų žodžių išaiškinti. Paskui ir pati su „Lietuvių svotbine rėda"[39] atvyko į Veliuoną; sakiusi versianti tai į lenkų kalbą. Kelias dienas dirbome. Buvo patenkinta ir man už dienos darbą neprašoma mokėjo po 7 rublius.

Ji buvo labai patenkinta mano vertimu ir „komplimento" išaiškinimu. Aš stebėjausi, kad ji, lenkiškai kalbėdama, domisi lietuvišku veikalu, tuo tarpu kai mūsiškiai, kurie lenkiškai moka, lietuviškai jau nebekalba.

Atgavus spaudos laisvę, laisvai gyvenau prie klebono Tuomo. Susirūpinau vargonininkų būkle. Pakėliau dėl jų balsą „Vilniaus Žiniose", padėjau sudaryti Šv. Grigaliaus vargonininkų draugiją[40], bendradarbiavau laikraščiuose, suredagavau paskutinį Vargonininkų kalendorių[41].

Iš viso to darbo visuomenei ir tautai, žinoma, Jonas Kumetis nieko neturėjo; negerdamas, nerūkydamas yra visiškas neturtis, ir dukterį leisti į „Aušros" gimnaziją jam labai sunku.

Kitą kartą jam buvę geriau gyventi, visam kam užtekdavę. Savo jaunystėje buvęs ne tik apsukrus, bet ir puikus kavalierius su meškenomis. Savo choro pasirodymu per 25 metus (1885–1910) darydavęs įspūdžio. Seredžius, Vilkija Joną Kumetį gerai tebeatmena. Dabar J. Kumetis paseno, vis Veliuonoje tebetarnaudamas; jis čia jau 44 metus vargonininkauja.

Baisusis badmetis. Baudžiamoji lentelė už lietuvių kalbą. Mokymas pančiu

Aš čia su priderama pagarba išrašiau visas Jono Kumečio pasakojamas scenas. Jos ypač charakteringos anam laikui nušviesti. Dabar negaliu susilaikyti, neįrašęs tų vietų, kur kalbama apie senovės mokslą, nors tiesiogiai tai ir nedera knygnešių bylai. J. Kumetis apie tai man štai kaip papasakojo:

– Atmenu, kaip lietuvius į kariuomenę gaudė ir per septynerius metus buvo badas, labai blogi metai. Tais laikais daug žmonių pardavė savo ūkius ar net, be niekur nieko palikę, važiavo į Samarą ar į Tobolską. Ir mano tėvai, praradę su sklypu trobelę, kalbėjo ten važiuoti. Bet apsistojo Čekiškės parapijoje ir ėmė dirbti žemę iš pusės. Septintais blogaisiais metais tėvai pasisodino Uždurkalnyje padubysyje vos du pūru bulvių ir gavo nuostabų derlių – šimtą pūrų! Žmonės badaudami tino, sirgo pilvinėmis, šiltinėmis ir mirė. Netekę grūdų miltų, į duoną dėdavo avižų, pelų ar sugrūdę lazdynų žirginių, arkliarūgščių

žiedus braukė, o mes liepų lapus džiovinomės ir į duoną dėjomės. Visi sakė – skani duona. Tais metais iš Rusijos atsiuntė sorų (proso) kruopų; pirkomės po 15–20 kap., ir badmetis pasibaigė.

Sukakęs 11 metų, tėvų buvau leidžiamas pas kupriuką mokytis skaityti. Pirmą dieną išmokau kuone visas raides. Antrą dieną kupriukas, išklausęs pamokos, aiškino, jog tos pačios raidės esančios lietuviškos ir lenkiškos. Pasakė:

– Kai išmoksi abėcėlę, tai su kitais vaikais mokysies lenkiškai skaityti ir kalbėti; o kuris prasitars lietuviškai, tam užkabinsiu lentelę ant kaklo, ir jis turės daboti, kada kitas sušneks; tada galėsi lentelę nuo savęs jam užkabinti.

Aš, tos kankynės pabūgęs, parėjęs tėvams pasisakiau, nebeisiąs pas kupriuką mokytis.

– Aš lenkiškai nenoriu mokytis, geriau pas tetą Danaitienę. Ji geriau moka, paskaito „Šiaulėniškį senelį“[42], – sakiaus tėveliams. – Kai lietuviškai išmoksiu skaityti, tai ir jums paskaitysiu ir pagiedosiu.

Tėvai nusijuokė ir rytą sutarė su Danaitiene.

Iki Velykų perslibizavojome visą elementorių. Po Velykų pradėjome skaityti žodžius. Parėjęs, ką tik pamatydamas, slebizuoju. Tėvukas sako: „Suslibizavok „bėras arklys“. Tuoj: be-e-be, er-a-es-ras, – bėras; a-er-ar-ka-el-i-es, – lys, įlys. Vaikai klausydami juokės, kad „arklys“ suslebizavojau „įlys“. Tėvelis supykęs vaikus išvijo, o sugriebęs elementorių, atvertė, padėjo ir šūktelėjo: „Skaityk!“ Aš gyniausi dar nemokąs. Pasiginčijus, kai pradės su pančiu raižyti: „Skaityk, skaityk“. Verkdamas pradėjau skaityti: vu-a-a-er-var, de-a-en-dan, – vardan Dievo Tėvo, pramikčiojau kelis žodžius. Tėvas, perstojęs čaižyti, pasigyrė:

– Še, motin, kai įskaudinau, tai paskaito.

Naktį miegodamas pradėjau klykti. Tėvai išgirdę nutildė. Užmigus, ėmė rodytis man akyse, lyg kas mane stumtų į duobę užkasti. Suklikęs pajutau, tėvas apkabinęs klausia:

– Kas tau, Jonuti?

O mama:

– E, tu pagone! Taip nežmoniškai vaiką mušti! Duok iš burnos vandens.

Tėtis davė vandens, suraminęs paguldė. Daugiau taip nebesikartojo.

Tėvas, tą atsitikimą apsakęs mokytojai, prašė dar pamokyti. Dar paslebizavojęs pradėjau suprasti skaityti žodžius ir pasisakiau nebeisiąs mokytis, jau mokąs.

– Eik, eik, vaike! Kai išmoksi, nupirksiu maldų knygą „Aukso Altorių"[43]. Ten rasi maldų ir giesmių. Padarysiu rogutes ir ratukus, galėsi su vaikais vėžytis.

Nubėgau pas Danaitienę, pradėjau skaityti; rodės, aš jau viską paskaitąs. Parėjęs sakau:

– Tėte! pirk man knygą – jau moku skaityti.

Tėvas pavadino mokytoją. Ta patvirtino, kad moku. Tėvelis sekmadienį nuėjo į Seredžių, nupirko „Aukso Altorių". Džiaugiausi, kad daug giesmių radau. Meldžiausi ir giedojau, nors dar mažas buvau. O susirinkęs vaikus mokiau ir laidotuvėse giedoti.

Bajorų giesmės. Einu į vargonininkus. Lietuviškai lenkiška gadynė. Mano choras

Tėvelis, matydamas palinkimą giedoti, vedės prie vargonų ir liepė klausytis, kaip bajorai per mišias lenkiškai gieda: „Witaj Święta i poczęta" ir „Zawitaj Królowo"[44]. O vargonininkas Čekavičius su vaikais dviem smuikais, klernotu, fleitu ir kontrabasu prieš mišias ir po mišių kad surėžia maršus – tai žemė linksta. Tėvas klausia:

– Ar nori būti vargonininku?

Kurgi nenorėsi!

Nuėjome su tėte pas Kilovos ponią Razšetninkienę. Paprašėm, kad leistų su jos vaikais lenkiškai mokytis. Ji su mielu noru leido. Nuvedė pas mokytoją, įsakė, kad ir mane mokytų. Mes keturiese mokėmės lenkiškai ir rusiškai.

1876 m. tėvas leido mane į Seredžių mokytis vargonuoti. Tais pat metais ėmiau lenkiškai, o retkarčiais ir lietuviškai dūduoti „Gadzinkas"[45]. Antrais metais dūdavau vieną sekmadienį lenkiškai, antrą lietuviškai. Trečiais metais ir mišioms

lietuviškai giedojau: „Ateik iš dangaus, Kunige Aukščiausis", ir „Dieve gerybių".

1880 m. pakvietė mane į Veliuoną vargonininku. Atėjus klebonas Paškevičius pirma paklausė, ar moku lenkiškai kalbėti ir rašto. Pasisakiau mokąs ir kur mokęsis.

– Dobrze[46], – atsakė klebonas. – Būsi pas mane vargonininku.

Apsigyvenus po kelių savaičių dar paklausė:

– Ar moki lotyniškai?

Atsakiau:

– Truputį moku.

– Pasakyk, kas tai yra: Letabuntur in kubilibus suis?[47]

Kažin ką man atsakius, nusišypsojo ir sako:

– Gyvensime drauge. Kambarį turėsi vikariate. Gausi algą, maistą, paklojimą, baldus, šviesą ir kurą. Galėsi mokytis raštininkauti. „Tylko trzymać język za zębami"... (tik laikyk liežuvį prikandęs). Supratau, jog mane palaikė inteligentingu.

Taip pragyvenau 10 metų. Mokiausi rašto ir turėjau progos lavintis muzikoje.

1881 m. susidariau vyrų chorą. Giedojome, žinoma, lenkiškas ir lietuviškas giesmeles; „Valandas" giedojome vieną šventadienį lenkiškai, antrą lietuviškai, trečią lotyniškai. Rinkau lietuviškas daineles, ir dainuodavom jas su jaunimu. Veliuonos klebono praloto kunigaikščio Marcijono Giedraičio[48] archyve, paliktame Veliuonai, radau lietuviškų knygų: „Pradę ir iszipletimas Katalikų Tikejima", „Žemajtiu Wiskupiste"[49], sąrašą kaimų ir parapijonų vardų, Valančiaus „Palangos Juzę". Toliau pradėjau mainytis knygomis su kaimynais. Iš Stasio Cvirkos gavau Laukio knygelę[50]. Paskui A. Baranausko giesmių ir dainų.

1885 m. surinkau 24 giesmininkus ir keturiais mišriais balsais ėmiau mokyti chorą savo kompozicijos „Dievas nuo amžių" ir kitų. Gavau mišias, išleistas lietuviškai 4 balsais paminėti 500 metų nuo Lietuvos apsikrikštijimo, pavestas kun. Strazdeliui (Strazdui), „Pulkim ant kelių" sudėtojui, spaustą Tilžėje[51] pas Veyerį ir Arnoldą. Išmokiau ir dabar tebegiedame jas.

Giedotojus pasirinkdavau jaunus, ypatingai mergaites, po 14–15 metų. Mokiau gaidų, skaityti ir rašyti.

KAUNO CENTRAS

Slaptas ir tylus knygnešių rėmėjas. Slaptingi senamiesčio nameliai. Slaptinga ir jų šeimininkė. Urmo sandėlis

Visi Kauno devocionalijų pardavėjai turėdavo ir lietuviškų knygų iš po skverno parduoti. Darė tai net tie, kurie turėjo nuolatines atviras krautuvėles. Didysis lietuviškų knygų pirklys buvo Simananis, iš nebeatmenamų laikų laikęs krautuvėlę katedros krautuvėlių eilėje. Jo našlė ten ir dabar tebelaiko krautuvėlę. Simananį ir kitus knygomis aprūpindavo Sudargo klebonas Martynas Sederavičius ir artimasis jo kaimynas, Jurbarko klebonas Kazimieras Marcinkevičius[1].

Kun. K. Marcinkevičių gerai pažinojau. Buvo tai žmogus be galo ramus, pamaldus, atsidėjęs savo parapijai. Niekas jo neįtarinėjo, kad būtų buvęs lietuviškų raštų platintojas, kad būtų pasinaudojęs savo buvimu pasienyje. Net patys namiškiai kažin ar žinojo, kad jų klebonijos plotas per daug daug metų buvo sustojimo vieta visiems „Žemaičių pusėje" dirbantiems knygų kontrabandininkams. Jie čia turėjo parodytas vietas, kur galėjo, paties šeimininko nesiklausdami, knygas pasidėti ir kada nori pasiimti. Knygų transportai iš Sudargo pirmiausia patekdavo į antrą Nemuno pusę, į Jurbarką; tikriau, kun. Sederevičius savo kontrabandą laikė dviejose vietose: pas save Sudarge ir pas ištikimą ir mylimą savo draugą kun. Marcinkevičių Jurbarke.

Jurbarko klebonijos gyventojams, o gal ir miesteliui, visados būdavo didelė naujiena, kai liubrikai, policija, žandarai, bemedžiodami knygnešius, kartkarčiais atsidurdavo Jurbarko klebonijoje ir ją atsidėję krėsdavo, nors tiek jau kartų jų pastangos buvo buvusios be vaisių.

Andrius Čižas, dabar „Lietuvaitės" garlaivio savininkas[2], tikras lietuvis iš Vilkijos parapijos, per visą savo amžių teplaukiojęs Nemunu, niekur kitur nebuvęs, tad gyvas sandėlis visų Nemuno tradicijų nuo 30–40 metų, griežtai tvirtina kun. Marcinkevičių, ne ką kitą, buvus kaip tik „panemunės dvasią"; visi knygnešiai šioje apylinkėje jo dvasia gyvenę, nors su nieku jis apie tuos dalykus nekalbėdavęs. Lietuviškos knygos per

Jurbarką plaukė, kaip penktadieniais davatkos į bažnyčią. Toks buvo laiko padaras tas kunigas.

Aš atmenu, su kokia pagarba minėdavo Jurbarko kleboną tretininkė Teklė Dronseikaitė. Minėdavo ir Sudargo kleboną, bet minėdavo šaltai, oficialiai. Ji gyveno 1888–1893 m. Kaune, kur ir dabar jos draugės Stefanija ir Emilija Petkevičiūtės tebegyvena: dideliame sode, čia pat už seminarijos bažnyčios.

Tie nameliai buvo paskutinieji į „Gojų", kur Nemunas su Nerimi suteka, tarp aukšto seminarijos mūro sienos ir senapilio. Pamūriu buvo vien takas; jokios gatvės, vos išbrendamas purvynas. Nežinau, ar kuris policininkas lankė šiuos, šiaip jau gražius medinius namelius nors kartą per metus kuriuo oficialiu reikalu. Ten Teklė, pusvienuolė, siuvinėjo škaplerius provincijai, lopė klierikams skalbinius, siūlėjo, žymėjo, komželes jiems siuvo, „kolioratkas" (apykakles) iš baltų poterėlių išsiuvinėjo, mažomis sumomis ir mažais procentais jiems pinigėlių skolino. Nereikėjo nė eiti į Dronseikaitę; kai buvo sutarta, tam tikrą valandą per seminarijos mūrą krisdavo tvirtai surištas ryšulėlis, o ten buvo jau ar skalbiniai, ar knygelės, ar devocionalijos. Per tą nuošalį yra perėję tiek knygų, kiek nebesutilptų dideliuose knygų sandėliuose.

Kaunas buvo urmo sandėlis lietuviškoms knygoms, iš čia einančioms į Vilniaus kraštą, į Aukštaičius, į Rusiją. Žemaičiai turėjo savo vietas.

Didžponė – kontrabandininkų padėjėja. Masinąs darbas. Nemunu ne tik vanduo tekėjo. Žydas knygnešys. Susikūprinęs požemiais bei kanalais

Teklė Dronseikaitė kalbėdavo ir melsdavos lenkiškai. Visos jos padėjėjos taip pat. Joms lietuviškos knygos buvo tik Dievo garbė.

Tada nebuvo kalbų skirtumo ir jokios tautiškos neapykantos. Tad knygas kontrabanduoti padėdavo ne tik klebonai, bet, sakysime, ir tokia didžponė Poslauskaitė-Visockienė iš Eleonaravo dvaro, tikra kretingiškės grafienės Aleksandrienės Tiškevičienės[3] sesuo. Ji palaidota Skirsnemunėje, mirusi Kilaičių arba Šilinės dvare.

Simananis, geras vyras, ir Dronseikaitė, pamaldi senmergėlė, atvažiuodavo į Prūsų pasienį, ten nupirkdavo didelį transportą lietuviškų knygų ir grįždavo namo tuščiomis. Knygos turėjo dalimis suplaukti į Kauną, padedant geriems žmonėms, tikriems pasišventėliams; jie arba visai nieko neėmė už savo riziką, arba tik tiek, kiek reikdavo duoti tarnams už nunešimą į sandėlį.

Buvo tai labai pavojingas dalykas, bet tai ir masino lietuvius šitaip ne kitaip pažaisti, ruskius apgauti, paskui jais juoktis ir tyčiotis. Tai buvo iš pradžių lyg jaunų žaislas. Beveik visi garlaiviai, kurie plaukė nuo Prūsų į Kauną, vežė didesnius ar mažesnius knygų ryšulius, kad juos atiduotų Kaunui. Vežė, žinoma, ne garlaivių savininkai, bet jų kapitonai ir šiaip jau tarnai: broliai Petraičiai, Simas ir Petras, ištikimiausi kun. Marcinkevičiaus parapijonai, geriausi katalikai, nors kilę, rodos, iš Vilkijos, bet per žiemą stovėję Jurbarko uoste; tarp jų buvo minėtasis Andrius Čižas, buvęs tuomet laivo tarnautoju, ir kiti tokie.

Čižui vieną kartą su knygomis pakliuvus, garlaivio savininkas Zanas labai atkalbinėjo kito garlaivio savininką Frumkiną, teisių kandidatą, advokatą, kad jis negintų Čižo bylos, nes kai vienas tarnautojas žus, nieko, o kai savininkas, tai visam garlaiviui „kaput"[4]; o tasai Čižas, kontrabandininkas, savininką pražudys!..

Paskui vienas Petraitis buvo įsigijęs garlaivį „Birutę" ar gal kurį kitą. Atvažiuos, būdavo, garlaivis į Kauno uostą, kur jo laukia visoki liubrikai, žandarai, pasienio sargyba su ilgais geležiniais iešmais vežimams išbadyti. Jiems stovėjo ir būdelė gale Aleksoto gatvės, ties Vytauto bažnyčia. Pro čia ėjo gyvas susisiekimas su Suvalkų kraštu; čia buvo ir tiltas – plaustas.

Publikos daug. Visi eina pro sargybą, rodydami savo lagaminus. Garlaivio įgula dar tyčia apstoja sargybą tankia siena. O tuo tarpu iš garlaivio su ryšuliais palei cimbruvką sprunka labai doras ir drąsus žydelis Zalkė Elkovič[5], taip pat visą savo amžių pratarnavęs garlaiviuose. Elkovič dabar tebėra gyvas, turi Vilniaus gatvėje krautuvėlę. Aš labai kviečiausi jį, kad ateitų apie anuos laikus pasikalbėti ir duoti savo fotografiją;

nuo vieno ir kito griežtai atsisakė; jo tebebijoma, kad už tai nereiktų atsakyti.

Tą akimirką Zalkė jau yra ties dideliu atviru kanalu miesto vandeniui nutekėti. Tuo cementiniu lataku ropoja visą kvartalą ir išlenda į gatvę, kur dabar Garalevičiaus[6] namai, Daugirdo g-vė Nr. 2. Čia jau jam drąsu eiti per patį miestą nors su didžiausia nešmene. Čia jau jo niekas nebepareikalaus parodyti, ką nešasi, ir nešmenę laisvai nuneš Simananiui ar Dronseikaitei.

Sugautas ir išteisintas knygnešys

Sargyba buvo pažįstama; garlaivių įgulą kartais ji ir nekračius praleisdavo. Buvo sutarta, kad Andrių Čižą praleidinės.

Vieną kartą atsivežė jis su Petraičiais knygų. Čižas tris knygas pasiėmė į kišenę ir eina, o su kitomis Petraičiai paliko garlaivyje. Maskoliai neišlaikė pasižadėjimo, Čižą sulaikė ties tilto būdele, rado lietuviškų knygų ir suėmė. Buvo tai 1899 m. Vežmenė buvo Jurbarko klebono Marcinkevičiaus. Likę garlaivyje Petraičiai tuojau nuplukdė atgal į Prūsus, ką buvo pasilaikę.

Reikėjo matyti, su kokiu įpykimu maskoliai gaudešiai žiūrėjo į Čižą – blogiau kaip į kurį piktadarį. Ir paskui to jam neužmiršo, vis piktai jį vadindami „pronositel" (pernešantysis).

Andrių Čižą pėsčią nuvarė į Virbalio muitinę. Iš ten geležinkeliu parsiuntė atgal į Kauną. Laikė kalėjime. Teisė apygardos teismas. Gynė prisiekusis advokatas lietuvis Stajė Raila[7] už 15 rublių. Ir apgynė: Apygardos teismas išteisino Čižą. Tačiau prokuroras užprotestavo. Byla atsidūrė Vilniaus teismo rūmuose (palatoje). Dabar gynė minėtasis garlaivio „Kurjer" savininkas Frumkinas. Ir čia Čižą išteisino.

Nemunu tuomet teplaukiojo keli garlaiviai. Tarnyba buvo labai pelninga. Čižas sugrįžo į paprastąsias savo pareigas – tarnauti ir geriems žmonėms knygas kontrabandauti.

Jis tebėra gyvas, nieko nenustojęs.

PEREITIEJI METAI IR VILTIS

Šiuo vardu norėčiau parašyti paprastą vilties raštelį, ne polemiką ir ne politiką. Aš senai „nebe politikas"[1] ir nebe partinis žmogus: nesenai atsidėjęs tam vienam mokslui ir mokymui[2]; nežinojęs ir nieko nežinąs, kas už mano lango darosi, tik pro aukštinį gavęs patirti naujos žmonių nuotaikos, – rodos, daugiau už kitą turiu pareigos paleisti visuomenei raminimo balsą. Niekuo nesuinteresuotas, aš galiu ir noriu būti objektyvus.

Bet kurius praėjusius metus mes esame pratę palydėti koneveikiamu žodžiu, dėti ant jų juodą žymę. Praėję metai visados mums esti blogi metai, o atėjo – „geri metai". Ir esame neteisingi, griežtai smerkdami, kas jau praėjo. Kad ir šieji 1926 m. Jie buvo tikrai slopūs, kaip prieš audrą. Bet sugriaudė sužaibavo[3], ir štai oras pilnas vilties ozono. Tai už ką čia taip labai juodinti ištisi metai?

Pesimistai viltį vadina kvailių motina. Mūsieji pesimistai 1927 metus regi taip pat apdujusius, kaip ir pernykščiai. Pernykštis siurprizas vieniems težadąs daug, kitiems gi griežtai nieko; kad jie būsią dar aiškiau pažymėti partingumu neg kurie kiti praėję. Kai vieni džiaugias, kiti tad liūdi ir neramiai dairosi, kurio čia galo dabar griebusis. Tai tikrai neramina ir verčia nusiminusiu balsu, nervingu balsu tarti: „Nejaugi visam tam nebus galo, iki pat paskučiausio teismo dienos?.." Bet aš optimistas, viltingas ir vis dėlto kvailiu dėtis nemanau, nes ir ateityje, bent toje pačioje artimojoje, matau, tikriau sakant, girdžiu iš visur davinių, kurie įgalioja Lietuvos piliečių linksmiau juos laukti.

Yra davinių, įrodančių mūsų politikus ir visuomenininkus žymiai idealėjant. Pirmiausia, kas to dar nėra pasižymėjęs, krikščionis, pažangininkus, ūkininkus, darbininkus, liaudininkus, griežtai visur, kas tik yra tautiškos nuotaikos, pradėjus giliai neapkęsti ir savo laikraščiuose smerkti partines kovas. Kovos obalsis bepaliko, ir tai žymiai susilpnėjęs, patiems kairiesiems, svetimos mūsų kraštui dvasios vaikams; tiems, kuriuos išauklėjo obalsis „v borbe ty obretioš prava svoi"[4]. Namie mes turime šį obalsį kiek pakeisti; būtent „v trude"[5], t. ir t. Kas daugiau

dirbs ir uždirbs, tam ir teisių bus daugiau, nes dėl pamatinių teisių mums nebėra ko kovoti. Mūsiškos kovos jau pakankamai įgriso taip patiems kovotojams, taip ir pašaliečiams; šiems daug labiau, nes patys neįsiaistrindami juoba jaučia jų abuojumą. Mūsiškosios partinės kovos sukompromitavo daug kilnių idealų; daug jų jau nebesugrąžinamai pražlugino. Iš viso žmonijai prieš akis stovi vyriausieji žmogaus laisvės ir gerovės idealai. Dėl jų pačių XX amžiuje nebereikia jokių brutalių kovų – jie jau visos žmonijos principai. Bereikia lenktyniavimo, kas greičiau ir tiksliau darbu realizuos tuos pradus; nuomonės besiskiria dėl būdų ir priemonių; būtent kaip dirbti pritinkamiau kiekvienai žmonijos padermei, tautai, valstybei. Visur einama lenktynių; tik kitaip senai laisvų žmonių, kitaip vos tik palaisvėjusių. Vakarykščios tautos vergės, pernelyg pasiilgusios laisvės idealo, teturi didelių didelių apetitų, o neturi praktikinės nuovokos. Tai dažniausiai imasi savo tarpe už krūtinių kaip tik dėl antrinių dalykų: kam tas kilnus laisvės ir gerovės darbas dirbti ir su kuo, lyg tai nebūtų bendra visų pareiga, tuo pat obalsiu: dirbkime, dirbkime, o kas geriau padirbs, parodys jo darbo rezultatai. Kai brendusios tautos vis dirba, dirba, nebrendėlės tik žaidžia kaimynais. Susiséda pakerčiui, kiekvienas gauna teisės pareikšti, kurių kaimynystė jam nepatinka; tie gauna susikeisti ar nutolti nuo kits kito. Kai kas pareiškia, visi ir viskas jam nepatinką; tada kyla didelė maišatis, didelė netvarka, kol vėl visi nusisėdo – atsitiktinai, nepasirinktinai. Tai kitam ir vėl tai nepatinka. O darbo kaip nėr taip nėr: vis tik žaidžia patinkamais ar nepatinkamais kaimynais. Mūsų žaidimas „politika" prasidėjo karo pradžioje Vilniuje, tęsėsi karo pabaigoje Petrapilyje ir kiaurai per aštuonerius metus kankino erzino nepriklausomos Lietuvos piliečius tuo pat obalsiu: ar religijai ir jos išpažintojams bėra vietos dabartinėje valstybėje; obalsiu, kurs nieko bendra neturi su laisvės ir gerovės obalsiais, nes religija šiems nekliudo; dažnai dar žymiai padeda. Tai buvo vienuolikos metų praktika ir jos pakanka suprasti, ko kam reikia, kas be ko nenurims: bereikia gera valia ir laiku visa tai patenkinti, kas tik nėra bendros valstybės nenaudai. Laisvė tikybinių, laisvė ir netikybinių organizacijų, šviesos ir tiesos plėtimas, – valdžiai darbo

sočiai ir be asmeninių simpatijų ir antipatijų. Argi bėra tokių, kurie norėtų, kad laisvoje Lietuvoje ir toliau būtų lygiai taip pat trošku kaip ir buvo? Meksikiškai siekta į tikybinių laisvių sritį[6], uoliai bedievinta visuomenė. Tai neleistina ir atitaisytina. Vis tai dalykai, dėl kurių netylima, dėl kurių kyla aršių kovų ne vienoje Europoje, bet ir dar Senesnėse Indijose[7]. Linkstama vengti panašių dalykų.

Paaiškėjęs pavojus Lietuvos valstybei, net jos egzistencijai, mūsų pačių kairiųjų ir puskairių politikų ir administratorių sukėlė žymų valstybiškumą, kurs arti ribojasi su patriotizmu. Kad ne tai, paskutinis perversmas nebūt buvęs tiek „klasikiškas". Širdingai ir visai privačiai įsišnekus, gauni patirti vieną kitą socialdemokratą prisipažįstant klaida buvusi jų padaryta, nepaklausius jų vadovybės reikalavimo laikytis pirmykštės taktikos: socdemokratams į valdžią neiti[8], o pavesti ją tautiškos nuotaikos žmonėms: liaudininkams, pažangininkams ir kitiems tokiems; patiems palikti opozicijoje ir iš opozicijos atlaikinėti šiokias ar tokias teises. Gerųjų socdemokratų gilumoje savo širdies esama įsitikinusių, jog jie, internacionalistai, netinką sudaryti tautinei valstybei ir jai, kaipo tokiai, stiprinti, o šiomis aplinkybėmis ir sąlygomis nepriklausoma valstybė tegalinti išlikti – tautinė. Liaudininkus tevadinu puskairiais; jie neinternacionalistai; ne vienas prisipažįsta jų jungtuvės su socialdemokratija buvusios iš pat pradžių nenatūralės. Socdem. yra pratę savo liniją išlaikyti. Jiems tai leisdami, liaudininkai visiškai nustojo savo veido, patys savęs ėmę nebepažinti; nė to tiek jų rinkėjai į seimą nebepažino jų politikos, kuri nuėjo grynai socialistine kryptimi. Keblus ir vargingas ministerių kabineto sudarinėjimas, paskui dar keblesnis seimo didžiumos sudarinėjimas liaudininkus supainiojo ir iš pat pradžios rodė – jiems nepavyksią sudaryti tokią valdžią, kuri naudingai dirbtų vos statomajai valstybei. Tautininkai, žydai, lenkai, klaipėdiečiai už kiekvieną pritarimą valdžiai reikalavo naujų nusileidimų, ir nesimatė galo, kada bus gana, kada jie ims stiprinti bendrą valstybę. Sako, p. Sleževičiaus kabinetas[9] būtų vis tiek buvęs klaipėdiečių atstovų susprogdintas. Gal taip ir būt buvę, bet tik kitai seimo sesijai einant, o

tuo tarpu, tai jau paaiškėjo, bolševikai nebūtų taip ilgai laukę ir būtų susprogdinę visą valstybę, ne tą vieną Ministerių Kabinetą.

Visiems dabar aiškėja, net patiems kairiesiems, kad coup detate[10] būta vienatinės priemonės išsipainioti iš susidariusios būklės. Visa tai sudaro didelių vilčių, kad naujai, tautiškai valdžiai paėmus vairą į savo rankas[11], Lietuvos valstybės ir jos piliečių būklė keisis gerojon pusėn. Ir pati visuomenė tai jaučia; vis daugiau matos linksmesnių veidų, nukrito kažkoks slogelis, gyvenimas su 1927 m. stojo į natūrales vėžes.

DABARTINIS LIETUVIŲ JAUNIMAS[1]

Jo susiorganizavimas

Gyvenimas verste mus privertė visokeriopai burtis. Visokių visokiausių organizacijų mes turime devynias galybes ir dar daugiau jų laukiame. Galbūt jos tuo tarpu ne visai pavykusios, neduoda to ir tiek, ko ir kiek iš jų buvo laukta; vis dėlto pats faktas, kad tokios ir tokios organizacijos šiuo ar tuo momentu yra ar buvo susidariusios, yra geras parodytojas, kaip dygo kultūra tautos nelaisvėje ir laisvėje. Kitos taip išsišakojo, jog atėjo geras laikas imtis surašyti jų istoriją, pirma surašius kiekvienos šakos skyrium monografijėlę. Reikia pradėti tas darbas dirbti, kad esamoji šviežioji medžiaga nedingtų; reikia, kad mes patys žinotume, kas ir kokie jau esą; reikia atskirų monografijėlių ir kad ir kitiems tesėtume tiksliai parodyti, kas ir kur Lietuvoje yra pasidarę.

Mumis domisi svetimieji, kaip domisi kiekvienu „nauju" dalyku. O lietuvių pasirodymas Europos tautų šeimoje su atskira savo kultūra toms tautoms tikra naujiena. „Naują tautą, žiūrėkite, radome!" nėra juokas, iš tikrųjų labai rimtai kalbėjo mums 1916–17 metais labai mums palankūs švedų demokratai.

Svetimiems mes – naujiena, dar neištirta dirva; o patys sau kas mes esame? Ką mes tikra galime kits kitam pasisakyti ar išgirsti? Mes iki šiol lyg dar neesame tampriai organizuota visuo-

menė, bet vos tik atskiri visuomenės narveliai, kurie katras sau gyvena, vos nujausdamas šalia savęs kitus gyvus narvelius; mįslė, tyrimo dalykas mes savo pačių tarpe tebesame kits kitam.

Mes turime veikėjų. Jie garsėja toli užsieniuose. Į šiuos veikėjus tolimieji kaimynai kreipias visokių visokiausių žinių. Jie mumis domisi. Kreipiasi ir į mane. Ir man, manau, daug kam ir kitų, tenka nurausti, kad tų žinių negali tuojau suteikti, kad pirma pačiam reikia gerokai pasiteirauti iš pirmųjų šaltinių. Atskiri žmonės mes ne tik neturime statistinių ir kitokių davinių, bet nei oficialių terminų, oficialių prasiminimų. Gerai sakoma, vieno žmogaus galva neesanti informacijų biuras; vis dėlto kitur man teko aptikti visuomenės veikėjų, kurie atmintinai man tiekė daugybę griežtai tikrų žinių apie savo valstybės įstaigas ir visokeriopą judėjimą.

Visų viso valstybės aparato neapimsi; nė to tiek neapimsi dar šakotesnio visuomenės gyvenimo. Tai pareiga yra bet kuriam piliečiui gerai nusimanyti bent visoje toje srityje, kur jis dirba ir esti: dvasiškiam – konfesinėse organizacijose, blaivininkui – abstinencijos, kooperatininkui – verslo, dainininkui – meno, profesoriui – mokslo, rašytojui – spaudos, sportininkui – mankštos, moksleiviui – jaunuomenės organizacijose, taip ir toliau. Rodos, taip turėtų būti, kad nutvėrus bet kurį kurios srities žmogų, galima būtų gauti tikrų žinių apie visą tą jo sritį; dabar iš atskirų žmonių mes tegauname nurodymą, kur turime tų žinių ieškoti; būtent „centrų". „Tam načalstvo lučše znajet"[2]. Tai rusų palikimas; mums laikas bet kam būti sau – „načalstvo", orientuotis lygiai tiek pat, kiek orientuojasi centrai ir valdybos. Tam viešuma, tam centrai, kad bet kas bet kuriuo laiku, ne tik per visuotinus susirinkimus, gautų visų srities žinių. Sričių biuruose galų gale turėtų būti net tam tikra informacijų knyga, nuolat, sistemingai papildoma; o kitų, už srities esančių, žiniai kiekviena sritis turėtų leisti savo srities monografijas. „Čia tamsta viską rasi", sakydavo man estai Taline ar net ukrainiečiai Lvove, aprūpindami reikiamąja literatūra. Bepiga.

Visa tai aš šiuo tarpu skiriu „Jaunajai Lietuvai"[3], neolituanams[4], o per juos ir visam lietuvių jaunimui, kad ir jie susirūpintų

savo, jaunimo, sritimi ir šokę apsižvalgytų aplink, kas čia nauja nepriklausomoje valstybėje yra bepasidarę. O apsižvalgius susirašyti jaunesniųjų jaunimo organizacijų dalykus ir pastangas. Tai labai įdomu: jaunimo sritis pati gyviausia, pati greičiausia visam kam atsiliepti – pritarti ar protestuoti. Jaunimo diferenciacija – tai barometras pačiai visuomenei. Tai keliarodis kultūros istorijos rašytojui. Lietuvių jaunimo organizacijos tiek šakotos ir jau įvairios, jų gyvenimas tiek judrus, jog visos tos visumos nežinoti mes nebegalime. Jaunimas savo organizacijomis stiprėja, sendraugiai nuo jų nebesišalina; tai pradeda įgyti reikšmės visuomenės ir valstybės gyvenime. Jaunimas stiprina partijas ir jau reikalauja sau teisių. Valstybės valdžia su tuo nebegali nesiskaityti, pasirinkdama valdymo būdą, net susidarydama biudžetą.

Lietuvių jaunimo suskydimas kryptimis, šakomis ir jau nudirbtieji kiekvienos šakos skyrium ir bendrai darbai – jau rimta tema labai rimtam mokslavyriui visuomenininkui; ir labai įdomi tema gabesniam studentui, kurs domėjasi savo visuomenės gyvenimu. Praverstų, kad Lietuvos universitetas net aukso medalį paskirtų studentui už gerai parašytą Lietuvių jaunimo monografiją. Pamasindamas mūsų studentiją į tą darbą, aš štai patiekiau trumpą lyg konspektą reikiamosios istorijos, parankiojęs žinių, tiesa, iš pirmųjų šaltinių, bet visa to po nedaug, kiek man to tereikėjo straipsniui parašyti.

Pradžia lietuvių jaunimo organizavimosi

Pradžios reikia ieškoti tautinės lietuvių kultūros „Babilonijoje"[5]. Rusų okupantų draudžiamame laike. 1863 m. lenkų–lietuvių revoliucijos metu Lietuvos, ne vien lietuvių, moksleivija buvo organizuojama būriais, duodama jiems atskiri vardai ir emblemos – vinis, širdis, kūjas, kalavijas; tačiau kad tai nebuvo vieno tik jaunimo organizacijos, bet į jas įeidavo ir jau brendę piliečiai, darbininkai, valdininkai, tai tos pradžios nėra ko minėti.

Tikroji pradžia jau lietuvių, nebe Lietuvos, jaunimo būriavimosi buvo padaryta dešimčiai metų praslinkus, kaip panslavistų

pastangomis buvo padaryta didžia skriauda lietuvių tautai, o per ją ir visai žmonijos kultūrai, kai prasidėjo brutalia pajėga daroma lietuvių rusifikacija. Kalbu apie lietuviškųjų rašmenų uždraudimą vartoti lietuvių spaudiniuose. Kas gi kitas, jei ne jaunimas, turėjo pajusti visą to sumanymo sunkumą ir net nepakenčiamumą? Kam gi kitam turėjo instinktyviai išsiveržti protestas, jei ne jaunimui, tam tikrajam priešginai ir drąsuoliui akiplėšai? Jaunimas pridaro daugybę netaktingumų; bet niekas negali pasakyti, jog jo veiksmai nėra širdies padiktuoti. Jie reikia protu patikrinti; tai padaro vyresnioji karta; tačiau būtų neteisybė ir net nuodėmė paneigti, kas iš tikros, neveidmainiškos širdies yra išėję. Svarbu žinoti ne ką didvyriška jaunimas padaro, bet ką iš viso, net vaikiška padaro, nes tai esti brangiais ir maloniais jausmais apgaubta ir padaroma grynų gryniausia intencija, ne dėl spekuliacijos.

Taip kvalifikuoju studento Petro Vileišio 1875 m. sumanytąjį rankos rašto draudžiamomis lotynų lietuvių raidėmis laikraštuką „Kalvis Melagis“[6]. Tai menkniekis. Dabar bet kuri vidurinė mokyklėlė turi rašytus savo „organus“. Bet anuo laiku tai buvo labai daug; suspietė Petrapilio aukštųjų mokslų lietuvius studentus, į kuriuos prisidėjo ir lenkuojantieji Lietuvos bajorų vaikai: Česlovas Pancerzynskis, Jonas Kymantas[7] ir kiti. Tolimojoje šiaurėje prasideda nelegalė akcija prieš Rusų administracijos užmačias ir visai savaimingai, nepriklausomai nuo didžios priešvalstybinės akcijos, kurią buvo Kaune ir Tilžėje pradėjęs didysis Žemaičių vyskupas Motiejus.

Kovos dėl lietuviškųjų rašmenų reabilitacijos obalsiu ir Maskvos studentija spiečiasi aplink Joną Basanavičių ir Joną Šliūpą; aplink kitą rankos rašto laikraštuką „Aušrą“[8], kurio vardu paskui Tilžėje 1883 m. ėmė eiti nebe jaunimo leidžiamas ir redaguojamas rimtas žurnalas. Ir kai Petrapilyje su Petru Vileišiu išnyksta ir pati studentų kompanija, Maskvoje ji profesorių Koršo ir Fortunatovo[9] paverčiama Lietuvių draugija lietuvių kalbai ir istorijai studijuoti[10]. Ši draugija ir Rusų valdžios Užnemunio lietuviams, administratyviškai priskirtiems prie Lenkų Kongresovkos[11], skiriamos jų separacijos nuo lenkų tikslais

stipendijos, sutelkia į Maskvą žymiąją savo gabumais lietuvių moksleiviją „medalistus", ir duoda mums šiandien garsių mokslo ir visuomenės veikėjų – Jablonskį, Pr. Mašiotą[12] ir k. 1886 m. „Aušrai" užgesus, Maskvos studentija A. Kriščiukaitis, P. Leonas[13] ir kiti jau neberimsta ir pasistengia „Aušrą" atgaivinti „Šviesos"[14] pavidalu ten, Tilžėje.

Lygiagrečiai Varšuvos universiteto studentija su Gaidamavičium[15] ir V. Kudirka priešakyje, dalyvaujant tebegyvam Jonui Staugaičiui[16] ir k. sumano jau bendrą visai šviesiajai lietuvių jaunuomenei organą „Varpą" su jo satelitais, skiriamais kaimo jaunimui; „Varpas" ir davė bendrą demokratinę kryptį visam jaunimui, taip pasauliniam, taip ir dvasiškajam.

Pradžia lietuvių jaunimo diferenciavimosi

Demokratinė kryptis, atsiskyrus kairiajam sparnui, darbininkų šalininkams, ir jiems nuėjus savais keliais, tebėra gyva ir bendra visam lietuvių jaunimui, nors jis nuo 1897 metų, atsiradus „Apžvalgai"[17], o 1896 m. „Tėvynės Sargui"[18], nuėjo dviem skirtais keliais: pasauliečiai liberalizmo keliais, dvasiškiai – konfesionalizmo. Tuodu didžiuoju būriu planingai rungčiojasi, dirbdami tą patį kultūros darbą, kuris turi savotiškos įtakos liaudžiai ir stiprina vienų ar kitų pozicijas. Iš pradžių laimėja religinė kultūra ir su ja dvasionija. Pasauliečiai tai pavadina klerikalizmu ir ima atkakliai dvasioniją stumti nuo liaudies šalin. Drauge su religijos atstovais, žinoma, šalinamas ir pats tikėjimas. Kultūrinė rivalizacija pavirsta politikos kova, kurią per šiuos rinkimus laimėja kairieji pasaulionys.

Dabartinis lietuvių jaunimo būriavimasis

Pirmykštį lietuvių jaunimo susiskaidymą dviem lageriais galutinai ir smulkiau sudiferencijavo politikos partijos. Partijos laukia iš jaunuomenės sau šalininkų, talkininkų ir pavaduotojų.

*Varpininkai**[19]. Dr. Vinco Kudirkos tautiškosios demokratijos obalsiai tebėra neišnykę. Jo publicistiškieji raštai tebėra

---

*Informacijų esu gavęs iš pačių organizacijų. – *J. T.*

savotiškas „koranas" naujo Lietuvos universiteto Kaune studentams. Juos globoja valstiečių liaudininkų partija, kiek senėliau su priedu: socialistų[20]; valstiečiams to priedo nepriėmus, grįžta prie grynųjų Kudirkos tradicijų, prie pažangiojo liberalizmo, kuris nieko bendra su socializmu neturi, nors ir dairos į tą pusę.

Varpininkai tad daugiau buržujinė kultūrinė organizacija. Turi 15 skyrių gimnazijose Kaune ir kitur. Skyriuje esti apie 25 žmonės. Kaune turi liaudies universitetą Vinco Kudirkos vardu[21] ir prof. sąjungų laikomą aštuonių klasių gimnaziją paaugusiems. Turi savo organą „Moksleivių Varpai"[22], o prieš tai liaudininkų „Lietuvos Žinios" skyrė vietos jiems rašyti „Moksleivių reikalai". Studentija ir gimnazistai laiko savo globoje subūrę Kaimo jaunimo sąjungą[23] iš 450 skyrių visoje Lietuvoje obalsiu: „Švieskis ir šviesk". Sąjungos organas – „Jaunimas"[24]. Skyriuje esti apie 40 žmonių. Lėšų gauna iš savo rengiamų vakarėlių. Knygomis juos aprūpina išeiviai į Ameriką. Kultūros darbą dirba, susiskirstydami sporto, dramos, žemaičių muziejaus ir kitokiomis sekcijomis.

Savo etikos pamatan religijos nededa; remias „dvasios savarankiškumu, tautybe ir demokratizmu". Kovoja su klerikalizmu.

Kultūrininkai sau vardą yra gavę iš Šiaulių žurnalo „Kultūra"[25], o ideologiją iš Jono Šliūpo laisvamanybės, atkeptos iš berlyniečio profesoriaus Fr.W. Försterio – pedagogo tėvo[26], netikių etinės kultūros, kaipo antitezės bet kuriai organizuotai religijai. Artimiausi nori būti evangelikams reformatams (kalvinams), bet daugiau asmeniniais, ne idėjiniais sumetimais. „Kultūra" jaunimui skiria savo dalį „Diegai". „Kultūra" turėjo nebemaža savo būrelių, tik buvusioji krikščioniškoji valdžia jų netoleravo ir uždarinėjo. Socialė kultūrininkų kryptis be filosofinio pasaulėvaizdžio, neaiški; daugiau krypę į socializmą.

Aiškiai socialistinės kryptys yra dvi.

Aušrininkai[27]. Jie savo vardą yra gavę ne iš „Aušros", bet iš „Aušrinės", leidžiamos Maskvoje[28]. Tai buvo progresinis, nepartinis jaunimo žurnalas. Jam užgesus, jo šalininkai pasivaržę iškriko ir paskui susimetė į visai atskiras socialistines

organizacijas. Aušrininkų vardą paveldėjo eserai, Plechanovo[29] mokiniai, individualistai socialistai, įsirašę į Amsterdamiškį internacionalą[30]. Tautai aušrininkai telemia laisvą gyvenimą nekapitalistinės tvarkos visuomenėje. Tikyba – subjektyvus dalykas, nevaržoma iš šalies, jei ji pati nevaržo kitų asmenybių. Kovoja prieš oficialinę Bažnyčią. Dorovę remia miglotu savo ir kito asmenybės vertybės „jutimu". Leidžia organą „Aušrinę", socialistinį žurnalą. Mokyklose aušrininkų kuopos nenoromis toleruojamos arba ir visai netoleruojamos.

Žiežirbininkai[31]. Internacionalė miesto ir kaimo darbininkų ir mažažemių ūkininkų jaunimo organizacija vadinasi Lietuvos socialdemokratinio jaunimo sąjunga „*Žiežirba*". Jos organas – „Žiežirba"[32]. Skyrių turi apie 70 ir iki 1000 narių, suskirstytų krašto administracijos apskričiais. Tai ne moksleivija, šiaip jau jaunuomenė. Universiteto studentų socialistų draugija „Žaizdras"[33] su organu „Naujas Frontas" (pirmiau „Mūsų Frontas")[34]. Su aušrininkais žiežirbininkai nieko bendra neturi ir laiko juos lyg pareiginiais į tikruosius socialdemokratus žiežirbininkus, nuosekliausius auklėtojus socialistų, nes iš aušrininkų, girdi, „lygiai gerai gali išeiti tautininkas, kaip ir socialistas".

Abidvi kryptis globoja socialistų partija ir lėšų teikia jau turį pozicijas atskiri socialistai.

Tipingiausia studentų organizacija yra universiteto korporantai.

Neo-Lituanija[35], kultūriniai visuomeninė organizacija, tautininkai, obalsiu: „Tautinės kultūros stiprumas yra geriausia laisvės garantija". Savo etiką neolituanai grindžia religija, bet jos dalykus palieka spręsti atskiriems savo nariams. Visuomenei ir valstybei religija – pozityvus veiksnys. Atskirų savo narių katalikiškumo korporacija nekontroliuoja. Centralistai. Organas – „Jaunoji Lietuva"[36]. Narių 250. Statosi savo namus. Materialistinio pasaulėvaizdžio nepripažindami, eina prieš socialistus, dedasi tik su aiškiai tautiškomis grupėmis.

Ateitininkai[37] – religiniai visuomeninės krypties katalikų moksleivija, reikalaujanti iš savo narių aiškiai katalikiško pasaulėvaizdžio. Deklaruotieji katalikai ortodoksai, praktikuo-

jantys, tikybos apologetai, susiorganizavę Louvaine 1910 m., 1921 m. susiskirstę į sendraugius, studentus ir moksleivius. Sendraugių yra apie kelias dešimtis. Jų pirmininkas dr. P. Bielskus[38], kunigas, respublikos Prezidento kanceliarijos viršininkas; nariai – žymūs veikėjai, profesoriai. Studentų ateitininkų yra 530. Draugovių 9: dvi Lietuvoje, Kauno universitete 430 narių ir Dotnuvos ūkio akademijoje 37 n., ir 7 užsieniuose: Berlyne, Paryžiuje, Vienoje, Briuselyje, Šveicarijos Friburge, Münchene ir Austrijos Grace. Organas „Židinys"[39], literatūros, mokslo, visuomenės ir akademiškojo gyvenimo. Statos sau namus.

Moksleivių ateitininkų veikia 67 kuopos Lietuvoje ir 1 užsienyje, Rygoje. Narių apie 6 000.

Bendrasis ateitininkų organas – „Ateitis"[40]; specialis mergaitėms – „Naujoji Vaidilutė"[41]. Vyriausis ateitininkų vadas prof. Pr. Dovydaitis[42]. Obalsis: „Visa atnaujinti Kristuje".

Pavasarininkai[43]. Tai kaimo katalikų jaunimas. Juos organizavo ir veda prof. Eretas[44]. Turi 518 skyrių su 40–50 000 narių, suskirstytų 30 rajonų. Organas „Pavasaris" ir „Jaunimo Vadas"[45], šis antrasis tik informuoja organizatorius. Pavasarininkai – ateitininkų globoje, tautiška, patriotiška organizacija. Jų obalsis: „Dievui ir Tėvynei". Jau turėjo aštuonis gausius kongresus, kartais dalyvavo į 8 000 žmonių. Laiko liaudies universitetą vyskupo Valančiaus vardu su skyriais provincijoje ir aštuonių klasių gimnaziją paaugusiems.

Kad ne partiniai ginčai, kurie paliečia ir jaunimą, ateitininkai ir pavasarininkai kultūros srityje lengvai galėtų bendradarbiauti su tautininkais neolituanais ir varpininkais. Dabar to nėra, bet gali būti. Pavasarininkai jau kratos nuo politikos, pasilikdami vieną kultūros darbą.

Vyčiai. Tuo vardu miesto pavasarininkai.

Šaulių sąjunga, Sporto sąjungos – mišrios jaunuomenės ir paaugusių organizacijos.

LIETUVIŲ RAŠYTOJAI, VERSDINKITE SAVO KŪRINIUS!

Paskutinieji įvykiai[1] gerokai pakratė ne mus vienus. Mūsų klausimas dabar Europoje pasidarė ne iš paskutiniųjų. Apie mus ėmė šį tą žinoti, net domėtis. Nors prancūzai ir jų draugai kolioja bara mus už neprieteliškumą lenkams, įtaria mus rusų, dabar gi ypatingai vokiečių esant agentus, vis dėlto su mumis ima skaitytis. Bereikia, kad Lietuvos viduj būtų stipra, tvirta ir vienybės bent tiek, kiek elementarinis protas reikalauja; dar kultūros partijų santykiuose ir kultūros liaudyje – ir mes užkariausime sau vietą Europos valstybių šeimoje. O ar erdvą ar siaurą – tai pareis nuo mūsų pajėgumo dirbti ir talkininkų įsigyti.

Pirmiausia mums tenka susirūpinti susiartinti su Europos intelektualais. Politika mūsų niekados nesuartins; politinius klausimus apeiti tegalime savo dvasios, savo dailės kūryba. Reikia Europa, ypač Paryžius, suinteresuoti lietuvių menais ir literatūra. Lietuviai dailininkai turi gana pripiešę įdomių paveikslų, jų paroda Paryžiuje turėtų gero pasisekimo. Labai geras tam momentas priversti apie mus kalbėti, mumis domėtis, su mumis dar labiau skaitytis.

„Société des gens lettres"[2], kurioje dalyvauja daugumas prancūzų rašytojų, mums palanki, mumis domisi. Nesenai jiems buvo įteikta tinkamai paruošta mūsų universiteto lektoriaus Sofijos Čiurlionienės literatūros apžvalga[3]. Draugijos prezidiumui ji labai patikusi; net nutarę už tai išreikšti poniai Čiurlionienei savo padėką ir apdovanoti ją draugijos medaliu.

Taigi atsiranda vis daugiau sričių, kur mes esame verste verčiami daugiau pasidarbuoti, nes tai vienintelis tėra būdas susiartinti su Prancūzijos šviesuomene. Būtų itin sveika iš mūsų rašytojų sudaryti franco–lietuvišką būrį, kurs galėtų ir oficialiai vieną kitą rašytoją žymybę pasikviesti Kaunan, kaip tai daro suomiai, estai, latviai. Pas mus jų maža tėra buvę: Pelicier, Mauclère[4], bet kurie tik yra buvę, visi paliko gerų žymių savo literatūroje. Mūsų rašytojai neprivalo tupėti savo turkladėžėje užsivožę, – jie pirmon galvon privalo kovoti dėl Lietuvos pozicijos ne tik viduje,

bet ir internacionaliniame forume. Tai ne reklama, bet kovos priemonė nepriklausomybei stiprinti, tautinei dvasiai ugdyti. Tai būtų vaisingiausia politika, ir valstybė turėtų ją visomis pajėgomis paremti: būtent dailės parodas ir lietuvių gražiosios literatūros vertimus į kitas kalbas, ypač į prancūzų, kuria kalba visas kultūringasis pasaulis ir skaito.

Pačiai valstybei organizuoti lietuvių literatūros europinimą nebetektų: mums yra paskutiniais laikais gerai susidariusi Meno kūrėjų draugija su Rašytojų sekcija[5]. Ji turi savo atstovus Meno taryboje prie Švietimo ministerijos. Vadinas, jau yra kam rūpintis šelpimu, bereikia parodyti šelptinieji darbai. Krėvė, Putinas, Vaitkus[6] ir dar kai kas privalo įdomesnių savo veikalų parūpinti vertimus į šią ar tą Europos kalbą; geriausiai patys turėtų išversti, jei pajėgia, ar patys pasiieškoti gerų vertėjų. Rašytojų sekcija, būdama viso pasaulio rašytojų Penklubo narys, imtų rūpintis jų spausdinimu: tam yra net specialūs fondai, skirstomi per Penklubo rankas, kad pasaulio rašytojai susipažintų su kits kitu. Nejaugi mes tuo nepasinaudosime?

Pagalvokite, Lietuvių Rašytojai!

LIETUVIŲ KULTŪROS CENTRAI

RYGOJE

Skaityta Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos posėdyje 1927 m. sausio 23 d.[1]

Monografomanija. Emigracijoje mes turime arti trečdalio negausingos mūsų tautos. Menkai pasiturėdamas savo tėvynėje iš tos vienos žemelės, nerasdamas čia pat jokios progos nors kiek iš šalies prisipelnyti, svietelis kaip vanduo plūdo į visus pasaulio kraštus, geresnės buities ieškodamies; daugiausia į pramonės centrus. Kai nebuvo Lietuvoje pramonės, nebuvo nė didesnių žmonių skruzdėlynų. Kaunas buvo didžiosios tvirtovės ūksmėje sustingęs, Vilnius pernelyg svetimtaučių apžergtas ir taip pat

sustingęs, Šiauliai ir Panevėžys teturėjo vos po keliolika tūkstančių gyventojų; toks ten tebuvo ir gyvenimas.

Emigracija bet kuriam kraštui nesveika – materiališkai jį sunaikina. Vieno žmogaus gamyba per metus esanti verta pusantros ar dviejų tūkstančių litų. Tai kelių tūkstančių metinė gamyba bus verta milijardo litų. Regi, kiek turto Lietuva kas metai nustoja, savo žmones svetur išliejus! Aš esu išeivių dalyką tyrinėjęs Laižuvos parapijoje (žr. „Vilties" 1912 m. Nr. 35, 37, 117). Mano daviniais, mūsų emigrantai prieš karą negrąžindavo savo tėvynei nė tiek, kiek gyvais pinigais išsinešdavo kelionei. Tautos nelaimės metu ir potam dalykai pakitėjo. Neturėdami teritorialinių kolonijų, šiuo Didžiojo karo metu mes pasijutome beturį etnografinių kolonijų ir gerai jomis pasinaudojome. Kad šiandien mes nebepriklausomi, tai pusė nuopelno tenka mūsų kolonijai Jungtinėse Valstybėse, nekalbant apie kitas.

Palieka didis klausimas, ką mes laimėjome iš savo išeivijos tautos namų kultūrai? Klausimas nė nepradėtas nagrinėti, o įdomus išvadomis ir apstus medžiaga. Kaimiečių bendravimas su miestiečiais kėlė pirmųjų kultūrą; tai neginčijama; su ja drauge tiekė jiems daug gera, bet daug ir bloga. Visa tai suvokti nėra piga ir lengva; talkon reiktų pasikviesti labai daug tyrinėtojų, daug etnografininkų, daug ekonomininkų, daug moralininkų, dar ir kitų daug. Medžiagos gausu bet kuriai „istorijai". Tos medžiagos kaupė bet kuri mūsiškių grupė, galvą atitrūkusi į Ameriką, į Afriką, į Australiją, net į Naująją Zelandiją, nes dabar mes jau sakome: kur tik mesi, ten lietuvį rasi. Vienur mūsiškiai turtais įsigalėjo, visokeriopų organizacijų prisidarė, kitur ėmė savais laikraščiais ir šiaip jau spaudiniais misti patys ir namie likusius brolius jais maitinti – mokyti juos drąsumo, laisvumo ir iniciatyvos, tačiau ir tvirkinti palaidumo pavyzdžiais.

Jungtinių Valstybių, Škotijos, Latvijos, Rusijos, Lenkijos miestai prieš šį karą turėjo didesnių ar mažesnių tautinių organizacijų, kuriomis palaikė savo kūno ir dvasios gyvybę ir veikė likusius namie. Tai lietuvių tautos šių dienų kultūros istorijos nebeparašysi, nepasinaudodamas tautų kolonijos istorijomis; o tokią istoriją kol kas teturi Jungtinių Valstybių kolonija[2]. Kitos

visos dar neturi. Tai reikia duoti jų atskiromis monografijėlėmis bent pačių žymiųjų, jei ne visų ištisai iki pačių mažųjų. Didžiuma medžiagos dar mums nepasiekiama – reikt ji surinkti ten pat vietose; tačiau geriems monografijų apmatams ir namie turime gana medžiagos: yra svetur ir namie leistųjų laikraščių komplektai, tai gausiausi pačios tikrosios istorinės medžiagos šaltiniai; dar daugiau mums yra gyvosios tradicijos – iš visur sugrįžo daugybė išeivių, ilgai pabuvusių svetur, tai savo akimis mačiusių, kaip tarpo ar skurdo mūsų žmonės Petrapilyje, Varšuvoje, Maskvoje, Odesoje, Tomske, Mintaujoje, Liepojoje, Tartuje, Taline, Saratuvoje, Samaroje, Mogiliave ir kitur. Palikti neužfiksavus ši gyvoji tradicija, nesurinkus dokumentų, būtų lygu nesurinkti folkloro turtai. Dar nuodėmingiau: folkloro reikia pasiieškoti, istorija pati į mus ateina ir siūlos.

Man teko pagyventi Rygoje, ten dirbti bažnyčioje, laikraštyje ir visuomenėje[3]; teko pažinti daugybė tautiečių ir jų gyvenimo sąlygos, su daugeliu tebėra santykiai nenutrūkę. Tai ir mėginu štai ką ne ką įrašyti pro memoria[4]. Šiuo bandymu pradėti didžiulį istorijos rašymo darbą aš norėčiau užkrėsti monografomanija visus buvusius išeivius, kurie tik nors kiek tiek pavaldo plunksną. Parašys geriau, bus paskelbta viešai, parašys menkiau, bus įdėta į humanitarų fakulteto rašliavos muziejėlį[5] kitam pasinaudoti. Istorininkai visiems lygiai pasakys ačiū, visi lygiai pralobins mokslą.

Rygos reikšmė lietuviams. Ryga latvių miestas, tačiau jos istorijos neatplėši nuo lietuvių istorijos. Ryga buvo vienas pačių didžiųjų etapų vokiečiams jų Drang nach Osten[6], brovimuisi į Pabaltijį, tad lygiai į Latviją, kaip ir į Lietuvą. Nuo Rygos kitkart mums tiek pat ėjo nelaimių, kaip ir iš kitos pusės – nuo Karaliaučiaus ir Marienburgo.

Laikams pakitėjus ir nurimus, Ryga mums tapo tuo vienu eksporto uostu. Klaipėda mes visados menkai naudojomės. „Rygon, iš Rygos" tapo lietuviams priežodžiu: juo motinos savo kūdikius ir dabar lopšiu tebelaidija. Buvusieji Zarasų, Ukmergės, Panevėžio, Šiaulių rajonai, destis didžioji pusė Lietuvos savo linus, sėmenis ir kitą žaliąją medžiagą eksportavo tik per Rygą

ir tik iš Rygos vežės gelžį, druską, kolonialių ir manufaktūros prekių. Baudžiavos metu Ryga buvo visiems Aukštaičiams viltis ir vargai, visiškai savas miestas. Aš tai esu pažymėjęs savo „Pragiedruliuose" II tome, 276–8 psl. Lietuvių ir latvių kalbos, nors šiaip jau viena nuo kitos nutolusios, prekybai nekliudė: vaizbūnai mokėjo susikalbėti. Ligi tik tapę nebe vergai, nebe pririšti prie savo vietų, lietuviai tuoj ėmė apsčiai emigruoti į Rygą. O mūsų bajorija, pasiturintieji dvarininkai ir iš senesnių laikų lindėjo Rygoje, kaip ir kitur „užsieniuose"; Ryga buvo panašesnė į Europos miestus neg kuris kitas Lenkijos miestas.

Šio karo metu Ryga darėsi nepasakomai judrus miestas; amerikietiškai didėjo jos pramonė ir tranzitas, amerikietiškai sparčiai ir ji pati augo.

1913 metų visuotinis surašymas parodė Rygoje 517 000 gyventojų. Ji išveždavo į užsienius kuone už 200 milijonų rublių (už milijardą litų) ir kuone už tiek pat įveždavo iš užsienių į Rusiją. Arti šimto didelių fabrikų duodavo darbo bent šimtui tūkstančių darbininkų. Vienas „Provodniko" kaliošų fabrikas laikė 12 tūkstančių darbininkų. Ryga plėtės ir karo metu, nors fabrikai buvo išardyti ir sustojo. 1917 m. „Rygos Garsas"[7] rašė: „Rygoje pastaruoju laiku gyvumas labai didelis. Atsiranda daugybė visokių sankrovų gyvenamosiose ir dar negyvenamosiose vietose. Daugiausia prekiauja valgomais daiktais ir labai gerai uždirba".

Lietuvius pagavus emigracijos šišui, kas neturėjo lėšų nutrūkti galvą į kraštą svieto, tai ėjo bent į Kuršą latviams fermeriams bernauti ar fabrikantams dirbti. Kiek daug jų ateidavo į Rygą, reiškia jos darbo prirodymo kontora: tik vieneriais metais ja pasinaudoję 1231 lietuvis: 543 vyrai ir 688 moterys; estų tais pat metais tepasinaudoję 21. Kokio skirtumo! O kiek lietuvių patys kreipės į darbo davėjus, turėdami ten pažįstamų, kurie laiku užtikrino jiems darbą?

Ir priėjo privažiavo Rygon svetimų žmonių, kad jie nusmelkė net pačius jos šeimininkus latvius ir vokiečius: pirmųjų tebuvo Rygoje 230 tūkstančių, antrųjų 60 tūkstančių, viso 290 tūks., o svetimtaučių, rusų ir kitų, buvo 330 tūks.

Kiek šioje žmonių jūroje buvo lietuvių? Patys lietuviai šitaip sumesdavo: tikrųjų lenkų katalikų 10 000, vokiečių katalikų 5000 ir latvių katalikų 5000. Viso 20 000. Kiti visi katalikai iš tikrųjų buvo lietuviai, nors daugybė jų apsimesdavo kuo kitu. Latviai 1909 m. metrikavimo daviniais sprendė lietuvių esant Rygoje apie 40 000. Šitą skaičių patvirtino ir visuotinis 1913 m. surašymas, iš 100 000 visų katalikų radęs 37 000 lietuvių šalia 46 000 lenkų, nors lietuviai surejestruoti nebuvo lengva. Surašymo dalyviai lietuviai vienu balsu piktinosi tautiškuoju lietuvių neapsisprendimu. Kas tik namie mokėjo svetimaip, ypač lenkiškai, visi tie, miestan patekę, savaip nebekalbėję ir rašęsis lenkais ar latviais, rečiau vokiečiais, ypač liuterių tikėjimo. Visi matė juos nesant tuos, kuriais dėjosi; girdi, „liežuvis lūžo, o kalbėjo ne sava kalba", ir fanaberija nebepavelijo jiems prisiduoti lietuviais. Tai buvo tamsioji tautiškuoju atžvilgiu mūsų gadynė. Tokiomis aplinkybėmis tik stebėtis reikėjo, kad lietuviais save pasiskelbė net 37 000! Vadinas, nors pusė tiek, kiek faktinai jų Rygoje buvo ir tautybei pamažu žuvo. Pridėk prie katalikų lietuvių dar reformatus ir liuterius lietuvius, tai gausi Rygoje tiek daug lietuvių, kiek jų nebuvo nė viename pasaulio mieste, pačios Lietuvos neišskiriant. Viena Chicago, Ill.[8] tegalėjo lietuvių skaičium lygintis su Ryga.

Viename Raudondauguvyje[9], kur buvo „Provodniko" fabrikas, lietuvių buvo daugiau ne 3000; gera parapija, ir jie ne juokais buvo susirūpinę sudaryti čia savo parapiją, pasistatyti savo bažnyčią, turėti savo kunigus etc. Ir būtų tai įvykinę, kad ne karas; jau buvo gavę plečių, didelius gatavus namus tarnams ir kunigui. Lietuvius darbininkus labai aukštai vertino Rygoje. Girdime, taip pat juos vertiną ir Amerikoje. Tad lietuviai pralenkė kitus tramvajų tarnyba, vežėjų pramonėj, farmacija ir kita. Kol buvo dar nepagedę ir simpatingi. Aptiekos gaudyte gaudė linksmus ir kantrius lietuvius praktikantus. Patys didieji fabrikai duodavo lietuviams pirmenybės už darbštumą ir sąžiniškumą. „Provodniko", Kuznecovo ir Vagonų fabrikuose dėl tos „nelygybės" buvo pradėję kilti rimtų nesusipratimų tarp kitų tautų darbininkų ir fabrikų administracijos, reikdavo tretiesiems iš šalies įsikišti.

Lietuvių turtai Rygoje sparčiai didėjo. Ėmė rastis gerai pasiturinčių pramonininkų skyrium ir bendrovėmis, pirklių skyrium ir kompanijomis (šiųjų mažiau, lietuviai dar nemokėjo pasitikėti kitais). Bet kurie bizniai gerai sekės, tik reikėjo pradėti ir netingėti. Štai keletas žymesnių firmų, atmintinai surašytų.

„Vodopad", mineralinių vandenų fabrikas, Zagrzeckio, Počebuto ir Čerpo.

Antano Maciejausko leidimo ir sortimento knygynas bei devocionalijų krautuvė Pilies gatvėje 7, ties pat senąja bažnyčia. Ji daugiausia vertės savo šefo Agaro, Adatos raštais.

Marcijono Giedraičio kepykla Aleksandro g. 39.

Jonės Linartienės rašomųjų daiktų magazinas Marijos g. 9.

L. Jakavičiaus spaustuvė, knygų magazinas ir devocionalijų krautuvė Katalikų g. 28.

Narkevičiaus, Atkočiūno ir Ko spaustuvė Elžbietos g. 24.

Katalikiškas Žigo knygynas Katalikų g. 30.

Podrezaičių, Pranienės Mašiotienės giminaičių, lietuviškų ir lenkiškų leidinių bei rašomųjų daiktų magazinas.

Stuko mėblių magazinas Bergo Bazare Elžbietos g.

Juozapaičio mėblių magazinas senmiestyje.

Napoleono Liberio mėblių magazinas Marijos g. 1.

Antano Šimoliūno kolonialė, mėsos ir visa ko krautuvė bei didelis restoranas Binnenhofe.

Vronievskio (lietuvio tokia pavarde) kolonialė krautuvė Dinabarko g.; dabar jau dvi.

Didelė krautuvė Nevos ir Suvorovo g. kampe.

Skipario keletas kolonialinių krautuvių.

Didelis magazinas Jaroslavo g.

Didžiausia A. Biliūno mėsos pramonė Riterių g.

Mechaninė dirbtuvė Raudondauguvyje Tilto g.

Trinkos, b. stambaus vežėjo, paskui kuo stambiausio pašarų prekių krautuvė.

Dūdos labai turtinga asenizacijos pramonė.

Mozgirio turtinga langų mazgojimo pramonė.

Didžiausi restoranai: Vaiciekausko Malūnų g., kito Romanovo ir Marijos g. kampe, dar kito Maskvos g.

Didelė Lukštaraupio rūbų siuvykla Marijos g.

Antra gatavų rūbų krautuvė Bergo Bazare.

Žigo siuvykla.

„Tredel-Markte" (tolkučka)[10] daug lietuvių turėjo krautuves panešiotų rūbų ir gerai vertės.

Domeikos fotografija Mirnaja g.

Jaseno fotografija ir namai Elijo g.

Daug namų savininkų.

Daug stambių vežikų, turėjusių po 20–30 gerų vežimų ir gerų arklių. T. ir t.

Demokratiniems laikams užėjus, lietuviai ėmė reikštis ir viešame Rygos gyvenime. 1917 m. Rygos Dūmon jau pateko keturi lietuviai: Antanas Žviedris, kun. Jonas Latvis, Povilas Žaldokas ir Jurgis Paulauskas. Šisai socialistų sąrašu, nes daug lietuvių visai ne socialistų dėlto ėjo su latviais socialistais, mokėjusiais labiau už kitus agituoti, daug žadėti ir net pabaidyti. Lietuviai karininkai dėjosi su menševikais: tai į miesto Dūmą pravedė... 7 žydus iš 18 trečiojo sąrašo, nes lietuvis Ysakas tame sąraše stovėjo... 53 vietoje. Lietuviai tad rinko susiskaldę ir vis dėlto laimėjo 4 vietas iš 73, o pramokę solidarumo, paskui galbūt turėję bent 10 vietų (vienam išrinkti reikėjo 1200 su viršum balsų). Į Žemiečių tarybą kandidatavo A. Žviedris ir A. Šimoliūnas bloke su kitataučiais ir latviais demokratais.

Turėdami palaidų pinigų, kad ir po nedaug, mūsų darbininkai Rygoje gyveno didesniame ištekliuje neg likę namie: jų reikalai sparčiai plėtojos, ir jie patys sparčiai buržuazėjo. Išlikimo instinktas mokė juos ir solidarumo tarp svetimų.

Rygos laisvumas. Rygos miestas, nors nebuvo laisvas Rusijos miestas, vis dėlto buvo daug laisvesnis, savarankiškesnis už kitus. Toks jis išaugo, Pabaltijui turint savas teises[11] iki pat 1890 m. ir lyg autonomijos pavidalą. Pabaltijo generalgubernatorija tebuvo iki 1909 m. bal. 15 d. Paskutinis generalgubernatorius buvo Meller-Zakomelskis. Ryga nebuvo maskolių užburtame vasaros vakarų (severo–zapadnyj) krašte[12], kur veikė visokios prakeiktos prohibicijos, ypač lietuviško spausdinto ir viešai vartotinojo žodžio ir viešo bendravimo. Rygoje laisvai galėjai kalbėti,

tik, žinoma, ne prieš carą ir jo režimą, laisvai agituoti, laisvai šaukinėti didelius susirinkimus, vadinas, laisvai veikti bet kurioje legalėje draugijoje. Administracija buvo nepaprastai tolerantinga. Policmeisteris Gertikas, paskui Rosmanas, taip pat Pirmos nuovados, kur buvo visos salės ir teatrai, viršininkas lenkas Grudzinskis buvo nepaprastai palankūs lietuviams, net geri; visokius leidimus davinėjo lengvai, dar patarinėjo, kaip ir iš ko išsisukti; į lietuvių susirinkimus tesiuntinėjo vienus lietuvius policistus, kurie faktinai nieko nesekė, nebuvo ko ir sekti – nieko nelegalaus nebūdavo; pavaišinami ir paglostomi savųjų ponų, jie sėdėjo bufete arba ėjo sau namo. Vokiečiai dar labiau pasitikėdavo lietuviais. Jei būtų buvę gana aukštai idėjingų lietuvių inteligentų ir jie būtų turėję ypatingų uždavinių, jie būtų Rygoje per dvidešimtį metų išauklėję geidžiamojo gaivalo visai Lietuvai.

Ryga buvo Lietuvai savas miestas, artimiausia kaimynystė; tarp Lietuvos ir Rygos kasdien siuvo žmonės, neleisdami išeiviams pajusti, jog jie svetur, ir nutautėti. Laisvesniu laiku ir iš Rygos pigiai galėjai parvažiuoti namo ir čia atsigauti gimtinės dvasia.

Tad Rygoje plėtėsi puikus legalis bendravimas, keldamas jos garbę ir šlovę. Antai rusų publicistas Grigalius Petrovas, buvęs šventikas Rygai, yra parašęs ištisus ditirambus: blagoustrojennyj gorod, chorošyj gorod, umnyj gorod, svietlyj gorod[13] t. ir t. Tai ir lietuvių čia be grynai biznieriškų organizacijų mezgės ir žydėjo daugybė idėjinių, gražiai kultūrinių organizacijų šelptis, menais džiaugtis ir šviestis. Rygos lietuviai išmoko ieškoti ir rasti kultūriškų, dorų pramogų, kur buvo patogu ir naudinga, ir brendo jie – žmonėmis.

Visa to pačioje Lietuvoje nebuvo prieš lietuviškųjų rašmenų reabilitaciją, nedaug ko panašu tebuvo ir po 1904 metais. Kai visa tai buvo draudžiama, persekiojama, negailestingai baudžiama, lietuviams tekdavo veikti konspiratiškai, paslapčiomis, ir išdavos būdavo kitokios rūšies ir varsos; kitoki susidarinėjo ir veikėjų tipai. Lietuvą tikrai kultūrino tik Ryga.

O Ryga kultūros buvo turtinga. Vokiečiai buvo ją padarę tikru Europos miestu: „blagoustrojennyj gorod". Pradedant nuo

jos suplanavimo, gatvių sutvarkymo, stilingumo namų statyme, mes Rygoje turime daugybę pirmos rūšies mokyklų paskučiausiais pedagogikos, higienos ir dailės reikalavimais. Rygos mokyklos – stilingi palociai, muziejai taip pat. Užtenkamai visokių prieglaudų vargšams, apleistiems vaikams, ligonims, seniams, patvirkusiems neūžaugoms, prostitutėms, mažiukams darželių, – na, visa to, kas teikia miestui aukšto kultūringumo žymę.

Rygos lietuvių kultūros darbas pasireiškė gausingomis draugijomis; aš jas tepaminėsiu trumpais žodžiais, nes paskaitos negi gali apkrauti per gausiu balastu. Jos mus nustebins vienu skaičium ir įvairumu. Nejaugi jos visos dirbo tą patį darbą, ėjo ta pačia kryptimi? Nejaugi nebuvo žmonių, kurie būtų visuomeninį darbą dažę. Na, ne! Buvo rungtynių ir apsčiai buvo; rungtynių idėjinių ir personalumu nudažomų. Visa to būdavo, tik toli gražu ne tokiame laipsnyje, kaip Vilniuje ar kitur kur, o asmeniškieji sumetimai, kai pasitaikė, tai tik dalyką pagadino ar net pražlugino. Yra iš ko mokytis.

Lietuvių socialumas paskutiniaisiais prieš karą dvidešimčia metų Rygoje skaisčiau pasireiškė neg kitų, net daug kultūringesnių tautų ir ėjo vis intensyvėdamas iki pat Did. karo ir net per karą.

Kitataučiai. Lenkai dėjosi kultūringesniais ir skaičium mus peršoko, tačiau tik nominaliai; iš tikrųjų tik protekcijomis, tik dirbtinai palaikė savo hegemoniją katalikiškoje Rygos visuomenėje, tačiau iš esmės mokėjo pašviesti tik per susirinkimus; ateidavo daug inteligentijos, mokėdavo kalbomis kitus nugalėti, bet organiškojo darbo jie nedirbo patys, neįmasino į tą darbą nei anų minėtųjų 46 tūkstančių, kurie, pasirodė, toli nuo jų stovėjo, nors lenkais dirbtinai dėjos. Pavyzdžiui bus „R.-Katolickie Towarzystwo Dobroczynności"[14], įsteigta net 1878 m. Ji globojo našlaičius. 1909 m. apyskaita parodo 49 globojamas mergaites, 25 berniukus, 90 berniukų kasdien ateinančių į mokslą, viso 164 vaikus ir 28 senius; viso 192. Platesnio veikimo ta draugija neparodė. Tik kasmet keldavo pajūryje pramogą, vadinamą „polski" ir, iš to gavusi apie trejetą tūkstančių rublių, tuo ir tenkinosi, nieko daugiau nesumanydama. O lenkų inteligentų Rygoje būdavo

bent po 200. Ką platesnio, – ir tą patį, paminėtuosius, globojo vienas pats Šv. Pranciškaus bažnyčios klebonas pralotas Afanasavičius bei visas jo klebonijos štabas. Prieglaudas vedė „pani przełożona"[15], klebonijos šeimininkė senmergė Stefanija Grinkevičiūtė, pasiutusi endekė[16]; vedė kaip mokėjo, nėkieno nekontroliuojama, viena pati eikvodama visas bažnyčios pajamas. Kai kuriems kunigams ir tarnams algos nebuvo mokama per 20–25 metus. Pralotas buvo žmogus gudrus ir kunigas pavyzdingas; tai jo bendradarbiai kunigai jo vengė, jį gerbė ir neprieštaravo. Tarnai buvo itin prisirišę prie savo pono. Virėja rusė pravoslavė buvo įsitaisiusi su visu savo ikonostasu, Afanasavičiui tarnavo dykai per 25 metus ir tik karo metu verkdama išėjo, kai pamatė nieko negausianti ir toliau. Pralotas jau buvo senas, arti 80 metų, į „dementia senilis"[17] linkęs, beveik aklas, nebetesėjo atsispirti (nesispyrė nė pirmiau) tiems, kurie jį ir jo namiškius į bankrotą vedė labdarybės keliais. Tai pats galas jo amžiaus pasižymėjo tikru skurdu, o „K. Tow. Dobroczynności" jo nesuglobė, nė ačiū nepasakė už tai, kad jis vienas atidirbo visų darbą. Endekės Grinkevičiūtės įkalbamas, pralotas Afanasavičius sabotavo griežtai visa, kas tik buvo nelenkiška, ir labai buvo malonus tiems pat nelenkams, kurie pasiaukodavo lenkų vedami, kurie dėjosi į tas draugijas, kur dauguma buvo lenkų ar lenkuojančių.

Turėjo dar lenkai iš lietuvių 1882 m. paveržtą „Aušros" klubą su labai gera, gausinga biblioteka; tik čia jie vienaip temokėjo blaivytis, būtent lošti kortomis per metų metus, daugiau nieko.

Buvo ir lenkų studentų korporacijų: turtingesniųjų, aristokratingesnių „Arconia" ir mažiau pasiturinčių, demokratingesnių, bet ne demokratų, „Welecia". Tačiau studentai tegyveno savo srityje, visuomenei nedirbo, retkarčiais tepakeldami grandiozinius balius savo naudai, kur susikviesdavo visą Lietuvos bajoriją.

Jokio laikraščio rygiečiai lenkai neleido, nė nemėgino leisti, nes tie dažytieji 46 000 lenkai nė reikalo nejautė. Vakarėlių per 8 metus lenkai tesurengė du: „Obrona Częstochowy"[18] ir antrą. Atvažiavusią vaidintojų trupę sudraudė nieko nebūsią, reiksią prikišti, ir ji sugrįžo nevaidinus.

Estai (17 000) į Rygą ėjo su aiškiu tikslu – gerai pasipelnyti ir sugrįžti namo; tai maža ką pastovaus čia tekūrė: namus ir dar ką. Veik visi dabartinieji estų politikai ir visuomenės veikėjai yra advokatavę, daktaravę etc. Rygoje, dideliame žmonių centre. Estai tik išnaudojo svetimą pramonę sau pasipelnyti. Tautininkai estai, girdėjau, ir dabar tiems biznieriams prikaišioja: „Kai mes siauroje savo tėvynėje, be didelių prekybos centrų, neturte dirbome gimtinei, savo kultūrai, jūs turtingame mieste svetur tik savo kišenes kimšotės".

Nelietuvių vaidų ir varžytynių Rygoje nebuvo girdėti, manau, dėl jų neveiklumo, kurį viršiau pažymėjau; visa tai jie atlikdavo savo metropolijose. „Nepiktinimas" svetimų visai nereiškė vidurinio jų solidarumo viešuose dalykuose, kad tarp jų nebūtų buvę jokių neigiamumų.

Lietuviams teko varžytis dėl įtakų. Jų tarpe buvo atsiradusi ne tiek gal pozicija ir opozicija, kiek dešinumai ir kairiumai; jie ėjo savais keliais nevienodu tempu ir su nevienodais rezultatais. Bendruosiuose socialiuose dalykuose jie kits kitam kelio nepastojo. Nesutikimai pasireiškė daugiausia religijos dalykuose; jie perskyrę buvo Rygos lietuvių visuomenę į didžiumą su religija ir į mažumą be religijos. Šiąją antrąją palaikė socialistinės krypties žmonės, tačiau ne vadai.

Dešinėje pusėje buvo ramusis inteligentų elementas. Jie mokė, tarnavo, dirbo ar dar tebesimokė ir tik nuliekamąjį savo laiką skyrė grynai idėjai – tautiškam šviesumui ir dorumui palaikyti. Kairėje buvo neramusis, nebrendęs, nenusistovėjęs gaivalas, tad, kaip paprastai esti, labai judrus ir stačiokiškas, daugiausia dar visai jauni ar dar neįsigiję pastovios būklės. Jie ir pačioje Rygoje nebuvo nuolatiniai gyventojai, bet lyg kopų smiltys visokių vėjų šen ir ten nešiojami, tai rodės Rygos gyvenime, tai nyko iš jo. Buvo net tikrų miesto gatvininkų – gatvėje augusių, gatvėj išauklėtų.

Kairiosios krypties žmonės telkėsi aplink Liudviką Jakavičių, škoplerninką, spaustuvininką. Aš jį buvau pažinęs seniau, pripuolamai aplankęs Rygą, ir nepasakysiu, kad jis būtų padaręs man neigiamo įspūdžio: buvo miestiškai apsitrynęs, inteligentingas

pirmu pažiūrėjimu ir darbštus. Rygiečiai, kuriems teko ilgėliau pagyventi ir padirbėti bent kaimynais su L. Jakavičium, nors ne bendrai, štai kokią buvo pasidarę jo charakteristiką.

L. Jakavičius ir Ko. Gimęs Akmenės parapijoj, „bez otčestva"[19], kaip pažymėta tarnybiniame jo lape, namų mokslo, mokyklų nėjęs. Kurį laiką tarnavęs geležinkelių vadyboje, kuri tačiau, patyrusi jį esant visai nekvalifikuotą valdininkauti, jį atleidusi. Sako, prisidėjusi prie to ir byla dėl kažkokių nesusipratimų atsiskaitymo dalykuose. To aš nežinau. Atleistas ėmė verstis kuo galėdamas, pirma devocionalijomis prie Šv. Pranciškaus bažnyčios, Maskvos pamiestėje, Katalikų gatvėje, Nr. 21, o dar vėliau su krautuve tų pat devocionalijų ten pat priešpriešais bažnyčios Nr. 28. Katalikai matydavę jį „davatką", ilgai ir kantriai sėdintį bažnyčioje klaupkose, pamaldžiai skaitantį maldaknyges ir barškinantį rožančium. Paskui visai jo nebematydavę bažnyčioje per ilgą laiką ir vėl išvysdavę uoliai besimeldžiant. Pikti liežuviai sakydavę – dėl kurio naujo biznio, „aby handel szedł"[20]. Tuo tarpu apie jo namų vidaus gyvenimą ėjo labai neigiamos paskalos – jis buvęs nesugyvenamas, nekorektingas savo žmonai, žiaurus vaikučiams. Jo etikoje nieko nesimatę, kas būtų reiškęs, jog jis vaduojas religijos principais. Namų atmosfera Jakavičiuose buvusi tiek sunki ir nepakenčiama, jog pasibaigė katastrofa: sūnus Bronislovas, vos ketvirtos klasės Aleksandro gimnazijos mokinėlis, 1911 m. gegužės 8 d. bevelijęs nusišauti. Visa lietuviškoji Ryga ta tragedija kaltino patį tėvą.

Spaudą mums sugrąžinus, prie devocionalijų Jakavičius pridėjo maldaknygių, ėmė verstis ir kitokiais lietuviškais spaudiniais. Buvo tiek sumanus ir apsukrus biznierius, jog tik gailėtis teko rygiečiams, kad jam čia per ankšta; girdi, kad būtų patekęs į didžiausius vandenis, kur į Ameriką, jis ūmu laiku būtų tapęs milijonierius. Sekės ir Rygoje ar bent taip tik rodės iš šalies žiūrintiems. Jis įsigijo mažutytę, rankomis sukamą spaustuvėlę ir tapo „leidėjas", iš pradžių visokių savo paties sufabrikuotų mažmožėlių, menkniekių, paskui visokių socialistinių šlamštų tikra to žodžio prasme, o ne kurių rimtų, kad ir socialistinių raštų. Ir čia kiti sakydavo, „aby handel szedł": ar ne vis tasia –

kryželis duoda kapeikėlę ar prieš kryželį lapelis? Susidarė net priežodis: „Blevyzgoja, kaip Jakavičius", nors ir ne jis tai būtų daręs, tik bemoksliai jo vaikėzai. Jakavičius tapo kraštutinis kairysis ir pasidavė įgundomas pradėti plačią socialistinę akciją tarp Rygos lietuvių.

Susidarė keblus padėjimas. Rimtos socialinės krypties niekas nebijojo ir jos nevengė. Su tokia rivalizuoti garbė. Jakavičiaus kryptyje Rygos visuomenė įžiūrėjo paprasčiausią palaidumą, nesusipratusių nebrendėlių tvirkinimą ir jų balamutijimą. Matydami Jakavičių dirbant tikros destrukcijos darbą, rimtoji lietuvių visuomenės dalis, kuri buvo pradėjusi dirbti rimtą kultūros darbą, mėgino jį įsitraukti į bendrą darbą: kvietės jį savo draugijų nariu bendrai posėdžiauti ir tartis. Jis ateidavo, debatuodavo, tačiau kai reikdavo kuris kultūros darbas dirbti, padarydavo saviškai. Jakavičius jau buvo „įsitikinęs" kairysis.

Nėra abejonės, į tai jį pastūmėjo stipra jo individualybė ir įsitikinimas, kad jis prašmatnus dramatinis veikėjas; dirbtinė jo klounada rodės jam nepaprastu komiškumu. Tad buvo rimtai įsivaręs į vaidinimus ir šioje srityje nepakentė bet kieno kito įsikišimų – jis norėjo būti direktorius, režisierius, artistas mokytojas, visa ko pradžia ir galas.

Pats savaime smulkus, Jakavičiaus asmuo į Rygos lietuvių gyvenimą įnešė fermento, kurs žymiai paskatino pozityvuosius dirbti ir labai daug gera padirbti; dėl to čia jam skiriu daugiau vietos neg kuriam kitam veikėjui.

Rimtiesiems laikams užėjus, su Jakavičium niekas jau nebesiskaitė; jis atsirado ūksmėje, niekas jo nebeminėjo, niekas su juo nebesigynė, nors mėgino jis dar vieną kitą kartą suprovokuoti ir triukšmą aplink savo vardą pakelti. Visuomenė tylia savo panieka pabaigė jį nustumti į tą pat nežymų padėjimą, nuo kurio buvo pradėjęs savo karjerą.

Kiti kairieji neguldė už savo „šefą" galvos. Viena, kad kiekvienas jų, kiek tiek mokytesnis, jautės besąs savo inteligencija aukštesnis, turįs teisės juo komanduoti, o ne jo komandai pasiduoti. Tad Jakavičiaus „šefavimas" buvo tik tariamas, ne tikras. Antra, ir tiems patiems, kurie kiek tiek į jį šliejos, buvo

nejauku matant, kaip Jakavičius panaudoja sau pralobinti tą pačią vargšę dirbančią lietuvių sritį, o ne bendrą pasaulinį pirklybos uostą bei svetimą žmonių skruzdėlyną, kaip tai darė estai. „Jakavičius apėda, visokiais vyliais išnaudoja juos", – sakydavo dešinieji, o kairieji tam tylomis pritarė. Trečia, buvo bjauru, tiesiog ciniška, kai žmogus bedievis, burnotojas religijai, bažnyčiai, kunigijai, fabrikuotojas jiems visokių paškvilių ir kompromituojančių šmeižtų, niekuo religingu nesivaduodamas, grynai materialiais, egoistiniais tikslais vertės katalikiškomis šventenybėmis, kuriomis čia pat tyčiojos ar tik jų nevertino. Doros atžvilgiu tai buvo brutalu, šlykštu ir stumte stūmė nuo jo tuos, kurie bent kiek tiek buvo etiškai jautresni. Jo skvernų besistvarstė niekur kitur neįsileidžiami, menko pelnelio čia laukdami pigūs burnotojėliai. Rimtesnis elementas, kad ir kairysis, iš pradžių paviliotas galėjimu čia padirbėti kairei pusei, neilgai trukus pats traukės šalin. Tokių mes matome: Stasį Liutkų, Juozą Petrulį, Juozą Pleirį, Oną Pleirytę-Puidienę, Stasį Matjošaitį ir dar kai ką, labai nedaug. Nei jie Jakavičiui nesudarė garbės, nors perdėdami reklamavo (J. Pleirys), nei patys visuomenės priešakin neišsistūmė.

Dešinė. Dešinėje pusėje mes nematome nė vieno asmens, aplink kurį būtų visi kiti sukęsis, nors Rygoje netrūko prašmatnių aukštojo mokslo žmonių, kurie per ilgus metus dirbo lietuvių naudai. Jų darbas buvo daugiau kolektyvus, tikrai demokratingas, tai ir asmens palikdavo už jų darbų, kartais labai gausingų.

Dešinėje buvo Rygos šimto tūkstančių katalikų minia (visų tautų) labai aukšto religingo įtempimo. Trys bažnyčios: senoji, Sopulingiausios Dievo Motinos vardu, senamiestyje, Pilies aikštėje 5, naujesnė, šv. Pranciškaus vardu, Maskvos pamiestėje, Katalikų g. 21, ir naujausia, šv. Alberto vardu, Mintaujos pamiestėje, Uždauguvyje, Liepojos g., visados buvo pilnos tikinčiųjų, šventėms per visą dieną. Pamokslai pakarčiui latviškai, lietuviškai ir lenkiškai, senojoje dar ir vokiškai, kartais prancūziškai. Ir lietuviai buvo neatsilikę bažnyčios lankytojai ir pamokslų klausytojai. Ir jie gyveno religiškai, religijos jie buvo

reikalingi, tai juos ūmai atitraukti nuo bažnyčių ir nuo kunigų buvo nepiga; ir pasisekus atskirais atsitikimais atitraukti, daugiau buvo bloga jiems patiems ir visuomenei, kur paskui veikė.

Kunigai Rygoje, kur gera pusė katalikų buvo lietuviai, turėjo būti lietuvių tautos. Ir Dievas, lyg tyčia, duodavo Rygai itin dorų, simpatingų, inteligentingų Bažnyčios tarnų, drauge ir susipratusių tautininkų. Be šv. Pranciškaus klebono praloto Afanasavičiaus, ne lietuvio, jo antrininkas buvo ir dabar tebėra klebonu kun. Bertašius; senojoje klebonavo kan. Pr. Strakšas (dabar Antalieptėje), šv. Alberte klebonavo kun. Poška; jų padėjėjais darbavosi kunigai: a. a. Rudis, a. a. Paštukas, Taujenis, Urbšė (dabar Liucino dekanas), Venclovas (dabar Talino klebonas), kan. Valavičius (dabar senosios klebonas), Senkevičius, Latvis, Bikinas, Sabaliauskas, kurį laiką lietuviškai mokąs rygietis Fronckevičius ir daug kitų lietuvių ir lietuviškai mokančių latvių, kurie tiesiai ir ar netiesiai ėjo čia dvasininkų pareigas, nesišalindami nė nuo visuomenės darbo. Kultūriniame lietuvių inteligentų darbe jie uoliai dalyvavo, jokio darbo nevengė, visur buvo savi žmonės. Jų pastangomis atsirado anos dvi naujosios bažnyčios, būtų atsiradę ir daugiau, kad ne karas: šimtui tūkstančių tikinčiųjų katalikų pareigoms atlikti būtų reikėję bent 20 bažnyčių, mažų mažiausia 10.

Pasaulionių inteligentų buvo nedaugiausia. Rygiečiai lietuviai labai pasigesdavo aukšto mokslo žmonių, kurie daug turėdami galvoje išmonės, o širdyje gerų norų, galėtų ir kitiems visa to tiekti. Tačiau eilinių gerai apsišvietusių žmonių kultūros darbininkų buvo pusėtinai, ir jie ant savo pečių nešė visą darbo naštą. Štai kai kurie labiau pasižymėję visuomenės darbe.

Prisiekęs advokatas Kazimieras Vizbaras, aukštas valdininkas, Turtų Rūmų skyriaus viršininkas, namų savininkas, gimęs 1872 m. birž. 1 d. Subačiaus par., Dūdiškių palivarke, pirmutinis Rygos m. Dūmos narys nuo lietuvių, autorius „Prava litovcev po zemlevladeniju v Zapadnom kraje“[21], universitetą išėjęs Odesoje, dabar Lietuvos konsulas.

Gimnazijos mokytojas Pranas Mašiotas, gimęs 1863 m. gruodžio 7 d. Naumiesčio p., Pūstelninkų k., žinomas pedagogas,

vaikų literatūros autorius, dabar Klaipėdos gimnazijos direktorius, universitetą išėjęs Maskvoje.

Gimnazijos mokytojas Marcelinas Šikšnys, gimęs 1874 m. gegužės 2 d. Šiaulėnų par., Notėniškių k., matematikas, poetas, dramaturgas, dabar Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius Vilniuje, universitetą išėjęs Maskvoje.

Inžinierius Pr. Vanagas, gimęs Svėdasų p., Daujočių k., politechniką išėjęs Rygoje, namų savininkas.

Prisiekęs advokatas Adolfas Butkis, gimęs Kamajų par., Juodonių k., tačiau nedaug tedalyvavęs visuomenės lietuvių gyvenime. Dabar Zarasuose advokatas. Institutą išėjęs Jaroslavlyje.

Jurgis Linartas, gimęs 1881 m. sausio 13 d. Kurklių par., Lipaukos vienasėdyje. Mokės Vilniuje, Liepojoje ir Rygoje miesto gimnazijoje. Tarnaudamas notaro Ibianskio kontoroje, pažino Valstybės ir Pabaltijo veikiančius įstatymus, tapo notaro padėjėju, savarankiškai tvarkė notaro Bochanovo kontorą, pagaliau ir pats paskirtas notaru, 1916–18 m. vedė Centro komiteto Draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti reikalus. Visą amžių pragyvenęs Rygoje, gerai pakalbąs kalbomis, jau iš gimnazijos laikų susipratęs lietuvis tautininkas, su a. a. Demikiu, dab. gen. Vl. Nagevičium (Aleksandro gimnazijos) ir Bieliaku-Bieliniu (dabartiniu Seimo atstovu) turėjęs chorą ir knygynėlį. 1901 m. susižadėjęs su Jone Jančaite, žagariške, bet per visą amžių lenke rygiete, sulietuvino visą Jančių jaunąją kartą, išmokė savo sužadėtinę lietuviškai vaidinti. Pirmą kartą abudu vaidinę 1903 m., su p. Grigaliūniene, Bol. Sližiu ir Bol. Giedraičiu, „Mūsų Gerasis"[22]. Jonė Jančaitė ėmė garsėti pirmos klasės dramatine artiste mėgėja. Vedė ją 1904 m.

Danielius Žilevičius, Linarto svainis.

Juozas Bajoras, gim. Žemalės par., puikus reporteris.

Daug geležinkelio valdininkų: Darginavičius, J. Grigaliūnas, J. Janulevičius, Malakauskas, inžinierius Antanas Maciejauskas, Žaldokas, Žviedris ir kiti. Be to, viršiau paminėtieji pramonininkai. Dar Antanavičius, Piebalga, Podėnas, Poderys, Macevičius (teismo sekretorius), Braukila, Dumša, mokytojas Ant. Buivydas, Jakševičiūtė (Venslauskienė), Ona Skiparytė (Rakštienė-Kai-

riūkštienė), Šimoliūnaitė (Pundzevičienė), Misiūnaitė, St. Landsbergaitė ir dar kitos mokytojos.

Lietuviai studentai jau buvo davę žymų publicistą Čiabuvį, gerą lietuvių kalbos žinovą Juozą Tūbelį, paskui mūsų Ž. ū. ministerį, dabar Kaune, gim. Panemunėlio par., savo dvare, išėjusį Rygos politechniką, agronomą.

Petrą Pundzevičių, literatorį, dramaturgą, gimusį 1880 m. liepos 1 d. Kreipšiuose, Skapiškio p., dabar inžinierių, Kaune.

Į galą dr. Rugys, dr. Bukantas.

Ir kitus, kurius paminėsime žemiau.

Taip ir suskydo rygiečiai lietuviai į du lageriu: tautininkų katalikų ir „jakavičininkų". Atsistojo laikraštis prieš laikraštį, draugija prieš draugiją, vakarėlis prieš vakarėlį. Ir mums toliau teks abiejų lagerių nudirbtieji darbai skyrium suskaityti.

DEŠINIŲJŲ ORGANIZACIJOS

„Aušra". 1881 m. keletas Rygos lietuvių: Juozapas Myliauskis (paskui poetas Miglovara, gimęs 1845 m. kovo 12/24 d. Vainuto par., dabar Šiauliuose gyvenąs), policijos valdininkėlis; amatninkas kepėjas Marcijonas Giedraitis, karo metu 1915 m. Rygoje miręs; Antanas Šimoliūnas, tebegyvenąs Rygoje, užsimetė susidaryti savo giesmininkų draugiją vardu „Aušra". Metus pradirbėję, gavo iš Petrapilio patvirtintus įstatus. Ėmė dėtis į jų draugiją ir latviai, kurie padėjo leidimą gauti. Džiaugės lietuviai, dabar gaudami progos nors retkarčiais lietuviškai pasikalbėti ir lietuviškai pasidainuoti. Tuojau pasišovė nariais ir keliolika Lietuvos bajorų, kurie senovės teisėmis vadinosi irgi lietuviais. Jie tarnavo Rygoje ir buvo susispietę aplink pušalotiškį dvasininką Ciškevičių. Buvo ir studentų. Neprityrę lietuviai mielai juos priglaudė – tegul gi, sako, ir jie pasidainuoja lietuviškai. Vienas Myliauskis buvo pamėginęs jų neįsileisti, bet buvę per vėlu: Ciškevičius jį patį įskundęs policijos viršininkui, kad nebeleistų dalyvauti draugijoje. Kitiems matės, kad į draugiją patekę inteligentai juos ko gera pamokys. O jie čia įsibrovė su lenkiška kalba ir lenkiška daina. Susitelkė apie 200 narių ir tarė: tai jau lenkiška

draugija, Rygos lenkų klubas. 1883 m. lietuviai su latviais gavo visai pasitraukti iš „Aušros". Skaityk apie tai liūdnus J. Myliauskio atminimus: „Dvi „Aušri" Lietuvoje" ir „Būk pagarbinta, žemė tėvų mūsų" „Aušroje" 1884 ir 5 m. Įdomūs tai raštai–raudos. Plačiau apie tai žiūr. doc. J. Tumo Draudžiamojo laiko paskaitos J. Stauskaitės leidinyje[23].

„Pašalpa"[24]. Dešimts metų praėjo nuo to nepasisekimo. Tuo laiku jau ir lietuvių daugiau susirado, kurie savos kalbos išsižadėti negalėjo ar nebenorėjo. Jie 1892–3 metais ėmė rūpintis, kad jiems Rygos bažnyčiose imtų sakyti pamokslus. Pralotas Afanasavičius nė girdėti to nenorėjo. Sk. apie tai „Apžvalgoje"[25] įrodinėjimus, kad katalikybė turi tarnauti visoms tautoms. Dėl tų straipsnių gavau rimtai susiginti su savo seminarijos mokytoju Petru Barausku, kurs pr. Afanasavičių vis dėlto charakterizavo: „Gwiazda djecezji Mohylowskiej"[26]. Tačiau palaidos delegacijos į naujosios bažnyčios kleboną Afanasavičių (į senąją lietuviai nė pretenzijų neturėjo: jos tradicijos rodės nesugriaunamos) pasibaigė niekais, tik sugildino širdis. Tada lietuviai susiprato sudaryti didelį organizuotą būrį ir amerikiečių lietuvių būdu sudaryti pirmai pradžiai Lietuvių pašalpos draugiją „Rūtą" – Litovskoje vspomogatelnoje obščestvo „Ruta". Susirašė 75 žmonės. Rusų administracija, kuriai buvo paduota įstatai patvirtinti, pasirodė nežinanti, kas tai yra – rūta. Lietuviai išaiškino ir dar tos žolės šakelę pridėjo. Rusams vis dėlto pasirodė tai pavojinga, nes galima pavartoti emblemai; tai tą žodį išbraukė ir 1894 m. patvirtino įstatus: Litovskoje vspomogatelnoje obščestvo v gorode Ryge Lifliandskoj gubernii[27]. Balandžio 3 d. buvo išrinkta pirmoji valdyba, greituoju sutaisytas choras ir pradėta veikti tikslu: šelpti ligoje, išdavinėti pomirtines, šelpti narių našles ir nebepagalinčius užsidirbti. 1909 m. bal. 5 d. švęsta 15 metų „Pašalpos" draugijos sukaktis, pirmininkaujant Žaldokui. Kiek pirmiau, vas. 22 d., visuotinis susirinkimas, pirmininkaujant inž. Vanagui, o dalyvaujant 300 žmonių, narių 1908 m. parodė 680, pajamų 6491,10 rub., kapitalo 24 155,23 rub. Laikė vieną mokyklą su 50 vaikų ir ruošės padaryti ją dviklasę su dviem mokytojais. Tai neįvyko, ir pati mokykla teko paskui dėl

lėšų stokos uždaryti. Dar paketinta savi namai nusipirkti, mok. M. Šikšnys paprašyti, kad sudarytų vaidintojų kuopą. Bet prasidėjo ir nesantarvės, kurios paskui įgarsėjo ir bendrą darbą kiek sutrikdė. Jakavičius, Grigiškis, Abramikas šaukė nesidėti su jokiais „ponais", vadinasi su kitomis draugijomis, t. ir t. Pasireiškė destrukcinis „demokratizmas". Iš B. Blaumano nupirkta du veikalu vaidinti: „Sūnus palaidūnas" ir „Pikta dvasia", Idlargo (?)[28] versta; sukakties vakarą pavaidinta šita antroji.

15 metų „Pašalpos" veikimo apyskaita parodė: palaidota 94 nariai ir jų moters už 4 700 r., narių vaikų palaidota 486 už 7290 r. Viso laidotuvėms išleista 11 900 r. Ligonims šelpti 11 974,04 rub., našlėms šelpti 2136 rub. Dar po šimtą aukota dviem statomom bažnyčiom ir „Žvaigždės" draugijai. Vakarų surengta (pasilinksminimo ir teatro) 62; iš to gryno pelno gauta 4536 rb.

„Pašalpos" draugija tad yra motina visoms kitoms įkurtoms ir neįkurtoms Rygos lietuvių draugijoms. 1909 m. ji buvo sumaniusi įsteigti Vartotojų draugiją ir Darbininkų draugiją. Abidvi buvo reikalingos ir būtų buvusios naudingos, bet neįvyko. Tad „Rygos Naujienų" 1911 m. Nr. 10 paduotoji pašaipos forma[29] Šv. Rašto stilium dešiniųjų draugijų schema nėra teisinga: „Stojosi Kanklės. Kanklės pagimdė Žvaigždę. Žvaigždė pagimdė Rygos Garsą iki persiskyrimo su Pašalpa".

Būta nesusipratimų su „Pašalpa", tačiau su ja niekados nesiskirta.

„Pašalpa" rengė dar vaikams egleles su vaikų dainomis, deklamacijomis ir žaidimais. 1911 m. sausio 6 d. kalbėjo kun. Bikinas. Buvau ir aš kviestas, tik negalėjau iš Vilniaus nuvažiuoti.

„Kanklės"[30]. „Pašalpa" dėdama savo pastangas kur kitur, savo choro nepajėgė ištobulinti, o vaidintojų kuopelės ir visai nesudarė. Šioje tedirbta pripuolamai, o švietimo darbas buvo reikalingas rimto sukurso iš meno pusės, kad būtų utile dulci[31]. Tai 1904 metais Kaz. Vizbaras sumanė drauge su kitais įsisteigti atskirą meno organizaciją „Rygos Lietuvių muzikos ir dainavimo draugija „Kanklės". Per ilga prie „Kanklių" susidarė „Kanklių Teatralinis Ratelis" ir „Kanklių Choras", „Kanklių Knygynas".

„Kanklių" priešakyje atsistojo patsai sumanytojas Kaz. Vizbaras ir tuo pradėjimu nė karto nepakeistas, prapirmininkavo ištisus 12 metų.

„Kanklių" draugija dvigubai buvo reikalinga ir naudinga. Pasitelkusi gabų muziką kompozitorių Šv. Pranciškaus vargoninką Aleksandrą Kačanauską, dabar mūsų konservatorijos profesorių, „Kanklių" draugininkai gavo labai gražios progos padailinti savo balsus ir taisyklingai pagiedoti solo ir choru.

Antras „Kanklių" šulas buvo minėtasis Jurgis Linartas, žmogus greitas, visam kam tikęs. Jis sudarinėjo spektaklius, jis sales samdė, jis derėjos ir mokėjo, kvietė vaidintojus, režisavo ir pats vaidino žymesniąsias roles tai su „Pašalpos", tai su „Žvaigždės" draugijomis, tai per žymesnes tautines sukaktis ar paminėjimus su abiem, drauge visos trys. Šie bendrai lietuvių kultūros keliamieji vakarai darydavo labai gero įspūdžio saviesiems ir kaimynams, juos imdavo pavyzdžiu solidarumo. Darbas buvo didelis, vaidinti imdavo veikalus didelius, istoriškąsias tragedijas, pavaidinti sunkias ir profesionalams, tai ką besakyti mėgėjams; tekdavo padaryti bent po 25–30 repeticijų. Linartas buvo tiesiog pasišventėlis scenos menui. Tokie pat buvo ir gabūs jo bendradarbiai: žmona Jonė, Ona Breimerienė, Vladas Skardinskas, Bol. Giedraitis, inž. St. Eidrigevičius, Bal. Zagrzeckis, na, Špakevičius ir ypatinga pasišventėlė – suflerė Malvina Misiūnaitė, per 7–8 metus „išsėdėjusi būdelėje", juokais betariant.

Pirmutinis „Kanklių" uždavinys buvo menu paremti kitų kultūros draugijų veikimą, ypač švietimo draugijos.

„Kanklių" vaidintojai plačiai įgarsėjo Latvijoje ir Lietuvoje, gastroliavo ir kitur. O „Kanklių" choras nustebino net Slavianskio chorą: jis, koncertuodamas su juo drauge, negalėjo atsidžiaugti lietuviškomis melodijomis. 1915 metais karaliūnaičios Tatjanos komitetas[32], darydamas Rygoje rinkliavą, buvo surengęs visų Rygoje gyvenančių tautų koncertą. Kitos tautos maža kiek tepasivaidino, o Kačanausko choras Vermano parke veik visą vakaro naštą pakėlė ant savo pečių.

Kačanauskas gi sudarė ir aną garsųjį Rygos sekstetą: jis pats, Linartas, Pundzevičius, Lukavičius, Linartienė ir Jozefa Visoc-

kaitė. Jie pirmieji padainavo į gramofoną apie 40 lietuviškų, gerai harmonizuotų liaudies dainelių; jų bent 20 žinojo ir Lietuva, nusipirkdama plokštelių; plokštelės kursavo ir Amerikoje. Kai kuriomis dainelėmis itin gėrėjosi lietuvaitės. Sk. apie tai P. Pundzevičiaus monografijėlę[33].

Lietuvių spaudos sugrąžinimo penkeriems metams paminėti 1909 m. bal. 25 d. buvo pavaidinta P. Pundzevičiaus komedija „Velnias ne boba", o koncertavo šv. Pranciškaus choras, Kačanausko išmiklintas.

„Žvaigždė"[34]. Savas, lietuviškas mokyklas steigti rygiečiai sumanė dar 1905 metais. Nuo 1906 metų ėmė veikti apšvietimo draugija „Žvaigždė" su trimis mokyklomis; kitais metais buvo įsteigta dar dvi mokyklos, o vėliau dar viena: viso šešios mokyklos. Kursai suaugusiems ir gavėnios metu skaitymai suaugusiems apie higieną ir kitus mokslo dalykus.

1906 m. „Žvaigždė" turėjo 570 narių ir 125 mokinius, 1907 m. – 683 narius ir 339 mokinius, 1908 m. – 628 (+40) ir 365 mokinius. Drauge su „Pašalpos" mokykla Rygoje buvo lietuviškai mokoma 400 vaikų.

Suaugusių mokės: 1906 m. – 150, 1907 m. – 60 ir 1908 m. – 90. Visų viso rygiečiai tiekė šviesos 500 žmonių; šiuo skaičium jie visai teisingai didžiavosi.

Kaz. Vizbaras „Žvaigždės" valdyboje buvo 10 metų ir tapo jos Garbės narys. Mašiotas, Šikšnys, Janulevičius ir kiti prašmatnieji lietuviai laikė savo garbės pareiga būti aktingais „Žvaigždės" valdybos nariais.

„Kanklės"–„Žvaigždė"–„Pašalpa" yra vaidinusios: Šiaulėniškio „Pilėnų kunigaikštis" ir kitus jo veikalus, Keturakio „Amerika pirtyje", Dviejų Moterų „Velnias spąstuose", Žemkalnio komediją iš rankraščio „Garsusis advokatas" (spaudoje ji, rodos, nepasirodė), „Paliepus knarkia", „Gyvieji nabašninkai", „Byla dėl linų markos". 1909 m. rugsėjo 19 d. P. Petliuko „Velnias ne boba", „Šv. Elžbieta". Nagornoskio „Pilėniečiai", Gužučio „Eglė Žalčių Karalienė" su Linartu karalium ir Kačanausko komponuotais giedojimais, Žemkalnio „Blindą", „Šv. Agniešką", „Katriutę", „Brangusis pabučiavimas" ir kitas[35].

Visa tai „Kanklės" pastatė Rygos Politechnikos studentų padedamos. Dirbo didelį darbą, o rygiečiai vis dėlto skųsdavos, jos per mažai skambą, nes tepasirenką narius – ponus, į liaudį gi visai neiną. Tiesa, „Kanklės" nebuvo liaudies choras; jos siekė aukščiau ir narių, užtat rinktinių, teturėjo 36 ir vieną Garbės narį – generolą Paškevičių.

„Kanklės" gi kas metai rengė idėjinį bendrą demokratinį paaugusių inteligentų ir proletarų vaikų vakarą eglutę, kur visi drauge žaisdavo nuo 4–8 v. su vaikais, o potam vieni sau paaugusieji.

„Kanklės" neniekino ir vylių publikai pritraukti. Aptinkame sykį skelbdamos savo koncertą, jos pridėjo: „Ir stipruolis Pr. Norkus rodys savo galybę".

„Viltis"[36]. Iš pradžių buvo Rygoje tik vilderių (nekorporantų) studentų ratelis. Į jį priderėjo Kauno ir Vilniaus demokratiškesnių bajorų sūnūs ir tik kai kurie lietuviai studentai: Adomas Trečiokas, Pranas Vanagas, Jonas Šimoliūnas, žemaitis Milevičius. Lietuviškai tautiško fermento į Rygos studentiją įdėjo čia atsiradęs Petras Pundzevičius. Kaipgi atsirado Peliksas Vizbaras, Tadas Šulcas, Juozas Tūbelis, Vladas Skardinskas, Steponas Dirvianskas, tai jau buvo iš ko sudaryti ir savoji draugija. 1904 m. ji visiškai išsiskyrė iš mišrosios ir sudarė bendrovę savišalpos pagrindais. Iš pradžių studentai patys rengė vakarus, tik pasinaudodami „Kanklių" firma, ar talkininkavo kitiems, vaidindami ir koncertuodami. Ką uždirbdavo, tarp savęs pasidalydavo. Lietuvių studentų draugija „Vilties" vardu teįsirejestravo 1908 m., pirmininkaujant Antanui Breimeriui: jis gi ir paskui per visą savo studentavimą paliko jos pirmininku.

Lietuvių rygiečių studentų vidaus gyvenimas buvo grynai tautiškas ir kultūriškas, ne politiškas. Jie nebuvo „susipratę", vadinas, jų tarpe nebuvo nė vieno socialisto ar šiaip jau kairiojo. Domėjosi literatūros dalykų, kits kitam skaitė, buvo teatrininkai ir dainiai. Pundzevičius rašinėjo, vertė, porą sykių režisavo, kiek tiek vaidino. Pel. Vizbaras makalojos tarp pjesių statytojų, taikindamas moteris, kai negalėjo rolėmis pasidalyti. Tūbelis smarkiai dirbo laikraštyje.

„Viltis" davė rygiečiams itin gabių vaidintojų; juos jau esame paminėję. Tačiau visus juos pralenkė scenos gabumais ir kuo gražiausiu tenoro balso tembru Petras Pundzevičius. Rygiečiai sako, tikras jo pašaukimas buvęs – scena; jei, girdi, būtų jos laikęsis, būtų pralenkęs visus dabartinius profesionalus, kaip Linartienė – visas moteris vaidintojas.

1911 m. sausio 15 d. „Vilčiai" buvo paminklinė: tame jų vakare „Ulei" salėje pirmą kartą dalyvavo iš Petrapilio atvykęs Kipras Petrauskas. Dainavo gražiai, paliko gero įspūdžio saviesiems ir svetimiesiems, nes ir jų šiuokart nemaža buvo atviliota. Petrauskas buvo fetuojamas.

Kitą kartą viltininkai buvo iš Maskvos konservatorijos atsikvietę gražiabalsę Pauliną Valavičaitę.

Prie „Vilties" dėjosi dar ne visai lietuviais virtusi Dryja-Visockių šeima: pats buv. vargonininkas gelžkelio valdybos buhalterijoje tarnaudamas ir jo dukters.

„Viltis" gastroliavo ir Mintaujoje, kur juos nepaprastai vaišindavo geras patriotas Baltrus Dumbrys, valdininkas, ir teismo sekretorius Šniukšta, dabar mūsų Karo teismo pirmininkas.

„Blaivybė". Blaivybės draugijos Rygoje sopamai reikėjo. 1916 metų daviniais, ankstyvesnių neaptikau, Rygoje buvo rasta 1237 vietose dirbamą, geriamą ir parduodamą degtinę, 189 spirito varyklos, 109 slapti kekšynai su 835 patvirkusiomis moterimis. Kuone tolygių davinių buvo ir pirmiau – gerta ir ištvirkauta. Tai rygiečiai senai buvo prašę Kauno Blaivybės Centrą, kad čia įsisteigtų savo skyrių. Kažin kodėl tai neįvyko, ir rygiečiams teko savomis pajėgomis apsirūpinti. 1909 m. spalio mėnesyje buvo įsteigta „Rygos Lietuvių katalikų blaivybės draugija". Tačiau pralotas Afanasavičius senąja savo inercija ėmė sabotuoti ją, nors tai buvo grynai bažnytinė draugija; uždraudė ją skelbti iš sakyklų ir populiarinti liaudyje, kunigams gi užgynė dalyvauti draugijoje, – vis kam ne lenkų iniciatyva ir vadovybe. Paskui tačiau atlyžo (jis šiaip jau buvo geras žmogus) ir viską atšaukė. Nei jis draudęs, nei ko, tai tik buvęs nesusipratimas.

Katalikų blaivybės draugija turėjo būti antitezė Jakavičiaus aiškiai socialistinei „Giedros" draugijai, aiškiai agitavusiai prieš katalikybę. Žr. žemiau.

Aptinkame Blaivybės paskaitą Raudondauguvyje, o paskui visur. Lietuvių į Blaivybės akciją atsiliepdavo ištisos minios. Reikėjo paskaitas, pramogas daryti visur. Rusų administracija pagaliau išsigando šitų minių; jos nebetilpdavo didžiausioje narodno trezvosti Maskvos pamiestėje salėje, būdavo pilnos gatvės ir aplink. Tuo tarpu į rusų valdiškąją „trezvost" teateidavo 4–5 žmonės. Pradžioje karo administracija lietuvių Blaivybę įtarė esant neištikimą, darant mitingus, o ne blaivinimą ir ją panaikino.

„Šv. Zita"[37]. Nuo 1910 m. gruodžio 21 d., būtent nuo kun. J. Bikino atsiradimo Rygoje, pradėjo veikti ir „Lietuvių tarnaičių šv. Zitos draugija". Butą ji turėjo „Rygos Garso" aukšte, keletą kambarių ir infirmerium – prieglaudą bedarbėms ar susirgusioms. Čia joms kun. Bikinas paskaitydavo, pamokslėlius prisakydavo, čia jos kūčias sau išsikeldavo, susirinkimus dažnai susišaukdavo. Šv. Zitos draugija, rodos, ir dabar tebegyvuoja.

„Taupymo–skolinimo kasa" „Pašalpos" bute, Žviedrio ir Grigaliūno vedamos, nepaprastai gražiai tarpo, nepaleisdama lietuvių taupmenų į svetimas rankas. Latviai socialistai buvo sumanę lietuvių pinigus į savo rankas susiimti. Tuo tikslu su L. Jakavičium (su kuo gi daugiau?) buvo sumanę „Lietuvių–latvių draugiją" arba Penktą savitarpio kredito draugiją. „R. Naujienos" ją reklamavo kiekviename savo numeryje, tačiau niekas lietuvių ten nesidėję: dešinieji dėl to, kad tai „jakavičinė", kairieji – kad visi buvo plikšiai. Galop ir pats Jakavičius, kaip nenaudis, buvo iš tos „vienybės" atstatytas; tuo latvių–lietuvių ekonominė unija ir pasibaigė. Iš viso latviai buvo pavydūs, lietuviams nepalankūs ir Rygoje jiems gyventi bei kultūrėti nieko nepadėjo, nebent už pinigus išnuomodami jiems savo sales, kai jiems patiems nebuvo reikalingos. Jei dėjosi, tai nebent su Jakavičium (Laivinas).

Vartotojų draugija. Lietuvių vartotojų draugija užsimezgė Uždauguvyje, vardu „Antroji Torensbergo vartotojų draugija". Ji buvo įsteigta 1909 m. bal. 19 d., P. Janulevičiui pirmininkaujant. Įstatai buvo patvirtinti vas. 12 d. Pajus 5 rub. Į vienas rankas tepaleidžiama iki 10 pajų. Draugijos pirmininku išrinktas P. Bi-

čiūnas (mūsų dailininko tėvas), paskui Vaiciekauskas (turtingas restoranininkas). Ji tuojau atidarė savo sankrovą už 1000 rb.

Pačiame mieste Vartotojų draugiją buvo nutarusi įsteigti „Pašalpa". Narių steigėjų susirašė 50. Kuo viskas pasibaigė, nepatyriau.

Buvo sumanyta įsteigti net „Lietuviškai-lenkiškas bankas", tik lietuviai tam nepritarė, bijodami, kad neatsitiktų taip, kaip „Aušrai".

Gimnazistai neturėjo savo organizacijų (jų būtų ir nepaveliję), vis dėlto ir jie jau mokėjo veikti tautiškai solidariai. Aleksandro gimnazijos lietuviai, sakysime, pareikalavo iš savo kapeliono Dukalskio atskirų lietuviškų maldų prieš pamokas. Kun. Dukalskis sutiko bendroje salėje dukart per savaitę kalbėti lietuviškai, o lenkiškai keturiuskart. Lenkai mokiniai ir taip nesutiko; apeliavo į direktorių, šis, šalims nesusitariant, buvo įsakęs kalbėti lotyniškai, kad nei vieniems, nei kitiems. Galop paliko taip, kaip kapelionas norėjo. Ir tai buvo šioks toks laimėjimas. Aleksandro gimnazijoje buvo ir lietuvių kalba dėstoma. Dėstė M. Šikšnys.

Pabėgėlių komitetas. 1915 m. bal. 17 d. pasireiškė vis didesnė upė pabėgėlių iš Lietuvos. Bėgo su vežimais, su karvėmis, bėgo daugiausia pėsti su mažais ryšeliais rankose, be jokios provizijos. Kiekvienam skyrium matės jis būsiąs tas vienas ir daug ko laimėsiąs, o pasirodė tolygių tūkstančiai. Vakzolo peronas, šaligatviai tuojau pasidarė pilni prigulusių, prisėdusių, nusiminusių, tuojau pasireiškė ir ligos, ypač vaikų; jie karščiavo ir mirė. Tėvai nežinojo nei kur, nei kuo palaidoti. Darėsi pragaras. Latviai dar nebėgo.

Jurgio Linarto iniciatyva „Rygos Garso" redakcijoje tuojau susidarė komitetas Lietuvos pabėgėliams šelpti: jis pats, kun. Tumas ir kun. Bikinas. Buvo kreiptasi į Rygos miesto valdybą, kad duotų vietos, o į pramonininkus ir prekėjus, kad duotų lėšų. Ir pasipylė visa ko gausiai, aukavo po 100 ir 500 rublių. Gatvės ištuštėjo. Ryga virto didžiuoju etapu važiuoti į gilumą Rusijos. Komitetas įsteigė 9 virtuves-valgyklas ir 23 prieglaudas visose miesto dalyse ir ilgokai buvo tas vienas pabėgėliams šelpti. Latviai daug vėliau ėmė pavyzdį iš lietuvių ir organizuoti pašalpą

saviškiams, kai ir pati valdžia ėmė nerimti dėl tų pabėgėlių, skirti globotojus ir jiems lėšų. Rygos komitetas bus per savo įstaigas praleidęs bent kelias dešimtis tūkstančių lietuvių iš Kauno gubernijos.

Šiandieną Rygoje iš senųjų organizacijų belikusi „Pašalpos draugija“ su savo pirmininku Žviedriu, Šv. Zitos dr. ir dvi naujos: Katalikiškosios jaunuomenės „Šviesa“[38], kurios krypties laikosi ir tas vienas belikęs laikraštis „Rygos Balsas“, nežinia kam pakeitęs įgarsėjusio „Garso“ vardą, ir kairiosios „Rūta“, kurios krypties laikėsi „Naujas Žodis“[39], dabar atkilęs į Kauną. Be to, rygiečiai lietuviai dar turi vieną gimnaziją, keturias pradžios mokyklas ir vieną prieglaudą, o lietuvių viso apie 6000 belikę.

Nuo Rygos neatsilikdavo ir jos kaimynai miestai: Mintauja, Liepoja ir Tartu.

Liepoja buvo stipriausiai susiorganizavusi. Ji turėjo Liepojos lietuvių šelpimos draugiją ar tiesiog Lietuvių draugiją. Iš 20 tūkstančių katalikų pusę savinosi lietuviai; bažnyčia taria, jų pačių pasakymu, lenkams tebuvusi motina dekano barono Eduardo von der Roppo laikais, nepakitėjusi ir paskui lietuvių klebonų laikais: J. Leparskio ir Jono Vizbaro; lietuviams bažnyčia tebuvusi pamotė. Lietuviai klebonai laikėsi Roppo (paskui Petrapilio arkivyskupo) tradicijų administravime, ypač vadinamosios „klebono iškalos“ vedime; čia lietuviškai tebuvę mokoma „juokams“. Dėl to Lietuvių draugija buvo priversta įsisteigti savą, grynai lietuvišką mokyklą. Daugiau neturėjo kuo laikyti, tai patenkinti nebuvo: ta viena mokykla, daugeliui labai tolima, negalėjo visų vaikų aprūpinti, ir dauguma jų žuvo svetimose bangose.

A. a. klebonas Vizbaras čia įsteigė dar Šv. Juozapo darbininkų draugiją[40], Šv. Zitos tarnaičių draugiją ir Katalikų blaivybės draugiją.

Vienatinis lietuvių protektorius buvo p. Hennig, Lietuvos vokietis ar lietuvis. Jis turėjo salę, kuria lietuviai naudodavosi, keldami savo vakarėlius. Draugija turėjo savo mėgėjų vaidintojų kuopelę ir kartais pasikviesdavo pagastroliuoti rygiečius: J. Linartą, Jakševičiūtę, a. a. Joną Biliūną. 1911 m. sausio 29 d. rygiečiai

vaidino čia „Amerika pirtyje". Dar skelbės vaidinsią Pr. Bonn'o „Šv. Elžbietą", vertė kun. V. K. (?). Iš Liepojos laikraščiams nedaug tekdavo žinių, tai daugiau medžiagos jos istorijai aš nesuskubau parinkti.

Dabar Liepojoje belikę 60 762 gyventojai, jų tarpe 2637 lietuviai, 2459 lenkai, daugiausia iš Telšių ir Šiaulių apskričių, kurie tačiau lietuvių nesilaiko.

Tartuje. Estų žemėje mokės daugybė lietuvių, kurie turėjo savo Lietuvių studentų draugiją su biblioteka ir skaitykla. Pirmininko D. Alseikos (dabar Vilniuje) ir sekretoriaus Buzelio (dabar Zarasuose), abiejų medikų, laikais narių būta 49. Studentų draugijos istorija reiktų smulkiau aprašyti. Retkarčiais čia būdavo ir kunigas lietuvis.

Tai, kas buvo visų šitų organizacijų nervus rerum[41], visos dvasios gyvybė, tyčia atidėjau į pat galą, – būtent laikraštį **„Rygos Garsas"**, politikos, visuomenės ir mokslo laikraštis, eina vieną kartą per savaitę.

Pradėjo eiti 1909 m. kovo 19 d., pasirašant redaktorium leidėju Jurgiui Linartui, notaro Ibianskio kontoros vedėjui. Kelių dešimtų tūkstančių lietuvių kolonijai reikėjo laikraščio. Jau penkeri metai buvo išėję, kaip lietuviai reabilitavosi savo raides: Vilnius jau buvo pilnas lietuviškų laikraščių, net sulyginti nedidelė Petrapilio lietuvių kolonija 4–5000 žm., jau turėjo savo „Lietuvių Laikraštį"[42]. Pirmieji tuo reikalu rūpintis ėmė „jakavičininkai" ir jau gale 1908 m. gavo leidimą. Tai labai neramino pozityviuosius. Be spaudos, buvo aišku, nieko nepadarysi nė su draugijomis. Bet nebuvo lėšų nei vieniems, nei kitiems. Jakavičius koncesiją nešiojos kišenėje, retkarčiais pasisakydamas visai ja nepasinaudosiąs. Pozityvieji ilgai tarės lėšų reikalu, kol sudarė 32 indėlininkų Bendrovę laikraščiui leisti. Paėmę pažadus, šoko ir pradėjo, bet indėlius nerangiai mokėjo, neklausė daugeriopų paraginimų viešai. Per susirinkimus, vadovaujant kietam inž. Ant. Maciejauskui, atsisakinėjo vis tiek pajais leisti netesėsią, tuos pačius pražluginsią, o skaitytojai, matos, pakankamai nepalaikys. Tai jau į rudenį lėšų pritrūko, ir, kad ne redaktorius leidėjas Linartas, laikraštis būtų visai sustojęs. Linartas

tai savo lėšomis, tai kreditan leido, nesustodamas, nesvyruodamas, rodydamas bonne mine[43], darydamas pastovumo įspūdį. Maža to: nuo naujų 1910 m. pasiskelbė leisiąs jau dukart per savaitę. Tai buvo didelis šviečius: gyvumas padvigubėjo ir ėmėjų padaugėjo, bet ir išlaidų padvigubėjo. Paleidęs iki gegužės 1 (14) d., iki 32 nr., matydamas didelius deficitus, J. L. atsisakė. Leidėju apsiėmė būti pasiturintis Antanas Šimoliūnas, atsakomuoju redaktorium pasirašinėti įprašyta Domas Šidlauskis (dabar naujos religijos sugalvotojas); jis pasirašinėjo Nr. 33–42, nieko tačiau pats nerašinėdamas. Laikraščiui ramų pozityvų toną iš pat pradžių davinėjo įžengiamųjų straipsnių rašytojas Čiabūvis – Juozas Tūbelis, iš viso, didysis visuomenininkas, net paskaitininkas (aptikome anonsą latvių „Kultūros" salėje jo paskaitą iš biologijos). Paskui jau tas pats A. Šimoliūnas iki galo metų rašės redaktorium leidėju, savo 2000 rub. atsakydamas, tačiau J. Linartą priversdamas keletą tūkstančių sumokėti tų deficitų, kurie buvo padaryti jam leidžiant.

1911 metais dalykai pakitėjo. Leidimą prisiimė Šv. Kazimiero draugija Kaune, bet pastatė savo faktinąjį redaktorių, jau įgarsėjusį „Tėvynės Sarge" D. D. – Dzidorių Dumbrę – kun. Juozą Bikiną. Bikinas įprašė Juozą Bajorą pasirašinėti redaktorium leidėju, mokėjo jam po 30 r. mėnesiui už tai ir už vedimą kronikos. Vadinas, už riziką duodavo jam progos uždirbti kiek rublių, o jie buvo labai pravartu smulkiam valdininkėliui su šeimyna.

Paėmęs „Rygos Garsą" vos su 84 prenumeratoriais, atskirais numeriais teparduodantį 300 egz., su geru darbininku J. Bajoru padarė laikraštį įdomų ir privarė jo tiražą iki 2500.

Padėjęs Stolypino nekrologą, drąsų ir atvirą, bet teisingą, sumokėjo 300 rub. pabaudos. Antrą kartą dar 100 rublių buvo nubaustas. Visa tai tik kėlė jo populiarumą.

1914 m. kun. Bikinas sumanė „Rygos Garsą" leisti jau triskart per savaitę. Laikai buvo įdomūs – karas, žmonės ėmė domėtis naujienų; pasikvietė mane pusės darbo dirbti; vyskupas Karevičius mane iš Laižuvos paliuosavo. Girdi, „ne tau žemiški darbai dirbti, eik sau rašyti". Aš sutikau už 30 rub. Bajoro algos triskart per savaitę prirašyti pirmąjį ir ketvirtąjį puslapį (mano

naudai buvo anonso vieta), kun. Juozas apsiėmė antrą ir trečią puslapį (jo naudai buvo bendradarbių iš šalies raštai). Daugiau padėjėjų nebuvo ir nereikėjo. Bet reikėjo atstatyti Bajoras. Suvažiavome Rygoje. Bajoras savo 30 r. uždarbio neišsižada, o visos laikraščio teisės jo vardu; ketina iš Šv. Kaz. dr. visą laikraštį paveržti ir pačiam leisti. Deramės, peikiame biznį, Bajoras reikalauja 1200 rub. atlyginimo; sutinkame ant 600.

1914 m. gruodžio mėnesyje aš paskelbiau naują prospektą, o bendradarbiavau „Garse" jau nuo 1913 m.: save paskelbiau laikraščio sekretorium, Bikiną redaktorium. Darbas mums sekas, dirbam sutartinai, laikraščio tiražas išauga iki 13 000. Tai rekordinis tiražas. Bet proporcionaliai išauga ir išlaidos. Pinigų vis tik tam kartui nors apsimoka. Tad man redaktorius nė tų 30 r. nemoka. Praėjus trims mėnesiams, aš pridedu 10 r. ir perkuos laikraščio pajų už 100 rub. Redaktorius man neparduoda; aš nesuprantu, kodėl. Bet ir šimto negrąžina. Negreit, labai nenoromis išrašė man pajininko kvitą, bet su tokia mina, lyg tai būtų buvęs itin nemalonus privertimas. Aš žinojau, ko vertas yra lietuvių laikraščių pajus: buvau „Viltyje" prityręs; tenorėjau kaip nors išlyginti sąskaitą, o į laikraštį neturėjau jokios pretenzijos ir negalėjau turėti tokią mažą dalelę turėdamas. Paskui netyčia, kaip redakcijos sekretorius, patyriau Šv. Kaz. dr. direktorių kun. A. Dambrauską baisiai puolus kun. Bikiną, kam mane įsileido Šv. Kaz. dr. ir laikraščio dalininku. Redaktorius buvo baisiai susigėdęs. Aš nieko nesakęs kvitą suplėšiau ir pasisakiau visai veltui dirbsiąs. Ir dirbau iki rugsėjo 15 d.

Iš mano raštų „R. G." per tuos 1915 m. dabar susidarė visas tomas.

Išvažiuodamas į Petrapilį Centro komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti draugijos reikalų vedėju, savo vieton įprašiau Žalią Rūtą – kun. Adolfą Sabaliauską. Geras tai buvo bendradarbis, kol buvo Rygoje. Aš palaikiau kuo geriausius santykius su „Rygos Garsu", važinėjau iš Petrapilio su paskaitomis, esu jam davęs dalį „Pragiedrulių" – „Naujakurius" ir „Galia – spektakliai"[44]; bendrai pravedėm šešius tautininkus į Petrapilio visos Rusijos lietuvių tremtinių seimą.

„R. G." ėjo per 9 metus, iki 1917 m. rugpjūčio 19 d. (rugsėjo 1 d.) Nr. 56; išleido 716 NNr. Ir karo metu jis vienas buvo lietuviškas laikraštis. Jis lietuvių kultūroje pavaidino labai didelę rolę, rygiečius išlaikė katalikais ir gerais tautininkais ne tiek tuščiais žodžiais, kiek draugijų darbu, kurį rėmė visomis pajėgomis. Kun. Bikinas – didelis, kantrus katalikų darbuotojas, dar mažai įvertintas.

1910 metai „R. Garsui" buvo neramūs; buvo įdavinėjimų ir pavojaus, kad rusai sustabdys. Tad pasirūpino atsargoje turėti kitas koncesijas. Jono Atkočiūno, kurs su Norkevičium spausdino·„R. G.", vardu buvo gale 1910 m. buvo gauta koncesija kitam laikraščiui leisti, vardu: „Rygos Varpas", „R. G." administracijos tarnautojo Martyno Poderio vardu kitam laikraščiui, vardu „Lietuvos Jaunikaitis". Šis Poderys, paprastas spaustuvės darbininkas, Vilniuje į bolševikus prisidėjo.

Kad bailytas ne veltui, įrodo faktas. J. Bajoro vardu buvo ieškoma leidimo įsteigti katalikiškam knygynui, žinoma, konkuruoti su Jakavičium. Kažin kam, cui prodest[45], paintrigavus, leidimo negauta.

„R. G." skiltyse randame daug rimtų ir dabar tebeminėtinų raštų ir žinomų pavardžių. Be paminėtųjų liestųjų bendradarbių dar: Dėdės Atanazo – kun. Kaz. Pakalniškio, dr. Domininko Bukanto (sk. apie jį mano p. „Tiesos Kelyje" 1926 m. Nr. 7–8)[46], Šiaulėniškio – Marcelino Šikšnio, Pr. Mš. – Prano Mašioto, P. Petliuko – Petro Pundzevičiaus, Helenos Čeprynskaitės, Snaudalio – kun. Al. Būblio, Julio – Akstino – Linarto, Ben. Audros – Vronievskio, J. K(riaučiūno).

Šv. Kaz. draugijos veikimo istorijoje „R. G." – šviesusis lapas.

Visa tai buvo labai rimta, solidiška ir davė labai pozityvių rezultatų. Pasišventėlių inteligentų tarnavimas menams – vaidybai, dainai, muzikai, padorios pramogos – vakarėliai idėjiniais tikslais – sušelpti švietimo darbui, – visa tai tiekė lietuviams progos kultūrėti, šviestis, padorėti ir blaivytis, nepatekus į blogą ar bent chamišką draugę.

Gerą dalį valdininkų ir šiaip jau visokeriopų inteligentiškų darbininkų nepriklausomai Lietuvai yra paruošusi anų laikų

Ryga. Kiti lietuviai ir dabar jos negali užmiršti, jie sako, jei mieste gyventi, tai tik Rygoje ar... Vilniuje.

KAIRIŲJŲ ORGANIZACIJOS

Jos visos buvo asmeniškais Liudviko Jakavičiaus reikalais pagrįstos, tai platesnės reikšmės Rygos visuomenėje neįgijo; jas ir vadino – „jakavičinėmis". Netenkant populiarumo ir materiališkai smunkant jam, smuko drauge ir jo sumanytosios, bet visuomenės nepalaikomos organizacijos.

Kairiųjų organizacijų gimdytojos ir jų palaikytojos buvo **„Rygos Naujienos"**, visuomenės, literatūros, politikos ir ekonomijos laikraštis. Išeina vieną kartą per savaitę šeštadieniais. Kaina metams 3 r. Deviza: „Šviesa, vienybė – mūsų galybė". Eiti pradėjo rudenį 1909 m., bent pusę metų vėliau už „R. G.", per visą laiką pasirašant faktinam jo savininkui Liudvikui Jakavičiui redaktorium leidėju, nors rašyti jis, bemokslis žmogus, nesugebėjo. Prirašydavo jam bevardžiai samdytieji: Pr. Stiklius, autorius visų šlykštynių, ir kairieji vaikėzai, kurių nė vienas nėra palikęs skaisčios ir žymios atminties; net tikrųjų pavardžių nelabai suseksi, lyg patys nepadorėjosi savo įsikišimo į bendrą su L. Jakavičium darbą. Blogai užmokėdamas už darbą, Jakavičius negaudavo vertesnių pavaduotojų. O žmonės su gryna idėja į škoplerninkus nenorėjo dėtis. Sutikau dabar žymų rašytoją ir mokslavyrį; paklaustas, kur pradėjęs rašinėti ir spausdinėti, atsakė, arba nesisakysiąs, arba pasisakysiąs, paėmęs žodį, jog to nebus paminėta jo biografijoje, – pas Jakavičių „Rygos Naujienose". Aptinkame ten ir Zigmo Gėlės pavardę; bet tai atsitiktinai, per nežinojimą, kur pakliuvo; paskui ir jie nyksta.

Ėmėjams pavilioti „R. N." už tuos pat mažus pinigus duodavo dar ir priedų, dar didesnių šlamštų už patį laikraštį. 1911 m. buvo pasiūlyta minėtasis „Juokų kalendorius" ir „Didelė gera daktariška knyga – Naminis Gydytojas ir Aptieka. Surašė ją penki daktarai". Suprask, tokiai gudrybei surašyti vienos galvos buvo maža, reikėjo net penkių. Vienas vardas ką reiškia. Be to, buvo skelbiama, sumokėsią pinigais po keletą rublių tam, kas pataikys

nusipirkti pažymėtąjį numerį. Kas jį „žymėjo" ir kas laimėjo, nėra žinios. Vis dėlto tai buvo „loterija", gal ką ir suintrigavo.

„R. N." palaikyti buvo taisomi vaidinimų vakarai. 1911 m. vas. 5 randame jau trėtį kartą „Rygos Naujienų" naudai vakarą, vaidins „Genuvaitę"[47]. Buvo sumanyta pačiam Jakavičiui režisuojant pastatyti „Juozapo Egiptan pardavimas", istorinė drama 5 v. 7 pav., iš žydų kalbos vertė M. Grigonis. Bet cenzūra neleido kažin kodėl. Įdomu, ką bendra su tuo žydų kūriniu turi pagarsėjusi Rainio „Juozapas ir jo broliai".

Jokios „literatūros", jokios „ekonomijos" „R. N." neaptinkame. Tebuvo paprastų politikos žinių, o visuomenė buvo maitinama kunigų ir religijos plūdimais.

Gindamos ir populiarindamos masonus, marijavitus (ib. Nr. 20, 25)[48], visa, kas tik „prieš kunigus-atžagareivius", „Rygos Naujienos" savo obalsiu laikė: „Geriausias dalykas nė vienam (kunigui) nepasiduoti už nosies vedžioti" (ib. Nr. 1)[49].

Be laikraščio, L. Jakavičius leidinėjo ir šiaip jau spaudinių, lietuvių literatūroje iki tol nematytų šlamštų. Viskas tiko spausdinti, kas tik galėjo padaryti sensaciją nors vienu vardu, jei ne turiniu, ir laimėti kapeikėlę. Štai dvejetas pavyzdžiui:

„Kas nori žinoti, kaip žmoguje atsirado dūšia, tas už 7 kap. markelę gaus naudingą ir įdomią knygelę „Svarbus klausimas", išleistą J. Samulionio"[50]. Samulionis buvęs tikras didmiesčio gatvės vaikas, be jokio tikro užsiėmimo, tad – cicilikavo. Kurį laiką rinkęs „Rygos Garsui" skelbimus, bet buvęs atstatytas už nekorektingumą atsiskaitant. Bene jis Tėvūno pseudonimu Nr. 13[51] rašo: „Įrodinėja katalikų tikėjimo baisiai didelę išmintį, o ne taip jau labai tas mūsų tikėjimas išmintingas". Koks „mokslịškas" stilius! Suprask ir tikėk: tai sako Samulionis, Tėvūnas ir Jakavičius; ką čia prieš juos filosofai ir Bažnyčios Tėvai!

„Macochas[52], arba kruvina Čenstochavo istorija". Ir t.p.

„Rygos Naujienos" buvo lygu cicilikams, lygu Jakavičiui. Socialistai laikėsi skyrium ir leido, nors neilgai, rimtą savo „Vilnį"[53], Vl. Požėlos redaguojamą. Su ja nebuvo galima sutikti: toks buvo vienašališkumas, jog net Vilniaus Mokslo Draugijos muziejų atmetė, kad juo – darbininkai nesinaudos. Vis dėlto buvo

su kuo ir dėl ko peštis. O su „R. Naujienomis" ginčytis buvo lygu su pliku peštis.

„Rygos Naujienoms", aršiausiam katalikybės priešui, lėšų buvo gaunama iš tos pat katalikybės devocionalijų; lygiai taip pat ir Bostono socialistai savo „Keleivį"[54] leidžia laikydami didžiulį devocionalijų magaziną.

Be „Rygos Naujienų" kurį laiką ėjo dar kito škoplerninko iliustruotas ir neblogiausias laikraštis. Aš jo vardo nepamenu.

„Giedra"[55] buvo Jakavičiaus įsteigta neva blaivybės tikslais; iš tikrųjų gi blaivybė tik buvo priedanga bedievybei platinti. „R. Naujienose" būdavo žymiai skelbiama į „Giedros" skaityklą teparsiųsdinama pirmeivių laikraščiai: nė Vilniaus „Vilčiai" net vietos nebuvo. Kurį laiką „Giedrai" pirmininkavo J. Petrulis, tik ką sugrįžęs iš užsienių, kur baigęs penkis universitetus ir dar ieškojo stipendijos išeiti devyniems. Ne juokais kalbu, tai faktas. Bet ir tas atsisakė. Vieną sykį, sausio 16 d., aptinkame jo paskelbtą vakarą paskaitą apie alkoholį drauge su St. Matjošaičiu, kurs turėjo skaityti apie vaikų auklėjimą.

„Giedra" labai tankiai vaidindavo neva blaivybės naudai; tačiau tesu aptikęs vieną apyskaitą. Būtent 1910 m. gr. 31 d. pavaidinus Adolfo Alunano „Liūdną dainelę", Pl.-Puidienės verstą, parašyta: „Publikos buvo 700, blaivybei liko 70 rub." Nedaug. O kaip tą blaivybę „Giedra" platino, nėra jokių žymių.

„Giedra" turėjo savo chorą ir mėgėjų vaidintojų grupę, kuri tačiau nuolat mainės; niekam nebuvo laiko pagarsėti savo sceniškais gabumais. Iš pradžių instruktorium ir režisierium ėjo pats L. Jakavičius. Paskui režisavo kas tik panorėjo, visai niekam nežinomi, niekuo scenos mene nepasireiškę žmonės, dažnai gal tik pirmą kartą išdrįsę susidurti su scena. Pav. St. Liutkus (buv. mūsų Prek. dep. direktorius), kažkoks J. Vilkaitis, net paprastas darbininkas M. Poderys ar „R. Naujienų" administratorius Buišas (Pasalių Strazdelis); jis gi ir vaidino, didžiausiai Jakavičių patenkindamas, kol neišeikvojo jo 400 rub. Tai jau nebepatiko, ir jis visa bloga paskelbė savo laikraštyje.

„Giedra" nevaidino sunkių dalykų, bet vis tik trumputes komedijėles, labai retai kurį ilgesnį veikalą. Aptinkame: „Švarkas

ir milinė", „Valsčiaus sūdas", „Ponas ir mužikai"[56] ir d. k. Jakavičius dėjos geru žinovu dramos meno, bet tikras ir prityręs to dalyko žinovas J. Linartas nei Jakavičiui, nei jo ir ne jo statomiems veikalams nepripažindavo meno vardo. Tai buvę paprasčiausi mūsų sodiečių vaidinimai klojimuose. Užtai ir buvo gerų antagonizmų tarp tų dviejų „artistų"; Jakavičius nešykštėjo Linartui pravardžiavimų, tačiau neatsiturėjo, ir „Giedra" su visais vakarais visiškai nustojo populiarumo.

„Žaislas"[57]. Gelbėdamas situaciją ar savo kišenę, Jakavičius sugalvojo antitezę blaivybei – karčemą, Kliučevaja g. Nr. 6, vardu: „Žaislas, draugija lošti, dainuoti, muzikuoti", pirmininkaujant pačiam Jakavičiui. Inauguracijai 1911 m. rugs. 17 d. „Žaislas" pastatė: „Čigonę", 1 veiksmo juokus, ir „Aš numiriau"[58]. Spalio gi 8 d. Gužučio „Gedimino sapną". Honoraro vaidintojams J. nemokėjo, pavaišindavo „Žaisle", ir tiek, o pelną pats susiimdavo. Tačiau ir ši gudrybė nesisekė: į „Žaislą" dar mažiau kas bevaikščiojo neg į „Giedrą".

Tada Jakavičius 1911 m. lapkr. mėnesyje sumanė dar vieną metamorfozą, būtent „Žaislą" paversti – **Rygos Lietuvių Teatru**, dalyvaujant kažkokiai Dauguvietei. 12 d. šis „teatras" pastatė „Žmogžudystė namuose Nr. 37" ir „Meška". Sausio 7 d. „Pirmoji naktis" ir „Alkanas Jonukas"[59]. Daugiau neturėjau iš ko patirti. Rezultatai buvę vis tiek menki, nežiūrint visų pastangų tai kailinius išsiversti, tai vėl įsiversti. Nebuvo meno, nebuvo ir įdomu.

Dar atmenu, L. Jakavičius, labai patenkintas pats savimi, labai trukšmingai reklamavo savo 10 metų jubiliejų kaip tarnaująs scenai. Tai iškilmei turėjo būti pastatytas Gogolio „Revizorius" bene Maksvyčio vertimu. Kaip toks rusiškas dalykas pritiko lietuviškai scenai ir kaip jis pasisekė, neteko patirti.

Pabaiga. Šitame rašte, šioje mažoje studijoje man rūpėjo parodyti, kaip Ryga kultūros atžvilgiu buvo kuo nepralenkusi patį Vilnių, nors Vilnius tuo pat laiku buvo nepaprastai pražydęs. Vilniuje buvo ne vieną sykį rimtai galvojama, ar ne tiksliau būtų visa ta energija, kuri buvo eikvojama tautiškai kultūrai rytuose kelti, Vilniui atgaivinti, perkėlus į Rygą, taip pat nesvetimą miestą, kur visa ko taip gražiai užsimegzta, kur veikėjams

daug daugiau duonos esama; Vilniuje jie tiesiog skurdo menkose vietose, gal tik vieną aukštą valdininką P. Matulionį išskyrus. Bet vis persverdavo politikos sumetimai, ir lietuviai nesijudindavo iš Vilniaus.

Ir vėliau tai atsirūgo, „Vilniaus Žinioms" ėmus silpti. Jos netesėjo materiališkai, nes mes neturėjome buržuazijos, miestelėnų, kurie daugiausia skaito ir moka. Ryga rodės vienatinis miestas, kur jam susidarė buržuazijos. Tai aptinkame pėdsakų, kad Jonas Kriaučiūnas su Kauno spaustuvininku Saliamonu Banaičiu rimtai ketinę Vilniaus dienraštį perkelti į Rygą.

PETRAPILIS

Pradžioje pereitųjų metų esu karštai raginęs lietuvius, kad jie paslenktų surašyti turimas žinias apie tuos miestus svetur, kur lietuviai prieš karą arba per karą buvo tirščiausiai susimetę, kur jie daugiausia savo kultūros yra pareiškę. Pavyzdžiui pats esu davęs gerą pluoštą apie Rygos lietuvių gyvenimą, jų organizacijas ir k. k. Žiūr. „Lietuvos" 1927 m. Nr. 26, 30, 32, 34, 168–172, 180–182[60]. Tas žinias papildė ir pataisė Damas Šidlauskis ten pat Nr. 66–67, dar pridėdamas apie Jekaterinodarą.

Lietuvių kultūros centrą Petrapilyje yra jau platokai aprašęs J. Piščikas „Vilties" 1914 m. Nr. 23–24, 26–27, 36, 39, 90–91, 98, 109–112, 114–115. Rinkdamas daugiau Petrapilio atminimų, aš gavau gerą pluoštą jų iš vieno giliai gerbiamo žmogaus, kurs ilgus metus yra buvęs Petrapilyje ir stovėjęs eilėje aukštesnybės. Jo žinios autentiškos ir be galo įdomios[61].

1

Petrapilio lietuvių tautiškam susipratimui kilti, be kitų, yra padėję dar šie asmens:

1. *Silvestras Baltramaitis.* Jis buvo ten valstybinės viešos bibliotekos valdininkas. Jau 1877 met. išspausdino rusų kalba brošiūrą „*Litva.* Očerki iz narodnago byta". Paskui ilgai ir kruopščiai rinko medžiagą leidiniui „*Sbornik bibliografičeskich materialov* dlia

geografii–istorii–prava–statistiki–etnografii Litvy s priloženijem litovskich i drevne–pruskich knig s 1533 po 1903 god", 719 p. Surejestruota 11 179 Lietuvą paliečiančių ir lietuviškų knygų bei raštų. Jis pirmas, nors dar ne taip tobulai, kaip paskiau prof. Vaclovas Biržiška, Rusijos valdžiai ir patiems lietuviams atidarė akis, kurį literatūros turtą jau turi lietuviai, ir daugeliui tyrinėtojų nurodė šaltinius. Lietuviškos spaudos reabilitacijai jis davė vieną rimtą įrodymą, būtent jog rusiškomis raidėmis lietuviškų knygų 1864–1891 m. yra rusų valdžia patiekusi tik 25, o patys lietuviai tuo pat laiku yra savomis raidėmis pasitiekę užsienyje apie 700. Tuo dokumentu rodė obrusitelius, uždraudžiusius lietuvių knygas lotyniškomis raidėmis, nepasiekus norimojo tikslo.

S. Baltramaitis stengės susipažinti su kiekvienu Petrapilin atvykusiu lietuviu, žadino paskui ir palaikė tautišką jo nuotaiką. Kol nebuvo nė vienos lietuvių draugijos, jis buvo prisidėjęs prie esamos jau latvių labdarių draugijos ir ja prisidengdamas ruošė savo tautiečiams lietuviškus vakarėlius.

Be to, S. Baltramaitis yra išspausdinęs lietuviškai verstas „*Anderseno pasakas*" ir „*Kaip kopti bites*"[62].

2. *Eduardas Volteris*, latvis, nuo 1882 m. Petrapilio universiteto lektorius, privatdocentas, o nuo 1887 m. Petrapilio Mokslų Akademijos bibliotekos Slavų skyriaus vedėjas, rankiojo jam lietuviškas knygas, gabeno užsienyje spausdinamus, o Rusijoje draudžiamus lietuviškus laikraščius ir mielai tiekdavo lietuviams studentams jų pasiskaityti. Daug padėjo aukštąjį mokslą eiti mūsų profesoriams: a. a. Kaz. Būgai ir Aug. Voldemarui ir kitiems. 1886 m. Petrapilio Mokslų Akademijos lėšomis atspaudino vienintelį išlikusį 1595 m. kanaun. Daukšos lietuvių kalba išleistą jėzuito Ledesmos: „*Kathechizmas, arba mokslas kiekvienam krikszczioniui privalus*". 1896 m. rusų laikraštyje „St.-Peterb. Viedomosti" straipsniu „*Zabytyje žertvy raspoliačenija*"[63] išdėstė mūsų spaudos draudimo žalą. 1899 m. rusų Geografijos draugijoje parengė 1599 m. kan. Daukšos lietuvių kalba išleisto jėzuito Vuikos didelio veikalo: „*Postilla Catholicka*, ta est: Iszguldimas Ewangeliu kiekwienos Nedeles ir Szwętes" 300 metų sukaktuves. Susirinkusiems rusų mokslo vyrams ir lietuviams stu-

dentams referavo apie šį Daukšos veikalo lietuviškos kalbos turtingumą ir gražumą; be to, jis tada pareiškė pageidavimą, kad Mokslų Akademija tą veikalą stereotipiškai atspausdintų. Volterio referato pasiklausęs, profesorius akademikas Lamanskis lietuviams studentams palinkėjo, kad sektų to pirmojo didžiojo lietuvio rašytojo Daukšos takais.

Volterio 1903–4 m. išleistoji *„Lietuviška Chrestomatija"* ir viena dalis Daukšos „Postillos" su jo lietuvių kalbos meile žėrinčia įžanga ne vieną tautiškai atšalusį atgaivino.

Mums susigrąžinus lietuviškos spaudos laisvę, E. Volteris buvo lietuviškų dramatinių veikalų cenzorius ir pats leido *„Lietuvių Teatro knygynėlį"*. Išleido: „Audra giedroje"[64], Vaižganto „Scenos vaizdeliai" ir „Amerika pirtyje".

1906 m. Volteris drauge su kunigų Akademijos profesoriais J. Maculevičium ir K. Jaunium dalyvavo komisijoje lietuvių kalbos, literatūros ir istorijos dėstymo mokyklose programoms paruošti; jas Švietimo ministeris priėmė ir patvirtino.

3. *Juozas Zauka*, 1882–1907 m. prokatedros zokristininko padėjėjas, daug yra padėjęs Petrapilio lietuviams tautišką dvasią palaikyti. Jis vis rasdavo progos gauti iš užsienių lietuviškų draudžiamų knygų ir laikraščių. Tais leidiniais aprūpindavo pasaulionius, kunigus ir seminarijos klierikus. Zaukos pavyzdžiu, grįždami iš atostogų, ir kiti laikė savo pareiga atvežti Petrapilin to tautiško dvasios maisto.

J. Zauka, padedant vargonininkui Pranaičiui, pirmas sudarė lietuvių giesmininkų ir dainininkų chorą. Gal nebuvo nė vieno lietuviško vakarėlio, kuriame Zauka nebūtų dalyvavęs dainuotoju, deklamatorium, net vaidintoju. 1900 m. įsteigus Savitarpinę susišelpimo draugiją[65], Zauka buvo jos iždininkas. J. Orentui ir Gabaliui prikibus būk jis be tikro reikalo kažin kam davęs 10 rub. pašalpos, Zauka atsisakė nuo iždininko pareigų ir padėjo įsteigti Mažturčių draugiją[66] ir ten darbavos, kol 1907 m. Gatčinos klebonas Pr. Strakšas jį pasikvietė vargonininku, duodamas jam patogesnes sąlygas, neg kad turėjo Petrapilyje*.

---

* Dabar tas žymus lietuvių kultūrtrėgeris Juozas Zauka yra Kuršo Subačiuje[67] zokristininku. Turi vaikų mokslo metuose, o nėr kas padėtų jam ten dirbti, kur yra lietuvių mokyklų[68].

4. *Jonas Jašmontas,* 1878 met. baigęs Petrapilio universiteto matematikos skyrių, tarnavo finansų ministerijoje valdininku. Jisai suskatino lietuvius, kad prašytų arkivyskupą Gintautą įvesti kurioje Petrapilio bažnyčioje lietuviškus pamokslus ir giedojimus. Surinkęs 300 parašų, nuvedė delegaciją į arkivyskupą. Piščikas „Vilties" 1914 m. Nr. 23 klysta sakydamas, Gintautas arkivyskupu buvęs nuo 1877 m. Nuo 1871–1883 m. arkivyskupas buvo Antanas Fijalkauskas. Gintautas arkivyskupiją valdė nuo 1883 m. geg. 1(13) d. iki 1889 m. rugp. 14(26) d.

Patiektąjį arkivyskupui prašymą palaikė arkivyskupijos kurijos kancleris kan. K. Prapuolenis; prašytojus patenkino jau prelatas Ap. Daugėla; mirus arkiv. Gintautui, jis valdė arkivyskupiją (žiūr. „Tiesos Kelio" 1926 m. 321 psl.)[69]. Prel. Daugėlos įsakymu lietuviški pamokslai ir giedojimai buvo įvesti šv. Kotrynos Dominikonų bažnyčioje Nevos prospekte, vikaru gi ten paskirtas švelnus, gabus, susipratęs lietuvis kan. *Peliksas Poška.* Pirmą šv. Kotrynos bažnyčioje lietuvišką pamokslą pasakė Kunigų Akademijos profesorius Justinas Davydavičius (Dovydaitis), paskatintas prof. kun. Justino Pranaičio. Paskui sakydavo ten pamokslus kiti kunigai. 1893 m. Trijų Karalių šventėje gražų lietuvišką pamokslą čia pasakė mūsų kalbininkas kun. dr. Kaz. Jaunius.

J. Jašmontas su S. Baltramaičiu dėjo pastangų įsteigti Petrapilyje lietuvių labdarių draugiją[70]. Jašmonto triūsu 1892 m. tos draugijos įstatus Vidaus reikalų ministeris patvirtino. Per steigiamąjį tos draugijos susirinkimą Jašmontą ji išsirinko garbės pirmininku. J. Jašmontas mirė Vilniuje 1906 m. rugp. 2 d. Jo sesuo Emilija buvo Vilniuje ištekėjusi už a. a. dr. Antano Vileišio.

2

Vilties Nr. 24[71] tarp L. Labd. draugijos įsteigėjų nepaminėtas Vincas Matulaitis. Jis buvo tos draugijos pirmasis pirmininkas ir paskui nuolatinis; tik 1895 m. pirmininko pareigas ėjo dr. Ūsas, o 1896 m. pirmininkavo a. a. inž. Petras Vileišis. V. Matulaitis nepasižymėjo nei plačia iniciatyva, nei veiklia energija; jį gaišino matematikos pamokos gimnazijose. Vis dėlto jis buvo visų gerbiamas už sąžiningumą, už švelnų būdą ir taktą.

Draugijos vicepirmininkai būdavo kunigai Kaz. Prapuolenis, prof. J. Maculevičius, prof. Pr. Būčys, prof. Bl. Česnys. Kunigai Prapuolenis, Maculevičius, Ign. Baltrušis, paaukavę draugijai po 100 rub., buvo pakelti jos garbės nariais.

Pirmas vyskupas į tą draugiją 1897 m. įsirašė Petrapilio Kunigų Akademijos rektorius arkivyskupijos sufraganas Karolis Niedzialkauskas, lenkų literatas. Tą valandą, kai draugijos valdybos pirmininkas V. Matulaitis, vicepirmininkas Ak. profesorius ir inspektorius J. Maculevičius ir iždininkas L. Antonevičius nunešė vyskupui Niedzialkauskui draugijos garbės nario diplomą, pas jį pasitaikė svečias Petrapilio kunigų seminarijos rektorius kanauninkas Vitoldas Erdmanas. Pamatęs lietuvius ateinant, pasikėlė išeiti ir priemenėje išlydėjusiam jį vyskupui šnibštelėjo:

– Ekscelencija, prašom tais lietuviais nepasitikėti – jie bedieviai, masonai...

O vysk. Niedzialkauskas į tai atsakė:

– Prašom nebijoti – jie dori žmonės (zacni ludzie).

Kan. Erdmanas buvo kilęs iš Lietuvos dvarininkų. Seminariją ir pirmas kunigo pareigas ėjo Vilniuje, buvo dorovingas, maldingas kunigas, tik į kylantį tautinį lietuvių susipratimą žiūrėjo lenko dvarininko akimis, kaip į bedievių masonų žabangas lietuvių katalikybei griauti. Be to, jis buvo ant Petrapilio lietuvių supykęs, kam jie, patyrę ministeriją keliant jo kandidatūrą Žemaičių vyskupu sufraganu, pasistengė, kad jis nebūtų vyskupas. Vyskupo M. Paliulionio ir kunigaikščio Mykolo Oginskio pastangomis Žemaičių sufraganu tapo ilgus metus buvęs Petrapilio Kunigų Akademijos profesorius, visų giliai gerbiamas Gasparas Cirtautas, 1910–13 m. Žemaičių vyskupas. Jo Žemaičių vyskupu paskyrimo bullėje, kaip reta kam tenka, pasakyta, jis esąs skiriamas, atsižvelgus ir į didžias dorybių dovanas, kuriomis Šv. Dvasia yra jo sielą išgražinusi – consideratis quoque grandium virtutum donis, quibus spiritus S. animam tuam exornaverit.

Be vyskupo Niedzialkausko, Labdarių draugijos garbės nariais buvo pakelti: Žemaičių vyskupas M. Paliulionis, Vilniaus

vyskupas baronas Ed. Roppas, Mogiliavo arkivyskupas grafas Jurgis Śembekas.

1905–7 m. Labd. dr. leido savo „Metraštį". 1906–7 m. jį redagavo dr. vicepirmininkas prof. kun. Pr. Būčys. Nors tie „Metraščiai" buvo turiningi, žmonėms naudingi, bet kad jie susivėlindavo išeiti ir nebuvo kas juos veikliau platintų, dr. kasai davė deficito.

Kolei lietuvių spauda buvo draudžiama, draugijos protokolai ir apyskaitos buvo rašomos greta rusų ir lietuvių kalbomis. Spaudos laisvę laimėjus, 1905 m. berašyta vien tik lietuviškai, paskesniais gi metais vien tik rusiškai. Buhalteris nebematęs prasmės lietuviškai rašyti, o vien rusiškai terašant, būsią jam mažiau darbo.

Piščikas „Vilties" Nr. 26 sako, kai kurie nariai nuo Labd. draugijos atskilę dėl to, kad ji buvusi prisigėrusi poniškumo ir „pilksermėgių" reikalai maža jai berūpėję. Vieną tokio „poniškumo" vaizdelį aprašo. Būtent dr. Ūsas, 1895 m. išrinktas draugijos pirmininku, parodęs „savo galybę", rėkaudamas per posėdį rusiškai: „Molčat, M...e! ja zdies načalnik"[72]. 1893 m. per metinį draugijos susirinkimą teko matyti šitokį reginį. Draugijos revizijos komisijos narys A. Smilga prikibo prie draugijos iždininko L. Antonevičiaus negalėjęs jo prisiprašyti, kad paruoštų revizijai reikalingas knygas ir dokumentus; iždininkas šiurkščiai pasielgęs ir su kitais interesantais. Įgeltas Smilgos iškeltais įtarimais, Antonevičius įsikarščiavęs atsistojęs už prezidiumo stalo, kumščiais ištiesęs, kirto A. Smilgai visu balsu: „Meluoji, meluoji! Tu melagis, melagis!" Kada pradžioje 1914 metų į metinį Labd. dr. susirinkimą atvyko 23 nauji nariai, kurių 13 buvo moterų, ir tie naujokai, renkant valdybą, balsavo ne sulig senesniųjų narių noro, tai Petraškevičius drėbė: negalima esą leisti, kad šiandien vienas, rytoj kitas kas atsivestų iš gatvės, ir tie atvestieji pravestų valdybon savo kandidatus. Tuo posakiu užgauti naujieji nariai, ypač moterys, pakėlė prieš Petraškevičiaus išsireiškimą trukšmingą protestą; tačiau senesnieji labdariai nenusileido, posėdį pertraukė ir išsiskirstė valdybos neišrinkę, kad nebalsuota už jų nurodytus kandidatus. Tik sekančiame susirinkime 1914 m. bal.

4 d. buvo draugijos pirmininku išrinktas V. Matulaitis, vicepirmininku prof. kun. Česnys, iždininku Feterauskas, raštvedžiu Purėnas.

Ne tik su „pilksermėgiais", bet ir su aukštąjį mokslą einančiais studentais Labdarių draugijai nesisekė draugiškų santykių išlaikyti. Jų naudai koncertus ruošti gradonačalninkas[73] įgaliodavo tik draugijos valdybą. Šiai per vakarus šeimininkaujant, studentai jautėsi esą atstumti. O Labdarių dr. tikrai norėjo studentus šelpti. „Vilties" Nr. 112 skaitome: „Dr. per 20 metų, be duodamos pašalpos tikroje prasmėje, dar išskolino studentams daugiau ne 7000 rublių, o tik 775 r., 57 kap. jai grįžo. Į pasiųstus 20 asmenų paskatinimus, kad paskolą grąžintų, 7 atsakė ją, kada ras galima, grąžinsią, o 13 asmenų visiškai neatsiliepė. Daugumo skolininkų net gyvenamosios vietos draugija nebežino. Draugija galėjo nebent tuo pasiguosti, kad lenkų Labd. dr. Petrapilyje per 25 metus išskolinusi studentams 100 000 rublių, o jai tesugrąžinta 900 rublių su keliomis dešimtimis". Piščiko paduotoji draugijos 20 metų apyskaita (1892–1912) rodo, ji per tiek metų surinkusi 47 782 r., 83 k., išleidusi 39 509 r., 73 k. Taigi Petrapilio Labdarių draugija, šelpdama pinigais, be to ruošdama vakarus, išlaikydama lietuviams mokyklas, yra dirbusi didelį kultūros darbą.

Prie išdėstytos „Viltyje" Lietuvių savitarpinės ir Mažturčių dr. istorijos tenka pridėti nebent tai, kad ir tose draugijose dalyvavo kunigai K. Prapuolenis, prof. Būčys, J. Senkus ir kiti. Vienas kunigas 1907 m. paaukavo savitarpiečių bibliotekai 27 knygas, o mažturčių bibliotekai net 117 knygų; tai rodo likę tų dviejų minėtam kunigui padėkos raštai.

1908 m. draugijos buvo už 3 800 rub. metinės nuomos pasisamdžiusios Serpuchovo g. Nr. 10 butą bendriems vakarams, koncertams, skaityklai, bibliotekai, informacijų biurui; bet po metų, kilus draugijų nesusipratimams, atsiradus kasoje deficitų, įkurtasis „Lietuvos klubas" liko likviduotas.

Mažturčių dr. buvo įtariama, kad pasiduodanti bent kiek socialistinei Liutkevičiaus įtakai. Tam dirva mūsų tautiečių varguolių tarpe buvo patogi. Beraščiai, nemokėdami jokio amato, atvykę sunkiai rasdavo sau uždarbio, gyveno ankštai, kambario

kampely, prie kurios beturčių šeimos prisišlieję. Mergaitėms, net virti ir namų ruošos pramokusioms, nelengvas buvo gyvenimas. Ponams iki vėlumos neinant poilsio, tekdavo ir joms budėti. Šeštadienių vakarais paprastai rinkdavosi svečiai; jos gaudavo apie pusiaunaktį ruošti vakarienės, kuri tęsdavosi iki pirmos ir antros valandos nakties, o svečiams išsiskirsčius, kol apvalydavo stalus, indus, ateidavo 3 valanda. Tada tik galėjo eiti poilsio. O to poilsio vieta būdavo ankštas, tamsus, drėgnas suterenoje (požemyje) kambarys. Kai norėjo sekmadieniais šv. Mišių klausyti, turėjo jau prieš 6 val. ryto atsikelti, nes apie 8 v. jau reikėjo namie ruoštis.

Tokiomis sąlygomis nesveikame Petrapilio klimate greit jos apsirgdavo šiltine, plaučių užsidegimu ar džiova ir be atodairos būdavo išgabenamos miesto ligoninėn, kur dažnai ir numirdavo. Gerai, kai susirasdavo geraširdžių draugių, ypač šv. Pranciškaus tretininkių, kurios šventadieniais jas ligoninėje aplankydavo, kunigą pakviesdavo jų šv. Sakramentais aprūpinti. Tik pradžioje 1914 m. kun. Senkaus pastangomis jų apie 100 susispietė į *šv. Zitos draugiją*, pasisamdė didelį butą, kur netekusios vietos galėjo prisiglausti. 1916 m. tos dr. narių buvo jau 300; įsitaisė skalbyklą, rūbų siuvyklą. Apsukresnės rasdavo patogesnės tarnystės, net savas skalbyklas įsitaisydavo. Kai kurios turėjo jau po keletą tūkstančių rublių susitaupiusios; deja, karo metu kritus rusų popierinių pinigų verčiai, žlugo ir tų mūsų tautiečių ilgų metų uždarbis.

Be tų paminėtų lietuvių draugijų Kretingos žemaitis dantų gydytojas Pranciškus Mažonis įkūrė Patrapily dar *„Mirties kasos"* draugiją, mirusiojo nario laidotuvėms ar likusiai jo šeimai sušelpti. Vis tam pačiam Mažoniui pirmininkaujant ir reikalus tvarkiai vedant, ta dr. prisirinko bent keletą tūkstančių narių, ne tik lietuvių, bet ir lenkų ir rusų; visi buvo jos veikimu patenkinti.

Moksleiviai-studentai (Piščikas savo „Vilties" Nr. 111–112) dar Petro Vileišio ir Vilkutaičio laikais buvę susispietę į nedideles „literatų" kuopeles. Carui Mikalojui II suteikus 1905 m. laisvės draugijoms kurti, minėtos kuopelės įsirejestravo prie universiteto, kaip Lietuvių studentų *„Litvanologų"* draugija. Tos dr. narių buvo į 137. 1908 m. nuo tos draugijos atskilo Karo Medicinos Akademijos studentai ir sudarė savo atskirą dr. *„Fra-*

ternitas Lituanica"[74]. Narių buvo į 40. Ir viena, ir antra studentų draugija kviesdavo susirinkimus; universiteto docentai Volteris, Būga, Voldemaras, be to, studentas archeologas Nagevičius, dailininkai studentai Žmuidzinavičius, Rimša skaitydavo per tuos susirinkimus moksliškus referatus. Studentų draugija turėjo ir savo dainininkų chorą, jį lavino Č. Sasnauskas, Šimkus, Tallat-Kelpša.

Katalikams studentams padėti aukštąjį specialį mokslą eiti Akademijos profesoriai kunigai A. Dambrauskas ir Pr. Būčys 1904 m. įkūrė „Motinėlės"[75] draugiją; jos valdyba paskesniais metais atsirado Kaune ir čia tebėra.

Prof. Jurgis Matulevičius, Pr. Būčys, Bl. Česnys katalikams studentams, susimetusiems į „Ateities" draugiją, gana dažnai darydavo iš tikybos mokslo srities paskaitas. Studentai *ateitininkai*[76] turėjo vienuolyne prie šv. Kotrynos bažnyčios savo bibliotekėlę, ją globojo kuris lietuvis kunigas.

3

LIETUVIŠKI PAMOKSLAI

Bažnyčiose bent kiek teisės atgauti Petrapilio lietuviams labai padėjo arkivyskupijos kurijos kancleris jau paminėtasis kun. *Kazim. Prapuolenis.* Jo pastangomis, palaikant jį vyskupui sufraganui Niedzialkauskui, buvo nugalėtas kai kurių lenkų prelatų pasipriešinimas, ir arkivyskupo Kazlausko įsakymu prokatedros bažnyčioje prie Pirmos Rotos[77] buvo lietuviams užleista 9–10 val. per mišias lietuviškai pagiedoti, lietuviško pamokslo pasiklausyti. Pirmą toje bažnyčioje lietuvišką pamokslą pasakė 1897 m. lapkr. 1 d., Visų Šventų dieną, patsai kun. Prapuolenis. Kitais sekmadieniais lietuviškiems pamokslams sakyti kun. Prapuolenis sudarė tam tikrą lietuvių kunigų pamokslininkų kuopą. Zokristininko padėjėjas Juozas Zauka buvo jau, vargonininkui J. Pranaičiui padedant, išlavinęs didelį lietuvių giesmininkų chorą; jis per mišias, laikomas lietuviams, gražiai giedodavo ir įrodė kitiems lietuvių esama jau gerai susipratusių, nebepasiduosiančių, kad juos bažnyčia lenkintų.

1898 m. šv. Stanislovo bažnyčios ir parapijos klebonas filosofijos daktaras ir teisių kandidatas kun. Vitoldas Čečiotas už Narvos vartų prie Ušakovo g. 22 įkūrė naują šv. Kazimiero bažnyčią, kur, be lenkiškų, buvo įvesti ir lietuviški pamokslai su giesmėmis. Mat netoliese Putilovo geležies dirbtuvėse būdavo nemaža darbininkų lietuvių, kurie buvo savo aukomis padėję pastatyti bažnyčią.

Buvusiam šv. Kotrynos bažnyčios vikarui kun. *Peliksui Poškai* 1904–8 m. tapus Viborgo pusėje prie kapinių bažnyčios klebonu, ir čionai buvo įvesti lietuviški pamokslai ir giedojimai. Klebonas Poška netoli nuo bažnyčios pastatė didelį dviem aukštais namą 4 klas. pradinei mokyklai, kur lietuvių vaikai buvo mokomi ir lietuviškai. Kun. Poškai 1908 m. išsikėlus iš čia eiti klebono ir dekano pareigų Agluonoje, prie kapų bažnyčios klebonu buvo paskirtas seminarijos profesorius, buvęs Gatčinos klebonas *Pr. Strakšas*, gabus administratorius, susipratęs lietuvis, dabartinis Antalieptės klebonas. Jisai ne tik uoliai palaikė lietuvystę bažnyčioje ir mokykloje, bet dar įkūrė prie tos bažnyčios šv. Vincento Pauliečio vargšams šelpti draugijos[78] du lietuvišku skyriu: vyrams, kurį, padedant klebonui, vedė uolus parapijietis, karštas lietuvis J. Orentas, ir moterims, kurioms pirmininkavo Orentienė, padedama jo sūnienės lietuvių kalbos mokytojos. Kun. Strakšas nusausino kapines, aptvėrė jas nauja tvora, nupirko 12 dešimtinių sauso pušyno, sumokėjęs 25 000 rub., ir ten įsteigė naujas kapines; pastatė ten koplyčią ir sargui gyventi bei parapijonams sueiti didelius namus. Be to, kun. Strakšas parapijos pakraščiuose pastatė dar dvi koplyčias, o prie vienos, būtent Lesnoje, dar ir didelius namus kunigui gyventi ir mokyklai laikyti. Lenkams prieš jį pas arkivyskupą Kliučinską paintrigavus, 1912 m. buvo jis iš Petrapilio iškeltas Omskan. Neskaitant didelių išlaidų, kuriant minėtas įstaigas, klebonas Strakšas, iš Petrapilio išvažiuodamas, dar gyvais pinigais įteikė arkivyskupui Kliučinskui vyskup. reikalams 17 000 rub. Jisai faktais įrodė, kiek gero gali padaryti bažnyčios turtais sumanus, taupus administratorius. Prieš išvažiuojant Omskan, kun. Strakšas užsuko Lietuvon giminių aplankyti, o būdamas Kaune, paaukojo šv. Kazimiero draugijai 10 000 katalikiškai spaudai platinti.

4

PETRAPILIO LIETUVIŲ PASTANGOS SPAUDAI GRĄŽINTI

Nemaža tam yra padėjęs didis mūsų kalbininkas *kun. dr. Kaz. Jaunius*. Jisai 1898 m. spalių 28 d. Petrapilio universitete Mokslų Akademijos nariams ir profesoriui Šachmatovui, Fortunatovui, Buličiui ir kitiems per tris valandas rusų kalba sklandžiai, moksliškai dėstė apie lietuvių ir graikų kalbų priegaidę ir akcentuaciją, paremdamas savo išvadas gausiais lietuviškais sakiniais. Mokslavyriai klausė jo paskaitos kaip užžavėti. Dalyvavę gi tame posėdyje lietuviai, nors visų moksliškų jo posakių nesuprato, tačiau bent jautė, kad iš Jauniaus paskaitos eina garbės spinduliai visai lietuvių tautai. Inž. Petro Vileišio ir kitų akyse matės džiaugsmingo susigraudinimo ašaros. Tos kun. Jauniaus paskaitos santrauka buvo išspausdinta bent keliuose rusų laikraščiuose. Taip platesnėje visuomenėje skleidėsi pagarba lietuvių kalbai. Vysk. Niedzialkauskas po tos paskaitos kun. Jaunių pakvietė Kunigų Akademijon graikų kalbos dėstyti. Tas pareigas jis tenai ėjo iki 1906 m., nemaža pakeldamas lietuvystę akademikų tarpe. 1903 m. į jį kreipėsi Vidaus reikalų ministeris von Plėvė, kad pareikštų nuomonę, kurios rūšies raidės yra tinkamiausios lietuviškajai rašybai.

1895 m. balandžio 11 d. Petrapilyje įvyko *Rusijos spaudos atstovų suvažiavimas* ir didelė spaudos paroda. Apsukrus karštas lietuvis *Antanas Smilga*, hektografų ir ciklostilių krautuvininkas, padedant prof. Maculevičiui, Volteriui, Baltramaičiui ir kitiems, surankiojo begales senų seniausių ir naujausių lietuviškų knygų ir laikraščių, iš jų parodoje sudarė atskirą lietuvišką skyrių; atskiroje spintoje išstatė lietuviškus kontrafakcinius, vadinas, Prūsuose atspausdintus Vilniaus leidinius, pažymėtus Vilnium ir data prieš uždraudžiant spaudą: su vyskupo Mot. Valančausko „Imprimatur. Datum Vornis" ir „Dozvoleno cenzuroju[79]. Vilno. Cenzor Pavel Kukolnik". Lankantiems parodą rusams, valdininkams, net ir didiesiems kunigaikščiams, Smilga ar jo pavaduotojas aiškino, jog šitos kontrafakcijos tai pasėka lietuviškos spaudos

draudimo, jog tokių nelegaliai atspausdintų lietuviškų knygų, kaip rašo valstybinės viešos bibliotekos valdininko Baltramaičio išleista bibliografija, esą net 700. Be to, III tos spaudos atstovų susirinkimo skyriuje Smilga ir Baltramaitis skaitė tam tikrus referatus apie lietuvių spaudą, jos uždraudimą ir blogas to uždraudimo lietuvių tautai ir rusų valstybei pasėkas. Referentų išvadas karštai parėmė klausę jų prof. Lamanskis ir Mokslų Akademijos vicepirmininkas Maikovas, o susirinkimas vienu balsu nutarė prašyti valdžią, kad panaikintų draudimą spausdinti lietuviškas knygas lotyniškomis raidėmis. Šitas nutarimas buvo įteiktas Vidaus reikalų ministerijai, o iš čion jis pateko į esančią prie Švietimo ministerijos tam tikrą Švietimo komisiją. Akad. prof. J. Maculevičius, kurio surašytąjį referatą Smilga skaitė spaudos atstovų susirinkime, suredagavo to pat Smilgos vardu spaudai sugrąžinti prašymą. Jo įžangoje buvo pasakyta: „Litovcy iz davnich vremion polzovalis latinskim šriftom. Russkoje pravitelstvo, želaja litovcam oblegčit dostup k russkoj literaturie i graždanstvennosti, zamienilo latinskij šrift ruskim"[80]. Suprasta Švietimo komisijoje, kad čia kalbama apie rusų valdžios norą lietuvius surusinti; malonu vienok buvo apie tai skaityti tokioje švelnioje, neva valdžios gerus lietuviams norus reiškiančioje redakcijoje. 1897 m. balandžio 28 d. buvo Monarcho patvirtintas Ministerių kabineto nutarimas, pripažįstąs, kad sumanytasis valdžios spausdinimas lietuviškų knygų rusų raidėmis nedavęs laukiamųjų pasėkų, nes lietuvių tauta atsisakiusi tas knygas priimti. 1904 m. balandžio 24 d. caro Mikalojaus II buvo patvirtintas šis ministerių kabineto nutarimas: „Atšaukus visus valdžios išleistus nutarimus ir įsakymus, varžančius lietuvių ir žemaičių raštenybę, leisti vartoti jų rašiniuose greta rusiškai lotyniško dar kitus rašmenis (šriftą)".

5

Neilgai trukus po šio įvykio, Smilga, rodos, padedant kunigaikščiui Mykolui Oginskiui, kuris jam buvo palankus, net jo vaiką laikė prie šv. krikšto, įruošė spaustuvę, o 1904 m. spalių 17 d. sukvietė į save apie 50 žmonių pasitarti, kaip čia įsteigus

lietuviškasis laikraštis, jam redakcinis komitetas sudarius. Tame posėdyje be kitų dalyvavo: Akad. prof. Maculevičius, Dambrauskas, Būčys, univ. docentas Volteris, Šipillo, Vincas Matulaitis, dr. Ūsas, S. Baltramaitis, K. Narutavičius. Tais pačiais metais spalio 18 d. (lapkričio 1 d.) išėjo iš spaudos 1 nr. savaitinio iliustruoto „Lietuvių Laikraščio". Už redaktorių pasirašė K. Narutavičius. Svarbieji jo bendradarbiai buvo prof. Maculevičius, A. Dambrauskas, kun. Byla (Prapuolenis), Šnapštys ir kiti. Prof. Maculevičius tam laikraščiui leisti yra paaukojęs ne tik daug darbo ir laiko, bet ir apie 5000 rub. pinigais. Nuo 1905 m. liepos mėn. gret laikraščio ėjo dar „Liet. Laikr. lapelis", kur buvo dedami valdžios įsakymai, dienos įvykiai ir telegr. žinios. „Liet. Laikraštis" atsispausdino antrą laidą Maironio poemos „Per skausmus į garbę". 1905–6 m. Smilgos spaustuvė išleido Jakšto „Dainų skrynelę", Maironio „Jaunoji Lietuva" ir jo tėvynės meile žėrinčią, nors ne visai moksliškai parašytą „Lietuvos istoriją". Be to, toje pat spaustuvėje atspausdinta 15 000 egz. prl. Jeronimo Račkauskio dideliai maldinga knygelė „Aplankymas Šv. Sakramento".

Spaudos laisvei sugrįžus, Petrapilin ėmė plūsti nemaža lietuviškų knygų iš Vilniaus ir iš Kauno knygynų. Įsikūrus Kaune Šv. Kazimiero liet. knygoms leisti draugijai, Petrapilio lietuviai katalikai noromis rašydavos tos dr. nariais. Iš parapijos prie prokatedros bažnyčios buvo šv. Kazimiero dr., be kunigų, dar šie nariai: 1. Adolfas Skrebutėnas, 2. Kazimieras Kaukianas, 3. Grasilda Lukšanaitė, 4. Rozalija Markūnaitė, 5. Kastancija Grybaitė, 6. Veronika Stupekaitė, 7. Veronika Kiškytė, 8. Uršulia Braselytė, 9. Anelia Romelytė, 10. Pranc. Piškelis, 11. Ona Urbelaitė, 12. Teklia Urbelaitė, 13. Ona Urbelaitė, 14. Barbora Iškanytė, 15. Teresia Deguckaitė, 16. Liudvika Antanavičaitė, 17. Natalija Namikaitė, 18. Pranciška Šimkaitė, 19. Magdalena Karčiauskaitė, 20. Ona Taujenskaitė, 21. Magdalena Maigaitė, 22. Veronika Pečkaitė, 23. Barbora Širvydaitė, 24. Marijona Ilgūnienė, 25. Elena Kilaitė, 26. Marijona Griškevičaitė, 27. Viktorija Budvilavičiūtė, 28. Ona Gabyčia, 29. Viktorija Daunyčia, 30. Julijona Braželytė, 31. Ieva Valavičaitė, 32. Elena Tamošiūnaitė.

Kaune išleistos dabartinio mūsų Metropolito Skvirecko Evangelijų ir Apaštalų Darbų knygų 200 egz. buvo greit petrapiliečių lietuvių išpirktos. Mat prie prokatedros bažnyčios didžiojoje šv. Vincento Labdar. dr. susirinkimų salėje kas savaitė buvo daromos lietuviškos *šv. Rašto paskaitos;* jų dalyviai norėjo Evangelijų ir Ap. Darb. knygų įsigyti. Prie tų paskaitų salės durų buvo prisegta dėžutė, į ją bet kas galėjo įleisti lapelį su bet kokiais iš tikybos mokslo paklausimais. Šv. Rašto paskaitai pasibaigus, jų vedėjas kunigas duodavo susirinkusiems atsakus. Taip buvo pašalinta nemaža klaidingų nuomonių apie šv. tikėjimo dalykus, ir katalikiškas žmonių susipratimas pakilo.

6

PETRAPILIO LIETUVIAI IR POLITIKA

1905 m. vasario mėn. Ministerių kabineto pirmininkas Vitte priėmė lietuvių petrapiliečių deputaciją: Vincą Matulaitį, Antaną Pavalkį ir Antaną Smilgą. Jie įteikė Vittei šią peticiją:

1. Kad visoje Imperijoje lietuviams būtų duotos lygios teisės, kaip ir kiti, tikrieji rusai, kad turi.

2. Kad būtų panaikinti visi lietuvių teisių suvaržymai: a) perkant žemes, nuomojant dvarus; b) norint gauti valstybės įstaigose tarnystę ar mokyklose vietą; c) kad būtų panaikinti įstatymai, varžą šv. Tikėjimo laisvę.

3. Kad lietuvių gyvenamose vietose būtų lietuviškai kalbai pripažintos juridinės teisės: a) kad pradžios mokyklose viskas būtų dėstoma prigimta mokinių kalba; b) kad šv. Tikėjimo dalykai visose mokyklose lietuviams būtų dėstomi lietuviškai; c) kad lietuvių kalba būtų tinkamai dėstoma vidurinėse mokyklose ir mokytojų seminarijose; d) kad valsčių valdybose lietuvių gyvenamose vietose būtų vartojama vien tik lietuviška kalba; e) kad lietuviai turėtų teisės padavinėti prašymus į vietos įstaigas ir teismus, rašytus lietuviškai, kad teismuose galėtų atsakinėti lietuviškai, kad testamentus ir kitas sutartis galėtų pas notarus daryti lietuviškai; f) kad vietos administracija būtų priversta mokėti lietuviškai.

4. Kad lietuviams būtų leista kurti visokios rūšies vartotojų, ūkio ir pramonės bendroves, labdarių, literatų ir k. t. draugijos ir kad tų draugijų raštai būtų rašomi lietuviškai.

5. Įkurti visoje Lietuvoje žemiečių įstaigas (zemstva), kurių valdyba būtų renkama pačių tos vietos gyventojų, t. ir t.

Ministeris Vitte lietuvių deputacijai pareiškė, jis esąs nuomonės, kad visų Rusijos tautų teisės būtų vienodos; pasižadėjo paduotąją peticiją įteiksiąs Ministerių kabinetui ir tenai lietuvių reikalus užtarsiąs. Tais pačiais 1905 m. balandžio 17 d., pirmą Velykų šventės dieną, išėjo ciesoriaus Mikalojaus II Valdančiam Senatui įsakymas: pripažinti, kad perėję iš stačiatikių tikėjimo į kitą krikščionių tikėjimą ar mokslą, neturį būti persekiojami ir neturį kęsti jokių negeistinų pasėkų taip asmeninėse, taip ir valstybinėse teisėse.

§14. Pripažinti, kad visose mokslo įstaigose tikybos mokslas krikščioniškųjų tikėjimų vaikams būtų dėstomas įgimta mokinių kalba.

Paskelbus šitą tikėjimų laisvės manifestą, uolesnieji lietuviai katalikai, cerkvėje susituokę su stačiatikių asmenimis, subruzdo nelegales katalikybės atžvilgiu savo sutuoktuves legalizuoti katalikų bažnyčioje ir vaikus auklėti katalikų tikyboje. Pasirūpinta, kad dar tais pačiais metais nuo atostogų visose, ypač lenkiškose vyrų ir mergaičių prie šv. Kotrynos bažnyčios gimnazijose tikyba būtų jau dėstoma lietuviams lietuviškai. Šv. Kotrynos bažnyčios gimnazijose lietuviškai tikybos dėstyti buvo paskirtas *kun. Jonas Senkus*, uolus, susipratęs lietuvis. Be to, paremiant tos bažnyčios administracijos nariui sindikui generolui *Aleksandrui Babianskiui*, leista minėtose lenkiškose gimnazijose ir pradžios 4 kl. mokykloje greta lenkiškos dėstyti ir lietuvių bei latvių kalbų mokslas. Vyrų gimnazijoje lietuvių kalbos mokyti apsiėmė, rodos, *A. Dubinskas*. Pradžios 4 kl. mergaičių mokykloje lietuvių kalbos pamokos buvo įvestos, o mergaičių gimnazijon jos direktorė *Emilija Maculevičaitė*, kilusi nuo Jurbarko, bet karšta lenkė, jų neįsileido. Ji nurašė Mokslo apygardos globėjui, būk jos vedamoje įstaigoje mokinės lietuvaitės nepanorėjusios mokytis savos lietuviškos kalbos. Iš tikro gi ten buvo gimnazisčių lietuvaičių, kurios geiste

geidė išgirsti iš mokytojo katedros savo kalbą, tik niekas jų neklausė. Prieš šitą lietuvių teisių įžeidimą stojo į atvirą kovą Antanas Smilga. Jisai, įstatydamas į VI gimnazijos klasę savo dukterį Birutę, pareikalavo, kad ji nebūtų suokiama mokytis lenkų literatūros bei istorijos. Direktorė Maculevičaitė atsisakė jo reikalavimą patenkinti, nes tie dalykai esą gimnazijos programoje, kurios egzempliorį A. Smilgai neatsargiai įteikė. Šisai su ta programa nuvyko į Mokslo apygardos globėją ir jam visas direktorės lietuvaičių lenkinimo priemones išdėstė. Pasirodė, pačios Maculevičaitės globėjui įteiktos programos egzemplioriuje nebūta tų dalykų, kurie figūravo Smilgai duotame egzemplioriuje. Taip apgaulinga direktorės taktika sukėlė prieš lenkų mergaičių gimnaziją visą audrą. Bažnyčios administracijos pastangomis buvo ji nuraminta, tačiau lietuvių kalbos pamokos, rodos, nebuvo įvestos.

1905 m. spalių 8 (21) d. universiteto *fizikos instituto senojoje auditorijoje* susirinko būrelis lietuvių tautininkų ir socialdemokratų Lietuvos ekonomiškųjų bei socialiųjų reikalų aptarti. Svarstyta, kaip lietuvių kalba atgaivinti tose vietose, kur ji buvo jau užslopinta, kaip mūsų žmonėse tautiškoji sąmonė sužadinti.

1905 m. spalių 17 d. buvo paskelbtas naujas caro Mikalojaus II manifestas: 1) suteikti gyventojams tikras piliečių laisves: asmens neliečiamybės, sąžinės, žodžio, susirinkimų ir draugijų laisves; 2) pakviesti dalyvauti Valstybės Dūmoje tuos gyventojų luomus, kurie iki šiol rinkimų Dūmon teisės neturėjo; 3) nepajudinama teise laikyti, kad jokis įstatymas negali įsiteisėti be Valstybės Dūmos patvirtinimo ir kad žmonių išrinktiems atstovams tikrai būtų leidžiama dalyvauti prižiūrėjime teisingumo atžvilgiu mūsų pastatytos valdžios veikimo.

Ministerių kabineto pirmininkas Vitte pasakojo arkivyskupui grafui Šembekui, jis to manifesto projektą surašęs tik kelyje į carą ir tik svarstant pas jį, kaip išeiti iš susidariusios monarchijai pavojingos padėties, nedrąsiai patiekęs caro nuožiūrai šį projektą. Caras jį skaitęs balsu ir niurnėjęs (vorčal), nedrįsdamas nei to projekto atmesti, nei jam pritarti. Kažkoks vokietis adjutantas, kurs tuo laiku sėdėjęs šalia caro, pamirkęs plunksną rašale ir

sugestyviai padėjęs ją carui po ranka. Caras plunksną paėmęs ir, desperatiškai vaipydamasis, pasirašęs Vittės patiektąjį manifesto projektą. Vitte tylomis su caru atsisveikinęs, manifestu nešinas paėjęs prie telefono ir savo valdininkui padiktavęs jį, kad jis tą manifestą kuo greičiausiai paskelbtų Rusijos ir užsienio laikraščiuose.

Laikraščiuose paskaitęs šitą manifestą mūsų „Šviesiausias kunigaikštis Jono Jonas Gediminas Beržanskis-Klausutis Pomiano herbo" mušė carui Peterhofan šią telegramą: „Iš krūtinės trijų milijonų lietuvių, žemaičių ir žiemgalių, sudarančių vieną lietuvių tautą, tebekalbančių tiktai lietuviškai, kyla nuolatinis galingas džiaugsmo „Urra!", girdisi nesiliaujanti dėkingumo žodžiai: „Ačiū išmintingam mūsų Imperatoriui!" Aš, vienas tos lietuvių tautos sūnus ir stačiai einąs iš Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino, įkūrusio Lietuvos sostinę Vilniuje, kalbąs pranokėjų pavyzdžiu gimtine kalba, pasidrąsinau apie šį beribį džiaugsmą dabar jau visai teisėmis lygios Rusijos Imperijos lietuvių tautos visų pavaldiniausiai liudyti Jo Imperatoriškai Didenybei, teisėtam įpėdiniui Didžiųjų Lietuvos, Žemaičių ir Žiemgalos kunigaikščių: lietuvių tauta buvo ir paliks ištikima savo meilingiausiam Monarchui – Tėvui".

Visai kitaip šį manifestą įvertino „tikrieji rusai", „Juodoji šimtinė"[81]. Jie savo laikraštyje „Novaja Žizn" 1 nr. paskelbė rusų tautai šį atsišaukimą: „Smert žydam![82] Rusų tauta, atsibusk! Tave skriaudžia, o Tavo Didysis Caras – Batiuška žinoti nežino apie tai. Jį apsupo tokie ministeriai žydai, kaip Vitte. Vitte nori visur pravesti žydus, visur jų priveisti, – tada vargas (gore) Tau, rusų tauta! Tada tu nebeprabilsi rusiškai, nebepasimelsi stačiatikiškai (po pravoslaunomu), – bus visur žydas, žydas... Didi rusų tauta! Mušk žydus! Pradėsime nuo prakeiktojo Vittės. Mes jau pasižymėjome tą zlodiejų Vittę. Šimtas žmonių (juodoji šimtinė) eisim mirti vienas po kito, o tą Anną – Vittę užmušime, kaip šunį! Mirtis Vittei!"

1905 m. X 30 iki XI 2 d. Vilniuje įvyko Didysis (2000) lietuvių susirinkimas. Jo *nutarimus* lietuvių deputacija su dr. Basanavičium priešakyje lapkričio 9 d. įteikė Ministerių kabineto

pirmininkui Vittei. Netrukus šie nutarimai buvo išspausdinti Petrapilio rusų laikraščiuose, net ir vyriausybės oficioze „Pravitelstvennyj Vestnik"[83]. Lapkr. 13 d. šv. Kotrynos bažnyčios namuose įvyko žymesnių petrapiliečių lietuvių *susirinkimas*. Per jį kilniai ir karštai apie autonomišką Lietuvos sutvarkymą kalbėjo prof. J. Maculevičius, generolas A. Babianskis, Bytautas, Nagevičius ir kiti. To pat lapkričio 18 d. Smilga į „Lietuvių Laikraščio" redakciją sukvietė kitą susirinkimą apie susidariusios po caro manifesto naujos padėties laikraščio pakraipai nustatyti ir bendriems Lietuvos reikalams aptarti. Pirmininkavo susirinkime prof. J. Maculevičius. Dalyvavo, be kitų, prof. A. Dambrauskas, Silv. Baltramaitis, V. Matulaitis, Vilniaus gubernijos dvarininkas Boleslovas Jaloveckis, generolas A. Babianskas, A. Dubinskas, A. Pavalkis, Vilčinskas. Nutarta: „Lietuvių Laikraštis" turi eiti konstitucinės demokratijos keliu, prisitaikydamas prie dabartinės Lietuvos padėties ir reikalų. Politikos gi ir ekonomijos atžvilgiu nusistatyta reikalauti:

1. Kad atstovai į Dūmą būtų renkami lygiu, visuotiniu, slaptu, tiesioginiu balsavimu.

2. Kad pirmoji Dūma būtų sukviesta konstitucijai pagaminti (s učreditelnymi pravami).

3. Kad ministeriai už savo veiksmus būtų Dūmai atsakomi.

4. Įtraukti į pagrindinius valstybės įstatymus, jog vietos kalbos yra įvedamos į mokyklas, teismus ir į visą krašto administraciją.

5. Reikalauti plačiausios vietų savivaldybės, pripažinus Lietuva visą lietuvių gyvenamąjį kraštą, būtent Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijas, taip pat dalį Suvalkų g.

Kai kurie susirinkę pareiškė nuomonę, Gardino gubernija neverta esą skirti prie Lietuvos. Jaloveckis gi karštai įrodinėjo, tarp lietuvių ir gudų, kurie gyvena Gardino gubernijoje, esąs didelis panašumas, tai tas kraštas, ir seniau priklausęs Lietuvai, turįs ir dabar būti priskirtas prie jos. Jaloveckio išvadas parėmus A. Babianskiui, susirinkimas sutiko Gardino guberniją skirti prie autonominės Lietuvos. Galėtų kas klausti, kuriam galui tuodu ponu: Jaloveckas ir Babianskas, iki šiol ėję su lenkais, ūmai prisi-

šliejo prie lietuvių, pasidarė jų draugais ir patarėjais. Aš atsimenu dėdės Krylovo sakmę[84]. Liūtas vijos stirną. Šiai peršokus per tarpeklį, nebedrįso pats vytis. Štai atsiranda naujas draugas patarėjas – lapė. Pagyrusi liūto narsumą, ji sakė, jei liūtas tik panorėsiąs, be abejo, tarpeklį peršoksiąs. Liūtas patikėjo, šoko, neperšoko ir krisdamas negyvai užsimušė. Lapė patarėja ilgai maitinosi liūto maita. Lenkams nevykstant prikalbėti lietuvius, kad dėtųs į vieną autonomišką Lenkiją, tuodu ponu pasiėmė misiją įkalbėti lietuviams, kad jie į autonominį Lietuvos vienetą prisiimtų kuo plačiausias teritorijas, kad joje gyvenančių lenkų dvarininkų būtų daugumas, jie galėtų lietuvius užbalsuoti ir Lietuvoje šeimininkauti. Be to, tuodu ponu labai norėjo iš Lietuvos patekti į Valstybės Dūmą. Judum pasigerinus Smilgai, „Lietuvių Laikraščio" 42 nr. Karolis Račkauskas (Vairas)[85] išgyrė juos, kaip tikrus lietuvių reikalų rėmėjus; čia pat buvo įdėtos ir jų fotografijos. Smilga net buvo apsiėmęs pavažinėti po Lietuvą ir paagituoti už Babiansko kandidatūrą Dūmon. Jaloveckas buvo vilniečių progresistų[86] demokratų Dūmon išrinktas. Babianskui gi kauniečių apdumti nepasisekė; jis pateko Dūmon iš Permės.

Kada jie viešai, kur reikėjo, pradėjo savo „lietuviškumą" manifestuoti, nuolat linksniuodami ir asmenuodami: „aš esu tikras lietuvis", „mes esam tikri lietuviai", juos puolė Dūmos lenkai „z polskiego koła"[87]. „Kodėl tu, iki šiol vadinęsis lenku, ėjęs išvien su mumis, nugis parsidavei lietuviams?" Į tai Babianskas jiems atsakęs: „Ar jūs, ponai, laikote mane tokiu kvailiu, kad aš parsiduočiau tiems chlopams? Man tik rinkimų metu jų balsų reikėjo gauti?" Šitas Babiansko pasiteisinimas lenkams nepaliko paslaptyje, pateko į „Vilniaus Žinias", o iš ten į rusų laikraščius, rodos, į „Novoje Vremia"[88]. Babiansko Dūmon kandidatūros lietuviai nepalaikė. Smilga pareikalavo iš jo, kad išmokėtų išlaidas, kurių buvo padaręs, bevažinėdamas į lietuvius jo kandidatūros piršti. Babianskas „atsilygino" Smilgai, lenkų „Dziennik Petersburski'ame[89] išperdamas jam kailį. Tuo tų dviejų vyrų bičiulystė ir pasibaigė[90].

Progai pasitaikius, generolas Babianskas pasirodė turįs ir kilnesnių jausmų, ir gana civilinės drąsos. Pavyzdžiui, kada

Suomių generalgubernatorius caro įsakymu pradėjo žiauriai spausti suomius, naikindamas carų priesaikomis užtikrintą jų autonomiją[91], dėl to visiems suomiams susierzinus, vienas suomių senatoriaus sūnūs gen. gub. Bobrinskį nudėjo ir už tai pateko karo teisman. Generolas Babianskas tuomet vyriausias karo teismo valstybės gynėjas (vojennyj prokuror). Jis turėjo sudaryti gen. Bobrinskio žudikui apkaltinamąjį aktą. Laikydamas caro valdžią labiau nusidėjusia neteisėtomis priemonėmis neg Bobrinskio žudikas, generolas Babianskas bevelijo atsisakyti nuo aukštos savo vietos ir visiškai pasitraukti iš kariuomenės, neg kaltinti Bobrinskio užmušėją, gynusį savo tėvynę nuo spaudikų.

7

MOGILIAVOS ARKIVYSKUPAI IR PETRAPILIO LIETUVIAI 1892–1914 M. PROTARPY

Arkivyskupui Gintautui mirus, 1889 m. vasarą Kapitulos vikaru arkivyskupijai valdyti buvo išrinktas lietuvis prelatas Apolinaras Daugėla. Jis arkivyskupiją valdė, iki ją paėmė 1891 m. naujas arkivyskupas S. Kazlauskas. Apie jo palankumą lietuvių reikalams jau paminėta viršiau. Štai keletas žinių apie šitą prašmatnų tautietį Daugėlą.

Patyręs, kad žinomas labdarys kapelionas Majauskas tebegyvena menkų medinių namelių aukšte, dovanojo jam 4000 rub., kad sau patogesnį butą pasiruoštų. Vladimire statomai bažnyčiai paaukojo 8000 r. Gilaus proto, tvirto būdo, gražios, kilnios išvaizdos buvo tasai mūsų tautietis. Be kitų, mokėjo prancūzų ir anglų kalbų. Gabus jo sekretorius kun. Kaz. Prapuolenis negalėdavo atsigėrėti jo protingumu ir energingu arkivyskupijos valdymu. Jisai apvalė arkivyskupiją nuo rusų valdžios globojamų ištvirkusių kunigų. Prel. Daugėla neliko nei arkivyskupu, nei vyskupu. Vysk. Symonas, Daugėlai mirus, be jokio pavydo pats atnešė mitrą velioniui uždėti – kad gyvam mitros užleisti nenorėjo, bevelydamas patsai ja pasipuošti. Už sumaningą gi arkivyskupijos valdymą pop. Leonas XIII atsiuntė jam gražius padėkos žodžius ir suteikė jam Apaštališkojo Protonotaro titulą su

teise dėvėti paprastą mitrą. Palaidotas Žemaičiuose Tryškių parapijos kapuose[92].

Nuo 1892 m. kovo 15 (28) d. iki 1899 m. lapkr. 14 (27) d. arkivyskupu Petrapilyje buvo sulenkėjęs lietuvis *Simonas Martynas Kazlauskas*. Ilgus metus buvo Vilniaus kunigų seminarijos rektorium, potam Petrapilio kunigų akademijos rektorius. 1883 m. buvo įšvęstas Žitomiro vyskupu. Šis vyras buvo giliai religingas ir aukštos doros. Tik gaila, kad jau senas, 72 metus eidamas, buvo paskirtas plačiausios pasaulyje Mogiliavo arkivyskupijos valdytoju. Jo paskyrimo bullėje, kaip ir mūsų vyskupo Cirtauto, buvo pasakyta, jog skiriamas „consideratis quoque grandium virtutum donis, quibus personam tuam illarum largitor Altissimus multipliciter insignivit"[93]. Jam gi pradėjus eiti arkivyskupo pareigas, greit buvo pasergėta, jog šita našta jo amžiui ir būdo kompleksijai per sunki. Tikybų departamento direktorius kunigaikštis Kantakuzenas greit susiformavo apie jį šią nuomonę: „Eto počtennejšaja babuška v krasnoj jubke; no ved delovogo razgovora s nim vesti už nelzia"[94]. Vidaus reikalų ministeriui Durnovo padėkos rašte už gautas arkivyskupo insignijas ir 2000 rub. „na obzavedenije"[95] 1892 m. kovo 17 d. Nr. 643 Kazlauskas sakos: „Glavnoju mojeju zadačeju na novom poprišče budet staratsia opravdat Monaršeje ko mne doverije"[96]. Ark. Kazlauskas neturėjo drąsos ir energijos, pavyzdžiu prieš tai buvusio arkivyskupijos administratoriaus prelato Daugėlos (žr. „Tiesos Kelio" 1926 m. 321 p.)[97], sudrausti, pašalinti likusius dar ištvirkėlius kunigus buvusioje Minsko vyskupijoje, nuo 1883 m. prijungtoje prie arkivyskupijos. Dėlei šito arkivyskupas Kazlauskas buvo įskųstas Apaštalų Sostui ir nuvykęs Romon gavo iš popiežiaus Leono XIII pabarimą: „Ecclesiam destruis"[98]. Eidamas savo pareigas, bijojo pasiduoti kieno nors sugestijai. Dėl to sekretorius ar kas kitas, norėdamas jam įpiršti kurį kunigą į kurią vietą, imdavo tą savo kandidatą jam peikti ar bent įrodinėti, kad jis tai vietai jau per senas. Arkivyskupas nenuvokdavo, kad tuo norima kandidatui jo palankumas sužadinti ir paprastai atkirsdavo: „No, i głupstwo gadasz, to zacny kapłan i wcale nie jest stary, toż į naznaczę go na tę posadę"[99]. Labai mėgdavo

bažnytines pamaldas, liturgiją. Išleido lenkų kalba „Nabożeństwo Kościelne"[100] – Mišias, skiriamas kiekvienam sekmadieniui ir šventadieniui. Nekantravo, kai kuris kunigas, ypač žymesnių – kanauninkas ar prelatas – neaiškiai tarė laikomų mišių žodžius. Tai ir savo myrio rytmety 1899 m. XI 14 (27), priimdamas iš Kapitulos dekano prelato Denisevičiaus paskutinius Sakramentus, barė jį: „No, toż niewyraźnie czytasz, bo nic nie słyszę"[101]. Ėjo jau 81 metus tai gal nė nebeprigirdėjo. „Całe życie uczyłem, że trzeba wyraźnie czytać, no, i niesłuchacie"[102].

Pamatęs vyskupą sufraganą Niedzialkauską, mėgstantį iki vėlumos darbuotis, užtat ir vėliau keltis, ligonis prabilo jam: „No, i jakże Biskup – tak samo dziś wstałeś?"[103] Tą pačią dieną apie 12 v. jisai maldingai pasimirė. Vyskupas M. Paliulionis mirdamas sukomandavęs: „Klękać! Toż biskup umiera!"[104]

Jau matėme, arkivyskupo Kazlausko įsakymu lietuviškos pamaldos ir giedojimai buvo įvestos prokatedros ir šv. Kazimiero bažnyčiose. Skirdamas į vietas kunigus, neatsižvelgdavo, kurios jis yra tautos, tik kad būtų dievotas ir tiktų skiriamai vietai. Labai pageidaudamas, kad kunigai turėtų krikščioniško nuolankumo, kartais neatskirdavo tikro nuolankumo nuo veidmainingai dirbtinio. Atsitikdavo, didžiausis ištvirkėlis, jam rytą einant mišių laikyti, puola po kojų. Arkivyskupas į tai: „No, toż i widzę, że masz ducha chrześcijańskiej pokory, a zatem jeszcze nie jesteś stracony; no, toż i przebaczam tobie"[105]. Skundžiant kunigą, jis kunigiškų savo poterių nebekalbąs, arkivyskupas atsakė: „No, toż i głupstwo gadasz; toż on chodzi ze mszą, jakżeby więc pacierzy niemówił?"[106]

Buvo išsispecialinęs dogmatinės ir dorovinės teologijos dalykuose, apie dieviškas ir pagrindines dorybes bei šv. Dvasios dovanas. Tai ir savo kunigams prakalbose, ypač per rekolekcijas, ilgai ir nuoširdžiai mėgdavo apie tuos dalykus kalbėti. Eidamas jau 80 metus amžiaus, gavėnios metu per klierikų ir kunigų rekolekcijų konferencijas sakydavo po visą valandą, kartais net su ketvirčiu. Atsiveždavo į tas konferencijas savo kapelioną ir sekretorių kun. Prapuolenį ir, grįždamas namo, atsidėjęs klausinėdavo, ar suprato ir ar įsidėmėjo, ką jis per konferenciją kalbėjo.

Ark. Kazlauskui mirus ir kurį laiką arkivyskupiją pavaldžius vyskupui Niedzialkauskui, L. labd. dr. garbės nariui, 1902 m. balandžio 2 (15) d. arkivyskupų sostą paveldėjo buv. Žitomiro vyskupas *Boleslovas Klapatauskas*. Jis ne tik paskyrimo bullę, bet ir ilgoką įžanginį ganytojišką savo laišką davė prof. kun. Jauniui išversti lietuviškai ir įsakė jam ingreso dieną paskaityti iš sakyklos.

Lenkai prelatai, įtūžę ant kun. Prapuolenio daugiausia už tai, kad jis arkiv. Kazlausko laikais dėjo pastangų, kad prokatedroje būtų įvesti lietuviški pamokslai ir giedojimai, prašė arkiv. Klapatauską, kad kun. Prapuolenį atstatytų nuo kurijos kanclerio pareigų. Arkiv. Klapatauskas, tokiu prašymu užsigavęs, atsakė: „Ne Prapuolenis – aš valdysiu arkivyskupiją, o Prapuolenis man protingai referuoja einamus reikalus ir pavyzdingai veda raštinę". Kun. Prapuolenį pakėlė garbės kanauninku ir pilniausiai juo pasitikėjo.

Išgirdęs lietuvį kun. Pošką nepalankiai kalbant apie jį, arkiv. Klapatauskas jau manė kibti už tai į kun. Pošką. Kun. Prap. gi šitaip tą jo pyktį numalšino: „Arkivyskupas esi ir būsi didis mūsų arkivyskupas, o Poška – mažas, mažas ir paliks". (Arkiv. Klapatauskas buvo augalotas, o Poška mažiukas). Arkiv. Klapatauskas į tai: „Masz rację! Niechaj sobie!"[107]

Per 20 metų uoliai ir kilniai, su žėrinčia Bažnyčios meile dėstęs Kunigų akademijoje Bažnyčios istoriją ir kanonus, šv. Kanonų daktaras arkiv. Klapatauskas labai gerbė Bažnyčios valdžią ir norėjo aukštai iškelti arkivyskupo autoritetą. Nelaimė, kad tam neturėjo ypač reikalingo imperijos sostinėje takto ir rimtumo. Gal šituos jo trūkumus matydamas, Vidaus reikalų ministeris von Plėvė, pats kieto, griežto būdo, pasikvietė į save arkiv. Klapatauską neva Bažnyčios reikalais ir šitaip jam, kaip kokiam savo pavaldiniui, pasakė: „Vaše Vysokopreosviaščenstvo, vnušite svoim ksendzam, čto opoliačivat Minskoj gubernii ja im nedozvoliu i vsiakija ich v etom popytki nakazyvat budu bezotlagatelno. O pročich delach peregovarivaites s Aleksandrom Nikalajevičem (Mossolov, Tikybų departamento direktorius). Gosudar Imperator vpolne jemu doveriajet, pritom on Vaš drug. Proščaite, Vaše Visokopreosviaščenstvo!"[108] Esu tikras,

tokiu tonu Plėvė niekados nebūtų kalbėjęs su rimto, tvirto būdo prelatu Daugėla ar kitu panašiu.

Tas pats Plėvė, jau esame minėję, švelniai pagerbė mūsų dr. Jaunių, prašydamas jį savo nuomonę pareikšti, kurios rūšies raidės tinkamiausios mūsų rašybai.

Iškilus Liepojos klebono barono Roppo kandidatūrai Saratovo vyskupu, Kuršo gubernatorius atestavo jį ministerijai, jis esąs „krainij fanatik"[109]. Patyręs tai iš Tik. dep. dir. Mossolovo, arkiv. Klapatauskas pasistengė blogą Kuršo gubernatoriaus Roppo atestaciją sugriauti. Šv. Jono dieną arkiv. Klapatauskas, viešėdamas su kunigais ir su Tik. departamento valdininkais Carskoje Seloje pas kleboną prelatą Kastantiną Maculevičių, lietuvį, direktorius Mossolovas pašnibždėjo arkiv. Klapatauskui, kun. Roppo kandidatūra vyskupu jau esanti galutinai priimta. Į tai arkivyskupas Mossolovui juoku pakartojo Kuršo gubernatoriaus nuomonę apie Roppą – „krajnij fanatik". Tai nugirdę kai kurie kunigai įtarė patį arkivyskupą nuo savęs duodant tokią laisvą kun. Roppo atestaciją rusų valdžiai. Gerai, kad atsirado žinąs tikrą to dalyko eigą: jam pasisekė pasipiktinusius arkivyskupu kunigus numalšinti. O buvo jau pasiryžę Romon ark. Klapatauską denuncijuoti už jo savo ausimis girdėtą išsireiškimą. Taip tai neatsargus juokas galėjo Romoje sudaryti didžią arkivyskupui inkriminaciją.

Vilniaus lietuviams pasiskundus, negaunant iš vyskupo Zvieravičiaus lietuviškoms pamaldoms bažnyčios, arkiv. Klapatauskas griežtai pareikalavo, kad dvasiškus lietuvių reikalus patenkintų, įgrasindamas vyskupą Zvieravičių, jei nesutiksiąs gera valia, lietuvių ant jo skundą pasiųsiąs oficialiu keliu, būtent per ministeriją, Apaštalų Sostui.

Arkiv. Klapatauskas iš tikro buvo nusistatęs visų tautų katalikų reikalus lygiai palankiai aprūpinti. Gaila tik, kad 1903 m. vasario 11 (24) d., vos 55 metus amžiaus eidamas, plaučių uždegimu pasimirė. Sirgdamas vis ruošės, kai pasveiksiąs, vykti Sibirijos bažnyčių lankyti.

1903 m. gale paskirtas jam įpėdiniu Plocko vyskupas *grafas Jurgis Šembekas* savo pareigas pradėjo eiti 1904 m. birželio 17 (30) d.

Dar jam Petrapilin neatvykus, lenkai prelatai įprašė jį, kad būtinai pašalintų iš kurijos kancleriu kanauninką Prapuolenį, įtardami jį, kad per daug esąs su Tik. depar. valdininkais susidraugavęs. Taigi arkiv. Šembekas, net su kan. Prap. nepasimatęs, per kitą kunigą pareikalavo, kad nuo savo pareigų atsistatydintų. Tai kan. Pr. ir padarė, visiškai iš arkivyskupijos pasiliuosuodamas.

Savo paskyrimo bulles arkiv. Šembekas įsakė išversti ir skaityti iš sakyklos ir lietuvių kalba. Norėdamas lietuviams parodyti savo palankumą, ypač susierzinusiems už griežtą pašalinimą kan. Prapuolenio, arkiv. Šembekas Lietuvių labd. dr. paaukojo 100 rub. ir buvo jos išrinktas garbės nariu. Seminarijos rektoriui kan. Augustinui Losinskui, dabar Kelcų vyskupui, prašant, arkiv. Šembekas susipratusį lietuvį kun. Strakšą paskyrė seminarijos profesorium. Tačiau pasergėjęs jo vizitinėje kortelėje pavardę, išspausdintą ne su „sz", pradėjo jį įtarinėti, Strakšas tų raidžių vengiąs lenkų nepakęsdamas. Kun. Pr. Karevičių padarė garbės kanauninku. Bet kun. Pošką iš šv. Kotrynos bažnyčios pašalino, paskirdamas jį Rezeknės klebonu ir dekanu.

Arkiv. Šembekas, gražiai kalbėdamas prancūziškai, europiškai, poniškai išauklėtas, greit sudarė pažinčių su kai kuriais svetimų valstybių pasiuntiniais, o su Ministerių komiteto pirmininku Vitte beveik susidraugavo. Žiūr. viršiau jo pasikalbėjimą apie 1905 m. spalių 17 d. manifestą.

1905 m. v. 12 d. arkiv. Šembekas sukvietė pas save visus Mogyliavo bažnytinės provincijos vyskupus. Jie surašė platų memorialą, išdėstė visus Bažnyčios laisvę varžančius įstatymus ir valdžios įsakymus, prašė Min. kom. pirmininką Vittę, kad tie visi suvaržymai būtų pašalinti; tai ir padaryta spalių 17 d. manifestu.

Arkiv. Šembekas gaudavo net privačias audiencijas pas carą ir carienę. Jį priimdavo tačiau ne tiek kaip arkivyskupą, kiek kaip europiškos kultūros grafą. Ruošdamos lankyti buv. Minsko vyskupijos bažnyčias, nemačiusias vyskupo per 40 ir daugiau metų, ark. Š. drįso carą paklausti, ar iš tikro galįs, remdamasis balandžio 17 d. manifestu, liuosai priiminėti katalikų tikybon buvusius unijotus ir kitus stačiatikius. Šitoksai kieno kito paklausimas būtų

carą užrūstinęs; arkv. Šembekui caras Mikalojus II švelniai atsakė: jo minėtuoju manifestu suteiktoji tikybos laisvė niekados nebūsianti atšaukta, tad arkivyskupas galįs pilnai ja pasitikėti. Dar mėgino ark. Šembekas carą prašyti, kad Minsko gubernijoje būtų leista kurti lenkiškos mokyklos, bet į tai caras atsakė, rodydamas gulintį ant stalo popierių sąsiuvinį: „Štai yra man apie tą reikalą patiektas referatas; aš jį skaitau ir, ką tik rasiu galima, padarysiu". Tais pačiais metais (1905) ark. Šembekas, iškeliavęs Minsko gubernijon lankyti bažnyčių, keliolika aplankęs, susirgo tifu ir, nuvažiavęs Galicijon į savo brolį, aprūpintas šv. Sakramentais, tenai pasimirė.

Jam mirus, kaip ir ark. Klapatauskui mirus, arkivyskupiją laikinai valdė Kapitulos tam išrinktas prelatas Denisevičius. 1908 m. vasarą Petrapilis tesusilaukė naujo arkivyskupo *Apolinaro Vnukausko*. Jisai 30 metų ėjęs visokias kunigo pareigas Žitomiro vyskupijoje, keliolika metų buvęs tenai vyskupo kurijos kancleriu, vyskupu buvo paskirtas ne Žitomiro, bet Plocko, iš kur po dvejų metų atvyko jau su širdies liga Petrapilin. Jis buvo geros širdies, maldingas, protingas, geras ir uolus pamokslininkas. Žemaitį Kunigų Akademijos profesorių kun. Ign. Baltrušį pakėlė kapitulos kanauninku, o kitą žemaitį kun. Karevičių paskyrė gale 1908 m. prokatedros ir prie jos įkurtos parapijos klebonu.

Labai norėjo jis 1909 m. vykti Sibirijos bažnyčių lankyti, bet įsigalėjus širdies ligai, tais pačiais metais pasimirė.

Jam mirus, prelatui Denisevičiui vėl teko, jau tretį sykį, laikinai valdyti arkivyskupiją. Apie jo išsižadėjimą savęs paminėta „Tiesos Kelyje" 1926 m. 12 nr., 321 p.[110] Katalikai pageidavo, kad jis būtų paskirtas arkivyskupu. Bet rusų valdžia buvo ant jo įtūžusi už tai, kad jis, carui 1905 m. bal. 17 d. paskelbus tikybos laisvės manifestu, nelaukdamas jokių ministerijos apie šito manifesto vykdymą instrukcijų, didžiais būriais uoliai priiminėjo katalikų tikybon buvusius unijotus ir kitus stačiatikius. Tačiau Apaštalų Sostui reikalaujant, valdžia sutiko, kad jis būtų paskirtas tik tituliariniu vyskupu; tai 1910 m. ir įvyko.

Arkivyskupu gi buvo pakeltas Vilniaus Kapitulos prelatas šv. teol. daktaras *Vincentas Kliučinskas*. Buvo jisai aukštos doros,

religingas, maldingas, per 25 metus dėstė dogmatinę ir dorovinę teologiją Vilniaus seminarijoje. Būdamas klierikų dvasios tėvas, gražias, kilnias sakydavo jiems konferencijas; taip pat gražiai sakydavo visokiose bažnyčiose pamokslus ir prakilniai celebruodavo iškilmingas mišias. Miesto ir apylinkės lenkės aristokratės mielai ėjo prie jo išpažinties; daug dievotų lenkių suspietė jisai tam tikron slapton vienuolių kongregacijon; joms jis pavedė į visokius bendrabučius susispietusius moksleivius, seminarijon aspirantus, kad jie, ypač lietuviai, būtų jų lavinami lenkų kalba; o iš savo penitenčių aristokračių jis gausiai gaudavo tiems bendrabučiams išlaikyti lėšų.

Atvykęs Petrapilin, buvo ten Dvasiškos kolegijos narys, susidraugavo su Tik. depart. direktorium ir 1910 m. liko arkivyskupu.

Rytą po jo ingreso prokatedron geg. 23 d. susirinko jo sveikinti. Be kitų, atvyko ir lenkų prie šv. Kotrynos bažnyčios vyrų gimnazijos direktorius Cibulskas, vedinas kitais tos gimnazijos mokytojais, tarp kurių buvo matematikos mokytojas Vinc. Matulaitis, Labdarių dr. kuone nuolatinis pirmininkas, lietuvių kalbos mokytojas Dubinskas, tikybos mokytojas kun. Senkus. Direktorius – lenkas, bet žmogus bešališkas, senovės klasikiškųjų kalbų mėgėjas, savo prakalboje arkivyskupui pasigyrė, jo gimnazijoje mokinių visokių tautų reikalai esą patenkinami, tikyba dėstoma joje lenkams lenkų kalba, ogi lietuviams ir latviams – jų gimtąja kalba. Pasiklausęs šito pranešimo, arkiv. Kliučinskas šaltai atsisakė: „O kodėl gi tikybos visi nesimoko viena lenkų kalba?" Direktorius Cibulskas aiškina, esą mokinių lietuvių ir latvių, kurie lenkiškai nesupranta. „Jeigu taip, – atsakė arkivyskupas, – tai iki antros, daugiausia iki trečios klasės gali tikyba būti jiems dėstoma ir jų įgimtąja kalba, bet paskiau turi visi jos mokytis tik lenkų kalba".

Tais pačiais metais po vasaros atostogų ark. Kl. paliuosavo kun. Senkų nuo tikybos dėstymo minėtoje gimnazijoje, o jo vieton paskyrė parsikviestąjį iš Vilniaus buv. tenai seminarijos profesorių teol. mag. kun. Joną Laboką ir pavedė jam tikybą dėstyti min. gimnazijoje viena tik lenkų kalba. Kun. Labokas, grynas

žemaitis iš Endriejavo parapijos, pasidavė ark. Kl. lenkiškai orientacijai, tik per savo nekantrumą sukruvinęs vienam lenkui mokiniui ausį, priverstas buvo nuo tos gimnazijos atsistatydinti.

Kun. Labokas pasižymėjo apaštališka drąsa per kražiečių teismą Vilniuje, kurie priešinosi rusų valdžiai, pasikėsinusiai jų bažnyčią panaikinti. Pakviestas prisiekdinti liudytojus, kun. Labokas teismo ir jį terorizavusio generalgubernatoriaus Orževskio akyse atpasakojo iš šventraščio 3 Kar. kn. 21 sk., kaip Samarijos karaliui Akabui užsigeidus Naboto vynuogyno ir negavus jo geruoju, jo žmona Jezabelė pasiuntė nedorėlių vyrų, kurie teisme neteisingai paliudijo, būk Nabotas piktžodžiavęs Dievui ir karaliui; teismo pasmerktas mirti, Nabotas buvo užmuštas akmenimis, o karaliui, einančiam pasisavinti vynuogyno, užstojo kelią Dievo siųstas pranašas Elijas ir jam pareiškė: „Toje vietoje, kur šunes laižė Naboto kraują, jie laižys taip pat tavo kraują. <...> Jezabelę šunes ės Jezraėlio lauke". Vicegubernatoriaus pareikalautas pasiaiškinti dėlei šito pamokslo, kun. Labokas pasisakė jį taikinęs liudytojams, įspėdamas, kad jie kreivai neliudytų. O vicegubernatorius į tai atsakė: „Net! Vy priamo choteli skazat vot čto: vinogradnik – eto krožskij kostiol; Nabot – eto zaščiščajuščije jeho krožskije prichožane; Achabže i Jezabel – eto pravitelstvo"[111]. Ir kun. Labokas buvo ištremtas. Grįžo vos po dvejų metų, tą pat dieną, kurią mirė generalgubernatorius Orževskis. Vėžio ligos ėdamas, Orž. vis minėjęs Kražius ir teisinęsis ne jisai buvęs kaltas dėl įvykusių kražiečių skerdynių. Matyt, kun. Laboko teisme pasakytas pamokslas nedavė Orževskio sąžinei ramumo.

Tais pačiais 1910 m. lapkr. 25 d. šv. Kotrynos dominikonų, o pirmiau buvusios jėzuitų bažnyčios globėjos šventėje arkivyskupas Kl. palaikęs sumą žengė vienuolynan pusryčiauti ir į lydintį jį kleboną Budkevičių (bolševikų nužudytą) šiaip prabilo: „Įvedė ton bažnyčion, Dievas žino kam, lietuviškus ir latviškus pamokslus, o užtektų vienų lenkiškų". Nugirdo tai einąs paskui arkivyskupą viešėjęs tada Petrapilyje mokslo reikalais jaunas kunigas lietuvis Augustaitis ir neiškentė apie tokią arkivyskupo lenkišką orientaciją šiam ir tam neprasitaręs. Sužinojęs tai ark. Kl. paprašė kun. Augustaitį greičiau iš Petrapilio išvažiuoti.

Tą patį rudenį arkiv. Kl. įsako sakomus iki šiol prieš sumą lenkiškus pamokslus skelbti per sumą, kad visi klausantieji mišių lietuviai, latviai galėtų ir lenkiškųjų pamokslų pasiklausyti. Vienintelį tikrą lietuvį, didžios šv. Kotrynos parapijos vikarą kun. Pranciškų Kavaliauską, teol. kand., studentų ateitininkų bibliotekos globėją, arkivyskupas iškėlė į Charkovą gimnazijoje lenkams tikybos dėstyti.

Nepakęsdami šitų ark. Kl. žygių, lietuviai parapijiečiai įteikė klebonui Budkevičiui prašymą su 200 lietuviškų parašų, kad būtų vieton iškeltojo kun. Kavaliausko paskirtas kitas lietuvis kunigas vikaras, kad šv. Kotrynos bažnyčioje bent viceklebonas būtų mokąs lietuviškai ir ta kalba susikalbėtų su parapijiečiais lietuviais, kad vyrų gimnazijoje tikyba lietuviams mokiniams būtų vėl, kaip pirmiau buvo, dėstoma lietuvių kalba. Klebonas tą lietuvių prašymą įdavė arkivyskupui, bet pageidaujamų išdavų lietuviai nesulaukė. Tada nurašė į patį arkivyskupą naują prašymą ir jį su 100 parašų pasiuntė jam per Smilgos kontorą su raštų siunčiamąja knyga, kad būtų įrodymas, jog prašymas arkivyskupo raštinėn pateko. Kadangi arkiv. ir į tą prašymą nedavė atsako, tai A. Smilga pradžioje vasario 1911 m. surašė ant arkivyskupo Kliučinskio į Šv. Tėvą skundą, prašydamas, kad jį prisuoktų patenkinti lietuvių dvasinius reikalus. Tą skundą su keliais tik parašais Smilga įteikė Tikybų departamentui, neva kad šisai ją pasiųstų Romon, bet iš tikrųjų duodamas departamentui progos kibti prie ark. Kliučinsko už lenkišką jo orientaciją. Taip ir atsitiko. Departamentas pranešė arkiv. Kliučinskiui, ant jo esanti Romon adresuota skunda, bet prieš siųsdamas ją tenai, norėtų gauti iš arkivyskupo dėlei tos skundos turinio pasiaiškinimą ir dėlei to ta skunda siunčiama yra arkivyskupui. Gavęs iš ministerijos Smilgos skundą, ark. Kliučinskas susikvietė per porą vakarų į save lietuvius kunigus, vaišino juos gardžia vakariene ir skaitydamas papunkčiui skundą, stengėsi įrodyti ją esant visiškai nepagrįstą. Teisinosi negalįs Petrapiliui skirti daugiau lietuvių kunigų, nes jų neturįs. Prašė patarti lietuviams, kad prašytų sau kunigo iš Žemaičių vyskupo, pasižadėjo leisiąs lietuviams net atskirą sau bažnyčią, jeigu panorėtų pasistatyti.

Buvo jau 10 v. vakaro. Sėdėjęs su arkivyskupu Kunigų akademijos inspektorius prof. kun. Jurgis Matulevičius buvo jau bepradedąs snausti, bet nugirdęs arkivyskupą aimanuojant, kad neturįs gana lietuvių kunigų, pakėlęs blakstienas rimtu balsu atsiliepė: „Ogi kad žvilgterėtumei arkiganytojas į savo kunigų sąrašą: jų daugumas – lietuviai". Įgeltas tuo švelnaus kun. Matulevičiaus pasakymu, arkiv. piktai į jį pažiūrėjo ir tęsė toliau savo pasiteisinimą. Kun. Senkus, kurs jau buvo pastatęs didžiąją pusę mūro bažnyčios Aleksandrovsko kaime, 15 varstų nuo Petrapilio, ir jai susirinkęs per 40 000 rub. aukų, paklausė arkivyskupą, ar jo siūlomai lietuviams pasistatyti bažnyčiai bus leista aukas rinkti visose arkivyskupijos bažnyčiose? Į tai arkiv. atsakė: „Tai tai ne; lietuviai savo bažnyčiai Lietuvoje tegalėtų aukų pasirinkti". Pagaliau ark. pareikalavo, kad kunigai prikalbėtų žymesnius lietuvius pareikšti viešą protestą prieš Smilgos skundą. Šitos misijos pasiėmė prof. Būčys ir kun. Senkus. Vienok jų sukviesti lietuviai nejautė noro prašytąjį protestą reikšti. Tada prof. Būčys padavė jiems šitokį desperatišką motyvą: „Vyreliai, jeigu jūs arkivyskupo nepaklausysite, neilgai trukus nė vieno lietuvio kunigo čion nebeliks". Šitas motyvas kai kurius dikčiau sukiršino prieš arkivyskupą, tačiau dauguma balsų buvo nutarta: pareikšti protestą tik prieš netikusią Smilgos skundos formą, o ne prieš neteisingą jo turinį. Paskui Labd. dr. pirmininkas, drauge ir lenkų prie šv. Kotrynos gimnazijos mokytojas V. Matulaitis su J. Orentu, A. Bruckum, J. Grigalioniu, T. Žukausku, K. Juozapaičiu, A. Jasūdžiu ir J. Šliogeriu nuvyko pas arkivyskupą ir jam pareiškė, kas buvo tame susirinkime dėlei Smilgos skundos nutarta. Arkivyskupas atsakė, jam nebaisu esą nei bauginimai Roma, nei rusų valdžios prievarta, – jisai teatsižvelgiąs į teisingus ištikimų katalikų reikalavimus, o ne į fanatiškus tautinės neapykantos kurstytojus, prieš šiuos jis imsiąsis griežtų priemonių; lietuviams atsakymą jisai duosiąs per kurį lietuvį kunigą.

Neilgai trukus, būtent balandžio 6 d., į rusų laikraštį „Reč"[112] lietuviai atnešė išspausdinti šį pareiškimą:

„Skundą ant metropolito Kliučinsko Romon nesame mes nei patys padavę, nei kitą ką įgaliojęs; paduotoje skundoje lietuvių

dalyvavimas labai abejotinas. Protestuojame prieš tos skundos egzageraciją[113], prieš toną, kuriuo skundėjai kalba apie lenkus, vadindami jų kalbą su panieka „slaviškai lenkiška tarme". Po šituo pasirašė: 1. Petrapilio Liet. labdar. ir Mažturčių susiš. draugijų narys inžinierius J. Šliogeris. 2. Petrap. labd. dr. narys J. Petraitis. 3. E. Didėnskas. 4. Petrap. labd. dr. sekretorius T. Zubrickas. 5. N. Paškevičius. 6. Liet. savitarp. susiš. dr. pirmininkas ir Labd. dr. narys A. Bruckus. 7. J. Grablys. 8. Koleg. sekret. Pranc. Mažonis. „Reč" šitą lietuvių pareiškimą išspausdinti atsisakė; tada buvo jis išspausdintas Vilniaus lietuvių laikraštyje „Viltis" 1911 m. Nr. 50[114].

Žinia apie 8 lietuvių žygį pas arkivyskupą pateko į rusų laikraštį „Novoje Vremia". Užtai Tikybų departamento I skyriaus viršininkas Tiaželnikovas, gabus, vikrus, kaip Dioklecijono laikų policistas Tigellinus, pasikvietė departamentan V. Matulaitį ir dar kelius buvusius pas arkivyskupą lietuvius ir paklausė: „Ką mes turime apie jus, lietuvius, manyti? Vieni jūsų skundžiasi, arkivyskupas Kliučinskas skriaudžiąs bažnyčioje lietuvius, polonizuodamas juos, o jūs kiti einate jam prieš tai protesto reikšti?" Į tai V. Matulaitis atsakė: „Mes gi nėjome pas arkivyskupą su protestu prieš Smilgos skundą, tik norėjome su juo, kaip vaikai su savo dvasios tėvu, apie savo reikalus pasikalbėti". Į šitaip nuoširdų V. Matulaičio paaiškinimą Tiaželnikovas pragariškai nusišypsojo ir atskleidęs popierius parodė, kaip ark. Kliučinskas, pasiteisindamas dėlei Smilgos skundos, kalba apie lietuvius, būtent jų skunda esanti „splošnaja lož"[115]; be to, „zdešnije litovcy eto tolko ničtožnyje prišelcy. Oni ne moi pasomyje. Ja im sovietoval s ich nuždami obratitsia k Samogitskomu jepiskopu Cyrtovtu. Ja po bogoslovam neobiazan udovletvoriat ich treby; jesli eto ja delaju, to eto tolko ex charitate. Oni ne moi jeparchijane"[116].

Be V. Matulaičio ir buvusių su juo drauge departamente kelių lietuvių, šį ark. Kliučinsko pareiškimą gavo skaityti ir mūsų Dūmoje atstovas prelatas J. Laukaitis, dar ir kan. K. Prapuolenis. To pareiškimo nuorašas buvo pasiųstas Romon Konsistorijų Kongregacijai.

Prieš išvažiuojant Romon kan. Prapuoleniui, ark. Kliučinskas pasikvietė jį pietų. Kan. Pr. ir paklausė, ar tai gali būti tiesa, kaip pasakojama, būk arkivyskupas ministerijai pareiškęs nelaikąs lietuvių savo ganomaisiais? Ark. Kl. prašė Prapuolenį tokiomis paskalomis netikėti. Gaila, kad šiaip jau gudrus Prapuolenis bent atsisveikindamas nepasakė ark. Kliučinskiui, jog tą pareiškimą vis dėlto pats matęs departamente su visai panašiu į jo parašu...

Gudriau negu mūsų tautiečiai lietuviai pasielgė Petrapilio latviai katalikai. Tam pačiam ark. Kliučinskiui pašalinus iš Petrapilio visus keturius latvius kunigus: Trasuną, K. Skrindą, Dzennį ir N. Rancaną, dėl to kunigų seminarijoje sustojus latvių kalbos pamokoms, prieš 9 metus ark. Klapatausko įvestoms, latviai pasikvietė savo reikalų ginti keturius tvirto, rimto būdo vyrus: Muktą, Kvederį, Krupą ir dar kažką. Jie 1911 m. gruodžio 12 d. surašė Šv. Tėvui ant ark. Kliučinsko skundą, išdėstė minėtąsias savo skriaudas ir dar pridėjo, ark. Kliučinskas į didžiąsias parapijas, kaip Dvinskas – Dinabarkas, skiriąs klebonus lenkus, kurie, kaip Hordijevičius Dvinske, veja iš bažnyčios tos vietos žmonių latvių gimtąją kalbą. Tą skundą latviai paštu pasiuntė pačiam arkivyskupui Kliučinskui, prašydami, kad jis ją malonėtų Šv. Tėvui Romon pasiųsti. Tokiuo būdu latviai išvengė skundą siųsti per Tikybų departamentą, kad arkivyskupas neįtartų, būk jie kreipiąsi į pasaulinę valdžią prieš dvasinę valdžią. Gavęs iš pašto latvių skundą, ark. Kliučinskas pats pasiuntė ją Tik. departamentui (Rusų įstatymai katalikams, net ir vyskupams, susirašinėti su Apaštalų Sostu teleido per ministeriją). Nors ta skunda buvo adresuota Šv. Tėvui, ark. Kliučinskas savo pasiteisinimą dėl jos surašė tik rusiškai, adresuodamas ne Šv. Tėvui, bet Vidaus reikalų ministeriui 1912 m. vasario mėn. 1 d. Nr. 667. Savo papratimu pareiškė, latvių skunda esanti „splošnaja lož"; dar pridėjo: „Voobšče eta žaloba, eto delo ne latyšej katolikov. Tut dejstvujut elementy vraždebnyje ne tolko cerkvi, no i gosudarstvu"[117]. Gavęs šitokį iš ark. Kliučinsko pareiškimą, Tikybų departamentas pasikvietė skundą pasirašiusius latvius ir jiems jau minėtasis Tiaželnikovas parodė, kaip arkiv. juos pačius denuncijuoja, kaip valstybei kenksmingus žmones. Tada latviai surašė ant ark. Kliu-

činsko naują skundą; išdėstė visą savo su arkivyskupu ginčo eigą, įrodė, ne jų skunda, bet ark. Kliučinsko ministerijai pasiaiškinimas neatatinkąs tiesos. Galop guodėsi Šv. Tėvui, arkivyskupas baisiai juos įžeidęs, įtardamas juos esant Bažnyčios priešus ir net jų laisvei sudaręs pavojaus, klaidingai denuncijuodamas juos rusų valdžiai, būk jie esą ir valstybės priešininkai. Tad prašė Šv. Tėvą: 1) kad sudarytų tam tikrą teismo tribunolą, kuriam jie galėtų pasiteisinti nesą Bažnyčios priešininkai; 2) kad leistų paduoti ark. Kliučinską už neteisingą denunciavimą į valstybės teismą, kuriam jie pasiteisintų nesą valstybės priešininkai.

Šitos ir pirmosios skundos egzempliorius prancūzų kalba latviai slapčia pasiuntė Romon Šv. Tėvui, o lotyniškai parašytą ir prof. Aug. Voldemaro iššlifuotą antros skundos egzempliorių jie pasiuntė arkivyskupui paštu, nuolankiai prašydami, kad ją, kaip ir pirmą skundą, malonėtų Romon Šv. Tėvui pasiųsti. Tam tikslui pridėjo valstybės ženklų ir pašto reikalams reikalingų lėšų. Dar išvertę savo skundą rusų kalbon, paskelbė ją rusų laikraštyje „Novoje Vremia".

Arkivyskupas Kliučinskas, gavęs iš pašto šią antrą skundą, kreipėsi į savo padėjėją vyskupą Ciepliaką, kad jisai pasikvietęs latvius, kun. Trasuną iš Revelio ir kun. Skrindą iš Gatčinos, jiems padedant, įkalbėtų skundėjams atsiųstąją skundą atsiimti atgal. Vysk. Ciepliakas, pasikvietęs min. latvius kunigus ir skundėjus, vaišino juos arbata ir stengės prikalbėti, kad savo skundą atsiimtų. Latviai nuo to griežtai atsisakė, o susitikę pas vyskupą Ciepliaką ark. Kliučinskio iškeltus kunigus, savo žymius veikėjus, šitaip prabilo: „Kogda mitropolit Kliučinskij etich našich dorogich ksendzov otsiuda udalial, to, Vaše Preosviaščenstvo, togda na to neobratili vnimanija, a kogda teper eti ksendzy pokazalis Vam nužny, čtoby oni Vam pomogli nas ugovorit vziat žalobu na mitropolita obratno, togda tolko ich vremenno siuda priglasili"[118].

Vyskupo Ciepliako pakviestieji kunigai per visas jo su skundėjais derybas tylėjo. Išėjus iš vyskupo, latviai skundėjai juokdamies išmetinėjo jiems, kam jie net mandagumo neparodę vysk. Ciepliakui, mėgindami įkalbėti skundą atsiimti. O kunigai jiems

atsakė: „Mudu tik drebėjome, būkštaudami, kad vyskupas savo meilingumu jūsų nesuminkštintų".

Nepasisekus latviams įkalbėti, kad skundą atsiimtų, vyskupas Ciepliakas, įprašytas arkivyskupo Kliučinsko, sukvietė pas save Kapitulą ir pareiškė arkivyskupo norą, kad ji paruoštų Šv. Tėvui prieš latvių skundą protestą ir užtikrintų jį arkivyskupą Kliučinską lygia tėviška meile mylint visų tautų katalikus, latvius gi ypatingai mylint, kaip arkivyskupijos branduolį. Kanauninkas Pr. Karevičius pareiškė nuomonę, jog latvių iškeltųjų prieš arkivyskupą faktų negalima esą užginčyti, jog Šv. Tėvui negalima esą rašyti – latviai kunigai Petrapily pasilieką, kai iš tikrųjų visi jie iškilnoti, jog seminarijoje latvių kalbos tebemokoma, kai to ten nebėra. Balsuojant iš 7 tame posėdyje dalyvavusių 80 metų senis prelatas Erazmas Kliučiauskas, seminarijos rektorius dr. kan. Ignotas Baltrušis ir kan. Karevičius stojo už tai, kad protesto prieš latvių skundą Kapitulai rašyti netinka. Kiti trys prelatai lenkai balsavo reikią protestuoti. Tada posėdžio pirmininkas Kapitulos dekanas vyskupas Ciepliakas pareiškė: „Matote, balsai suskydo, ir už, ir prieš po lygiai, ir man, pirmininkaujančiam, tenka galutinai nusverti. Žinoma, geriau būtų protesto nerašius. Bet kad arkivyskupas jo taip nori, to reikalauja, tai aš deciduoju, sprendžiu: prašomąjį protestą surašyti reikia". Kan. Karevičius pareiškė: „Jei Kapitula teiks Šv. Tėvui prieš latvių skundą protestą, tai jis pridėsiąs prie to atskirą savo nuomonę; tegul tad pamąstą, ar jos protestas beturės Šv. Tėvo akyse vertės". Tai išgirdę lenkai prelatai pradėjo ant kan. Karevičiaus piktai niurnėti. Tuo tarpu suskambėjo prokatedros varpai, šaukdami į birželio mėnesio Jėzaus Širdies pamaldas, ir kan. Karevičius, galvos linktelėjimu atsisveikinęs, išėjo iš Kapitulos minėtųjų pamaldų laikyti. Kapitula, atsižvelgdama į Karevičiaus pagrasymą atskira nuomone, nutarė protesto neberašyti ir apie posėdžio įvykį pranešti arkivyskupui.

Skaudu buvo ark. Kliučinskui, kad Kapitulos protestas neįvyko, kad tai sukliudė jo gi Kapitulos kanauninku pakeltasis kun. Karevičius. Tad pasikvietęs jį, išmetinėjo jam tą nedorybę. Įpykęs pasiūlijo jam iš Kapitulos išeiti, net ir iš arkivyskupijos Žemaiti-

jon išsikelti: „Wynoś się ksiądz z Kapituły, wynoś się na Żmujdź"[119]. Į tai kan. Karevičius pareiškė: „Liuosa savo valia iš arkivyskupijos neišvažiuosiu".

Mėgino dar arkivyskupas surasti kitų kunigų, kurie pageidaujamą protestą paruoštų, bet teatsirado vienas kun. Kalinka, pusiau latvis, pusiau sulenkėjęs gudas, kurs prašomąjį protestą pasirašė. Už tai arkivyskupas atsigerino jam, paskirdamas jį didelėn, turtingon Kraslavo parapijon klebonu.

Nepasisekus gauti prieš latvių skundą pageidaujamo protesto, arkivyskupas Kliučinskas pats nuvežė tą skundą Tikybų departamentui ir tenai pakėlė triukšmą, kam departamentas išduodąs raštinės paslaptis, „kanceliarskuju tainu narušil", parodydamas latviams jo ministerijon pasiųstąjį į pirmąją latvių skundą pasiaiškinimą. Jau minėtasis I skyriaus viršininkas Tiaželnikovas šitaip atsikirto: „O iš kur Vaše Vysokopreosviaščenstvo žino, kad latviai iš departamento gavo patirti Tamstos denuncijaciją? O gal Tamstos paties, ne mūsų, raštinė neišlaikė paslapties?" Sugrįžęs namo, arkiv. puolė savo raštinės tarnautojus, bet kaltininko jų tarpe nesurado. Arkivyskupo raštinėje žemesniojo raštininko pareigas ėjo Subats, tikras latvis, o nei arkivyskupas, nei jo kancleris to nežinojo: manė jį esant lenką.

Ministerijos valdininkas Tiaželnikovas gundė latvius, kad jie, nelaukdami Apaštalų Sosto sutikimo patrauktų ark. Kliučinską valstybės teisman už klaidingą jų denuncijavimą. Latviai nepasidavė tai pagundai. Ministerija nei lietuvių, nei latvių skundų Romon nesiuntė, tiktai pareikalavo, kad ark. Kliučinskas ganėtinai jais rūpintųsi; tai jis dalimi ir darė; kun. Trasuną, latvį, paskyrė Konsistorijos asesorium, kunigą Skrindą, o paskui taip pat latvį kun. Velkmę paskyrė šv. Kotrynos bažnyčios viceklebonu. Jauną kunigą Rancaną, dabar Rygos arkivyskup. sufraganą, paskyrė prokatedros vikaru ir seminarijoje latvių kalbos profesorium. Savo skundėjui A. Smilgai ištiesė susitaikinimo ranką; pasikvietęs prikalbinėjo, kad jis prieš jį daugiau ginčų nebekeltų; davė jam neva lietuvių kultūros reikalams 150 rub., kvietė, kad jis su žmona vakarop pas jį ateitų. Juodum atvykus, vaišino vakariene, poniai Smilgienei dovanojo didoką sidabrinį kryželį.

Nors arkivyskupas labai šnairavo į kan. Karevičių, ypač iškilus jo kandidatūrai Žemaičių vyskupu, bet jo paskyrimui įvykus, malonėjo jį patsai savo vežimu nusivežti šv. Kotrynos bažnyčion ir tenai jį vyskupu konsekruoti, tos konsekracijos pietuose dalyvauti, kilnią, be jokio jau užsigavimo prakalbą pasakyti. Po pietų parvežė vyskupą Karevičių namo. Atsisveikindamas ištiesė jam ranką ir tarė: „Manau, kad dabar mudviejų santykiai bus kuo geriausi", – ir mielai su pašvęstuoju vyskupu pasibučiavo. Vysk. Karevičiui iš Petrapilio išvažiuojant, atvyko stotin jo išlydėti. Lietuvius kunigus Pr. Būčį, Joną Senkų, Pr. Strakšą, Petrą Auglą ir latvius Trasuną ir Kaz. Skrindą pakėlė garbės kanauninkais.

Romon patekusios ant ark. Kl. latvių, dalimi ir lietuvių skundos sudarė apie jo veikimą nepalankią nuomonę. Bet galutinai jam pakenkė patys lenkai, Valstybės Tarybos nariai. Ministerija vyskupą Denisevičių ir arkiv. Šembeką pripažino neteisėtai priėmus katalikų tikybon būrius, gal keliasdešimts tūkstančių, buvusių unijotų ir kitų stačiatikių, ypač iš Minsko gubernijos, ir reikalavo, kad ark. Kliučinskas paduotų ministerijai tų katalikybėn priimtųjų sąrašus neva jiem legalizuoti. Ir Kapitula, ir Vilniaus vyskupijos administratorius Michalkevičius, ir keli Valstybės Tarybos nariai lenkai asmeniškai, o buvusis Vilniaus vyskupas Roppas raštu įrodinėjo ark. Kliučinskui, kad būtų pavojinga rusų valdžiai kišti į nasrus priimtuosius katalikybėn stačiatikius. Ark. Kl., matyt, buvo jau ministerijai pasižadėjęs jos prašomą sąrašą paruošti, tad įsakė Konsistorijos valdininkams, kad tą sąrašą sudarytų. Jiems jau storą knygą prirašius, kažkas „zelozus"[120] apipylė ją rašalu. Arkiv. Kl. įsakė iš naujo perrašyti. Bet tuo tarpu lenkai Valstybės Tarybos nariai buvo jau įteikę šv. Tėvui platų memorialą apie pavojingumą išduoti šimtą tūkstančių nuo 1905 m. katalikybėn priimtųjų stačiatikių, – apie ark. Kl. akciją.

Nuo pradžios 1915 m. ark. Kl. jautėsi prisuoktas atsisakyti nuo valdymo arkivyskupijos. Sulaukęs pavasario, iškeliavo Jalton, lankė Kaukazo kurortus, galop 1917 m. Kryme pasimirė. Palaidotas Petrapilyje kapinių bažnyčios požemiuose šalia Holovinsko, Fijalkausko, Gintauto, Kazlausko, buvusių arkivyskupų. Gal laimingesnis būtų buvęs, jei iš Vilniaus, kur, matėme, taip

buvo įsigyvenęs ir savo veikimą išplėtojęs, nebūtų panorėjęs vykti Petrapilin – platesnės savo veikimui dirvos ieškoti.

1914 m. kunigui Pr. Karevičiui tapus Žemaičių vyskupu, petrapiliečiai lietuviai subruzdo tą savo tautietį pagerbti: suruošė jo konsekracijai visus brangius vyskupiškus rūbus nuo sandalų kojoms iki galvai auksu išsiūtos stilingos mitros. 23 pasaulionys lietuviai inteligentai ir apie 50 lietuvių giesmininkų prie Pirmos Rotos bažnyčios, kur Karevičius buvo per $5^1/_2$ metų klebonas, dar ir komitetas sumanytos pakraštyje parapijos statyti naujos bažnyčios drauge su vyskupu nusifotografavo. Jo konsekracijos pietuose dalyvavo šie lietuviai pasaulionys: Dūmos atstovas Martynas Yčas, V. Matulaitis, Paulauskas, J. Orentas, Bruckus, Dubinskas, Nagevičius, Mažonis, Musteikis, Končius, Česl. Sasnauskas, Černiauskas, Januškevičius, Skruibis, A. Galdikas ir Kauno lietuvių delegatas Žilinskas. Vyskupo išleistuvėms pas Paulauską, Savitarp. dr. pirmininką, didis lietuvių būrys suruošė gausią vakarienę, įteikė vyskupui albumą su kilniu adresu ir daugeliu parašų. Išlydėti jo į stotį susirinko, be lenkų, buv. vyskupo parapijiečių, didelė minia lietuvių. Ark. Kliučinskas, galvą iškėlęs, žiūrėjo į tą linksmo ūpo pagautą lietuvių minią ir stebėjos, kad jų tiek daug ir kad jie taip gerbia išvažiuojantį savo tautietį.

8

DIDŽIOJO KARO LAIKU*

Prasidėjus nelabam Didžiajam karui, Petrapilin per Švediją iš Vokietijos atkeliavo 158 lietuviai darbininkai. Jiems globoti, Lietuvon jų kelionei palengvinti visos trys Petrapilio lietuvių draugijos sudarė tam tikrą komitetą. Jos pirmininkas buvo lietuvių atstovas Dūmoje Martynas Yčas, nariai: A. Bruckus, K. Juozapaitis, J. Strazdas, A. Jasūdis, J. Kėsylis.

Slėgiant Lietuvos kraštą karo baisenybėms, du šimtai tūkstančių lietuvių jautėsi priversti drauge su būriu kunigų pasitraukti Rusijon. M. Yčas su A. Smetona, kan. Kukta ir kitais įsteigė

*Šitos žinios nėra precizuotos; autorius jas surašė girdėjęs.[121]

Vilniuje Komitetą dėl karo nukentėjusiems šelpti ir, palikęs tam Komitetui vadovauti pirmininką A. Smetoną, o vicepirmininką kan. Kuktą, patsai atvyko Petrapilin (kurį 1915 m. kovo 18 d. caras Mikalojus II įsakė vadinti Petrogradu) ir čionai suorganizavo Centralinį komitetą visiems visokiose Rusijos vietose susispietusiems pabėgėliams lietuviams šelpti. 95 vietose buvo įkurti vietų komitetai, vaikučiams prieglaudos, mokyklos, paskirti tam tikri kunigai kapelionai, kuriems mokėta po 150 rub. mėnesiui, įsteigtos pabėgėliams koplyčios. Petrograde Central. komitetas išsivystė į didžiausią, galingą įstaigą; sudaryta jame daug departamentų, skyrių su tam tikrais jų vedėjais. Kun. J. Tumas buvo pirmas Centro komiteto dalykų vedėjas, pirmininko M. Yčo referentas; antras po jo vedėjas buvo Jurgis Linartas. Prof. Pr. Būčys buvo vienas pabėgėlių dvasios reikalų tenkintojų. Įsigyta spaustuvė, leista L. Noreikos redaguojamas laikraštis „Lietuvių Balsas"[122]; kun. J. Vailokaitis, kun. Bugenis leido savaitinį laikraštį „Vadas"[123]. Išspausdinta 10 000 egz. poterių knygelės ir 7000 didesniojo kun. Paltaroko katekizmo ir šv. Istorijos, 7000 egz. katalik. maldaknygės. Be to, pavesta kun. Laukaičiui ruošti spaudai gražia lietuvių kalba nauja didelė maldaknygė; ji išspausdinta 1917 metais. Prie C. Komiteto buvo įsteigti mokslo kursai. Vedė juos A. Purėnas[124]. Prof. K. Būga juose dėstė lietuvių kalbą. Ištisas valandas klausė jų ir užsirašinėjo ne tik universiteto studentai, bet ir senesnieji pasaulionys ir kunigai. Tokie pat kursai buvo ir Voroneže, J. Jablonskio vedami.

Dūmos atstovas kun. J. Laukaitis vedė Petrograde vietos komitetą pabėgėliams šelpti, 40 moksleivių gimnazistų suspiesta bendrabutin globoje ėjusios aukštąjį mokslą religingos lietuvaitės bajoraitės Rusteikaitės, kan. J. Senkus prie I-os Rotos suspietė 120 mergaičių prieglaudon. Ją vedė buvusioji Kaune „Saulės" dr. seminarijėlės vedėja, kilnaus, švelnaus būdo panelė Jadvyga Stanelytė. Lenkės ponios negalėjo atsigėrėti lietuvių vaikučių švelniu elgesiu bažnyčioje. Visoms toms įstaigoms palaikyti ir pabėgėliams sušelpti gauta iš valdžios per 5 milijonus rublių.

Centr. komitetas su jo skyriais buvo previdencionalus pasiruošimas kurti paskui nepriklausomai Lietuvos valstybei. Mūsų

istorijoje Petrogrado Centr. komiteto ir sumanaus bei veiklaus jo pirmojo pirmininko Martyno Yčo liks neišdyląs atminimas, nežuvę nuopelnai.

Rašiau 1927 m. bal. 23 d.[125]

MINTAUJOJE

Mintauja[126] viso rytų Kuršo centras, kaip Liepoja vakarų Kuršo centras.

Vokiečių dominacijos laikais Mintauja (Mitau) būdavusi lyg Rygos pamiestė; čia žiemą gyvendavę viso Kuršo turtingieji dvarininkai baronai, čia tam tikslui laikydavę savo vilas, arklides, savo Riterių klubą. Baronai duodavę visą „toną"; jų vaikai čia ėjo gimnaziją, tai ir gimnazijai duodavo aristokratizmo „toną". Pridėkime, kad visame Pabaltijyje oficialė ir mokslo kalba buvo tų pačių vokiečių baronų kalba, tai įsivaizdinsime tikrąjį Mintaujos veidą kaip vokiečių kultūros centrą, kuriame skendo visi latviai. Nei lietuvių, nei žydų iš pradžių čia nė būti nebuvo. Latviai gimnazistai sekė draugais vokietukais ir kiek begalėdami dėjos „baronais", nors jų vis tiek tikrieji baroniukai neįsileisdavo į savo tarpą. Latviai ilgai vokietėjo.

Pradžią galo visam tam padarė centralinė Rusijos imperijos valdžia, apie 90-uosius metus p. amžiaus panaikinus Pabaltijo autonomiškumą[127], pirmiausia išstūmus vokiečių kalbą iš administracijos, iš teismo ir iš mokyklos. Papūtė nauji rusifikacijos vėjai, kuriems gavo ir patys vokietukai pasiduoti. Baronų įtaka visiškai sumažėjo; ir jie patys turtais sumenkėjo; kur galingesnieji ėjo mokslus užsieniuose, nes Mintaujos „Academią Petriną"[128] užplūdo biurgeriai – latviai ir lietuviai kaimiečiai, su kuriais ponaičiams buvo nebejauku, nes jie, mažumas, nebetesėjo asimiliuoti didumo. Aristokratiškoji mokykla pavirto prasčiokiška, ir atsirado visai naujų krypčių; vokiečių hegemoniją ir karjerizmą pakeitė latvių tautinė kultūra, latvių nacionalizmas, ūmai pakėlęs galvą iš kuklios iki tol privačios būklės. Gimnazijoje latviai nebesidėjo baronais, o miesto gatvės ėmė matyti latvių vaikštynes, nebe vokiečių „šlichtadas"[129] pretenziniais

aukštai iškeltais važeliais ir elegantiškais pakinklais. Latviai įsigijo sau atskirą parką blaivytis ir žaisti, ėmė statytis teatrų, kurti savas biedrybas[130], namus; buržuazinis latvių gaivalas paėmė viršų ant aristokratinio, ir Mintauja tapo latvių miestas. Vokiečiai, ypač aristokratai, čia bebuvo mohikanų rolėje.

Vokiečių kultūros dvasia tačiau dar ilgai viešpatavo Mintaujoje, paliesdama ir pačią dabar rusišką gimnaziją. Čia režimas buvo daug minkštesnis neg Šiauliuose, Kaune, Dinabarke; tai Lietuvos jaunuomenė mielai puolė į buvusias vokiečių gimnazijas Mintaujoje ir Liepojoje; tiesa, kad ir vakansų čia buvo daugiau; Lietuvos gimnazijos buvo pernelyg perpildytos. Pagaliau Mintaujos gimnazijoje lietuviai moksleiviai sudarė didumą, 51 %; kartais, sako monsinjoras Jasėnas, net 60 %, nors tai, man rodos, perdėta. Ir mokytojai „ne russkavo proischoždenija"[131] Latvijoje lengviau gaudavo vietų. Mintaujoje atsirado senųjų kalbų mokytojas Jonas Jablonskis, keletas tikrųjų lenkų, latvių; buvo likę ir vokiečių. Tad rusiškasis direktoratas nebuvo toks jau galingas kvėpti rusų dvasią vaikams ir visas tautas niveliuoti. Mintaujoje latviukai ir lietuviukai jautės mažai varžomi, mažiau nutautinami neg namie, tarp senųjų kaimų. Lietuviukai, kurie panorėjo, laisvai konversavo lietuviškai; o tų panorėjusių, atseit susiprantančių, vis daugiau rasdavosi J. Jablonskiui globojant. Jo bute būdavo moksleiviams vakarėlių su skaitymais ir vaidinimais, kartais net repertuarą patys gimnazistai susdarydavo; būdavo ir pašalaičių svečių. Toks pat centriukas buvo to pat J. Jablonskio rūpesčiu susidaręs L. Didžiulienės laikomame moksleiviams bendrabutyje. Sk. jos knygelę: „Ką aš beatmenu"[132]. Buvo ir daugiau lietuvių laikomų bendrabučių: Repečkų, Brazdžių ir k. O ir lenkų laikomuosiuose bendrabučiuose (Ostrovskienės ir k.) nebuvo jie varžomi. Mokyklos kapelionai visados būdavo lietuviai net ir vokiečių laikais: Jasielskis, Nieviardauskis, Danielius Rimkevičius, Juozas Genys, Pr. Urbonavičius, Valavičius. Vieni lietuviams nekliudė, kiti gi ir labai padėjo (Urbonavičius).

Atleiskite, kad aš čia kiek tiek pakalbėsiu apie save, kaip aš atsidūriau Mintaujoje[133] ir ko ten patyriau.

Dinabarko realinės auklėtinis[134], baisiai surusintas, į Kauno kunigų seminariją 1888 m. įstojau aš vis dėlto pilnai susipratusiu lietuviu tautininku, Povilo Matulionies padaru. Apie tai aš esu kažin kur minėjęs, bene „Mūsų Senovėje" 2 nr.[135] ir kitur. Ką aš jau radau tarp Žemaičių klierikų, esu plačiai aprašęs knygoje „Apžvalga ir apžvalgininkai"[136]. Gyvai dalyvaudamas dvasiškosios jaunuomenės akcijoje, o nuo pradžios 1890 m. ir laikraštyje, aš su savo ideologija niekados ir niekur nesislėpiau; tai buvo aiškiai patyrę ir įstaigos vyresnieji. Žiūr. „Mūsų Senovės" 1 nr.[137] apie vieną mano rašto darbą, taip pat „Lietuvių kultūros centras Rygoje" 1927 metų „Lietuvoje". Mane deklaruotą tautininką esant žinojo ir provincijos kunigija. Tai turėjo nulemti mano darbo dirvą. Man ir mano draugams rodės man tinkamiausia būsiant darbuotis kuriame Lietuvos mieste. Tačiau vienas mano krikštavaikis kitaip papranašavo. Man einant paskutinius mokslo metus, jo tėvas prisivedė jį prie Kauno gubernijos žemėlapio ir tarė:

– Dabar parodyk, kur tavo krikšto tėvas kunigaus?

Analfabetas vaikas dūrė piršteliu į Kuršo žemę, sakydamas:

– Sis.

Mes nusijuokėme. Kaipgi man, tokiam lietuviui, gyventi ir dirbti – svetur?

– No, o paskui? – nesiliovė tėvas.

– Sis, – dūrė piršteliu į Žemaičių žemę, į kažin kurį tolimą nuošalį, ir mums vėl buvo neįtikėtina, kaipgi man, „tokiam miesto žmogui", sėdėti kur užsirausus nuošalyje?

Antras pranašas buvo kun. Stasys Stakelė, tas „vėlė be vietos" anais laikais, didelis priešgina ir apkartėlis. Kada 1893 m. rudenį mes baigėm įsišvęsti, jis pasimaišė mūsų celėje ir paklausė:

– Tai kurgi jus dabar skiria?

– Dar neesame paskirstyti, – atsakėm.

– O kurgi jūs norėtumėt? – nesiliovė kvotęs.

– Kaip Dievas duos. Ką čia skirsies! – atsakėm labai ortodoksiškai.

– Tai jūs manot, kad jus Šv. Dvasia paskirs? O aš jums pasakysiu, pavyzdžiui, jūsų draugą Tumą išmes į Kuršą, kam jis litvomanas...

Mes labai pasipiktinome tokiu Stakelės „bedieviškumu". Tačiau neilgai betrukus šaukias mane seminarijos vicerektorius Pr. Kriškijonas, latgalietis latvis, ilgai buvęs Kuršo dekanas ir ten latviams tarnavęs. Ir sako:

– Esi skiriamas į Kuršą, į gubernijos miestą, bet pirma į Šimbarką[138] latviškai išmokti. Aš tačiau manau geriau būsiant tiesiai į Mintaują. Darbo ten bus gana ir nemokančiam latviškai: kas šventa diena reiks sakyti po du pamokslu: vieną lenkiškai, antrą lietuviškai, kai klebonas Petras Valentas sakys trečią vokiškai, o ketvirtą latviškai. Bus mokyklų, kalėjimas, na, kaip paprastai dideliame mieste. Protarpiais gausi išmokti latviškai ir suimti į savo rankas visą katalikišką propagandą latviams – jų raštais. Aš pats kiek esu jiems prispausdinęs religinių knygelių; dar daugiau turiu pradėtų ir nebaigtų. Gausi jas pabaigti rašyti ir išspausdinti. Ad majorem Dei gloriam[139].

Mane šiurpas nukratė. Latviškai aš nemokėjau nieko. Gerai literatūriškai svetimos kalbos išmokti ir svetimai literatūrai jau per visą amžių tarnauti man rodės lygu gyvam rūsyje užsidaryti, atsižadėjus visa ko, kas buvo miela, į ką nuo pat mažens linkau, į ką ruošiaus, – lietuvių raštijos ir jų kultūros kėlimo. Apsiėmiau toliau tęsti latviškuosius kun. Kriškijono darbus, bet pats savim netikėjau.

Taip ir atsitiko. Įsišventęs 1893 m. lapkričio 28 d. s. st., primicijas palaikęs per Naujus 1894 m., prieš Tris Karalius tenuvažiavau į Mintaują, nes vos tik dabar susilaukiau iš Kauno vadinamosios dispozicijos vykti. Su viršum mėnesį jos laukiau. Buvo aišku: Kauno Kurija nevertina manęs ir mano darbo; ji mane pamiršo išvažiavusį, ir tik kai pats prisiminiau, kas gi bus, išrašė dispoziciją. Belaukdamas įsakymo važiuoti, buvau kuo blogiausiai nusitiekęs; per galvą nuolat driūksėjo juodos mintys: aš diecezijai nereikalingas, ji manęs nesižino kur dėti, aš jai tik kliudau. Nuvykęs tik dar labiau įsitikinau taip esant. Man popierius buvo duotas, o klebonui neduotas, kaip paprastai kad esti, jo manęs visai nelaukta, neturima man nė buto, nes aš esąs visai nereikalingas: jau seniai vikaro pareigas einąs čia iš Alūkštos atvykęs, tiesa, savo valia, kun. Mykolas Andriuškevičius. Teol.

kand. kun. Andriuškevičius, Ukmergės lenkiukas, kepelionavo Alūkštoje, bet nesutiko su klebonu M. Petrausku, Mosėdžio „lenkiuku", paskui Kalvarijos klebonu, žinomu lenkomanu, ir pabėgo. Kurija Andriuškevičiaus Mintaujoje netvirtino, bet ir kitur jo neskyrė; pabėgo – tai lai sau sėdi, jei kas jį maitina. Kun. M. Andr., nepaprastai gražiai išaugęs jaunas vyras, aukštas, juodaplaukis, garbanotas; baritoną turėjo lygu operos artistas; buvo iškalbingas, mokėjo pakortoti, pajuokinti, pavakarieniauti, – na, buvo tiek meilus draugėje, jog visi jį, anot to, ant rankų nešiojo. Mėgo jį klebonas Petras Valentas ir mokyklų kapelionas Juozas Genys. Visi trys tad buvo griežtai prieš mane, intrūzą. Dalyką dar labiau pablogino kažin kas, paleidęs paskalą apie kažin kokį negirdėtą mano apsimetimą šventuoliu („świętoszek"), apie įvyksiančią disharmoniją klebonijoje, dar, rodos, ir apie tai, kad aš esąs vicerektoriaus Kriškijono atsiųstas speciale misija visus kontroliuoti ir juos raportais įdavinėti Kaunui.

Pasisveikinome šaltai, kuone piktai, ir jų minos negerėjo paskui; buvo tamsios man esant, veik nieko nekalbėjo už stalo, o popiet visi trys ėjo į kurį ir ten šnekučiavo sau vieni, rūkydami cigarus ir geriodami alų. Visa situacija man darėsi tiek skaudi ir užgaulinga, jog nors verk. O aš tuomet tebuvau pradėjęs 25-tus metus, tai jausti mokėjau.

Visa tai buvo neteisinga: nei aš šventuoliu dėjaus, nei mane Kaune tokiuo nelaikė, nei kurių misijų man nedavinėjo. Matėme viršiau: nei Kauno Kurijoje, nei Mintaujos klebonijoje aš neturėjau draugų. Ir nežinau, kuo visa tai būtų pasibaigę, kad ne lietuvių kolonija.

Kurią dieną, kada man itin buvo bloga gyventi, štai ateina grupė ponų inteligentų, labai švarių miestiečių, visai man dar nepažįstamų, ir prisistato esą: Jonas Jablonskis, mokytojas, Motiejus Lozoraitis, prisiekusiojo advokato padėjėjas, rodos, dar Antanas Kriščiukaitis, teismo kandidatas, ir nebežinau, kas dar. Tuo laiku dar buvo Vladas Mačys, teismo kandidatas, ir Mečislovas Dovoina-Silvestravičius, be užsiėmimo Amerikos laikraščių reporteris. (Matas Čapas kiek vėliau atsirado). Jie be jokių fanaberijų pasiaiškino: išgirdę atvažiavus jauną kunigėlį, lietuvį,

ėmę ir atėję pasižiūrėti, kas per vienas ir ar netiks lietuviškajai jų draugei, kuri ne per gausinga esanti.

Tokio siurprizo aš nė sapne nebuvau pasapnavęs. Keletas rimto amžiaus vyrų, pačiotų ir vaikuotų, jau pasižymėtomis karjeromis, be jokių ceremonijų pirmieji daro vizitą visiškai jaunam žmogeliui, kurs paprasta tvarka pats turi pradėti lankyti ir tik paskui laukti atsilankymo. Aš tai ir tariau. Tačiau svečiai pareiškė, jiems visos tos ceremonijos esančios svetimos; jie manęs laukią ne ceremonialiai vizituoti, bet lankyti jų namus kada tik norėsiu ir kiek tik kartų panorėsiu; pas juos esą pakarčiui literatūros susirinkimai; kas ką parašęs, paskaitęs, klausytojai pakritikuoją turinį, pataisą kalbą ir, jei kas tinkąs spaudai, tai pasiunčią į Tilžę bendru siuntiniu, kad būtų pigiau ir patogiau, o jau ten laikraščiai pasidaliją medžiagą. Jei panorėsiąs ir galėsiąs, tai ir man reiksią kas ne kas parašyti ir draugėje paskaityti.

– Na, ir duosime gi pipirų tamstai klerikalui mes „bedieviai"! – tarė meiliai šypsodamos Lozoraitis.

– Duos ir mums klerikalas, kai mes ką skaitysime, – rimtai pridėjo Jablonskis.

Aš tariaus visai sutirpsiąs toje meilioje visai man svetimų žmonių atmosferoje. Čia pirmą kartą aš faktinai supratau, jog tautiečių esama brolių, visai ne svetimų žmonių, ypač tarp tikrai svetimų. Aš jiems atvirai, kuone verkdamas apsisakiau, kaip man tenka gyventi su visai kitos rūšies lietuviais, kurie turėtų būt man kuo artimiausi, – su profesijos draugais kunigais. Jie gavo išspręsti mane tokioms sąlygomis negalint būti „klerikalą", „Kriškijono vaiką". Jablonskis nuo savo vedybų dienos buvo kuo blogiausiuose santykiuose su buvusiu Mintaujos klebonu Kriškijonu, kurs griežtai priešinos, kad jis, katalikas, vestų protestantę Sketerytę; su klebonu nesutikus, susituokta kalvinų bažnyčioje.

Aš pradėjau lankyti Jablonskius ir Lozoraičius, įsitraukiau į lietuvių kolonijos gyvenimą, ėmiau rūpintis, kuo ji rūpinasi, džiaugtis tuo, kuo ji džiaugias, ir dirbti lietuvišką, ne latvišką darbą. O toji lietuvių kolonija, kurią aš tepasiekdavau, buvo inteligentų kolonija, dalinai moksleivija; su darbininkais ir iš viso

su žemuoju luomu niekas mūsų neturėjo viešų santykių ir nesikuopavo. Jis pats ėmė vėliau organizuotis ir vaidintis.

Visų mūsų pramušta galva buvo draudžiamoji lietuvių literatūra, šelpimas raštais ir pinigais tilžiškių „Varpo" ir „Apžvalgos". Ir aš ėmiau uoliai rašyti ir draugėje skaityti. Išverčiau H. Sienkevičiaus pasaką „Būk palaiminta" – ją Jablonskis konfiskavo „Varpui"; plačiai aprašiau latvių „Tautos šventę" – dainos šventę pavyzdžiui lietuviams – tai pateko į „Apžvalgą"[140]; skaičiau referatą „Apie tautinę lietuvių emancipaciją" su diskusijomis (pusę to referato aš pamečiau Mažeikių stotyje); nemaža rašiau sau ir po daugelio metų tai sunaudojau. Na, įsivariau į inteligentišką raštų darbą ir ne tai, kad būčiau pajutęs, jog tai tikroji mano darbo sritis, bet kad aš jau pradėjau gyventi tuo gamtos ar Dievo man skirtuoju gyvenimu. Ir visas darbas Latvijoje nepastoviam parapijos gaivalui man darėsi labai įkyrus ir vargingas. Aš, dar neprityręs kalbėtojas, gaudavau visus pamokslus pasirašyti lenkiškai ir lietuviškai. Ypač lenkiškus, nes jų klausydavo daugiausia lenkiškai kalbantieji inteligentai. Aš jų prirašiau didelę daugybę, bet mačiau, jog tai tik vienai dienai, tam vienam kartui. Jie nebuvo originalūs, o kompiliuoti, taigi spaudai netiko, o ir lenkiškai, nors aš, rodės, gana gerai literatiškai moku, dar geriau mokantiems buvo mažoka. Vieną sykį gimnazijos mokytojas Gižyckis (rašytojas Wołyniak) paklausęs manęs demonstratyviai pasikrapštė ausį ir išėjo pusiau pamokslo. Kai kada ateidavo ir mūsų inteligentai paklausyti mano lietuviško pamokslo ir, žinoma, taip pat kritikavo – daugiausia kalbą. Lozoraitis prikišo, atmenu, prie pavartoto žodžio „depozitas", kurs juridiškai reiškiąs visai ne tą, ką aš norėjau pasakyti.

Šiaip jau lietuviai inteligentai buvo laisvamaniai arba šiaip jau į bažnyčią nepaslinko vaikščioti; už tai parapijos kunigija juos peikė už akių, į akis nedrįsdama jiems to sakyti. Jie būt ir neklausę, kad klausytų dvasiškio, reikia dar asmeninių gerų santykių, o ne vieno autoriteto; tokių gi santykių Mintaujos kunigija nepalaikė, tad ir įtakos neturėjo. Aš tik drįsdavau jiems kartais akiplėšiškai, dideliu įsikarščiavimu išmetinėti, kad jie pamiršta beturį dūšią, ne to vieno kūno reikalus, kaip ir kiti gyvūnai. Už

tokį palyginimą Lozoraitis vieną sykį buvo ant manęs gerokai supykęs, bet paskui atsileido. Paskui, Kaune, jis buvo labai uoliai praktikuojantis katalikas. Jablonskį laikė pusiau protestantu, tai iš jo nė nereikalavo daug; bet jis ir patsai dažnokai lankė ypač vakarines pamaldas su lietuvišku pamokslu.

Šiaip ar taip, lietuvių kolonija, vadinas, anoji inteligentų literatų kuopa, nebuvo kunigų laikoma ortodoksais, tikrais parapijonais, nes ir bažnyčią palaikyti nepadėdavo. Vieną kartą ir pasipiktino, kai buvo kunigas specialiai pareikalautas į privačius namus pakrikštyti kūdikio, vežėju nuvažiavo su zokristininku, o kūmas Jablonskis nesumokėjo nė trijų rublių išlaidų. Tai kunigų buvo palaikyta demonstracija. Tie trys rubliai man ypač buvo įkyrūs, kai čigonas, kurs iš manęs vis iškaulydavo po 15–20 kap., atvežęs į bažnyčią vaiką, padėjo tris rublius.

– O čiagi kokia komedija? Juk ir vėl ateisi kaulyti 15 kap.? – pasipiktinau.

– Tai kas kita, – atsakė – ten mano amatas, o čia tavo amatas.

Iš to buvo susidariusi visa pasaka, o aš jos negalėjau sugriauti ir kenčiau daug nemalonumo, kai man prikaišiodavo: dėl ko gi lenkai geri katalikai, jie ir į bažnyčią vaikšto, ir kas reikia moka.

Mūsų inteligentai visa to nežinojo, nes aš juos atkentėdavau ir už visus gaudavau atsikirsti pateisindamas. Tuo tik pabloginau jų nuomonę apie mane. Pirma nepakentė manęs, kad esąs „świętoszek", taip rekomendavo pasauliečiams ir padėjo juoktis. Vieną sykį Lietuvos dvarininkas C. Liutika tyčia, visiems girdint, ėmė man kalbėti šlykštynių. Dabar ėmė mane identifikuoti su mano visados ginamais lietuviais laisvamaniais, lyg Bažnyčios priešais.

Savo būklę aš ir visiškai pabloginau, kai teko su klebonu Petru Valentu pasikalbėti ultimatyviais raštais.

Visi trys Mintaujos kunigai buvo lietuviai. P. Valentas – kupiškietis valstietis. J. Genys joniškėlietis valstietis, M. Andriuškevičius buvo Ukmergės felčerio sūnus, labai gerai mokėjo lietuviškai ir šiaip jau jokių fanaberijų nekėlė. Bet klebonijoje didelės įtakos darė gimnazijos mokytojas Gižyckis, tikras lenkybės ir bajorybės maniakas, nors endekizmo tuomet dar nebuvo R. Dmovs-

kis formulavęs. (Jis irgi kurį laiką buvo ištremtas į Mintaują ir Rygą). Vaikščiojo pilnas prisipūtęs savo bajorystės, gyrės koligacijomis su grapaite Bobrovaite, nors ta buvo rusė, šiaip jau nekenčiamos tautos, o Jablonskio kęsti nepakentė, kam jis deklaruotas lietuvis, tai visados akcentuoja viešai pedagogų susirinkimuose ir net duryse laikė vizitinį savo bilietėlį lietuviškai: „Jonas Jablonskis", kurį Gižyckis skaitė: „Jablionskis" ir perkrypusiu veidu piktinos: „Rašyk kuria nors kalba, bet tik Europos kalba, ne kuria „Jablionskis"... Žinoma, svojo lenkiškai, kad skambančią pavardę rašytų lenkiškai; tai ir būtų buvę – Europa. Gižycko įtakoje ir klebonas dėjosi „Walent", ne: Valentas; gailėjo, kad jo giminė praradusi bajorystės dokumentus (szlachcic o zatraconych dokumentach), savo seserį Uršulią blogai išmokė lenkiškai ir namie vien lenkiškai bekalbėjo. Andriuškevičius, nors tebuvo miestelėnas, irgi dėjos kuriuo ten herbu. Tik mudu su kapelionu Geniu neturėjom kuo dėtis. Genys tačiau buvo tiek radikaliai sulenkėjęs, jog jam chamišką kiltį lenkai lengvai dovanodavo.

Aš irgi taikiaus į lenkišką draugę, kurioje teko būti. Ką gi darysi? O draugė buvo valdininkai ir dvarininkai, beveik ik vienam iš Kauno gubernijos, visi puikiai mokėjo žemaitiškai, bėrė žemaitiškais priežodžiais, dainavo dainelę. Tai buvo Ugianskiai, Bugeniai, Svirtūnai, Bernackai ir kiti tokie. Na, buvo ir nelietuvių: Korsakų, Grothusų ir k. Jie buvo inteligentai; vieni dvarininkai vaikus čia mokė, kiti valdininkai, kitų laisvųjų profesijų. Tačiau visi lygiai atsilikę. Aš per visą buvimo ten laiką nė pas vieną neaptikau kuria nors kalba laikraščio. Dieną dirbo, popiet spaceravo, vakarais kortavo ir vakarieniavo su šnapseliu iš eilės pas kiekvieną turintį šeimyną ir savo stalą.

Klebonas P. Valentas buvo šykštokas. Sykį priėmęs pas save, sąžiniškai apeidavo visus, visus kunigus vesdamos drauge, kad nereiktų namie vakarienė rengti. Kapelionas Genys kartais išsikalbėdavo laiko neturįs. Aš neturėjau kur valgyti, kai klebonija likdavo tuščia ir taip pat gaudavau sekti kleboną. Bet šnapso aš nebuvau mėgėjas, kortoti nemokėjau ir nepasidaviau mokomas. (Buvo pažadų iš pradžių dykai kortoti). Tai man vis įkyriau darėsi toje visai man dvasia svetimoje srityje, ir aš vis dažniau

ėmiau nueiti savais keliais – į lietuvių koloniją. Taip tęsėsi iki galo vasaros.

Vieną kartą tarnas įnešė man formalę klebono gromatą, žinoma, lenkiškai rašytą.

„Księdzu Tumasowi

Kochany Confrater![141]

Bus jau daugiau kaip dvi savaitės, kaip aš pasergėjau Kunigą kuone kas dieną didžiąją dalį laiko praleidžiant ne klebonijoje. Paprašysiu Kunigą šiuo atžvilgiu atmainyti savo modus vivendi[142], ir jei asmeniniu savo reikalu Kunigas eis į miestą, tai malonėk man pasisakyti, kur eini, nebent eitumei spaceruoti, nes apie spacerus aš tenorėčiau žinoti, jei tai galima, kurias maždaug dienos valandas tam skirsi. Vakarais gi, *jei panorėsi* vizituoti, tai prašom eiti tiktai drauge su kitais kunigais ten, kur specialiai būsime pakviesti. Kochany Confrater, nepalaikyk man to blogu, kad to reikalauju, tai darau labai nenoromis ir su abuojumu, tačiau tam tikros aplinkybės, o daugiausia tai, ką vakar išgirdau iš Kunigo, verčia mane tai padaryti. Šiuos savo prašymus paskelbiu Konfratrui ne žodžiais, bet raštu, idant šiuo atveju abudu geriau atmintume, ko prašyta ir kaip paklausyta. Mintaujoje 1894 m. rugpjūčio 31 d.

Kun. *P. Valent*".

Plyšo mano kantrybė, ir aš prapliupau šiuo raštu, žinoma, irgi lenkiškai.

„Jo Malonybei Kun. P. Valentui, Mintaujos Klebonui, Šv. Teologijos Magistrui.

Didis esi, Konfratrai, savo majestote, kurį sudaro išvardytieji titulai, bet kad prie tos didenybės būtų prijungta proporcionalė galia valdyti vikarą, atsiprašant abejoju.

Atsakydamas į Tamstos laišką, pilną slepiamo piktumo, o ne pajutimo kunigiškų pareigų, pareiškiu: išėjus visas kunigo ir vikaro pareigas, visas kitas laikas yra mano dispozicijoje, ir aš taip jį suvartosiu, kaip man patiks, žinoma, neįžeisdamas kunigo garbės, kurią vertinu turbūt ne mažiau kaip ir Konfratras. Taigi melduosiuos išeidamas iš namų spaceruoti ir lankyti katalikiškų šeimynų mūsų mieste tik tada, kai Klebonas parodysi man rašytą Ganytojo dokumentą, jog aš čia esu tokiose pat sąlygose, kaip

buvo Sk.[143] Aš Tau ne mokyklos vaikėzas pas globėją ar piemuo pas ūkininką, tik Tavo padėjėjas, lygiateisis asmens laisvėje. Juk iš namų išeini ir išvažiuoji kur kas dažniau neg aš; juokinga būtų reikalauti, kad vikaras melduotųsi savo klebonui, net spaceruoti eidamas, kaip Kunigas reikalauji. Šeimas, kurias aš retkarčiais lankau, Klebonas per gerai žinai ir pats, nes ir pats jas lankai. Daugiau, reikalauji, kad dalyvaučiau Tavo draugėje; na, atsiprašau, ne! Dėl dviejų priežasčių: 1) susidarius tokiems santykiams kaip dabar, mums tai nebūtų malonu; 2) iki po pusiaunaktų šveiti ten kortomis, aš gi, nesijausdamas pašauktas į tą profesiją, esu verčiamas žiovauti keletą valandų arba konversuoti su vienomis moterimis. Tai pažįstamus aš telankysiu tada, kai **man** bus patogiau, o ne Tau, Klebone. Gali sau dėl to rašyti vyresnybei ir atestuoti mane kaip tinkamas; gadinti man sveikatą nervindamas, gadinti man ateitį ir charakterį, jaunam žmogui užgriauti kelią, – visa gali, jei turi lanksčią sąžinę: atsiskaitysime pas Dievą. Tačiau ir pas vyresnybę neesi visagalis, ir vyresnybė, kai teks pasiaiškinti, supras mudviejų kaltybes ir įvertins jas. Tiek aš iki šiol težinau, jog niekas man nieko rimtai neprikiša, tai Klebono ožiavimosi visai nepaisau.

Dixi[144] *Kun. Juozas*

1894 m. rugpjūčio 31 d.
Mintaujoje".

„Ką vakar išgirdau iš Kunigo", kas kleboną Valentą privertė paimti mane ypatingon apsaugon, buvo popietinė scena klebonijos spryske. Kilo ginčas dėl Rymo Katalikų Bažnyčios santykių su tautybėmis. Ginčas labai scholastiškas. Kiti kunigai buvo nuomonės, jog visi tikintieji skyrium ir tautomis susidarę turi remti Visuotinąją Bažnyčią pilnu išsižadėjimu savęs. Aš buvau atvirkščios nuomonės; būtent jei Katalikiškoji Visuotinė Bažnyčia nori iš savo tikinčiųjų aukų ir pasišventimo, net galvos, ji turi užsitarnauti, remdama žmonių individualybę ir tautybę. Kitiems ta pareiga buvo nesuprantama; pasišventimas Bažnyčiai turįs būti nesulygtinis net ir tada, kai Bažnyčia pareikalautų net savo tautiškumą jai pašvęsti. Aš vėl tokios eventualybės nenorėjau pripažinti ir pasakiau griežtai:

– Jei religija pareikalautų iš manęs išsižadėti mano įgimtosios tautybės, aš tokios religijos išsižadėčiau.

– Net katalikybės?

– Net katalikybės. Bet tikroji katalikybė to iš manęs nepareikalaus.

Manau, su tuo būsiant susijusį šį daug vėlesnį epizodą. Apie 1908–10 m., gerai metų neatmenu, man redaguojant Vilniaus „Viltį", atėjo į mane vienas gudų veikėjas ir paslapčiomis pašnibždėjo – pakeliui į Petrapilį Vilniuje sustojęs Galicijos unijotų metropolitas grafas Šeptyckis. Važiuojąs religijos reikalais, tad incognito[145], or. Osuchowskio vardu, ir noris su manim pasimatyti. Man tai buvo padaryta didelė garbė. Taip man pasirodė. Kaipgi? Esu reikalingas tokiam žymiam, net pasaulyje garsiam veikėjui. „Bristolio" viešbutyje aptikau labai gražų, didelį stambų poną, kurs ir rekomendavosi man metropolitu Šeptyckiu, įprašydamas to nepagarsinti. Kalbos buvo apie lietuvių lenkų santykius. O paskutinis klausimas, Šeptyckio man duotas, buvo: „Ar tiesa, kad lietuviai, nebepakęsdami lenkų netolerancijos, rengiąsi nuo katalikybės atkristi?" Aš tuo klausimu tikrai ir skaudžiai užsigavau ir susigriaužęs, metropolitas turėjo tai patirti, atrėžiau: „Mes, lietuviai, sąskaitas turime su lenkais, ne su katalikybe. Pačios katalikybės nekaltiname, kad ją savo tikslams nešlovingai panaudojo lenkų vyskupai. Jokios išcentrinės tendencijos tarp lietuvių katalikų nepasireiškia ir nepasireikš".

Mano disputantai nusigando ir apsidairė, ar kuris perkūnas mūsų nespiria už tokį burnojimą. Ir konkliuzijoje pasakė:

– Štai prie ko Tave privedė Tavo bendravimas be bedieviais lietuviais!

O aš jiems: „Šitie jūsų tariamieji bedieviai dažnai, mano išmanymu, krikščioniškesni už mus, krikščionybės atstovus".

Na, ir buvo sutarta dėl mano dūšios išganymo manęs daugiau nebeleisti į lietuvius, bet vedžiotis tik į lenkus, kur niekas nieko negalvoja ir kits kito nekvailina.

Mano griežtas atsispyrimas klebonui, ypač paketinimas pasiduoti vyresnybės teismui, kur aš galėjau dar drastiškiau pakalbėti apie miesto kunigų gyvenimą, Valentą suterorizavo, ir jis

manęs atsiprašė. Taip, dėl akių. O tuo tarpu viską raportavo Kuršo dekanui Liepojos klebonui baronui von Ropp, kiek aš esąs neištikimas katalikas. Ir Roppas to ir kitų ginčų man nepamiršo; dar Vilniaus vyskupu būdamas mane charakterizavo kaipo „suspectae fidei"[146].

Tai sutvirtino dar mano asmeniniai susikirtimai su Roppu. Pradžioje 1895 met. turėjo primicijas laikyti mano draugas svėdasiškis Aleksandras Būblys. Pasikvietė ir mane atvažiuoti. Aš laiku pasiprašiau mane išleisti. Dekano sutikimo reikalavo Kuršo gubernatorius išleisdamas, o Kauno gubernatorius įsileisdamas. Atsako nesulaukiau. Į mano telegramą Roppas atsakė telegrama; bet kai ją nunešiau į gubernatoriaus kanceliariją, jos viršininkas latvis Mauringas parodė man ją esant be parašo. Į tą aš mušiau Roppui keikiamą telegramą ir pavadinau jo dekanavimą – „moskovskoj volokitoj"[147]. Tai buvo teisybė: Roppas buvo niekam netikęs administratorius. Juo skaudžiau užsigavo ir ilgai pyko, vis laukdamas, kad aš nuvažiuočiau į Liepoją ir atsiprašyčiau. Aš griežtai atsisakiau. Tada atsiuntė tam tikrą žmogų Katilevičių, kad jis prikalbėtų mane atsiprašyti. Aš sutikau tai padaryti, kai susitiksime ir pasiaiškinsime, katro daugiau kaltybės. Susitaikinome Mintaujoje.

Susitaikinome ir su P. Valentu bei J. Geniu, kad juodu abudu rusų valdžia ištrėmė į Rusiją, o aš juos lydėdamas verkiau. Paskui J. Genys sugrįžęs, jau Ramygalos klebonas, buvo didelis mano šalininkas, o P. Valentas mirė galvos smegenų liga. Ir visi trys vienas paskui kitą nelaiku pasimirė.

Nedarydamas jokių kompromisų tautybės dalykuose, aš Mintaujoje kenčiau pragarą per ištisus metus. Būklė atsimainė tik atvykus klebonauti labai ramiam ir doram J. Leparskiui. Bet aš jau buvau apsisprendęs Latvijoje žūtbūt nebelikti ir ėmiau belstis į Kauno kuriją. Aš sirgte sirgau nostalgija, veržte veržiaus į savo žmones, į laikraščio darbą ir, manau, tas pats kan. Kriškijonas, kurs buvo mane iš Lietuvos pašalinęs, patarė grąžinti kaip niekam netikusį latvių krašte. Kaunas į mano vietą atsiuntė draugą J. Bakučionį, mane palikdamas be vietos ir tik po aštuonių mėnesių 1895 m. rugpjūtyje paskyrė vikaru į Mosėdį, vadinas, lydį

įmetė į vandenį, ir man prasidėjo nauja era, su naujais vargais ir priepuoliais bekovojant dėl lietuviškosios kultūros.

Be klebonijos ir lietuvių kolonijos – Jablonskių ir Lozoraičių namų, Mintaujoje lietuviškoji kultūra beveik nebuvo žadinama mano laikais; ji vėliau ėmė klestėti. Šį tolimesnį laiką malonėjo atpasakoti monsinjoras K. Jasėnas. Štai raštas[148].

JURGIS MATULAITIS

Kunigas, vyskupas, arkivyskupas vizitatorius. Neturtas – mokslas pas dėdę, Kelčių[1] kunigų seminarijos mokytoją, svetur. Neturtas – grafaitės Ziberkaitės[2] globa, tarnavimas darbininkams, svetur. Neturtas – ir tuberkula kauluose. Paskui prasideda iš antro galo. Jurgis Matulaitis jau teologijos daktaras, sociologas, Kunigų akademijos profesorius – ir neturtas. Marijonų ordino generolas – ir neturtas, diecezijos vyskupas – ir neturtas, Šventojo Tėvo atstovas gimtiniame krašte – ir tas pat neturtas. Pinigai, ištaigos ir dr. Jurgis Matulaitis, lyg taukuoti, nesulipo ir nedarė vieneto. Padrožti staibakauliai, padrožti rankakauliai ir odomis maskuoti. Tai žmonių akims. Jam pačiam tuo neužmaskuosi: tuberkulininko amžius neilgas. Buvo keletas operacijų, reikės ir daugiau. Kankinys gera valia, kančios kaina pailginąs gyvybę. Kam ji reikalinga? Tik ne jam pačiam. Jam gyventi – lygu kentėti, ne gyvenimu džiaugtis. Jis ir valgė, ne kad gardu, tik kad specialistai įsakė gerai maitintis, jei nenori, kad sparčiau juo mistų tuberkula. Jis gėdijos – kad pilnaveidis.

O betgi skaisčiai spindėjo jo veidas. Jis šypsojos visiems, draugams ir nedraugams, šalininkams ir priešininkams. Kam ir už ką? Šeštoje dešimtyje metų jo vyzdyje tebebuvo jaunystės ugnelė neprigesusi. Dėl ko? Kas jam tai padarė? Liga, tas didysis gyvenimo filosofas, išminties šaltinis, prizma, per kurią tikriau matai pasaulio vertenybes. Antra, krikščionybė. Ji gẽra ir blõga įtikslina. Krikščioniškai dorėdamas, tobulėdamas, dr. Matulaitis apsisprendė: jei mano gyvybe ne man džiaugtis, tai vis tiek ji

reikalinga – kitiems. Pasaulyje nieko nėra be tikslo. Ir jis atidavė save visą – žmonėms, neskirdamas judėjo nuo rymiečio, vergo nuo laisvo.

Jis dirba lenkams darbininkams. Dėl jų studijuoja sociologiją, kad geriau galėtų pažinti darbininko būklę ir jo sielą, suvargusią, neramią, teisybės ieškančią. Rodės, sociologijos mokslas padės jam nusverti teisingumą ir proporcionalumą. Ir darbininkai jaučia, kad jis – savas, juos supranta, nėra vien tuščias ramintojas. Jis dirba lenkų mokykloje. Tiria pedagogiką ir veikiai paima tėvo, ne sauso pedagogo vietą. Jurgis Matulaitis lenkams – Matulevičius. Iškilus klausimui, kuris daugelio kandidatų Vilniaus vyskupu jiems priimtiniausias, atsakė – nebent tik Matulevičius.

Vilnijos lenkija vyskupą Jurgį ėdė graužė, vedama tų pat jo brolių kunigų padėjėjų. Bet Vilnijos tuteišai šlykštėjos tuo okupantų neteisingumu. Lietuviai, bent kai kas daugiau reikalaująs, ir dabar taria: vyskupas Jurgis lenkams tepataikavo; lietuviai savo teisių, jam vyskupaujant, nepraplėtė. Jei vis dėlto lenkija ir kunigija tokį ganytoją neigė ir koneveikė, tai kad patys buvo supagonėję savo politikoje. Jei kurio dvasiškio širdyje dar tebėra tikėjimo kibirkštis, jis turi kniūpsčias pulti prieš vyskupo Jurgio paveikslą ir nors dabar jo atsiprašyti. Tokių nebus, nes... nes... aš seniai palioviau tikėjęs, kad lenkų dvasiškija bebūtų krikščioniškai tikinti, nuo apačių iki pat viršūnių. Užtat Vilnijos nelenkija, nors teisių nepraplėtusi, širdimis jautė savo Ganytoją esant meilės ir teisingumo pilną ir nereikalavo, ko jis negalėjo padaryti. Lenkijos mažumos savo laukimą teisių ir teisėtumo personifikavo vyskupu Jurgiu, kaip lenkai – najezdcy[3] savo „Drang nach Kresy"[4] personifikavo vyskupu Bandurskiu, Vnukovskiu[5] ar kitu dar.

Akademijos auklėtiniai jautė savo vicerektoriaus širdį ir visą sielą esant sudarytą secundum cor Jesu[6], tikrą, ne dirbtinį krikščionį, įkūnijusį doros ir tobulybės, altruizmo, brolybės idealus, ir pasigedo jo netekę. Širdimis ir mintimis jį sekė Šveicarijos vienuolyne auklėjant sau lygius. Ir per Alpių kalnus, ten, ultra montes[7], Ryme jautė čia sėdint pajėgą. Šventasis Tėvas laikiau jį įvertino neg kas kitas. Ir reikalui atsitikus, sakyte dr. Jurgiui įsakė, kad mestų vienuolyno kliauzūrą ir paganytojautų.

Reikėjo Lietuvos Bažnyčia sutvarkyti, santykiai su nauja valstybe sunormalinti; kas to imsis? Kam pavesti? Kam gi daugiau, jei ne dr. Jurgiui, kuriam Lietuva šiaip ar taip artimiausia. Jei žmonijai pats save buvo atidavęs, tai pradedant nuo savo tautiečių. Lietuvai jis davė Marijonų ordiną, ordinui savo dvasios ir – biblioteką; visa, ką jis buvo per šešelius metus vyskupaudamas uždirbęs. 30 000 knygų Marijampolei, per daug metų tiksliai rankiotų, daugiausia litvanistikos.

Aš pavydžiu dr. Jurgiui Matulaičiui: kur jis ėjo, kur žengė, ką tik dirbo, visur ir visi gaubė jį teisybės ir brolybės apsiaustu, visas savo viltis krovė ant jo žemiškuose ir dangiškuose dalykuose. Jis turėjo visų naštą pakelti ir kažin kur kažin kam Galingam nunešti, kad likusiems būtų lengviau. Jis mirė in odore sanctitatis[8]. Ar tik žmonių širdys nebus numaniusios, kad vyskupas Jurgis galės būti ir danguje vargšų žmonelių užtarytojas? Man lengva tuo tikėti.

Dr. Jurgis, doktoratą darydamas, įgarsėjo savo mokslo veikalu. Per sociologijos kursus Kaune[9] įgarsėjo, kaip visuomenininkas. Kiti dėjo jį labai žymiu mokslavyriu, kiti talentingu veikėju, gal net reformatorium. O jis pats? Nei mokslo, nei socialiniu keliu jis nežengė. Jis pasirinko doros sritį, vidaus tobulinimą ir tik tam atsidėjo. Nujau, ar tik ne didesnį žmonijai bus palikęs šį idealizmo paminklą?! Mokslas, politika – nepastovūs; krisdami jie apgriauna ir tuos, kurie jiems tarnavo. Krikščioniškos tobulybės dėsniai – pastovūs; kas juos plečia, pats nemiršta.

Mirė dr. Jurgis Matulaitis. Labai daug kas verkia. Ir aš. Tai praeis. Nepraeis tačiau jo mirties sukeltosios žmonijos problemos. Lietuviai mąsto. Man matos, Jo mirtis sušvelnins mūsų santykius. Jo karstas – taika. Jis – amžinosios šviesos spindulys.

ARKIVYSKUPAS JURGIS MATULAITIS-MATULEVIČIUS

A. a. arkivyskupas Jurgis gimė Marijampolės parapijos Lūginėje, mokslus ėjo Marijampolėje, Kelčiuose, Varšuvoje, Petrapilyje

ir Šveicarijos Friburge. Seminariją ir akademiją išėjo lenkų pastangomis ir lėšomis – Kelčių diecezijos stipendininku. Kunigu įsišventė 1898 m. gruodžio 19 d. Teologijos magistro laipsnį gavo 1899 m., teologijos daktaro laipsnį 1902 m., apgynęs disertaciją: „Doctrina russorum de iustitia originali"[1]. (Ji išspausdinta pas Herderį)[2]. Buvo mokytoju Kelčių seminarijoje, Varšuvos Prahos[3] mergaičių gimnazijoje; tyrė darbininkų klausimą ir organizavo ten pat Prahoje katalikus darbininkus; profesoriavo Petrapilio kunigų akademijoje ir buvo pakeltas jos vicerektorium; dėstė sociologiją ir dogmatiką. 1910 m. išstojo iš akademijos ir visas atsidėjo Marijonų ordinui, kurį, paskutiniam marijonų generolui ir paskutiniam nariui kun. Čėsnai[4] mirus, dar pereitais metais buvo atgaivinęs. Neleidžiamas toje srityje dirbti Rusijoje, su visu savo noviciatu emigravo į Šveicariją ir ten prabuvo iki 1914 m. Išvažiuodamas į Šveicariją, 1911 m. Kaune davė Žemaičių kunigams rekolekcijas; pirmą kartą nuo amžių lietuviškai turėjau laimės ir aš jų klausyti. 1914 m. apsilankęs iš Šveicarijos, tokias pat rekolekcijas pirmą kartą lietuviškai davė Seinų v. kunigams Marijampolėje. Begrįžtant jam į Šveicariją, karas užklupo jį Varšuvoje ir pralaikė iki 1918 m. pavasario. Šiuo tarpu įkūrė lenkams tris marijonų vienuolynus: Bielianuose, Skorzece, ir galų gale vokiečiai leido jam grįžti į Marijampolę tenykščio vienuolyno tvarkyti. Didelėmis Lietuvių Valstybės Tarybos ir jo pirmininko A. Smetonos pastangomis, padedant Apaštališkojo Sosto nuncijui Miunchene mgr. Pacelliui[5] ir Vokiečių Centro vadui Ercbergeriui[6], popiežius Benediktas XV[7] įsakė vienuoliui Matulaičiui pasiimti ganytojo pareigas Vilniaus diecezijoje. 1918 m. gruodžio 8 d. Vilnius susilaukė pirmo pilna prasme lietuvio vyskupo. Lenkų konkordatui įsiteisėjus, vyskupas Jurgis 1925 m. liepos mėnesyje gavo atsistatydinti; tų pat metų gruodžio 8 d. tapo Lietuvos vizitatorium; 1926 m. dalyvavo Eucharistiniame tarptautiniame kongrese Chicagoje ir aplankė 92 lietuvių kolonijas. Sudarė Bažnytinę Lietuvos provinciją, rengės pabaigti tvarkyti Apaštališkojo Sosto santykius su Lietuvos valstybe, sudaryti konkordatą, bet sausio 27 d. rytą mirė, ūmai susirgęs vienagalės žarnos uždegimu. Be to, sirgo kaulų tuberkuliozu; turėjo ar

dusyk nuskustus rankų ir kojų kaulus, tačiau laikės ir dėl to nebūtų taip laiku miręs, vos 56 m. beeidamas. Raštijoje a. a. ark. Jurgis paliko du žymiu veikalu: 1) minėtąją disertaciją, labai aukštai įvertintą mokslavyrių ir paties Herderio išleistą – Europoje tai gera rekomendacija; 2) tris socialines lekcijas, skaitytas Kaune 1908 m. ir 1910 m. „Draugijos“[8] Nr. 31–32 išspausdintas, būtent: 1) „Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo“, 2) „Bažnyčia ir nuosavybė“, 3) „Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas“. Be prof. dr. Matulaičio, tose lekcijose dalyvavo dar prof. dr. Būčys, prof. dr. Mačiulis, kun. K. Šaulys, kun. J. Staugaitis ir kun. A. Kaupas-Patrimpas[9] raštu iš Amerikos. Turėjau malonumo ir aš jų klausyti[10]. Daugiau a. a. dr. Matulaičio raštų bibliografija težino vieną brošiūrą: puikų atsakymą teologijos dekanui Žongolavičiui dėl jo priekaištų ganytojui[11]. Dar yra per dukart parašęs Marijonų ordinui konstituciją ir trims moterų ordinams konstitucijas (dviem po dukart). Tai labai rimti rašto darbai. Daugiau jei ką yra spauda paskelbęs, tai nebent tik ganytojo reikalais. Aš jį vieną kartą paklausiau, kodėl jis, turėdamas tokį aiškų protą, tokio didelio pasirengimo būdamas, neduoda mūsų literatūrai ir mokslui daugiau panašių į anuodu veikalu raštų. Atsakė, kad jis nesąs rašymo žmogus, rašyti jam esą labai sunku; tik per dvejus metus varu varomas, vargais negalais prisivertęs surašyti anas tris lekcijas, kurios tik dėl to taip vėlai spaudoje pasirodė. Nėra ko abejoti, ligūstumas jam labai kliudė raštus rašyti.

Kas gavo klausyti jo, pirmojo akademijoje sociologijos profesoriaus, lenkiškas paskaitas arba Kaune lietuviškas, tas nenorės šiais pasiteisinimais patikėti. Kebliausius nuosavybės ir darbininkų klausimus jis sprendė iš pagrindų ir itin sistemingai dėstė, tiesiog žaisdamas, kaip paprastai meiliai šypsodamos savo kairės rankos nagams; retkarčiais tik flirtingai (atleiskite ordinariškumą!) pažiūrėdamas į klausytojus. Darėsi stebuklingai gera nuotaika, kad lektorius toks simpatingas ir dėl to, kaip taip lengva klausyti labai rimtai filosofinio turinio kalbos. Jei būtų buvęs stenografas ir būtų ištisai užfiksavęs dr. Matulaičio tas paskaitas, man rodės, nebūtų reikėję nė taisyti, o pasirodė, jam pačiam rei-

kėjo labai daug vargo pridėti, kol tas paskaitas spaudai prirengė. Vadinas, dr. Matulaitis turėjo labai rimto mokslinio bagažo, buvo labai inteligentingas, daug galvojęs ir kombinavęs, tai ir praktikoje taikęs, dirbdamas mokytojo darbą ar darbininkus organizuodamas, – vis dėlto rašyti buvo sunkus. Tai labai paprastas reiškinys. Prof. Jonas Baudouin de Courtenay[12], Europos garsenybė mokslininkas, kurio raštų kalba negali atsigardžiuoti, taip kalbėjęs, taip savo lekcijas skaitęs, jog studentai tiesiog dančiu griežę arba galvą susiėmę bėgę iš auditorijos. Dr. Matulaitis priešingai – jis gražiai kalbėjo.

Dėl to, kad dr. Matulaitis maža parašė, žmonija, Katalikų Bažnyčia, lietuvių tauta nėra nieko netekusi. Dr. Matulaitis buvo gyvas tarp gyvųjų, savo talentų, savo žinijos neužkasęs. Kalbėjo daug, bet kam skyrium, kuo tik domėjais. Jo vedamąjį noviciatą išėję broliai ir tėvai turėjo progos visa patirti, ko tik buvo turtingas jų vadas generolas. Ir šiandien marijonų kongregacija Lietuvoje (be Lenkijos, kitur jos nė nesama) yra kuo puikiausios krikščioniškos dvasios ir tokio mokslo, kurio neturi gal nė viena kita vienuolių kongregacija (proporcingai savo narių skaičiui): didžioji marijonų pusė yra išėję aukštąjį mokslą ir pažymėti daktarų laipsniais. Jų biblioteka šiandieną su 50 000 rinktinių knygų yra kiekybės ir kokybės pirmoji Lietuvoje. Jų vedamoji Marijampolėje gimnazija pirmoji auklėjimo prasme, o gal ir mokslo rezultatais. Tai a. a. arkivyskupo Jurgio palikimas, ir jei daugiau nieko nebūtų, pakaktų, kad jo vardas lietuvių kultūros istorijoje būtų šviesiai įrašytas.

Bet tai tik viena dalis velionies palaikų. Jo vardas neišskiriamai susipynė dar su Lietuvių valstybės restitucija, su jos Vilniaus ideologija, jog ji – valstybės sostinė, o ne Lenkų užkampio miestelis. Čia jis parodė didelį savarankiškumą. Ministeris pirmininkas prof. Voldemaras[13] pareikalavo iš jo, kad, sakydamas pirmąjį pamokslą, pradėtų lietuviškai ir taip pažymėtų Lietuvos valstybiškumą. Buvo net spaudžiama. Dar už miesto šis reikalavimas buvo įteiktas. Vyskupas M. tačiau, sutikdamas su valstybiškumo principu, pasiėmė praktiškumo principą ir iš pat pradžių išvengė lenkų kunigų ruošiamo jam skandalo. Agitatoriai

jau stovėjo katedroje. Bet vyskupas pradėjo pamokslą daugumos sulenkėjusio Vilniaus kalba – lenkiškai. Tačiau kad ir antroje vietoje prabilo lietuviškai, agitatoriai sušuko minioje; bet kun. Maciejevičiui[14], kurs išėjo su vyskupu į sakyklą neva garbės asistencijoje, mostelėjus, viskas nurimo, ir galima buvo pabaigti pamokslas. Bullos pirmą kartą Vilniaus katedroje buvo paskaitytos ir mažumų kalba: lietuviškai ir gudiškai.

Šitie gerai nustatyti santykiai ir būtų palikę, kad nebūtų užplūdę varšuviečiai. Tada ir kun. Maciejevičius, veržęsis į Vilniaus dignitorius, o vyskupo Jurgio nepriimtas, griežtai persimetė lenkų pusėn ir pradėjo sistemingai koneveikti savo ganytoją Varšuvos endekų laikraščiuose. Kiti dvasininkai, nors jam ir ko nepadėjo agituoti, diskretiškai tylėjo ir kviečiami protestuoti atsisakydavo. Ujimas spaudoje Maciejevičiaus, Žongolovičiaus ir kitų, daugiausia visokiais kriptonimais: X. Y. Z. ir k., dažnai ir atvirai (teologų dekano) garbės lenkų kunigijai nepadarė ir bus neišdildoma juodymė jų sąžinėje ir herbe.

Savo širdyje vyskupas Jurgis buvo tikras ir atviras lietuvis, kuo palankiausias lietuvių tautai, kuo rūpestingiausias dabotojas jos gerovės, kultūros, moralybės. Tačiau jis nebuvo tautininkas, specifiškai tą žodį suprantant. Jis buvo visos žmonijos darbininkas, nes buvo katalikiškosios, vadinas, visuotinės Bažnyčios tarnas. Jam prikaišiojama, jog jis per uoliai tarnavęs Romai. O kam gi jis turėjo tarnauti? Jis, būdamas Romos katalikas? – Varšuvai, Maskvai, Kaunui? Tada jis būtų buvęs ministeris, ne vyskupas. Čia joks priekaištas. Reikia juk žmonių, kurie būtų nenusidažę politika; juk baigiame užtrokšti tos politikos glėbyje. Visi šaukia, kad kunigija būtų laisva nuo politikos, o kai ji ima palaikyti pasaulinės organizacijos disipliną, šaukia tai esanti Romos politika. Masonų organizacija ne politika, socialistų – ne politika, tik katalikų – politika.

Būkime a. a. arkivyskupui Jurgiui Matulaičiui-Matulevičiui teisingi: jis buvo toks, koks turi būti geras dvasininkas.

TRYS DIENOS OKUPUOTOJE SOSTINĖJE

Vasario 16 d. pavakare, kuone tą pat valandą, kurią 1918 m. jis pirmas pasirašė nepriklausomos Lietuvos paskelbimą, Vilniuje, Lietuvių poliklinikoje, pasimirė dr. Jonas Basanavičius. Vilniaus lietuviai buvo tą valandą susirinkę Lietuvos Nepriklausomybės šventės švęsti. Jau buvo bepradedanti dainininkė savo giesmę, štai Lietuvių laikinojo komiteto pirmininkas dr. D. Alseika[1] pamojo sustoti ir praneša pilnai salei publikos liūdną žinią, dėl kurios visos pramogos, nors kilniausia proga sumanytos, turi sustoti. Salė nepasakė nieko: kapų tyla, nuleidę galvas išėjo publika pro duris; nė vienas žodis neišspruko nė rūbinėje, kol visi taisės. Lietuvius Basanavičiaus mirtis prislėgė, kaip našlaičius. Tai neperdėta.

Dideli nekrologai per visus lietuvių, lenkų ir k. laikraščius jau rytą paskelbė visiems mirus Lietuvių Tautos atgimimo Patriarchą – Patriarcha Odrodzenia Narodu Litewskiego. Tą pačią dieną žinia pasiekė ir Varšuvą. Gilia lietuvių gedulo nuotaika apsikrėtė ir kiti Vilniaus gyventojai. Visi, kas tik išmanė, koks didis buvo velionis, kokią rolę buvo pavaidinęs Lietuvos istorijoje, viską pamiršę, tučtuojau pagerbė Joną Basanavičių nekrologais, plačiomis biografinėmis žiniomis ir savais atminimais. Visi politikos ir diplomatijos sumetimai atkrito. Visiems buvo aišku, visą Lietuvą nuliūsiant ir pulsiant paskutinį kartą žvilgterėti į tą veidą, ramų, skaistų, optimistišką ir... paslaptingą. Visi žinojo Joną Basanavičių nešiojusis aukščiausius visos lietuvių tautos tautiškus pasiilgimus kultūros ir laisvės. Nei okupuotosios Lietuvos piliečiams, nei jos vyriausybei nebuvo keista ar užgaulinga, kai lietuvių laikraščiai savo pagarbą ir prisirišimą reiškė kilniausiais epitetais. Lietuvių tautos Gaivintojas, atgimusios lietuvių tautos Vadas, didis lietuvių tautos Žadintojas, lietuvių tautos Švietėjas, lietuvių tautos Mokytojas, mokslo šviesos Skleidėjas ir k. k. mirgėte mirga laikraščių lapuose. Taigi Vilniaus vyriausybė, sako, būtų ir pati atidariusi sieną važiuojantiems į laidotuves. Varšuvos vyriausybė iš pradžių lyg pasvyravo, gavus

mūsų prašymą per Paryžių; pareikalavo sąrašą, ką ne ką išbraukė, kitiems leido įvažiuoti į Vilnių; paskui proskripciją sumažino, neįsileisdama tik vyskupo Kuktos[2] ir dar dvylikos žmonių. Kokiuo sumetimu vienus leido įvažiuoti, kitų neleido, buvo sunku susiorientuoti. Viena tebuvo aišku: iš pradžių nenorėta, kad didelė daugybė lietuvių demonstruotų Vilniuje. Čia supuolė taktas su mūsų vyriausybės pasielgimu: ji irgi nevelijo, kad daug kas pasinaudotų leidimu. Šiuo atžvilgiu lietuvių visuomenės atstovų pakilimas nieko nauja ar keista neparodė. Taip turėjo būti ir jei kitaip būtų buvę dėl vienos ar antros pusės užsispyrimo, būtų buvę blogiau, bent netaktingiau.

Tad iš Kauno sekmadienio (II 20) rytą ypatingu traukiniu išvažiavo visų viso 12 Kauno visuomenės atstovų. Kiti vežės vainikus, kiti tik kaspinus vainikams. Viso delegacija vežės 20 vainikų.

Delegacijos nuotaika buvo neaiški. Daug temperamento, daug pasiryžimo, daug prietelingumo, bet maža tikrumo, kas pereis sieną, nes tie leidimai buvo neaiškūs. Visai kitokia nuotaika susidarė ligi tik privažiavome prie demarkacinės linijos. Liniją sudaro dvi netašytos menkos beržinės kartys ant tokių pat kuolų, žabais apipintų. Kitur nuo ožkų tvirtesnę daro užtvarą, o į abipus kelio po keletą žabų įkišta, kaip per Nemuną, kur yra ekerčių. Tai mus gerokai prajukino – tai tau ir „siena" dviejų nepriklausomų valstybių, esančių karo padėjime. Labai reikšminga ir simbolinga: per Lietuvos kraštą tokia tik siena gali eiti. Viskas reiškė laikinumą; ne taip, kaip tarp Lietuvos ir Vokiečių, kur ravais užkasta, didžiuliais akmeniniais stulpais užstatyta, šlagbaumai maliavoti. Vievio pereinamąjį punktą „saugo" sargybos už kilometro nuo linijos – mūsiškiai Skirmunliškiuose, lenkai – nežinau, kokiame kaime.

Sutikt buvo atėję du lenkai kareiviai su šautuvais ir atsistoję prie ožkų tvoros. Paskui atvažiavo jų viršininkas „porucznik"[3]. Aukštas, gražus karininkas su randu per veidą. Iššokęs iš važelio, labai mandagiai pagerbė kiekvieną delegacijos narį skyrium, patikrino pavardes, tačiau pridūrė, esą įsakyta į a. a. Basanavičiaus laidotuves praleisti visus, kas tik bus paketinęs važiuoti.

Net ir vyskupo Kuktos nepraleidimas buvęs ne daugiau kaip nesusipratimas. Ir ar negalima esą jo kaip nors atkviesti? Anapus linijos jau laukė kitos „furmankos"[4], lenkų sargybos sukviestos. Jų atvažiavo daug, nes laukta bent 24 žmonių; laukta nuo pat ankstyvo ryto. Pinigų Vilnijoje esama daug mažiau neg pas mus, tai labai mielai puolė ten, kur galima laimėti keletą zlotų. Zloto kursas kuone per pusę pigesnis; doleriui = 9 zlotai, o nominaliai turėtų būti = 5 zlot.

Patekome į Zaviasų sustojimą, kur iš Lentvaravo[5] vaikščioja vienas trečios klasės vagonas, nuveždamas keliauninkus į Varšuvos traukinį. Mums tačiau iš pat Vilniaus atsiuntė vagoną pirmos klasės ir atvažiavo sutikt du studentai lietuviai. Lentvarave mūsų vagoną prikabino prie traukinio, sulaikydami jį visam ketvirčiui valandos ar net ilgiau. Įsėdo ir Vilniaus starosta[6], kurs automobiliu buvo atvykęs į Zaviasus. Jis buvo susirūpinęs, kad vyskupas Kukta palieka neįleistas, ir darė visa, kad tik ta „nieporozumienie"[7] būtų atitaisyta.

Vilniuje atidarė tiesųjį įėjimą, ne per tunelį. Išlipę išvydome du špaleriu vilniečių nelietuvių, tylių, tačiau palankių. Jie nepasakomu įdomumu žiūrėjo į didesnį būrį lietuvių, pirmą kartą po Želigovskio „bunto"[8] atvykusių iš anapus sienos. „Granicę otworzono"[9], šnibždėjo kits kitam. Ir buvo jaučiama, kaip jie dėl to patenkinti, nes Vilnius be Lietuvos liūdnas ir negyvas, o Lietuvos sostine būdamas, tuojau išaugtų iki Dancigo; taip sako patys vilniečiai lenkai.

Vilniaus storasta prieky automobilių atvedė penkis mūsų automobilius iki pat Poliklinikos. Čia jau seniai laukė pasiruošusi lydėti procesija. Didžiausia minia kantriai stovėjo smarkiame 20°C šaltyje. Karstą jau radome užvožtą, bet iš abiejų pusių ties galva buvo langeliai, tai velionis buvo matyti. Jonas Basanavičius buvo perjuostas per petį plačiu valstybinių spalvų kaspinu, kaip koks feldmaršalas. Tai labai pritiko. Nė vienas delegacijos narys nesusilaikė nepravirkęs, pasižiūrėjęs į tą Tautos Vadą, lyg tik dabar pasiruošusį stoti priekin.

Prasidėjo ekspertacija. Delegacijos nariai negalėjo atsiginti sveikinančių, glamonėjančių, bučiuojančių, ašarojančių vilniečių

lietuvių. Jų taip pat būta netikrų, ar atvažiuosime, o laukta, o pasiilgta, kaip brolių iš už jūrių. Vos galėjome išlaikyti pride-ramą rimtumą; ir pačiam mūsų liūdėjimui netiko tie ašaringi džiaugsmai; aš juos laikiau bendros nelaimės, ne bendro apsi-džiaugimo ašaromis.

Katedroje katafalkas švietė šimtais žvakių. Visą jį tuojau ap-klojo vainikais, ir vis naujų nešė. Galop jų buvo 63.

Mums priimti Laikinojo lietuvių komiteto pirmininkas dr. D. Alseika paruošė vakarienę, dalyvaujant daugybei Vilniaus lietuvių. Besišnekėdami sulaukėme pirmos valandos nakties. Nesinorėjo nė miego.

Rytą $9^1/_2$ val. prasidėjo gedulo pamaldos. Iš kaimo atvyko ne-maža kunigų su Trakų, Švenčionių, Benekainių dekanais. Jie jau žinojo mūsų nuotaiką. Jų turima radijo priimtuvai, tad doc. Tumo pranešimo II 17 d. vakarą klausyta ne tik Vilniuje pas d-rą Alseiką ir pas kun. Bieliauską[10], bet Trakuose ir Kalesninkuose. Aš pirmą kartą įvertinau radijo – žinias, tas laisvas, niekieno necenzūruo-jamas ir greitas. Jų klausyti iš tolo, jausti, jog per šimtą kilometrų tau kalba mylimas ar gerbiamas žmogus, esama itin gera.

Mišias su visa asistencija pantifikališkai laikė pats arkivysku-pas Jałbrzykowskis[11], bet pralotų stalėse nebuvo matyti nė vieno kapitulos nario: nei Michalkevičiaus, nei Hanusavičiaus, nei Žongolavičiaus[12], kurie buvo ar dėjos lietuviais; iš kitų ko ir bereikalauti. Tai pasergėjo demokratų „Kurier Wileński"[13] ir pasakė Vilniaus pralotams pamokslą „Niewłaściwe stanowis-ko"[14]. Kitą rytą endekų laikraštis „Dziennik Wileński" pasitei-sino[15], kodėl kapitula nebuvusi per pamaldas; būtent, kad jis nebuvęs to vertas, nes įdavinėjęs kapitulą valdžiai, ir pakartoja du dokumentu, kitkart 1920 met. kun. Maciejevičiaus[16] jau pa-skelbtus Vilniuje. Tai bene vienatinis bus laikraštis, kurs Basa-navičiaus atminimą aptemdė. Ir piktas pajuokė šv. Jono kleboną Garbės kanauninką Milkauskį[17], kurs su kanauninku Tumu sė-dėjo stalėse ir su mantoleta nulydėjo velionį į pat Rasų kapines: „niezwykła gorliwość"[18].

Šaltis tą dieną pasiekė žemiausio šiemet laipsnio, – 23°C. Dauguma, neturėdami kuo gerai apsivilkti, parbėgo namo. Prie

kondukto[19] vis dėlto liko didžiulė minia lydėtojų ir špalerai žiūrėtojų. Tie žiūrėtojai laikėsi ramiai, palankiai, visai ne taip, kaip kitkart pakurstomi agitatorių. Kan. Milkauskis parsigabeno daugiau moralio turto neg endekuojanti kapitula: jį lietuviai parlydėjo savo simpatijomis ir gilia pagarba; tautų santykiuose tokie asmens tepavaidina žymią rolę, ne „Dz. Wil." rašytojai.

Pagaliau a. a. Basanavičių į kapines palydėjo ne tas vienas lenkas kan. Milkauskis, bet universiteto profesoriai su buv. rektorium Zdziechowskiu, senatorium Krzyżanowskiu, redaktorium L. Abromavičium, laikraštininku Wysłouchu (Šecho brolvaikiu), Świechowskiu ir kitais[20]; jų laikraštis suskaitęs apie 100. Tai ir kapuose tarpe daugybės kalbų lietuviškai buvo keletas lenkiškai: minėtųjų senatoriaus Krzyżanowskio ir red. L. Abromavičiaus ir k. O jų turinys tiek buvo kilnus, kuklus ir žmoniškas, jog lietuvių atmintyje paliks per ilgus metus.

Pačią poetingiausią kalbą pasakė kun. Stankevičius[21], Seimo atstovas, gudiškai. Kalbėjo ir žydiškai vienas laikraščio bendradarbis.

A. a. Basanavičius gavo pačią vaizdžiąją vietą Rasų kapinėse, priešpriešais bažnyčią, prie pat didžiojo tako. Tai ir paminklas jam derės pastatyti nors kuklus, vis dėlto norsgi dailiškai įstabus.

Vakare didžioje Paliesio klubo salėje buvo a. a. Basanavičiui paskirta Akademija. Doc. J. Tumas $1^1/_4$ val. kalbėjo apie Basanavičių – tautos simbolį. Prof. Janulaitis[22] apie reikšmę L. Mokslo Draugijos lietuvių visuomenei, ypač jaunuomenei. Red. Abromavičius lenkiškai paskaitė atminimą, o p. Wichert-Kairiūkštienė[23] tam atsitikimui sukomponuotas eiles lenkiškai; jos turiniu ir karšta deklamacija padarė publikai kuo giliausį įspūdį. Jos bus išspausdintos Kaune.

Akademijai pasibaigus, mūsų operos artistai davė vilniečiams koncertą, akompanuojant kompozitoriui p. Galkauskui[24]. Vilniečiai ilgai nepamirš p. Grigaitienės ir p. A. Sodeikos[25] giedojimo per vyskupo mišias Katedroje ir klubo salėje. Aš pirmą kartą girdėjau mūsų artistus, dainuojančius tokiuo palankumu publikai.

Kitą vakarą buvo pas dr. Alseiką rautas. Sukviesta buvo lietuviams palankiausi visų tautų žmonės – lietuviai, lenkai, gudai ir

žydai; visų nuotaika buvo kuo kilniausia, gausingos kalbos vertėtų pakartoti stenografiškai.

Trečią dieną po pietų delegacija grįžo namo vėl p. Vilniaus starostos lydimi, taip pat daugelio lietuvių: Alseikų, Stašių[26], studentų ir kitų į Zaviasų stotį, parsiveždama malonaus įspūdžio, jog Vilniaus gyventojų nuotaikos pakitėta.

VILNIUJE NUSIRAMINUS

Aš nemaniau, kad lietuviai būtų taip pasiilgę savo Vilniaus, savo sostinės, kiek pasirodė, atsiradus prógos nuvažiuoti į a. a. dr. Jono Basanavičiaus laidotuves[1]. Tenka pasigailėti, kad per valdžių nesusipratimą tą savo sostinę tegavo pamatyti dvylika žmonių. Būtų buvę vis tiek pat, ar vienas, ar du, ar trys tuzinai būtų pakvėpavę didelio, gražaus miesto kvapu.

Kauno kurmarausyje glūdėdami, matydami, kaip jis ir neturte auga, gerėja, plečias, mes lyg pamirštame savo Vilnių, kad jis jau išsiplėtęs ir turi daug daugiau šansų tapti dideliu miestu. Patys Vilniaus lenkai sako: kad Vilnius būtų valstybės sostinė, jis per dešimtį metų pavytų Dancigą didumu ir reikšme. Dabar Vilnius nuo pat pradžios karo, per ilgus keliolika metų stovi sustingęs, tepasistatęs vienerius naujus namus. Žmonių maža. Varšuvos traukiniu teatvažiavo dvejetas žmonių. Ir išvažiavo vos keletas. Ką gi Varšuva čia veiks? Nei pramonės, nei prekybos. Vieni valdininkai ir kariai tevažinėja tarnybos reikalais. Butų esą galima gauti mažiau kaip už pusę prieškarinės kainos, nors jau pavelyta imti 56 % prieškarinės.

Vis dėlto netiesa, kad šitas mūsų miestas esąs nususintas. Ne, jis tebėra toks pat, kokį mes jį palikome prieš septynerius metus. Dar trotuarai pernai gražiai pataisyti ir kanalizacija toliau daroma. Mickevičiaus, Jogailonų gatvėse ir Pohuliankoje namai dideli, 4–6 aukštai, stilingi, patogūs, su savo pompomis vandeniui varyti; tokių nebūtų gėda nė Rygai ar kuriam kitam gražiajam miestui. Dvi upės aukščiausiais krantais, skverai, apvalyti

nuo visokių Muravjovų[2], piliakalnis, senovinė lietuvių šventykla bazilika, – ak, kaip visa tai gražu, patogu ir kilnu! Na, ir tiek jauku, jog, anot vieno Rygos politechniką išėjusio, jei verta kuriame pasaulio mieste gyventi, tai nebent tik Rygoje ar Vilniuje; daugiau niekur.

Aš svaigte apsvaigau, kai man pasiūlijo delegatu važiuoti į Vilnių ir paklausė, ar sutinku. Dievuli brangus! ką čia ir beklausti: keliais būčiau ėjęs pamatyti Vilniaus, kur tiek metų dirbau ir gyvenimu džiaugiaus...[3] Ir atgijau dvasia, vos tik Aušros Vartus pravažiavęs, vos tik pirmąją aikštę išvydęs. Aš savo jausmą tegaliu sulyginti su anuo jaunystės jausmu, kada 20 metų bernaitis grįždavau iš mokslų gimtiniame Malaišių kaime laisvai, tarp mylimų ir mylinčių savųjų pasispardyti. Buvo noro bėginėti, sėdinėti, dairytis kiekvienoje vietelėje, sveikinti ir broliškai bučiuoti kiekvieną sutinkamą, ar jis būtų lietuvis, ar lenkas, ar žydas, ar gudas.

Radau ir kiek skirtumo: Vilniaus pasiduota lenkų kultūrai ir valstybiškumui. Per visas tris dienas aš nebeišgirdau Vilniuje nė vieno rusiško žodžio. Joks žydas neprasitaria kitaip kaip saviškai arba valstybiškai. O pas mus! Juk Kaunas – tai Berdičevas[4]: pusės gyventojų rusų kalba – „rodnoj jazyk"[5]. Vilniečių nebesakoma: „baba przyszedszy"[6], kalba taisyklingai lenkiškai ir visai pakenčiamai taria. Tai jau nebe mano Vilnius; su „baba przyszedszy" man buvo jaukiau, nors ir juokinga. Dabar joks lenkas nebesitvertų už galvos, girdėdamas vilniečių lenkišką kalbą, kaip karininkai 1920 m. stverdavos, tardami: „Jak mamę kocham, nic podobnego nie słyszałem!"[7]

Ir Vilniaus lietuviai pramokę lenkiškai, bet neužmiršę ir lietuviškai. Jų kalba taip pat pagerėjusi, labiau raštiška. Matyt, skaito savo leidžiamus laikraščius ir gauna geros prógos pasišnekėti su inteligentais. Jie mums, kaip tolimieji vieta, yra artimesni dvasia. Mes jų pasiilgę, jie mūsų pasiilgę. Kitas sveikindamos net apsiašaroja. Graudu, ką ir besakyti, matant sieną, perėjusią per vidurį kluono. Jokių patogumų, tik vienos prógos rietis. Tas vienas kultūros darbas ir teramina vilniečius lietuvius. Todėl ir padirba jo daugiau, neg kad blaškytųsi po partijas ir politikas.

Vilniečiai sudaro pavyzdingesnę lietuvių šeimynėlę neg mes, kauniečiai.

O ir nelietuviškai kalbančių ten esama tokių lietuvių širdimis, tokios ramios, lėtos nuotaikos, tokio blaivaus jausmo ir blaivios minties, jog savaime galvos jiems linksta. Redaktorius Liudvikas Abromavičius, senatorius Krzyżanauskas, kanauninkas Milkauskas, Seimo atstovas kun. Stankevičius, Świechowskis, Svianevičius[8] ir daug kitų mums rodės žmonės kaip tik kurti, ne ardyti. Ir tos rūšies žmonių daugėjama. Seniau, sako, tebuvo L. Abromavičius ir T. Vrubliauskas[9]; o dabar, žiūrėk, kiek jau kalba taip, kaip tiedu kalbėdavo.

Iš kur jų atsiranda? Jų ir būta, tik per sąmyšį buvo pablūdę. Kai susinormavo laikai, kai maištininkai kurstytojai it gyvatės sulindo atgal į savo urvus savo pačių seilėmis nuodytis, vilniečiai vėl atvirto žmonėmis, tikrąja to žodžio prasme, kuriems dabar miela ir negėda ranka ištiesti. Ir man dabar aišku: šitiems žmonėms būtų gera ir su lietuviais, o mums būtų gera ir pakenčiama su šitokiais žmonėmis. Mes neagituodami, nieko prieš nieką nekurstydami, galėtume dirbti rimtą bendrą kultūros ir valstybės darbą ir net, pavyzdžiui, džiuginti kaimynus. Vilniaus žemės gyventojų, be skirtumo jų kalbos: lietuviškos, lenkiškos, gudiškos, žydiškos, esama tolygios nuotaikos, tolygaus būdo. Tik prakeiktoji politika visus juos ardo ir gadina didžiausiai žmonijos skriaudai.

Nejaugi niekados nepaims viršaus šitos rūšies žmonės ant destruktorių. Juk laimino Kristus žmones ramios širdies: jie tik Dievą regėsią... pirmiausia tose pat savo širdyse, o paskui beesantį tarpe dviejų trijų, kurie tik sueina Jo vardan. Reikiama krikščioniškos etikos ir ja pagrįstos kultūros, ir atsimainys žemės paviršė...

Su tokia malda sugrįžau namo; su slogu, bronchičiu, laringičiu, bet ir su didele ramybe širdyje. Tautiečiai, nenustokime vilties – viskas gali pasibaigti geruoju!

VYSKUPAS KAZIMIERAS PALTAROKAS

Linkuvietis Kazimieras Paltarokas gimęs 1875 m. spalių 10 d. Taigi dabar eina 52-rus metus. 1889–1894 m. mokės Mintaujoje, vokiečių gimnazijoje, 1894–1898 – Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune, 1898–1902 m. – kunigų akademijoje Petrapilyje ir išėjo ją su teologijos magistro laipsniu. Kunigu įsišventęs kovo 9 (22), taigi jau prakunigavęs yra pusę amžiaus. Būdamas pačiame gražume vyriškųjų metų, kada neramiosios dienos jau pergyventos, o iki senatvės lieka antra tiek, dar bent 25 metai, vyskupas Kazimieras, tikėkime, ir darbų nudirbs antra tiek, kiek jau yra iki šiol nudirbęs iki gavęs ganyti nemažą Panevėžio vyskupiją; 370 tūkstančių katalikų 69 parapijose, 39 filijose ir 4 rektoratuose[1] su 160 kunigų.

Kai 1926 m. balandžio 5 d. buvo įsteigta Lietuvos bažnytinė provincija iš penkių vyskupijų ir Klaipėdos prelatūros, visi vienu balsu spėjo vieną vyskupiją teksiant valdyti Žemaičių katedros kapitulos gremialiam kanauninkui[2] Kazimierui Paltarokui. Neapsiriko ir paskui niekas netarė prieš tai nė pusės žodžio: taip turėjo būti; tai patvirtino ir anos didžiulės minios, kurios su nepaprastu džiaugsmu dalyvavo iškilmėse, gegužės 30 d. sėdant jam savo sostan. Jo čia laukta iš pat jaunų jo dienų, gangreit per visus anuos 25-rius metus, nes nuo pat pradžios savo kunigavimo kun. Kazimieras ėjo tiesiai į vyskupo sostą. Absurdiška būtų manyti kun. Kazimierą iš pat pradžios turėjus vyskupišką programą. Nė sunkiausiai sergąs megalomanija jaunas kunigas neturi tokių ketinimų; iš paprasto kunigėlio nereikalaujama tokių plačių užsimojimų, kaip iš paprastojo eilinio kareivio – svajoti, kad taps generolu. Dvasiškajame pašaukime esą antraip: kas labai nori iškilti vyskupu, niekados neiškyląs. Į vyskupo sostą kelią tiesia darbai, pati kandidato gyvenimo tvarka, tinkamas pasiruošimas, o ne užgaidas, ne tuščias garbės troškimas, tuščias pasidžiaugimas titulu.

Kun. Kazimierą Paltaroką vyskupu būsiant spėjo kiti, kurie, iš šalies stovėdami, matė darnų jo gyvenimą, uolų darbštumą ir

ypatingą palinkimą sistemingai dirbti pastoracijos darbą. Iš pat pradžių, ligi tik buvo paskirtas mokyklų kapelionu ir parapijos vikaru Liepojoje (1902), kun. Kazimieras pastoracijos tikslą pasirenka tuo vienu viso savo gyvenimo tikslu. Ima šviesti auklėti jaunuomenę ir šiaip jau tikinčiuosius Rymo katalikų religija ir nuo to jau nebeatlyžta per visą savo amžių. Tai gyvu žodžiu.

Čia mums bus įdomiau pasižymėti literatiškieji kun. Paltaroko gabumai: jie įvedė jauną auklėtoją į plačią vagą, kuri palietė ne tą vieną Žemaičių vyskupijos kampelį, Liepoją ar Surviliškį, bet perėjo per visą Lietuvą. Kun. Paltarokas moko žodžiu šen ar ten būdamas, o jo mokymą girdi visi kiti pakraščiai, nes ką gyvu žodžiu pasako, tą esti pirma ar paskui ant popieriaus surašęs ir knygomis plačiai paskleidęs. Aš stingu davinių, kada ir kur buvo pradėti ir nudirbti gausūs kun. Paltaroko literatūros darbai; man tėra chronologija jo leidinių, būtent kada jie iš tolimų nuošalių išsiveržė į platųjį pasaulį, patys ėmė dirbti pastoracijos darbą visai Lietuvai. Štai didumas kun. Paltaroko bibliografijos. Smulkmenų sulyginti nebuvo daug ir tas vėliau sulasysime:

1910 m. 1. „Girtuoklystė – nesveikata", 26 pusl. 2. „Girtuoklystė – nedorybių versmė", 20 p. 3. „Girtuoklystė – neturto motina", 16 p. A. Petronio[3] knygynas 1921 m. visas tris brošūras išleido bendru vardu: „Trys tiesos apie girtuoklystę", 64 p. Trečioji dalis dar pirmiau buvo antrą kartą išspausdinta, tai dabar ėjo trečiu kartu.

1911 m. „Sakyklai Vadovas", 1 tomas, 357 p.; 2 t., 384 p.; 3 t., 258 p. Viso 138 pamokslai, kurių dalis dar pirmiau buvo pasirodę „Vadove"[4], 4 t., Švč. P. Marijos pamokslų rankraštis žuvęs karo metu. Šitie katekizmiškieji pamokslai seniai išpirkti ir belaukią antros laidos, nes turiningiau ir įdomiau išdėstyti tikėjimo tiesos, kaip kad yra išdėstęs kun. Paltarokas, vargu bau kam greitai seksis. Be kun. Paltaroko, mes teturime kun. Juozapo Rimeikio[5] „Katechetiškus pamokymus", knyga I, 357 p., 1906, Vilniuje, ir knyga II, 191 p., Tilžėje, 1907 m. Kun. A. Vytarto[6] (X.) „Pamokslų ant didžiųjų metinių Viešpaties švenčių", Tilžėje, 1893 m., 158 p. beveik nebegalima gauti.

1912 m. 1. „Šventoji Senojo Įstatymo Istorija", 1912 m. 2. „Šven-

toji Naujojo Įstatymo Istorija". Gimnazijoms. Jų 1 išėjo 1927 m. V laida, o 2 – IV laida.

1913 m. ir 1914 m. „Draugijoje"[7] ėjo „Socializmas", paskui ir skyrium pasirodė. 1921 m. A. Petronio knygynas jį padidintą iki 306 p. atspausdino.

1916 m. „Tikybos mokslas".

1916 m. „Tikybos pirmamokslis", patvirtintas Lietuvos vyskupijoms, 32 p. Jo VII laida pataisyta išėjo 1927 m. (100–120 tūkst.), o VI laida 1923 m.

„Šventoji Senojo Įstatymo Istorija". Pradedamosioms mokykloms.

1917 m. „Šventoji Naujojo Įstatymo Istorija". Pradedamosioms mokykloms. 1922 m. jų abiejų išėjo VI laida, o 1927 m. VII pataisyta laida, 78 p.: „Šventoji Senojo ir Naujojo Įstatymo Istorija".

1918 „Katalikų Tikybos Katekizmas", patvirtintas Žemaičių vyskupystei. 1925 m. jo išėjo V laida, 132 p.

1920 m. „Draugijoje" ir skyrium: „Labdarybės tvarkymas kitur ir Lietuvoje".

1921 m. „Visuomeninis kunigo veikimas", 96 p., A. Petronio knygyno leidinys.

1922 m. Kan. K. Paltarokas pakviestas pastoralinės teologijos dėstyti Lietuvos universitete. Dėstė ir savo papratimu savo paskaitas surašinėjo. Ir ėmė susidaryti sisteminis ir komplektinis to mokslo kursas iš naujausių Europos šaltinių.

1925 m. ėmė rodytis atskiros jo dalys. Tad „Tiesos Kelyje"[8]: Vaikų pastoracija. Mokymas vaiko maldos. Vaiko mokymas tikėjimo tiesų. Vaiko mokymas įsakymų. Vaiko mokymas nekaltybės, – teisingumo, – mišių klausyti, – abstinencijos. „Vaikų globos įstaigos".

„Lietuvos Mokykloje"[9]: „Seksualinis jaunuomenės švietimas".

1926 m. ten pat tęsinys. Pagaliau skyrium 48 p. „Tikybinis vaikų auklėjimas". Ir skyrium 16 p.

„Tiesos Kelyje": 1) „Našlaičių prieglaudos", 2) „Našlaičių globa šeimynose" ir 3) „Vaikų draugija".

Visiems šitiems raštams sudaryti sunaudota labai apsčiai medžiagos keliomis Europos kalbomis. Autorius labai kuklus.

Jis savo „Socialio klausimo" įžangoje prisipažįsta: „Nedaug ką čia tepridėjau; daugiausia ką kitose knygose radau plačiai parašyta, tai trumpiau ir gal kiek aiškiau tam tikroje tvarkoje išdėsčiau". Ir sąžiniškai surašo visus autorius, iš kurių kiek tiek buvęs pasimokęs prieš parašydamas didžiulį savo veikalą. Lietuvių šiuo klausimu literatūra griežtai visa sunaudota. Kan. Paltarokas sakos lyg kompiliavęs savo raštus iš kitų. Kritika tačiau teisingai nesutinka jų vadinti vien tik kompiliacijomis. Juk ir visi kiti rašytojai, anot to anekdoto, iš keturių gerų knygų parašo penktą nevykusią; skirtumo tiek, kad kan. Paltarokas iš dešimties ir daugiau dažnokai menkesnių knygų parašo keliolikta gerą knygą. Vadinas, kan. Paltarokas prieš dėstydamas kurį dalyką gyvu ar ypač rašytu žodžiu giliai studijuoja jį, ir tai teparodo, ko esti iš kitų išmokęs. Ir šitą tariamosios kompiliacijos darbą (prie jos joks kitas mokslo vyras neprisipažintų) padirba tiek vykusiai, jog tos pačios Europos literatūros mielai ir su didele sau nauda šiuos raštus atgal pasisavintų. Kan. Paltarokas – gilus eruditas, daug mokosi, o svarbiausia, kad paskui sugeba tuos pačius dalykus „gal kiek aiškiau" išdėstyti, mes pasakysime – daug aiškiau ir nuosekliau, be nereikiamojo balasto. Taip padaryti tegali aukštos inteligencijos žmogus, pats giliai ir originaliai galvojąs. Tiek Šventraštį ir katekizmą, tiek socialį ar pastoracijos klausimą kan. Paltarokas dėsto savotiškai, savo metodu, toli pralenkdamas pirmiau dėsčiusius tuos pat dalykus. Net jo katekizmai ne sausos gatavos formulos be sąryšio tekste, o šv. Istorija ne kurioziški epizodai, bet tampriai sumegzti su pirmutiniuoju tikėjimo šaltiniu – Šventuoju Raštu. Originale autorius ištisus autentiškus tekstus deda savo katekizminei formulai pagrįsti. Taip tikėjimo ir moralės principai juo labiau rodos dieviškuoju autoritetu pagrįsti, o ne šiaip jau katecheto formuluoti. Socialį klausimą sprendė ir eksplikavo, žinoma, ortodoksiškai, kaip didieji Europos katalikai sociologai. O prof. K. Paltaroko pastoracijos kursas, kai bus pabaigtas, bus visa to dalyko enciklopedija, paltarokiškai, iš naujausių šaltinių turiningai sudaryta. O pabaigta tikrai bus, nes k. K. Paltarokas pradėtojo darbo nepalieka įpusėjęs; arba jo visai nesiima, arba pasiėmęs nudirba iki galo.

Per 17 metų K. Paltaroko pastoracijos knygos gausingai skaičium vardų ir dar gausingiau skaičium egzempliorių plito po Lietuvą, veikė naudingai ir sudarinėjo jų autoriui labai pastovią opiniją. Lietuvių visuomenė, žinoma, katalikiškoji, ortodoksinė, ypač arčiau pažinę jo asmenį profesijos draugai kunigai, labai anksti ėmė įspėti kunigą Kazimierą būsiant „episcopabilis"[10]. Dar tada, kai ketverius metus (1902–1906) pasidarbavęs Liepojoje, bėgo, netekęs sveikatos, iš didžiojo kalbėjimo į antraeilę parapijėlę vikaru, draugai lydėjo jį optimistiškai. „Miestą pažinęs, tegu dabar arčiau pažįsta ganomąjį kaimą: tai bus jam reikalinga. Kun. Paltaroko karjera nepasibaigs Surviliškyje!" Ir paskui niekas nesipiktino, kad toksai inteligentas, aukštuoju mokslu miesto kunigas, ištisus šešelius metus (1906–11 pabaigos) vikaravo pas seną paliegusį kanauninką Landsbergį[11], kaime, nuošaly nuo didžiojo gyvenimo. Visi numanė jį čia nesant užmirštą, tik dirbant laisvoje vietoje didelį mokslo ir literatūros darbą, kurs po didžiojo Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus darbų paims religijos srityje pirmą vietą.

Ir tikrai 1912 m. vyskupas Cirtautas[12] pasikviečia kun. Kazimierą į savo kunigų seminariją profesoriauti, o neilgai trukus, 1914 m., padaro jį vicerektorium, kurs faktinai turi susiėmęs visą jaunųjų dvasininkų auklėjimo darbą. 1918 m. kunigas Paltarokas jau gremialis Žemaičių katedros kapitulos kanauninkas, o Lietuvos universitetui įsikūrus, jo profesorius. Man teko matyti, su kokia „trema" (cum tremore)[13] kan. Paltarokas ėmės pastoraliją dėstyti. Ilgai ir stiprai svyravo, ar ištesės. Aš net stebėjaus: kas gi kitas Lietuvoje buvo tokio stažo, tokio pasirengimo? Per trejus metus profesorius Paltarokas maža dienos šviesos tematė – tiek buvo įgulęs pažinti savo dalyko literatūrą Europos kalbomis. Pagaliau ėmė ko išmokęs reikšti, ar sostinės kunigų susirinkimuose pas ganytoją, ar katalikų kongrese, ar pagaliau storuosiuose žurnaluose. Didelis didelis prirengiamasis darbas jau padirbtas, visi ganytojo takai moksliškai nušviesti, visų priemonių pasigaminta, – belieka visa tai pritaikyti. Šiuo atžvilgiu Panevėžio vyskupijos ganytojo geresnis padėjimas už paminėtąjį vyskupą Motiejų: šiam visa to reikėjo pasigaminti, jau patį ganytojo

darbą dirbant. Paralėlė tarp vyskupo Valančiaus ir vyskupo Paltaroko man neatsitiktinai išspruko: jiedu didieji mūsų religiškai moksliškos literatūros šulai. Net judviejų veikalų temos eina lygiagrečiai. Vyskupas Paltarokas pačios Apvaizdos siųstas mums moderniškai atstoti jau pasenusį, prieš 70 metų rašiusį religines knygas Valančių. Toks pat abiejų raštų gausumas, toks pat katalikų religijai atsidėjimas. O skirtumo tiek, kad ganytoją Valančių Vilniaus universitete išauklėjo istorininku, kai naujieji perversmų ir naujų socialių formacijų laikai išauklėjo mums ganytoją sociologą.

Bendrais bruožais piešiant, pirmas Panevėžio vyskupas yra štai kokių savumų: mokslus, gabus, iškalbus, demokratiškas ganytojo darbe, draugiškas bendrame darbe, visiems malonus, niekados nesugižęs, tolerantas svetimoms šviesioms nuomonėms, kritiškas net tikėjimo dalykuose, gilus lietuvis patriotas, naujos valstybės tvarkos dorytojas, šviesus mokslavyris ir menininkas, blaivus ir tvarkus visame gyvenime, šviesios orientacijos gyvenimo klausimuose. Rodos, gana. Belieka tik dėkoti Ponui Dievui, kad tokį sau apaštalą pasirinko ir beprašyti Jį, kad duotų jam ištesėjimo antra tiek pagyventi ir antra tiek ganytojo ir literatūros darbų padirbti.

Daugiau žr. Kan. J. Stakausko[14] „Kun. K. Paltarokas (Keli bruožai iš visuomeniško darbo)", „Rytas", 1927, Nr. 65 (951), ir Ed. Turausko[15] ten pat.

GRAZNA IR NAUDA

Studentai tautininkai, susibūrę į Neo–Lituanijos[1] korporaciją, akademijos gyvenime ir šiaip jau visuomenėje vis daugiau ima rodyti savo veiklumo ir reikšmės. Šalia tolygių kitų draugovių Neo–Lituanija pati greitoji padėti bet kurį grynai valstybinį darbą dirbti. Vadinasi, Neo–Lituanija yra atsistojusi tinkamame, gerame kelyje, ir jei pasiseks jai rimtai išsilavinti, bebūnant universitete, ji stos kaip labai pastovus ir tvarkus valstybės ir visuomenės

gaivalas. Ramieji žmonės, sunkaus darbo žmonės šiuo laiku kaip tik ištroškę šitokių darbininkų. Ir jais neužsivils.

Bet vienos krypties ir nuotaikos žmonės savaime nepasidaro. Kad tokie pasidarytų, reikia ilgokai būti viename glaudžiame būrelyje, kada kits kitą kiaurai permato ir gali prisitaikinti, kada ilgokai kvėpuoja ta pačia dvasia, sielojas tais pat sielavartais. To nepasieksi be vadinamųjų savo klubų, atskiros nuo kitų savos vietelės, kur daug kas gyventų, o kiti bent laisvąjį nuo akademinių darbų laiką praleistų besitardami, kits kitą paskaitomis bemokydami, na nusibodus ir padoriai prasiblaivydami linksmais jausmais žaidimais. Visam tam reikia didžiulės salės ir atskirų mokslo darbo kabinetų. Draugovė be savo buto – tai nelaimingas paukštelis be lizdo, nieko nepaperės.

Taigi ligi tik tautininkai ėmė būriuotis, ligi tik įregistravo savo įstatus, tuojau šoko lipdytis savąjį lizdelį. Visuomenė ir vyriausybė tuo tik džiaugės ir visaip jiems padėjo – medžiaga, paskolomis paraginimais, pritarimais, ir darbas, kaip šaut iššovei, apsikepurėjo stoga.

Stebuklingai graži kalno vietelė šalia parodos aikštės. Kilnios inž. Frycko architektūros grandioziniai mūrai[2] žavėte žavi praeivius, kurių pro čia tūkstančiai slenka į Vytauto kalną, verste verčia visų geisti, kad šitas naujo Kauno priemiesčio papuošalas kuo veikiausiai nusikratytų gramozdais, pašviestų Kaunui ir svetingai priimtų jaunimą į savo kambarius. Aiman, didžiam sumanymui neištesėta, ir palocius liūdnas stovi nepabaigtas...

Pasiilgę jo visi lietuviai, pasiilgusi jaunuomenė studentai; jie neramiai dairosi, kas jiems padėtų. O turtuolių mecenasų nėra. Jų ir nereiktų, jei mes visi, neturčiai, ištesėtume nuo savo burnos atitraukti vieną kitą kąsnelį ir pamaitintume mokslo ir išminties išalkusį jaunimą. Nejaugi mes šios simpatingos studentų įstaigos nepadėsime pabaigti? Aukokime, tautiečiai, dosniai, mums patiems studentų rūmai bus garbė ir džiaugsmas. Žmonės, pritarkite ir per rinkliavą antrą Velykų dieną ar sulaukę rinkėjų su lapais, priberkime jiems kiek galima gausiai. Jaunimas, gerai išsiauklėjęs, mokės jums geru už gerą atsilyginti.

IŠ VYTAUTO BAŽNYČIOS (KAUNE) ISTORIJŲ

D.L.K. VYTAUTAS ALEKSANDRAS – APAŠTALAS

Rusai savo krikščionintoją didįjį kun. Vladimirą[1] vadina apaštališku (ravnoapostolnij). Žemaičių žemė tolygią teisę turi tikruoju savo apaštalu vadinti didįjį Lietuvos kunigaikštį Vytautą Aleksandrą. Jis Didžiojo titulą yra pelnęsis, ne vien paveldėjęs. Jis vienas pradžioje tesugebėjo lietuvius versti krikščionimis, nes jis vienas temokėjo lietuviškai ir tesirūpino krikščionybe. Jis tad buvęs ir poterių vertėjas[2]; tų būtent, kuriuos lietuviai kalbėjo per visus 500 metų, kol jie neseniai buvo kiek tiek pakeisti.

Darydamas Lietuvoje krikščionių, Vytautas organizavo juos parapijomis: mūrijo jiems bažnyčias, aprūpino jas žemėmis. Dabartinės nepriklausomos Lietuvos sienose mes turime vienuolika Vytauto Aleksandro Didžiojo bažnyčių, pamūrytų dviem laikotarpiais. 1416 m., siųsdamas savo pasiuntinius į visuotinį katalikų bažnyčios susirinkimą Konstancoje[3] išprašyti, kad būtų įsteigta nauja Žemaičių vyskupija, jis išmūrydino Žemaičiuose: Senvarniuose (ši medinė), Betygaloje, Ariogaloje, Kalvinėnuose, Aukštaičiuose: Utenoje, Pabaiske ir Braslave[4] (ši dabar okupuota). Tai jam susirinkimui pranešus, Žemaičių vyskupija buvo 1417 m. įsteigta.

1421 m. Žemaičių vyskupijos įsteigimą popiežiui patvirtinus, Vytautas Didysis išmūrydino dar šias bažnyčias: Varniuose (katedrą), Veliuonoje ir Raseiniuose, neminint kitų jo pastatydintų bažnyčių seniau įsteigtojoje lietuviams Vilniaus vyskupijoje: Trakuose ir kitur.

Ištikimas krikščionis, abstinentas, tai istorijos faktas, kunigaikštis Vytautas turėjo ir pirmiau steigti bažnyčias, ligi tik 1386 m. buvo pradėta Lietuva krikščioninti. Šiuo pačiu senuoju laiku buvo įsteigta (1400 m.) Vytauto bažnyčia Dangun Ėmimo vardu. Vytauto ypatingai mėgta Švč. Dievo Motinos dangun ėmimo paslaptis. Iš 11 paminėtųjų bažnyčių penkios paskirtos Dievo Motinai pagerbti, o vien Dangun Ėmimo paslapčiai reikšti net trys: Kauno tatai, Veliuonos ir Raseinių bažnyčios.

VYSK. M. VALANČIAUS APRAŠYTA VYTAUTO BAŽNYČIA

„Dešiniajame Nemuno krante, prie pat vandens, Kauno senamiestyje, stovi kitados buvusi Pranciškonų mūro bažnyčia, ilgio 56, pločio 30 ir aukščio 37 lietuviškųjų uolekčių.

Tai senoviniai Dievo namai gotiškais skliaustais, kryžinės formos, dviem šalinėm neuždengtom koplyčiom. Skliaustai remias ant keturių lengvų puikios formos filiorų. Iš oro bažnyčia raudona, molio dengtukais dengta. Priešakyje aštuonkantis bokštas, skindeliais klotas, dideliu kryžium, apmuštu skarda. Varpinėje kabėjo trys nedideli varpai, bažnyčioje buvo penki menki altoriai, asla plytinė. Įstabių paveikslų ir antkapių nėra. Pranciškonai turėjo sidabrinį kryžių, 1611 m. padirbtą, lenkišku parašu, jau užtrintu. Tas kryžius paskui atiteko kun. augustijonams.

Tą bažnyčią pamūrijo 1400 m. didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras Vytautas atminti, jog Ladislovas Jogaila galų gale pripažino jį iki gyvos galvos Lietuvos viešpačiu" (A. Wijuk-Kojałowicz. Historiae Lituanae, p. II, lib. II, p. 66)[5].

Kunigaikštis dovanojo bažnyčiai Kaune aikštę nuo krašto Nemuno upės ligi Vokiečių gatvės. Fundatorius turėjo pastatyti ir šiokius tokius namelius dvasininkams. Pagaliau parkvietė iš Vilniaus pranciškonus ir viską jiems atidavė.

Vienuolynėlis, kurs išbuvo iki 1870 m., su bažnyčia nebuvo sujungtas, skindeliais dengtas ir labai menkas. Celės vos 8 žingsnių ilgio ir 5 pločio. Ant to spėjama tą prieglaudą vienuolius pačius sau susilipdžius. Tais laikais pranciškonai itin mėgo neturtą, dėl to ir gyvenimėlį pasistatė neturtingą.

Prieš ateinant į Kauną protestantams, vokiečiai katalikai, atvykdami į Kauną pirkliauti, pamaldų vokiškai klausydavo paprastai pranciškonų bažnyčioje. Jiems atsitraukus nuo grynosios tikybos, pranciškonai ėmė jų nebeįsileisti į savo bažnyčią, dėl to vokiečiai ėmė rūpintis atskira kircha[6]. Apie tai gali patirti iš aktų artimos kalvinų bažnyčios. Tos vietos dokumentai sako, kad pusėje XVII amžiaus visi Kauno pranciškonai neprietelių buvę iškapoti. Jų gyveno Kaune 8: šeši kunigai ir du broleliu elgetaujančiu, renkančiu vienuoliams aukas.

Svetimiems žmonėms įsigriaunant, sunaikintą pranciškonų bažnyčią Mykolas Jeronimas Ivanauskis, Minsko abazinis, 1669 m. atnaujino savo lėšomis. Apie tai liudija parašas ant marmuro, įdėto bažnyčios prieangyje, viduje ant durų:

D. O. M.[7]

Post hostilem devastationem Moschae haec Ecclesia tecto annis multis carensintus tota deformis et laura, tincta et dealblata suoque pristino est restituta decori impensis Perillustrissimi ac Magni Domini.

Michaelis Hieronymi Iwanowski. Praefecti Castrorum Minscensi Tribuni Suae Regiae Majestatis Anno Salutis MDCLXIX die XXX septembris postridie coronationis serenissimi.

Michaelis Korybut Wisniowiecki, Regis Poloniae quem Deus conservet etc, Dedicatio hujus Ecclesiae Dominica tertia post Pascha*.

(Šita neprietelių maskolių sunaikinta bažnyčia, daug metų stovėjusi be stogo, viduje visa sugadinta ir baisi, buvo ištinkuota ir išbaltyta, pirmykštį jos padorumą grąžinant, lėšomis Šviesiausio Jo Mylistos Mykolo Jeronimo Ivanauskio, Minsko Abazinio Jo Karališkojo Majestoto Tribūno Išganymo metais 1669 rugsėjo 30 d., antrą dieną, kai buvo vainikuotas Skaisčiausias Mykolas Kaributas Višnioveckis[8], Lenkų Karalius, kurį tegu Dievas laiko, t. ir t. Tos bažnyčios pašventinimas III Viešpaties dieną po Velykų).

1812 m. ši bažnyčia prancūzų buvo paversta rankinių ginklų sankrova. Grįždami prancūzai bažnyčią sudegino su visa, kas ten buvo. Vėl sugriuvusi bažnyčia buvo iki 1819 m., kada pranciškonų vyresniojo kun. Grigaliaus Golickio, miesto gyventojų ir Kauno apskrities dvasininkų mezliava vėl buvo restauruota. 1829 m., pavasarį ledus metant, vanduo bažnyčioje stovėjo daugiau kaip per uolektį.

Pagaliau valdžia 1845 m. gegužės 1 d. tą bažnyčią uždarė ir vienuolynėlį panaikino. Kunigai pranciškonai išvažinėjo po kitus pranciškonų vienuolynus, o altorius ir baldus dvasinė vyresnybė išdalijo kaimynėms parapijų bažnyčioms.

---

* Šitą lentą rusams kažin kur nudėjus, dabar tekstas pakartotas marmure. – *T.*

Jėzuitai buvo panaikinti 1773 m.; bet ir panaikinus kurį laiką Kaune buvo, nes be jų nebuvo kam laikyti Kauno pavieto mokyklos. Galų gale kunigai pranciškonai, kurių buvo 6, apsiėmė mokyti jaunuomenę; tada jėzuitai 1787 m. visiškai pasitraukė mokyklą pavesdami pranciškonams. Paskui Vilniaus universiteto vyresnybė atėmė iš jų tą mokyklą ir atidavė pasauliečiams mokytojams. Tai atsitiko 1806 m.

Pranciškonų bažnyčia, vyriausybės uždaryta, kurį laiką išbuvo be globos. Paskui tos vietos vyresnybė nusprendė iš jos padaryti žiemiškąją pravoslavams cerkvę. Todėl valdžios pinigais perdirbo vidų rytiečių būdu ir pastatė krosnis. Iš oro nudažė raudonai, o tarpelius baltai. Pakėlė bokštą ir pakabino ten keturius varpelius; jį ir visą bažnyčią apdengė geležine skarda. Pagaliau aptvėrė cerkvę kaip reikiant.

Ciesoriui Mikalojui I[9] liepiant, Nemuno krantą žymiai pakėlė, taisydami „cembruvką", vis dėlto pavasariais vanduo dažnai aplanko cerkvę, kartais pasikelia sulig langais*. Tikrai reikia stebėtis, kam senoliai bažnyčias statė arti upių. Nejaugi jie stigo sausos žemės?

Atsimainius bažnyčios likimui, apleistas, griūvantis ir kuo ne be stogo vienuolynėlis dar primindavo senovę. Tačiau ir jam atėjo galas ir štai dėl ko. Miesto ligonbutis, esąs prie šv. Gertrūdos bažnyčios, buvo miesto apgultas; cholera kasmet pradėjo Kaune rodytis, ieškotis reikėjo ligonbučiui tinkamesnės vietos.

Karo gubernatorius Aleksandras Potapovas, Kauno gubernatorius kunigaikštis Obolenskis[10] ir architektoriai tam tikslui parinko aikštę kitados pranciškonams priklausiusią. Prasidėjo darbas; fabriką apsiėmęs tvarkė senatikis Amosas, prižiūrimas architektoriaus. Senąjį vienuolynėlį nugriovė iki galo ir pastatė milžinišką ligonbutį. Tai atsitiko 1870 m.

„Hisce oculis vidi" (tai jau savo akim mačiau).

„Pamiętnik domowy"[11].

---

* Perdėta.

KOJALAVIČIAUS LIUDIJIMAS

Atsakymą, kam Vytautas savo bažnyčią pastatė prie pat upės, duoda tas pat Kojalavičius tolesniu savo „Historiae Lituanae" skyrium. Pakalbėjęs, jog per Jogailos vestuves 1400 m. bebuvę kalbos apie tai, kas bus Vytautui mirus (paties Vytauto nepriklausomybė jau buvo tada išspręsta, nors tesurašyta Vilniaus Seime kitais metais), Kojalavičius vėl deda 1400 ir rašo:

Vitoldus in Lituaniam reuersus, memor accepti nuper ab Optimo Numine beneficij, quo ex anni superioris clade incolumis euaserat, ad argumentum gratae voluntatis, Sacerdotibus Ordinis D. Francisci Caunae primum, deinte Osmianae, templum cum asceterio munifice erexit ac dotauit*.

(Vytautas, Lietuvą sugrįžęs, atmindamas, ką gera yra tik ką iš geriausiojo Dievo gavęs, kai pereitais metais sveikas gyvas iš nelaimės (pavorsklyje, kur totoriai buvo jį sumušę), savo dėkingumui parodyti, D. Pranciškaus Ordino kunigams pirma Kaune, paskui Ašmenoje, bažnyčią su asketyne (vienuolynu) dosniai įsteigė ir apdovanojo).

Kauno Vytauto bažnyčia tuo būdu įkurta dvigubam atminimui ir yra vienintelis senovinis paminklas Lietuvos nepriklausomybės idėjai reikšti.

VORSKLOS INCIDENTAS

1398–99 m. Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas surinko stiprią, gal dar nematytą Lietuvoje 40 000 vyrų kariuomenę; manydamasis su tokia galybe visai sutruškinsiąs totorius, atsargiųjų vadų neklausydamas, bet vien savo karščio spiriamas, drąsiai leidosi į Dnepro paupį. Bet už Vorsklos upės totorių suskubta surinkti 200 000 savo vyrų, kurių jokia drąsa ir galybe Vytautas nebetesėjo nugalėti ir gavo trauktis atgal[12]. Pridurmais vejamas, gavo per upes plaukti, nebesuskubdamas tiltų pertiesti. Daug jo kariuomenės beplaukiant prigėrė, o plaukiant per Vorsklą ir pats

* Šis tekstas dabar išrašytas marmure. – *T.*

Vytautas kuo galo negavo. Mirčiai pažiūrėjus į akis, kunigaikštis Vytautas širdyje apsižadėjęs, jei išliks gyvas, pastatyti bažnyčias. Stipresnis už kitų kareivių jo žirgas laimingai išnešė Vytautą į antrą krantą. Čia, nušokęs nuo žirgo, karštai padėkojęs Dievui už išgelbėjimą ir iškilmingai pakartojęs širdyje padarytus apžadus, girdint tiems, kurie drauge perplaukė upę; ir visi ne mažiau buvo dėkingi Apveizdai, kad pigiai neprarado gyvybės.

Tą sceną dailininkas Petras Kalpokas[13] vaizduoja didžiojo altoriaus paveiksle: apačioje Vytautas su savo kareiviais dėkoja Dievui ir Švč. Panelei Marijai (viršuje Dangun Ėmimui). Siužetas paimtas iš Ticiano[14] (1921 m.).

Upės incidentą Kauno bažnyčia primena ir savo padėjimu. Kai kitos bažnyčios stovi paprastai aukštumose, Kauno Vytauto bažnyčia stovi pačioje panemunėje; jos pamatas lygiai su vandens paviršium, tik asla iškelta gerokai aukščiau. Tačiau ne tiek aukštai, kad pavasario potvyniai užlietų vidaus bažnyčią. Ir jie užlieja vidų iki pat didžiojo pakiliau stovinčio altoriaus, kaip tai atsitiko 1926 m. ir dažnai pirmiau. Nuo potvynių bažnyčiai apginti rusai yra durims tam tikrus užbraukimus pridirbę.

Pranciškonai, kuriems šią savo bažnyčią pavedė Vytautas, į Lietuvą misionieriauti buvo anksti parkviesti. Jau 1322 m. Gediminas jiems yra pastatydinęs Vilniuje bažnyčią; ten jie ir savo kentėtojų susilaukė. Į Kauną jie bus atėję visu šimtu metų vėliau. Jų archyvas turėjo sudegti XVII amž. maskoliams Lietuvą okupavus, nes dabar niekur jo nebeaptinkame.

MIKALOJAUS I DOVANA DIEVUI

Pranciškonai Lietuvoje pravargo apie 450 metų, kol jų bažnyčia įkrito į akis Rusijos imperatoriui Mikalojui I. Kauno pravoslavų parapijos klebonas ir Veiverių mokytojų seminarijos kapelionas pasakodavęs, kaip tai atsitiko. Važiavęs jis apie 1838 m. kovo mėnesyje į Varšuvą per Nemuną ir ties Vytauto b. įlūžęs. Išgelbėtas miestsargio policisto lenko Leščinskio pasergėjęs gražią šventyklą.

– Eto čto?[15] – paklausęs.

– Kostiol, Vaše Imp. Veličestvo![16] – atsakę.

– Cerkov[17], – dursteléjęs pirštu į Vytauto bažnyčią*.

Taip ir antras valdovas šitą šventyklą paaukojo tam pačiam Dievui už išgelbėjimą iš upės. Tik Vytautas savo, o caras – vogtinę. Kaino auka.

Tačiau negreit ji tapusi cerkve. 1845 m. uždaryta, tik 1870 m. buvusi kurio ten Jaltoje sutikto turtingo ruso pirklio atnaujinta; jis tam tikslui į Kauno popo rankas sudėjęs 5 000 rublių „na pravoslavnuju missiju v Litve" tarp „inorodcų i inovercų"[19]. Tais pinigais ir buvo plytinė asla pakeista puikia terakotine, pakylėta „klirosui"[20] vieta, padaryta „carskija vrata"[21], užkrotuoti langai, pastatyti septyni pečiai ir viskas padaryta kaip kūrenamoje troboje: langai įtaisyti dvigubi, durys užstatytos mediniais prieangiais: dvejos iš vidaus, trečiosios iš oro. Vis dėlto archijerėjus retai kada čia pamaldas laikęs, o ir laikant tesusirinkdavę po 50 aukštesniųjų valdininkų, nes šiaip jau rusų buvo maža, o cerkvių iš bažnyčių buvo daug pridirbta.

ARJERGARDE

Imdami Kauno tvirtovę, vokiečiai bombardavo ir miestą[22]; apgriovė gretimą seminarijos bažnyčią, bet į Vytauto bažnyčią nepataikė. Nelaimių ji vis dėlto neišvengė. Germanai ėjo iš Suvalkų pusės, per Aleksotą ir Viesulavą (dabar klaidingai vadinamą Linksmadvariu)[23]; rusai traukės per Nerį per Vilijampolę. Kauno mieste buvo paliktas mažas arjergardas. Du rusų armijos kareiviu, vienas rusas, antras lietuvis panevėžietis, užsiglaudę už Vytauto bažnyčios kontrforsų, ėmė vokiečius minte minti anapus Nemuno. Šūviai buvo taikomi į atskirus vokiečius, tad kas šūvis, tai lavonas. Pagaliau vokiečiai atspėjo, iš kur juos skina, pasuko kulkosvaidį į galą bažnyčios, ir abudu karžygiu krito negyvi. Juodu čia pat vokiečiai ir palaidojo.

Kiti penki rusų kareiviai ėmė šaudyti į alinę, kur dabar „Birutės" viešbutis, ir vieną ten girtaujančių germanų nudėjo. Germanai atsišaudydami du rusu nudėjo, kiti trys pabėgo. Tai ir

* Žr. „Mūsų Senovė"[18], trečiosios knygos.

užmuštąjį vokietį palaidojo Vytauto b. šventoriuje, o rusus užkasė ten pat, kur buvo kritę, kur dabar sustoja arklių tramvajai.

PO VOKIEČIŲ

Vokiečiai per ketverius savo okupacijos metus Vytauto bažnyčią laikė pavertę vyriausiuoju ropučių sandėliu. Laikyta ir gelžis. Kažin kam buvo nuplėšę stogą nuo viso galo: nuo absydos ir šalutinių koplyčių ir nuo pusės šono į Nemuną. Šoną tačiau vėl apdengė, kad nelytų ant ropučių, o galas taip ir išbuvo be stogo per kelerius metus. Lietus kiaurai lijo, vanduo varvėjo per storus mūrus. Visi stiklai (900) bombarduojant buvo išdužę, kas liko, gatvės vaikai, šauliai sportininkai iš timpų akmenėliais išdaužė iki mažiausiam gabalėliui. Nuo ropučių, nuo drėgmės vidaus medžiaga ir tinkas supuvo, pajuodo ar visai nudribo. Vokiečiams išėjus, Vytauto bažnyčios bebuvo geri vieni mūrai.

1919 m. bal. 18 d. jau lietuvių valdžios Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerija Vytauto bažnyčią pavedė Žemaičių vyskupo žiniai; o vyskupas Pr. Karevičius[24] tų pat metų ir mėnesio 22 d. kunigą Bronislovą Bumšą[25], Kauno įgulos kapelioną, paskyrė eiti jos rektoriaus pareigas.

Tikybų departamentas ir pirmasis jo direktorius Vytautas Bičiūnas[26] numanė tradicinę Vytauto bažnyčios vertybę tautai ir valstybei ir buvo patiekę jai regulaminą:

1. Pranciškonų bažnyčios globojimas ir priežiūra priklauso tikybų departamentui.

2. Jos laikymas patikrinamas tam tikromis sumomis, valdžios asignuojamomis.

3. Pirmame sekmadienyje kiekvieno mėnesio joje laikomos iškilmingos pamaldos už žuvusius karo lauke Lietuvos sūnus. Toms pamaldoms apmokėti organizuojamas fondas.

4. Bažnyčiai, kaipo relikvinei, sudaroma tam tikra tradicija pagarbos iš pusės valdžios ir svetimų valstybių atstovų.

5. Visomis kitomis dienomis laikomos paprastos pamaldos, tikinčiųjų užperkamos.

6. J. E. Žemaičių vyskupas skiria bažnyčiai administratorių,

uždėdamas jam priedermes aprūpinimo Aleksoto gyventojų šv. sakramentais, kurie nereikalauja metrikinių užrašų.

Tačiau valstybės dalykai susitvarkė kitaip: ji nesusirišo su Vytauto bažnyčia jokiais ryšiais ir apsiėmimais. Vytauto b. liko privatinė, privačiai globojama jos rektorių ir visuomenės.

Pirmasis V. b. rektorius kun. Br. Bumšas jai restauruoti gavo ieškotis lėšų iš privačių žmonių ir iš kitų bažnyčių. Rudenį 1919 m. aplankęs Griškabūdžio, Gelgaudiškio, Jurbarko, Šilavo ir Skirsnemunės bažnyčias, surinko 6601,21 ostmarkių ir pradėjo darbą pasitelkęs savo kareivius. Išvalė vidų nuo puvėsių, išvertė ikonostasą ir kitą pravoslavų reikmenę, absidą apdengė toliu, kad bent per tą žiemą nebelytų ant skliaustų. Visam tam, neskaitant gyvo darbo, išleido 239,70 markių. Likusius, iškildamas į įgulos bažnyčią, 4205,51 ostmarkių įteikė antrajam V. b. rektoriui „Tautos"[27] redaktoriui, tuojau sugrįžusiam iš Vilniaus kun. Juozui Tumui.

Į jo rankas sudėjo lėšų vieni Kauno piliečiai: J. E. Valstybės prezidentas Antanas Smetona iš Amerikos lietuvių jo nuožiūrai pavestų sumų 30 000 ostmarkių; Lietuvos Pramonės Prekybos bankas 5370,77 m.; Juozas ir Jonas Vailokaičiai[28] 4000, kiti po mažiau; dar pasiskolino 10 000, susidarė 60 287,07 m. ir nepriteklius 19 231,93. Tais pinigais iki 1920 m. rugpjūčio 15 d. apdengė stogą antru tolio sluoksniu, ištinkavo vidų, perdirbo duris ir langus, Kaišiadorių Vaitkevičius sudėjo 900 stiklų, Meno Kūrėjų Dr. atstovas P. Galaunė[29] nuprojektavo papuošimą bordiuromis, žydas Goldbergas, pradėjęs labai dailiai ir sąžiningai, negavęs priedo papyko ir pabaigė apačią fušeriškai. Paskui reikėjo tai užtepti. Medžio darbus dirbo „Uosio" b-vė.

Rugpjūčio 15 d. per Dangun Ėmimo (bažnyčios titulas) atlaidus įgaliotasis pral. Al. Dambrauskas Jakštas pašventė didelei daugybei žmonių susirinkus. Per atlaidus sumesta 7870,65 m., o iki galo metų iki 100 000.

1921 m. surinkta 76 344,73 m. (skaitant su rektoriaus J. Tumo honorarais, pavestais bažnyčiai, 28 314 m.). Bažnyčios fabrikai tais metais išleista 23 779,55 ir daiktų pripirkta už 41 140,50 mk., įskaitant į tą sumą 15 000 dailininkui Petrui Kalpokui už paveikslą į didįjį altorių: Vytautas daro apžadus pastatyti Dangun

Ėmimo bažnyčią, fisharmonijai 8000, geležinei tvorai 13 000, išgrindimui rinštokų aplink mūrą 6000, gotiniams liktoriams 20 000 mk. ir kitiems galams.

1922 m. iki spalių 1 d. aukų gauta (su rektoriaus honorarais) 157 913,47 markių ir 1350,27 litų: iš br. Vailokaičių 10 000 mk., iš Mustekio[30] 4000 ir mk. ir k. Didžiumą tačiau sudarė rektoriaus honorarai už šliūbus. Padirbta sėdynės (240 vietų), jos atsiėjo į 100 000 mk. 1923 metai pabaigta su nepriteklium 2303,94 litų, rektoriaus padengtų iš savo kišenės. Be to, apdengta visas galas geležine skarda etc.

1924 m. gauta aukų (ir rektoriaus honorarų) 12 754,17 lt.; nepritekliaus 8650,24 litų nebuvo iš ko padengti. Išklota trotuarai – 2867,36 lt., be Lietuvos banko dovanos cementinių plytų, pastatyta du gotiški šalutiniai altoriai už 7529, nupirkta bronzinis krikšto šaltinis 2200, dailininkas J. Janulis[31] papiešė paveikslus už 2300 lit., liktoriams ir kryžiams sumokėta 2400 litų etc.

1925 m. padirbta katafalkas, elektros siurblys, apdengta šonas bažnyčios, vidus ir tvora perdažyta, įvesta turtinga elektra (el. stoties dovana), įtaisyta turtinga armatūra (J. Linarto[32] dovana), atgauti varpai iš Rusijos: trys mažiukai, senieji pranciškoniniai, ir vienas didelis, rusų liedintas. Mažieji sveria 8,20 ir 44,50 kilogramų. Pats mažasis pritaisytas prie zokristijos. Didysis sveria 328,860 kilogramų. Viso 402 kilo. Trys mažieji be jokių parašų. Jie, v. Motiejaus liudijimu (žr. viršiau), buvo pranciškonų neturčių pasitiekti po 1812 m. karo[33]. Rusų nuliedintasis turi du parašu. Vieną gražiai graviruotą rankos raštu: „V g. Kovno k Nikolajevskomu chramu 1852-go Avgusta 11-go. Vesu: 20 pu 7 fu[34]". Antrą nedailiai išlietą: „Sei kolokol lit v Moskve v zavode majorši Anny Petrovny Ženkovič"[35]. Žinoma, rusų raidėmis.

Dar įdomios yra senovinės, priešistorinės girnos – išduobtas akmuo, kuriame dabar laikomas šventas vanduo. Jį bažnyčią restauruojant sugrąžino Norkaitienė, pridėdama šią legendą.

– Šitą akmenį aš prieš dvidešimtį metų išpirkau iš žydų. Jie laikė jį sužavėtu. Rusams atimant Vytauto bažnyčią iš katalikų, šitie murmėję ir sakę, vis tiek sugrįšią. Rusas popas atšovęs jiems, išmesdamas švęsto vandens akmenį: „Greičiau šitas akmuo atgal

sugrįš ir pasiliks į savo vietą!" – „Ir sugrįš!" – atkakliai sakę katalikai. – „Štai, kunigėli, pataisei pranciškonėlių šventyklėlę, tai tegu pirma šis akmuo įeina, o paskui jau žmonelės..."

Aš taip ir padariau. Susitelkiau vaikus, kurie turėjo ratukus žaisti, įsiritinom akmenį ir atvežėme į Vytauto bažnyčios priemenę. O rugsėjo 15 d. buvo ir pašventimas.

GRAŽINKIME GI LIETUVĄ!

Šiandie 5 val. Karo muziejuje seniai jau laukiamas visuotinis susirinkimas Lietuvai pagražinti draugijos[1]. Į šį susirinkimą turėtų ateiti griežtai visi mūsų visuomenės žmonės, kurių grožio jausmas dar ne visiškai atšipęs; ateiti susisielojus, kas čia nauja begalima pramanyti ir padaryti, kad mūsų Lietuva kultūrėtų.

Miestai kultūrėja, tai tiesa; jie glaudžiai susiję su aukštos kultūros Europos miestais; jie negali nekultūrėti – to reikalauja buržujinis internacionalas. Didieji žmonių skruzdėlynai negali apsieiti be kanalizacijos, vandentraukių, elektros tramvajų, gerų viešbučių, gerų salių mokslui ir pasilinksminimui. Ir visa to tiekiama iš paskutiniųjų. Tik visa to patiems, ar jau bus galima pasakyti – mes, miestelėnai, jau sukultūrėjome? Toli gražu ne. Išorė tereikš vieną pusę, rodomąją kitiems, arba tik mechaninę priemonę neužtrokšti ir nenusinuodyti. Kultūringumo sprendėjas eis kaip tik ten, kur priverstinumo nėra, kur niekas nieko nereikalauja, o padaroma taip, kad ir reikalaujant geriau nepadarysi. Vadinas, kur pats pilietis šiokiuo ar tokiuo būdu reiškiasi. Šiuo atžvilgiu net ir mūsų miestai tebėra nekultūringi ir gėdą tebedarą Nepriklausomai Lietuvos valstybei, kur visa atsakomybė sugula ant mūsų pečių. Šiandie nebepasiteisinsime – ne mes šeimininkai, okupantai trukdo. Šiandie mus betrukdo mūsų pačių nevalyvumas ir nedarumas.

Visam tam nugalėti geros yra atskirų žmonių pastangos, bet jų negana. Reikia išsidirbti tautišką bendrą švaros ir darbo nuotaiką, reikia, kad pajustume bendrą šio ar to reikalavimą, be ko

nebepagyventume. Ne viešai organizuotos pastangos ta kryptimi neesti nieko; gali išeiti ištisi šimtmečiai, o dalykai nepagerėti. Atskirų žmonių pastangos dažniausiai laikomos išsišokimu ar originalumu, kurs visai neprivalomas kitiems.

Bet kai japonai, sakysime, ėmė kultūrėti, tai pirmiausia jie išvydo savo nešvarumą, apsileidimą ir estetikos stoką. Išvydo ir šoko su tuo kovoti visuomeninėmis organizacijomis. Organizacijas parėmė įstatymai, ir rezultatų nereikė ilgai laukti, – šiandei Japonija švariausia ir estetiškiausia pasaulio šalis. O Prancūzija, kad nebuvo kolektyviai, visų iš viena tuo rūpinamasi, ir šiandie palieka juodakūnė, namie nešvari, neestetiška šalia aukščiausio laipsnio kultūros, padarytos valdžios pastangomis. Gražios gatvės Grenoblėje, bet negražus butų vidus; gražios mados iš Paryžiaus, bet nešvarūs skalbiniai apačioje. To Vokietijoje nėra.

Taigi auklėkimės ir auklėkime rimtai susirūpinę gimtaisiais savo lizdeliais, kad niekur neliktų vietelės, kur gražiós mūsų gamtos neapsaugotų dailę mylinti ranka, kur senovės brangenybės tebūtų vienų kiaulių įvertinamos – savotiškai.

Į nieką tokiuo mielu noru lietuviai nėra linkę, kaip į pasigražinimą. Lietuvai pagražinti draugija turi daugybę faktų, raštu užrašytų, užprotokoluotų, nufotografuotų. Visi jie reiškia viena: *sakykite, pamokykite, ką mes turime daryti, ir mes padarysime.* Per keletą metų Lietuvai pagražinti draugija išsiplėtė tiek, apėmė tiek daug šakų, kad nors ištisą departamentą sudaryk. Miestų ir miestelių medžiais apsodinimas, taisyklingas jų suplanavimas, skverų ir aikščių globa ir dauginimas, kelių apdiegimas, senovės paminklų rejestracija ir globa, jų istorija. Dirbant atsidėjus, rastųsi dešimtimis reikalų, kurie čia pat reikia patenkinti.

Bet... reikia gi kam tam dalykui atsidėti; reikia kad kas pajustų tautinę misiją apiprausti ir apvainikuoti Lietuvą. Misiją ne mažesnę už daugelį demokratizmo pasireiškimų. Čiagi žmoniškumo reikalai, ne buržuaziškumo. Per šį susirinkimą šitie kultūros misionieriai turi pasireikšti ir stoti į rimtą darbą tautos naudai, savo pačių paguodai.

Ateikite visi, kurie trokštate negražumuose ir pasiilgę esate – gražumų.

IMAME, TAI IR DUOKIME!

Jungtinėse Šiaurės Amerikos Valstybėse visos Europos tautos turi gausingų savo išeivių ir visų santykiai kuone tie patys: Amerika turtingesnė, tai turi Europai paruošti „dėdžių", kurie namie likusius nuolat šelptų arba nors kartą per visą savo amžių, miręs, paliktų Europoje retai girdėtą sumą pinigų.

Taip ir aš kitkart žiūrėjau į savo brolius, išėjusius Amerikon: man jie rodės lygūs maru išnaikintiems. Štai neturtis kraštas vargais negalais išsiauklėja žmonių, o kai reikia iš jų pasiimti gamybos, jie ima ir pražūva iš akių, dar apiplėšia liekančius, pasiimdami kelionei. Mano tyrinėjimu, lietuviai išeiviai iki karo gyvais pinigais daugiau išsinešdavo iš Lietuvos, neg paskui jai atsiųsdavo. Vadinas, Lietuvai jie buvo didžiulis minusas ir pliusu visai nežadėjo kada virsti, nes jiems likta – Lietuvai žūti. Taip yra įsitikinę veik visi inteligentai, pradedant a. a. kun. Antanu Kaupu[1] (Selimu, Karvojum) ir baigiant šių dienų lankytojais. Lyg mirštančio kunigo palaikų visi mes susiuntėm Amerikon savo kolektorius. Jie nemaža laimėjo Lietuvos įstaigoms, bet nemaža ir įgriso išeiviams. Išeiviams ėmė rodytis, jie esą jau per daug išnaudojami, o „krajui"[2] vis tebesirodo, jis vos trečią dalį tegaunąs to, ką kiekvienas išeivis privaląs kas metai savo kraštui grąžinti, būtent 200 dolerių, nes taip yra įvertinta mūsų krašte metinė gyvo darbininko produkcija. Šiuo suskaitymu pusė milijono mūsų išeivių turėtų tėvynei grąžinti bent po dešimtį milijonų dolerių kas metai. Sumetimas chimeriškas, to nebus niekados. Tėvynė turi to nelaukti, o išeiviai turi nusimanyti, jog ir gausiai siųsdami savo artimiesiems ar duodami kolektoriams, toli gražu neatsiteisia. Man rodos, piniginiai santykiai tokie, kokie yra susidarę, neblogiausi nei vienai, nei antrai šaliai, jais skųstis nei vieni, nei kiti neprivalom.

Palieka lygiai svarbūs moraliniai santykiai. Lietuva mano šiuo atžvilgiu iš savo išeivijos negalinti nieko laimėti. Prie moralinių pridėjus dar intelektualinių ar greičiau šiuos antruosius teturint prieš akis, rodos visa potencija yra šiapus vandenyno. Tai ne visai teisinga: mūsų išeivija pradeda mums gaminti dailinin-

kų ir rimtai žadas gaminsianti mokslininkų. Ale tegul sau būtų ir taip – tai ne išeivius pažemintų: duoti to teprivalome, ko turime; išeiviai turi pinigų ir duoda, o mes turime inteligencijos ir... jos į užjūrį neeksportuojame. O išeiviai itin pasiilgę mūsų minčių, mūsų idealų, siekimų. Jie pasiilgę gaivinamos dvasios ir reaguoja jai netarpiškai. Graži nepriklausomybės idėja, matai, ką padarė! Pirmiau šykštėjusių kolytas atrišo, ir pabiro milijonai su milijonais lygiai brangių drąsinimų ir laiminimų. Mūsų išeiviai Amerikon, man rodos, gryniausi lietuviškojo romantizmo tipai – kilniaširdžiai savo tėvynės apoteozuotojai, melancholingi laimės svajotojai tai Utopijos salai – Lietuvai. Mūsų išeiviai Amerikoje tokie ir paliks; nors ir angliškai pradėtų kalbėti, jie nebus Lietuvai žuvę, jei gaus iš jos idealizmo ir kilnumo. Važiuodavome Amerikon tik pasirinkti – imkime dabar važinėti ten su savo siela ir išmintimi. Nepriklausomi mes bręstame tautybėje, kylame kultūroje – tegul tai junta ir išeivija ir lyginasi su „krajum". Neškime išeivijai savo mokslo, literatūros, dorosios publicistikos vaisių gyvu žodžiu ir raštais jų laikraščiams, kad abiejų gyslos vienodai trinksėtų ir išeivija visados būtų paruošta gyvai pajusti kritiškuosius Lietuvos momentus, kaip ji antai gyvai pajuto karo ir laisvėjimo momentą. Aš nepranašauju, tik matyte matau tuos momentus, kurie lems pačią mūsų egzistenciją. Kur mes pulsime talkininkų, jei ne į savo brolius pirmiausia? Deja, tačiau jei mes leisime savo išeivijai pamiršti giminystę, jei jai nereikšime savo širdies ir minties – mūsų šauksmas nelaimėje gali tuščiai praskambėti!

IR NETEISINGA, IR STORŽIEVIŠKA

Gerb. Estijos atstovo prašomas, aš pereitais metais esu parinkęs jam kiek tiek žinių, kaip lietuvių jaunimas yra suskydęs kryptimis. Estų jaunimo žurnalas šias žinias įsidėjo. Paskui man pasirodė jos didesnės reikšmės mums patiems, ir aš, pridėjęs įžangą, paskelbiau „Dabartinis lietuvių jaunimas"[1] „Jaunosios Lietuvos" Nr. 7, 2–4 p. Pradžioje informacijų aiškiai pažymėjau:

„Informacijų esu gavęs iš pačių organizacijų", vadinas, iš pirmųjų šaltinių. Įtarti juos savo dalykų nenusimanymu man nebuvo parėję į galvą, todėl aš jų nė nepatikrinėjau. Iš to vienas mano klausytojas, pirmo kurso studentas, „Kultūros" Nr. 4, 217 p.[2] sudarė man piktą priekaištą, aš iš katedros skelbiąs apie „proletarišką kultūrą tokią pat nesąmonę, kaip ir tvirtinimas („Jaun. Liet."), jog Plechanovas[3] yra socialistas individualistas. Gerai, girdi, kad tokiems žinovams profesorius Putinas gieda „Pesimizmo himnus"[4] *laimindamas žmogaus nežinojimą*". Čia paties studento pabraukta, o „Lietuvos Žinių" jau dusyk dideliu pasigėrėjimu pakartota[5], matyt, iš tų pat lūpų.

Aš jaučiuos labai patenkintas, jau pirmame kurse turėdamas eruditų, kurie niekados nesąmonių nebepasako, nes jau viską žino; man, nežinojimo indui, šviesiau žiūrėti ateitin, kurią sudarysianti proletarų kultūra. Tik šiuo kartu piktas mano studento iškoneveikimas per triskart vis tuo pačiu, o ne kuriais kitais nežinojimo įrodymais, man ima rodytis turįs kažkokio negero tikslo; tai pasiryžau atsiliepti, nors šiaip jau aš niekados netaisau paskelbtųjų nuomonių apie mane.

Apie aušrininkus[6] „Jaun. Lietuvoje" išspausdinta: „Aušrininkų vardą paveldėjo eserai, Plechanovo mokiniai, individualistai socialistai, įsirašę į Amsterdamiškį internacionalą"[7]. Čia kas žodis, kas sakinys – centro žmogaus informacija. (Jo pavardės, aiman, neesu pasižymėjęs). Man pačiam nebuvo nė į galvą parėję: 1) kad aušrininkai yra socialistai revoliucininkai, 2) kad jie mokęsis iš Plechanovo ir 3) kad yra įsirašę į internacionalą. Tokių žinių iš šalies nepatirsi. Jei čia kur apsirikta, tai apsirikta informatoriaus, o ne interviuverio. Antra vertus, informacijos žodžiai netvirtina, kad Plechanovas buvo ar turėjo būti socialistas individualistas, jei tie, kurie iš jo pradėję mokytis, evoliucijos keliu patapo socialistai individualistai aušrininkai, o kita dalis „tikrieji socialistai", nuo jų visai atsiskyrė ir sudarė naują kryptį. Taigi Plechanovo nei aš, nei aušrininkai neesame apsprendę; o jei ir būtų kas sprendęs, tai tik ne aš, kurs, prisipažįstu, niekados neesu nei Plechanovų, nei kitų socialistų rusų domėjęsis: jie man nebuvo ir nėra reikalingi, nes esu pakviestas dėstyti vieno gana

jau seno literatūros dalyko (draudžiamojo laiko), kurio pirmiau, kaip visa Lietuva, nedaug mokėjau, o patyrinėjęs penkerius metus, esu kiek tiek žinių gavęs. Į visa kita neturiu nė mažiausių pretenzijų, tai klausytojai gerai žino, ir aš jaučiuos nepelnęsis, kad man kas giedotų pesimizmo himnus dėl kurio ten nežinojimo. Pagaliau ir aš kai ką žinau, ko mano koneveikėjas studentas nežino; sakysime, kad ir „ministratūrą"[8]. Tai kodėl gi Putino pesimizmo himnas man, o ne jam, studentui, skiriamas?

Progos bet kam iškoneveikti visados gali rastis, tik jomis nesinaudojame, nes tai storžieviška. Minėtasis studentas, tiesą pasakius, turėtų ten pat „Kultūroje" ir „Lietuvos Žiniose" mane reabilituoti. Betgi dėl tokių niekų nesibylinėsime nei santykių nekeisime, nors to nepadarys.

IDEALO ISTORIJA

(Radio paskaitos)

I

Idealu vadiname tobulybės pavyzdį, susidarytą mintyje ir vaizduotėje. Idealas esti taip gražus, kaip sapne pasapnuotas, nes idealininkai, vadinas, kuriems rūpi idealas parodyti, dalykus ir žmonių santykius terodo iš gražiosios pusės, kaip jie pasvajoti, o ne kaip iš tikrųjų esti. Idealizmas – proto, ne tikrenybės sritis.

Idealas gema kažin kuriose žmogaus dvasios gelmėse, kurioms nė vardo dar nėra. Lyg dievišku teisingumu idealas mato ir svarsto visokias skriaudas, kovas ir kentėjimus. Gimęs tyras ir skaistus, turėtų derėti amžiniems laikams. Linksmai ir džiaugsmingai imasi jis kurti naują gyvenimą, pažada visa, kas tik gera ir gražu, išsprendžia visus žmonių ginčus ir nesutikimus, kalba labai įsitikinęs ir – sudūžta, sutikęs įsisenėjusius žmonių papročius. Blogi žmonių papročiai ir palinkimai gudrūs. Susitikę idealą, kurs visados esti griežtai jiems priešingas, papročiai nėgrumias su juo: kova idealą padarytų dar vertesnį, iškeltų jį dar aukščiau garbėje ir šlovėje; nė nepaniekina jo, nes tada patys

virstų niekšiškais, – papročiai, palinkimai kitaip ir daug lengviau papjauna idealą, būtent ėmę jį sau taikinti. Ir idealas čia pat akyse, pagedusių globoje atsiradęs, ima tirpte tirpti, kol visai sumenkėja ir belieka viena jo parodija.

Pavyzdžiui, pasižiūrėkime, kuo tikrenybėje pavirto socializmo idealas, kurį įsivaizdino tokia gausinga pasaulio demokratija.

KO IŠ SOCIALIZMO LAUKTA IR KO SULAUKTA

Veltui socialistai dedas blaiviais tikrojo gyvenimo įvertintojais: jie – utopistai, žmonės tokio pasaulio, kokio negalima padaryti; jie tik gražiai yra pasvajoję. Iš pradžių socialistai svajojo visuomenę susocializuosią geros valios žmonės; darbininkai patys savo pastangomis išsilaisvinsią; pati idealo galybė sukursianti naują laisvą gyvenimą; šitą gyvenimą parodysią gyvi pavyzdžiai, lyg kokios oazės kapitalistinio pasaulio tyruose, kur visi nelaisvi ir kits kitą išnaudoja. Bendrą turtą, tikėta, suteiksiant visiems pakankamos gerovės, visus sulyginsiant teisėmis; nei ištisos tautos, nei atskiros žmonių gurguolės, nei katras sau palaidas žmogus nebebūsiąs suvaržytas, priverčiamas taip daryti, kaip jam nemalonu, arba taip nedaryti, į ką visa širdžia linksta, į ką pati gamta ir Dievo apvaizdas jį palenkė; daugumas nebesmelksiąs mažumo nei atskirų vienetų. Na, tikėta socializmą būsiant gyvojo proto ir jautrios širdies įstatymų rinkinį, pagerinsiant žmonių santykius ir net patį žmogų perdirbsiant, įdėjus jam į sielą nemirtingą Brolybės Religiją.

Imta vykinti. Atsirado vadinamoji realinė politika. Geros valios žmonės tapo paneigti, jų vietą pasiėmė socialdemokratų parlamentas, o dar paskiau – proletariatas. Ką turėjo padaryti laisvų komunų (bendrovių) kooperacija, tai imta vykinti suvalstybinant per prievartą; ir gauta degtinės, tabako, gelžkelių, degtukų ir dar daug ko monopoliai, tas vienas laisvinančio komunizmo palikimas, tie vieni keliai, kuriais turėjo ateiti išsilaisvinimas. Bet jais nepasikliauta, jie nemasino. Tai pažadėta jie patobulinti, sudemokratinant valstybę. Visas gyvenimo blogumas kyląs iš

to, kad rinkimai esti ne visuotiniu balsavimu. Visuotiniu balsavimu būsią pasiekta tikroji liaudies atstovybė. Liaudies žmonės tapsią neapibrėžta visa to gálva, suvalstybinsią pramonę, žemės ūkį, prekybą, švietimą, auklėjimą, suskirstysią darbus ir jų pelnus. Visa tai padarysiančios visokios liaudies ministerijos ir nauja policija, apvilkta revoliucine uniforma.

Ir visa tai apvylė. Tada griebtasi proletariato diktatūros, ir štai turime – komunistinę tarybų tvarką, tą tikrą laisvės karikatūrą.

Šitaip belaisvinant pati laisvė virto pavojinga, dažnai reakcinga, virto tų pačių buržujų obalsiu, tų, kuriems neleista spręsti liaudiškos valstybės darbas.

Dar pavojingesne virto brolybė; ji būtent pavirto klerikaline priemone užmigdyti klasių antagonizmams, jų priešingybėms.

Pačią lygybę pagaliau palaikė kontrrevoliuciniu prasimanymu proletariato diktatūrai nuversti.

Ir prasidėjo tragingas pirmykščių laukimų merdėjimas; socializmas pats save prarijo – išlaisvinimas tik praplėtė nelaisvę. Tai visuomenės srityje.

Atskirų, palaidų žmonių sieloje socializmas, kuriuo buvo jie pasitikėję, per ilga lygiai tą pat padarė. Visuomenei buvo paskelbta jos obalsis – teisybė ir bet kuris bendras darbas dabar būsią naujos liaudiškos valstybės rūpestis, o ne atskirų žmonių. Taigi kol tokia valstybė dar nesusidarė, tokiomis gyvenimo sąlygomis svajoti apie sudarinėjimą teisybės ir bendrumo pavyzdžius būtų bevaisės, tuščios pastangos. Socializmo idealo šalininkai visas savo pajėgas kreipė ten, kur sudaroma tokia valstybė, kur politinė kova kovojama, būtent į rinkimus į parlamentą, į miestų valdybas, į savivaldybes ir k., rūpintis, kaip čia patiems pagerinus žmonių santykiai, socialistai liovėsi.

Socialistas gavo panaudoti visus kartėlius, visas neapykantas ir nesantarmes, griežtai visus tikrojo gyvenimo nepadorumus politinei kovai laimėti ir įsigalėti valdžioje, idant šiuo revoliuciniu darbu galų gale susidarytų visagalinti išlaisvinimo organizacija. Tam kartui socialistams tenka išsižadėti visų idealinių „prietarų", kuriuos buvo susidariusios buržuazinės valstybės; priešininkams nugalėti turi būti geros visos priemonės.

Socialistams teko itin atsargiai skelbti laisvės pradas, kad būtų galima jis apsukriai paversti botagu reakcininkams.

Teko gudriai nutylėti brolybė ir žmogaus viešpatavimas, nes realioji politika verčia pasityčioti iš šitų svajonių.

Ir taip įsiteisėjo melavimas idėjai, priešingybė tarp idealizmo, išpažįstamo teorijoje, ir gyvenimo bei sąžinės. Visa tai pavirto tik politikos gudrybe, ir išaugo ypatinga rūšis žmonių, kurie, to nesijausdami, apaštalauja veidmainiavimą.

Kas gi dar nepažįsta tokių žmonių, kurie, karštai skelbdami visuomeninį teisingumą, mielu noru ir ramiausia sąžine panaudoja teismo, policijos, biržos paslaptis ir patogumus, kurie, peikdami išnaudojimą, gerbdami žmogų, žiauriausiai patys išnaudoja savo tarnus, brutaliai smelkia savo vaikų savitumą ir kiek begalėdami stengiasi įsigyti tų gudrybių, kurios kaip tik sutvirtina kapitalistinę tvarką. Kas nežino militaristų iš P. P. S.[1] (lenkų socialistų) ir buržujiškai ištaigingai gyvenančių diplomatų, atstovaujančių proletariškai Rusijai?

Kitaip buvo, kai jauni buvome. Tada bet kurią idėją, įžengusią mums į protą, mylėjome visa savo siela, jai aukojome visus gyvenimo džiaugsmus, visą savo naudą, visus gerumus ir kančias. Idėja būdavo proto, sąžinės padaras ir visos ateities pašvaistė, gyvoji teisybė, ja norėjome gyventi ir veikti. Idėjos šviesa buvo gyvenimo šviesa.

Politika irgi darė ardomąjį savo darbą, sendindama mus. Ir kai sukakome vyrų amžiaus, kai subrendome, tie skaistūs, geru, sveiku krauju tvinksią laukimai virto mums nebegyva sąvoka, nieko mums nebepatiekiančia, mūsų darbų nebevaldančia. Mūsų sielos, mūsų sąžinės gelmėse paėmė viršų senosios, tik teorijoje nekenčiamos idėjos, kurios patylomis tyčiojasi iš pirmykščių jaunystės idealų; jie mums niekais pavirto.

Taip ir daromės panašūs Prancūzijos kalėjimams, priešakyje kurių didelėmis raidėmis įrašoma: „Laisvė, lygybė, brolybė..."

Linksmo, skaistaus idealo ta pati istorija iš nebeatmenamų laikų, ligi tik žmonija pradėjo pasiilgti laisvės ir meilės. Ir tiek jau apviltos žmonių sielos vis tebėra pasiilgusios teisybės, tebelaukia, kad įvyktų žemėje Dangaus Karalystė – tasai nebemirštamas idealas.

Šitą skaistaus idealisto Liudviko Abromavičiaus[2] straipsnį laikiau savo pareiga pagarsinti lietuviams, saviškai jį perdirbęs ir ką ne ką savo tepridėjęs. Jis itin gražiai stilizuotas jo leidžiamajame laikraštyje „Przegląd Wileński" Nr. 7[3].

II

RELIGIJOS IDEALAS

Socializmo idealas, apie jį kalbėjomės pereitą kartą, netruko pavirsti idealo parodija, daugiausia dėl to, kad jis utopiškai buvo sumanytas ir betaikant jis gyvenimui, taip dalykai pakrypo, kaip nei Karolis Marksas[4], nei jo šalininkai nesitikėjo. Didįjį kapitalizmą naikinant, ėmė rastis mažųjų, su kuriais jau tenka rimtai skaitytis ir pačiam socializmui radikaliai reformuotis, jei jis benori būti žmonijai naudingas. Vadinas, tenka susidaryti kitas, kitokis socializmo idealas arba visai jo atsižadėti. Ir tam lygių pasvajojimų esti be skaičiaus. Mes juos visus pigiai vadiname „idealais", tariamomis tobulybėmis, o veikiai patiriame jų būta tik kiek tiek pagražintos realybės, kuri tenka nuolat taisyti. Bet kuris vaikinas bet kurią merginą pavadina savo „idealu" vien už tai, kad jam tam kartui patiko, o paskui ji pasirodo beesanti tikra velnuva. Tai tik burnojimas idealui, ne daugiau.

Yra tačiau idealų, kurie palieka aukščiausio laipsnio tobulybe, nors kaip tik dėl to gyvenime neįvyksta pilna savo gražybe. Jie kaip saulė šviečia gyvenimui, želdina visa, kas gražu, dora, kilnu ir tikslu, bet visur aptinka dar vešliau želstančių usnių ir kitokių gyvenimo piktžolių. Tarp jų gero sėklai vargas dygti, o ir išaugus labai vargas švieson pasistiebti; jas nukali blogybės, bet jų rūšies neatmaino. Taip ir kovoja gera su bloga, tiesa su netiesa, aukšta su žema. Ir nesiliaus kovoję iki žmonija bus gyva. Idealai paliks idealais, galingai atsveriančiais blogybių blogybes. Be šios rūšies idealų negalima jokia pažanga dvasios srityje, nors kažin kaip būtų pažengta technikos srityje. Šios rūšies idealai – krikščioniškosios religijos ir įgimtosios tautybės.

Tų dviejų idealų sugretinimas tik pirmai pradžiai rodos netinkamas, nes pirmasis nesulyginti kilnesnis ir platesnis už antrąjį; iš tikrųjų jiedu dera, nes yra tos pat dieviškosios kilties.

Religiškąjį idealą mes esame gavę paties Dievo Jėzaus Kristaus Nazaretiečio lūpomis pareikštą, jo gyvenimu ir mirtimi patvirtintą: būkite taip tobuli, kaip pats jūsų Dangaus Tėvas yra tobulas, nes jūs patys – esate dievai ir jums sostai paruošti šalia Vienatinio. Kadangi Dievas yra absoliutas, tai jo nei reformuoti, nei papildinėti nebetenka: Religijos idealas – pilnybė grožio, tiesos ir teisybės. Jis žmonių sielas kelia į pačias aukštybes žinijoje gimtinių ir viršgimtinių dalykų, į minkščiausį žmoniškumą savitarpiuose santykiuose. Visi naujieji demokratizmai – socialieji, tautiniai, krikščioniškieji – nebe naujiena; visa tai kur kas gražesnėje formoje ir tiesiog dievišku išmanymu tikslumo yra paskelbęs Nazaretietis; Jo idėjų modifikacija – tai tik parodijavimas. Grynąjį krikščionybės, tos tobulosios Laisvės, Lygybės, Brolybės idealą išpažįsta daug šimtų milijonų visokių krikščionių. Jiems tai skelbia, dirba organizuoti milijonai gyvu ir rašytu žodžiu šventomis ir šiaip jau dienomis šventyklose, mokyklose, dieną ir nakčių glūdumose, kada kiekvienas skyrium meldžias: teateinie žemei Dangaus Karalystė. Vadinas, dedama nepasakomų pastangų atsverti vergijai, privilegijai ir egoizmui.

Pigiai pasakome: žiūrėk vis dėlto, kas darosi žemėje! Čia vis tiek, net vis pikčiau, viešpatauja materialybė, kūniškumai, gyvuliškumai, net nepasvajoto bjaurumo nusidėjimai, visokeriopos neteisybės. Girdi, gal pats Religijos idealas netobulas, kad per devyniolika šimtų metų nepagerino žmonių giminės; gal pats negyvas, jei savo pasekėjų negaivina.

Taip, tiesa, blogybių daugiau kaip derėtų; tačiau kad ne anos šimtų milijonų krikščionių nuolatinės pastangos, tikrų tikriausiai neturėtume nė tos kultūros bei civilizacijos, kuria, šiaip ar taip, didžiuojasi krikščioniškasis pasaulis. Krikščionybės idealo šviesoje bręsta ir jo dėsniais vaduojasi ir tie, kurie formaliai tos krikščionybės neišpažįsta: tokia pasaulyje sudaryta etikos atmosfera. Visa to nei išmatuoji, nei pasveri, tik junti. Ir bet kurio žemės gyventojo pareigą puoselėti tai, kas dieviškosios išminties ir, devyniolikos šimtų metų patyrimas parodė, vienatinio nesugriaunamo tikslumo formuluota, kas visoje pilnybėje koncentruojama kiekviename atskirame žmoguje, o ne kolektyve. Kolektyvui taikant

visa gera, tiktai praskiedi nieko nepagerinęs; kolektyvas turi susidaryti jau iš skyrium pagerintų vienetų. Visa to, ko mes reikalaujame iš visuomenės, pirma reikia reikalauti iš atskiro tinkamai idealo dvasioje išauklėto piliečio. Socializmas liudija, kaip tikslu tobulinti visuomenę, jos tvarką iš apačios, ne iš viršaus, kaip tai mėgino daryti socializmas. Ne Religijos idealas buvo negeras, tik kad mes patys nemokėjom jį panaudoti. Atmetę jį buvome, kaip vaikai atmeta reikiamą daiktą, nesugebėdami jo pavartoti: iškrypome iš Religijos idealo kelio, paklaidžiojome, įsitikinome nieko geresnio kitur nerasią ir grįžtame atgal – „prie senųjų dievų, kurie nemiršta".

TAUTYBĖS IDEALAS

Tautybės idealas dieviškosios Išminties neformuluotas, tačiau vis tiek iš jos pat atsiradęs, jai griežtais ir pastoviais dėsniais sudarant pasaulį ir jo žmoniją. Tautybė – tai pati žmonijos grupių esmė, jų įvairiuojanti siela, skirtingas būdas. Dar daugiau – tai ypatinga raumenų ir nervų sistema: vieni dideli, kiti maži, vieni karštakraujai, kiti šaltakraujai, penkeriopomis spalvomis nudažyti. Šiaurės tyrulių žmogaus jokiomis pastangomis nepaversi Kaukazo gruzinu ir antraip. Dažnai net aklimatizuoti nėra galima: suomiai nuoboduliu mirdavo Lietuvon atgabenti. Laponas[5] savo šiaurės ledų srities, kur per pusę metų saulė nepasirodo, nemainys į skaisčius vasarius.

Tas pat pastebimas ir sielų srityje. Mūsų kalba ir papročiai, net mūsų etika keista Afrikos žmonėms, o kiniečių mums. Antagonizmai tarp rasių kyla ne vien dėl to, kad juodukas baltukui arkliu smirdąs, o europietis japonui – degintais taukais; kaip tai bjauru, tas teišmano, kas yra uostęs Chicagos skerdyklų deginamas atmatas. Ne, tautybių svetimumas – daugiau „dvokia". Šimtus metų sugyvename su žydais; jų rūgščiai česnakiško kvapo nebejaučiame, o žydiškumo vis dar negalime jiems atleisti. Visa, kas „savo", mums malonu, kaip motinos pienas. Tarp svetimų prašnekinęs mus gimtąja kalba susyk įgyja „brolio" privilegijų.

Kalba reiškia mūsų sielą. Bręsta siela – turtėja kalba iki ta pačia kalba nebesusikalbame. Lietuviui sunku sekti vokiškas

protavimas. Lietuviui, gudui lenkiškai sakomieji šventi žodžiai nedaro įspūdžio, nesušildo ir geran nepalenkia, nors jie tą kalbą suprastų. Kalba, kaip ir siela, evoliucijonuoja, turtėja, gražėja ir vis meilesnė darosi, lygu savo pastangomis pagerintas dvaras, jo dirvažemis ir parkas. Įgimtąja kalba, tautine savo kalba kalbąs žmogus, nors neišmokslintas, visados rodysis protingas, nes jis tiksliai formuluos tai, kas ir kiek jo sieloje yra. Svetima kalba ėmęs kalbėti, jis pančiosis kaip viščiukas nuobraukose, nepasakydamas nė dešimtos dalies to, ką jis tvirtai „gaspadoriškai" išmano, ir esti žmogaus karikatūra, kitiems paniekos objektas.

Skauda širdį, klausant žmogaus, kurs sava ar ne sava valia svetimaip save reiškia. Judriųjų vietų žmonės, visoki komercijų ir viešbučių oficialistai, lengvai pakalba keleriopai, tačiau savo meilę teišdainuoja, maldą tepasako gimtąja savo kalba, kurios gal niekas aplink jį nesupranta.

Kalba mums lygiai brangi kaip pati motina, kuri ją mums davė duodama gyvybę. Kam pareis į galvą parduoti ar užmušti savo motiną dėl kurių kitokių vertybių? Tik psichiškai nebesveikam žmogui. Tas nesigins nuo užpuoliko, kurs kėsinsis jo motiną ar jo kalbą užmušti ar tik kalinti, kurs jokios galios nebeturės nusitverti nors menkiausio pagalio. Bet ir bejėgis bent burnos savo vargintojui.

Sielą slėgiamas nebus patenkintas, kad ir riebiai būtų penimas. Žmonių kalbas sukeisti yra lygu jų sielas sukeisti; abejuose atvejuose tegalima pasvajotoje pasakoje; tai tik – „bramizmo stebuklai"[6]. Iš vienos tautinės srities žmogų išėmęs, kai įmeti į kitą, regimai jį sustingini; šioje srityje jis neprogresuos, net nesikultūrins. Afrikos juodukas, Paryžiuje gavęs daktaro laipsnį ir čia rodęsis tikras džentlmenas, sugrįžęs namo, mielu noru atsisėdąs prie tautinio židinio, mielai numesdamas visa paryžiška.

Tautybės idealas yra pati kuriamoji pajėga; jis tik begalybe laipsnių viršija realybę, bet savo esmėje ir pradžioje nėra utopija. Tautybės idealas tai racionalusis kūrybos procesas, turįs duoti maksimum sielos vaisių, vertingų visai žmonijai, ne sau vieniems. Tautininkas tai tik savo prigimties specialistas, savo savotiško gyvenimo audėjas; liepk audėjui gelžį kalti: jis kūją pajėgs kiloti,

kibirkštimis taškysis į visas puses; iš šalies žiūrint, rodysis milžinas, tamsumo skaidrintojas, o jo darbo išdavos – bus šnipštas.

TAUTINIS IDEALAS

Žmonijos ekonomijoje tad tautybių puoselėjimas turėtų būti lygu išmintingas vištų dedinimas: jei vištą taip lesinsi ir laikysi, kaip jos prigimtis to reikalauja, ji per metus padės tau 153 kiaušinius, ne taip laikysi – tepadės 27, – tiek tik, kiek reikia savo veislei palaikyti, viščiukams išperėti, nieko viršaus. Ir bitė tinkamomis sąlygomis daug daugiau medaus ir vaško prigamina, neg jai pačiai reikia pavalgyti ir vaikams išperėti. Daug daug tonų saldybių gauni iš menkų pažiūrėti vabzdelių. Suum cuique[7] – bet kuriam gyvam padarėliui savoji darbo sritis, darbo sąlygos, savotiškas paruošimas jo produkcijai. Svetimose jam srityse darbas tebus darbo erzacas ir darbo vaisių erzacai, mechanikos, ne sielos veiksniai.

Tautiškumas – tvirčiausis pagrindas visiems gyvenimo veiksniams; niekas išmintingas to pagrindo negriaus. O kas griaus – šimtams metų sustabdys pažangą. Ne taip senai dar nemokėta vertinti tautiškumo, nenumatyta, iš kur kūryba dygsta. Antai aigiptėnai, graikai, romėnai, rytiečiai kokių kultūros stebuklų yra davę menui, filosofijai, net technikai! O kai visa Europa šoko „klasikiškai" kultūrintis, kai ėmė graikiškai lotyniškai mokslintis, prisisteigusi šimtus lotyniškų mokyklų, tai per tūkstantį metų nedavė nė tūkstantos dalies to, ko buvo davusi tūkstantinė Europos dalis – Graikija. Literatūrai šedevrų tedavė tie, kurie kūrė savo motinų kalba, ir nė vieno tikro šedevro nedavė tie, kuriems matės reikia tik šedevrininkų kalbos gražiai išmokti ir jau pats imsi šedevrus rašyti. Jokia nelotynų tauta, lotyniškai kultūrindamasi, nebedavė Vergilijų, Ciceronų[8]. Tik bėdos tikti savo kražietį Sarbievijų statome greta Horacijaus[9], kai mums parūpsta kuo pasigirti. Ir tuojau imta duoti šedevrų, ligi tik griebtasi gimtųjų savo kalbų. Dantė[10] amžinuosius savo raštus parašė savo liaudies kalba, kuria nebuvo dar nė vienos mokyklos. Kitos tautos papylė kitų genijų. Baltrušaičiai, Milašiai[11] mums ne pavyzdžiai, kaip ir Sarbievijus: mes nė pasvajoti negalime, kokių aukštybių jie būtų pasiekę kurdami savo motinų kalbomis, ne internacionalinti.

Klasikizmo laikai, klasikiškųjų kalbų viešpatavimas Europoje, davęs tokių stagnacijos rezultatų, – tai nesugriaunamas įrodymas, kaip tautinių kultūrų imperialistiniai siekimai yra žalingi kitiems ir bevaisiai patiems. Tautiniai egoizmai čia pasirodė vieni idealūs, kiti brutalūs. Kai vieni savo tautybę unguibus et rostro, ragais ir nagais, gynė, tai tik tam, kad galėtų žmonijai maksimum duoti, o kai kiti didesni ar labai dideli kitus mažuosius puolė ir savo tautybėms vergė, tai norėjo maksimum gauti. Vadinas, mažosios tautybės buvo ir yra anos dėsliosios vištos, anos darbščiosios bitelės, o didžiosios tautybės – tai šeškai ir tranai, kurie jas papjauna ar jų darbus išėda. Be to, didžiosios tautos, nepakęsdamos mažųjų tautybių ir jų kultūrų savo sudarytuose valstybių organizmuose, suspausdamos jų dvasią, tik sukaupė savyje sprogstamosios medžiagos, o ne numarino jas. Nei šimtai metų dirbtinio varžymo nepadėjo: šiaip jau galingos imperijos sprogo ir sukiužo į susidedamąsias tautines dalis. Ir paskui tik juokus bedaro tos didesnės tautos, kurios savo šukes seilėmis bemėgina atgal sulipdyti; juokus krečia dabarčiai, o ašaras gamina ateičiai.

Ir šiandien nebėra didesnės paniekos toms valstybėms, kurios vis dar nesiskaito su tuo, ką yra patsai Dievas žmonėms įdėjęs. Dievo darbą žmonės tepajėgia iškraipyti ir pagadinti, o ne pagerinti. Antai kad ir lenkų – niekas nemuša, kam jie skriaudžia mažumas, bet ką savo širdyse jaučia tariamieji jų talkininkai prancūzai ir kiti[12], to neduok Dieve niekam laimėti! Panieka liūdnas istorijos laimėjimas, o ta pačių kultūringųjų prancūzų panieka kartkarčiais prasiveržia pro jų diplomatiją santykiuose su lenkais. Tai iš naikinimo vienų tautų kitų naudai, nei naikinamiems, nei naikintojams nesti jokios naudos, o daug daug vargo ir gedimo.

Negeriau, kai utopiškasis internacionalizmas, kad ir niekam skyrium nepataikaudamas, visas tautybes lygiai silpnina (išnaikinti jų vis tiek netesės), neva kovodamas su tautiniais egoizmais. Nelygu, matėme, egoizmas. Neliesk to, kas yra pasiryžęs visus kitus pralenkti – duodamas; pjauk tuos, kurie visus kitus pralenkia – grobdami. Leisk statyti statantiems, gink statytojus nuo ardytojų. Tai bus žmonijai naudinga ir garbinga. O gaišin-

damas mažųjų tautų kuriamąjį darbą, pravardžiuodamas zoologiniu nacionalizmu ar kitaip kaip, tarnauji visai nežinomam dievui. Bolševizmas, socializmo viršūnė, jo apogėjus, visų jų gudrybių realizavimas, ima tautybėmis siekti to, ko nepajėgė, ir tai gana greit pamatė, tarptautybe. Gudams didžiumiečiai socialistai kuria gudišką respubliką, ukrainiečiams – ukrainietišką; lygiai taip, kaip pirmiau, be jų lietuviai įsikūrė lietuvišką, latviai latvišką, estai estišką, suomiai suomišką – visur nacionališkas valstybes. Tautinis valstybių idealas, menkinamas nesusipratėlių, visaip koneveikiamas, štai atgyja tuo laiku, kai šeštoji dalis pasaulio Rusija mėgino sudaryti socialistinę – betautišką, betikybišką tvarką.

Lietuviai tautinę, ne betautišką valstybę kuriasi sveikuoju savo instinktu. Mūsų uždavinys pasiekti tautinio idealo pilnybės, kurs nieko bendra neturi su tautos imperalizmu teritorijų ar kultūrų srityje. To pasiekti tegalime politiškai ir kultūriškai nepriklausomoje valstybėje. Negi pavadinsi imperializmu, kai 85 % gyventojų saviškai nori gyventi, ne taip, kaip norėtų keliolikos nuošimčių mažumas. Lenkiškai ar žydiškai valdydamies, mes kaip tik pataikautume tų mažumų imperializmui ir jiems duotume hegemonijos ar diktatūros teises. Tai neišmintinga būtų ir geran niekam neišeitų. Kas, dar nesustiprėjus didumo politiniam organizmui, jau mėgintų jį silpninti, tas būtų tame organizme rakštis, pašinas; jis reiktų išrauti ir išmesti, jokioms teisybėms nenusidedant. Sau grobstyti turtų, pasinaudojant tuo, kad dar nėr kas juos gina, yra negarbinga spekuliacija, visokių teisių peikiama ir baudžiama. Teisingos dalies reikalauti tada negalima, kai jau bendrai yra ko prigaminta, lygiai ekonomijos, lygiai politikos srityje. Lenkai yra pasakę, Lietuva negalinti būti tautinė valstybė, nes ten esą keli procentai lenkų ar tik lenkiškos kultūros lietuvių. Tokia pat logika galėtų žydai pasakyti tą pat. Ir apie sudarymą kurio atskiro politikos organizmo nebegalėtų būti nė kalbos: trilypė lietuviškai–žydiškai–lenkiška valstybė būtų apgamas, kurs derėtų pasaulio kultūrų muziejuje laikyti, kaip laikomas trigalvis apsigimęs veršelis. Bet Lietuvoje dar yra rusų ir vokiečių. Jie turi tiek pat teisių. Tai jau reiktų penkialypės respublikos, ir jos absurdiškumas būtų dar aiškesnis, nors to, ypač žydų, siekta, bet atlyžta, o lenkų pat

pradžioje statyta kaip būtina sąlyga – sine qua non – bendradarbiavimo. Taip niekas nieko gero nelaimėtų, visi drauge gautų nuskęsti kurioje kaimyninėje jūroje, ko daugumą sudarąs gaivalas nenori, nuo ko iki paskutiniųjų ginsis.

Politinė išmintis reikalaute reikalauja, kad mažumas prisitaikintų didumui ir padėtų jam kuriamąjį darbą dirbti – tvirtą nepriklausomą tautinę lietuvišką valstybę sukurti. Ir ta pati išmintis reikalauja, kad didumas būtų broliškas jo nežeidžiančiam, jam pinklių nepinančiam mažumui. Matydamas palankumą, nors tik palankumą, ne žalingumą, didumas sutiks, kad Lietuvoje žydas liktų žydas, lenkas – lenkas taip ir toliau su visomis savo kultūromis, bet tik būtų jie politiškai ištikimi lietuviai piliečiai. Ir deja Lietuvai, jei ji pasektų lenkais mažumų atžvilgiu! Ji sukompromituotų tautinį savo idealą.

O tą idealą mes esame itin skaistų paveldėję iš 40 metų „babilonijos"[13] ir dar anksčiau iš romantizmo. Mes, lietuviai, ne praktikos žmonės. Medžiaginiais dalykais mūsų neįviliosi į sunkų darbą. O anoji romantiškai tautiška, grynai idealistinė nuotaika, atmenate, kokius stebuklus darė! Buvo brolybės, solidarumo, pasišventimo, veltui dirbant magišku obalsiu: tautos laisvei ir kultūrai. Niekas nesidairė, kad kas jam už darbą tuo obalsiu – pinigais ar garbe atmokėtų, niekas nevertino net asmeninės savo laisvės. Mokėta kalėti, ištrėmime būti, iš savo neturto dar gerą dalį visuomenės reikalams skirti.

Rodykit, kuriam kitam idealui mes daugiau padirbome ar padirbti galime. Skaistus ir galingas buvo ir tebėra tautinis idealas, nors jį visaip svetimieji ir net saviškiai kompromitavo; vieni neišmanymu, kaip tiksliai jam dirbti, kiti bloga valia, klausydami pašnibždų iš šalies.

NEPAGEIDAUJAMI VYTAUTO BAŽNYČIOS KAIMYNAI

Vargų negalais iš Vytauto b. kaimynės Valstybinės ligoninės buvo iškeltos venerikės, kurios tiek trukšmo ir nepadorumo

keldavo viešoje vietoje. Dabar vėl mano parapijonai duoda žinią, ant vartų priešais šventoriaus, kur šventomis dienomis pilna žmonių, pro kur eina gyviausia miesto gatvė, pakabinsią išpuoštą turbūt iškabą – *Odos ir veneros ligų ambulatorija.* Aš nežinau, ar nedidžioje ligoninėje yra pakankamai vietos, kad neskriaudžiant kitų ligonių, kurie ir taip nesutelpa, dar galima būtų laikyti izoliuotą visą namų dalį. Man tik šlykštu pamanyti, kad metų metais vėl turėsiu ypatingų „parapijonų" – viso Kauno sifilitikų, vėl jais džiaugsis ir gėrėsis įvažiuojantieji ir išvažiuojantieji iš sostinės. Nejaugi tokiai šlykščiai įstaigai nebėra kur kitur nuožulnios vietos?

KALBYKLA IR PLYŠYS

Lietuvių Seimui Petrapilyje[1] ir kas paskui sekė paminėti esu supynęs iš savo straipsnių brošiūrą „Tiesiant kelią Lietuvos Nepriklausomybei 1916–17 m.", Vilnius, 1919 m., 40 p.[2] Jos bene galima dar gauti Šv. Kaz. Dr.[3] Laisvės alėjoje. Ir „Ant politikos laktų"[4]. Tos mano „aukos" gal ir būt gana, kad ne spaudimas iš šalies – duok atminimų. Atminimus aš, sendamas, vis labiau mėgstu ir nuolat juos pasakoju artimiesiems, kad net jie ima protestuoti: girdėjom jau, girdėjom šitą! Vieno Petrapilio Seimo nemėgstu minėti ir niekados neminiu, nors A. Varno šaržas kabo kambaryje ir nuolat primena, kad ir mano tuokart kalbėta[5].

Ak, šitos kalbos, šitos kalbos! Jei „nux vomica"[6] reikštų medicinoje tai, ką rusai vadina „rvotnoje"[7], tai aš pasiūlyčiau lietuviškai jį pavadinti „Lietuvių Seimo kalbos".

Sušaukta į Seimą 336 atstovai. Dešimta dalis lietuvių buvo karo tremtiniai, pašalinti ar pasišalinę iš karo lauko. Ta dešimta dalis turėjo didesnį nuošimtį energingų, susipratusių, šviesių lietuvių neg kuri dešimta dalis likusiųjų nuožmioje vokiečių okupacijoje. Aš manau, tremtiniai galėjo atstovauti bent penktą dalį lietuvių tautos. Lietuviams nuo karo nukentėjusiems Centro komitetas[8] tai gerai numanė, kai įsakė taisyklingai išrinkti atstovus, kurie stačiai pasisakytų, kaip lietuvių tauta apsisprendžia

dabartiniu momentu, kada, likviduojant karą, teks, tai buvo aišku, perdirbti Europos žemėlapis. 101 lietuvių kolonija Rusijoje tai gerai suprato ir parinko į Seimą prašmatniuosius vyrus įvairių nuotaikų ir minties krypčių. Tremtiniai gerai suprato momento svarbumą, jog į juos žiūrima Rusijoje ir Europoje ir domimasi, ką gi jie pasakys. Kaip tik tuo laiku buvo sumanyta sušaukti į Mogiliavą visuotinis Lietuvių Katalikų kongresas ir jau buvo gerokai pasiruošta. Centro komitetas delegavo mane į Mogiliavą pasiūlyti, kad šitą kongresą atidėtų ir bendrojo tremtinių Seimo neskaldytų. Prof. kun. Kraujelis[9], mogiliaviškių lyderis, tai suprato ir, rezignavęs savo kongreso, atvyko į bendrąjį. Domėjosi Lietuvių Seimu ir rusų visuomenė bei jos valdžia. Seimo butą, didžiausią salę, kur ūžė bent 500 žmonių, apspito minia korespondentų. Aš buvau spaudos komisijos narys; mes turėjome kas kelintą valandą išeiti ir duoti rusų ir Europos spaudos atstovams informacijų. Seimą pradėjome 1917 m. gegužės 27 d. Praėjo 28, 29, 30, ėjo 31 d., o spaudos komisija vis neturėjo ką pasakyti spaudos atstovams, kurie už durų laukė nekantravo, gaišo ir keikės. Aš visas degiau gėda, išeidamas jų ramintų ir prašydamas, kad dar palauktų, dar palauktų „radi važnosti momenta"[10]. Ir jie vėl laukė, kol ketvirtą dieną beveik visi nusispjovė ir išvaikščiojo.

O salėje užsirašė arti dešimties malūnų kalbėti ir kalbėjo, kalbėjo, kalbėjo palaimintomis minomis, šviečiusiomis didžiausiu, bekraščiu patenkinimu, kad jie kalba, kalba, kalba, o 500 minia (įskaitant ir svečius) jų klauso, klauso, klauso. Jei dabar paklaustume Juozą Smalstį (deja, jau nabašninką), juristą Petraškevičių, Dūmos atstovą Januškevičių, Sleževičių, Voldemarą[11] ir kitus, apie ką kalbėjo, vargu bau atsakytų. Aš savo kalbas tuojau surašiau „Lietuvių Balsui"[12]. Žr. minėtąją knygelę. Kitų aš tiek teatmenu. Vieni nuolat pasikartodami puolė „klerikalus", jų asmenyse visus konservatorius tautininkus, kiti gynės nieko nekalti esą. Buvo atminti kunigų tėvai, bočiai, tetutės ir visi jų bičiuoliai. Buvo visaip cituojama seniai dingusio praeityje draudžiamojo laiko literatūra, buvo minimi pral. Antonevičiaus, Dambrausko, Tumo raštai[13]. Buvo dėstoma socialistinės teorijos. Bet nieko

nebuvo sakoma, ko mes čia susirinkome, ką atsakysime į paduotą mums klausimą, kaip mes šiuo momentu apsisprendžiame.

Kalbėjimo epidemija pagavo ir konservatorius. Kalbėjo ir jie. Vis daugiau prašė balso. Prezidiumas nebesiorientavo ir nebemokėjo to kalbų tvano paleisti tinkama vaga. Manyta, jis būsiąs kaltas, ir juristą M. Čepą[14], pirmininką, su draugais jūrininkas Vl. Nagevičius[15] revoliucine priemone pašalino; atėjo su kareiviais (žinoma, savais) ir tarė: eikit sau po velnių, jei jums darbas nesiseka! Išrinkome kitą prezidiumą; susėdome kitaip, bet darbas vis tiek nėjo pirmyn. Tikrai kaip Krilovo kvartetui[16]. Dabar pasakytumei, kažin kas sąmoningai atsuko kalbų kranaitį ir leidžia, leidžia kalbos vandeniui čirkšti, tyčia, kad darbo nebūtų. Tačiau apie sabotavimą nebuvo kalbos, nors tai darė daugiausiai mūsų demokratija, kuri ir pirmiau vilkino Centro komiteto politikos darbą, šaukdamasi talkon ir neprisišaukdama tai žydų Bundą (Vl. Požela)[17], tai ką kita.

Gegužės mėn. 31 d. aš kalbėjau: „Keturias dienas mes prasivaidijome dėl pašalinių ar tik dėl formalių dalykų. Na, kas gi bus, kai prieis spręsti konkretūs dalykai? Aš štai pirmas kalbu Lietuvos ateities klausimu, pirmu konkrečiu. Kuo šalčiausiai išdėstykime kits kitam visus mūsų arsenale esamus įrodymus už ar prieš nepriklausomybę, už ar prieš tiktai jos apsisprendimo teisę. Esu šventai įsitikinęs, kaip tik dabar atėjo metas visiems ir visur pasisakyti, jog visų mūsų Rusijos lietuvių valia ir noras, kad Lietuva būtų nepriklausoma, suverenė, o ne kitų vergė (taip pat mano visi mano vienaminčiai Tautos Pažangos nariai). (Balsas iš vietos: apsisprendimo teisė tur savyje ir nepriklausomybės galimumą. Tai aiškinsime!).

Ne, vyrai! Tą Rusijos Lietuvių Seimo valią mes turime paskelbti ne migloto apsisprendimo pavidalu, bet kad Lietuvos Nepriklausomybė pavirstų mūsų politikos obalsiu. Obalsis turi būti aiškus; nėr vietos ir laiko dėti prie jo paaiškinimų. Kai aš matau nešiojamose vėliavose parašus: „Žemės ir Laisvės", „Demokratinės Respublikos", t. ir t., man ir be aiškinimų aišku, jog trokštama žemės ir laisvės, demokratinės respublikos, o ne ko kita"... (L. c. 15 p.)[18].

Seime ir kitur aš, žinoma, nieko nereiškiau, per posėdžius tylėdavau (nors kitur pakalbėti mėgdavau), kaip tylėjo 336 delegatai ir kuone antra tiek svečių; bet tai nereiškė mūsų abejingumo. Ne, mes virėme skausmo padaže, mes žilome nusiminimu, kad pagrindinio darbo vis dar nestengiame tvarkiai ir tiksliai dirbti. Kas bus, kas bus, jei ir nepriklausomi taptume?? Kai tapome, mūsų Parlamentas pasirodė tolygus Petrapilio kalbyklai.

Seimui buvo skirta savaitė. Likusią mažąją pusę laiko, būtent tris dienas, jau kalbėjome tiksliau, tačiau nė viename punkte nesusikalbėdami, ir birželio 3 (16) dieną, jau vakarą, nutraukėme nepabaigtą Seimą, išsinešdami katras sau dvejas rezoliucijas. Jos dvi nebepadarė tokio įspūdžio nei Rusijoje, nei Europoje, kaip būtų padariusi vienu balsu išneštoji. Europa iš to, girdėjos, net prieš nepriklausomybę jas vartojo, rodydama, kad viena pusė lietuvių nenori skilti nuo Rusijos demokratijos. Nepasisekus suderinti abidvi rezoliucijas, paduota abidvi balsuoti. Už Nepriklausomą Lietuvą tepabalsavo vos keliolikos delegatų dauguma, o 160 delegatų pragydo, Liudai Vienažinskaitei[19] pirmu balsu vedant, „Atsisakom nuo senojo svieto" ir išėjo didžiausiu triumfu, lyg padarę kurį žymų karžygių darbą.

„Ištiko nelauktas smūgis, – vos gyvas likęs kalbėjau, kai kiti išėjo, – jau iš pačių saviškių, eilinių tautos darbininkų; socialistai, patraukdami kairįjį centro sparną, „Santarą"[20], perskėlė tiek metų lauktą, tiek vilčių žadėtą Antrą didelį Lietuvių Seimą[21], nepabaigusį savo darbo... To smūgio jau man per daug, aš jo pakelti netesiu... (L. c. 20 p.)[22]. Padėti jums – nebegaliu. Ir aš išeinu iš Seimo. Tik tas skirtumas, kad ir į anuos nenueisiu, nors aš greičiau kairysis, ne vidurinis, aš to neanalizavau. Aš negaliu būti tųjų tarpe, kurie drįsta tokį didelį tautos darbą ardyti. Mane tai užmuša. Aš pasiieškosiu kitokio darbo, kur aš būsiu laisvas pats sau teatsakyti"... (L. c. 21)[23]. Ir nubėgęs nuo katedros, aš gailiai, kaip kūdikis, verkiau.

Man toli gražu iki pranašo. Bet tuo laiku būsimąją nepriklausomąją ar priklausomąją Lietuvą man „grafiškai" pavaizdino Petrapilio Seimas. Turėjome jau bendrą visos Lietuvos Seimą, bet į jo posėdžius aš benueidavau – į iškilminguosius, – kada

kalbėti niekam neleisdavo. Pradžioje mėginau sykį antrą užeiti, bet ir vėl mane imdavo spausti spazmai, kaip ir aną birželio 3 (16) d. vakarą. Ir nebevaikščiojau ir nebeskaičiau visų „Parlamento" „chamizmų".

Petrapilio Seimas mane užgavo; taip sužeidė mano viduje kažin ką brangų, romantiškai idealingą, jog aš iki šiol negaliu ramiai jo minėti, tuo pat žmoniškumu žiūrėti į žmones, kurie atsisakė nuo senojo tautiškumo – dar neaiškaus svetimo dievaičio naudai.

Atsiminimų aš jums nerašysiu, nors man yra nemaža smulkmenų.

NESAVAIMINGI APSISPRENDIMAI

Penki šimtai metų buvo jau praėję, kaip Lietuvą valdė nepriklausomas jos viešpats Vytautas Aleksandras. Nepriklausomybės tradicijų beveik nebebuvo likę, nors labai gyvai tebebuvo Lietuvos valstybės tradicijos, kurgi daugiau, jei ne raštuose. Romantizmas Lietuvos valstybiškumą apgaubė šventa aureole, jos valstybiškumą dėjo pamatan jos ir jos sąjungininkės Lenkijos istorijai. Visa tai romantikai buvo paveldėję iš daugeriopų bandymų Lietuvą sujungti su Lenkija, kurios visi mėginimai nepasisekė, atkakliai Lietuvos didikams ginantis nuo lenkų. J. Ig. Kraševskis mirštančiam Vytautui dėjo į lūpas šiuos žodžius (žr., „Witoldowe boje", 194 p.)[1]:

Umrę bez korony!
Umrę i Polsce zostawię dziedzictwo!
Litwę poddaną! Jam ją chciał mieć panią!
Jam chciał ją widzieć od morza do morza
Wielką, swobodną, niepodległą, silną!
Na trzy dni tylko dajcie, na godzinę
Koronę Litwy! Z śmiertelnego łoża
Wstanę i pójdę, i słupy zabiję,
Gdzie jej granice; murem się odgrodzę
Od Polski waszej. Przy Litewskiem łonie

Polska pijawką, co z niej krew wysysa.
Wiarę i język, ojców obyczaje,
Wszystko wyssała! i wyssie do reszty!
Nic nie zostanie, tylko cień wybladły
Bez sił i życia, jakim ja diś jestem[2].

T. ir t. Dėjo į lūpas – lietuviui seniai mirusiam ir pataikė visiems gyviesiems lietuviams. Kraševskis tebuvo D. Lietuvos[3] pilietis, o, žiūrėk, kaip gyvai gyvieji pakartojo pereitų amžių Lietuvos vadų ideologiją!

Istorijos mokslas ir dailioji literatūra per amžius išlaikė Lietuvos valstybiškumo idėją, tačiau ilgus amžius „dūravusi", Basanavičiaus žodžiais betariant, unija su lenkais, visiškos nepriklausomybės idėją buvo beveik nustelbusi.

1905 m. Vilniaus Seimas, vadinamas Didžiuoju Lietuvių Seimu, aiškiai ir griežtai formulavo tą Lietuvos valstybiškumą, kai pigmėjus būdamas, drąsiai reikalavo iš milžino Rusijos sau deramos kuo plačiausios autonomijos. Įdomu, kad Didįjį Lietuvių Seimą ėmė į savo rankas Lietuvių socialistų partija, išsiskyrusi iš Lietuvos socialistų partijos[4] – tos vienos, kuri į savo programą buvo įsidėjusi pilną Lietuvos nepriklausomybę. L. s. d. turėjo paveldėti tą pamatinį ir tokį tinkamą kovai su centralizuota monarchija punktą ir nepaveldėjo, nes kai Lietuvos d. s. p. dėjos šį punktą, buvo Lietuvos lenkų s. d. įtakoje: jie tai darė atsižvelgdami į bendruosius Lenkijos siekimus atskilti nuo Rusijos ir atskelti nuo jos visas buvusias iki 1772 m.[5] jos provincijas. O Lietuvių s. d. p. formavosi rusų s. d. įtakoje, ir jiems provincijų nepriklausomybė visai nerūpėjo; jiems daugiau rūpėjo visuomenės santvarka, ar šen ar ten esant.

Aš tuos dalykus čia priminiau kiek tiek suprasti, dėl ko antrajame dideliame lietuvių seime Petrapilyje atsirado plyšys.

Lietuvių tremtinių[6] Seimas buvo Petrapilin sušauktas 1917 m. gegužės 27 d.–birželio 3 d. vienos savaitės sesijai, kad politiškai apsispręstų. Tai buvo galima padaryti visai laisvai, nes vokiečių okupantų žiaurumai nesiekė, o patys rusai buvo pagalam suirę ir nebesižinojo, kurio galo griebtis, atūžiant didžiajai revoliucijai. Valdžia klausė, ką dabar tars pati visuomenė, visa ar atskiromis dalimis, ir tik oficialų savo atstovą, ne šnipą, nedrąsiai

siuntė, kur kas buvo sprendžiama, kaip va – Slavinskį į Tautų kongresą Kijeve[7]. Į Lietuvių Tremtinių Seimą, rodos, nė tokio nebuvo atsiuntusi, tik už durų laukė jos korespondentai, kurie turėjo paskelbti tik tai, ką kongresmenai patys panorės paskelbti per savo spaudos komisiją.

Iš karo tremtinių lietuvių buvo reikalauta, kad laisvai ir nepriklausomai apsispręstų politiškai, ir jie apsisprendė, tačiau – ne laisvai, nes moraliai lietuviai karo tremtiniai buvo „priklausomi": vieni vokiečių okupuotai Lietuvai, kiti laisvėjančiai, monarchizmą nugriovus, Rusijos demokratijai. Nei vieni, nei kiti nenorėjo matyti save sudariusius visai naują savaimingą vienetą – Tremtinėją, ir nebuvo gana laiko tokiam procesui įvykti. Vieni jautės organiškai tebesą susijungę su nelaimingąja vokiečių batais numindžiota Lietuva, kur vis dėlto reiks kada nors ir kaip nors grįžti ir su ja ar pabaigti mirti, ar drauge atsigaivelėti. Išlikimo instinktas sakė Lietuvą nemirsiant, išliksiant, nors labai vargingai, tai dėjo tiems, kurie jautės organiškai surišti su ja, pareiga padėti atgyti ir jau dabar sudarinėti sąlygas, kad jai būtų tai padaryti patogiausiai. Šios dalies lietuviams tremtiniams buvo aišku, jog karas baigiasi, bus sudarytos paliaubos ir pasidalyta okupuotomis teritorijomis. Vokiečiai dar nebuvo parblokšti, ir niekas nesitikėjo tiek nelaimingo jai galo. Visi manė, jog blogiausiu atveju vokiečiai bus laimėję Lietuvos kraštą, o Austrija – Lenkijos kraštą. Ir šiurpas kūnus kratė. Jei vokiečiai pavers Lietuvą savo provincija be niekur nieko niekieno nesuvaržyta, Lietuvai – bus bloga: kolonizuos ją ir vokietins. Visiems rodės beesanti vienatijė išeitis – garantuoti jai nepriklausomybę, dabar jau nuo vokiečių, nebe nuo rusų; sudaryti jai galimumą įstatymų keliu priešintis kultūrinei vokiečių invazijai, kaip kitkart tuo gynės nuo lenkų. Šis argumentas buvo pakartotas ir Kijeve Rusijos tautų kongrese: jūs, rusai, Lietuvos vis tiek nebetekote, o pripažindami ją nebepriklausomą duodate okupuotiesiems didelį šviečių į rankas – gintis. Ir Rusijos tautos sutiko Lietuvos nebelaikyti tik savo federaliste, kaip kitos save kuriam laikui dar laikė: latviai, gruzinai, Azerbaidžano totoriai[8]. Paskui ir jie susiprato neišliksią tautiškai kultūriškai gyvi, kol netapsią nė nuo ko nepriklausomi; taip ir apsisprendė[9].

Šita dalis lietuvių tremtinių galvojo ir jautė nevaržoma, vis dėlto priklausoma nuo Lietuvos valstybės. Durtuvų siena skyrė Lietuvą nuo Rusijos; joks gyvas žmogus nesikėsino perlįsti per vokiečių sargybą, nes ji, kaip paskui bolševikai, tą viena težinojo – šauti ir teroru sulaikyti žmones visiškoje inercijoje. Vis dėlto okupuotųjų lietuvių, nuotaiką kažin kuriuo ten telepatijos keliu tautiškai jau jaučiantys tremtiniai numanė ir norėjo jiems visomis galiomis padėti.

Antra dalis lietuvių tremtinių taip pat nebuvo savaimingi, nes visa savo siela pasidavę naujajai demokratijai, kuri štai štai atsistojo laimėjimo sienoje, ir jai kliudyti, kad pabaigtų laimėti, nebūtų dora, nes būtų „revoliucijai smūgis į nugarą". Tokiam dideliam visuotiniam reikalui ištikus, su daliniais reikalais reikia susilaikyti, rezervuojant sau teisę apsispręsti, na, kad ir nepriklausomais. „Apsisprendimo teisė tur savyje ir nepriklausomybės galimumą", formulavo kairieji, iš vietos replikuodami mano kalbą geg. 31 d. (žr. „Tiesiant kelią Lietuvos Nepriklausomybei", 15 p.)[10]. Šiuo atveju lietuvių tremtinių „demokratijos" būta labiau „demokratingos", rusiškai tai suprantant, neg to buvo reikalinga. Lietuvių tremtinių nesikišimas į bendrąjį revoliucijos reikalą nieko nebūtų nusvėręs į blogąją pusę: jie gi nepadėjo carizmui, o jų separatizmas tuo tarpu, jei ir būtų buvęs smūgis į pasturgalį, tai ne daugiau kaip su adata. Rusijos demokratija to nebūtų nė pajutus. Ir nejautė. Kai devyniese buvome deleguoti į Kijevą, į Tautų kongresą[11] apibrėžtų tikslų ten pradėti realizuoti, šiaip ar taip didumos Seimo nuspręstąją Nepriklausomybę, mes 14 tautų radome visai ne tokioje demokratiškoje nuotaikoje, kokioje buvo mūsų Petrapilyje likę demokratai. Ir kai jie su savo atstovu inž. Vaclovu Bielskiu atsiuntė Kongresui rusiškai išvertę savo, mažumos, išėjusios iš Seimo, rezoliucijas (V. Bielskio darbas) ir jas iškilmingai per posėdį padalijo, tai nepadarė jokio įspūdžio. Tokios didelės aukos, kokią darė lietuviai demokratai, nė viena kita Rusijos tauta nemanė daryti; visos, kad ir palikdamos vienybėje su Rusija, laiku rezervavo sau kuo plačiausias autonomines teises ir sutiko sudaryti tik Rusijos Jungtines Valstybes, o ne prigerti Rusijos demokratijos jūroje.

V. Bielskio lūpomis padarytą Rusijai lietuvių auką tepalaikė tik vienas delegatas, ir tas nustebino forma. Girdi, susirinkome federacijos obalsiais, o pradedame Rusiją skirstyti. Visi kiti kongreso dalyviai mūsų aspiracijoms pritarė su pirmininkaujančiu prof. Hruševskiu[12]; pritarė net žydų sionistų socialistas Boruchovas (neilgai trukus miręs Poaley-Cion lyderis)[13].

Įvertinant Petrapilio Seimo perskilimą, man rodos, tenka į demokratinę mažumą žiūrėti kaip į „plus Pape, que le Pape méme"[14]. Galų gale tuo savo „Atsisakom nuo senojo svieto" nei Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo jie nesustabdė, nei Rusijos demokratijai įsigalėti nepadėjo, nes jai tedavė atskirų žmonių bolševikuoti, o pati susilaikė nuo aktingumo ten, kur per toli buvo nueita.

Lietuvių tremtinių demokratų Seimo perskilimą teisingiau yra kvalifikuoti tik takto klaida, kai buvo manyta – veltui skelbti savo nepriklausomybę ten, kur dar neparuošta tam pritarti dirva, kol Rusija dar nesudemokratinta. Lietuvos Nepriklausomybė neparėjo nuo Rusijos demokratijos; ji tik paskui sankcionavo įvykusį faktą, betgi sankcionavo, ne protestavo. Tai kam reikėjo saviesiems prieš savuosius protestuoti?

DĖL KO NEDALYVAUSIME AUŠROS VARTŲ PAVEIKSLO VAINIKAVIME

Šeštadienį liepos 2 d. Švč. Panelės Marijos Aplankymo dieną, brangią visiems pamaldiesiems katalikams, Vilniuje rengiamasi vainikuoti stebuklais pagarsėjęs Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas. Retas tai, tačiau nevienatinis katalikų gyvenime atsitikimas. Giliai tikintieji žmonės kaip moka, taip atsigerina malonių Davėjai. Vilniaus stebuklingasis paveikslas tomis malonėmis tiek įgarsėjo per trejus amžius, jog net ypatingą vardą gavo: „Mater Misericordiae". Šitie žodžiai aukso raidėmis įrašyti priešakinėje koplyčios sienoje. Juos žino bet kuris lietuvis ar gudas; žino juos reiškiant – Gailestingumo Motiną ir tuo ypatingai džiaugias.

Ir yra kuo: Vilniuje Dievo Motina išklauso Lietuvos žemės žmonių taip pat gerai, kaip Čenstakave lenkų, Lorete italų, Lurde prancūzų[1] ir visų, kas tik čia ateina.

Italai lietuvius kartais pavadina ypatingais Marijos garbintojais. Lietuvoje Jai pastatyta daugybė bažnyčių; ne vienur Marijos paveikslai gerai įgarsėję stebuklais, kaip va: Šilavoje, Žemaičių Kalvarijoje, Krekenavoje ir kitur. Tačiau niekur kitur lietuviai taip neina, kaip į Vilniaus Aušros Vartų Švč. Panelę ir į Verkių Kalvariją. Kiek čia žmonių diena dienon, vasarą ir žiemą pereina per bromos koplytėlę ar bent gatve po broma! Čia visados rasi minią nuolankiai priklaupusių neturčių ir turtingų, kaimiečių ir miestelėnų. Visi maldingai įsižiūrėję į garsųjį paveikslą, visų veidai reiškia tą patį, begalinį pasitikėjimą. Ir neapsivilia. Ligoti, nepasisekimų prityrę, gyvenimu apsivylę, nusiminėliai nuo Aušros Vartų nueina gerai nusiteikę, pasigavę drąsos gyventi ir su priešingybėms kovoti.

Tikintieji ir netikiai, visi lygiai Aušros Vartų Švč. Panelę laiko ypatingu Dievo aparatu žmonių skundams, vargams ir sielvartams rinkti ir Jam rodyti:

– Galingasis, matyk!

– Gailestingasis, palengvink!

Visi mistišką Dievo Motinos Aušros Vartuose veikimą jaučia ir tai parodo: kepurėtieji neliepiami kepures nusimauna, važiuotieji greitumą sustabdo, kareivių dalys praeina maldai išsirikiavę. Šventa, šventa aplinkui, gera ir ramu, – tai kas čia bedrįs darkyti tą šventą tikinčiųjų nuotaiką!

Taip buvo net karo metu, kada vokiečiai laikė žmones prie vietų prirakinę. Aršiau pasidarė, kai lenkai Vilnių valstybės siena atskyrė nuo lietuvių. Švč. Aušros Vartų Panelę jie paėmė į nelaisvę ir įsakinėja Jai, kad betarnautų jiems vieniems, jų vienų tikslams. Mums, lietuviams, ir kitiems nelenkams katalikams tai koktu; mes tai grynojo tikėjimo vardu peikiame, atmindami, kad net pagonų senovė draudė: ne misceantur sacra profanis – nedrįskite pervien laikyti, kas šventa ir kas toli gražu nešventa! Mes neperdedame. Mes turime ryškų įrodymą, kaip lenkai neklauso tos senovinės išminties. Be visa to, ką jie prirašo savo

laikraščiuose, mums, lietuviams, lenkai dovanojo gundomąją gromatą, parašytą nepasakomai darkyta lietuviška (nelietuvių) kalba. Tos gromatos negalima kitaip vadinti, kaip tik šventvagišku burnojimu, neleistinu katalikiškai tautai. Ji vadinasi: „Aušros Vartų Panelės į krikščioniškąją Tautą atsišaukimas".

Juo žadama mums plačiai atidaryti sienos, širdingai ir broliškai priimti; mes turį nežiūrint jokių rubežių, vadinas, savo valdžios draudimų, nes mus šaukianti Lietuvos Kunigaikštė į savo Karališkąjį Sostą. Ir mes nuėję ten į Vilnių turį palikti ten savo širdis, surištas su lenkų širdimis. Girdi, „Ką Dievas sujungė – žmogus neišjungs. Bendras gyvenimas, bendra laimė, bendros kovos, bendri laimėjimai ir nesisekimai, bendri liūdesiai, bendra viltis, bendra garbė, bendras likimas".

Per negudrią lenkų politiką čia nebematyti jokio religiškumo. Dangaus Karalienė čia pavadinta: „Didžioji Lietuvos Kunigaikštė – Lenkų Karalienė". Vadinas, turime jau ir žemės karalienę. Ji personaline unija sujungs abidvi, lietuvių ir lenkų, respublikas; padarys tą, kas nesisekė padaryti patiems jogailonams karaliams, visokeriopoms ir daugeriopoms popierinėms unijoms. Švč. Panelė čia daroma lyg Varšuvos Lazenkų ar Belvederio[2] (Lenkų valdžios rūmai) apsukria diplomatė lietuvių akims apdumti.

Kad nebūtų skaudu, būtų be galo komiška netikusią ir neteisingą politiką sudėti su dangum, o nepasisekus tai padaryti, nebent tam pačiam dangui suversti kaltybę.

Lenkų tauta gerai daro atsiduodama Dangaus Karalienei, ją savo karaliene širdyje vadindami; taip daro ir kitos katalikiškos tautos – vengrų, bavarų, ispanų; lygiai Lietuvos karaliene galėtų vadinti ir dievobaimingieji lietuviai. Rymo Apeigų Kongregacija niekam to nedraudžia. Ir turbūt griežtai yra nusistačiusi prieš tai, kad lenkai, prasimanė „Królowa korony Polskiej"[3], tuo kitiems imponuotų, kaip kažkuo jiems privilegijuotu. Ir Šv. Tėvas savo raštu dabar tėra leidęs Aušros Vartų paveikslą vainikuoti titulu: Mater Misericordiae; jokiu kitu. Nujausdamas daugiau politinę nei religinę Vilniaus iškilmių prasmę, Rymas jose nedalyvaus nei savo atstovu kardinolu, nei dovanotu vainiku, kaip kad esti vainikuojant garsiuosius paveikslus. Viskas paliekama

padaryti vietos arkivyskupui, pasikliaujant jo diplomatiniu ir krikščionišku taktu. Tuo taktu mes netikime daug kartų jau pamokyti; netikėti mus verčia ir visas paruošiamasis iki šiol lenkų darbas, ypatingai akcentuojant politinę iškilmių reikšmę. Mums keista ir įkyru nuolat ir vis tą patį girdėti apie Dievo sujungimą mūsų su lenkais ir apie visokiausius bendrumus, kurių šiandien nebegali būti. Iš kur tad rasis „Mūsų išpyldinti meilė širdžiai" ir maldos, „kad nutiltų ginčiai ardantieji katalikiškų Tautų vienybę", jei pirma reiktų mums atsižadėti lenkų naudai viso, ką tik esame laimėję: Vilniaus ir laisvės? Mūsų protestai dėl Vilniaus lenkams įkyrūs, betgi ne naujiena: per šimtus metų lietuviai protestavo prieš tokį pat sauvališką pasisavinimą Lietuvos Voluiniaus ir Podolijos[4].

Tai kaipgi mums dalyvauti t o k i o s e Vilniaus iškilmėse? Nepatogu ir visai nedera.

Apie visa tai kalbėti mums tenka didžiausia krikščioniška širdgėla, kam lenkai taip aiškiai patvirtina daugelio silpnotikių priekaištą, kad krikščionybė ne savaiminga, be ramsčių iš pasaulinės valdžios neapseina, arba kad pati eina vergauti pasaulinei valdžiai ir jos politikai. Argi ne bjauru, kai didelis ir pačios didžiausios šventybės yra panaujinamos tokiems tikslams pasiekti, kurie nieko bendra neturi su šventumu. Jei kalbėsime apie gryną̨jį Kristaus tikėjimą, pamatysime visas jo priemones (Dievo malonių tiekėjų Sakramentus) esant nežemiško pobūdžio, jo tikslą (Dangaus Karalystę, vėlių išganymą, amžinąją laimę vienybėje su Dievu) irgi ne žemišką; ir visą jo esmę esant būdą kratytis nuo žemiškų, neįsipainioti į jo pinkles, neapsivilti gendančiais dalykais. Artimybė su žemiškumais tikėjimui niekados nebuvo ir nebus į sveikatą. Visomis galiomis reikia jis apsaugoti, kad nesusižemėtų. Sacra et profana, mūsų išmanymu, taip pat kits kitam priešinga, kaip gera ir bloga, kaip Dievas Kūrėjas ir velnias ardytojas. Deja Dievo kibirkščiai – sielai, virstant kūno verge, deja tikėjimui, kada jį tempia tarnauti politikai! Tikėjimui telktis politiką ar jai talkon eiti lygu su velniu obuoliauti: veikiai paliksi be tarbos ir be obuolių – be savo garbės ir prestižo.

Šiuo keliu senai eina lenkai ir brangiai moka už tai – ruina

savo valstybės seniau ir dabar, vos atgijus, politine demoralizacija ir veisimu ateizmo. Mes juos galime pateisinti, atmindami, jog ir kiti valdžios žmonės negeresni. Bet kurie žmonės visa sužmogina, ką tiek paliečia; nelyginant paukštis visa apteršia, kur tik nutūpia. Antai misionieriai. Jie į nekultūringąsias tautas eina jų kultūrinti, apreikštosios tiesos jiems paskelbti, dorybės veisti ir nieko iš to sau nelaukia; nebent kankinių vainiko. O paskui juos eina vertelgos sukčiai, demoralizatoriai, bet tik lengviau būtų išnaudoti. Jie dirba darbą, visiškai priešingą misionierių darbui, jie griauna, ką misionieriai sukuria moralybės ir išganymo srityje, vis dėlto valstybės, žiūrėk, pirmon galvon prekėjus globia, net ginklais juos gina. Mielai imasi ir pačius misionierius proteguoti, bet tai jiems neina į sveikatą, ir katalikų misionieriai bevelija valstybių protektorato ir jų pašalpų vengti. Tenkinasi mažu, aukomis, kad tik būtų laisvi dirbti, kaip Kristaus, ne Bismarko[5] ar kito ko, liepiama. Mums tad nenuostabu, kad ir lenkai siūlosi su savo protektoratu net pačiai Dievo Motinai ir jos Aušros Vartams; tai labai žmoniška; tačiau sekti lenkais tikėjimo dalykuose mums, gryniems katalikams, nėra noro.

Jei lenkų širdyse būtų tiek krikščioniškos meilės ir teisybės, kurios reikalauja Kristaus tikėjimas, kuriuo jie taip afišuojasi, ar būtų reikėję geriausiems Europos žmonėms dukart viešai Paryžiuje protestuoti prieš jų grobimo politiką, prieš brutališką skriaudimą mažumų ir nesiskaitymą su jų teisėmis? Lenkų religingumas mums šitaip vaizduojasi. Pirma jie Religijai nusilenkia, dėkoja jai už vadovybę, prisiekia ištikimybę per amžius; o kai laimėja Religijos pagarbą ir pasitikėjimą, ima iš jos vardan bičiuolystės reikalauti palaiminimo ir tiems dalykams, kurie nieko bendro su Religija neturi. Religija kaipgi atsisakys nuo to, kas iš viso – gera? Tačiau išėjusi antrininkė žemės darban susižemėja ir palieka lenkų sielos kevalu, nebe branduoliu (jėzuito Mohlio[6] apsibrėžimu); gerai, jei ne paspardomu.

Mes, lietuviai, nenorėtume, kad Religija savo spindulius triekštų iš apačios, iš gyvenimo mėšlyno: jie tada negali būti dieviškai gryni; mes norėtume, kad ji gyvenimo mėšlyną apšviestų ir džiovintų iš aukštybių; ne pati prisilenkdama gyvenimui, bet

gyvenimą keldama į save, į idealo aukštybes. Šventvagyste ir burnojimu laikome stengimąsi visokiomis suktomis gudrybėmis pateisinti, kas nepateisinama – Tikėjimo pavartojimą – politikai.

Tokių sumetimų lenkų religijos ir politikos dalykuose kyla mums, žiūrint iš šalies, kaip jie ruošias, neva Dievo Motiną pagerbdami, pasiekti visai profanų tikslų ir ne tik atmuša mums tai norą dalyvauti šventvagiškame jų darbe, bet ragina šūktelėti:

– Dieve! Tu gi matai iš savo aukštybių, kuo blogavaliai bepaverčia Tavo intencijas: ko gi nesiunti dešimties savo legionų burnotojams nubausti, savo autoritetui palaikyti?!

Kodėl? Tai dieviškos išminties paslaptis ar aiškus pakentimas laisvos žmogaus valios, kurią nevaržomas jis turi kreipti ten, iš kur eina žmonių laiminimas ir amžinieji dangaus nuopelnai...

Aušros Vartų Dievo Motina – agitatorė: argi ne baustinas burnojimas.

J. E. VALSTYBĖS PREZIDENTAS ŽEMAIČIUOSE

I

J. E. dabartinis Valstybės Prezidentas – populiarus. Demokratingumo epiteto aš Jam nedėčiau – tai buvo ir tebėra savaime aišku; negi giriame žmogaus už tai, kad jis barzdotas ar su kita kuo yra pasaulin paleistas. V. Prezidentas A. Smetona tenka kitaip būdinti, matant jį visur, kur tik žymiau pasireiškia valstybinis ar visuomeninis gyvenimas. V. Prezidentą Smetoną ten veda gero šeimininko rūpestingumas. Tikrai, sulig pasakymo, kame būriuojasi valstybės ir visuomenės vardan, ten ir aš, tos valstybės galva, esu. Tai ne rusų iškilmės su generolu[1]. Prezidentas Smetona bet kuriame susirinkime esti integralė dalis; kur Jo neesti, ten esti jaučiama kažkokia spraga, ūpas ne tiek pakilus, pasiryžimas ne toks intensyvus. Kaip gero šeimininko nuglostomas žirgelis linksmėja ir tunka, taip bet kuri mūsų organizacija

valstybėja čia pat kampe, dyla abejojimai, švieséja ateitis, ligi tik jos tarpe pasirodo visų gerbiamas šeimininkas.

Prezidentas Smetona visur prakalba – pasveikina, padėkoja, palinkėja, visados ir visur palikdamas įspūdį tai būsiąs padaręs iš rūpestingos ir labai draugiškai palankios susirinkusiems širdies. Kiek man teko girdėti Jo prakalbų, jos visos buvo ne dirbtinos, ne afektuotos, ne klausytojams pagauti, – duoti savo širdies gerumo ir teisybės žodžio, o ne ko sau laimėti. Jokio egoistinio tikslo, tik grynas valstybiškumas; stiprinimas visa to, kas stiprina valstybę, tvarką, solidarumą valdžios su visuomene.

Man pirmą kartą tenka plunksną panaudoti V. Prezidento kelionėms aprašyti, tai laikiau reikalinga pradžioje duoti bendrą formulą nuotaikos, kurią Jis palieka bet kur pasirodęs, kad nereiktų to paties pakartoti.

Liepos 14 d. rytą sugrįžo Kaunan dalyvauti Aukštųjų karininkų kursų aviacijos skyriaus išleistuvėse, vakare grįžta atgal į Palangą, kad tektų nors vieną kartą pabūti ateitininkų[2] kongrese ir rytą išvažiuoti į keturių dienų kelionę pakeliui į Varnius, kur turi dalyvauti didžiojo Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančausko paminklo atidengime.

Ketvirtadienio vakare J. M. Ministeris Pirmininkas[3] su visu savo Kabinetu ir kitais valdžios atstovais išlydėjo V. Prezidentą į kelionę po Žemaičius. Jo palydovai šiuo kartu susidarė: 1. Prezidento adjutantas husarų kapitonas Aloyzas Valušis, 2. Prezidento Kanceliarijos viršininkas dr. Pijus Bielskus, 3. Kariuomenės Vadas generolas Silvestras Žukauskas, 4. Vidaus reikalų Ministeris atsargos pulkininkas leitenantas Ignotas Musteikis, 5. Generalinio štabo Valdybos viršininkas ir kavalerijos inspektorius Generalinio štabo pulkininkas leitenantas Povilas Plechavičius, 6. Vyriausiojo štabo viršininko adjutantas kapitonas Juozas Drazdauskas ir 7. Korespondentas docentas kanauninkas Juozas Tumas[4].

Pastovėjęs salonvagonas patiekė mums 27° R. Važiuojant temperatūra nukrito iki 24° R ir tokia jau paliko per visą naktį. Teko atsirieti selteriu ir būti „kaip namie". Tai sudarė itin jaukią atmosferą, lyg iš tikrųjų čia buvo susirinkę vienos neiškrikusios šeimos idėjiški nariai, nors tai gražu jie nebuvo visi tos pat rūšies.

Svetimiausias čia buvo nebent korespondentas, nepadedąs jiems valstybės darbo dirbti. Kiti visi su savo ypatingais rūpesčiais. Kariuomenės Vadas svajoja apie apsigynimo planus, Vidaus reikalų Ministeris apie krūvą jo ministerijos gatavai patiektų įstatymų sumanymų, prie kurių vis neturi laiko prieiti Ministerių Kabinetas, užverstas kitais darbais. Kavalerijos inspektorius dėsto, kaip palaikytinas riteriškumas kareiviuose, kurie esti tarp šiaip žmonių, ir teisingumas pulkų administracijoje. Kiekvienas važiuoja su savo sielavartais, nepalikdamas jų už savo namų slenksčio, nors kelionėje jais neteks užsiimti. Nepaliko, ir tai juos apibendrina – visi, kas ką ir kaip išmanydami, neša į tą patį Valstybės iždyną. Smetona + Žukauskas + Musteikis + Plechavičius + Bielskus – koks įvairumas tipų ir kokia vis dėlto harmonija, kad yra bendra didelė idėja – tarnauti Tėvynei. Tikrai kaip pas Maironį: paimsim kardą, arklą, lyrą ir eisim Lietuvos taku[5].

Visuomenė dažniau turėtų pabendrauti su savo veikėjais; tada išnyktų daug pasakingumo apie juos, o paliktų tikras, konkretus vaizdas žmogaus, kurį pagadinti nepiga būtų demagogijai. Man įdomu buvo pirmą kartą pažinti pulkininką Plechavičių. Gimęs 1890 m. Pikelių par., augęs Ukrinų p., Skuode ir Židikuose malšinęs bolševikus, savus ir atėjūnus, 1921–1924 m. pertvarkęs husarų pulką, kurio buvo vadas, išėjęs Karo Akademiją Prahoje. (Ulonų pulko vadas Aleksandras Plechavičius – jo brolis)[6]. Kareivis, būdamas ne juokams ir ne seilėmis, daro tvarką, tai ir padaro. Įsižiūrėjus į tą asmenį, aišku, kad ne kas kitas turėjo žymiąją rolę pavaidinti ir gruodžio 17 d.[7]

Vidaus reikalų Ministerį Musteikį mums yra davusi Vilnija, Daugėliškio par., Švenčionių ap. 1890 m., nors augęs Vaiguvos parapijoje. Iki 1923 metų III divizijos vadas, prityręs, disciplinuotas, kompromisų nedaręs administratorius.

Ir rodos tau, lyg vidaus tvarka esanti tikrai palaikoma geram tikslui ir geromis šiam laikui priemonėmis, lyg mūsų kariuomenė gauna vieningumo žymę, duodančią jai pirmiausia galybę kompaktinės masės, nebedarkomos iš šalies tekstams, kurie su bendru gyvenimu krašto neturi nieko bendra.

II

Reorganizacinė ateitininkų konferencija Palangoje 1927 m. liepos 15 d. prasidėjo 3.30 val. popiet gr. F. Tiškevičiaus parke[8]. Puiki gamta, rinktinis, brangus angliškas parkas, didžponio liekana, dabar panaudojama visuomenės reikalams. Ir patys grafai negaili nei parko, nei puikių, stilingų savo rūmų: šiuos paskyrė ateitininkų sendraugiams posėdžiauti. Buvo bepradedąs griaustinis griausti, lietutis lynoti, tačiau negausiai; niekam nenusigandus, nei publikai, nei valdybai, dar lyg geruoju jį priėmus, lietus susigėdo ir liovės. Karšta saulė prieteliškai švietė žolėtai pievai ir familiariškai ant jos padrikusiai konferencijai. Nuotaika kuo puikiausia. Laukta į 2000 ateitininkų, susilaukta gal tik pusės ar kiek daugiau; bet ir tai daug, o gausinga publika, svečiai dar padidino gausingumą. Svečiai visi buvo labai palankūs tam jaunuomenės susiorganizavimui.

Ateitininkų vadas prof. Pr. Dovydaitis[9], žmogus plačių pažiūrų, gilaus valstybiškumo ir tautiškumo, aktingo, ne formalaus katalikiškumo, pradėjo konferenciją, nupasakodamas, kaip žmonės tautomis susiskirstė, kaip kuriai tautai kuri vieta atitiko, kaip lietuvių turėta estetikos, gražiąsias savo vietas kuriant gražiosioms savo idėjoms – dievybėms, kaip ir tie patys lietuviai tapo nebevienodi, ir vieniems tenka garbinga pareiga kitiems pašviesti pavyzdžiu ir juos dorinti bei idėjinti. Rodos lyg ryšys tarp senovės estetų – gamtininkų ir dabartinių idėjininkų. Mintis graži ir įtikinanti. To visi mielai išklausė.

Paskui ėjo pasveikinimai, apyskaitos, o po pertraukos atvažiavo tam tikros delegacijos pasikviestas Valstybės Prezidentas. Jaunuomenė sutiko Jį entuziastiškai. Prezidiumo pirmininkas dr. Raulinaitis[10] pasveikino Valstybės Prezidentą, pareiškė Jam džiaugsmą, kad malonėjo atvykti, ir raportavo Jam Ateitininkų organizacijos nuopelnus.

V. Prezidentas padėkojo Prezidiumui ir Konferencijai, kad Jį pasikvietė savo tarpan. Išdėstė, kaip ir prof. Dovydaitis, kaip tinkamai Lietuvos jaunimo šiuo tarpu pasirinkta vieta, tokios gilios tautinės tradicijos – didelis senovės paminklas kunigaikštienės Birutės kalnas, kurį gerbia visa Lietuvos tauta, ne tie vieni

žemaičiai. Palanga, Birutė Jam, sakė, dar daugiau tiekia mielų atminimų, nes čia Jis savo mokslus pradėjęs[11]. Ir šitas jaunimo susirinkimas juo mielesnis, kad jo laikais nebuvo nieko panašu – jokios moksleivių organizacijos. Sakės matąs čia buvusių savo moksladraugių, su kuriais Jam tekę anuo knygų draudžiamuoju laiku ypatingas darbas dirbti: paslapčiomis per Palangą lietuviški spaudiniai gabentis, paslapčiomis skaityti „Apžvalga" ir „Ūkininkas" ir jais džiaugtis, vadinas, dirbti „nelegalus" darbas.

Anuomet prie jaunimo neprileisdavo nei jų vado kapeliono. Dabar gi ką matome – jų tarpe daug daug ir vyresniųjų, randančių su jaunimu bendrų idėjų. Šiuo atžvilgiu pažengta nepasakomai toli, sulyginus Jo gadynę ir dabartinę moksleivių gadynę. Kas anuomet buvo slepiama širdyse, dabar tai aikštėn reiškiasi. Visa tai nepratusiam gyventi organizuotu gyvenimu nepasakomai malonu išvysti: ir draugai bendradarbiai, ir tampri gausinga organizacija išvysti tokiuo kilniu obalsiu – Dievui ir Tėvynei. Tegul gi tad ta organizacija teka ir plečias neiškrypdama iš tos vagos, kuria garbingieji sumanytojai yra paleidę. Tegul ir atskirų jos narių darbai nesiskiria nuo žodžių – esti vienodai gražūs, įvykiną obalsį – Dievui ir Tėvynei! Daugiau man nebėr ko gera Jums, gerbiamieji, linkėti. Visa konferencija stačia, be vieno kun. Krupavičiaus, kurs demonstratyviai sėdėjo[12], didele pagarba išklausė nesuktų Prezidento linkėjimų, entuziastiškai Jam dėkojo už tai, dideliu persiėmimu pagiedojo Tautos himną ir vėl entuziastiškai išlydėjo Prezidentą, padarę jam špalerį.

Man, senam romantikui, visa tai užsmaugė žadą. Jaunimas jaučia betarpiškai, jis valstybingas, lojalus, taikus; jei kas į jų sielą kartelio įpila ir sielas neapykanta ponuodija, tai tik vyresnieji, kurie dažnai turi daugiau asmeniškų ambicijų neg valstybingumo.

Čia pat už parko sausame kalnelyje bevasarojąs 45 skautų ir skaučių Šiaulių rajono tuntas. V. Prezidentas su visa savo svita trimis automobiliais nuvažiavo ir jų aplankyti. Buvo nemaža džiaugsmo jaunimui, nemaža ir lankytojams. Sveikas, linksmas jaunimas, griežtai organizuotas, taikiai gyvena spartišku, kukliu gyvenimu, patys sau maisto pasitiekdami, fiziškai lavindamies, linksmai žaisdami. Jiems viena betrūkę: iki šiol nieko nepa-

varginęs jų nepalankus oras, tai nė nežinosią, kaip teksią stovyklos nepatogumai kęsti.

Ir šitas mažas moksleivių būrelis davė net seniems kariams pavyzdį, kaip rengiamasi į disciplinuotą ateities gyvenimą; ne tokį, kaip dabar, kai du atsiranda priešingų nuomonių, tai trečiam tik ultimatiniu būdu bepavyksta priversti, kad susitaikintų ir viešą gerą aukščiau palaikytų už asmeniškąjį gerą.

Liepos 15 d.

III

BENDROSIOS PASTABOS

Liepos 16 d. iš Palangos Kretingos link J. E. Valstybės Prezidentą išlydėjo, be paminėtųjų 157 Nr., dar: 1) generolas leitenantas Vincentas Grigaliūnas-Glovackis, karininkas ypatingiems reikalams prie Krašto apsaugos ministerio (gimęs 1885 m.); 2) Klaipėdos krašto ir Kretingos apskrities karo komendantas pulkininkas leitenantas Raimundas Liormanas; 3) Kretingos apskrities viršininkas atsargos karininkas Bronislovas Draugelis; 4) Kretingos apskrities tarybos narys, apskrities tautininkų lyderis advokatas Vladislovas Petronaitis, atsargos karininkas; 5) grafas Aleksandras Tiškevičius, buv. Rusijos valstybės tarybos narys, Kretingos savininkas; 6) kariuomenės vado adjutantas kap. Povilas Žilys; 7) generolas leit. dr. Vladislovas Nagevičius, kariuomenės sanitarijos viršininkas; 8) apskrities valdybos narys Butkus[13] ir kiti to krašto žymesnieji žmonės, tyčia atvykę į gimtąsias savo vietas kilnaus ir reto Svečio sutikti ir palydėti. Dar kinematografininkas Lukšys su Romanu, Meno mokyklos direktorius dailininkas Kajetonas Šklėrius[14] ir k.

Žmonių susidomėjimas išvysti šiame tolimiausiame krašte, kur „svieto pabanga", patį Valstybės Galvą buvo nepasakomas. Metę šienavimo darbus, vyrai ir moterys, jaunieji ir senieji, net vaikai bėgo į vieškelius, kur pravažiuos, statė triumfalinius vartus kilniausiais ir lipšniausiais pasveikinimo parašais, kantriai ištisomis valandomis laukė; sulaukę kėlė trukšmą, valiavo, tautos himną giedojo, ašarojo, vaikai pasveikinimus deklamavo, mergelės vainikais vežimą pynė, gražiausius bukietus davinėjo,

žiedus po kojų visais ėjimo keliais barstė. Džiaugsmas, linksmumas, net svavalingumas žėrė iš akelių, kad pirmą kartą turbūt nuo pat Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių mato pas save tikrąjį Valstybės Galvą. Tą motyvą kartojo daugelyje savo prakalbų.

Visa tai reiškė didžiausį Žemaičių lojalumą, atsidėjimą ir pastovią ištikimybę Lietuvos valdžiai. Reiškėsi sveikas instinktas, pasiilgimas tvarkos, pamylimas tikrojo gyvenimo reikalų ir net piktas pasityčiojimas iš svetimybių ir vėjo svajonių, kurios tik kliudo ramiai produkuoti savo ir valstybės naudai. Bet dėmesį žadino nemažiau ir pats Antano Smetonos asmuo, jo tamprūs santykiai su Žemaičiais nuo pat mokslo metų Palangoje, kur buvo įgijęs daug draugų, prietelių ir bendradarbių. Žemaičių gerai žinoma, koks A. Sm. buvo Lietuvos ir jos dalykų mylėtojas studentas, tarnautojas, publicistas, politikas, valstybės kūrėjas, Tarybos pirmininkas, pirmas Valstybės Prezidentas ir dabar vėl Prezidentas[15], kokia vaga jo išvaryta, nustatant valstybės tvarką, ir kaip budriai jo sekama, ar viskas darosi tiksliai. Pagaliau kaip jam, ne kitam kam, pavesta iš nauja pradėti tvarkyti valstybę, kai keletas bandymų eiti svetimais keliais nepavyko.

Per keturias dienas teko girdėti dešimtimis sveikintojų, prašytojų, būdintojų, inteligentų ir valstiečių, sklandžiai ir nesklandžiai stilizavusių savo kalbas, – visur ir visų girdėjos tik pritarimai A. Smetonos ir jo valdžios darbams, net ir gruodžio 17 d. perversmui. Rankas sudėdami, akis aukštyn keldami, net priklaupti ketindami, žmonės melste meldė Valstybės Galvą, kad jis, į nieką nesižvelgdamas, apsaugotų juos nuo tuščių eksperimentų, nuo falšyvų, apgaulių pažadų, kuriais balamutijo svietelį „bačkininkai"[16]. O laukė, reikalavo tik laisvės šviestis, dirbti, pelnyti, ramiai gyventi, o ne pliaukšti visokius niekus, purvinti gero vardo piliečius, meluoti, apgaudinėti, demoralizuoti, patiems išnykstant iš akių ir nepakeliant visų daromos suirutės pasėkų.

Šitie siunčiojamieji agituoti vaikėzai, patys nieko dar neišmaną, tik vėjo papliauškos, kurie tik nebrendėliams dūmė akis, radikaliai beesą sugadinę visą demokratizmo poeziją, nuėmę nuo jo pažangos aureolę ir turbūt jau jį palaidoję pikto pasityčiojimo dugne. Kalbėjo valsčių, savivaldybių, miestų ir kaimų

atstovai, kalbėjo valdininkai ir žemdirbiai, – visur tas pats motyvas – pilniausis apsivylimas tomis valstybinėmis priemonėmis, kurios buvo taikomos, o neprigijo gyvenimui.

Giliausį lojalumą, džiaugsmą ir laiminimą reiškė ir vadinamosios mūsų mažumos: žydai, vokiečiai (tikriau: liuteriai ir kalvinai) ir rusai; visi dvasiškųjų savo atstovų lūpomis, prie savųjų šventyklų altoriaus. Ak, kokio skirtumo esama tarp tų, kurie kalba ties savo šventų šventąja vieta ir kurie kalba vietoje, kurios jie nėmaž nebrangina, kurią pažeminti jiems dykas galas! Vyrai! Aš – katalikų kunigas; buvau liudytojas visų šių daugeriopų pamaldų – protestantų, pravoslavų, izraelitų – ir negaliu užmiršti, kaip visi jie vienodai gražiai, didžiausiu atsidėjimu ir pamaldumu ar karščiausiu temperamentu, maldiškai apsitaisę, meldės už Valstybės Viršininką, jo sveikatą ir pasisekimą vykinti idealą žmonių naudai. Tarp Valstybės Galvos ir valdomųjų mezgėsi neregimas dvasios ryšys, kurs negalimas daiktas, kad pasilaidotų, ligi tik jam išėjus iš šventyklos. Kas sykį taip meldės, tas širdyje turėjo asmenį, jį auklėjo, ir nepiga bus jam paskui tą patį lengvai išmesti. Aš tikiu, kad kaip mes, atsidarę ciboriją[17], taip izraelitai savo įstatymų rutulius[18] ar pravoslavai savo karališkuosius vartus[19], o protestantai savo Bibliją, neveidmainiuojame. Entuziastiškai kalbant, Valstybės Galvai dėl to vieno – priimti visomis kalbomis, visomis tikybų apeigomis palaiminimus verta pakeliauti po savo kraštą. Bažnyčių atstovai ne valdininkiškai reiškė savo atsidėjimą dabartinei valdžiai – jiems valia ir ceremoniškiau, šalčiau reikšti savo širdį.

Šitame sutartiniame visų kalbų ir tikėjimų chore neesu išgirdęs tik lenkiško žodžio. O jis juk daugiau Lietuvoje reiškia pretenzijų į teises, ir tų teisių jam neskaudžiama.

IV

BENDROSIOS PASTABOS

Tikra pažiba V. Prezidento lankymų valdomojo Žemaičių krašto – tai organizuotoji kaimo jaunuomenė. Studentijos nei šiokios, nei tokios beveik nesimatė. Ateitininkai buvo Palangoje konferencijoje, kiti išsisklaidė praktikos darbų dirbti. Ir iš viso

jos netiršta; tačiau kurioje Prezidento lankomoje apylinkėje būdama, ji, kaip ir gimnazistai, turėjo parodyti savo kepurėles – tai pilietinė jų pareiga, tikriau, gal tik garbės pareiga, vis dėlto – pareiga. Koks Svečias! Kokia garbė! To pareikštų bėga visa šviesuomenė, pirmon gi galvon temperamentingoji jaunuomenė.

Lietuvos jaunimo sąjunga[20] organizuota niekur nepasirodė, be Skuodo, kur jos vadas Meno mokyklos studentas ir „Aitvaro" redaktorius Jonas Burba[21] įteikė, pirma balsiai paskaitęs, adresą – skundą, kad šios liaudininkų krypties jaunimui vietos komendanto ar kieno ten kito neleidžiama rinktis ten ir tada, kur ir kada nori, ir miniomis demonstruoti, kaip leidžiama tautiškųjų krypčių jaunimui. Epizodas buvo ne per malonus. Paprastai svečiui sakoma kiek malonybių, pasveikinimų savo krašte, o reikalai išdėstomi skyrium ir įduodami sekretoriui. Čia pat nėra laiko spręsti skundas. Tačiau L. J. S. nė nedemonstravo, kaip socialistiškoji jaunuomenė, kuri priėmimo komitetams reiškusi griežtą nusistatymą Valstybės Galvos nesutikti. Ir jos niekur nebuvo, kaip ir pačių socialdemokratų, nei oficialiai, nei privačiai.

Prezidento priėmime gausingiausiai dalyvavo pavasarininkai[22], nes ir jų daugiausia kaimuose. Jie darė špalerį iš dešinės, jie statė sveikintojus viso jaunimo vardu, kurį sistemingai vadindavo: „mes, tautiškoji jaunuomenė". Jos esama keleriopo vardo; kai kada tie vardai buvo skyrium paminimi, o daugiausia bendrai. Tai darė dar gilesnio įspūdžio; matės, jog ta jaunuomenė pamiršta savo tarpo skirtumus, nes visi lojalūs, visi tam kartui turi bendrą džiaugsmo dalyką – Svetį, atstovaujantį Valstybę, ne savo asmenį. Valstybei ir jos Valdžiai ir tereiškiama ištikimybė, o ne tuščios pagyros asmeniui.

Antrą špalerio sieną visur sudarinėjo Lietuvos šaulių sąjunga, skautai ir sportininkai, kurių didelę didžiumą sudaro žydų fizinio lavinimosi sąjunga Makabi (makabėjai – karžygiai). Kur ne kur rodėsi ir LFLS[23]. Šauliai raiti ir pėsti. Makabi pėsti, dviratininkai, kartais raiti. Makabi jaunuomenė rodės labai kilni, entuziastiška ir kantri sulaukti, dažnai trimis valandomis pasivėlavusius svečius. Makabi darė tiek pat malonų įspūdį ir vertė prieteliškai jiems šypsotis, kaip ir tautiškoji jaunuomenė su šau-

liais. Ir Valstybės Prezidentas su lygia meile glostė galveles ir šių, ir kitų ir širdingai dėkavo, visus vardais minėdamas. Visą maloniąją, taikiąją, linksmąją iškilmių nuotaiką sudarydavo jaunuomenė, nes valsčių, savivaldybių, miestų, valstybės įstaigų etc. atstovai būdavo labai mandagūs, reiškė savo lojalumą, dažnai net entuziazmą, rimtai, „delovito"[24].

Katalikų Bažnyčios elgesys labai nevienodas. Tam yra keletas priežasčių. „Rituale Romanum"[25] numato tų valstybių viršininko priėmimo tvarką, kurios turi tamprius, konkordato sudarytus su Roma santykius. Kol konkordato nėra[26], tos Valstybės Galva Bažnyčiai, kaipo tokiai, privatus asmuo; tačiau vis tiek garbingas, pirmas Pilietis. Tai ir sutikti jį bažnyčių rektoriai gali privačiai ir iškilmingai, iškilmingai daugiau ar mažiau. Bendro ceremonialo nėra ir tai daro keistą, kartais net nemalonų įspūdį. To neprivalėtų būti santykiuose su Valstybės Galva, kurs, pats įsitikinęs katalikas, Bažnyčią gerbia ir ją laiko vyriausiu veiksniu visuomenės auklėjime ir tvarkyme. Dabartinis Prezidentas Katalikų Bažnyčiai nėra nusidėjęs, prezidentauti yra pakviestas ir sutiko su restrikcija[27]: „Jei to valstybės labas reikalauja". Perversmas yra įvykęs ne jo pastangomis.

Iš viso katalikų kunigai, kaipo piliečiai, visuose Žemaičiuose reiškė Valstybės Prezidentui ir Antano Smetonos asmeniui begalinį lojalumą, entuziastišką meilę, aukščiausią pagarbą už jo nuopelnus ir būdą ir pažadus jo valdžią palaikyti. Privačiai ir viešai bažnyčioje ar šventoriuje jie saldino Jam širdį prieteliškumu ir dievotumu; patys laimino ir Dievą prašė, kad laimintų. Disonansas tebuvo patirtas vienas. Ne tiek maloni, sakau, buvo priėmimo netvarka, kurios neturi būti taip gerai sutvarkytoje ir disciplinuotoje katalikų dvasiškijoje.

Pranciškonų vienuolynas, sakysime, priima Valstybės Galvą griežtai sulig ritualą karaliams priimti. Kitur parapijų klebonai teišeina pasveikinti į patiektą bromą drauge su kitais visuomenės atstovais. Kitur kunigas atidaro bažnyčios duris ir kviečias Valstybės Galvą į vidų, bet pats nei komžos, nei stulos, nei kryžiaus, nei šlakstiklio neturi ir nieko nesveikina. Kartais bažnyčios lankymo nesti nė įrašyta į maršrutą, klebonas tačiau meilinas,

kad vis dėlto užeitų; užeina, jam nusiteikdami, visi didi žmonės, priklaupia ir nebežino, ką bedaryti, ir išeina apsigręžę. Tai tiesiog komiška. Kitur klebonas sutinka su komža, kitur dar su stula, kitur dar su kapa, kitur dar su baldachimu, iki šiol tevartotu vainikuotiesiems lydėti. Vienur vargonai groja, kitur ne. Vienur įsiveda, davę kryžių pabučiuoti ir šventu vandeniu pašlakstę, giedodami „Te Deum laudamus"[28] ar „Dievas mūsų gelbėtojas", kitur tik palaimina su Švč. Sakramentu ir prie altoriaus vieną ar keletą versų[29] ir maldelę pagieda. Vienur patiekia klaupkelę priklaupti ir fotelį atsisėsti, kitur priima stačią. Vienur kunigas kalba nuo altoriaus, kitur žemai, dar kitur tik šventoriuje. Vienu žodžiu sakant, kiekvienas kunigas improvizuoja sutikimą. Tai netvarka, ir to neturi būti toliau, nes V. Prezidentas ir toliau lankys Lietuvą. Jei dėl ko nors nepatogu priimti, tai galima juk bažnyčios lankymo neįrašyti į maršrutą.

Pagaliau maršrutas buvo taip gausingai sudaromas, jog teko dirbti po 18 valandų ir nebebuvo nei pusvalandžio pasilsėti, o korespondentams tą pat dieną savo įspūdžiai surašyti. Po kelių dienų jau viskas kitaip rodos.

V

KRETINGOJE

Pakeliui į Kretingą iš Palangos sustojome dukart. Vieną kartą ties Paruožės kaimu paruoštais vartais; čia apskrities prieglauda 36 vaikams (6 išleista ūkininkams tarnauti) ir antrą kartą ties buv. Tiškevičiaus palivarku Prišmontais, kur naujakuriai, buv. kumečiai, savo iniciatyva pastatė vartus. Čia senas urėdas vokietis Fuchs ir patys naujakuriai referavo savo padėtį. Žemė jiems išdalyta, nesilaikant pažadėtosios pirmenybės savanoriams ir nepasirinktinai: kitiems teko nenusausintos vietos, gyventi negalima, o nusausinti ir nebegalima kanalais per daugybę sklypų. Kolonistai prašo paskolos prasigyventi. Kurie savanoriai ilgiau tarnavo, tie blogiau gavo. Visur paskubos darbas dalijant.

Pačioje Kretingoje dveji vartai. Vieni stilizuoti Gedimino vartų pavidalu: Sveikas, Tautos Vade! Sutinka miesto burmistras

p. Paulauskas su karo orkestru, žydų bendruomenė ir k. Kretingos vardu maža mergytė eilėmis dėkoja už išvadavimą Lietuvos. Malda. Sveikinimo choras.

Prezidentas* dėkoja už gausingą sutikimą. Visi gerai jaučiamės Šventoje Žemaičių žemėje. Žemaičiai visados mokėjo reikale parodyti savo galybę. Tegul gi nuo šio laiko bus dar tvirtesnis ryšys tarp savivaldybių, žydų bendruomenės ir valdžios.

Giedama Tautos himnas.

Prie antrųjų vartų sveikina Kretingos valsčiaus gyventojų vardu P. Andrėkus. Pavasarininkai įteikia bukietą. Gieda choras. Visi namai pasipuošę naujomis švariomis vėliavomis. Karštai kalba šaulių vadas Narvilas, pasižadėdamas padėti valstybei didžiuoju reikalu. Kretingos Ūkininkų sąjungos vardu p. Tiškus kviečia į šviesesnę ateitį.

Prezidentas džiaugias, kad visi maloniai pasitinka, linkėja, kad įvyktų sumanymai tų, kurie pasitiko Valstybės Galvą ir pagerbė Valdžią. Tarp visuomenės ir valdžios turi būti santarmė; juk ir ta pati valdžia iš visuomenės. Valdžia turi rūpintis reikalais visų, be jokių suskirstymų partijomis; į kiekvieną lygiai teisingai žiūrėti. Žemaičiai, itin santaringai sutikdami, parodo vieningumą su valdžia. Duok Dieve, kad visuomet turėtume akivaizdoje bendrąją tėvynę Lietuvą!

Žmonių didžiausia minia; rinka pilna. Gieda ilgiausių metų ir su vėliavomis lydi. Prie Pranciškonų vienuolyno vėl vartai: Dievo laiminamas vesk laimėn mūsų šalį. Sutinka su kapa ir baldachimu gvardijono Juozapo (Antano Kudirkos) vikaras tėvas Kazimieras (Pranciškus Čepulis)[30]. Bažnyčioje Prezidentui priklaupus ant papuoštos klaupkelės ir pabučiavus ten padėtą kryžių, tėvas Kazimieras pareiškė didį džiaugsmą, kad po kunigaikščių laikų vėl aplanko vienuolyną Valstybės Galva, padarydamas garbės šiems dvasiškos gyvybės sargams. Ir paliks mums brangus atminimas, jog krikščionis valdovas tyriausiu noru nusilenkė Kryžiui, tam didžiosios meilės ženklui, ir tuo pareiškė krikščioniškus savo įsitikinimus. Tuo pat pavelijo viltis,

* Kalbos visur neautorizuotos.

kad brangi mūsų Tėvynė, Jūsų valdoma, kils iš moralės vergijos, sustiprės Dievo kelyje, supratusi dieviškąsias tiesas ir pagerbusi jas; kad pakils sąžiningumas ir atsakomybė Teisėjui; kad Jums vadovaujant Respublikai, ir Bažnyčios tarnai turės savo reikšmės; kad Valstybė solidariai eis su Bažnyčia ir bendrai dirbs kilnų Tėvynės ir Amžinojo Dangaus darbą. Tegul tos simboliškosios vėliavos nesiliauja plevėsavusios ir žadinusios Valstybę ir Bažnyčią į dorybę ir stiprybę! Vesk Dievo laiminamas Tėvynę Aukščiausiojo norimais takais!

Ir vargonams gaudžiant, pagiedojo maldas už valdantį.

Puikiai stilizuota kalba, teologinė precizija, asketinis ūpas, pakilumas, meilus vienuolio atsidėjimas Tėvynei ir jos Valdžiai padarė nepasakomai malonų įspūdį. Visi lankytojai lyg sukatalikėjo šioje grafo Jono Karolio Katkevičiaus[31] 1610 m. pastatytoje Pranciškonų ordinui šventykloje. Viskas čia rodės malonu ir įdomu, ir Tyroliaus reljefinės stacijos[32], ir stebuklingasis šv. Antanas. Pasimeldę prie jo altoriaus: Si quaeris miracula[33], visi palydovai didžiausia minia nuėjome į vienuolyną, aplankėme biblioteką, pasižiūrėjome tėvo Ambražiejaus Pabrėžos[34] rankraščių, kurie didelėje skrynioje buvo karo metui išvežti vieno lenko profesoriaus[35] į Odesą ir gale karo sąžiningai sugrąžinti. Pagaliau valgomajame pavalgėme gardžių uogų ir pagėrėme gardžios giros.

Išeinant iš vienuolyno, jo vartuose kaip paprastai Prezidentas padėkojo savo ir palydovų vardu už malonų sutikimą, maldas, priėmimą ir gražių gražiausią kalbą šventovėje, tame didelės gyvybės šaltinyje, kuri tebešvyti iš senovės atvaizdų. Mes čia jautėmės drauge su anais garsiais vadais. Tarnaudami, dirbdami žemės darbus, mes pamirštame Dievą; arčiau Jo čia tepasijutome, kur lengva ir ramu atsikvėpti ir palikti rūpesčius. Aš pirmąsyk gavau pamatyti tai, ką tiek kartų buvau girdėjęs. Šventi vicegvardijono žodžiai, kad Valdžia ir Bažnyčia turi ranka rankon eiti, jei nori, kad būtų abidvi stiprios.

Kai viena negali atsispirti negerovėms, kita nušviečia kelią. Jūs tylumoje einate savo pareigas, bet jūsų veikimas vis tiek plačiai plinta; be jūsų skleidžiamos šviesos visuomenė nepaliks

sveika. Kaip kariuomenėje, taip ir šiaip jau gyvenime, jo dvasioje, drausmė įveikia. Toks uždavinys bendravimo Valdžios su Bažnyčia. Kol tai tvirta, visa tvirta. Čia atgimsta senovės žiburiai, ir vilties yra daugiau, kad mes, iš vieno eidami, pasieksime teisėtus savo troškimus. Mano kelionės Žemaičiuose tikslas – pasimokyti, ir jau pat pradžioje pasistiprinau.

Mylimieji žemaičiai! Dėkoju visiems už tuos pasveikinimus, už įvertinimus mano asmens! Bet kad nebūt buvę tos armijos darbuotojų, nieko nebūt buvę. Ir Didysis Vytautas nebūt nieko padaręs be savo bendrų – bajorų. Dabar gyvenimas atsimainė: bajorų vietą paėmė ūkininkai. Jūsų misija, ūkininkai, labai didelė. Visa, ką mes turime, iš ūkininkų turime. Ir tautinė sąmonė, Daukantas sakė, išliko apžerta pelenais ūkininkuose. Gražiai rašė ir Žemaičių vyskupas Valančiauskis; aš jį skaičiau ir pirmiausia mokiaus mylėti savo kraštą. Žemaičiai ir šiaip jau daugiausia yra davę mums rašytojų, ypač vėlesniais laikais moterų. Valančiauskis buvo kieto būdo, tai daug padarė. Ir senovėje kieti žemaičiai nė vienos pėdos savo žemės neatidavė priešams. Ir 1920 m. jie itin geromis pasėkomis grūmės su anarchija, nes turėjo kietą ranką. Jei šiandieną mes valdomės patys save, tai tik dėl to, kad žemaičiai pramynė mums takus į šviesą, padarė pradžią mūsų literatūrai. Motinos verpdamos mokė mus rašto žemaitiškai. Valdomės, bet ar tikroje jau esame tvarkoje? Daug kas yra taisytina, ir pats savivaldybių sutvarkymas nepaliktinas taip, kaip yra. Mes turime pakeisti įstatymus kaip geriau, nes jie yra mums, ne mes jiems, o mes jau pamatėme savo klaidas. Reikia, kad jie tiktų kaip Jurgiui kepurė. Daugiau, čia mums buvo žydų velyta, kad Vilnių atgautume. Taip, Vilnius mūsų ir bus mūsų, mes pasitikime savo kariuomene. Ten, Vilniuje, palaidotas mūsų Vytautas, ten Švč. Panelė Aušros Vartuose. Bet ten eiti mes turime su tyra sąžine, kaip į Jeruzolimą, be skirtumo tikybų. Vytautas davė daug laisvės žydams, jis sakė, kas dirba, tas turi turėti laisvės darbui. Ir mes dabar žydams neatsakom laisvių. Tik reikalaujame, kad jie, savo kultūros darbą laisvai dirbdami, turėtų su mumis bendrą valstybę ir jos reikalus sau širdin įsirašę, o ne sau vieniems valstybę. Jei reikalauja iš valdžios teisybės, tai

ir reikalautojo sąžinėje tegul atsimuša valstybės reikalai. Taip greičiau susilauks gerumų, nepasikliaudami popierais, priminimu mums, kad žydų teisės garantuotos Paryžiuj[36].

Džiaukitės, kad valstybė eina tautišku keliu. Bet tautinė idėja, Vytauto idėja, įveikti visa, kas jai priešinga, visa sutraukti į krūvą. Ir dabartinės valdžios uždavinys – ieškoti ir rasti, kas vienija, ne kas skiria. Senovės lietuviai buvo geri vadai; jie mokėjo suderinti su savais ir kitų reikalus, nors jų buvo visokių plačioje valstybėje. Ir susilaukė gerų vaisių, galybės. Jei tai supras ir mūsų kitataučiai ir padės jų reikalus suderinti su mūsaisiais, ras sau laimės ir mums duos laimės. Reik aukų, aukoti sunku, tačiau daromos vardan krašto meilės neįkyrios ir be vaisiaus nežūva.

Aš džiaugiuos pirmas jus aplankęs ir pasitaręs su ūkininkais. Dabartinės valdžios uždavinys kuo daugiausia žiūrėti valstybės ūkio. Pirmiausia, finansams kiek pagerėjus, daugiau bus skiriama kanalams, slėniams, šlapioms vietoms nusausinti. Sausinti reikia pusė Lietuvos. Tai reikėjo padaryti dar prieš žemės reformą, tai būtų atsiradę vietos daugeliui kaimų, ir derlius būtų buvęs dvigubas. Ir keliai reikia ne juokams taisyti, kad prekės laisvai vaikščiotų. Užsienyje turime surasti joms rinkų, gyvuliams, javams. Valdžia ruošia sutartis su vokiečiais ir švedais. Susiklausant visa tai pavyks, ir padėtis palengvės; visi tai pajusime, kada valdžia bus tvirta ir pastovi. Nepastovumas gadina krašto laimę, ir ūkininkams pirmiesiems rūpi, kad matytųsi gerovė.

Dėkoju ir už pasiaukojimą per darbymetį pabendrauti su Vyriausybe ir jos Galva. Tai padarėte visi, be skirtumo partijų, bet vyriausiai – ūkininkai, kurių mūsų valstybėje 80%; ir mes visi ūkininkai. Aš pagalvosiu, kas čia buvo man susakyta, ir Valdžia darys visa, kas tik galima padaryti ūkininkų naudai. Kai iš stiprių ūkininkų parama eis Valdžiai, tada ir pramonė, ir prekyba bus gyvesnė, tada bus ir teisingiau – geriau, ramiau. Tai nedaug!

Valdžia turi būti pagrįsta teisybe ir valstybės reikalais, dėl to negali būti partiška; jai bet kuris įkąstas pirštas skauda – lygiai kaimietis, lygiai miestietis. Turime būti vienybėje visi, kaip štai dabar pasireiškia. Pasirodys pavojus ateinąs, vienybe, sudaryk kumštį ir apgink! Ir štai jis – kariuomenė, jūsų sūnūs, jūsų lėšo-

mis laikoma, kad likusiems būtų ramu. Nebus partiškumo – žemaičiai ir aukštaičiai sukurs senovinę Lietuvą.

Man labai malonu susitikti su ūkininkais, nes ir mes, Valdžia, iš jūsų, ir mūsų tėveliai ūkininkai. Visų įsitikinimas – reikia padėti ūkininkams, savo stiprybei. Stiprinant senakurius ir naujakurius, stiprinti pačią valstybę. Reikia nutildyti neramūs balsai, kurie balamutija ir vienybę ardo.

Be paskolos niekur neapsieinama; reikia gauti paskolos, ir jos bus gauta, kai matysis geran ji verčiama, produktinguman.

Taigi kad Dievas laimintų jūsų prakaitu uždirbamą duoną!

Dar vartai parašu: „Sveikas, Brangus Svety!"

$12^1/_2$ val. esame klube. Čia ūkininkai tiesiog stačiokiškai geidauja, kad seimo nebūtų, o jam išleidžiamus pinigus kad apverstų produkcijai didinti, ūkiams remti. Girdi, seimas tepataikavo vieniems bolševikams, šiaučiams, kriaučiams, o balsų už ūkininkus nebuvo girdėti. Uždą dėk ant visų lygiai, o ne pabaik atimti iš to, kas kiek daugiau už kitus turi. Jei seimą ir sušauktumėte, tai ne daugiau, kaip iš 40 žmonių, ir tie kad teposėdžiautų dukart per metus po du mėnesiu, nes daugiau mokėti mes neištesėsime. Dideliai mus slopina teismai, tiesiog kailį mums mauna žemyn, po septynerius metus tęsias; reiktų, kad baigtų bylas bent per dvejus trejus metus. Mums dideliausia nelaimė, kad teismai neprieinami. Tautininkais mes pasitikime; jei tačiau jų maža tebuvome išrinkę, tai kad kunigai daugumą subaidė; girdi, tautininkai nėsą tikri katalikai, jie grąžiną baudžiavą, t. ir t.

Advokatas Petronaitis kalba apie savivaldybes ir ūkį. Reikią ir savivaldybės ištraukti iš partinių rietenų, ir čia užkišti burnos rėksniams.

L. Šaulių sąjungos Kretingos apskrities Rinktinės vadas neapsakomai užsidegusia širdimi energingai reikalavo, kad šaulius pašauktų Vilniaus vaduoti.

Tautininkų vardu kalba Buivydas. Seimas neėjęs tais keliais, kuriais jam buvo užbrėžta eiti. Tai pamačius, buvo paprašyta, kad vėl atsistotumei priešaky. Mes, žemaičiai, visados buvome ištikimi savo valdovams, būsime ir Tau, Prezidente, ištikimi; valdyk mus, kaip tinkamas, o rinkimų mums nereikia, jie nieko gero nedavė ir neduos.

Ūkininkų vardu kalba – antrą kartą Tėvynę gelbi iš pavojaus, ir mes savo akis kreipiame į tuos, kurie sugeba pavaldyti kraštą. Ne kitaip elgias Prancūzija, Vokietija, Italija. Eik, P. Prezidente, Vytauto keliais – su ūkininkais!

Karteniškis ūkininkas Žilinskis labai optimistiškai žiūri į šviesesnę ateitį. Girdi, iki šiol mus, ūkininkus, tik savo bizniams panaudodavo ir išnaudodavo, o pačius mus visur ir visada nutylėdavo. Dabar gražiai jaučiame, kad valdžia krypsta į ūkininkų pusę, jau gauname paskolos melioracijai už 7% ir kita ko. Tai tegul šita valdžia gyvuoja kuo ilgiausiai, ir kitokios mums nereikia.

Kretingiškis ūkininkas Bumbulis taip pat kalba. Visi ardė Lietuvos pamatą–ūkininką ir vis dėlto reikalavo, kad jis užlaikytų visus valstybės rūmus. Dabar kitaip virsta, tai ir tegul sau tautininkai su karininkais ir toliau griežtai valdo, nesigręždami atgal, kad būtų stipra. O seimo mums visai nereikia. Jis tik suirutę darė. Jis gi sunaikino ir mažuosius dvarelius, kurie ramiai sau dirbo ir niekam nekenkė.

Kretingos žydai reikalavo, kad jie nebūtų nuskriausti.

Apskrities viršininko įstaigoje kalba dr. Nainys[37] savivaldybės valdininkų vardu, prašo Dievo palaimos, kad dabartinė valdžia išvestų valstybę gerovėn.

Prezidentas valdininkams velija geros sveikatos, geros kloties. Jūsų darbas – kūrybinis darbas; nuo to pareis visa ateitis. Bendroji visuomenės valia nuties valdžios kryptį. Partija teturi būti viena – valstybiška; tas vieningumas teišves valstybę į šviesą. Paskui ir patys pasidžiaugsite, kad ir jūsų bus po plytą valstybės mūre.

Miesto valdyboje susirinkę ūkininkai pasisako, kaip dabartinis prezidentas, kūręs valstybę ir kariuomenę tuo laiku, kai buvo daug nuleistų rankų. Mes buvome visados tikybinės ir tautinės srovės ir visus rinkimus ta kryptimi padarėme, kaip Tamsta pravedei. Visi mus apvylė, aukso kalnus žadėdami. Tamstos valdžia kietai mus valdo ir jos gerumą jau jaučiame. Jau pavasarį gavome kreditų. Mes, kretingiškiai, pirmieji pasakėme, jei seimas nesugeba valdyti, paleiskite jį, o kreditus paskirkite ūkininkams, valstybės pagrindui. Taip įvyko, teesie taip ir toliau. Ir išnyks kvaili bačkininkai, bus užtikrinta ramybė ir nuosavybė. Karo stovis mums

visai nebaisus, mes jo nė nejaučiame. Jį gal tejaučia drumstikai agitatorėliai. Ir jokio referendumo nereikia – valdote gerai, palengvinkite ūkininkams ir valdykite, kaip valdę, kuo geriausiai. Valio!

Prezidentas. Mieli ūkininkai žemaičiai! Man tenka to malonumo, kad tokiuo darbymečiu matau jus taip gausingai susitinkant Valstybės Galvą. Mes susitinkam pirmą sykį. Žemaičiai man rūpėjo aplankyti ir pažinti mūsų krašto pagrindas – ūkininkai. Jie davė Lietuvai šviesuomenę; jie išlaikė kalbą, dainas, padavimus, jais mūsų rašytojai dabar gali kurti toliau. Jie 1919–20 m. parėmė valdžią, davė javų, pinigų, papildė iždą, išlaikė narsiąją kariuomenę. Tai valdžia rūpinsis savo pagrindu, pati išėjusi iš kaimo, kad iš jo jai ir toliau eitų dvasinė ir materialinė paspirtis.

Sinagogoje Valstybės Galvos sutiktų suėjo net du rabinu: kretingiškis Perskis ir veiviržėniškis – Karosas. Visiems palydovams susisėdus su kepurėmis, kaip to žydų paprotys reikalauja, abudu rabinu pasakė ilgokas kalbas žargoniškai, kaip džiaugsmo pritiria žydų tauta sulaukus tokio Svečio. Tai žydų bendruomenė dabar reiškia savo simpatijas jam ir linki, kad Lietuva atsistatytų senovinėse plačiose savo ribose su Vilnium, kad ji taikiai plėtotųsi. Atidarius įstatymų rutulių spintą, buvo pagiedota malda už Respubliką ir jos Prezidentą. Giedojo kantorius labai gražiu tenoru, o žmogus nebejaunas.

Prezidentas. Žydų šventovės atstovai! Aš jum dėkoju už palinkėjimus, kad mes atgautume sostinę. Bet tam reikia, kad visi ir visų mūsų geidavimai ir darbai sueitų į vieną valstybės tikslą. Aš dėkoju ir už maldą.

Pastaba. Žydai visur buvo labai vienodai nusiteikę, vienodai reiškė savo lojalumą, visi velijo, kad Vilnių atgautume, t. ir t. Matės aiški bendra direktyva ir nujautimas kažko. Tai labai domino.

Liuterių bažnyčioje (ją aplankėme pirm sinagogos; čia kiek sudrikę aprašymai) sutiko mus tik šiai dienai iš Klaipėdos krašto atvažiavęs jaunas gražus lietuvis pastorius. Šiaip jau Kretingoje, kilus ginčams tarp vokiečių ir lietuvių liuterių dėl kalbos, pastoriaus visai nesama, ir tai labai neramina liuterių gminą. Pastorius sutiko mus su varpais ir žmonių giedojimu ir pasakė labai turiningą, teologiškai teisingą ir politiškai lojalų pamokslą

gryna literatine lietuvių kalba, ne klaipėdiška. Ir ištarimas ne taip labai klaipėdiškas kaip kitų.

Šita diena mums paliks gražus atminimas, žegnotina diena. Mūsų evangeliškas nusistatymas patvirtės. Aukščiausis krikščionių tikslas – plėsti Dievo Karalystę tokiomis aplinkybėmis, kokios susidaro ir yra leistos. Juk ir gamta rūpestingai žmogui tiekia visokeriopų dovanų, kurių ji yra visur pilna iš Dievo rankų. Todėl savo dvasiškas ir kūniškas ypatybes, kaip Dievo dovaną, mes branginame, jų nepaniekiname, jas laikome aukščiausiu turtu ir naudojame jas kaip įrankius Dievo Karalystei vykinti. Todėl krikščionys pritaria tautiškumui. Čia prigimtoji kalba irgi Dievo duota, tai ir ją mes branginame ir tautiškumu tą patį Dievą garbiname. Krikščionys išpažįsta, jog žmonijos vystymasis yra taip pat Dievo valdymas, be Jo valios niekas nenusiduoda. Ir pati valstybė Dievo padaras, tad pritaria ir jai. Ir mes, lietuviai evangelikai, turime imti tą valstybę vardan Aukščiausiojo; taip Dievui tarnausime: paklusnumu valstybei būsime paklusnūs Dievui. Tokio bendro susipratimo dar nėra visai, nes lietuvių valstybė tokia dar jauna. Dar kai kas mano valstybei dirbti nėsą gerai, kaip svietiškai. Tai nesusipratimas. N. Testamentas, tiesa, įsako nemylėti svietiškumų[38], nes kas juos myli, Dievo nemyli. Bet šv. Jonas taip vadina žmonių savavališką nusistatymą prieš Dievą. Prieš tai mūsų pareiga kovoti. Dievo valia socialė, ne savavališka, o mes vis dar savo garbės ieškome, ją aukščiau statome už valstybės garbę. Prieš tai kovojam ir turime kovoti, kad rūmo sienos nesugriūtų. Mes džiaugiamės, kad Jūsų Ekscelencija stojate priešakyje, nes žinome, kad ne savo valia stojate, bet visuomenės valia. Ir mes dedame į Tavo rankas mūsų bendradarbiavimą ir garbę; ir meldžiame to, kurio globoje yra ir mūsų tėvynė. Mes norime su Jumis darbuotis, nes ir Dievo noras, kad Lietuvos Valstybė augtų ir plėstųsi.

Vėl giesmė.

Prezidentas, orie. Garsi savo tradicijomis Kretinga bažnyčioje ir kitur. Vieno betrūksta, kad būtų pasitikėjimas tarp valdžios ir visuomenės. Bendroji mūsų ateitis pagrįsta teisingumu ir vengimu nesusipratimų. Valdžiai rūpi ir evangelikai, tačiau ji bijo

kištis į jų Bažnyčios reikalus. Geriau būtų, kad jie patys surastų savyje būdą pašalinti nesusipratimams ir viena dvasia, viena malda eitų į aukščiausį tikslą. Geriau būtų, kad patys sueitų vienybėn. Už bendrą susitikimą! Kad Dievas duotų jums, ko trokštate teisingai; kad visi dirbtų, turėdami bendrą tėvynę, aukodami jai. Aukomis buvo viskas padaryta. Turime patapti vyrais be pavydo, tobulindami savyje kas aukšta. Tada bus laiminga Lietuva, kai ji prilygs senovės būdui ir elgsis taip, kaip elgės žemaičiai, gindamies nuo priešų.

Dar vienur gen. Nagevičius priminė, kad palietus žilą senovę, ūkininkus, jaunimą, pamiršta viena praeities grandinė – knygnešiai ir jų dirigentas Kretingoje a. a. dr. Janušis[39]. Visi jį pagerbia.

Prezidentui pagaliau daroma didelės ovacijos, nešte išnešamas į automobilį.

Dar aplankome senus milžiniškus Kretingos grafų Tiškevičių rūmus, jų šiltadaržį, kur auga 128 metų palmė ir kiti egzotiški augalai. Sutinka mus gr. Aleksandras, buv. Rusijos Tarybos narys, su dukterimi ir sūnum[40], buvusiu pavyzdingu Lietuvos kariuomenės karininku. Vaišina mus geromis uogomis ir skaniu gėrimu girele. Daugybė kultūros dalykų, kurie palaikyti nebegalima, palikus maža žemės. Kretingos Tiškevičiai gana gerai kalba žemaitiškai. Jokio džiaugsmo negavome, išvydę ruiną vieno kultūros pavyzdžio[41].

Už miesto dar vartai:

„Nepamiršk mūsų!"

Sutiko valsčiaus atstovas.

Prezidentas pritaria, jei valstiečiai padės valdžiai, nes mūsų darbas turi būti vieningas.

VI

DARBĖNAI

Vieni vartai Darbėnų kaime. Sutinka mergelės su gėlėmis. Sveikina seniūnas. Antra broma miestelyje:

„Sveikas Tautos Vade!"

Sveikina viršaitis.

Kanauninkas dr. Kazimieras Genys[42] sako: Šiandien mums didi diena – pats Valstybės Prezidentas, Tautos Vadas, mus aplanko, visa širdimi mylįs tautą. Didis pasišventimas lankyti. Tamstos vardas ir nuopelnai žinomi visai Lietuvai, tad negirsiu; prie progos vien pabrėšiu, kad Tave, gerą Lietuvos sūnų, gerą kataliką, esu giliai įsitikinęs, pati Dievo Apveizda yra paskyrusi vadovauti, kai Lietuvai jau grėsė Rusijos ir Meksikos šmėklos[43]. Dievo Apveizda visa tai pašalino, įteikdama Lietuvos vairą Tamstai; Lietuvos, iš politinės mirties prisikėlusios, didžio skurdo slėgiamos. Politinės partijos, tarp savęs varžydamos, visai tautai labai sunkios; visi bevelija, kad tos varžytynės nors kiek būtų sušvelnintos, nebūtų tokios žiaurios ir taip baisiai demoralizuojančios. Šitoje kelionėje norite visą Lietuvą pažinti, o paskui apgalvoti, kaip nuo skurdo ją išgelbėjus. Tai valio!

Sveikina žydų rabinas, teikia palaiminimą, kaip jų religija nurodo, sutinkant vyriausį valstybės Galvą. Visų mūsų bendras idealas – Nepriklausoma Lietuva. Bet mūsų džiaugsmas nepilnas: plėšikas pagriebė mums Vilnių, kur Did. kun. Bet nenustojom vilties, visi esame pasiryžę eiti į kovą, ir mes laimėsime, nes Dievas mus laimins.

Dar sveikino pavasarininkų kuopa, Angelo Sargo vaikai[44], pagaliau visų darbėniškių vardu Prišmantas. Senukai nepamena tokios garbės. Žemaičių nuošalius telankydavę Lietuvos kunigaikščiai medžiodami. J. Eks. gi norite patirti, kiek žalos yra padarę praeitieji Seimai. Gruodžio 17 d. perversmą visa tauta sutiko pritardama ir nori, kad ta kryptimi valdytumei. Visi būsime su Tavim, nukariaujant vidaus priešus. Tvirta ranka kariuomenės tegul neleidžia kiršinti.

Prezidentas atsako pirmiausia kan. Geniui. Tu buvai mano kapelionas Palangoje[45]. Tada mes dar negalėjome atvirai kalbėtis. Dabar mus suvedė pareiga pažinti, įsigilinti į tos vietos reikalus. Malonu mums, nors pavargstame, kai girdime ne tik meilų, bet ir teisingą žodį, kai mano troškimai susitinka su jūsų. Naujakuriams sunkūs laikai; jei dirbsime taip, kaip senovės žmonės, visiems galams ištesėsime. Mums gana duota, turime ką ginti, už ką kariauti. Garbingai pradėta Lietuva turi augti, visiems ran-

ka rankon einant. Tikėkime, taip mes visus vargus nugalėsime. Ačiū ir izraelitams už priminimą mums istorinių mūsų dalykų ir religinę paguodą. Jei būsime geri ir be pavydo, tai tikrai atgims Lietuva didelė. Ir pavasarininkams dėkui, kad žada „vasarai" gero derliaus; jie padarys tai, ko padaryti senieji nesugebėjo, į geras rankas paims valdžią. Visiems mums bus ši diena atmintina, tad ir toliau būkime vieningi. Kad tik Dievas mums padėtų!

Žmonių daug. Sutikimui ištaisyta stilinga palapinė nuo saulės ir lietaus. Prezidentas vizituoja savo buvusį kapelioną; klebonas vaišina svečius skaniais šaldiniais.

GRŪŠLAUKĖ

Vartai. Sveikina klebonas Razmus[46] ir pareiškia: Gerieji katalikai ir ūkininkai nereikalauja rinkimų. Karo stovis, cenzūra – geri dalykai. Jų naikinti neskubėkite: mes jų sunkumo nejaučiame – tejaučia tamsūs vabalai. Dėkojame už gerą policiją, dabar mūsų nebeužpuola, nebeapvagia. Dėkojame, kad sulaužėte prezidentų aristokratizmą; kai kiti nenorėjo žmonėms rodytis, J. Eks. lankote kaimus ir ūkininkus. O, kad Jūs visuomet būtumėt prezidentu, kad tokią pat puikią tvarką palaikytumėt, kad Vilnių sugrąžintumėt, t. ir t.

Kunigas viešai, linksmai prisipažįsta esąs monarchistas ir bevelijąs vadintis juodašimtis, bet tik būtų žmonėms ramu.

Prezidentas dėkoja kunigui ir pavasarininkams už pagerbimą valdžios. Malonu paguodos žodžiai girdėti, jie sutvirtina dvasią. Jei ir toliau tiek pareikšime pažadų, tai bus daug laimės. Prez. nuglosto vaikus, kalbina moteris.

Salantų valsčiaus ir nuovados riboje vartai: „Salantiškiai sveikina Valstybės Vadą". Šaulių vadas karštai pareiškia:

Brangus Valstybės Vade! Vykdyk Tautos vienybę – mes, šauliai, su Tavim!

SALANTAI

Vartai:

„Vienas už visus, visi už vieną!"

Neapmatomos minios. Tiršta gatvėse, pilni langai, pilna ant stogų. Pernai sudegęs miestas puikiai atsistatydinėja. Sveikina pavasarininkai, žydai ir atstovai.

Mes, salantiškiai, sulaukėm pirmą kartą savo mieste Valstybės Prezidentą; to Salantai dar nėra matę. Mes, padegėliai, vos atsistatome. Žmonės vadina mus, žemaičius, nerangiais, bet kai dirbame, padirbame. Mylimasis Prezidente, visados būsime su Tavimi. Esame tikri, kol stovėjai valstybės priešakyje, pavojus mums negrėsė. Jei buvo mūsų tarpe kiek svyravimų, to nebepasikartos. Turime ir kuklų prašymą. Jei statys gelžkelį nuo Telšių į Kretingą[47], tai kad jis eitų arčiau miestelio, ne už keliolikos kilometrų; tai – Salantų miesto gyvybės klausimas. Ir antras prašymas, kad valdydami nesikraipytumėte į šalis.

Bažnyčioje sutiko antrasis vikaras[48], gražiai kapa apsitaisęs. Jis sakė: Jūsų asmenyje salantiškiai mato ne vien tik vadą, jie rimtai susimąstę suėjo pasveikinti brangaus prietelio krikščionybės ir jos ugdytojo. Man nevertai teko pareikšti, kad ir toliau būtumei ramsčiu tautos ir Bažnyčios, ramsčiu laimingu ir galingu. Sugebėjote sujungti į viena tautą ir krikščionybę, tai Lietuvos likimas užtikrintas – mūsų žemė bus garbinga ir šventa, – veskite tautą tais keliais. Mes, žemaičiai katalikai, su jumis drauge. Dabar pasimelsime už Jus.

Valio Lietuvos Kūrėjas!

Asistuoja daugybė vaikų su vėliavomis. Jie nuvedė visus palydovus į puikų Šaulių parką užkąsti. Čia kalba ūkininkų vardu ir reiškia pageidavimus, kad to ramumo, kurio dabar yra žmonės patyrę ir juo patenkinti, nebeleistų drumsti, kad teismas būtų prieinamesnis ir valdžia pastovesnė, nesikeistų taip ūmai, kaip pirma.

Prezidentas dėkoja už tokį mielą pavaišinimą ir sutikimą Jo, Kariuomenės vado ir kitų karininkų, kurie čia kovojo su bolševikais. Jei kartais kam tenka ir paklysti, tai betgi turima noro visiems patikrinti ramybę.

Mokytojas Lenkauskas gražioje savo kalboje dar buvo užsiminęs, kad kiečiau laikytų valdininkus ir įkvėptų jiems supratimą, jog ne visuomenė valdininkams, tik jie visuomenei; kad jie sparčiau dirbtų, prašymų nelaikytų mėnesiais ir valdytų tėviškai.

Prezidentas sutikusiems. Pirmą sykį lankau garsius Salantus. Matau atsinaujinimo reginį, kaip jie sudegę savo pajėgomis kelias. Taip kilo ir Lietuva po Didžiojo karo. Tenka atsistatyti, bet toli gražu dar nebaigta. Dar nėra valstybės ribų, nėra Vilniaus, tos mūsų istorinės šventovės. Santarvėje gyvendami, ir tai gausime. Ne veltui didis patriotas Kudirka savo Himne velija – „Vardan tos Lietuvos vienybė težydi!" Mūsų santarvės galybė reiškėsi 1919–20 m.; paskui partiškumas buvo tai apgadinęs, vienybės nebebuvo; bet dabar ji vėl atgyja, kai vieningai imame elgtis. Aš matau, koks jūsų susidomėjimas išgirsti, ką gi valdžia ketina daryti, koks noras bendradarbiauti ir būti su jais vienybėje. (Aiškina valdžios planus). Jei visa Lietuva žydės, visų gerovė eis geryn – Tėvynės ir Bažnyčios. Meilės vedami sukursime didelę Lietuvą, kad tik mums ir jums Dievas padėtų.

Groja orkestras. Būriai šaulių, pavasarininkų.

Ūkininkams Prezidentas atsakė. Žemės ūkis – valstybės pagrindas. Be darbo nesusilauksime gero. Bet darbui reikia ramumo ir teisingumo; tai turi būti bet kieno širdyje. Vyriausybė, apžvalgydama kraštą, mato, kaip dar daug jam reikia. Dievas duos, javai paderės, tai išplėsime darbą, duosime kreditų, sausinsime ir kita ką darysime. Kad tik visi susiklausytume. Būkite kuo geriausios minties, tad viskas eis geryn, ne blogyn. Už mylimą Lietuvą – Žemaičius ir Aukštaičius – valio!

Arlėnų kaime vartai:

„Ilgiausių metų mūsų Prezidentui!"

Šauklių kaime vartai:

„Valio mūsų Prezidente!"

MOSĖDIS

Vartai:

„Sveikas, pirmasis valstybės Kūrėjau!"

Prezidentas trumpai kalba su sutiktovais. Bažnyčios lankymo nėra, tačiau Jubiliatas klebonas Venckavičius[49] belaukiąs ties šventorium su kamža. Čia pat ir pasveikino Prezidentą. Bažnyčią aplankėm tylomis.

Virbalų kaime vartai:
„Tėvynės labui!"

SKUODAS

Vartai:
„Sveikas, Tautos Vade!"
„Sveikas, Lietuvos Prezidente!"
Savivaldybė priima Svetį sodelyje viduryje miesto, kur aukuras dega ir padaryta tam tikras pakilumas. L. Šaulių sąjunga iškilmingai pasižada Prezidentui ginti Tėvynę iki gyvos galvos. Tautininkų vardu sveikina buv. seimo narys Antanas Šilgalis – Damazas Treigys[50]. Žydų bendruomenė pareiškia: matydami, kaip vedi valstybę, pasitikime bešališkumu ir Dievo vardu laiminame.

Prezidentas. Gera valdžiai aplankyti Lietuvos pasieniai. Žemaičių kraštas – stipriausi Lietuvos sritis iš senovės. Kuo turi jaunimas vaduotis? Teisingumu... Valdžia taip pat. Visiems tai privalu. Valdžios vyrai neša atsakomybę, kad mūsų Tėvynė nenukentėtų. Valstybę kurti pradėjo žemaičiai, Daukantas, Valančius, dėję pamatus tautinei jos kultūrai ir atgimimui; ragino į visa tai, kas teisinga. Ir mes privalome saugoti savo kraštą, budėti. Viena kita organizacija pasiskundžia varžoma. Aš to nežinau, pasiteirausiu. Žinau tik, kad laisvė neribota negali būti. Laisvė turi būti teisėta ir teisinga. Kas neteisinga, bus pašalinta. Ne visados demokratizmas – išganymas. Buvo Seimas demokratiškai išrinktas, o buvome atsidūrę ant bedugnės krašto. Kas būtų buvę, jei būtume visiškai pairę? Taigi demokratizmo negana, reikia dar teisingumo santykiams nustatyti. Reikia gerų įstatymų. Bet įstatymai leidžiami žmonėms ir, jei jiems nebenaudingi, jie galima keisti. Duok Dieve, kad mums sektųsi, kad būtumėt susirūpinę Lietuvos likimu dėl teisybės. Pradžioje, 1919 m., buvo veikta ne formulomis, bet kaip sąžinė liepė. Laisvės ieškota ne dykavidurės, bet paremtos teisingumu, visiems lygiai. Ta kryptimi, kad mus jaunimas pavaduotų, kad vienybė būtų, kad ji skambintų tik tas stygas, kurios Lietuvai naudingos.

Vėl vartai:
„Valio, šalies šeimininke!"

Bažnyčioje su baldakimu sutinka dekanas Pr. Žadeikis, literatas, graikų autorių vertėjas[51]: „Palaimintas, kuris ateina vardan Viešpaties!" Ir dėsto bažnyčios reikšmę. Čia mūsų širdis ir siela, ir visa paguoda. Kai maskoliai mus draudė ir varžė, kai žiaurūs vokiečiai okupavę buvo, vien čia teprašėme, kad nuo mūsų nelaimes atitolintų. Kai mums sakydavo, kam mes taip prisirišę prie savo bažnyčios, mes atsakydavome: mums daugiau nieko nebebuvo likę.

Liuterių bažnyčioje pastorius sutiko lietuviška prakalba tekstu: „Ponas Dievas teapsaugoja Tavo išėjimą ir įėjimą".

Sinagogoje rabinas velijo, kad neteisėtai pagriebtas Vilnius mums grįžtų. Maldą giedojo lygu Kipras[52] – tokiu gražiu balsu.

Prezidentas pritarė, kad mūsų geidavimai, kad Vilnius grįžtų, supuola.

Pravoslavų bažnyčioje kunigas skundės, kad Žemaičiams teesanti ta viena cerkvė – Skuode ir prašė, kad sugrąžintų bent Mažeikių cerkvę.

Vakarienė klube. Daugybė inteligentijos. Sveikina daktaras Kauneckis iš Kivylių[53], velydamas, kad dabartinis Prezidentas suteiktų ramybę, išnaikintų žalingas partijas ir pats kuo ilgiausiai gyventų. Jokių mums referendumų nereikia, tegul valdžia pati nustato valdymo būdą.

Dekanas Žadeikis. Vaišiname didžiausį svetį. Jam tenka pavaidinti didžiausia rolė susidaryme valstybės. Gali būti žmonių, o kartu nebūti tautos, kaip štai žydai. (Čia kalbėtojas, matyt, būtinu tautos savumu palaikė teritoriją). Dabartinis Prezidentas pastūmėjo mus pirmyn, kad taptume tauta. Ligi tik tapome, kilo begalinių ginčų. Dabar pradedame kitaip; išmokome kits kitą gerbti, nors skirtumų yra. Ir apsako Skuodo istoriją. Skuodas seniausia, dar priešistorinė gyvenamoji vieta. Istorijoje jis minimas jau 1253 m.; kada buvo tiesiama siena su Kuršu, Skuodas buvo atitekęs Kuršui; tačiau po mūšio su kryžiuočiais po 1259 m.[54] vėl sugrįžo Lietuvai. Žynys buvo išpranašavęs laimėjimą, ties Durbe krito 33 broliai kryžiuočiai[55]. 1552–1572 karalius apgyvendino čia vokiečius amatininkus, skrybelninkus ir kt., miestui davė Magdeburgo teises. Vokiečiai sužemaitėjo, beliko jų pavardės.

1639 m. mirus J. K. Katkevičiui, Skuodą paveldėjo Sapiegos[56]. Magistratas turėjo plačius įgaliojimus, jo teismas galėjo net mirtim bausti. 1739 m. dvi moteri pasmerkė mirti už vaikų žudymą. Skuodo herbas šv. Jono Krikštytojo galva ant lėkštės. (Hetmonas Katkevičius buvo Jonas). 1604 m. Katkevičius su 3000 skuodiškių ir kretingiškių sumušė ties Kirchholmu 18 000 švedų[57]. 1918 m. lapkričio 13 d. čia įsisteigė sovietų taryba. Bet Skuodas buvo aktyvus, nusikratė pulk. leit. Plechavičiui vadovaujant. (Pulk. Plechavičiui čia ir visur Žemaičiuose keliamos grandiozinės ovacijos; jis Žemaičiuose populiariausias žmogus). Dabar mes nurimom, gerai valdomi.

Kalba taikos teisėjas Vaitkevičius, gimnazijos direktorius Kateiva, kapelionas Prialgauskas[58] jaunimo vardu, kurs eina obalsiais: Dievui ir Tėvynei, viską atnaujinti Kristuje ir: Budėk! Visa ta jaunuomenė dabar džiaugias, sulaukus savo Prezidento. Ji žino, kad kitados ne taip buvo, kad už tas laimingas atamainas ji turi būti p. A. Smetonai dėkinga, kad jis iškovojo mums nepriklausomybę. Dabar mes stiprėjame Tamstos asmeniu, – kaimus lankai.

Kalba pirklys Vogel, advokatas žydas, abudu gerai žemaitiškai, pasižadėdami valdžiai padėti, kiek tik begalėdami, besugebėdami. Lai gyvuoja mūsų Lietuva pryšakyje su jos Prezidentu Smetona!

Dar kalba pašto viršininkas Balnys – mes su Tavimi. Dr. Kauneckis pakartoja, kokia laimė esanti Žemaičiams, kai nebėra bačkininkų, kurie mus iš proto buvo išvarę. Romanas, Bichtleris. Geriausią stilizuotą kalbą pasakė žydas David.

Prezidentas. Mano kelionė varginga. Mano kūnas pavargęs, bet mano siela atsigavusi. Gėrėjomės gražia Žemaičių gamta, gražiomis jų moterimis ir vaikais. Jūsų kalbos paliks man atmintyje. Dar jaunas būdamas, svajojau apie Lietuvą. Birutės kalne subrendo patriotiniai mano jausmai. Buvome pasiilgę praeities, bet nežinojome, kada mūsų svajonės išsipildys; jomis tepasigėrėdavome savo tarpe ir patylomis apie tai pasišnibždėdavome. Dabar man parūpo palyginti, kas buvo ir kas yra. Nepriklausomybės pradžioje mes žavėjomės Maironio poezija, ja žadinomės gerus jausmus, ji rodė mums mūsų praeities didingumą. Dabar mes

visa tai realizuojame ir norime, kad visi būtų savo pašaukimo aukštumoje, tad ir valdininkai. Dievo balsas reiškiasi mumyse.

Puota prasitęsė iki auštant. Nakvojome pas svetingą dekaną, prasikankinę dulkėse, žmonių minioje ir 30° R kaitroje. Maudyklė Bartavoje pasirodė saldžiausias pasilepinimas.

Taip pasibaigė pirmoji Žemaičių lankymo diena.

VII

Liepos 17 d., antra lankymo.

Pusryčiai pas dr. Kauneckį jo dvare Kivyliuose, nors pusryčių jau buvome pavalgę pas dekaną. Daktaro patrioto vaišingumas neregėtas. Gausu ir širdinga. Su ašaromis džiaugias patriotas, sulaukęs Lietuvos diduomenės į gražiai įsitaisytą savo dvarelį. Sutiko ir išlydėjo jo vaikai ir būrys baltai aptaisytų mergelių.

TRUIKINAI, ARBA ALEKSANDRIJA

Vėliava:

„Sveikas, Lietuvos Prezidente!"

Sveikina Lietuvos Jaunimo sąjunga, kun. Tėveinis[59] ir kt.

Klausaikių kaimo vartai:

„Sveikinam Tautos Vadą!"

Sveikina ūkininkas Veitas, savanoris, gražia kalba, dėkodamas Prezidentui už išvadavimą krašto, pulk. Plechavičiui, kad Žemaičius gynė nuo kryžiuočių bermontininkų.

Prezidentas trumpai jiems atsako.

YLAKIAI

Vartai:

„Sveikas, Pirmas Lietuvos Pilieti!"

Sveikina valsčiaus viršaitis, jaunimo organizacija – Dievui ir Tėvynei, rabinas hebraiškai, o jo kalbą lietuviškai atpasakoja kapelionas Kuodys[60]; tai darė itin įdomią sutartinę: rabinas su kunigu bendrai sveikina Valstybės Galvą. Pavasarininkai, kaip ir visur. Choras. Muzika.

Prezidentas. Mane ima didžiausis džiaugsmas, matant, kaip visur, taip ir čia jaunimo pavasarį, žadantį gerą Dievui ir Tėvynei vasarą. Linksma, kad toks gausingas būrys pasitinka Valdžios atstovą. O, kad į vieną harmoniją sutaptų jūsų balsai, kad atgautume savo šventovę Vilnių, ir Dievas duos tai – santarvėje. Ten budėjo visą amžių dr. Basanavičius, skindamas mums taką, ir tas takas nebeužžels. Man atmintina ši diena. Dar Palangoje turėjau draugų iš visų Žemaičių. Žinojau ir Ylakius. Ką pasvajojau, paregėjau. Linkiu, kad valdžia, kuri taip pat iš kaimo, ir kaimas santaringai darbuotųs, ir tikiu, kad Dievas duos, jei elgsis, kaip Tautos himne. Tegul Dievas mums padeda.

Choras su orkestru gieda „Lietuva, Tėvyne mūsų". Paskui kapelionas Kuodys, valsčiaus tarybos pirmininkas, sako: Buvo smūgis, buvo pastatyti valdžioje netinkami žmonės; dabar vėl linksma, kad gruodžio 17 d. virto kitaip ir džiaugsmo ašara rodos, kai manai, kad dabar visos partijos eis šalin. Visų dešiniųjų vardu, nes kairieji sveikinti atsisakė, sveikinu seną vairininką.

Ylakių valsčius bene bus vienintelis Mažeikių apskrityje turįs grynai katalikišką valdybą.

Tautininkas Kniuipis velija: Laikykite Lietuvos vairą savo rankose!

Šaulių vadas studentas ateitininkas Strikas pasakė itin rimtą velijimą, kad dabartinis Prezidentas ir toliau mums vadovautų.

Valsčiuje paruošta priešpiečių, gausingų ir skanių vaišių. Ant torto įdomus parašas: „Atėjimas Tavo laukiamas, išeik bemylimas". Ir čia eina sveikinimai.

Prezidentas. Mums labai gerai jūsų tarpe. Piramydai lengva laikytis ant tvirto pamato. Jūs, ūkininkai, pamatas, mes, valdžia, viršūnė. Jaunuomenė visur ta pati: idėjos sužavėta, kilo, ėjo visa metusi ir žuvo. Tai jos nuopelnas. Kol tokios jaunuomenės neturėjome, mums buvo sunku. Net prieš pat karą to dar nesvajojome, kad Lietuva jos pastangomis bus nepriklausoma. Kam gi buvo kurti atskira valstybė, kad prisišliejus prie galingųjų, Lenkų ar Vokiečių, pinigiškai būtų buvę geriau? Mes troškom laisvės ir kėlėm tautą. Daug padėjome aukų, daug kilo savanorių; tai viso nuopelno nereikia suvesti į vieną asmenį (į A. Smetoną).

Man garbinga stoti tautos ir valdžios priešakin, bet ir sunku. Tačiau kai darbai, kaip tam ūkininkui lauke, neina veltui, paguoda. Aš jūsų neapvilsiu, jei jūs man sukti valstybės vairą padėsite, kad ji nesusikultų. Pasitikėkime kits kitu.

ŽIDIKAI

Vartai:

„Sveikas, Lietuvos Šeimininke! Valio Prezidentas! Valio A. Smetona!"

Sveikina Marijos Pečkauskaitės[61] auklėjamos mergaitės tam tikslui parašytomis eilutėmis. Jos taip graudžios ir širdingos, kad ir klausytojus sugraudino, ir pačią auklėtoją. Rabinas sako: kaip be duonos negali žmogus gyventi, taip valstybė be valdžios. Mūsų valdžia gera, ir mes, žydai, džiaugiamės tokios susilaukę.

Prie bažnyčios sutiko klebonas dekanas Kaz. Bukantas[62] trumpu širdingu pasveikinimu ir įvedė visą diduomenę už krotų Mišių išklausyti. (Buvo sekmadienis). Po Mišių visi išėjo sinagogos lankyti, o kan. Tumas pasakė pamokslą likusiems.

Pietūs naujoje Blaivybės draugijos pastatytoje salėje. Daug sveikinimų. Dekanas Bukantas: žemaičiai slepia savo jausmus, o šiandien juos reiškia, nes seniai Prezidentą A. Smetoną pažįsta ant darbų ir norėtų, kad visados būtumei jų vadas.

Dr. Zarinas, keleto vietos organizacijų pirmininkas, jų vardu džiaugiasi: Brangu matyti Prezidentas, brangu, kad tas Prezidentas esi Tamsta, ne kas kitas, nes išbandytas esi vadas. Belieka melsti Visagalis Viešpats, kad ilgintų Tamstai amžių, kol išvaduosi Vilnių, kol išnaikinsi vidaus priešus!

Kalba labai graži.

Tautininkų ir ūkininkų vardu reikšta: geresnio Prezidento mums nereikia, valdyk pats, nes mums jau įkyrėjo visoki bačkininkai.

Prezidentas. Klebone Šeimininke! Pone Organizacijų Atstove! Jūs pataikote į bendrą valstybės tikslą. Aš Tamstą, klebone, senai pažįstu. Pažinau ir brolį a. a. dr. Domininką[63]. Liūdna, kad jo nebėra. Tylus tai buvo, bet didelis darbininkas, kada inteligentus pirštais skaitėme. Ūkininko balsas nuoširdus; nežiūrėdamas

nudėvėtų formulų, jis pasakė tiesą. Sutinku su p. Marija Pečkauskaite. Jau „Varpe" man tekdavo skaityti Tamstos idealizmo pilnus raštus; jie kėlė širdis. Džiaugiuos ir jos auklėjimo veikalais, ir romantine beletristika. Ankstyvieji Žemaičių darbininkai kėlė senovinę Lietuvą. Koks skirtumas tarp dviejų laikų! Kartais pavargęs guodžiuos dabar matytuoju. Šulų niekados nematome, o jie laiko ant savęs visą rūmą; jūs – šulai. Ir gera valstybės vyrui dirbti, jaučiant, kad jaunuomenė auklėjama tiesos, tikybos ir tautybės pagrindais. Ji pastatys tokį rūmą, kokio mes nesvajojome. Čia radome rimto nuoširdumo. Žemaičiai neveikūs patikėti, nes kovos su ordinais to išmokė juos. Bet jie stiprūs ir pastovūs. Kur žemaičių tarmė prasideda, niekur latviams žemės neatiduota. Laiminga Lietuva, kad turi žemaitį. Žemaičių kareiviai stiprūs, drausmingi. Dieve jums padėk!

Žmonėms, orie susirinkusiems išleisti, Prezidentas tarė. Mums čia buvo labai gera. Aš jums linkiu, kad jūsų sumanymai pasisektų, kad jūs susilauktumėte gerovės, kurios norite ir kurios valdžia ketina jums duoti.

Išvažiavome triukšmingai valiojami.

Renavo dvaro vartai:

„Vardan renaviečių sveikiname J. E. L. R. P-tą".

Užsukome į dvarą, kur begyvenanti ta viena senutė grafienė Mielžinskienė, apylinkėje žinoma savo krikščionišku gailestingumu. Dvaro rūmai kaip Potsdame[64], didžiuliai, stilingi, keleriopais laiptais nusileidžia žemyn į slėnį. Reginys platus, atviras. Viduje didžiausiomis pastangomis palaikomos stilingos salės, kad netrupėtų. Architektūros šedevras. Gėda būtų lietuvių kultūrai, kad per griežta agrarinė reforma leistų ir tam šedevrui sugriūti, kaip leido ar net sugriovė nemaža architektūros gerų pavyzdžių.

SEDA

Vartai:

„Sveikiname mūsų Prezidentą".

Sediškiai prašo plento nuo Mažeikių. Kunigas[65] krikščioniškųjų organizacijų vardu sveikina: Garbingai privedei iki Steigia-

mojo Seimo, dėjai pamatus visuomenei iš religijos, tos amžiais išmėgintos stiprovės, tai ir Dievas testiprinie Jūsų Ekscelenciją!

Žydų rabinas. Ekscelencija! Jūsų vardas surištas su pirma Lietuvos nepriklausomybės diena. Mes džiaugiamės ir esame laimingi sveikinti J. Eks., kuris davei mums ramybės ir taikos viduj. Laiminame J. Eks. taip, kaip laimino Jeruzalės karalius Melk-Zedek, sutikdamas seną mūsų tėvą Abraomą[66], grįžtantį iš kovos lauko; jis pasakė: „Dievo palaimintas yra Abraomas, palaimintas Dievo, kurs atidavė visus priešus į Tavo rankas. Amen".

Sveikinama Sedos gyventojų vardu: Pažįstame Tamstą ir dėl to tikimės, kad vadovausi mums taip, kaip vadovavai anais sunkiaisiais laikais, iki atgausime Vilnių.

Prezidentas. Man malonu susitikti ir keliauti, matant visur vieningą mintį ir gražų sugyvenimą. Visi turime mylėti Lietuvą Dievo vardu, tai ji bus laiminga. Iš savo pusės veliju jums, kad kurdami savo gerovę, drauge būtumėt ir kūrėjai valstybės. Galvokime apie gražią mūsų senovę.

KALVARIJA

Vartai:

„Gyvuoki, Tautos Vade!"

Sveikintojas reiškia pagarbą už atvadavimą Tėvynės. Šauliai: Buvote priešakyje, kada tik budome iš miego. Esame įsitikinę, ginsit Tėvynę ir dabar, o mes stosime drauge, nei sveikatos, nei gyvybės nesigailėdami.

Prezidentui tokie pareiškimai be galo malonu girdėti. Lietuvos šauliai šiandien jau pajėga; nemint kodėl ir Krašto apsaugos ministeris laiko šaulius reikalingus gintis.

Bažnyčioje, kur stebuklingasis labai senas Dievo Motinos paveikslas, klebonas Pukys[67] gražiai sutiko ir gražiai pasveikino. Sakė, Kalvariją lanko kas metai dešimtys tūkstančių žmonių iš visų Lietuvos kraštų; bet toks Svečias tepasirodė vienas. Mes Jūsų Ekscelencijos laukėme ne su baime ir nedrąsumu, kaip kitų didelių žmonių, bet su meile, kurią esi laimėjęs savo darbais ir principais. Visi mes, žemaičiai katalikai, esame valstybiškai nusistatę ir ištikimi Tamstai. Ir prašom Dievo, kad vestumei ir išvestumei mūsų Tėvynę į laimę.

Prezidentas ties vartais. Aš suprantu, kodėl Žemaičių Kalvarija taip veikia visus Žemaičius: čia šventa vieta. Ir mums buvo itin malonu čia apsilankyti, gaila, kad netenka ilgiau pabūti ir pažinti, kaip veikia į žmones Šventasis Paveikslas. Kada kiti iš įžado keliaudavo į tą paveikslą, aš, dar jaunas būdamas, norėjau religiškai jausti ir taip pat nukeliauti bent kartą. Štai ir atkeliavau... Ir tas trumpas sustojimas paliks gerą įspūdį. Ačiū už taip mielą ir nuoširdų sutikimą ir sudiev! Būkite geros vilties!

ALSĖDŽIAI

Vartai:

„Valio mūsų Prezidentas!

Dieve, saugok Lietuvos Prezidentą A. Smetoną!"

Platūs vartai, nupinti iš vienų kadagių, daro įspūdžio lyg būtų padaryta grota iš egzotinių augmenų. Labai gražu ir originalu. Sutikimas labai gražus, tik bažnyčioje visiškai šaltas. Klebonas Siemionavičius[68] įleido ir išleido nieko nesakęs, nors jis žinomas patriotas. Tai visus jo pažįstamus palydovus gana stebino ir nelėmė mums gera. Paklausus, argi Prezidento nepasveikinsi, atsakė: „Neesu pasiruošęs". Kodėl gi – nepasiruošė: iš savo ar ne savo valios, kai kiti visi – ruošės?

Blogą įspūdį pataisė – žydų rabinas. Jis sakė: Vardu Alsėdžių žydų gyventojų turiu garbės pasveikinti Jūsų Ekscelenciją, aplankiusį mūsų Maldos namą, ir padėkoti Lietuvos Valstybei Pono Respublikos Prezidento asmenyje už suteikiamas mums lygias su kitomis tautomis teises. Mes prašome Dievą, kad jis palaimintų ir saugotų Valstybę, kaip moko mūsų religija: „Prašyk Dievą Valstybės gerovės". Tai ir prašom Dievą, kad Pono Respublikos Prezidento kelionė būtų laiminga ir vaisinga visiems Lietuvos piliečiams.

Aš asmeniškai, kaip Kahanas Arono giminės, sveikinu Poną Respublikos Prezidentą Arono žodžiais: „Tegul Tave Dievas laimi ir saugo!" (Biblija 4.7)[69].

Žydų gyventojų vardu linkiu, kad greitu laiku Lietuvos Valstybė atgautų savo tikrąją sostinę Vilnių, kaip mes vadiname jį, „Lietuvos Jeruzolimą".

Lai gyvuoja Lietuvos Respublika! Lai gyvuoja Lietuvos Respublikos Prezidentas Jo Eks. Antanas Smetona!

Ties valsčium sveikino jos valdyba.

Prezidentas. Mieli žemaičiai alsėdiškiai! Man, Vyriausybės Galvai, tenka lankyti Žemaičių žemė ir džiaugtis ja. Aplankėme jūsų šventovę, kurią visi gerbiame. Seniau Žemaičių kraštas buvo sunkiai pasiekiamas, tolimas, dabar nepriklausomoje Lietuvoje radosi didesnis bendravimas, dėl to ir valdžia laiko reikalinga aplankyti jį. Padaryta didelė gyvenimo kelionė – Lietuva iškilo ir atgaus, kas turi būti atgauta. Čia buvo girdėtas nuoširdus balsas, kad Vilnius būtų sugrąžintas. Dėkoju už tą balsą ir už tokį gausingą sutikimą. Malonu bus atminti. Visi mūsų vargai išnyks, o mes sulauksime geresnių laikų. Kas bus nebus, o Žemaičiai (Lietuva) nepražus.

TELŠIAI

Prieš Telšius lauke radome Žemaitijos ūkininkų vienybės suvažiavimą ir jų vartus:

„Sveikas, mūsų Vade!"

Suvažiavimas pasveikino: Mylimas mūsų Prezidente! Šio suvažiavimo tikslas – ūkininkų vienybės reikalas. Daug kas kenkia ūkio dalykams. Tai jausdami, mes čia suvažiavome jų aptarti.

Prezidentas. Vykdamas per Žemaičius, norėjau pažinti, kaip gyvena ūkininkai. Niekuomet Lietuvos ūkininkai nesirinkdavo tokiais būriais kaip dabar. Jie tariasi pamatę, kad jų trūsas ne taip suvartojamas. Jau Liudvinave suvalkiečiai ūkininkai buvo savo reikalais susirūpinę, kad niekas kitas jiems nepadės, jei patys savim nepasirūpins. Ir gruodžio 17 d. tą pat atminė supratus, kad Seimas bejėgis ir ūkio dalykuose. Didelės reikšmės valstybei jos žemdirbiai ūkininkai. Karo metu, kai kiti bėgo galvas susiėmę svetur, ūkininkai liko ginti savo ir Lietuvos reikalo. Ūkininkas visados buvo aikštėje. Ir šiandien jo reikalaujama, taigi įdomu patirti, ko jis iki šiol išmoko. Ūkininkas pradeda galvoti ir veikti. Manau apie ūkininkų vienybę, reikia, kad ūkininkai būtų nepriklausomi ir vieningi. Mano nusimanymu, mūsų ūkininkus riša, be ko kita: 1) tautiškumas, lietuvių kalba. Jie davė valstybei veikėjus, jaunąją

mokytą kartą. Iš jų mes turime jau savo literatūrą, meną ir aukštąsias mokyklas. 2) Ūkininkai – visas procentas kaimo gamintojų, nuo jų pareina ir pirklys, ir pramonininkas. Kitur taip nėra, kur daug įmonių ir pramonių. Mūsų iždas irgi remiasi ūkininko gerove. 3) Lietuvos ūkininkas turi dar tam tikro išauklėjimo, – jis katalikas, o tai didelis daiktas, pastovus, iš senų senovės paveldėtas. Ūkininkui nereikia partiškumo: kas ūkininkas, tam tenka sudaryti vienas ūkininkų luomas, viena ūkininkų partija. Tai ne nauja partija. Ji platybių nepasieks, užtat jus galybę savyje, žiūrės savo reikalo ir stiprės. Valdžiai ūkininkų partija ar, tikriau, luomas – natūrali atrama. Šituo jūsų vienybės obalsiu niekas neturi nusibaidyti: jūsų aukščiausis tikslas – savo tarpo reikalai, kurių dabosite, nesiriedami, atsikratę nuo partijų partijėlių, tesilaikydami ūkiškosios vienybės. Ūkininkai ne kovotojai; ne apie kovą, bet apie rungtynes galvokime. Surašydami ekonomiškas savo rezoliucijas, nepraleisite, žinoma, ir politiškųjų: ūkis glaudžiai susijęs su politika – kad ji atatiktų ūkininkų reikalus. Argi ne politika – rasti rinkų ūkininko gyvuliams: jei pernai būtume jų radę, šiemet mums nebūtų buvę taip sunku. Argi ne politika – žemės reforma: jei ji būtų racionaliai padaryta, mes paskolos seniai jau būtume gavę tam pačiam ūkiui gerinti – drėgnoms vietoms sausinti, kredituoti. Ūkininkai negali pamiršti ir švietimo reikalų. Valdžiai jūs pasakysite: iki šiol valdėte mus be mūsų žinios, šiandien jau mes patiekiame valdžiai savo rezoliucijas. Tik kad jūsų darbuose būtų santarmė – jums rūpi ūkio reikalai, ir valstybei jie rūpi.

Mieste vartai:

„Sveikas, Tautos Vade!"

Vartai pastatyti iš lentų, nupieštų ir stilizuotų, kaip tvirtovės vartai. Jie labai estetingi dailiškai, su Žemaičių herbu – Lokiu.

Žmonių – devynios galybės. Pasiruošimas nepaprastai rūpestingas. Keli kilometrai vainikų abipus gatvės. Visos organizacijos, visos mokyklos išsirikiavusios dviem špaleriais begaline vora. Karo orkestras. Genialus dviejų mergyčių deklamavimas iškilmei sudėstytų vykusių eilių. Šitų mažučių nereiktų pamiršti: jos turi žymaus dramatinio talento, jei klausytojams veržė ašaras. Visų nuotaika be galo šventiška.

Miesto gyventojų vardu sveikintojas Prezidentą Smetoną sulygino su Moze. Kaip Mozė, imantis su priešininkais, kai turėjo rankas iškėlęs į Dangų, žydai laimėjo, kai nuleido, pralaimėjo, o kai vėl iškėlė, nugalėjo. Lietuvių tautai gruodžio 17 d. šviesi diena: ji davė mums tą Prezidentą; kaip Mozė rūstus nulipo nuo kalno, taip jis sudraudė svavalninkus. Imkite miesto raktus, būkite šeimininkas ir tvarkykite. Čia p. Milevičius[70] padavė ant lėkštelės du auksinius raktus.

Sveikina klebonas Dabužinskas[71], stačiatikiai, žydai, savanoriai, Angelas Sargas deklamacija apie Vilnių: Pasiilgom Vilniaus, vergais nebūsime, mes esam laisvi. Gynėjus kaip kviečius Žemaičių saulė išdaigina. O tuos, kurie kris kovoje, mes, mergelės, ašarėlėmis apraudosime.

Puikios eilutės.

Pavasarininkai. Kontrimas. Moterų draugija. Visų tas vienas obalsis:

„Tautos Vade, mes su Tavim!"

Lankome šventyklas. Bent penkių tūkstančių minia, kaip skruzdėlių, nuklojo atkalnę, kur stovi įdomi iš oro vienu bokštu ir iš vidaus barokinė bažnyčia. Lipome aukštyn ir vėl labiau stebome: Telšių vyskupystės durys stovėjo aklinai uždaros. Pirmieji priėję ėmė belstis. Pasirodė labai piktas zokristininkas, kurs murmėdamas atidarė vieną pusę; publika pati atsidarė antrą pusę. Bažnyčioje irgi nieko nėra. Paadoravome Švč. Sakramentą, apžiūrėjome įdomius bareljefus. Tada atsirado vyskupo generalvikaras šambelionas Pr. Urbonavičius[72], kitados apžvalgininkas publicistas, dabar vertėjas, ir pareiškė pasigailėjimą, kad jam niekas nepranešė mūsų atvykimo. Pareiškę jam ir savo pasigailėjimą, kad nepranešė, išėjom. Tai buvo tąsa Alsėdžių sutikimo. J. E. vyskupo Staugaičio[73] namie nėra: jis lanko vyskupiją. Jo generalvikaras atsisakęs dalyvauti sutikimo komitete. Telšių vyskupystėje girdimas buvo obalsis: kunigams nėra reikalo reklamuoti „Smetona". Bet kad kraštą lanko Valstybės Galva, ne Smetona, ta tokia Telšių Katedros parodyta negligencija[74] šalia kitų įstaigų ir atskirų piliečių valstybiškumo pareiškimų padarė sunkų įspūdį. Lietuva tai jau labai plačiai žino ir smerkia.

Prezidentas, tą faktą nutylėjęs ir viso mažiau jį širdin paėmęs neg jo palydovai, išėjęs gražiai padėkojo visiems sutikusiems Lietuvos Prezidentą, ypač jaunajai kartai, kuri taip gražiai ir graudžiai sveikino jį; taip pat organizacijoms. Pabūsime tame garsingame mieste, toje Žemaičių sostinėje. Pasirūpinsime, kad gelžkelis būtų pro Telšius toliau nuvestas, kai mūsų iždas kiek pagerės. Visiems, visiems dėku.

Ir čia, kaip ir Alsėdžiuose, prislėgtą nuotaiką, kitų net pykčiu perkrypusius veidus, prablaivė nepaprastai patriotingas žydų sutikimas. Vartai:

„Sveikas, mūsų Vade!"

Jie puikiai paruošti. Piliečiai žydai pasakė.

Šią dieną laikome ypatinga žydų švente, kurią mums suteikė Jo Ekscelencijos Valstybės Prezidento atsilankymas. Jo asmuo susiėjęs su idėjiniais pradžios valstybės kūrimo darbais. Ir Viešpats Dievas palaimino tuos darbus; įsiviešpatavo teisė ir teisėtumas, neskiriant nei tautybių, nei religijų. Gudrus mūsų tvarkos dabotojas. Linkime jam senovės kunigaikščių garso. Lai Tave Dievas laimina, visus Tavo kelius tiesa pagrindžia, sostinę Vilnių sugrąžina – viso pasaulio progresui!

Triukšmingos ovacijos.

Prezidentas. Atsilankau, kaip Valstybės Vadas, suprantąs, jog kiekvienam žmogui tikyba yra gyvenimo ir trūso pagrindas. Tikyba gerai išauklėja piliečius ir laiko juos tvarkingus. O niekas taip gerai nesugeba padaryti, kaip tikyba, kad žodžiai nesiskirtų nuo darbų. Gilus jūsų bendravimas, gilus pareiškimas, kad tarptų bendra mūsų valstybė, skyrium auklėjant tautiškai kultūrišką jaunimą.

Žydų vaikai gieda „Lietuva, Tėvyne mūsų". Žydų gimnazistai daro špalerius. Lankome sinagogą.

Cerkvėje sutinka pravoslavų kunigas gražia literatūrine lietuvių kalba, visiškai grynu ištarimu. Įteikia Prezidentui brangiai aptaisytą lietuvišką Giedraičio Bibliją[75]. Meldžias, ilgiausių metų gieda.

Lankome Telšių apskrities ligoninę, 30 lovų. Vedžioja jos viršininkas dr. Zenkavičius ir apskrities gydytojas dr. Mikuls-

kis[76]. Apskrities viršininko įstaigoje Prezidentui ir Vidaus reikalų ministeriui prisistato valdininkai ir visuomenės atstovai.

Vakarienė inteligentų klube. Užsirašiusių dalyvauti 400, o vietų tik 150. Nuotaika itin džiaugsminga.

Klebonas Dabužinskas pagerbia šitą brangų svetį už tai, kad jis sugeba jėgas suderinti tautos naudai ir valstybės garbei, veikdamas iki užsimiršimo. Valio stovinčiam priešakyje tautos ir valstybės! Ilgiausių metų!

Dr. Mikulskis Telšių m. Tarybos vardu sako ačiū už aplankymą. Jau antrą kartą Lietuvos Respublikos Prezidentą tamstos asmenyje sveikiname; pirma Prezidentą, o paskui ir Antaną Smetoną, kurs skynė mums kelius į nepriklausomybę. Numatei ją ir ėjai nesvyruodamas. Užtatai tebūnie ačiū ir pagarba. Žemaičiai kaip moka taip parodo savo jausmą: mes išaugome atskirti, tai ir mūsų žievė stora, nors širdis karšta. Mes nepuolame ant kaklo, bet kai reikalas esti, stojame į kovą už savo mylimus. T. galėjai patirti, kad mes Valstybės Galvą mylime. Rytoj atidengi vyskupui Valančiui paminklą, jis reikš, kad mokame gerbti savo didvyrius. Ir šviesa ir tiesa T. žingsnius telydi!

Dr. Mikulskio esama žymaus kalbėtojo.

Notaras Mitkevičius geria už Lietuvos kariuomenę, nuvaliusią kraštą, ir jos vadą.

Ūkininkas Kryževičius džiaugias, kad dabar A. Smetoną sutiko tūkstančių minia. Kitaip buvo, kai kitkart važinėjo supažindindamas su savo politikos programa. Anuokart nesisekė. Toje jo programoje buvo tvirto nusistatymo, bet nebuvo pažadų, kuriais būtų patraukęs klausytojus iš kitų partijų. Praėjo kiek laiko, ir štai tas pats A. Smetona Valstybės Prezidentas. Tada grupė žmonių, kurie norėjome su juo dirbti ir jį savo laikyti, buvo nedidelė; šiandien ji – viešpatauja.

Žydų gyventojų vardu. Man pavesta pareikšti giliausia padėka už aplankymą mūsų Maldos namo. Lietuvių ir žydų santykiai Žemaičiuose yra geri, net draugingi. Tikimės, kad jie dar labiau sustiprės, Jo Eks. Smetonai viršininkaujant.

Kaimynai gailisi, kad V. Prezidento neteko pamatyti Plungėje ir kitur.

Telšių visuomenės vardu pareikšta padėka Vidaus reikalų ministeriui Musteikiui už palaikymą geros tvarkos. Ilgiausių metų.

Geriama už sveikatą pulkininko Plechavičiaus: gruodžio 17 d. nepraėjo be tvirtos rankos. Valio! Ilgiausių metų. Už Ūkio ministerį Aleksą, už gen. Žukauską.

Prezidentas. Mylimieji žemaičiai! Šitaip aš visur atsiliepiu, nes myliu juos iš tikrųjų: jie buvo pirmieji mano mokytojai, Valančius, Daukantas; pirmieji mokslo draugai žemaičiai „Aušros" atošvaistėje. Daug bendro pergyvenimo su žemaičiais. Šitas atsilankymas ne pramoga, bet pareiga, nors Žemaičių sostinė Telšiai – žavėtina. Kokio džiaugsmo man jūsų vaikučiai padarė! Esu laimingas pergyvenęs draudimo gadynę. Aš nemėgstu tos gadynės minėti. Tik pasistiprindamas miniu. Štai kun. Dabužinskas. Su juo žadinome tautos sąmonę Vilniuje. Štai p. Narutavičius[77]. Su juo dirbome Tarybos darbą – jis buvo jos narys. Argi ne džiaugsmas su senais darbininkais susitikti, kurie kėlė ir tebekelia valdžios autoritetą, nežiūrėdami, kas stovi viršūnėje. Aš ne demokratijos keliu ir pirma esu patekęs Prezidentu. Ne demokratijos keliu ir dabar esu. Kada gaisras gresia, reikia kopti į aukštą nesiklausiant. Aš drįsau prisiimti prezidentavimą, kad mane kvietė mano bendradarbiai kariai, atsiminę 1919–20 m. Ir šiandien man nelengva, nes vienybės dar nėra, o tik tautos vienybės vardu įgijome teisę ne tik de facto, bet ir de jure. Paslėpkime tad savo kerštą ir pavydą, nes tai galų gale nubaudžiama asmenyje, o draug su juo ir Lietuva. Kad sumanyčiau, kaip Mickevičius sako, priglausčiau visą Lietuvą į krūtinę[78].

Giedama Tautos himnas.

Dar kalba Kęstavičius. Atsakinėja pasveikintojams gen. Žukauskas. Teko girdėti pagyrimų kariuomenei už gruodžio 17 d. Kariuomenė – tautos sargyba, tai ji išgirdo ir padarė, ko troško tauta, ir vėl sugrįžo į kareivines. Kariuomenė nesuklydo. Nežinau, kas būtų, kad mūsų kariuomenė tiek pavaidintų, kiek kitų valstybėse. Kai kam ir mūsų kariuomenė nepatinka; jie bevelytų nukirsti jai galvą. Bet tai būt blogiau. Maža mergytė laimino mane į karą. Ji mane apsparnavo – nors šiandien eik Vilniaus vaduotų... (Susigraudinęs).

Milvydas[79] velija, kad mes visi būtume tokie teisingi, kaip A. Sm. Pulk. Plechavičius nupasakoja alegoriją apie mešką ir reikalauja, kad ji būtų apsaugota nuo nemeškininkų[80]. Visa salė trukšmingai pritaria. Generalvikaras apleidžia klubo salę.

Pagaliau, nebatmenu, kuria proga Prezidentas. Didžiausis man dėsnis – teisingumas, ne demokratizmas. Demokratizmas be teisingumo – parodija; vilioja į bedugnę ar peteliškę į šviesulėlį, kurį by vėjelis gali užpūsti. Daug padaryta neteisingai, tai negali palikti nenubausta. Baudžiamuosius paragrafus aš sakiau Seime prieš gruodžio 17 d. Tada tylėjo tie, kurie lenkės. Aš džiaugiuos pasveikinimais, kad gera akis gera mato, pikta akis pikta mato, kai mane giriate. Mumyse atgijo sąžinės žiburys. Ir aš dirbau su tuo žiburėliu. Aš dėkingas tautai – ji idėjinga. Kai nesiginčijome dėl programų, mums 1919–20 m. sekės. Kai tuščia forma paliko, viskas pakriko. Partijų kalbos gadino, dievinas žiburėlis pataisys. Esu laimingas, nors sunku. Bet visa nugalėsime, kai visa tauta eis išvien, tad daugiau žiūrėkime, kas mumyse gera, ir užmirškime nesusipratimo dalykus. Prieš rinkimus čia manęs nenorėjo suprasti, kad kompromiso nepadariau. Jo ir negalima daryti. Aš skelbiau – negalima daryti eksterminacijos, reikia daryti asimiliaciją, suvalstybinimą priešingų gaivalų. Tai amžinas dėsnis, nuo pat Romėnų. Jei tai jau šiandien suprantame, pasitaisykime. Ir žydai santaringumą žada. Tai gerai. Atskirumas negeras, kai visą valstybę pamirštame. Tas man kambarys, tas tau, ir kad nesusitiktume.

Yra neteisingų įstatymų – spaudos uždraudimas, žemės pirkimo uždraudimas. Aš laikaus teisingumo, ir tokie įstatymai neras vietos. Demokratijos keliu aš negalėjau patekti prezidentu, bet ir nesiveržiau. Mūsų žiburį išvysta pasaulis, kai sutartinai dirbame. Vilnių pasieksime, kai patys save pirma pakaltinsime ir nesigirsime. Ruoškimės pirma sugyventi savybėje, tai paskui ir Vilnių atgausime. Didžiausia politika – įveikti iš pažiūros neįveikiamus. Ūkininkų atgijo optimizmas... T. ir t. Čia tik sužymėjau kurius ne kurius p. Smetonos aforizmus.

Puota prasitęsė iki pusiaunakčių. Nakvojome Anulėnų dvarelyje pas ūkininką Joną Aleksandravičių, sklypą žemės čia pirkusį

dar 1912 m. ir geras trobas pasistačiusį pinigais, uždirbtais Amerikoje. P. Aleksandravičius geras žemaitis, geras katalikas, labai meilus ir vaišingas. Nakvynė paliko itin malonų atminimą. Gražu ir jauku ten, Anulėnuose.

VIII

Liepos 18 d., trečia lankymo.

KREPŠTŲ

kaime vartai. Susirinkę kaimiečiai, vyrai ir moters kaip mokėdami gieda „Lietuva, Tėvyne mūsų". Prezidentas juos šnekina.

ŽARĖNAI

Vartai:

„Sveikas, pirmasai Lietuvos Kūrėjau!"

Vaikai gieda Himną. Groja muzika. Mergaitės deklamuoja. Kalba taikos teisėjas Kasilauskas. Kitkart čia Valančiauskis atostogavo. Dabar antrą tautos didvyrį, Valstybės galvą, Žarėnai mato. Mums malonu, kad akivaizdoje šio Prezidento visi mes esam lygūs. Tai sveikiname visų ūkininkų vardu, be jokio skirtumo partijų, kaip valstybės kūrėją ir ypatingą ūkininkų užtarytoją. Sveikiname žemaičiai žemaitiškai, savo kalba.

Žmonių daugybė, nors šienapjūtė, jie šaukia: Lai gyvuoja brangus ir mielas svetys! Sveikina žydai, pavasarininkai, blaivininkai ir kiti.

VARNIAI

Vartai:

„Sveikas, senai belauktas Valstybės Kūrėjau ir gynėjau!"

Sveikina viršaitis savivaldybės vardu ir mergelės. Antri vartai:

„Sveikas, mūsų Vade!"

Bažnyčioje pamaldos už a. a. vyskupą Valančiauskį ir kalbos atidengiant jam paminklą jau buvo „Lietuvyje" Paulavičiaus aprašytos[81].

Per pietus klebonas Antanas Juozapavičius[82], literatūroje žinomas pseudonimu Poškiečių Antanas, rimtos dalies visuomenės vardu išdėsto Varnių apylinkės nusausinimo reikalą. Seniau Varnių ežerai ir balos buvo rimtas strategijos punktas su aukščiausiu Lietuvoje (apie 234 metrus) Medvėgalio kalnu ir ten pat piliakalniu. Dabar tai tik kliudo susisiekimą tasai dideliausias vandens baseinas. Jau rusai norėjo nutekinti Biržulio, Paršežerio, Lūksto ir Sterkos ežerus, kurių kits aukščiau Varnių slėnio. Dabar žmonės prisidėtų prie Biržulio nuleidimo Virvyte į Lūkstą ir toliau Debesnos balų sausinimo. Pasidarytų tūkstančiai vežimų šieno. Be to, Varniai paštą gauna dažnai į šeštą dieną.

Vyskupas Staugaitis. Žinia, kad yra dvi valdžios: dvasinė ir valstybinė. Aš, B. atstovas Seime, esu suinteresuotas, kad abidvi valdžios veiktų sutartinai. Dvasiškių vardu pareiškiu pagarbą Prezidentui Smetonai, žmogui, su kuriuo man teko dirbti. Aš džiaugiuos, kad valdžia pateko į A. Smetonos rankas ir tikiu, kad bus gerai, jei ta valdžia neištruks iš jo rankų.

Prezidentas. Kunige klebone, šios garsingos parapijos šeimininke! Mums ypatingai gera būti, kur mūsų didysis žemaitis gyveno. Prieš kelerius metus galvojome apie didelį paminklą Kaune. To laiko valdžia sakė, neverta pinigai mėtyti, paspėsime. Valdžiai nepritariant, sudarytasis Komitetas neištesėjo, nors daugumas buvo linkęs statyti. (Komiteto apyskaitą žiūrėk kitur. – *V.*)[83]. Šiandien paminklas atsiranda čia klebono pastangomis ir jis, tas paminklas, atgaivins idėją pastatyti Kaune jam didelį paminklą. Bet šis paminklas paliks brangesnis, nes bus pirmas. Mes dėkingi klebonui, nes paminklas bendras valstybės ir Bažnyčios turtas. V. Valančius visus aplink save spietė. Valančius buvo ir politikas. Prof. Bergas[84] stebisi nepaprasta jo išmintimi politikoje.

Sausinimo obalsis eina visoje Lietuvoje ir pradėti reiks nuo Žemaičių. Tas rūpestis Žemės ūkio ministerijai pirmoje vietoje. Aš nieko politikoje nežadėdavau ir dabar nežadu. Bet dabar galiu pažadėti v. Valančiaus vardu, kad nusausinti jo buveinės apylinkę.

Būt geriau buvę, kad Žemaičių vyskupystės vardas būtų palikęs[85]: jis turi didelės reikšmės. Pasaulinė valdžia tačiau neprivalo

kištis į dvasinės valdžios darbų sritį. Sutinku su Telšių vyskupu, kad abidvi valdžios ranka rankon turi eiti. Telšiuose tačiau man buvo miela ir drauge liūdna, kai radome Katedros duris uždaras. Aš žinojau, kad vyskupas vizituoja. Ir Panevėžio vyskupo nebuvo, kai aš ten lankiaus, bet durys ten buvo atdaros. Malonu, kad bent dabar tenka susitikti su Telšių vyskupu. Su Jo Ekscelencija v. Staugaičiu dirbome sunkiausiu laiku, žinau jį ir džiaugiuos Telšiuose matydamas didį Valančiaus įpėdinį. Valančiaus buvo geriausia politika, jis savo darbams ir reformoms ieškojo pagrindo žmonių sielose. Katalikiškai religiškai paruošta politika geriausia, nes ji galų gale atsimuša asmenyse.

Išvažiuodami dar aplankome senąją šv. Aleksandro bažnyčią, Vytauto Aleksandro statytą 1413 m. Klebonas Janeliūnas[86] priima iškilmingai, džiaugias sutikdamas, dėkoja už garbę ir linki, kad atvaduotų Vilnių.

„Būk palaimintas čia įėjęs!"

Rabinas linki, kad kuo greičiausiai išsipildytų mūsų viltys. Tegyvuoja! Valio! (Visur sinagogos iliuminuotos). Rabinas: Mes meldžiamės Ponui Dievui už sveikatą Prezidento, kurs padarė, kad mes visi naudojamės teisėmis. Giedama lietuviškai: „Lietuva, Tėvyne mūsų".

Prezidentas dėkoja už nuoširdžią prakalbą, linki kuo geriausios kloties.

Valsčiaus valdybos vartai:

„Dėkui atsilankius".

Pažymėtina, kad ant paminklo carui Aleksandrui II[87], kurį valsčiai turėjo pasistatyti už baudžiavos panaikinimą, po rusiškuoju antrašu, klebonui Juozapavičiui užsispyrus, padėtas ir lietuviškas: „Aleksandrui II baudžiavos panaikintojui Varnių valsčionys".

Pralotas profesorius Jonas Maironis-Mačiulis, kviečiamas į paminklo šventimo iškilmes, atsakė laišku:

„Kaunui per plačiai užsimojus ir lig šiol neprisirengus vertai pagerbti mūsų didžio vyskupo Valančiaus, nuoširdžiai džiaugiuosi, kad žemaičiai, nepasitenkinę didžiais mostais, tikrai jam pastatė kad ir ne per didžiausį paminklą. Negalėdamas daly-

vauti asmeniškai iškilmėse, esmi jose dvasia. Tik manau, kad vysk. Valančiaus paminklui ne per daug jauku su Aleksandro II paminklu, kuriam caraujant tiek nukentėjo pats Valančius ir Lietuva, ypač per lenkmetį[88].

Pral. J. Maironis".

Medvėgalis, gražus visos Lietuvos kalnas, mėgiamas visų Žemaičių, net deivinamas. Ir čia radome nemažą raitų šaulių būrį, mergaites ir sveikintojus. Duoną druską padavė Medvėgalio savininkė p. Bytautaitė. Jos brolis advokatas Bytautas[89] pasakė patriotišką kalbą. Širdis pilna džiaugsmo tame slenkstyje Lietuvos, kuri kariavo už nepriklausomybę. Mūsų noras, kad dabartinis Prezidentas sujungtų visą Lietuvą. Jis daugiausia gerbė tautą. Ir priešai jam nutilo. Jis vienas tesugebės sutvarkyti kraštą, kad bus išrinktas visos tautos. Valio!

Prezidentas. Būti šitoje vietoje valstybės vyrui retenybė. Aš gal pirmas. Šiaip jau Medvėgaliu tesigrožėdavo raštininkai ir poetai iš senų laikų. Gali gi ir politikai pasigrožėti Žemaičiais. Juk čia pilna pėdsakų už mūsų tautos nepriklausomybę. Didis džiaugsmas tai pažinti tiems, kurie turi atsakyti už padėjimą. Visur svajojama apie didingą Lietuvą. Tai įkvepia piliakalniai. Maironis apdainavo Medvėgalį. Tai bendra. Tegul gi ir Medvėgalis veda mus vienybėn, kad parodytume savo didvyriškumą. Ačiū jums, kad taip daug čia jūsų susirinko darbymetyje pagyventi senove.

Pačiame kalne giedame „Lietuva, Tėvyne mūsų", ir salstame reginiu. Iš Medvėgalio galima apžvelgti dvylika parapijų. Tai aukščiausia Lietuvoje vieta, bene 234 metrai virš jūros paviršės. Antras Šatrijos kalnas – bene 226 m. Medvėgalis susidaro iš trijų aukštumų: Medvėgalio, Samanių kalno ir piliakalnio, į kurį veda kalno skiauteris. Aplink tą stebuklingai gražią vietą susėdo Žemaičių bajorai: Bytautai, Kelpšai, Smilgevičiai, visi geri patriotai. Tokia gamta negali kitokių išauklėti, ji turi įkvėpti pagarbos ir prisirišimo šiam rinktinio gražumo kraštui.

KALTINĖNAI

Vartai:

„Sveikas, Tautos Vade!"

Sveikintojas džiaugias, kad šis Prezidentas atnešęs tvarką ir ramumą.

Ir antri vartai: L. R. P.

Sveikina pavasarininkai, kooperatyvai „Vienybėje galybė". Teikia buketus, gieda Himną.

Prezidentas. Mylimieji Pavasarininkai! Atgimstančios Lietuvos jaunimas pasitinka Valstybės Galvą. Jūsų obalsis „Dievui ir Tėvynei" labai reikšmingas: mylėsime Dievą, mokėsime tarnauti Tėvynei.

Mažiukų lydimi, lankome bažnyčią. Patinka penki kunigai, tam tikslui suvažiavę iš apylinkės. Senas klebonas Gudzinskis[90] sveikina. Žmoneliai, atsilankė mūsų Vadas, Prezidentas, vedąs mus į gerovę. Jis pastatė Lietuvą nepriklausomą, iškėlė jos vardą, padarė galingą. Sveikiname Jūsų Ekscelenciją drąsumo. O mūsų apylinkės žmonių tiek tėra pageidavimų: kad mūsų valstybei būtų tvirtieji pamatai: tikyba, tautybė, teisybė, malonybė. Tik tikintieji nežūna.

Visi žmonės gieda: „Dievas mūsų gelbėtojas ir stiprybė".

Žydų vartai:

„Valio mūsų Vadovas!"

Ir antri: „Valio mūsų Prezidentas!"

Sustojame Vejų kaime.

KRAŽIAI

Vartai:

„Valio mūsų Prezidentas!"

Sveikina valsčiaus tarybos pirmininkas, 1919–20 m. savanoriai, tebejaučią ryšį su A. Smetona, tautiškasis jaunimas, studentai, pavasarininkai, moterų susivienijimas.

Prezidentas. Ačiū, kražiečiai! Kražiai turėjo garsingų dienų, bet vargingų, kada norėta išplėšti jūsų šventovė[91]. Nebuvo žmogaus Lietuvoje, kurs nebūt žinojęs tų pasipriešinimų visai imperijai. Kražių nuotykis suvirpino visus ir prisidėjo prie pagarsinimo Lietuvos, lietuvių ir prie pakėlimo jų dvasios. Tai ir aš pergyvenau šiandien, matydamas gražią jūsų šventovę. Pasimokyti naudinga protui ir širdžiai.

Aplankėm abidvi bažnyčias, statomąją gimnaziją, maloniai vedžiojami klebono Tamoševičiaus ir direktoriaus kun. Galdiko[92].

Žydų vartai:

„Sveikas, Lietuvos Prezidente!"

Rabinas K. Z. Magidas kalbėjo:

„Gerbiamasis Jo Ekscelencija Ponas Prezidente! Aš turiu garbės kreiptis į Jūsų Ekscelenciją, pone Prezidente, pirmaisiais ir pastaraisiais 122 psalmės žodžiais[93] (hebraiškai). Aš džiaugiaus ir jaučiaus laimingas, išgirdęs, jog Jūsų Ekscelencija paketinote aplankyti ir mūsų sinagogą – iš to buvo galima spręsti, kad Jūs, Ekscelencija, gerbiate mano brolius žydus, kurie jau nuo daugelio šimtmečių gyvena Lietuvos teritorijoje drauge su lietuviais ir žemaičiais, turėdami su jais daug bendrų vargų ir džiaugsmų. Be to, mes dar matome, Jūsų Ekscelencija gerbiate mūsų sinagogą, kurioje mes susirinkdami maldaujame Lietuvos Respublikai gerovės, nes jos laiminga buitis sudaro ir mums laimės. Taip suprasdamas Jūsų Ekscelencijos aplankymą, aš baigsiu tos pat psalmės žodžiais (hebraiškai). Už suteiktą mano broliams garbę aš, dvasiškis, maldausiu Dievą, kad duotų visai Lietuvos šaliai ramybės. Už suteiktą taip didelę garbę, Jūsų Ekscelencijai aplankant Dievo namus, aš vardu visų Kražių miestelio brolių žydų linkiu Jūsų Ekscelencijai daug gerovės.

Lai gyvuoja Lietuvos Respublika!

Lai gyvuoja Lietuvos Prezidentas!"

P. Šveikauskis savo kalboje pabrėžė skirtumus, kaip sutikdavome gubernatorių ir kaip sutinkame dabar savo Prezidentą.

Prezidentas. Mačiau iš jūsų akių prisiruošimą sutikti. Medvėgalyje parodėte Žemaičių grožį, plačius laukus, pilnus upelių, krūmelių. Kražiai parodo žemaičių dvasios grožį; Kražiai – jos simbolas; čia galima patirti, kas darosi ir ko tikrai nori žmonės.

KELMĖ

Pavėlavom trimis valandomis. Jau buvo naktis, vis dėlto dviratininkai, Makabi ir LFLS sutiko Kelmės par. sienoje, gal už mylios ir lydėjo visą laiką. Toliau prisidėjo raiteliai. Iš tolo tvysko

Kelmė iliuminacija. Naktis tamsi, kaip tik tam. Per visą plentą milžiniški, brangūs vartai.

„Sveikas, Lietuvos Kūrėjau!"

Valsčiaus vardu sveikinama ir pareiškiama nusistebėjimas, kad net kalėjimo durys neįveikė A. Smetonos[94]. Nurimo rietenos, jam paėmus valdžią; jo įtakoje nyksta demagogija ir susivienys visi. Valio!

Savanorių vardu pareiškiama: Vergais nenorime būti – prašom mus vėl panaudoti, kai reiks sostinė vaduoti. Panaikinus partijų rietenas, stosime vienas į vieną ir atlaikysime. Jo Ekscelencija išves mus į laimę.

Sveikina šauliai. Klebonas Vytuvis[95], Prezidento draugas iš Palangos ir bendras, gabenantis ir skaitant draudžiamąją lietuvišką literatūrą, sakė. Visada buvome tautininkai, bet visados buvome mažumoje, dabar turime žymų lyderį, tai dalykai virsta kitaip.

Giedama Himnas. Nors jau 10,50 val. vak., minios tebėra nesuskaitomos: liūliuoja visas miestas.

Prezidentas. Iš visos širdies noriu prabilti. Seniai Kelmė mano širdyje. Čia man teko padirbėti. Čia perrašinėjau Kriaušaičio gramatiką ir Valančiaus raštus[96]. Tuo laiku tiek ir tegalėjome – kelti gimtąją kalbą. Ir to siauro darbo vaisiai buvo didesni, neg laukėme. Mes štai išvydome jaunuomenę, ūkininkų raitelius; mergelės apdovanojo mus gėlėmis. Sveikinimai tryško nuoširdumu. Atsirado bendrų atsiminimų. Savanoriai atgaivino atsiminimą 1919–20 m. Mūsų kaimas tada aukavo savo vaikus ir turtą, kad atgimtų Lietuva. Sandora su jaunimu bus dėl to amžina. Jei teks ir vėl pakelti kalavijas, tai idealistiškos jaunuomenės bus dar daugiau. Mūsų kelionėje sutinkame žiedų ir erškėčių; šių rečiau; yra vilties Vilnių atgauti, tam reikalui teks ir jus kviestis. Daug organizacijų pasitinka Valstybės Galvą – eina jos vienybės keliu, ir stiprėja viltis, kad Lietuva vėl bus didinga ir garbinga. Kada tauta nustoja savo garbės, ji praranda vardą. Dieve, saugok mūsų tautą nuo tokios nelaimės. Bet šiuo mes galime susitarti – mes nesame tokie blogi, kaip parašome ar pasakome apie save. Skirtingumai ir visai išnyks, kai įsižiūrė-

sime vien į gera, į tautinį ir religinį idealą. Jau matome atsikėlimą valstybės iš numirusių. Malonu matyti, kad ir Makabi patriotinga ir dedas vienybėn.

Giedama Himnas.

Klebonas sutinka bažnyčioje, pilnintėlėje žmonių, nors ji milžiniško didumo. Ji nepaprastai graži ir didinga.

Evangelikų-reformatų bažnyčioje sutiko prof. Kurnatovskis[97] lietuvišku palaiminimu. O atminimui įteikė Kelmės miesto ir kalvinų bažnyčios monografiją[98].

Kelmės sutiktuvės plačiai ir gražiai aprašytos skyrium „Lietuvio" Nr. 165[99].

Nakvojome pas vaišingą kleboną.

Išvažiuodami pasukome iš kelio į Verpėnų kaimą. Vartai. Drąsios moterys apspito Prezidentą, džiaugias, nepaleidžia, glosto; pagaliau vedas į kaimą savo koplyčios parodyti su stebuklinguoju paveikslu. Tai nemaža bažnytėlė, aukštoje vietoje, su erdvu šventorium. Įsidėmėtini šventoriaus vartai senoviškai lietuviškai stilizuoti. Reikia jie nufotografuoti, jei to dar nepadaryta. Mus sutinkant, ir jie buvo žaliumynais apipinti.

Išvažiuojant iš Kelmės, vartai.

„Geros kloties!"

IX

Liepos 19 d., ketvirta, paskutinė lankymo.

NEMAKŠČIAI

Vartai:

„Sveikas, Valstybės Kūrėjau!"

Labai daug žmonių. Sutinka Himnu valsčius, savanoriai Stankevičius ir Laurynavičius adresu. Orkestras lydi į bažnyčią. Gražiai priima klebonas Juozapas Janulaitis, profesoriaus Augustino brolis[100]. Giedama „Te Deum laudamus".

Žydų sinagogoje paprasta žydiška prakalba. Maldą gieda jaunas kantorius labai gražiu baritonu.

Pažymėtina, kad žydai savo sinagogose visur mus priiminėjo saviškai, žydiškai sveikindami, kitur duodami vertimą gyvais žodžiais, kitur trumpą turinį įteikdami raštu, o dažniausiai visai nesirūpindami, ar būsime juos supratę. Tai pastovumas.

Nemakščiuose mums įduota raštu:

„Jo Ekscelencijai Lietuvos Respublikos Prezidentui Antanui Smetonai Nemakščių rabino pasveikinimas Žydų visuomenės vardu.

„Turiu garbės pasveikinti mūsų gerbiamąjį Lietuvos Valstybės Prezidentą ir kitus gerbiamuosius svečius – palaiminti atvykusieji Dievo vardan! Kaip sakė Dievas Gidonui: „Padėk tau, Dieve, Karžygy", sakau ir Tamstai, Ekscelencija: „Padėk tau, Dieve, Lietuvos Vadove!"[101]

Tamsta savo jėgomis sutvėrei nepriklausomą Lietuvą, buvai vienas tų, kurie išvadavo lietuvių tautą iš dulkių sluoksnių priaugusių caro valdžios šimtmečiais ir davė laisvę bei lygybę visiems Lietuvos piliečiams. Tikiuosi, jog užimdamas ir ateity Valstybės Prezidento vietą, Tamsta visuomet eisi taikos bei teisybės keliu.

Tamsta padėjai Lietuvai dygti: padėk jai augti ir žydėti. Tegul ji išsiplečia per mūsų šaunaus Vilniaus, vadinamo Lietuvos Jeruzolimu, ribas.

Baigiu tais pačiais žodžiais, sakytais Gidonui Dievo: „Eik ir išvaduok savo tautą iš jos priešo nagų!" Eik Tamsta taikos vardu ir užstok lietuvių tautą nuo visų jos neprietelių. Tegul pasidžiaugia Tamstos kūrybos vaisiais visi Lietuvos piliečiai be tautybės, be tikybos skirtumo.

Tikiuos, kad Tamstai įsitikinus žydų tautos lojališkume Lietuvos Valstybei, teisės, duotos mums, pradėjus kurti Lietuvos nepriklausomybę, liks ir ateityje nesusiaurintos.

Palaimintas Ekscelencijos atvykimas ir išvykimas!"

Lebotės kaimas savo sumanymu pastatė vartus patys ir parašą, kaip mokėjo, padėjo:

„gerbemui Prazidentui".

Ylių kaimas Viduklės valsčiaus riba.

VIDUKLĖ

Vartai:
„Sveikas, Tautos Vade!"
Priima valsčius, mergelės deklamacija.
Žydų vartai:
„Sveikas, Valstybės Prezidente!"
Užkandis valsčiuje. Kalba Viduklės dvarininkas Jančevskis.

Prezidentas. Tamsta matai iš mūsų veidų, kad mes norėtume čia palikti, jūsų meile gerėtis, gražių dainų klausyti. (Per užkandį dainavo labai gražus parapijos choras). Meilė veda į vienybę, naikina pavydą, visa tai jaučia geri žmonės. Lenkiškai yra parašę apie žemaitišką sielą daug gerumų. Valdžios atstovai nemato prievartos ir šiame sutikime – visi gera valia atėjote visų tautų ir luomų žmonės. Valstybės priešakyje atsistojau ne demokratiniu dėsniu, bet likimu: pasistojau, kada reikė, bet šituo sykiu daug stipresnis, turiu kariuomenę išmėgintą ir savanorius. Daugiau optimizmo. Juo užsikrečiu, matydamas gražų sutikimą. Vienybė atgis, neapykanta išniks, santarvė sugrįš. Viską gausime, klaidas atitaisysime. Ėjome, kaip Maironis sakė, tarp skausmų į garbę[102]. Jei nori garbės, reikia kentėti – tai būtenybė. Bus vėl garbinga ir didinga šalis, kaip ir seniau. Kražiečiai žuvo, bet nepasidavė. Atgausime Vilnių geru noru, gryna širdžia, kai nebus luomų nesusipratimo. Visa tai tik karo padaras. Kas tai supras, bus Lietuvos kūrėjas. Niekuomet nesvajojau, kad dar man teks susilaukti tokio gražaus jaunimo pavasario – jis padarys, ko mes nepadarėme. Viduklėj paliekame pažįstamų. Atgal į mūsų idealą, į vienybę visiems kliuviniams pašalinti! Už visus luomus!

RASEINIAI

Vartai:
„Sveikas, Lietuvos Kūrėjau!
Sveikas, Tautos Vade!
Sveikas, mūsų Prezidente!"
Sveikina savivaldybės, žydai, Apskrities taryba: Tikimės, kad paėmęs vairą, vesi mus tiesos ir doros keliu, panaikinsi partijų rietenas. Tegyvuoja gerai suprastas demokratizmas!

Mergaitės sveikina eilėmis. „Ūkininkų vienybė"[103]. Šauliai reiškia savo pasiryžimą, savanoriai ruošias į Vilnių – Jodko-Januškevičius[104]: Tamsta esi mūsų politikos, mūsų tautos rūmų pagrindinis akmuo. Visi norime T. matyti priešakyje. Sutikdami dovanojame Tamstai ne auksą, bet savo širdis, gilų pasiryžimą darbuotis su T. Nusikratę pirmykštėmis ydomis, įvykinsime tikybą, krašto gerovę ir tautiškumą. Kalba Raseinių visuomenininkų ir Makabi vardu, be žiežirbininkų[105], kurie atsisakė.

Makabi – puikūs. Skautai.

Prezidentas. Mylimieji žemaičiai, mano, Valstybės Galvos, atsilankymas čia pirmas, ir aš norėčiau jį įsirašyti į savo širdį aukso raidėmis. Raseiniai – Žemaičių kultūros centras. Tai mano pramoga pasigrožėti tuo kampu, kurį poetai tiek kartų apdainavo. Aš pastebiu, koks ir jūsų išsiilgimas matyti Valdžią. Jis bus atmintinas.

Aš mačiau jūsų kalbose didžiausio nuoširdumo, pasiilgimo, kad Lietuva būtų laiminga ir garbinga. Savanoriai daugiau negali duoti kaip savo gyvybę. Aš buvau jūsų priešakyje, nors be ginklo. Viltis ėmė viršų, ir Lietuva virto nepriklausoma. Jūsų pažadai gražūs. Jaunimas ką dabar daro, to seniau nevalia buvo. Tik laikykitės tvarkos ir drausmės. Pakilo, kas buvo prislėgta. Tai simbolas visos Lietuvos laisvės. Savo Tautos himnu pasižadame vieningumą – vienybės obalsis turi mus visus vesti. Dėkoju už iškilmingą sutikimą, pagerbimą Valdžios autoriteto.

Bažnyčios klebonas Pacevičius[106], gražiai sutikęs, pasakė: valdyk mūsų kraštą, Tėvynės Sūnau, o Viešpats Aukštybių tepadeda Tau!

Ypatingai pažymėtinas buvo lydėjimas į bažnyčią. Mergelės žiedus barsto, rinktinio gražumo apstus choras giedojo puikiai p. Patapavičiaus sukomponuotą kantatą Šileikos žodžiams.

Valstybės Prezidentui sutikti.

1. *Sveiks! Sveiks! aplankęs kraštą Žemaičių!*
Sveikas, vėl grįžęs, Vade Tautos!
Lygus tu tėvas turtuolių našlaičių,
Pirmas pašaukęs mus gint Lietuvos.

2. *Vėl atgaivinai mūsų krūtinėj*
Kraštą, vieningą meilę tautos.
Drąsūs mes vėl, kaip kovoj žutbūtinėj
Ties Širvintais ir Giedraičių laukuos.
3. *Ateitį tautai statyk didingą,*
Vilnių vaduoki iš priešų piktų
Tebūn Tavo darbai kas dieną laimingi,
Kad mūs tėvynei vergaut netektų.

Bažnyčioje pasitiko su vargonais, palaimino Švenčiausiuoju Sakramentu.

Žydų sinagogoje giedojo vaikų choras. Rabinas pasakė:

Jo Ekscelencija Pone Respublikos Prezidente!

Dideliu džiaugsmu ir dideliu dvasios pakilimu turiu garbės Raseinių žydų gyventojų vardu sveikinti mūsų didį ir svarbų Svetį, didžiai gerbiamąjį Lietuvos Respublikos Prezidentą Poną Antaną Smetoną ir Jo palydovus gerbiamuosius Ponus Ministerius. Lai didėja Jūsų Didenybės, kurie padarėt mums garbės savo atsilankymu Raseiniuose ir pas mus, žydus. Tai įrodo, jog didis asmuo gerbiamojo mūsų Svečio ir didis Jo liberalizmas, kad lygiai apsieina su visais Lietuvos piliečiais be tautų ir tikybų skirtumo. Tai sudaro pirmuosius pagrindinius Lietuvos Respublikos Konstitucijos įstatymus, kuriais įsteigta Lietuva. Vienas pirmųjų jos steigėjų ir kūrėjų buvo gerbiamasis mūsų Svetys ir tuo pelnė visų Lietuvos piliečių simpatiją. Juoba myli ir gerbia Jį žydai; jie visados buvo dėkinga tauta, ištikima ir atsidėjusi bet kuriam kraštui, kur gyvena, ir bet kuriai vyriausybei. Tai kyla iš natūralių ir tikybinių mūsų jausmų, kuriuos esame paveldėję iš mūsų tėvų, kaip skamba šventosios mūsų Toros žodžiai (hebraiškai): „Tu nepaniekink aigiptiečio, nes tu esi buvęs jo krašte"[107], nežiūrint to, kaip žinome iš istorijos, kad mes, žydai, turėjome ten daug vargų ir kančių. Bet kad mes gyvenome ten tiek ir tiek metų ir turėjome šiek tiek naudos, tai vis dėlto turime reikšti jiems tam tikrą dėkingumą. Juoba kai mes gyvenome tokiame krašte, kaip Lietuva, kur vyriausybė Respublikos konstitucinė, įsteigta teisingumo ir teisybės dėsniais; jai mes privalome būti ištikimi ir atsidėję vyriausybei visu tuo, ką mes galime, kaip įsako mums

švantasis pranašas Jeremijas (hebraiškiai), 29: „Melskitės už vietos ir krašto labą, kur jūs esate, nes per tai ir jūs gyvensite laimingai". Tą pat išreiškia ir Talmudas žodžiais (hebraiškai): „Melskite Dievą už valstybės labą ir sveikatą". Valstybės sveikatos būklė yra lygi kūno sveikatos būklei; kūno sveikata pareina nuo svarbiųjų jo narių spėkos, nuo galvos ir širdies stiprumo, pasak Talmudo (hebraiškai): „Jokie skausmai bei silpnumai (?), nes visas žmogaus gyvavimas ir buvimas pareina nuo jų: galva parūpina visam kūnui reikiama ir pašalina visa, kas kliudo ir kenkia; širdis gi nuolat krutėdama apdalina savo gyvybės jėga lygiai visus sąnarius. Kai sveika galva ir širdis, tai laiduoja viso kūno sveikatą ir buvimą. Taip pat ir valstybės piliečiai su savo gerbiamuoju Ponu Prezidentu: jis galva ir širdis; ir galime pasididžiuodami pasakyti, mes turime sveiką Galvą su dideliu protu. Jis, neabejojame, rūpinsis krašto gerove. Kai turime sveiką Širdį didele gyvybės pajėga, iš jos eis gyvybė ir naujos jėgos lygiai visiems Lietuvos piliečiams be tautos ir tikybos skirtumo. Ji ypatingai atsižvelgs į žydų piliečių silpną būklę Lietuvoje ir kaip galėdamas ją gerins.

Turiu garbės dar sykį sveikinti mūsų didžiai gerbiamąjį Respublikos Prezidentą ir melstis už Jo sveikatą ir už kitus aukštus svečius. Kad visi Lietuvos piliečiai būtų laimingi! Kad Jūsų Ekscelencijai valdant, respublikoniškoji Lietuva pasiektų aukščiausio laipsnio! Kad Lietuvos sienos prasiplėstų! Kad atgautume savo sostinę Vilnių, mūsų vadinamą Lietuvos Jeruzolima! Veliju laimingo ir ramaus gyvenimo, puikios ateities ir didelio pasisekimo! Amen.

Prezidentas pabraukė svarbumą auklėti visuomenę, tad ir žydus, religiškai.

P. Bušackis liuterių vardu pasveikino lietuviškai, pastoris kalbėjo vokiškai, nors taip pat mokąs lietuviškai.

Pravoslavų bažnyčioje sutiko choras, varpų gaudimas. Kunigas grynai literatiška lietuvių kalba pasakė gražų pasveikinimą: Pakelkime dėkingas širdis prie Dievo, kad Jisai laikytų mūsų Valstybę ir Prezidentą, kad jisai vairą visados laikytų savo rankose, t. ir t. Šitas faktas per apsirikimą parodytas Telšiuose (Nr. 167

trečias puslapis): telšiškis kunigas sveikino rusiškai. Paskui palaikė labai ilgas pamaldas, žinoma, jau slaviškai, vadinamas Moleben s akafistom[108].

Per pietus advokatas Levi sakė: Mes, žydai, neturime teritorialinių pretenzijų, dėl to galime su visu temperamentu įeiti į vidaus valdymą. Mes gerai sugyvename su lietuviais. Nupasakojo, kaip Basanavičius suvedė lietuvius su žydais, kaip jie buvo nepaperkami ir ištikimi kits kitam, kaip dėl to laimėjo rinkimus į V. Dūmą. Blokas ir paskui pasikartojo laimingai, kurs vienu balsu teviršijo kitas kurijas. Lietuviai mus, žydus, rinkosi, ir mes tuo didžiuojamės. Skaudžiausias klausimas tai „Jerusalaim der Litte"[109] (Vilnius). Kai mes Jeruzalime atidarėme savo universitetą[110], Lietuvos Universitetas = Valdžia ištesėjo pasiųsti ten savo atstovą (rektorį P. Avižonį)[111]. Ar blogai buvo? Iš ten išėjo toks protestas prieš Vilniaus pagrobimą, kurį išgirdo pasaulis. Aš kalbu iš gilumos širdies. Duok Dieve, kad mūsų santykiai dar išsiplėstų ir mes padėtume Vilnių vaduoti.

Visas klubas gieda ilgiausių metų.

Viršaitis. Vartojame pietaudami duonelę. Duonelę uždirba ūkininkai. Be ūkininkų paliktume be duonos. Bet kad ūkininkas dirbtų, reikia, kad jam nekliudytų. Jūsų Ekscelencija mums, ūkininkams, palankus.

Kun. Jul. Jasienskis[112], Eržvilko klebonas, vaizdžiai piešia žemaičių psichologiją. Jie žiaurūs ir pikti; nemint, kodėl Žemaičių herbe Meška, o Raseinių miesto – Lūšys. Bet kai sutirpsta iš pritiriamo gerumo, tai jau moka ir mylėti.

Prezidentą valioja su krėslu.

Lukšys[113] kinematografininkas, kurį Romanas vežiojo kelionės fotografuoti, Amerikos pilietis, sakos stengiąsis ten papasakoti apie Lietuvą – kinematografu.

Januškevičius. Kadaise einant prancūzų kariuomenei pro Notre Dame de Paris[114], iš ten buvo pasakyta: Tai kentančioji Tėvynė. Ir Tamstai, tautininkui, teko nuolat kentėti, pradedant nuo gimnazijos laikų Mintaujoje. T. nerūpėjo partijos, nes tebuvai – semper lituanus et quidem lituanissimus[115]. Tai reikiamoji dabartinio inteligento ypatybė.

Valioja kariuomenės vadą, pulk. Plechavičių, Vidaus reikalų ministerį. Gieda Gaudeamus igitur[116] – lietuviškai perdirbtą.

Prezidentas. Raseiniškiai, mylimieji žemaičiai! sakysite, nereikia per daug naudotis tuo titulu. Bet kad aš taip jaučiu, matydamas tą miestą, jūsų kultūros židinį, tas šventoves, mokyklas ir k. Raseiniai garsūs praeitim. Ir mūsų susitikimas nepaprastas. Kun. Jasienskis čia išsireiškė, žemaičiai esą plėšrūs, bet turi ir širdį. Tai gerai. Jie dėl to išlaikė savo būdą. Iš čia mes turime nemaža didžiavyrių: Stanevičių, Daugirdą[117], Maironį. Didelė jūsų iškilmė, mielieji. Miela girdėti ir jūsų pasididžiavimas kariais. Tai reiškiasi meilė, vienybė – kuriamosios pajėgos. Kas tik širdimi susieina – tas jau kūrėjas. Ne kitokios politikos buvo ir senovės valstybės kūrėjai. Gediminas, Kęstutis, Vytautas. Tuo pat taku vakar maži buvę, dideli būsime. Tuo tarpu mes dar nesame tauta kaip vien reikiant, mes dar neturime stipraus šviesuomenės luomo. Liepiama, kad mes juoba atmintume, kas buvo didinga, gera, o ne kas buvo bloga. Dėl pačios tautos nėra ko mums nusigąsti: tauta nemiršta, nors individualė gyvybė lengva aukoti. Be abstraktų? Ką gi? Jūs patys pinate – per abstraktus būsiu labiau suprastas. Už visą Lietuvą!

Pastaba. Visoje kelionėje per Žemaičius nematėme lenkų kaipo tokių. Tačiau jų būdavo apsčiai, tik jie niekuo nesiskirdavo nuo bendrapiliečių, tobulai mokėdami jų kalbos.

Galinos kaimas Kėdainių apskr. Sienoje vartai: „Valio Prezidentas!"

ARIOGALA

Vartai:

„Būk sveikas Tautos Vade!"

Žydų vartai:

„Palaimintas atvykdamas ir išvykdamas".

Bažnyčioje priima klebonas An. Simonavičius[118]. Kovos padubysiais[119] grynai nudegino visą miestelį, bažnyčią, klebonijos trobas ir visą parapiją; iš 4000 gyventojų trys šeimynos telikusios nesudegusios. Bažnyčia buvusiame grūdų magazine; naujai vos patiesta pamatai.

Prezidentas per vaišes klebonijoje ir orie.

Norėjau daug pasakyti, bet mūsų susisiekimą sukliudė. Karo vadas važiuojant man priminė, jog ji šiuo baisiuoju karo metu daugiausia nukentėjo. (Jis pats čia veikė iš rusų pusės). Tai buvo auka; iš Ariogalos jos daugiau pareikalauta. Senosios Lietuvos žaizdos užgyja; po visų nelaimių įsitaisom naują gyvenimą, ir tai atperka jos nelaimes, kurios teko iškentėti. Baisios ir nuožmios buvo kovos. Ariogaloje per abipus Dubysos kovėsi tos pat tautos mūsų broliai: žemaičiai ir aukštaičiai vienoje pusėje, rusų armijoje, prūsai antroje pusėje, vokiečių armijoje, tad brolis prieš brolį. Bet po sodrios audros stoja giedra; vaivorykštė parodo, kad jau taiku, kad tauta jau gali sau ramiai gyventi, nors vis tik varginga, jūs patys tai žinote. Aš nerandu nė vienos apylinkės, kur nebūtų savanorių, liudytojų to, ką nupasakojau; jie dabar didžiuojasi tais vargais, nes jais padarė laisvą, nepriklausomą Lietuvą. Jūs irgi jaučiate tą patį jausmą. Ir jūs prisidėjote savo nelaimėmis prie nepriklausomybės gavimo. Atsidėkoju jums savo širdimi už gerą jūsų širdį. Man rūpėjo susipažinti su jumis. Aš rūpinsiuos pirmon galvon jus patenkinti; džiaugiamės, kad šiemet javai paderėjo ir daugiau bus iš ko davinėti pašalpų ir kreditų ir man bus daug lengviau vadovauti Valdžioje. Aš pabrėšiu kelionės tikslą – savo akimis visa pamatyti. Koks padarytas žingsnis priekin! Pakilęs susipratimas, pramonė; visa, kas buvo ginama pirmiau. Jei to nepamatysi, tai bent pajusi, koks skirtumas. Aš pasinaudosiu savo valdžia ir remsiu, kas reikalingiausia. Prašom dirbti ir tikėti ateitim. Aš nieko aiškiai nepažadu – geriau padaryti, ne pažadėti. Bet ir valdžia tiek tegali padaryti, kiek ūkininkai padės. Pasitikėjimas neapčiumpamas, bet jaučiamas, vienybė visokių galų reikalingi, ne tuščias žodis. Visa tai vykinama duos, ko mes trokštame. Aplankėme Tado Daugirdo kapą. Aš tą didvyrį dar Vilniuje pažinau; jo daug plytų įdėta į nepriklausomybės rūmą.

Klebonas. Atvažiavote pas padegėlius sužinoti mūsų būklės. Štai ko mums trūksta. Ligoninė stovi be stogo, reikia arba kad atsirastų atstatyta, arba jos sienos suvartoti bažnyčiai. Aukštesnėsės mokyklos nėra, mes patys visi nudegę, jos nepasistatysime

ir netesėsime mokslo duoti čia pat, nes dabar tėra liaudies mokykla. Bažnyčia svirne.

Prezidentas. Ariogala tikrai yra verta, kad vyriausybė daugiau jai padėtų. Aš pakelsiu tą klausimą.

Padargupių – Budriškių kaimo vartai:

„Gerbiamam Prezidentui Ilgiausių metų!"

Užsukam į Juodžius pas Jakimavičių, b. Valstybės Tarybos narį[120].

Vartai:

„Sveikas, Prezidente!"

Per vaišes šeimininkas dėkoja už tokią garbę jam ir jo šeimynai padarytą aplankant: tai didelis atpildas už mažus mano nuopelnus valstybei. Ir kalba apie vienybę ūkininkų su valdžia ir Prezidentu. Mes nieko aukštesnio neturime už A. Smetoną.

Prezidentas. Teko su Tamsta sunkiu laiku darbuotis, kada dar nebuvo suorganizuota nei pajėgos, nei k. k. Iš to sunkaus padėjimo mūsų kraštas išėjo – viskas pasibaigė laimėjimu. Norėjau Tamstos būstinę aplankyti. Prašom ir toliau nepamiršti eiti su vyriausybe – ji nepanaši į rusų vyriausybę atėjūnę, o ir mes esame ūkininkų vyriausybė, išėjusi iš ūkininkų.

PERNUVARA[121]

Vartai:

„Sveikiname Tautos Vadą!"

Valsčius skundžias nesantaika ir džiaugias esąs laimingas susilaukęs taikintojo.

Prezidentas. Mieli Pernuvaros gyventojai! Gailimės jus išvarginę iki vėlumos. Tas mūsų susitikimas dėl to dar malonesnis, kai matau didį būrį, matau jaunimą, visus laukiant. Tai didis mums džiaugsmas. Pasidarėte iš mano atvykimo šventę. Yra čia tarp jūsų vienas, kurs dirbo pradžioje mūsų kūrybos Valstybės kontrolieriu, tai p. Kastantas Daugirdas[122]. Jis ir dabar vis tebesirūpina mūsų likimu. Man gera jis pasveikinti. Žinau, kad šios apylinkės gyventojai visados būdavo susipratę, čia dirbo būrelis kultūrintojų: p. Jadvyga Juškaitė[123] ir k. Tai pirmas žingsnis pamatyti vietoje, kaip gyvenama; toliau bus tankiau. Mūsų visuo-

menė juk tautininkų, ir valdžia iš ūkininkų, visiems savo siela artima. Daug bendra teberandu, pats savo širdim jaučiu. Ilgiau pasilikti nebėra laiko, jau vėlu, bet mano širdis vis tiek su jumis. Ir mano palydovams naudinga buvo matyti tą žemelę, kur jie grūmės su mūsų priešininkais. Padubysių gyventojai, tiek pergyvenę skriaudų, pamirš kas buvo bloga. Pamiršime ir mes daug paskesnių skriaudų.

Bažnyčioje klebonas Imbras[124]. Atėjote viešpaties vardan. Mes matome, kad šv. Tikėjimas, tas tautos turtas, bus saugojamas Jūsų Ekscelencijai prezidentaujant, teateinie tad Jums Dievo pagalba!

Pas p. K. Daugirdą kuklios vaišės. Šeimininkas sveikina.

Prezidentas. Mes nebūtume tokie tapę, kad nebūtume turėję švyturių – miela mums aplankyti aušrininką.

K. Daugirdas įteikia prezidentui dovanų retą senovinį gobeleninį paveikslėlį.

Šlapučių kaimas. Sutinka choras savo pačių improvizacija ir harmonizacija; tai dar vienas mūsų liaudies kūrybinės galios pasirodymas. Mūsų liaudis – meniška.

ČEKIŠKĖ

Aukščiausi vartai. Valsčius sutinka Himnu. Griežia orkestras. Mergelės tiekia daugybę rinktinių gėlių. Pavasarininkai sveikina ir gieda savo himną.

Prezidentas. Šitoje paskutinėje vietoje mes atsiradom labai vėlai. Atsiprašom, mus sukliudė ilgoje kelionėje, nors mums rūpėjo neišnaudoti jūsų kantrybės. Pirmą sykį Valdžia aplanko šią vietą, nors naktį. Šiaip ar taip, šiokia ar tokia šviesa mums dabar šviečia, įtakos nedaro į tai, ko abi pusės laukiame. Jūsų organizacijos išplitę po visą Lietuvą; matos, kad ir čia buvo ruoštasi pasitikti Valstybės Galva. Labai ačiū už pasiruošimą ir tokį kantrų laukimą. Seniau to nebūt buvę galima padaryti, šiandien savanoriai išnešiojo po visą Lietuvą valstybingumą. Lietuva organizuojasi, juda; tai jau pastebima visuose kraštuose, tai mūsų vidaus faktas. Greta lietuviškų organizacijų visur mes matome ir žydų organizacijų. Visur užmirštama, kad jie šen ar ten buvo pakrypę. Atgyja vienybė, kuri buvo 1919–20 m. Mes

dar neturime Vilniaus, nes su ta valstybe, kuri turi jį pagrobusi, neturime santykių. Mane labiausiai ima džiaugsmas, kad jaunuomenė savo vėliavoje turi įsirašiusi – Dievui ir Tėvynei. Mes matome didelį bendravimą tautiškais ir kultūriškais pradais. Yra tad vilties mūsų uždaviniams pasiekti, Vilniui atgauti. Norėjau jus sutikti ir esu patenkintas, kad sulaukėte. Jūs išvarginti ir mes išvarginti, bet mūsų visų dvasia stipri. Pasisveikinę ramiau grįšime ilsėtis. Tas mūsų vieningas susitikimas, kad būtų pavyzdingas ir kitiems, kad mūsų troškimai sutaptų į vieną!

Bažnyčioje klebonas Vaitkevičius[125].

Matant Valstybės Galvą, priklaupusį prieš altorių, man prisiminė žodžiai: Benedictus qui venit in nomine Domini[126]; Lietuvių tautos veidas – Jūsų asmenyje – jų ištikimybė religijai. Aš turiu garbės tarti Jūsų Ekscelencijai pasveikinimą bažnytinės organizacijos vardu. Mes, čekiškėnai, tokie pat krikščionys, kaip ir kiti pasiryžę kovoti dėl visuomenės krikščioniškumo ir didesnės garbės Dievui ir labo Tėvynei. Malonu sveikinti Lietuvos Valstybės Kūrėją, garsų vyrą, Valstybės Galvą. Tamstos aplankymas mūsų nepaliks bergždžias – jis paskatins stovėti sargyboje Tėvynės ir artimo meilės. Jūs pakeliate mūsų nuotaiką ir pasiryžimą tarnauti Dievui ir Tėvynei. Melsime tad Visagalį, kad Jis laimintų Jūsų žygius, idant išvestumėt Lietuvą į tikrąjį kelią.

Gieda.

Žydų sinagogoje rabinas kalbėjo:

„Čekiškės žydų gyventojų vardu turiu garbės iškilmingai pasveikinti aukštai gerbiamąjį Svetį Jo Ekscelenciją Poną Prezidentą.

Mes sakome: Sveikas, Svety, ir sveiki, svečiai, aukštai gerbiamieji Palydovai!

Turime laimės, jei neapsirinku, būti paskutiniuoju priimamu punktu didžiosios P. Prezidento triumfo kelionės. Žydų priežodis sako: pastarasis pastarojo meilesnis; reiškia – pastaris ilgiau pasilieka atmintyje. Visi mes susirinkusieji sutikti aukštai gerbiamojo Svečio, be skirtumo tautos ir religijos, jungiame mūsų linkėjimus ir pasveikinimus draugėn su kitų Tamstos visoje kelionėje, supiname juos į vieną bendrą puikų vainiką ir atiduo-

dame Ponui Prezidentui. Turime vilties, jog P. Prezidento sostas bus tas centralinis švietimo žiburys, kurs spindės lygybe ir teisingumu visiems Lietuvos piliečiams, tad ir mums žydams.

Karalius Salomonas sakė: „Laiminga gyventi pas tą tautą, kuri buvo po svetimu jungu"[127], kentėjo dvasiškai ir ekonomiškai ir po to pradėjo kurtis nepriklausomai. Tik tokia valstybė valdys lygybe ir teisingumu visus piliečius be skirtumo tautybės ir tikybos.

Žydai ir lietuviai gyveno šimtus metų santarvėje ir drauge kentėjo caro junge daugiau negu kitos tautos. Tai nepriklausomoj Lietuvoj mums yra daugiau vilties naudotis lygia laime.

Baigdamas kreipiu savo akis į dangų, linkiu, kad Tamsta, vienas iš pirmųjų Lietuvos Tarybos steigėjų Vilniuje ir pirmasis Lietuvos Prezidentas, būtumei pirmasis Prezidentas jau sujungtoje Lietuvoje su sostine Vilniuje".

Kitus sveikinimus ir atsakymus nebepagalėjau surašyti.

Keturių dienų sunkią, darbščią kelionę, tai didžiausiai kaitrai svilinant, tai liūtims lyjant, pabaigėm Čekiškės klebonijoje gausia ir gardžia vakariene. Miela buvo matyti nepaprastą klebono Vaitkevičiaus palankumą aukštiems svečiams ir širdingą jo vaišingumą. Tai gerai nusitiekę, nors pavargę, jau rytą grįžome į Kauną, prabėgę tuo pradėjimu apie 50 kilometrų. Galas.

PAMOKSLAS, PASAKYTAS 1927 M. LIEPOS 24 D. KAUNE, PAŠVENTINANT 2-JAM D. L. KUNIGAIKŠČIO ALGIRDO PĖSTININKŲ PULKUI ĮTEIKIAMĄ VYČIO KRYŽIAUS VĖLIAVĄ

Jūsų Ekscelencijos Valstybės Vadovai ir Broliai Karžygiai, tos Valstybės Gynėjai!

Man tenka nepaprasta garbė ir malonumas pašventinti pirmąją Lietuvos kariuomenės vėliavą, nepaprastai pažymėtą antruoju Vyties Kryžiaus laipsniu ir dovanotą 2-jam pėst. D. L. K. Algirdo pulkui už kariškuosius nuopelnus.

Ligi tik aš atsiverčiau Šventąją Knygą rasti tinkamą tekstą šiai iškilmei, aš iš karto aptikau šį stebėtiną šv. Jono Apreiškimo, arba Apokalipsio, simbolį: „Paskui aš mačiau atvirą dangų: štai baltas arklys, ir kurs ant jo sėdėjo vadinosi Ištikimasis ir Tikrasis; jis teisingai teisia ir kovoja. Jo akys buvo kaip ugnies liepsna ir ant jo galvos daug vainikų <...>. Jis buvo apvilktas krauju apšlakstytu (raudonu) rūbu. Danguje esančios kariuomenės sekė jį ant baltų arklių, visi apvilkti balta skaisčia drobe". Apr. 19, 11–14.

Aš tikrai nežinau, ką reiškia šitas simbolis, kaip ir visas Apokalipsis; aš tik esu nustebęs, kaip jis atitinka dabartinį mūsų reikalą: juk tai Jūsų vėliava, Algirdėnai! Ant raudono, lyg Jūsų krauju karo mūšiuose su bolševikais, bermontininkais ir lenkais nudažyto – Baltas Žirgas, o joja juo Karžygys, vardu Ištikimasis ir Tikrasis. Antrapus Didysis Lietuvos Kunigaikštis Algirdas, Vilniaus valdovas.

Sudėk tuodu dalyku – ir bus Jūsų pulko simbolis – Jūsų pareigų ir garbės reiškėjas ženklas.

Žirgas – valstybė. Jo kamanėlės įteiktos Jums, Karžygiai ir Valdovai! Bet kas juo joja, turi būti Ištikimas. Tikras. Tiktai ištikimą pasišventėlį, tiktai tikrą žmogų Respublika sodinas, ir, neduok Dieve, kad bent kuriuo apsiviltų! Geriau jam būtų buvę nė kojos nepakėlus į balno kilpą, neg gavus aukščiausį negarbės laipsnį karininkui – perfidus, priesaikos laužytojas.

Kunigaikštis Algirdas šalia Gedimino, Kęstučio, Vytauto – pirmasis Europos anų laikų riteris, pirmasis ne tiek kieta ranka, kiek garbės žmoniškumu. Tai jų testamentas Jums, dabarties Riteriai! Apokalipsio jojėjai, žiūrėkite, „teisingai teisia ir kovoja". Vadinas, jis ne novytojas, ne kraugerys, ne puolikas: jis pirma teisingai teisia, išsprendžia, kas kaltas, ir tada tik kovoja. Apokalipsio karžygiui kalavijas duotas lygu teisėjui teisybei vykinti, ne keršto jausmui tenkinti. Jis baisus savo teisingumu – jo akys liepsnoja, bet podraug ir garbingas – daug vainikų ant galvos.

Ir to dar negana. Kariuomenė sekė jį ant baltų arklių, skaisčiai balta drobe apsisiautusi. Vadinas, skaisti, nekalta, nepridariusi

tokių darbų, kuriems nedera baltumas. Lietuvos karžygis Algirdėnas turi būti skaistus iš oro ir iš vidaus. Dar daugiau iš vidaus, kaip iš oro. Paleistuvas, girtuoklis – ne Algirdėnas! Pamatei save tokį, eik, brolau, kitur duonos pelnytis, palik karžygius, kurie ne tau lygūs, atgailok kitur, jei dar turi laiko. Net brangiausia tavo auka – gyvybė, kurią tu padėtum ant tėvynės aukuro, nebus maloni, nes kilnus vaisius paduodamas auksiniame dubenyje.

Kariui dora daugiau reikalinga neg išgimnastikuoti raumenys: į šipulius jie subyrės, kai iš vidaus juos paėda paleistuvybės negalios. Dora kareiviui ne kunigų pramanymas, bet lygiai esminis dalykas, kaip ir kūno sveikata, kurios Jūs, aiman, vienos težiūrite, priimdami į savo tarpą. Didysis lietuvių kultūrai pamatų tiesėjas vyskupas Valančius visas visuomenės reformas patarinėjo pradėti nuo savo vidaus ištobulinimo.

Štai kaip Bažnyčia švenčia karo vėliavą: „Visagalis amžinasis Dieve, visa ko palaima, nugalėtojų galybė, maloningai žvilgterėk į nusižeminusių maldas ir šitą vėliavą, karo reikalui patiektą, pašvęsk dangišku savo palaiminimu, kad ji būt galinga prieš priešingus ir netvarkius žmones, o tvirtumas ir tikra nugalėjimo viltis tiems, kurie tavim pasikliovę. Nes tu esi Dievas, kurs karus naikini, o dangiškos tvirtovės laukiančius gelbėji". Vadinas, Bažnyčiai dangiškosios galybės vis dėlto tikresnės, ir ji, nors karo pabūklą tiekia, ramybės pabučiavimą, pax tibi[1], duoda vėliauninkui.

Algirdėnai, Lietuvos Kariai! ar Jums aišku, kokią brangenybę gaunate? Šitos Vyties Kryžiaus vėliavos nepaduokite priešui, kol bent vienas Jūsų bus likęs gyvas! Ir tu, Vėliauninke, nepaleisk iš savo rankų pulko šventenybės, kol esi gyvas, o krisdamas dar užgulk ją savo kūnu!

Ar veikiai bus mums reikalinga ta vėliava, išeinant į karo lauką, aš to nežinau. Aš težinau, kad mes visi, o jūs, karžygiai ypačiai, kasdien turime klausti: „Viešpatie, ar šiuo laiku tu sugrąžinsi karalystę Izraeliui?" (Ap. Darbai)[2]. Atsakymas gali būti ryt ar poryt. Ir kai išeisite atsiimtų savo karalystės, tegu priešų kalavijai nulinksta ne tik prieš Jūsų drąsą, bet ir prieš Jūsų dorą ir riterišką garbingumą.

PAMOKSLAS, PASAKYTAS 1927 M. RUGPJŪČIO 1 D. KAUNE, PAŠVENTINANT ŽUVUSIEMS ALEKSOTO PARAPIJOS SAVANORIAMS ATIDENGIAMĄ PAMINKLĄ

Prakeikite Merozo žemę, tarė Viešpaties Angelas, prakeikite jos gyventojus, nes neatėjo padėtų Viešpačiui, padėtų Jo drąsiems! (Teisėjų, 5).

Šitie Senojo Testamento Teisėjų knygų žodžiai reiškia, jog religija iš senų senovės laikė privalomu dalyku tinkamu laiku šokti bėgti Tėvynės gintų. Ir Angelas paties Viešpaties vardu liepia pasmerkti tuos, kurie bus nepajutę tos pilietinės pareigos, bus nepadėję drąsiesiems, pirmiau stojusiems į kovą. Šita pareiga ir dabar tebėra. Valstybė mus apkrauna pinigų mokesčiais ir kraujo mokesčiais; nori nenorI mokėk. O skirtumo tik tiek, kad dabar daroma mobilizacija, o seniau reikėjo patiems susiprasti.

Šiuo atžvilgiu netenka mums nei girti, nei peikti tie piliečiai, kurie savo galvas guldė už gimtąjį savo kraštą, už jo laisvę ir nepriklausomybę, – tai tik normalu, taip turi būti. Jei taip nėra – peiktina esti.

Kitaip dalykai stovi šiuo atveju. Čia pagerbtieji žuvusieji už Tėvynę vyrai – tokia žalia jaunuomenė, kurie turi teisės dar nejusti minėtosios pilietinės pareigos – kraujo iždo, o betgi jį sumokėjo, jaunu savo temperamentu neišbuvusi iki tam laikui, kai jau reiks. Tai be galo reikšminga. Jaunuomenė – tautos styga: ji pirma pradeda jausti tikrąjį tautos reikalą, pirmoji tenkinti ima. Antai Jo Mylista Valstybės Prezidentas, vizituodamas valdomąjį kraštą[1], ir visur matydamas sutinkant organizuotąją jaunuomenę, dažnai išsireiškia: kol tokios jaunuomenės neturėjome, nebuvo ko pradėti Tėvynės išvadavimo, dabar, kai mūsų jaunuomenė turi jau savo Martyrologium[2] – Kentėtojų už laisvę, mūsų tautos nepriklausomybė tikra. Kai gryniausios širdys pareiškia nusistatymą – padėti individualę gyvybę, bet tik būtų gyvas tautos kolektyvas, tai šitas tautos pasiryžimas esti nebenugalimas.

Gerbiamieji susirinkę! Vaizdinkitės, kokią be galo brangią auką yra Tėvynės altoriuje sudeginę čia minimieji savanoriai. Jie atidavė savo gyvybę. Gyvybė jokiais turtais nenuperkama. Vieni piliečiai steigiamajai valstybei gavo atiduoti girias, kiek lauko ir pelkynus. Tai daug. Tačiau nė vieno nebūtų atsiradę, kurs būtų bevelyjąs gyvybę, ne turtą atiduoti. Kas man iš viso pasaulio, jei nebe man?

Be to, jaunuoliai paneigė visą pasaulį, dar nieko iš jo neatsiėmę. Kada prieš juos tebebuvo visi gyvenimo gerumai ir iš jų *tebebuvo* laukiama daug. Tai daugiau, kaip kad aš padėčiau niekam nebereikiamą seną galvą. Taigi šių jaunučių savanorių auka Tėvynei niekuo neįkainojama pati savaime ir iš tokios grynos širdies padėta, kokia tik Dievui aukojama. Ir šis kapas bus didžiausia tautos brangenybė jaunuomenės martyrologium, daugiau, tai galinga tautos jungė. Galinga tauta, kai jau daug turi gintinų vietų. Antai žydams buvo įtaisyta Sandoros skrynia, kur buvo sukrautos tautos šventenybės – rašytieji įstatymai, kunigų galios ženklas ir Dievo Apveizdos įrodymas. Sandoros skrynia ėjo viduryje pusantro milijono tautos ir neleido jai iškrikti. Jei ilgoje kelionėje vieni būtų nuėję sau į rytus, kiti į vakarus, jie būtų ištirpę svetimųjų daugumoje ir nebūtų atsiėmę jiems pažadėtosios žemės Kanaano. Nuo skrynios nenutoldami, kompaktine mase ėję, nugalėjo priešus, gavo geidžiamąjį kraštą ir ilgai ten garbingai gyveno.

Mūsų tautos Sandoros skrynios – tai šitokie kaip čia Aleksoto kalneliai. Čia mes susikrovę turime didžiuosius savo dvasios turtus – karžygius pasiryžėlius. Mums jau yra kas ginti, kai šalia mūsų tėvų kaulų guli dar dvasios milžinai. Antai niekas mūsų tautoje neabejoja, kad mes savo sostinę Vilnių kada nors atgausime. Kodėl neabejojame? Ar kad neabejotinos mūsų teisės yra įrašytos į storas tarptautinių teisių knygas? Ne! Kad Vilniuje yra Rasų kapai, o tuose kapuose sukrauti palaikai mūsų tautos karžygių, dvasios galiūnų, pasiryžėlių sargybininkų: Basanavičių, Vileišių, Čiurlionių, Višinskių ir kitų antkapiais žymėtų ir nežymėtų. Basanavičius ir kapuose laukia išvadavimo, kaip laukė gyvas būdamas. Ir jie, vilniečiai, mums neduos ramybės, kol išvaduosime juos.

Gerbiamasis Aleksoto klebonas Valaitis ir dailininkas Aleksandravičius[3], beveik savo vienų pastangomis šį paminklą žuvusiems parapijos savanoriams pastatę, veikė giliu tautiniu instinktu.

Gerbiamieji susirinkę! Paminklais puošiamės, bet ir mokomės iš jų. Šis paminklas, o tokie turėtų būti visur, kur tik aukų krista, taps šventenybė, kaip šventa bet kuriai tautai savo tautos, savo valstybės pradžia. Eis metų metai, užmirš, kad čia paminėtieji buvo paprasti žmonės; laiko perspektyvoje beliks mums atminti vieni jų gerumai. Čia sustos pasimelsti pėstieji, pravažiuojantieji dūsaus kepures kėlodami, mergelės padės gėlių bukietą ir savo ašarėlę. Dainius pasiims juos karžygių epui nupinti. Ir augs didės šitie dabar jau mieli mums savanoriai, nepriklausomybės pionieriai, ir auklės kartų kartas jaunimo tokio pat užsidegėlio laisvės ir tautiškumo idėja.

Darysis aplink šį ir jam panašius kalnelius legendos; jos graudins, minkštins širdis, auklės tautą, grūdydami jos valią ir energiją atsilaikyti laisviems, nepriklausomiems. Garbė tad žuvusiems už Tėvynę ir garbė Tėvynei, kad yra kam už ją žūti! Amžiną atilsį pasišventėliams, o jų išlaisvintai Lietuvai triskart valio!

PAMOKSLAS, PASAKYTAS 1927 M. RUGPJŪČIO 14 D. UKMERGĖJE, PAŠVENTINANT 1-JAM DL KUNIGAIKŠČIO GEDIMINO PĖSTININKŲ PULKUI ĮTEIKIAMĄ VYČIO KRYŽIAUS VĖLIAVĄ

Viešpats kalbėjo Mozės tarnui Nuno sūnui Jozuei ir jam tarė: „Kelkis ir eik per šitą Jordaną, tu ir draug su tavim visa tauta, į žemę, kurią aš duosiu Izraelio sūnams. Aš jums atiduosiu kiekvieną vietą, kurią bus užmynus jūsų koja" (Jozuės knygoje).

Jūsų Ekscelencijos Lietuvos valstybės vairuotojai ir garbės vertieji tos valstybės gynėjai – karžygiai!

Štai jau antras Lietuvos kariuomenės pulkas, Gedimino pulkas, gauna iš J. E. Valstybės Prezidento rankų vėliavą, pažymėtą aukšta Vyties Kryžiaus garbe. Šio pulko vėliavos emblemos – vienoje pusėje Vytis – galingas Karžygys su pakeltu viršuj galvos kalaviju rankoje, pasiruošęs pajėga apginti savo Tėvynę nuo puolikų; antroje pusėje silpna Moteriška Švenčiausioji Stebuklingoji Aušros Vartų Panelė maldingai ir kukliai rankeles susidėjus ant krūtinės – gailestingumo simbolis.

Gediminėnai! Ar visa tai atsitiktinai pateko į jūsų vėliavą? Ne. Riteriškoji drąsa ir galybė visados jungės su minkštaširdžių gailestingumu. Viduramžių riteriai kovojo pasirinktosios širdies damos vardan, jos emblemą turėdami sau ant rankovės ar skydo. Ir riterio pentinus garbingasis asmuo prisegdavo tik tam, kurs būdavo pareiškęs ne vieną drąsą ir pajėgą, bet ir širdies kilnumą, švelnų gailestingumą. Pridėkime, kad pirmas Lietuvos kariuomenės pulkas yra susiformavęs Gedimino pilyje Vilniuje ir jo vardu vadinasi, tai ir turėsime visą garbingojo Vyties Kryžium pažymėtojo pulko uždavinį – sugrįžti, kaip Jozuė per Jordaną, per Šventąją į Gedimino pilį, į savo Motiną Aušros Vartų Švč. Panelę, pajėga ir riterišku gailestingumu.

Štai aš jums, Gediminėnai, Dievo ir Bažnyčios vardu pašvenčiau jūsų vienybės ir ištikimybės ženklą, vėliavą, skiriamą karo tikslams, idant ji būtų inimicis populi Christiani terribile atque in te confidentibus solidamentus et certa fiducia victoriae – baisi priešams, gerų krikščionių pastovumas Dievu pasikliaujantiems ir tikrumas nugalėti. Pašvęsti – reiškia išskirti tą daiktą iš paprastumo ir paskirti vien tik kuriam kilnumui. Nuo šiol šita vėliava jums nebe meistrų darbas, bet – šventenybė, brangesnė už viską pasaulyje, net už pačią gyvybę: bevelysite savo gyvybę atiduoti, ne savo pulko vėliavą.

Atmenu, vienas pozityvistas kitkart šitaip aiškino, kaip paprasto meistro rankų darbas paveikslas tampa stebuklingas. Girdi, kai per šimtą ar šimtus metų tūkstančiai vargšų kas dieną laiko į jį savo vyzdžius įbedę ir dvasia jam iškalba visus savo trūkumus ir viltis, kad visa tai gali būti pagerinta, tai šitie jausmai jau ir lieka paveiksle sukaupyti; jie gaivelėja paveikslą ir

daro jį sugebantį grąžinti meldžiančiam tai, ko ten susikaupę, – viltį, pasitikėjimą savim ir ateities tikrumą.

Bažnyčia tokį savotišką stebuklingumo aiškinimą papeiks, bet romantikas mistikas jį palaikys sau artimu. Jūsų vėliava stovės jums visados prieš akis, nuolat reikalaus iš jūsų, kad savo širdyse atnaujintumėte tą ištikimybę tėvynei ir pulkui, kurią tuojau prisieksite ir įmagnitinsite savo garbės, savo pasiryžimo jausmais, siela savo simbolį, ir virs jis jūsų sielos dalimi, lygiai brangia kaip ir pati siela.

Tikras karžygys privalo būti Dievo karžygys, Dievo įrankis jo kilniems skyrimams vykinti, taigi asmuo giliai dvasiškas, mistiškai santykiuojąs su Apvaizda. Šventindamas tokią pat antrojo pulko Algirdėnų vėliavą[1], baltąjį žirgą, raudonu apgaubtą, aš aiškinau apokaliptiškai; bet kai tariau, vargu bau šv. Jonas, tai rašydamas, turėjo Lietuvos regėjimą, man vienas mistikas algirdėnas paskui atšovė: „O ką žinosi, kuri providencialė rolė yra Lietuvai skirta?" Ir aš atšaukiau savo abejojimą. Yra gi krikščionybės Tėvas, Romos Vyskupas, Žemaičių vyskupui Pranciškui Karevičiui[2] taręs: Galingoji Lenkija, tiek įtakos turėdama pravoslaviškai Rusijai, jos nesukatalikino, nes jai politiškoji santykių dalis terūpėjo; tai šitas misijų uždavinys atitenka mažesnei Lietuvai, grynesniu krikščioniškuoju idealu. Gal kiek iškreipiau minties formą, bet mintis buvo ši ir, nujau, bene Dievo lūpomis kalbėta. Jei būtume to verti, jei tiek sudvasiškėtume, kad Dievas mus, fiziškai mažajėgius, išsirinktų savo planams vykinti, argi mes nepadarytume tiek pat, kiek Galilėjos žvejai padarė Kristaus planams? Tikėkime, kad pajėgsime Apvaizdai tarnauti, ir mes padarysime tiek pat istorijoje minėtinų darbų, kiek yra mūsų Vytautas Aleksandras pridaręs Europos saugumui ir jos kultūrai. Tai mūsų Vyties mistiškumai.

O Aušros Vartų paveikslas kone mistiškas? Antai visa tai matęs, kas atsitiko šiemet per tretįjį politiškąjį jo vainikavimą Vilniuje[3], man tarė paslaptingu balsu: „Aš esu linkęs labai skeptiškai žiūrėti į stebuklus, gal visai jais netikėti, bet kai tiek netikėtų ir visai nepaprastų dalykų susikaupia tuo pat žygiu ir toje pat vietoje, aš imu svyruoti". Dabar mums aišku: Aušros Vartų

Švč. Panelė trečiojo ne dieviškais sumetimais vainikavimo iš lenkų nepriėmė ir juos sukompromitavo. Antai pirmoji Šventojo Paveikslo vainikuoti savo salonvagone iš Varšuvos atvažiuoja operetės primadona S. K. Nieviarovskaitė[4], pirmoji drįsusi pamesti moterišką savo drovumą ir scenoje nuoga pasirodyti publikai: ji ten pat vagone Vilniaus stotyje gyva sudegė. „Żywy fakel"[5] ir dabar tebesivaidina Vilniui ir Varšuvai. Antai katalikų šventenybės vainikuoti pirmieji imasi nekatalikai: protestantas Pilsudskis ir masonas Moscickis[6]: po jais loža įlūžta. Kardinolas Kakovskis[7] nori prikalti prie paveikslo vainiką, vainikas sprūsta iš jo rankų. Dvasininkai ir ponai nori užimponuoti miniai, o juodi debesys, kaip tik nuo Lietuvos krašto, pratrūksta, „nawałnica"[8] šėlsta per visą ceremonijų laiką ir lygiai su tuo momentu, kad visa vainikavimo komedija pasibaigia, nutilsta, pragiedrėja. Antai iš elektros lempelių sudarytas parašas „Królowa korony Polskiej"[9], ligi tik pamėginta uždegti, sprogsta; monteriai duoda naujas lempeles – jos vėl sprogsta, duoda tretį kartą – vėl sprogsta; taip ir nesidavė tas parašas uždegamas. Vainikavimui pagerbti sutarta 15 kartų iššauti iš patrankų, o kai pradėjo, tai dangus ėmė žemę skaldyti šimtais šūvių, įbaugindamas visus susirinkusius. Gedimino kalne trečią kartą, kaip lenkai Vilnių valdo, pamėginta iškelti stipri dvilinka vėliava su baltu ereliu, ir tretį kartą vėjas pagavęs visos minios akivaizdoje į skutus sudrasko. Taip ir nėra lenkų vėliavos Gedimino kalne, kur jo bokšto griuvėsiai jo veidą sudarė. Gedimino kalnas laukia, Gediminėnai, jūsų sugrįžtant į Vilnių. Tai Jozuės knygoje lemta: „Nesibijok jų, nes rytoj šitą pačią valandą aš paduosiu visus šituos, kad būtų sumušti Izraelio akivaizdoje. Jų arkliams pakirsi kojų gyslas ir vežimus sudeginsi ugnyje"[10].

Jūsų tarpe gana yra nemistikų, silpnatikių. Vyrai, Gediminėnai! tikėkime tuo tikėjimu, kurs kalnus pakiloja. Juk dvasia iš vidaus padaro valios galiūnus ir veiksmo milžinus. Tikėkime, nes tikintiems yra galingas talkininkas – Dievas. „Jei Dievas už mus, tai kas prieš mus?.. Kristus Jėzus yra, kurs numirė, kursai dargi prisikėlė, kurs yra Dievo dešinėje ir užtaria mus" (Romėnams)[11]. Ir būkime riteriškai garbingi ir širdžia skaistūs, kad net

priešai didžiuotųsi: „Kritome, bent nuo garbingų rankų". Ir aš per šias už jus, Gediminėnai, laikytas Šv. mišias prašiau jums Dievą ne ko kita, kaip tik garbingumo ir šlovingumo. Gera nugalėti, tik ir nugalėjimų esti negarbingų, žemų, galvažudiškų, o pralaimėjimų garbingų, kada visi galvas padeda, užtat jų vardai, bendrai ir skyrium, per daug daug amžių esti minimi.

Būkime savo gyvenimu ir tarnyba verti Dievo įrankiai ir nemaž neabejokime, kad mūsų laukia didi ir nuopelningi darbai.

Ruoškimės į karą, bet tik paskučiausiu reikalu, nes karas, kad ir laimingiausias, blogas dalykas. Tiesioginis kariuomenės uždavinys – tauta ir rimtis palaikyti. Šitai Bažnyčia liepia, karo vėliavą įteikiant, ją pabučiuoti ramybės pabučiavimu: Pax vobis[12].

Kaip visa tai gražu ir reikšminga, Gediminėnai, gavus sau pulko šventenybę – Vėliavą! Mokėkite ją vertinti ir mylėti!

IŠLYDINT DR. JONĄ BRUNDZĄ IŠ PALANGOS

(Pamokslas, pasakytas išlydint d-ro Brundzos kūną iš Palangos)[1]

Non intres in judicium cum servo tuo, Domine![2]

Šv. Bažnyčia, atiduodama žmogaus palaikus žemei, baimingai kreipias į Dievą, kad jis nenuteistų nemirtingosios jo vėlės. Šaukias gailestingumo, kurs tačiau tiek tereiškia, kiek gyvas būdamas nori juo naudotis. Čia riba. Anapus belieka teisingumas; jis suveda visą gyvenimo buhalteriją, visus pliusus ir minusus, ir šie patys nulemia vėlės likimą.

Mes nenorime, kad Dievas, kuriam aiškūs visi mūsų pliusai ir minusai, nuteistų. O patys kaip lengvai teisiame savo artimus, įkibdami į tuos vienus pliusus, o dažniausiai į tuos visus minusus. Kokie mes drąsūs esame vienašališkai apspręsti artimą. Ir šiame tragingame atsitikime[3] – kiek girdžiu visokių kalbų! Vieni visai pateisina užmušėją, o visai pasmerkia užmuštąjį. Kiti priešingai, visą kaltybę suverčia užmušėjui, o nubaltina nabašninką.

Aš čia nesiimu neduotos man galios spręsti, nes abiejų sielos man patamsiai ir aiškaus atsako neduoda. Nepatarčiau ir jums imtis nepašauktųjų teisėjų rolės. Štilkite, niekus plepėję! Aš jums duosiu kiek davinių bent nesmerkti nabašninko.

Daktaras Jonas Brundza iš pat jaunų dienų, o aš jį pažįstu labai seniai, buvo rimtas vaikinas. 1910 m. jis išėjo gimnaziją su aukso medaliu. Reiškia, nebuvo balamutas ir bloznelis, nors turėjo teisės būti: jo amžiuje daug kas atleidžiama. Jis, labai gabus ir mokslus jaunikaitis, atsidėjęs geria mokslą ir renkas gyvenimui reikalingų žinių. 1916 m. lygiai gražiai išeina Maskvos universiteto Medicinos fakultetą ir imasi operuoti gautomis žiniomis. Dr. Jono Brundzos sumaningumą veikiai pastebi ir viršininkai. Dr. Jonas garsėja geru mediku, tarnauja Lietuvos kariuomenei, o vyresnybė 37 metus amžiaus einant, pagerbia jį aukšta pulkininko ranga. Pagaliau atsideda mokslui, yra Liet. universitete asistentas ir labai daug žada. Mokos, tarnauja, ligonis gelbėja, – eina savo pareigas rimtai, sėkmingai, kaip rimtai buvo į tai pasiruošęs. Niekas Kaune nėra matę dr. Jono girtaujant restoranuose, trankantis automobiliais, mergeles vedžiojantis.

O dėlto buvo linksmas, o jo nuolatinė gera nuotaika, meili šypsena būdavo iš dvasios pusiausvyros, kada žmogus nusimano nieko niekam nėsąs kaltas, visas pareigas ištikimai einąs.

Ir štai šitokiam, taip rinktinai pasiruošusiam į gyvenimą žmogui, kurs tvirtai laikėsi principo, pastoja kelią viena galybė, ir jis krinta auka. Tai – meilė. Pamilęs nebelaisvą moterišką, jis nevagišauja paslapčiomis, neteršia svetimos šeimos, neįžeidžia jos garbės, bet atvirai siekia pirma legalizuoti savo santykį ir yra tame kelyje. Katalikų kanonai pastovūs, to jam nebūtų pavelįję. Kaip jis būtų tai padaręs, aš nenumanau; mums svarbu jo pastangos. Jo planus sudarko. Jis krinta savo pasiryžimo auka.

Gerbiamieji! Tai ne paprastas romaniškas skandalas – tai baisi gyvenimo tragedija, žmonių santykių problema. Kiek jis čia kaltas? Kiti visa suverčia fatumui, predestinacijai, likimui. Katalikų Mokslas skelbia laisvą žmogaus valią. Taip, bet ir tai valiai esama ribos; kartais žmogus tampa nebeatsakomas už savo žingsnį. Psichologas tai pavadina nebenormalumu ir atsakomybę nuima.

Aš linkęs esu manyti, kad ir Visagalis atsižvelgs į tą valios ribą, kurią žmogui užbrėžia silpnybė; už ją jei ir buvo nabašninkas kiek kaltas, tai klaną kraujo dėl to ištekino.

O kas mums? Mes pirmiausia nulemiame – nereikėję iš gyvųjų pasišalinti tokiam jaunam, vos pradėjusiam vyriškąjį amžių, taip stipriai pasiruošusiam žmogui. Taip mums rodos. O Visagalio santvarkoje kažin ar betikslė yra ši mirtis... Negi skandališkoji nuotykio pusė mus čia taip gausingai sutelkė. Ne, mus imte perėmė kaip tik šitas nepaprastumas ir liks dėl to mums visam amžiui neužmirštamas. Prieš kiekvieną mums atsistoja ta pati gyvenimo problema. Kiekvienam gyvenimo takas ne rožėmis klotas; jis pilnas dyglių ir usnių. Dar blogiau – pilnas visokiausių pinklių, spąstų, kai kada pasitaiko ir bedugnė. Ar neliks mums amžiną atilsį dr. Jono mirties užminta mintis: nujau, ar tik ir mes gyvename tvirtai laikydamies moralybės principų ir dėsnių, kuriuos aptinkame Šv. Rašte? Ar ir mes įtempiame visą savo valią spąstams apeiti, pinklių išvengti? Gerai, jei taip. Bet ir tada kuris mūsų yra tikras, kad ūmai neprieis bedugnės ir nekris jon stačia galva. Tokiam atvejuj religija mums siūlo pasikliauti Dievo Apveizda – be jos žmogui nė plaukas nekrinta, ir visados turėti patį Dievą sau talkininku; su juo jokie pavojumai nebebaisūs. Religija stiprina mus į gyvenimą, ragindama tikėti. Didumas jūsų tiki, nors ne taip gyvai, kaip reikiant; mažumas silpnai; kai kas gal apsimeta nieko netikįs, bet tai negalima. Aš tikėčiau absoliučiu tuštumu, netikėjimu, jei mūsų fiziologinių funkcijų neviršytų tai, ką aiškiai jaučiame, o ko jokia filosofija, joks mokslas dar nėra suformulavęs. Yra dėsnių nematerialių, ir jie nepavelija žmogui būti skeptiku. Jei žmogaus likimo paslaptingumas, pasireiškęs dr. Brundzos katastrofoje, palenks mus giliai susimąstyti dėl gyvenimo problemų, jo mirtis nebus betikslė.

Gerbiamieji! Nabašninką d-rą Brundzą visi jūs išlydite grynomis simpatijomis. Aš jas norėčiau jūsų širdyse užfiksuoti; viršiau parodytieji daviniai verste mus verčia palikti apie a. a. dr. Joną Brundzą nusimanymą, kaipo apie švarų, garbingą, tad ir pozitingą pilietį. Lai jo atminimas ir visa ta gyvenimo tragedija neišdyla iš mūsų atminimų!

VILNIUS LIETUVIAMS – IDĖJŲ CENTRAS

Lietuvių tauta europiškai kultūrėjo ir valstybėjo panemunėmis ir paneriais, palei didžiuosius susisiekimo kelius. Čia europiečiai „panemonai" (palemonai)[1] apsigyvenę, čia ir kiti lietuvių tautos „bajorai" (šviesesnieji, tad ir galingesnieji tautos vyrai). Kaunas buvo per atviroje vietoje, per arti nuo galingųjų vakarų kaimynų, tad pastovus negalėjo būti; jis tegalėjo būti forpostas gilumai apginti: ginti – žūti – vėl kilti iš pelenų ir vėl ginti. Taip ir buvo. Kaunas buvo Lietuvos sargyba ir gangreit tebėra.

Žiloji ir ramioji miestų senovė susimetė paneriais ir pašvenčiais, miškų glūdumose, pakilumų viršūnėse. Rasų kalvos[2] dengia tą ramiąją žiląją mūsų senovę santeklyje Vileikos[3] ir Neries; čiagi atsirado ir pirmosios gintuvės (pilys); pirma savotiška strategija ir taktika sudarytos, paskui prie jų pritaikinta europiškoji. Taip atsirado Trakų ir Vilniaus pilys, tai ant aukščiausių ir iš visų pusių stačiausių kalvų, tai tarp vandenų ir pelkių. Rasos – Trakai – Vilnius faktinai buvo viena ir žmonių nusimanyme tebėra viena: žmonių fantazija tebelaiko juos plačiais keliais erdvais urvais sujungtus. Archeologai linkę yra manyti, jog taip net iš tikrųjų esą buvę.

Tai centras įveikė visas apylinkes, nes jis buvo natūralus, tikrasis centras, tapo sostinė, vis tiek kur buvo jos valdyba: Trakuose ar Vilniuje; dvidešimt kilometrų tarp jų – dykas galas, raitam valanda kelionės. Ir plėtės iš čia Lietuvos valstybė ratilu, iki pasiekė abejas jūrias, beldės net į tolimosios Maskvos vartus. Tai Lietuvos valstybės „jadro", branduolys, anot istorininko Mato K. Liubavskio[4].

Čiagi, ne kur kitur, prasidėjo ir Europos kultūra augti. Čia spaustuvė, čia leidiniai, čia aukštoji mokykla (jėzuitų), čia, ne kame kitur, fermentavo tautiškoji lietuvių mintis ir puškaliais reiškės pasauliui (knygomis, tikybų kovomis, inteligentija).

Lenkų-Lietuvių Respublikoje Vilnius politikos įtaka per visą istoriją varžosi su Krokuva ir Varšuva: paliko ir išbuvo centras didžiajai pusei Respublikos. Respublikai laikinai patekus į svetimas

rankas, Vilnius, kaip pasakos paukštis, atgyja bent kultūrai, tampa universiteto miestu tokiomis teisėmis, kurių tegalėjo gauti romantiškosios nuotaikos laiku: mokslo tyrėja ir gilintoja tampa ir to mokslo plėtėja iki žemiausių sluoksnių visame buvusiame Lietuvos krašte. Tai ištisa švietimo ministerija – Edukacijos komisija[5] politiko – romantininko Mikalojaus I[6] laikais, gyvai atsiliepusi į naujausią Europos porevoliucinę nuotaiką – į romantizmą ir davusi visai buvusiai Respublikai romantinę kryptį. Romantininkai pirmieji tautiškai susiprato, būtent aiškiai formulavo tautiškai individualią ideologiją, išauklėjo lietuviško tautiškumo renesansininkus ir prikėlė tautos nepriklausomybę. Romantininkai sudarė pirmąją revoliuciją 1831 m. dėl nepriklausomybės; tie patys romantininkai tremtiniai, sugrįžę iš Sibirijos, sukėlė ir antrąją revoliuciją 1863 m. Sumanymai nepasisekė, bet jų idėjos liko ir įvyko po šio Didžiojo karo. Vilnius išauklėjo lietuvių tautos kultūrinę ir politinę gyvybę; Vilniuje – centre, ne kame kitur, pūkštelėjo ir šakotoji mūsų publicistika, ligi tik Japonų karas[7] sutraukė jos varžtus. Iš Vilniaus ėjo ir Vilhelmui reikalavimai, kad pripažintų Lietuvą atskira, kaip pripažino Lenkiją[8].

Ir dabar vis gyviau pasireiškiąs visų šalių lietuvių svyravimas į Vilnių yra tik sveiko instinkto pasireiškimas, nusimanymas, jog tik iš čia tegalime ir vėl plėstis politiškai ir kultūriškai. Ir to dvasių svyrimo negalės sulaikyti jokia dirbtinė pajėga. Geologai sako ir upės tėkmės nėsą galima nukreipti kitur: tvirtink netvirtinęs naują krantą, upė grauš jį tol, kol atgal sugrįš į pirmykščią. Iš to visas mūsų tikrumas, kad į natūralųjį tautos centrą, ta tauta, gavus galimybės nevaržoma plėtotis, sugrįš. Gyvosios mūsų pastangos tik artins tą sugrįžimo momentą.

LIETUVOS ŽYMESNYBIŲ ŽODYNAS

Laiškas mūsų visuomenei

Lietuvių Katalikų Mokslų Akademija[1] Kaune yra pasiryžusi išleisti buvusios Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės, Prūsų

Lietuvos ir dabartinės Lietuvos Respublikos „Žymesnybių žodyną", būtent trumpą alfabetišką aprašymą tų žmonių, kurie šiaip ar taip buvo ir yra susilieję su Lietuva ir jos reikalais. Vieni valstybę kūrė ir valdė ją, kiti toje valstybėje ugdė kultūrą, dar kiti tebuvo iš šalies liudytojai – rašė apie Lietuvą ar kuriuos jos dalykus (kalbą ir k. k.), nors ne Lietuvoje buvo. Istorijoje paminėtieji asmens tebėra mums įdomūs, dažnai net reikalingi plačiau patirti, o nežinai, kurio galo griebti, kur žinių apie juos ieškoti. „Žymesnybių žodynas" – būtinasis istorijos priedas. Negi galime pamiršti ir tuos Lietuvos vaikus, kurie ką nors žymaus yra nudirbę kitoms valstybėms, kitoms kultūroms, o buvo kilę iš Lietuvos: jie kelia lyginamąjį Lietuvos svorį bendrojoje visos žmonijos kultūroje.

Tad Lietuvos kunigaikščių šeimos, taip plačiai paplitusios po visą b. Rusijos imperijos žiemos vakarų kraštą, jų padėjėjai, jų ekspansiją realizuojant, jų administratoriai, tikybų propagatoriai ir atstovai, politikai, ekonomistai, menininkai, mokslininkai, technikai, kunigai ir kiti tolygūs ligi tik bus radę vietos istorijos ar šiaip jau šiokių ar tokių raštų lapuose; būtent kurie patys savo asmeniu ar savo darbais bus kiek tiek pasižymėję Lietuvos buityje, – visi yra mums nepamirštini, pagerbtini, dažnai ir panaudotini šios ar dar būsimos gadynės reikalams. Kultūra pašiepia tuos kraštus, kurie, kas sava, nežinodami, vien svetimybėmis temoka naudotis ar džiaugtis. Savųjų, ne svetimų, esame kontinuatoriai.

Lietuvos „Žymesnybių žodyno" ar kitaip kaip pavadinto leidinio – Index notabiliorum hominum Lithuaniae[2] – uždavinys ir bus: kuo trumpiausiai pasakyti, *kas buvo tie mūsų žymesnieji žmonės, kada ir kur gyveno ir veikė ir ką yra nuveikę*. Kitaip sakant: pasakyti jų profesiją, svarbesniuosius biografinius davinius, pilną sąrašą nudirbtų darbų ar parašytų veikalų.

Visam tam teskiriama iki keleto šimtų puslapių paprasto enciklopedinio žodyno formato, pagina fracta[3], petito šriftu. Taigi vietos ekonomijos dėlei bus pavartoti visi žodynų sutrumpinimai iki minimum raidžių, kad visos žinios apie vieną žymesnybę teužimtų 5–10 eilučių, retai kada daugiau. Ir tik

itin žymiems asmenims bus paskirtas visas puslapis ar net 3–5 skiltys.

Ilgainiui eis papildomieji sąsiuviniai bent po 100 puslapių taip pat alfabeto tvarka.

L. K. Akademija kviečia to didelio darbo dirbtų visus Lietuvos piliečius, ne vienus lietuvius; visus prašo sužymėti savo tautos, tikybos, partijos, profesijos, sąjungos, draugijos žymesnybes, susijusias su Lietuva, apie kiekvieną atskirame popieriuje.

Žinios, pakartojame, teesie kuo trumpiausios, lietuvių kalba, nors priimtinos ir kitomis Lietuvoje vartojamomis kalbomis.

Itin pageidaujama, kad prie žinių būtų nurodomi šaltiniai, iš kur jų imta, ir pridedamos kalbamųjų asmenų fotografijos ar bent būtų pasakoma, kur aptikti jų portretai.

Lietuvos šviesuomene! Lietuvos „Žymesnybių žodynas" – gryno mokslo leidinys; jame nebus jokių įvertinimų, tik patiekiami gryni faktai; tai prašome *visų visus, be skirtumų tautų, konfesijų, politikos įsitikinimų talkon* visiems labai reikalingo darbo dirbtų! Malonėkite šiam leidiniui atsiųsti žinių ne tik lietuviai, bet ir Lietuvos lenkai, rusai, žydai, vokiečiai, totoriai; ne tik krikščionys demokratai, bet ir liaudininkai, socialdemokratai ir komunistai; ne tik Europos lietuviai, bet ir amerikiečiai, braziliečiai ir kiti išeiviai. Ir prašytume to darbo imtis tuojau, neatidėliojant. Jis didelis, tai ir taip ims nemaža laiko. Norėtume jį nudirbti per vienerius metus, o išspausdinti – per antrus.

Adresas korespondencijai:

Kaunas, Rotušės Aikštė № 6.
L. K. Akademijos Pirmininkas:
Pr. Al. Dambrauskas,
Lietuvos Universiteto Garbės Profesorius.
Sekretorius: *Kan. J. Tumas,*
Liet. Universiteto Docentas.

1927 m. lapkričio mėn.

DŽIAUKIMĖS IR – DIRBKIME!

Sveikinimas

Neo-Lituanai! Sveiki išgyvenę jau penketą metų! Šiuo tarpu mūsų Korporacija sudarnėjo, mes pasistatėme namus ir gavome dar didesnio apetito neo-lituaniškai gyventi ir dirbti. Sveiki tad, lyg naują erą pradėdami!

Mums yra kuo pasididžiuoti, švenčiant šią sukaktį. Mes esame aptikę „filosofinį akmenį", kuriuo paveikus, bet kuris kietas ir nevaizdus metalas blizgančiu auksu virsta. Tai – tautinė idėja. Dar neilga mūsų gyvenimo praktika, o jau daug kartų ji parodė, kaip mūsų draugai, pirma tik vegetavę idėjiškai, stoję į Neo-Lituaniją[1], virto sąmoningais lietuvių tautos mėgėjais ir mylėtojais; virto pilnaviduriais, nes jų akims atsidarė tiesūs keliai tautai tarnauti, o širdys pajuto sumą pilietinių pareigų tai tautai ir jos susidarytajai Nepriklausomai valstybei. Vienu savo vardu Neo-Lituanijos korporacija davinėjo mums solidarumo ir noro taip veikti susitelkus, kad bet kuris mažmožis būtų įrejestruojamas tautos knygose – kredito pusėje.

Begyvenant Korporacija vis tampriau mus sulydo į kietą vienetą, lydinį grynoje aukso ar sidabro su paprastųjų metalų ligatūra. Daro minėtąjį filosofinį stebuklą – viską verčia aukštos probos auksu ar sidabru, veikiant sveikai išlikimo omei. Tačiau greta jos veikia ir mechaniškasis priemaišų procesas. Priemaišų – ligatūros reikia, kad Neo-Lituanijos pagrindas, labai aukštos probos idėjininkai – tautininkai, romantininkai – nesusidėvėtų, gyvenimo zulinami iš visų pusių. Gera ir tikslu esti, kai brangusis pagrindinis metalas ryte praryja, asimiliuoja paprastąjį; ir deja, kai tos ligatūros ima darytis per virš: tokio lydinio nė sidabru nebegalima vadinti, nors jis, kaip ir pirma, tebėra baltas. Iš tokio lydinio nukaltasis vienybės ir ištikimybės žiedas ar kuris kitas naudos ar dabos daiktas ima tepti; jis tenka dažnai šveisti šiokiomis ar tokiomis rūgštimis, kurios ir patį daiktą pagaliau suėda. Ir kol dar nesuėstas, toks daikto blizgis esti dirbtinis, ne iš savęs, kurs tamsėja čia pat bešveičiant.

Neo-Lituanai! Tą visuomeninį ir politinį lydinį, tą bendrovėje išauklėtą tautos dalį, mes esame pasiryžę įduoti į rankas tautiškajai valdžiai, kad ji nusikaltų iš jo įrankį lietuvių tautos gerovei ir laimei. Tad ne vis tasia, ar tas lydinys buvo 56 ar 40, ar tik 12 probos auksas; jis iš viršaus lygiai tepablizga, viduje gi esti visai bevertis. Iš aukštosios probos mūsų lydinio tautiškoji mūsų valdžia ar tautiškoji mūsų visuomenė pasirinks sau sąmoningų švyturių – keliarodžių, kad savo bėgyje ateitin ji kartais nepykštelėtų savo kakta į kietą uolą ir nesubyrėtų. Iš žemaprobio lydinio tepasidirbs virbalus pypkėms pasikrapštyti. Net degutuotai ašiai kaištį visuomenė dirbdinsis iš paprastos gelžies, o nedasidabrintą metalą visai paneigs. Reiškia, kai kam geriau būtų buvę nė nesisidabrinus Korporacijoje.

Tauta reikalinga vadų, grynų kaip krikštalas, pasišventusių iki paneigiant viską asmenišką, pasiryžusių, kaip tik lietuviai temoka, kaip mus vaizdinasi mūsų kaimynai svetimataučiai. Tokių tautos pirmeivių kas gi greičiau duos jai, jei ne tautinė šviesuolių organizacija? Turi duoti, jei nenori susikompromituoti savo visuomenės ir užsienio akyse. Juk kas gi begali būti baisesnio, kaip žadėti ir netesėti?

Bet tautos Tėvų ar tautos Motinų šimtai teduos keletą, patys gi lieka eiliniai, vis dėlto pozityvūs bet kurioje tautos pozicijoje darbininkai, švietėjai ir tvarkos bei rimties dabotojai; kaip bitelės avilyje koriams lipdyti, saldžiam medui nešti, motinos padedamiems kiaušeliams (idėjoms) perinti, iš jų išskylantiems vikšreliams auginti ir auklėti, kad jie paskui pakeistų savo auklėtojus lygiai darbščiame ir produktingame veikime.

Bus ir tranų mūsų Neo-Lituanijos avilyje. Ir jie reikalingi kuriam laikui: jie apvaiso naujomis idėjomis, nauja iniciatyva, palaiko neramią energiją. Bet kai jie tuo vienu tenkinas iš pradžių ir iki galo, kai tedirba tuo vienu savo organu – liežuviu, darbininkės bitelės turi juos, nieko nežiūrėdamos, pašalinti iš savo šeimos, kad veltui neėstų jų patiekiamo medučio ir neterštų oro, kuriuo Korporacija kvėpuoja. Avilyje tėra vietos darbininkėms bitelėms, savo bitino planų vykintojoms.

Džiaugiamės sukakties momentu. Argi? Neapsigaudinėkime.

Dabarties sako nesama – teesanti praeitis ir ateitis. Bet kuris akies mirksnys perpus esąs praeityje, perpus ateityje. Mūsų gyvenimas rieda nesustodamas; jo fiksuoti negalima, kaip negalima planetos įsivaizdinti esant kuriame orbitos punkte: ji kas mirktelėjimas po tūkstantį mylių nuo jo nutolsta. Ir mes, neo-lituanai, jau būsime peršokę švenčiamąją sukaktį ir galvatrūkčiais pasileidę toliau savo orbitoje aplink Lietuvos Valstybę, su ja drauge aplink bendrą žmoniją, o su visa žmonija aplink Visumos Priežastį, nuo Vydūno betariant. Sukakties džiaugsmas mūsų nefiksuoja vietoje: mes to džiaugsmo tolyn nešamės su savim ir privalome jo niekados nenustoti; džiaugsmo, kad atsiradome nebepriklausomoje valstybėje ir jaučiamės jau palaidomis rankomis; džiaugsmo, kad gausiai radome sau lygių; džiaugsmo, kad nekrinkame.

Draugai! Gyvenkime, daugėkime, žydėkime! O visa tai reiškia viena – dirbkime. Nebus veikimo – nebus gyvybės, nebus žiedų akiai verti, nei vaisių širdžiai paguosti. Neo-Lituanijos korporacija susidariusi yra ne tai vienai garbei savo nariams teikti, bet galimybei ir sąlygoms dirbti ir pasiekti rezultatų, kurie vieni narius ir jų kolektyvą tepagarbins, teišaukštis ir priešakin pastatys.

Arbeiten, arbeiten, arbeiten, mehr nichts![2] Šitaip vokiečiai yra nusistatę pagyti ir pakilti, šitaip tik ir mes tepakilsime, niekad nepamiršdami, kad ir Dievas mūsų prieglauda ir stiprybė.

PRANAS ANCEVIČIUS[1], SAVO GARBĖS ŽODŽIO LAUŽYTOJAS

Į galą rugsėjo mėnesio š. m. Nepriklausomosios Lietuvos administracija gavo tam tikrus neramios dvasios žmones kuriam laikui izoliuoti koncentraciniame Varnių lageryje[2]. Deja, tarp tų neramiųjų buvo ir keletas L. Universiteto studentų, vienas net mano klausytojas, humanitaras Pranas Ancevičius. Šiaulių „Kultūros"[3] žurnale jis rodės griežtu proletkulto sekėju ir tiek į tą

darbą įsivaręs, jog savo studijas beveik visai paneigė: paskaitas lankė ne visas, o kvotimų visai nelaikė. Fakulteto taryba gavo jį dėl to pabaidyti – šiais antrais jo studijų metais gausianti iš jo atimti ir tą pusę stipendijos, kurią jis gaudavo pirmais metais. Tvarkos dabotojų suimtas, Pranas Ancevičius dukart kreipės į mane, kad aš jį daboklėje aplankyčiau. Nuėjau ir patyriau didelį Pr. Ancevičiaus nusiminimą, kad jis, štai pasirengęs keturius kvotimus išlaikyti, izoliuotas Varniuose, gaus savo mokslus pertraukti ir, nieko neveikdamas lageryje, pagesti. Pagailo man to gabaus ir šiaip jau daugiau išsilavinusio neg kiti studento; pagailo ir vargingos gausingos jo šeimos (tėvai naujakuriai sklypininkai). Tad gerai išsiteiravęs, ar iš tikrųjų jam, galų gale bėdos prispirtam jaunam žmogui, parūpo mokslas; pasakiau dar pamokslą, pirma reikią mokslai išeiti, o politika bus laiko ir paskui užsiimti, paprašiau, kad visa tai jis patvirtintų aiškiu pasižadėjimu.

Studentas Pranas Ancevičius man davė garbės žodį, kad išleistas į užsienius, o ne izoliuotas Varniuose, beužsiims mokslo studijomis, berašys lietuvių literatūros istorijos ir kritikos raštus lietuviams ir svetimtaučiams.

Esu senas romantininkas idealistas. Man jauno žmogaus garbės žodis viską atsvėrė, ir aš paskutinėmis valandomis prieš išsiunčiant Pr. A. į Varnius, ėmiau bėgioti į vyriausybės atstovus, kad šį studentą sulaikytų.

Kauno miesto ir apskrities komendantas Kazimieras Skučas[4], pulkininkas leitenantas, išklausęs mano sumetimų, paklausė: „Tamsta juo pasitiki?" Atsakiau tvirtai, nėmaž nesvyruodamas: „Taip. Jis susiprato, prieš pradedant politikos darbą reiksią gauti rimto išsilavinimo. Tai jis man patvirtino garbės žodžiu. Kur jis paskui nukryps, už tai mes morališkai nebeatsakysime. Bet būsime atsakomi, neleidę jam mokslu surimtėti. Rimtai išmokslintas ir priešininkas pakenčiamesnis".

Pulk. K. Skučas pasirodė labai sumanus ir tikrai užjaučiąs jaunimą. „Dispozicija Pr. Ancevičių išvežti jau duota, bet aš ją sulaikysiu kuriam laikui, o Tamsta tuo tarpu greituoju parūpink vyriausybės sutikimą. Viskas pridera nuo mano viršininko, Krašto apsaugos ministerio pulkininko Daukanto"[5].

Nubėgęs į ministerį, aptikau dar didesnį jo palankumą jaunuomenei. Jis mielai sutiko patenkinti stud. Prano Ancevičiaus pasiryžimą imtis galų gale mokslo. Bet esąs susitaręs su Vidaus reikalų ministeriu nekliudyti kits kitam tvarkos darbe. Tad viskas pridera nuo jo.

Nubėgęs į Vid. reik. ministerį pulkininką Musteikį[6], radau jį skeptiškiau nusistačiusį. „Tamsta Ancevičium pasitiki? Aš manau, jį, kaip iš viso tos rūšies žmones, pasižadėjimo neišlaikysiant. Bet, jei Tamsta savo žodžiu laiduoji, aš gaunu pritarti". – „Iškilmingai laiduoju tą jauną žmogų nepasielgsiant prieš duotąjį garbės žodį". – „Gerai. Bet turiu dar atsiklausti Politinės policijos viršininko, ar jis neturi kurių rimtų sužinotų kliūčių". – „O kol Tamsta sužinosi, Ancevičių išsiųs". – „Tai bėk pats ir pranešk man p. Budrio[7] nuomonę".

Nubėgęs į Žvalgybos viršininką, radau jį dar skeptiškiau nusistačiusį: jis tuose dalykuose prityręs. „Principe aš ką gi galiu turėti prieš mokslą. Tegul Dievas padeda. Tik Ancevičius Tamstą užvils". – „Ne ir ne! Leiskite mano atsakymu". – „Gerai – Tamstos atsakymu".

Nubėgęs atgal į V. r. ministerį, paprašiau, kad jis telefonu ir tučtuojau praneštų p. komendantui savo sutikimą. Ačiū, tuoj patelefonavo.

Nubėgęs vėl į komendantą, benutvėriau jį išeinantį. Dar nebuvo vėlu: komendantas įsakė Pr. Ancevičių paleisti iš daboklės namo ruoštis į užsienius.

Paskutinį kartą nuėjęs į daboklę, aš visa tai nupasakojau savo proteguojamam Pr. Ancevičiui ir dar kartą pagrasiau:

– Dabar žiūrėk – Tu esi mano globoje, mano atsakymu. Neapvilk manęs – aš Tau parodžiau daug užuojautos. Man bus gėda ir nelaimė.

– Nebijok, neapvilsiu! – tvirtai atsakė studentas, dėkodamas už „die Skoraja pomošč"[8], kaip žydai sako.

Nebeištremiamas, bet su visomis legitimacijomis į užsienius mokytis Lietuvos Vyriausybės paleidžiamas, žinoma, su teise paskui grįžti ir kad ta pačia politika užsiimti, Pranas Ancevičius jau gelžkelio stotyje pagrasęs:

– Nu, dabar tai paminės mane Lietuvos valdžia!

Ir jis stačia galva puolė į revoliucinį Lietuvos Respublikai žalingą darbą: nelemtame revoliuciniame lietuvių emigrantų kongrese Rygoje[9] – sekretoriauja, lenkų globojamas ir lengvai į Vilniaus universitetą priimtas, leidžia dar nelemtesnį ir Lietuvos Respublikai žalingesnį socialdemokratų organą „Pirmyn"[10], pasirašydamas tikruoju jo redaktorium, visokeriopai afišuodamas savo solidarumą su Tauragės plėšikais[11] ir brutališkai koneveikdamas tuos Lietuvos administratorius, kurie tiek užuojautos jam parodė.

Jų ir mano, jo protektoriaus, atžvilgiu –

studentas Pranas Ancevičius pasirodė infamis, garbės žodžio laužytojas,

ir aš tai didžiausia širdgėla viešai paskelbiu.

Atsakyti Lietuvos Respublikai už visą Jos išnešlovinimą, panaudojus gerą mano vardą, apsiimu. Lai būna man, senam lengvatikiui, pelnyta pamoka, o tiems, kurie būdavo mano vardo reikalingi, paskelbimas:

daugiau aš savo vardą už ką dėti neberizikuosiu.

DŪŠININKAI IR BEDŪŠNINKAI

1. PRADŽIA

Ne ta viena duona minta žmogus, bet ir Dievo dvasia, kuri pasireiškia religijoje. Nes ir žmogaus asmenį sudaro ne tas vienas kūnas su visais savo reikalavimais, bet ir siela taip pat su daugeliu savo reikalavimų. Kai žmogui tiek tėra rūpesčio, kaip čia sočiau, riebiau paėdus pagėrus, tai visas jo protas, visa siela išvirsta pilvan. Kartais jis esti didelis kaip maišė; kai pilvazas eina, tau iš šalies rodos, lyg jis tiek ir teturi pareigų – savo pilvą nešioti.

Mums šiuo tarpu laikai negeriausi. Karas mus sunaikino, o atsigauti mums sunkoka – kelinti metai nepadera. Tai ir pilvazų kaime retoka. Tačiau ir be jų gana yra ūkininkų ir miestelėnų, kuriems pilvas – dievas jų, nors ir ne pernelyg išsvėręs pilvas.

Tai materialistai, medžiagos garbintojai ir uolūs jai tarnautojai, žmonės bedvasiai. Už pilvazus jie nė kiek negeresni.

Šitos rūšies žmonės gali būti labai gudrūs ir sukti. Jie labai geri „advokatai" provininkai; nukalba bet ką, lengvai juodą išbaltina. Ir vis dėlto jie bedvasiai, nes tas vienas, kad ir suktas, kad ir gerokai išmankštintas, protas žmogaus sielos nesudaro. Visą žmogaus sielą sudaro jo sąžinė, nuovoka, visi pasielgimai ar geidimai. Žmogaus siela, žiūrėk, bus dėl to net šakotesnė už kūną, daugiau turinti reikalavimų, kurių nepatenkinęs taip ir lieki bedvasis ar tik pusdvasis; ar šiaip ar taip, nepilnas žmogus.

Žmonės pravardžiuoja tokius savo kaimynus „bedūšninkais". Tai itin tikslus praminimas. Dūšininkas tai toks, kurs savo dūšią gano, kaip arklininkas – kurs arklius gano. O ganyti juk reiškia neleisti į žalą, kad iš to nebūtų nuostolių. Kas savęs negano – žūva; neganomas kūnas pagenda, suserga ir miršta; neganoma siela taip pat genda ir žlugina nemirtingą vėlę.

Religija padeda save ganyti begyvenant, kad Dievui nuneštume nesužalotą vėlę; siūlo visokių religinių priemonių, bet dar labiau ir nuolat šaukia: budėkime, broliai, budėkime, kad išsisaugotume visų nedoro gyvenimo pinklių ir nesusižalotume! Ir labai neišmintingas esti tas, kurs mano religija teganantі vėlę, ir tiems, kurie nejaučia tos vėlės nemirtingumo, religija esanti nebereikalinga.

Didžiausis apsirikimas! Juk sveikame kūne sveika siela ir antraip: pagedusi siela susargina kūną. Bepročiai juk ligoniai, pasiutėliai taip pat, bevaliai atsilaikyti pagundoms taip pat. Tai ir esti taip: neesi dūšininkas, praradai sąžinę, nebeturi sveikos nuovokos, tvirtos valios, tai ir su visu storu pilvu nelaiku nudardėsi ten, kur žmogus nebeturi žmogaus vardo ir jo garbės. Būsi nenaudis ir net kenksmingas kitiems.

Taip kaimiečiai, taip miestelėnai pasidžiaugia tais savo kaimynais ar iš tos vietos kilusiais, kuriems pavyko plačiau prasigyventi ar pragarsėti. Pagiria jų turtą, jų gabumus. Tačiau nėra didesnio pagyrimo, kai pasako: *Tai, bra, žmogus*! Turto kartais kiti pavydi, garsas dažnai esti tuščias. Tikrąją žmogaus vertybę tesudaro vertinga jo dūšia, siela. Jos gerumų niekas nepavydi.

Juk nepavydime mūsų karaliūnui Kazimierui, kad jis tapo šventas. Kai žmogus savo artimą gali žmogum pavadinti, tai jis tai tardamas savo širdyje tejaučia vieną gerumą. Tai aiškiai matai. Patenkintas, patraukia nosim, nuryja seilę, nušvinta veidu, ir pats, gerą žmogų paminėjęs, darosi toks geras, lyg ano paminėtojo gerumų paragavęs.

Per ilgą gyvenimą teko matyti visokių bedūšninkų, o neteko matyti nė vieno, kurs būtų žeminęs tikrą dūšininką. Žemina turtininką, žemina šlovininką; dūšininką bent nutyli, jei nepagiria. Manau, vienas velnias tegalėtų pavydėti dūšininkui to, kad jis pilnas žmogus čia jau žemėje ir būsimasis lygiai garbingas dangaus paveldėtojas.

Suprantate, čia kalbama ne apie žmogų davatką, itin dievotą: tai dar nepadaro žmogaus dūšininko. Kalbama apie tuos lygaus lygaus būdo, tokius pat kaip ir mes, nėmaž neišdidusius kaimynus, kurių niekas niekur neiškėlė, niekur nerinko, o visi vienodai jaučia juos esant geresnius už kitus; į juos eina pasitartų, juos kviečias kurio ginčo išspręstų; su jais mums, jaučiame, esti labai gera pabūti ir pasišnekėti, jiems išeinant, pati galva linksta rankelėn ar veidan pabučiuoti. Ir pabučiavus taip gera, lyg palietus lūpomis relikvijas.

Mums yra kaimo galvų, kaimo liežuvių, kaimo kumščių; šių net per daug. Dairykimės, ar yra kaimo sąžinių: jie mus teišganys, ne anieji, kaip penki dūšininkai, jei būtų jų atsiradę, būtų Sodomą išgelbėję[1]. Apvaizda dairosi šitokių, ir deja tam kraštui, tai tautai, kur dūšininkų nėra arba jų reta!

2. RELIGIJA[2]

Pasaulyje yra nemaža religijų. Vienas yra susidarę patys žmonės, kitiems pats Dievas yra apreiškęs pamatus, ant kurių jau patys tautų galvočiai pasistatė religijos rūmą. Religija, kaip ir šiaip jau įstatymai, susidarinėja labai ilgai, šimtais ir tūkstančiais metų. Paskui kas vienas ar daugiau visa tai sutraukia į vieną gerai sugalvotą pynę, kuri ir nebepasileidžia. Didžiosios religijos labai pastovios (nuo jų teatkrenta padžiūvusios šakos šakelės) ir

sudaro pirmąją pradžią tautų ir jų valstybių pastovumo. Religija pasiremia žmonės, susidarydami ir valdomuosius bei baudžiamuosius įstatymus, nes religija tai šimtų ir tūkstančių metų patyrimas, o ne tų išmislas, kurie paskui ją skelbia. Religija yra savo laiko mokslų enciklopedija (taip vadinasi trumpai suglaustas visokių mokslų rinkinys): teologijos, psichologijos, istorijos, astronomijos, geografijos, medicinos, meteorologijos ir kitų kitokių. Visa tai dalykai pašaliniai, kai kada teminimi ir tereikalingi; pagrindiniai gi dalykai, visuotinieji, esti laikomi šventais ir privalomais. Jaunosios kartos ilgai mokosi religijos iš senųjų kartų, kol viską sužino, kol išmoksta vertinti apreiškimus ar amžių patyrimus. Daug amžių ir daug kartų riša religija, tai argi nemiela būti gerai įvertintos religijos nariu? Taip verta, kad dūšininkas žmogus greičiau viso savo didelio turto išsižadės, greičiau visą savo kraują ištekins, galvą padės, o savo tėvų religijos nepames, į kitą nepakeis. Neišmintinga būtų tuos tvirtavalius žmones pavadinti peikiamuoju fanatiko žodžiu: jie tebuvo sau žmonės, turėję savo sielai stiprinti brangenybių ir šventenybių. Bėgdami nuo persekiotojų, jie drąsiai atsidūrė krašte pasaulio, ten užkariavo naujas žemes, sukūrė naujas, visiškai naujais laisvės pagrindais valstybes. Vadinas, religija jiems buvo jų charakterio uola ir mėgintuvas.

Religija grūdo sielas, silpnas moteris, net mažus vaikus darė stebėtinais valios milžinais, herojais, įėjusiais į šventas legendas. Kilniausia, žmoniškiausia ir tiksliausia, nes dieviška religija – krikščionių. Tūkstančių metų žydų Mozės religiją papildė naujojo sandoro su žmonėmis sudarytojas Kristus Jėzus. Jo mokslo knygos – Evangelija – viso pasaulio knygos. Tai raktas pažinti visai dabartinei pasaulio civilizacijai. Juk krikščionybės pamatais išaugo Europos kultūra ir persimetė į kitas dalis svieto. Visa, kas dabar mumyse gražu ir švelnu, žmoniška ir teisinga, taiku ir ramu, tai vis iš krikščionybės paveldėta. Jokia bedievybė nepasakys – tai neteisybė, nes tai teisybė. Tai visa tavo siela, krikščionie, dalimi ir nekrikščionie. Savo krikščioniškumo išsiginti būtų lygu gėlei, išsižadančiai savo stiebo ir dirvos, iš kur išaugo.

Ir kas beliks tau tavo sieloje, kai visa, kas krikščioniška, atmesi? Nieko. Liksi tikras bedūšninkas, be jokio pagrindo toliau plėtoti savo asmenybę. Aš visai netikiu, kad pasaulyje būtų bedievių: dievybė vis glūdės kuriame giliajame jo sielos kampelyje. Bet vis daugiau randas žmonių be religijos, „laisvų nuo prietarų", jie sakos. Tai žmonijos ir valstybių nelaimė. Iš tų susiaurėjusiomis dūšiomis ar visai bedūšninkų žmonių kyla patys neramieji gaivalai, kuriems niekas nebebrangu. Sugriuvus jų praeičiai, dar lengviau griūva dabartis, ir jiems lygiai ramu būtų ir nieko negailėtų, kad ir visas pasaulis su visa amžių kultūra sugriūtų. Tai patvirtina jų padaromos revoliucijos, netvarka, kurią atitaisyti begali ilgiausi laikotarpiai.

Kurie piliečiai nebesivaržo religijos įstatymais, tais nebepasikliausi. Mūsų krašte kaimiečiai prieš 50 metų su pasigėrėjimu kartodavo šį atsitikimą. Kromelninkas žydelis gauna ūmai ir sparčiai iškeliauti iš to kaimo. Kam paliks pagloboti savo lagaminėlį? Ūkininkas sako: „Gi mano bernui". Žydas klausia: „Ar jis poterius kalba?" Ūkininkas: „Tai dar tebekalba". Žydas drąsiai įneša savo pakį bernui į klėtelę. Dabar pasitaiko ir rožančių kalbant svetimuose dobiluose arklys ganytis, anot a. a. J. Kubiliaus[3]. Vis dėlto tai rečiau neg vagišavimas susilpnėjus sąžinei, kurią pirmiau stiprino religija.

Esti žmonių ne taip karštai dievotų, kurie vis dėlto tebegerbia savo religiją. Yra ir visai nedievotų, kurie tebesupranta, kiek jiems reiškė auklėjant ir tebereiškia dirbant religija, – ir šie jos dėsniais tebegrindžia visą savo etiką (dorą). Ir kas gera juose esti pasilikę, iš religijos pasilikę. Jie dūšininkai, tebesą su dūšia. O kokie baisūs bedūšninkai tie jaunikliai, kurie nieko, kas sena, mokslu nesutvirtina, kurie tuo tariamuoju savo mokslu viską susigriauna? Ar aš galėčiau savo „kromelį" patikėti tam jaunuoliui, kurs nedėlios rytą per atostogas, riebų snukį tebesilaižydamas po pusryčių, tyčiojas iš savo tėvelio motinėlės, kurie su rožančiais ir knygelėmis ruošias į bažnyčią važiuoti? Pasakojama tokių atsitikimų. Katras čia bus pilnesnis tą dieną: religija atsigavęs ar niekuo neatsigavęs, dar neigimu tuščia pasidaręs?

Deja, svetimi vėjai bus iš jo išpūtę dūšią – sielą, bus jis likęs tuščias, o iš tuščio nieko nebepripilsi nei savo vėlei, nei visuomenei, kur sukalosis, nei valstybei, kurios lėšomis gyvens, dirbdamas jai sužaloti, o ne gaivinti.

Aršiausi bedieviai tuščiaviduriai patys paskui pritiria, kad be religijos negalima esą dorai išauklėti jaunimo ir savo vaikus paveda toms mokykloms, kurios tiki ir savo tikėjimą praktikuoja. Susipras ir tie jaunikliai – bedūšninkai, tik daugeliui bus jau per vėlu: tuštuma nebepalopoma, nėra ant ko lopui laikytis.

Oi, branginkime savo religiją, jei norime gyvenime pastovumo, ramybės, na, jei norite, ir laisvės. Tuštumu laisvė pagrįsta – anarchija.

3. BAŽNYČIA

Jau vienas maldos namo rūmas daug reiškia žmonių sielai. Jis daug daug didesnis už paprastas trobas, nes čia šimtą kartų daugiau sueina žmonių neg viena šeimyna į savo būstą. Jis ir šimtą kartų gražesnis už kitus trobesius. Tautos dvasios neišmanėlis tepasakys, lietuvių bažnyčios nesuderintos su paprastąja kaimiečių žmonių būkle. Iš tolo matai krūvelę pilkučių menkučių medinių trobelių, o viduryje jų didžiausį mūrinį kalną, į kurį, rodos, visas miestelis pareitų. Nėsą proporcijos, tai nėsą nė gražumo. Taip būtų, jei lietuvių katalikų bažnyčios tereikštų išorinę lietuvių kaimiečių kultūrą: jiems pakaktų šiaudais klotos šventyklos, kartais gal tik vienos pastogės ant stulpų, kaip Afrikos juodukams. Bet kad lietuvių išvidinė kultūra yra šimtą kartų didesnė už išorinę, o bažnyčia pirmon galvon reiškia tos gminos sielą, ne kūną, tai visiškai tinkamos lietuvių katalikų kaimui yra aukštos, labai aukštais bokštais mūro bažnyčios. Savo sielai pareikšti bažnyčios įtaisymu Lietuvos katalikų kaimas deda visas pastangas; daugiau gal nė nebetesėtų išdėti; bet dar nė viena nenusigėrusi apylinkė nesuskurdo turtais, besistatydama aukštas mūrines šventyklas. Mūsų kaimas tesėdavo ir valstybei iki paskutinio skatiko atsiteisti, ir bažnyčią pasistatyti, na, dar ir alučio pagerti ir linksmai pasidainuoti. Kaip dabar yra, nežinau.

Tas vienas bažnyčios rūmas savo architektūra (statymo būdu) bei turtingu vidaus išpuošimu gausiai atsilygina lėšų tam tikslui dėjėjams. Lietuvoje kariavę vokiečiai yra parašę, visa čia esą pilka („grau"): pilki laukai, pilkos trobos, pilki žmonių rūbai ir net veidai. Vokiečiams buvę nuobodu šitame pilkume ir tik miestelių bažnyčių vaizdu teatsigaudavę. Pasisakykime toliau patys: ir mūsų būstynių viduje – grau, pilka, jei nebe juoda, kaip seniau būdavo dūmynėse. Ir lietuvio siela, katalikų religijos aukštai iškultūrinta, dangiškais vaizdais įsvajodinta, ilgėjas skaistumo, margumo – visa to, kas nebepilka, nebetamsu, nebešiukšlina, nebedulkėta, kas auksu sidabru ir deimantais tviska, kaip jo pasakos sako.

Ir lietuvio kataliko siela šventadienį pagyvena šventoje pasakoje, lyg rojaus pakraštėlyje. Išmislingos statulos, paveikslai sienose, paveikslai lubose, karbatkiniai altoriai, auksu ir šilkais siūtos vėliavos ir kunigų rūbai, daug šviesos visokiuose žibintuose, graži vargonų muzika, sutartinis giedojimas gražių himnų, varpelių tilindžiavimas, linksmai iškilmingos procesijos, būgnų dundėjimas, varpų gaudesys, kartais net šiurpulingas tikrosios patrankos šūvis ar tik paprasto šautuvo, bet per tuščią bačką. Begalės įmonių pamaldoms paįvairinti. Argi Dievui visa to reikia? Jis juk tegarbinamas dvasioje ir tiesoje. Taip. Bet kad žmogaus siela išsidirbtų ir įgytų galios kilti į aukštybių beribes, reikia ji svajodinti. Per visą savo amžių arkliui į uodegą težiūrėjęs, lietuviai sako, neįžvelgsi, kas yra virš medžiagos, virš padarytųjų pasaulio daiktų. Dvasia irgi kultūrintina kaip ir kūnas, o iškultūrinta dar daugiau reikalinga tam tikro maisto jai gaivinti.

Šventykla su visu katalikiškuoju iškilmingumu ir įvairumu kaip tik reikalinga ir tiksli yra sielai brendinti, kaip rasa ir šviesa pumpurui, kad lapais sužaliuotų. Aš tuo tarpu nekalbu, kas ir kaip čia daroma bažnyčios tarnų kunigų. Šiuo tarpu man svarbu pažymėti, jog bet kuris žmogus, pabuvęs bažnyčioje sau vienas, o dar labiau minioje, išeina patenkintas, nurimęs, įdvasiškintas, kiek tiek nuo žemės pakilęs. Ir toks turėtų į nieką daugiau nebesidairydamas grįžti namo; taip sakant, burnoje parsivežti šventumo ir dailės skonies, kaip alkoholikas kerpantį skystį pirma

palaiko burnoje, kol nuryja. Taip dūšininkas brendina katalikiškai kultūrinamąją savo sielą, taip jis atsilygina sau už kišenės nuostolius. Taip jau yra susidariusi tautinė lietuvių dvasia – dūšia, kad bažnyčia jai yra pirmos rūšies reikalas, kaip duona kūnui.

Kad lietuvis iš tokių švelnybių lengva širdimi ir ūmai nugrimzta į pragarinį karčemos chaosą, tai visai nereiškia, kad bažnyčia jam ir iš viso nebuvo reikalinga, kad jis būtų lygiai patenkintas buvęs, jei stačiai būtų patekęs karčemon ir čia per visą pamaldų laiką su kitais girtais prašūkavęs. Esti ir tokių. Bet koks skirtumas tarp šių ir tų sugrįžus! Karčemos šiurkštumai nepabaigia užgesyti įžiebtų bažnyčios švelnybių; šieji atgyja dalimi, išėjus iš karčemos negirtam, ar net antrą dieną, prasiblaivius girtam. Bažnyčią su karčema suderiname tik dėl to, kad dar neesame pakankamai kultūringi. Ar ne taip daro „kultūringieji" barbarai miestelėnai, kai švelniausios simfonijos didžiausiu pagavimu išklausę, tokiu pat „pagavimu" sukelia džiaugsmo trukšmą katučių plojimu ir bestiališku kaukimu „bravo" „bis". Arba kai po kilniausio dramatinio vaidinimo jau pusiaunaktį eina kur į paleistuvystės urvą, kur pats oras pritvinkęs gyvenimo pūvenų. Ar tai nelygu aniem dviem etapam: bažnyčia – karčema? Miestelėnai daug dažniau esti bedūšninkai neg mažiau apgedę kaimiečiai; o miestelėnų kultūra dažnai esti tik nudažytos mergaičių lūpos ir jų sijonėliai aukščiau kelių. Kas arčiau gamtos gražybių ir jos paprastumo, tas lengviau išlaiko ir dūšios nekaltumą.

Gaila ir tų bedūšninkų, kurie tyčia išsižada tos sielai kultūrinti, jai romantinti priemonės – dalyvavimo minios pamaldose viduje bažnyčios ir smūkso kur pazomatėje šventoriuje ar rangosi lovoje namie likę. Jie dedasi išmintingesniais už tuos, kurie į bažnyčią skuba pluša, kultūringojo jausmo traukiami; o jie kvaili ir netikę, nes jokia priemone savęs nedailina ir gera valia barbarėja.

Liūdnas reginys, kai atostogų mokyta jaunuomenė lieka namie nebent pusmergių glamžyti ar ko tam lygu, o ne gerti tautos dvasios bažnyčioje...

KATALIKŲ BAŽNYČIA IR PARTIJOS

Iš aukštai autoritetingų šaltinių teko mums patirti, kaip Katalikų Bažnyčia iš tikrųjų žiūri į politikos partijų katalikiškumą.

1. Katalikų Bažnyčia ne tik nereikalauja, kad būtų katalikiška politikos partija, dar ji priešinga, kad bet kuri politikos partija savintųsi katalikiškos partijos vardą.

2. Katalikų Bažnyčia nori, kad ir politinėse partijose būtų katalikų, kurie religinės laisvės teises ir dėsnius gintų taip pačioje partijoje, taip ir parlamente. Juo daugiau į politinę partiją dedasi tikrų katalikų, paslankių savo įtaka kitiems užstoti religinės laisvės reikalus, o ne vienus asmeninius savo nusistatymus ginti, juo visa ta partija Katalikų Bažnyčiai vertingesnė.

Tad Katalikų Bažnyčia partijas vertina ne jų programomis, bet kiek jos faktinai, be savo partinių tikslų, palaiko, gina religinės laisvės dėsnius.

Taip dalykams stovint, Tautininkų partija, nors ji yra susidariusi ne konfesiniais tikslais, Katalikų Bažnyčios yra laiminama, ne neigiama už tai, kad, paėmus į savo rankas valstybės vairą, faktais parodė savo naudingumą Katalikų Bažnyčiai: ji išlygino santykius tarp pačių piliečių ir su Apaštališkuoju Sostu ilgam susiderėjo, kaip ir kuo garantuojamos religinės laisvės. O kitos partijos ar jos pasyviai būtų laikiusios K. Bažnyčios atžvilgiu, ar tik žadėjusios ateityje aktingai ją palaikyti, nėra geresnės už partiją, faktinai jau palaikančią Bažnyčią, ir jokių katalikiškumo privilegijų sau reikalauti negali ir tuo viešai afišuotis neprivalo.

PROF. AUGUSTINO VOLDEMARO CHARAKTERISTIKAI

Viena kita mūsų visuomenės grupė, siekdama politikos atomainų, tariamuosius esamosios politikos negerumus mėgsta sukrauti vieno kito žymesniojo asmens kukšteron. Girdi, kad ne šis ar tas asmuo, tai viskas pasaulyje eitų kaip patepta. Dau-

giausia iš jos kliūva mūsų ministeriui pirmininkui ir užsienių reikalų ministeriui[1]. Girdi, kad jis sugebėtų vesti užsienių politiką, kad turėtų liniją, t. ir t., t. ir t.

Prof. Voldemaras moka susirasti priešininkų. Tai tiesa. Bet kad nemokėtų kurio pasiimto darbo dirbti, to niekas, arčiau tą darbą pažinęs, nepasako. Nesusilaikau viešai nepakartojęs vieno liudijimo, pareikšto man privačiu laišku.

„Europoj dabar mums atmosfera kiek praskaidrėjo. Voldemaras tikrai mokėjo Lietuvą padaryti internacionaliniu „eksponatu", į kurį visi sužiuro. Keletą dienų pabuvęs drauge su juo Genevoj ir Paryžiuj, sugebėjau įvertinti, kokią milžinišką pajėgą mes turime tame mažo ūgio žmoguje. Jis atsimainė, palyginus su 1919–20 metais, labai geron pusėn. Visuose pasikalbėjimuose su Briandu, Poincaré, Doumergue'u[2], kurių buvau liudininkas, jis pasirodė didelio takto, atsargumo ir drauge tvirtumo vyru. Visur jis mokėjo rasti jam reikalingą žodį ir duoti savo mintims retos precizijos. Mes neturime nė vieno Lietuvoj žmogaus, kuris galėtų tokioj aukštumoj atsistoti pasaulio politikoj. Jeigu aš būčiau didžiausias p. Voldemaro neprietelius, aš turėčiau pasakyti tą patį, nes net didžiausias neprietelius nėra laisvas nuo teisybės. Nė vienas žmogus nėra be ydų; jeigu būtų kitaip, Dievui nebūtų prasmės egzistuoti. (? – *J. T.*). Mūsų padėty, mūsų kovų sunkenybėse p. Voldemaras yra retas Lietuvos žmogus, kurį turėtume visi, kam rūpi Lietuvos reikalai, ne stelbti, bet remti ir lengvinti jam naštą. Aš kalbu, žinoma, užsienių politikos atžvilgiu, bet juk užsienių padėjimas šiandien dominuoja visus mūsų uždavinius. Kas išveš tą vežimą?

Aš pažįstu daug žmonių, bet aš nematau nė vieno, kurs pas mus tesėtų. Kritikuoti, šūkauti ir demagogiškai manifestuoti patriotizmą – daug atsiras su slapyvardžiais, bet realingai, planingai veikti ir nuveikti tame pasaulinių intrigų labirinte retas tesugebės. P. Voldemaras parodė daug to sugebėjimo, kurio niekas kitas neparodė. Tebūnie tat laimingi ateinantieji metai – pesimizmui nereikia pasiduoti, nes jis visada buvo pikčiausias mūsų priešininkas tiek šeimynos, tiek valstybės kūryboje".

Kai mes pasidžiaugiame faktu, dera šalia to pasidžiaugti ir to fakto darytoju.

PRISIKĖLIMO BAŽNYČIOS STATYMAS NEATIDEDAMAS!

J. K. straipsnis „Lietuvio" 13 Nr.[1] verčia mane pakartoti kai kurias žinias, pirmiau man rodės visai nebeginčijamas. Būtent gražusis Kauno priemiestis Žaliakalnis Amerikos greitumu virto didžiuliu miestu; didžiuliu gyventojais (vienų katalikų daugiau ne 9000), dar didesniu apsėstuoju plotu (iki 4 kilometrų ilgio). Mūsų akyse susidaręs miestas ėmė nerimti, ėmė reikšti visokius neaptvarkytus savo reikalus: tai gatvių reikia, tai šviesos reikia, tai aukštesniosios mokyklos reikia. Kauno miesto tėvams padidėjo rūpesčių; jie pasižymi ir per savo posėdžius svarsto tuos naujus išsiplėtusio Kauno reikalus. Žaliakalnis bus taip pat sutvarkytas, kaip ir vidurmiestis; net gal gražiau, nes čia erdvu ir laisva. Vandentiekis ir elektros tramvajus Žaliakalnio augimą ir gerėjimą dar pagreitins.

Ir Kauno Metropolijos Kurijai teko pakelti dalis tų rūpesčių. Milžiniška, kaip Italijoje ištisa vyskupija, dvidešimt penkių tūkstančių Švč. Trejybės parapija ėmė savaime sutrūkti: skiriasi užnerio Vilijampolė su gretimaisiais jai kaimais, jau atsiskyrė Žaliakalnis*[2]. Kai Vilijampolė tebėra ruošimosi stadijoje, Žaliakalnis jau veikia, turėdamas savo plecių bažnyčiai ir provizorinę pastogę pavidale kaimiečio gryčios (Aukštaičių g. Nr. 2 ir Ukmergės plento kampe). Šimtui žmonių trobelė – ne devyniems tūkstančiams tikinčiųjų šventykla; jiems tenka keli kilometrai pėsčiauti nuo kalno į vidurmiestį ir vėl lipti į troškio kalną. Tas vienas nepatogumas verste verčia žaliakalniečius pasistatyti tinkamo didumo namą visiems katalikų religijos reikalams. O tų reikalų daug; kas to nežino: katalikams šventnamis – ne oficialumas, galįs stovėti kur galūlaukėje, uždaras per šešias dienas. Aplink katalikų šventnamį gyvenimas verda nuo ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro.

---

*Liaukimės vadinę: Žalias Kalnas, Vilijampolės Slabada ar tiesiog – Slabada. Tai absurdai. Turime Raudondvarį, Linksmakalnį, tai reikia sakyti ir Žaliakalnis. O Vilijampolę vadinti Slabada tokie pat niekai, kaip Kybartus – Posadu, o Kauną tiesiog – Miestu.

Kadgi tiek tebūtų reikalo – tarnauti susirenkantiems; tam gana būdavo ir požemių (katakombų). Šiandien šventnamis – viešoji įstaiga, kaip mokykla, ministerija, parlamentas, net tiltas per upę. Iš jo reikalaujama, kad būtų kilnus, kad bet kam imponuotų, o ne kai ką tik tenkintų; kad atsiradęs kurioje miesto dalyje švieste nušviestų visą ją, kad dominuotų visai jai, sudarytų su ja harmoningą grazną, pilnai tenkintų kultūringų miestelėnų estetiką. Statant viešnamį ima kištis miesto tėvai, dailininkai, architektoriai ir statyti tokių griežtų reikalavimų, lyg jie būtų kokie diktatoriai. Ir pakankamai įtikina – tai jų esant teisė ir net prievolė.

Naujos šventyklos atsiradimas didžiuliame mieste, juoba valstybės centre, savaime pasidaro objektu bendro susirūpinimo viso miesto, net visos valstybės, kaip ir šiame atsitikime: Prisikėlimo bažnyčia Žaliakalnyje[3] ne tų vienų dabartinių trobelninkų naujakurių dalykas ir ne tos tik jų kartos, bet visos Lietuvos, kad nereiktų akimis žibinti Europai, kuri čia pat. Kultūringas pilietis jaučias ir būsimoms kartoms atsakomas: kaip mus jie įvertins. Ir štai miesto tėvai, paneigę turimąjį plecių lomoje, skiria kitą vietą pačiame kalne, kad šventykla kaip paverta matytųsi visam Kaunui. Architektorių inžinierių korporacija padeda konkurso sąlygas sudaryti, Respublikos Vyriausybės žmonės pažada šiokių ar tokių lengvatų, susipratę piliečiai jau gera valia neša tam reikalui gausių aukų.

Kiti entuziastingai pritaria, matydami čia galimybės dešimteriopai, gal net šimteriopai pigesniu būdu pareikšti krikščioniškai patriotišką savo nuotaiką: tą Kauno bažnyčią padaryti visų Lietuvos katalikų Votiv-Kirche, įžadų bažnyčia, padėkoti Aukščiausiam už Lietuvos Nepriklausomybę, politinį savo prisikėlimą simbolinti Kristaus Prisikėlimu, o jos rūsyse padėti bent kuriuos ne kuriuos katalikus, tautinės ir politinės Lietuvos kūrėjus.

Visa tai sudarė Žaliakalnio Prisikėlimo bažnyčiai jau labai daug moralinių ir materialinių resursų, ir ta bažnyčia, turinti didžiausių religinių, tautinių ir valstybinių uždavinių, šioje lyg sostinės dalyje atsiras. Tam yra Arkivyskupijos Kurija, tam yra gabus, atsidėjęs, tiesiog pasišventęs, tyčia jos parinktas klebonas – statytojas kun. –

Kapočius[4], tam plačios visuomenės rinktas Vykdomasis komitetas, kurio nariu ir aš turiu garbės ir tautinės satisfakcijos būti. Taigi šiandien jau per vėlu, o ir iš viso nebedera viešai ir privačiai kalbėti, statyti ar dar nestatyti Prisikėlimo bažnyčia, Kaune ar Vilniuje etc. Ji – jau statoma, tai faktas, ir su juo tenka skaitytis.

Kitas klausimas, ar kergti su ta bažnyčia Lietuvos Nepriklausomybė. Man net dyvai aptikti toks klausimas. Nugi kergti, kur tik ir su kuo tik galima, bet tik su garbinga: Kaune, Vilniuje, Marijampolėje, net Svėdasuose, jei norite! Juk tai daroma visuomenės auklėjimo tikslu. Lai bus bažnyčia – paminklas, mokykla – paminklas, muziejus – paminklas, liaudies namas – paminklas. Lai iš visų kampų mums ir mūsų ainiams kalba: 1918 metais prasidėjo lietuvių tautai nauja gadynė – tauta įžengė į kultūringųjų šeimą, gavo brandos atestatą!..

Nebeverta visuomenė balamutyti: niekas iš jos nereikalaus milijonų pastatyti tokiam Nepriklausomybės paminklui, koks būtų vertas Lietuvos. Dievnamis, nors daug kuklesnis, visados bus vertas simbolizuoti tautos nuotykį. Jis stojas savaime; savaime išsilaikys naujos didžiulės parapijos lėšomis; tomis pat lėšomis padoriai išlaikys ir mūsų didvyrių amžinojo atilsio vietą. O jei trečias ketvirtas Lietuvos pilietis išmes šiam prakilniam tikslui po litą, bendroje krašto ekonomijoje tai sudarys tokį menkniekį, dėl kurio neverta trukšmas kelti: tai niekam neužstos kelią, tai nenurungs kitų didžių sumanymų. Neturtis litą, turtingasis tūkstantį išdėjęs Prisikėlimo bažnyčiai – paminklui, doriškai ir patriotiškai dešimteriopai praturtės, ne sumenkės. Tai ne prabanga (luksus), apie netesėjimą kalbos nėra. Ir paminklo idėja nesusimonopolizuos. Tame pat Kaune gali atsirasti ir kita vieta, kuri kitiems labiau primins Nepriklausomybę ir bus malonesnė už bažnyčią. Mums, tikintiems katalikams, vargu bau kas bus maloniau už tautos renesanso simbolinimą – Kristaus Prisikėlimu.

Aš nė kiek neabejoju, jog tas, kurs miela širdžia bus davęs auką Prisikėlimo bažnyčiai, tokia pat miela širdžia duos auką ir mokyklai. Aš net manau, Tautos paminklui Žaliakalnyje išdygus, dar sparčiau ims dygti kitos tautinės ir valstybinės įstaigos. Žiūrėkime kritiškiau to reikalo ir nešaldykime kits kitam kilnaus entuziazmo.

PER SKAUSMUS Į GARBĘ

Ar aš džiaugiuos pereitu Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečiu? Neperdėdamas atsakau: net švenčiant to dešimtmečio sukaktį, gal ir nederėtų taip kalbėti, kad nereiktų tai pasakyti, džiaugsmą į patį galą nukeliant.

Sukakties datą vaizdinuosi dvilypę: viena dalimi ji apima dešimties metų praeitį, antra dalimi – daug ilgesnę ateitį. Dėl to ir mano šios dienos jausmas yra paskilęs.

Praeityje man tėra reikšminga ir pilna viliojančios prasmės pati 1918 m. vasario 16 d. data. Ji buvo man skaisti, kaip Laisvės Saulė, ir aš ją laukiamą kaip Sužadėtinė anuo laiku apgiedojau (žr. „Tiesiant kelią Lietuvos Nepriklausomybei")[1]. Deja, tada nepriklausomybės tebūta skaisčios vien mano paties svajonėje ir jos pasiilgime.

Nebepriklausoma Lietuvių valstybė man turėjo atsverti visą mūsų tautos pažeminimą lenkų glėbyje, visus nuostolius per vokiečių karą, visą pralietą mūsų kraują. Šimts žino kam ir už ką, o neatsvėrė. Per pirmąjį dešimtmetį ji nesukėlė manyje svaiginančio jausmo – tokio įsiskonėjimo, kurio nebeužmiršti per visą amžių. Pagalvodamas apie šią trumpą praeitį, aš dažnai jaučiuos lyg smėlio pažėbėjęs: nei nuryti, nei nusispjauti.

Mūsų Meilė, mūsų Svajonė, mūsų gyvybės Lopšys, – mūsų Vilnius sostinė paliko, kaip ir buvęs, priklausomas.

Pasiskelbę nebepriklausomi, mes vienų lenkų Bellonai[2] gavome pakloti daugiau galvų, neg buvome pakloję per visą Didįjį karą. Iki šiol mums baisu tai minėti; tikrojo vaizdo ir statistikos dar nėra mums davę nė patys karo raštai. Kodėl?

Nepriklausomi mes buvome kurį laiką pavergti bermontininkų ir bolševikų.

Desperatiškai besimuisdami, dar supančiotomis rankomis ir kojomis, mes nepasijutome, kaip patekome į dar žiauresnę nelaisvę savo gi pačių nebrendusių partijų ir gaišome ordinariškose peštynėse, nebe riterių kovose. Pasiskelbėme laisvi – tarp savęs peštis. Tuo aš lygiai tiek pat per visą tariamojo parlamentarizmo laiką džiaugiaus, kiek džiaugdavaus Kauno Gojaus barbarais,

kai jie panerių dausose, it Tarzanas tarp orangutangų, išsilavinę šaukiamuosius aparatus, mušdamies ir kaukdami, lakiodavo panemunėmis[3].

Mūsų parlamentininkų darbai dažnai darė gėdą lietuvių tautos vardui. O teisingumo atrofija turbūt amžinai bus mūsų dėmė...

Laisvės Žirgas mėtė nuo savęs mėginusius juo pajodinėti ir skaudžiai daužė jiems galvas.

Savaimingumo poezija, žmoniškumas pasikeitė nebaigiamais barniais.

Pereitas dešimtmetis skaudžiausiai mane apvogė: aš nebetekau gerbtinų Lietuvos Sūnų, mano meilės, mano džiaugsmo, mano laukimų. Vos Basanavičium bebuvo likę džiaugtis ir jam atiduoti visa, kas priderėjo daugeliui. Kitus dar nesupurvintus nuo mano akių uždengė neperregima partijų egoizmo lenta.

Pereitas dešimtmetis, kada iš anarchijos nebuvo galima nesusikruvinus išeiti, man rodos Dantės Skaistykla[4], kur teko mums raitytis iš svetimųjų glėbio, piktiems, seilėmis apsitaršiusiems paraudusiom akim, kad net skaisčiojo pasaulio nebesimatė; laisvintis ir iš išsižėrusios tautinės saviškių nuovokos.

Plaukai žilo, dantys puvo tame juodame gyvenimo dumble, kurį buvo sukėlęs karų ir revoliucijų chaosas ir pasibaigęs organizacijų ir asmeninių jausmų anarchija.

O betgi pradžioje ir gale šio dešimtmečio, 1918 II 16–1928, šviečia pirmojo dydžio vilties žvaigždė. Pirmoji buvo tik debesiais užsidengusi, o neužgesusi; likimo orbita padariusi dešimties metų kursą, ji vėl aušta rytiniu šviesuliu.

Ar nematot, kaip viskas dabar rimtėja ir giedrėja, šviečias ir gerėja? Keik nekeikęs rimtį, kad ji aršiau neg audrų chaosas pūdo būdą, peik nepeikęs dabartinę valstybės tvarką ir jos palaikytojus, – man visa tai – praviri vartai iš skaistyklos į dangų, pirmoji ir vienatinė paguoda ir atilsis po dešimties metų kankynių.

Per savo svajonės prizmą aš dabar tik imu įžiūrėti tikrosios nepriklausomybės aušrelę, kuri intensyviai skaidrėja. Bręsta lietuviškai savaiminga sąmonė, rimsta kaimas, jausdamas materialės savo būklės gerėjimą, ataušta furijos[5]; rimsta darbininkai, galų gale supratę, jog ramiuoju valstybingumu einant tiesiau yra

į gerovę neg viską griaunančios revoliucijos keliu; bedarbiams darbo ir uždarbio tegali duoti ramus gyvenimo plėtimasis, o revoliucija tetiekia bedarbių. Gražėja miestai, dirba universitetas, plinta švietimas. Jaunėja, sveiksta visas gyvenimas, kaip mirties nepakirstas ligonis. Dievaž, per šią sukaktį eisiu suktinio, ne kad gėręs būsiu, bet kad iš tikro bus linksma, vilčių kupina.

O iš užu puotos stalo aš norėčiau šūktelėti: Vyrai, Moters, klausykite, ką Jums pasakysiu! Teatsiverie Jums akys per šią sukaktį; išvyskite seną tiesą: lietuvių tauta, lietuvių visuomenė, Lietuvos valstybė tebeturi kaip ir turėjusi savo garbės vyrų, jei ne didžiavyrių! Mes juos tik apmurzinome. Šiandien nuplaukime juos užmiršimo vandeniu, patepkime juos būtinybės kremu, ir jie vėl bus mums skaistūs veidu ir siela. Ką jie darė, ar tai buvo ar tik rodės gera ir bloga, turėjo anomis gyvenimo sąlygomis taip, ne kitaip daryti; jei nebūt buvę taip padaryta, kaip jie yra padarę, nebūtume šitaip evoliucionavęsis. Juk tai tėra gera, kas geru baigiasi. Blogiau būt buvę, kad itin garbingai padirbėję, žavinančiai pradėję, viską būtume pabaigę murzinimu savo veikėjų.

Įsitikinkime dar kartą Dievą viską išmintingai darant ir tiksliai vedant į laimingą galą. Teesie Jamui garbė per amžius!

Rašau patyręs, mūsų visuomenės vis dėlto esama civilizuotos ir protingos, jei ji nebeatmeta paulinės išminties, kurią pirmiau bloškė šalin, ligūstai bepročiaudama: „Akis negali sakyti rankai: aš tavo tarnavimo nereikalinga; taip pat ir galva kojoms: man jūsų nereikia“[6]. Tai pareiškė dabartinis Darbo Federacijos[7] 136 organizacijų atstovų suvažiavimas.

Lietuvos krikščionių darbininkų luomas savo vado K. Ambrozaičio[8] žodžiais reiškė aukštai kultūringą nusistatymą – griežtai formuluotus savo reikalus derinti su visos tautos ir visos valstybės ištesėjimu, o kovoje dėl savo teisių nesitenkinti vienais materialiais sumetimais, bet vaduotis ir aukščiausiais doros, teisybės ir žmoniškumo pradais, kurius dieviškai yra pareiškęs pasauliui patsai Jėzus Kristus. Beklausant to, man švystelėjo didi tiesa: vienybių vienybė. Vienybė – galybė, bet ji neturi būti akla. Tvirtai susibūrę bet kurie profesininkai gali tapti didžiausiais

kitų skriaudėjais ir vergintojais. Socialistiškoji proletarų vienybė tik pakeičia roles: pirma buržujus jojo tavim, dabar tu, proletare bolševike, jok buržujum. Tai ne reforma ir ne žmonijos gerinimas. Visų žmonių moralė vertybė vienokia: tarp jų neturi būti nei jojikų, nei jojamų, nes, kai vienus pasodini ant kitų, gal skaudžiau nuskriaudi šiuos sodinamuosius, nes juos išvelki iš žmoniškumo.

Man pasirodė, lyg mūsų darbininkai būtų pasiėmę aukštą misiją ir kitas vienybes įmasinti į vieną didžią valstybinę vienybę, kur ramu, teisinga ir visiems lygiai sotu, o ne vieniems kuriems sufederuotiems.

Tokių faktų mūsų gyvenime ėmė daugėti ir gyvenimą daryti vis pakenčiamesniu. Ir darosi galimas dalykas, kad mūsų vaikams (gaila tik, kad aš jų neturiu...) jau tikrai užtekės nusiblaivinęs dangus. Jie ir nebesupras šio dešimtmečio kovų ir kančių[9] ir tik pečiais gąsčios: kuriam galui visa tai buvo daroma?

Įrašykime jiems: taip reikėjo – per skausmus į garbę eiti.

Na, tai ir valio Lietuva, laimėjimu pabaigusi vieną dešimtmetį savaimingo gyvenimo!

GIRTYBĖ IR ASMUO

Psalmių rašytojas yra pasakęs tokiuos žodžius, kad juos dėte dėk apsigėrusiam: *Turi akis, o nemato, turi ausis, o negirdi, turi kojas, o nepavaikščioja*[1]. Smarkieji nuodai, narkotikais vadinami, paralyžuoja nervus. Varšuvoje priešalkoholinėje parodoje kitkart esu matęs prof. Otto rodomą šunį. Jam buvo į lakalą per kurį laiką pilama degtinės, ir jis ėmė savo pasturgalio nebepavaldyti: abidvi paskutinės kojos buvo beviekės. Alkoholis vienas smarkiausių nuodų, jis labai ūmai veikia. Pirma ūmai ir smarkiai sukelia kvailai linksmą ūpą, kraują suvaro į galvą, į paodį, veidas paraudonuoja, išpila gausus prakaitas. Dešimčiai ar penkiolikai minučių praėjus, kraujas atslūgsta, nutraukdamas ir tą kraują, kuris turi visados būti paodyje; darosi šalta, nuotaika genda,

pradeda imti pyktis, noras ieškoti priekabų, viskas aplink nebepatinka ir erzina, norisi visiems pareikšti aukščiausią savo panieką, pažeminti kitą sudavimu per veidą, priminimu jam visų iki tol nutylimų jo netaurumų, jo ir jo giminės. Tai supykina. Antras gėręs atsimoka lygiai, kyla vaidai, didžiausias riksmas, muštynės, gausus kraujo liejimas, dažnai ir užmušimai negyvai.

Linkę nuodytis alkoholiu gobėjos to pirmojo, linksmojo momento. Atsigerti svaiginamųjų skysčių, degtinės, konjako, romo, vyno, alaus yra lygu – pasilinksminti, palermuoti. Matėme tačiau, kuo tas tariamasis pasilinksminimas pasibaigia; už trumpą pakelto ūpo laiką reikia užmokėti labai brangiai: žalų pridarymu, sveikata, sugaištu laiku, kartais ir gyvybe.

Kas to nežino? Visi gerai žino, o dėlto niekas nesiliauja. Kaip ilgi žmonių amžiai, žmonės dūkeno save narkotikais. Kūnas mėgia nejautrinamas. Ach, ir katės su didžiausiu noru laižo valerijono skystį ir paskui dūksta, beždžionės, drambliai mielai geria alkoholį ir žūna, laukiniai ar puslaukiniai žmonės ištisomis giminėmis nyksta nuo alkoholio; liekantieji tai mato, o nesiliauja. Kokia baisybė! Jokie įrodymai negelbsti; nei proto, nei sąžinės nepaveiksi. Vienas nusigėręs amatninkas, klebono baidomas pragaru, atrėžė: „Pripilk Alaušėlio ežerą sieros ir padek, o anoj pusėj pastatyk butelį – plauksiu..." Neilgai trukus vargšas nuplaukė, jei Dievas jo nepasigailėjo, į tikrąjį pragarą.

Kas pradėjo alkoholiu narkotintis, tam beveik nebėra vaistų. Alkoholikų ligoninėse jiems pasveikti skiriama po pusantrų metų laiko. Vadinas, kad ligonis turėtų laiko visas atsimainyti, visą alkoholio sugadintą kūną atnaujinti: pilvą, žarnas, inkstus, kepenas, smagenis, kad jau būtų atpratęs ir nebereikalautų erzinimo. O dėlto liko žmonėse prityrimo priežodis: „Kas gėrė ir nebegeria, gers; kas rūkė ir neberūko, rūkys. Tik kas mylėjo ir jau nebemyli, tai nebemylės". Vadinas, nei susitaikymas per ilgą laiką, nei amžius neišsekina žmogaus pajėgų narkotintis. Ir amžių baigiančiam seneliui vis dar patinka – erzintis ir kvailiuoti.

Kvailiavimas, proto netekimas labai negarbingas; jo gėda, reiktų su tuo slėptis nuo žmonių akių. O žiūrėk, ragavęs tyčia lenda visiems į akis su kvailais savo juokavimais, štukų darymais,

kitas su pragariškais keiksmais ir akiplėšiškumu, kitas tyčia eina į gatvę, į rinką, kur daugiausia žmonių, ir ten šoka, nors niekas negriežia, malonu skerėčiotis, ristynių kitus vadinti. Na, iš geros valios kvailiuoti, kaip jau senovės išminčius Seneka yra pasakęs[2]. Vadinas, žmogus gera valia susisirgina proto netekimo liga, kuri atima iš jo visą nuovoką, padorumo jausmą, visa tai, kas žmogų skiria nuo šiaip jau gyvulio. Kur tau: blogesnį už jį daro. Šv. Jonas Auksaburnis[3] sako, kad girtas kvailesnis esąs už patį asilą. „Argi ne kvaila gerti be natūralinio apetito, kai purtais, ir dvigubai trigubai tiek, kiek nori?" – priduria šv. Augustinas[4]. O Aristipas[5] gėdina: „Kuo gi čia taip giriatės, kad ir mulas taip padaro?"

Šv. Basilius[6] nusigėrusį vadina stabmeldžių dirbamu dievaičiu stabu: stabui pritaisomos rankos, kojos, akys, ausys, kurios jam visai netarnauja. Vadinas, geriąs gera valia išsižada pats savęs, visų savo kūno dalių, lyg jam jų visai nebereiktų. Tą savo klaidą jis veikiai pajunta, bet paskui ir vėl nebesisaugo. Tas pats šventas rašytojas stebisi, kad pavyzdžiai girto nebaido. Girdi, asilas, kai vieną kartą užėjęs ant ledo sudrimba, daugiau jo ant ledo nebeužvarysi, o girtuoklis, kiek kartų bloga sau pasidaręs, vis į tą pačią smuklę eina ir eina. Kai vergą šeimininkas ima mušti, vergas bėga, o tu nepasitrauki nuo vyno, kurs kas dieną daužo tau galvą.

Kadgi tik tiek būtų bloga. Linkę gerti ir kitus į tai, lyg kieno, turbūt paties velnio, pasamdyti traukia. Žiūrėk į stalą, kur vaišinas alkoholiu. Vienas gėręs, nė šeimininko nežiūrėdamas, tik dairos, kur tuščias stiklas – tuoj pila pilną pilniausią, dar gausiai praliedamas. Jei gert alkoholio, tai daug. Rusai sakydavo: „Vanduo ne degtinė – jo daug neišgersi". Vadinas, degtinės rusas gali išgerti daugiau kaip vandens.

Ir kokių kvailybių daroma! Kai vienas ispanas paklausęs viešėjusį vokietį, atvažiavusį kviesti karaliaus: „Kaipgi jūs priimsite ispanų karalių, kai jis pas jus nuvažiuos?" – atsakė: „Suklaupę, mes jo didenybės sveikatą gersime". Ir labai nustebo, kai išgirdo ispano: „Bestijos".

Šv. Augustinas sako, geriau esą žmogaus kūnas su kalaviju sužeisti, negu apgirdyti per prievartą: greičiau sugyja. O kiekgi

blogiau ir kvailiau kitų sveikatai aukoti savoji sveikata; pačiam nuodytis, gerti, kad kitas būtų sveikas? Argi bereikia didesnės nesąmonės?

Senovės graikai lakedemoniečiai[7], žmonės išmintingi ir patvarūs, kad jų vaikai pasibaisėtų girtumo, tyčia jų akivaizdoje nugirdydavę vergus ir liepdavę žiūrėti, ką tie darys, kaip elgsis. Ir to būdavę gana, kad jauni neimtų stiklo į rankas. Ir galvočius Anacharsis[8] mokė, norint nuo bet kokių blogų papročių atgrasyti, reikią girtieji papročiai parodyti.

Be ko kito, sako, vienas aklas buvęs pagijęs, ir pirmas reginys buvęs girtų žmonių: jų neatskyręs nuo medžių, nes ir tie, ir tie svyravo vėjuje. Vadinas, girtas jau net nebe gyvulys – jis augmuo, be dvasios, be valios, be vieko.

Dėl to Išminties knygose parašyta: „Negėrėkis vynu, kai jis žvilga spalvomis stikliniame inde: jis įeina klastingai, o paskui užmuša kaip gyvatė, paleisdama nuodų"[9]. Pirmiausia užmuša kūną, o paskui ir sielą.

DEŠIMTĮ METŲ PERSIRGUS

Neskalni esame

Psichologijos žinovai sako, geriausiai esą gyvenimas keisti, kurią sunkią ligą persirgus. Liga esanti labai gilus visokių gyvenimo išminčių mokytojas.

Pereitą savo nepriklausomybės dešimtmetį mes sirgte persirgome; mes karščiavomės, blaškėmės, nieko nekaltiems žmonėms suduodami skaudžius smūgius; kartais buvome net furiozai. Pagaliau šiaip ar taip aprimome, esame rekonvalescentai, ir mums geras laikas perkainoti tai, už ką ar prieš ką pirmiau stojome.

Dažniausiai mes sau išmetinėjame politinį savo nesubrendimą ir nesugebėjimą solidariai veikti. Iš dalies tai tiesa, bet iš dalies ne pilna. Šiam kartui aš paliesiu mūsų, tautininkų, santykius su mūsų gi bajorija. Jos būklė pasidarė aiškiai nenormali, bet kiek mes čia buvome kalti?

Eilėje mano jaunystės svajonių, kurios neįvyko ar net apvylė, žymią vietą laiko chimera apie vieningą visų lietuvių žemės gyventojų darbą lietuvių liaudžiai, eo ipso[1] ir tautai kultūriškai pakelti. Ir ne mano vieno, bet visų senosios kartos tautininkų didžiausias rūpestis buvo – solidarumas kultūros darbe.

Nuo pat pradžių tautiškojo savo susipratimo mes nebuvome ekskliuzivistai, tokie patriotai egoistai, kuriuos paskui vadindavo zoologiškais; nelyginant šunes, kurie, kai pagauna kaulą, tai patys vieni užgulę graužia, visus kitus šalin nuriedami. Mūsų buvo nedaug, mes buvome silpni, tai savim vienais nė negalėjome pasikliauti.

Mes, neišsigimusieji tautos vaikai, daug ko esamo nesupratome, nė to tiek netesėjome ateities teoretizuoti, kaip, sakysime, planingai ją dėstė Karolis Marksas ar kuris kitas sociologas. Mums tebuvo sveikos omės (instinkto), nusimanymo, kas ir kaip būtų lietuviams teisinga ir žmoniška.

Pirmiausia mums buvo savaime aišku ir niekam iš šalies nereikėjo mums įkalbinėti, jog tikrieji ir teisėtieji Lietuvos žemės valdovai ir savininkai yra autochtonai, būtent tie, kurie mums visai nežinomu laiku ir būdu amžių glūdumose yra čia atsiradę, gyvenę, žemę sava laikę ir ją nuo kitų gynę – daug galvų už ją padėję, daug kraujo išlieję. Šitokios kainos būtų buvę gana, nors ir būtų reikėję už gyvenamąjį kraštą mokėti. Ištisos lietuvių giminės gavo padėti savo egzistenciją, kad tautos branduolys išliktų sėdimajame krašte, panemunėmis. Prūsų giminių kaulai sudarė mūrą mums nuo vokiečių gintis, jotvingių kūnais atsitvėrėm nuo lenkų ir gudų, kitomis giminėmis nuo rusų ir skandinavų. Kad visos šios lietuvių giminės būtų išlikusios, Lietuva šiandie būtų didžioji Europos valstybė vien tik etnografinėse savo ribose. Dabar mes besudarome mažą dalį lietuvių giminių; tai suprask dabar, kokia kaina esame išlikę dabartinėse savo sodybose. Tvarkydamies viduje, tvarkydamies iš oro, vadinas, šeimininkaudami ir politikaudami, mes nesiskirstėme sūnumis ir posūniais ar buvome žemdirbiai kaimiečiai, ar turtais galingesni bajorai, ar net kunigaikščiai. Visi dėjome lygias kraujo aukas, visi naudojomės gyvenimo gėrybėmis,

nelygiai, bet neginčijamai. Visi kultūrinome šį girių ir balų Pabaltijo kraštą ir patys savomis pastangomis kultūrėjome, maža kiek iš šalies kaimynų padedami. Ir kiek padėdavo, versdavo už tai tūkstanteriopai atsimokėti. Bevelijome verstis savomis pajėgomis. Toli atsilikome nuo kitų, bet niekam nieko nelikome skolingi.

Platu buvo Lietuvos žemės, negausu gyventojų, niekas niekam nieko nepavydėjo. Valdovai net tyčia kvietės iš Vakarų Europos pirklius, amatininkus, iš rytų totorius, pasodindavo juos miestuose ar kaimuose, teikdavo visokių laisvių ir net privilegijų; darydavo bajorais net karo imtinius, kuriems kitur tekdavo vergauti.

Kam ir kodėl? Ar iš vienos savo lepšystės? Toli gražu, ne. Gudai, lenkai, žydai, totoriai turėjo geru už gerą atsimokėti naujai savo tėvynei Lietuvos valstybei: ją kultūrinti, jai tarpininkauti, stiprinti, kad ir patiems būtų verta čia gaišti. Niekam nebuvo galvoje smaugti tuos, kuriuos sykį parsikvietė ar bent priėmė; apie savuosius ką ir besakyti. Svetimieji Lietuvoje rimo, kaip niekur kitur. Žydai džiaugės Kazimieru karalium[2], totoriai Vytautu kunigaikščiu, vokiečiai Gediminu. Darėsi čionykščiai, karšti Lietuvos krašto mėgėjai, mylėtojai, juo džiaugės, jį garbino žodžiu ir raštu. Senatikiai rusų bajorai, totorių chanai savo galvas gelbėjo Lietuvoje.

Atėjūnai per amžius išliko Lietuvoje su savomis tradicijomis, su savo kalba, su savo tikyba, su visais etnografiniais savumais; imta net sakyti Lietuvos kraštą nebesant vientisą, vienodą savo gyventojų sudėtim, perdėm mišrą. Tai netiesa: Lietuva tebuvo vietomis marga ar kerša, o ne perdėm mišra. Mišra ją tedariusi lenkiškai ėmusi kalbėti bajorija, bet ji buvo sava, savo žmonės kiltimi ir visu būdu. Kalba tebuvo antrinis dalykas ar net visai pašalinis mažmožis.

Paslėpsnių ar šonų margumu niekas nebodėjos tol, kol jie, tos paslėpsnys, tie šonai, nesumanė reikšti pretenzijų į patį nugarkaulį, į galvą ir savo lopo spalva dengti visą organizmą ar savintis kurias išimtines teises. Sena, gerai organizuota žydija pasisavino miestus ir nebenorėjo nė vienos vietos beužleisti

autochtonams. Tikrieji (jų nedaug) ir apsimetėliai lenkai pasisavino plačiavietes ir atsisakė čia laikyti autochtonus: nuomoti, administruoti; net juodą darbą dirbti tegalėjo žmonės tos pat kalbos su dvarininku. Rusai pasisavino krašto administraciją, visas valdžios, teismo, švietimo įstaigas ir saugiai dabojo, kad nė vienas autochtonas į jų tarpą neįsiskverbtų. Žydas žydino, lenkas lenkino, rusas rusino lietuvių kraštą. O patys lietuviai? Jiems ėmė darytis savo pačių namuose ankšta ir neberamu. Kol reikalų sritis buvo siaura, tylėjo, bet tiems reikalams ėmus plėstis, šakotis, susidūrė su lopais, ėmė varžytis ir pyktis. Atsirado luominių ir ekonominių antagonizmų, jie pervien ėmė eiti su tautiniais, nors tai toli gražu ne tas pat. Lietuvis pavydėjo tiems, kurie lengviau gyveno iš pirklybos, bet pirkliavo daugiausia žydai, tai lietuvio priešai – žydai. Lietuvio priešai rusai, kam jį šalin stuma; lietuvio priešai lenkai, kam jie per daug žemės valdo. Šiesiems, lenkams, imta užmiršti net bendroji lietuviška kiltis, nes ir patys lenkiškai kalbantieji ėmė dėtis lenkais, ko seniau nedarydavo. Ekonominį antagonizmą sumaišė su lenkiškai tautiniu patys mūsų dvarininkai, o ne kuri lietuvių tautininkų agitacija. Atsirado antisemitizmo, antirusizmo, antipolonizmo; kiekviename žingsnyje qui pro quo[3]: kas nacionalistui leistina, tai ekonomistui neleistina ir antraip. Ir nebliko teisybės kriterijų. Visuomenė susirgo, prisireikė gilių diagnostų, rūpestingų sanitarų, o tokie iš kelmo neišspiriami; daugiau pasitaikydavo siaurų erzintojų; susiaurėjo ir tautininkai, siauresnį objektą savo akcijai gavę. Priešingoji pusė taip pat nieko nedarė savitarpiniams santykiams gydyti, nors abi pusi numanė, net gerai suprato, tai nebūsiant į naudą nei vienai, nei antrai pusei, o žalinga visumai ir atskiroms jos dalims. Nelietuviai veikė išcentrinėmis galiomis. Kai tie vieni lietuviai tautininkai Lietuvą darė centru, rusams centras buvo imperija, lenkams – Polonia restituta[4], o miestelėnams žydams patogesnis buvo internacionalizmas.

Lietuvos visuomenė suskydo tautomis, iškriko, o visos tos blogybės priežasčių priežasties, tariant, kaltybės, tenka paieškoti nebent istorijoje, pradedant nuo Horodliaus unijos ir baigiant

Všechpoliakų partija[5], griežtai užkirtusia kelią mūsų dvarininkams sugrįžti į gimtąją tautą.

Marga buvo Lietuvoje; vis dėlto milžinišką didumą, 70–85 %, sudarė lietuvių masė, liaudis. Tariamųjų kultūringųjų mūsų krašto elementų, nelietuvių, obskurantizmas neleido jiems suprasti naujųjų laikų dvasios, pajusti, kaip iki šiol inertinės masės gauna gyvybės ir noromis nenoromis ima savim dengti mažmenas. Kaipgi kitaip galėjo būti? Didumas pasireikš pats savim, ne kitaip, Lietuvos didumas lietuviškumu, ne tuo, ko norėtų pašaliečiai. Didumą reprezentavo tautininkai ir laimėjo visai nepelnytą iš svetimtaučių pravardę – litvomanų. O tautininkai tebuvo gaivalas, aklas, išaugęs, natūralus, ne padarytas blogos valios. Lietuviai negalėjo būti nelietuviai; kas gi jų buvo užsimetęs nebūti, *tas* buvo susirgęs manija – polonomanija, rusomanija ar kitais. Tautininkai tai vadino „samogvaltu"[6] ir nieko gera iš to nelaukė, nes tai buvo contra naturam[7]. Lietuviai tautininkai „buvo tvarkoje", sakydami masę turint savo gaivalinę reikšmę – savo svorį, savo inerciją, su tuo visiems reikiant skaitytis ir centrą daryti to svorio viduryje, ne kur kitur. Masės dinamika – suprema lex[8] visuose gyvenimo pasireiškimuose, tai ir tautiškame.

Mūsų mãžumai su tuo nesiskaitė ir patys karščiuodamies masės atstovus pravardžiavo šovinistais, kai tai buvo jų sveikas, natūralus gyvybės, o ne liguistumo pasireiškimas. Vos dabar imta suprasti proporcingumo dėsnis, ir vargu bau kam dabar bus keista, kad anuo laiku lietuviai tautininkai pirmieji tarė žodį – „mes", didumas. Jūs, mažumas, sukinėkitės aplink mus, patys savim būdami; prašom talkon tokios tvarkos susidarytų, kad ir mums, ir jiems būtų gera.

Dar nė nesvajojant apie politišką Lietuvos vienetą, lietuviškai tautiškos krypties žmonės jautės esą pašaukti prisiimti didžiąją politinių rūpesčių naštą ir savo atsakymu tvarkyti Lietuvą. Mažumas jam nepripažino nei tos pareigos, nei tos teisės. Didumo nuotaiką reiškė mūsų poetai su Maironiu priešakyje, o sąmoningą idėją reiškė publicistai su Aleksandru Jakštu-Dambrausku priešakyje. Lietuvių tautininkų vardu jis paleido vieną ir antrą

manifestą: „Głos Litwinów do młodej generacyi magnatów, obywateli i szlachty na Litwie", „Jedność czy separatyzm"[9]. Žr. mano vertimą „Dirvos–Žinyno" 1903 m. Jakštas skelbė „jedność" anoje prasmėje – sudarant lietuvišką branduolį iš Lietuvos liaudies ir savo reikalus pritaikinant prie jo. Tariamieji litvomanai tuomet nieko iš mūsų bajorų nenusavino: nei jų turtų, nei lenkiškos jų kalbos. Jie tesvajojo apie minimumą mūsų bajoriškojo luomo sulietuvėjimo, kad jau tesėtų dirbti liaudies kultūrai, tuo pačiu žygiu dirbdami ir sau, vis aukščiau kylant savojoje kultūroje.

Lietuvių tautininkų minimum reikalavimų buvo paskelbta labai nuoširdžiai, kaip teesti reikalaujama iš saviškių. Jie melste meldė lietuvių bajoriją: „Bądźcie naszymi"[10], nesiskirkite griežtai nuo mūsų, padėkite mums Tėvynės darbą dirbti, nes tai ir jūsų pilietinė pareiga. Į tai mūsų bajorija atsakė lenkų endecijos (Dr. Czarkowskio[11], vilniečio) lūpomis: „P r z e n i g d y !"[12], nes jai „Stronnictwo narodowo – demokratyczne"[13] padiktavo „niekrajową orjentację"[14], būtent kitą politikos idealą – Lenkiją 1772 m. ribose. Kas tik mokėjo lenkiškai šiose ribose, kito idealo neprivalėjo ir kompromisų su bet kuo nebeturėjo teisės daryti.

Šis kontrmanifestas buvo labai plačiai paskleistas tarp mūsų bajorų ir sudarė griežtą, nebepermaldaujamą jų nuotaiką: *Nieko su tautiškąja Lietuva be bendrų privalomųjų dalykų ir viską su Lenkija.*

Tai buvo didysis ir gangreit paskutinis smūgis lietuviams idėjininkams kultūrininkams. Visų mažumų apleisti tautininkai, gerai bus ir liaudininkais juos pavadinus, patys vieni ėmės liaudies kultūrinimo darbo ir jos įsamoninimo. Smarkios kliūtys iš visų pusių nebetesėjo mūsų sustabdyti, kol sudarėme nepriklausomą savo gyvenamąjį kraštą. Gal tai ir gerai, kad ir vėl mes niekam nieko nelikome skalni.

Schema politinei ir ekonominei tautininkų sąžinei perkratyti šiuo dar nepabaigta, bet ir tai jau reiks, jog mūsų bajorija visas savo dabartines nelaimes neteisingai sukrauna tautininkams. Daugiau apie tą patį kitur.

PAŽAISLIO DIEVO MOTINOS PAVEIKSLAS – RUBENSO DARBAS?

Antras Rubensas[1] Lietuvoje*

Laikraščiai jau yra padavę žinią, kaip mūsų atstovybė Maskvoje atsiėmė iš „Donskovo Monastyria"[2] Pažaislio stebuklingąjį Dievo Motinos paveikslą ir parvežė Kaunan. J. M. Metropolito[3] įsakymu šis paveikslas bus labai iškilmingai parvežtas Pažaislin turbūt gegužės 17 d. O tuo tarpu sudarytas komitetas toms iškilmėms suruošti ir pačiam paveikslui restauruoti.

Pats elipsio formos paveikslas – Madona su Kūdikiu, o aplink labai artistiškai pieštas rožių vainikas. Drobės pakraščiai jau sudūlėję. Visa drobė užklijuota ant kitos drobės, kuri irgi sudūlėjus. Visas fonas aplink figūras subadytas daugybe vinių. Kai kurios vinys tebėra paveiksle. Tai liekanos barbarų darbo sumanius šį labai gražų paveikslą „pagražinti" prasto darbo sidabrine skarda. Visaip ją kalinėjant ir susidarė daugybė skylių.

Restauravimo darbas bus šitoks: nuvalyti dulkes, kurių ten per pusketvirto šimto metų yra prisirinkę galybės, užtaisyti kiaurynės; visas paveikslas priklijuoti prie naujos stipros drobės; visa tai pritaisyti prie naujos lentos; padėti po šlifuotu stiklu ir aklinai užkituoti pelčiuose, kad drėgmė nepagautų. Senovinius pelčius turės perauksinti Zinkevičius, o patį paveikslą restauruoti p. I. Rudolffas Kaune, Duonelaičio g., savo namai priešais Ministerių Kabinetą.

Nuvežęs iš pelčių išimtą paveikslą artistui, aš gavau reversą, kurs mane nepasakomai nustebino ir pradžiugino: „Gavau restauruoti Kamedulių Dievo Motinos paveikslą, pieštą Povilo Rubenso, aplenktą gėlių vainiku, pieštu Jono Breigelio de Velur[4]. 1928 m. kovo 1 d. *Ignas Rudolffas*".

Restauratoriaus išmanymu, negali būti jokio abejojimo, jog tai P. P. Rubenso darbas ir tokios vertybės, kokios antros visoje Lietuvoje nėsą. Jis įvertina tą paveikslą 30 000 dollarų, nors tai virš bet kurios kainos.

---

*Vienas Miesto muziejuje: Kristus ant kryžiaus.

Rubensas – olandas, gyvenęs 1577–1640 m. Iš jo dirbtuvės išėję apie 1200 paveikslų. Kiti sako net apie 1500. Dirbęs su savo mokiniais. Kai kurie mokiniai buvo lygiai talentingi kaip ir pats meisteris: van Deik, van Hük, van Egmont, van Tulden, Soutman[5] ir k.

Komiteto narys dailininkas Vytautas Bičiūnas, šv. Luko Cecho pirmininkas[6], palyginęs Kamedulių paveikslą su esamais Berlyne ir kitur Rubenso darbais, jo Madonas, sako esą skirtumo. Kamedulų Madona esanti panašesnė į Rubenso bendradarbio Danieliaus Seghers'o (1590–1661), tikro gėlių meisterio, piešinius.

Dailininkus prašom tą problemą išspręsti. Šiaip ar taip tai Rubenso dirbtuvės kūrinys ir be savo šventumo įgyja dar paprastos materialės vertybės.

Kaip jis pateko Pažaislin? Kristoforas Zigmuntas Pats[7] (taip prof. Jaunius[8] liepdavo mums rašyti šią pavardę, bene pačią seniausią Lietuvoje. Sulygink: Vieš–pats) ir jo žmona Klara Izabela De Mailly Pažaislio vienuolyną ir barokinę bažnyčią pradėjo statyti 1664 m., o pabaigė ją 1712 m., vadinas, statė 48 metus (dvi Pačių kartos). Kai visa buvo gatava, Pats nuvažiavo į Rymą savo Kameduliams patvirtinimo. Popiežius Aleksandras XII[9] tai mielai padarė ir nuo savęs vienuolynui atsiuntė brangią dovaną – vieno garsiųjų to laiko artistų pieštą Dievo Motinos atvaizdą.

Pažaislio Kamedulių paveikslas ėmė garsėti stebuklais. 1832 m. rusai Kamedulius panaikino, vienuolyną ir brangią bažnyčią pasisavino, brangų gryno vario auksintą stogą nuplėšė, savo monachus[10] čia pasodino. Paveikslas garsėjo stebuklais ir jų laikais. Dažnai jį atveždavo Kaunan epidemijų laiku, darydavo su juo tam tikras procesijas, vežiodavo prie sergančių į privačius namus. Pagaliau 1915 m. liepos mėn. rusai vienuoliai, bėgdami nuo vokiečių ir evakuodami vienuolyno gėrybes, pirmon galvon išvežė šį stebuklingąjį paveikslą.

Jog tai Rubenso dirbtuvės kūrinys, rodos, niekas iki šiol nežinojo. Kitaip gal būtų bolševikai pritaikę paragrafą, draudžiantį išvežti iš Rusijos dailės brangenybes. Dabar, kai visi tie šventumai ir stebuklingumai jiems ne galvoje, nieko nesipriešindami sugrąžino Lietuvai jos evakuotą turtą.

Apie Pažaislį mums dar teks kalbėti.

STUDENTIJA IR PUČAI

Man yra tekę girdėti vieno gerai nusimanančio socialdemokratinės minties žmogaus nuomonė apie pučų vertybę. Jo žodžiais tariant, patys didieji socializmo vadai, Engels[1] ir k., vienodai kovoję prieš pučus, arba darymą netvarkos, kad valstybė per nevalią priimtų kurią jai primetamą idėją. Viena, materialiu ginklu niekaip neįkalsi dvasinio dalyko, kol visuomenė nebus pakankamai išauklėta tam tikra kryptimi, socializmo, juoba komunizmo, jai neįskiepysi; pučų pastangos nėra nė viename atvejyje davusios laukiamų rezultatų. Antra, pučui sukelti pasinaudojama paprastai jaunais, nekritingais egzaltantais: jie pastūmėti į kurį ginkluotą darbą piga, bet nebepiga esti už juos morališkai atsakyti. Vadai patys į pučą neina; eina jų paklausę, ir keletas jų savo laisvę ar net galvas paguldo, o rezultate – tik sustiprina reakciją. Už betiksles aukas, žinoma, atsako ir tie, kurie ir patys terorą ir pučus kėlė, kitus įklampindami. Bakunin[2].

Į pučus daugiausia neprovokuojama jaunuomenė, juoba šviesioji jos dalis – studentija. Drąsos, idėjingumo, karšto kraujo daug, o šaltam, blaivam sumetimui nei vietos, nei laiko neesti. Kas jausmais vaduojasi, esti labai simpatingas, bet neesti gudrus, o dažnai neteisingas ir kenksmingas, pats to nenorėdamas. Studentija suvaldyti dėlto labai sunku; neįtikinsi argumentais to, ką jausmas yra pagavęs. Net mušamas jis darys savąją. Tai psichologinis pasireiškimas, o ne bloga valia. Dėl to ir gailima jaunuomenės, nors ji, minia eidama, daug nemalonumų pridaro. Vis dėlto tuo pasikliauti ji neturi teisės ir ginkluotų, kruvinų pučų ji turi vengti, nors labai rankos nieža.

Yra dar viena rūšis pučų, tiesa, nekruvina, vis dėlto ne mažiau skaudi, bent doriškai. Tai gaivališkai, ūmiai pasireiškiąs studentijos teismas. Politikos žmogų, atsitinka kitur, pas mus, ačiū Dievui, dar nėra atsitikę, apdrabsto, jį ar jo butą, akmenimis langus išdaužo. Pasiteisinama, kai tai esti vadinamasis actus primo primi, ūmai nieko nepagalvojus; ir sunkiai nusikalstama, kai padaroma su premeditacija, laiku viską sugalvojus. Politikos žmonės atsakomi visuomenei, jokiu būdu – jaunuomenei, kuri

ir nekompetentinga spręsti, ir nesuinteresuota; jos uždaviniai kol kas labai specialūs – ruoštis į gyvenimą, o ne normuoti gyvenimas.

Skaudžiau esti, kai taip pasielgiama su savo Almae Matris[3] nariu, kuriuo aukštesniojo personalo žmogum. Profesoriauti – nuolatinis jo uždavinys; politikauti – tik atsitiktinas. Profesorius jis gali būti kuo geriausias, o politikas kuo niekingiausias. Bet abudu šiuodu savumu – viename asmenyje. Koneveikdamas už vieną, visai neteisingai nuskriaudi antrą. Paneigęs už vieną silpnybę, nustoji viso žmogaus labai vertingo. Kažin kuris angelas dar apsaugoja mūsų universitetą nuo šios dėmės. Avertat Deus „samosud", Lynch[4] ir kitokius barbariškus žmoniškos minkštaširdės mūsų studentijos „teismus"! Tokie atsitikimai universitetui esti neišdildoma negarbės dėmė, o universitetas turi būti šviesusis mūsų gyvenime taškas.

Pagaliau esti dar ir pučiukų. Čia parėkaujama, čia pašvilpiama, čia kai kas apverčiama ar kurie kiti „juokai" padaroma. Jie, tie juokai, dažnai esti kaimiški; kai ten arklį ant gryčios lubų užtraukia ar duris akėčiomis užbarikaduoja, esti daug „juoko", negryno džiaugsmo, ką nors įpykinus. Tokių poelgių doriškoji vertybė pareina nuo akstinų, paraginusių taip padaryti. Jei išdykavimas, tuščia fantazija, tai nieko. Bet esti abuojų „akstinų", kai išdygsta iš asmeninių, nedorų, barbariškų ar spekuliantiškų, sumetimų, o vykintojais pasitelkiama neišmanėlis, be atógodos jaunimas. Antai tinginys nemokša obskurantas nieko nedirba ir pyksta, kad kuris lektorius nesutinka pasirašyti jam diplomą; reikią tokiam iškirsti šposas. Na, draugai, jūs taip padarykite! Tai bjauru.

Eina gandų, vienas scenos veikėjas, sumanęs varžytis su kitu tos pat scenos veikėju, drįsęs ateiti į universitetą ar kur ten ir įkalbinėjęs iš patriotizmo (sic!) apšvilpti tą kitą. O kol nebuvo konkurencijos, siundytojo „patriotizmas" tylėjo. Studentai nepasidavę pigiai panaudojami negražiam tikslui. Laimingi, netapę niekšybės dalyviai ir vykintojai. Mano išmanymu, studentija už tokį atentatą ant jų garbės turėtų padaryti rimtą garbės teismą ir pasikėsinusį savo gešeftėliui panaudoti grynąjį jaunimą paskelbti negarbingu.

Draugai, dairykimės, iš kur vėjas pučia, kur link rodo mūsų pačių nekaltos, asmeniškai nesuinteresuotos sąžinės fliugeris ir niekados nebūkime kitiems – fliugeriu.

RAPORTAS

1928 m. bal. 12 d. $3^1/_2$ val. po pietų per Katalikų konferenciją buvo išrinkta nauja Katalikų Veikimo Centro[1] Vyriausioji valdyba; beveik visais balsais (prieš 16) į Vyr. valdybą įvesti nauji nariai: dr. Pakštas, dr. Urmanas ir kun. Meškauskas[2]. 4 val. prasidėjo diskusijos. Pirmas paėmė balsą naujas KVC Vyriausiosios valdybos narys dr. Pakštas. Labai pakeltu balsu jis tarė maždaug: „Šitie metai pirmieji, kada katalikų mokyklos imta smaugti, L. Pieno perdirbimo sąjungai[3] užsakytas grabas, ekonom. Bendrovėms taip pat, Ateitininkų[4] skyriai uždaromi, ateit. moksleiviai iš mokyklų išmetami...

Iš vietų: faktas, faktas!

Katalicissimame[5] krašte masonai, masonerija metė mums pirštinę..."

Išgirdęs, kad mūsų valdžia – masonai, masonerija, aš atsistojau išeiti, nes tai grynas ir nepakenčiamas melas. Norėjau išeiti patykomis, bet kun. Krupavičius[6] ėmė šaukti: „Palauk, palauk!" Kiti vėl. Aš irgi balsiai šuktelėjau: „Nebegaliu laukti: jūs mitingu verčiate Katalikų konferenciją".

Mane susirinkę išlydėjo užgaulingais pravardžiavimais: jūs, tautininkai, spekuliantai ir kitaip.

Aš atsiliepiau: „Tai jūs spekuliuojate katalikybe, ne aš..."

Man rodės, kad valdžios politikos negalima identifikuoti nei su masonerija, nei su spekuliacija. Spekuliuoja tas, kurs katalikybės galvon ekonomiškai verčiasi.

Jei negerai padariau, prašom pabausti. Bet kaip dabar yra susidariusi Vyriausioji valdyba, tai katalikybei, kuriai aš ne mažiau gera veliju, gresia daug sielvartų.

Stoti į atvirą kovą – reiškia, man rodos, pralaimėti. Diplomatija šiuo atveju vaisingesnė būtų.

Buvusis KVC Vyriausios valdybos vicepirmininkas (pas.)
Kan. J. Tumas
$4^1/_2$ val. popiet.

LAIŠKAS REDAKCIJAI

Gerbiamoji „Lietuvos Aido" Redakcija!

Pavelykite Tamstų laikraštyje viešai pareikšti giliausią mano ačiū kun. Mykolui Krupavičiui, Krikščionių demokratų partijos Tėvui ir Patronui, už dievotas jo krikščioniškai partines maldas, kurias jis š. m. 12 d. popiet per katalikų mitingą, tariant, konferenciją, esąs, man iš susirinkimo išėjus[1], pasiuntęs Aukščiausiajam, kad mane, nuo krikščionių demokratų „nuklydusią avelę", vėl sugrąžintų į bendrą kaimenę. Aš neabejoju galingumu maldų p. p. Krupavičiaus, Gabaliausko, Pakšto, Urmano, Raulinaičio[2] ir kitų jų vienminčių partinių žmonių: jos jau seniai yra mane bent per pusę atvertusios, būtent padariusios krikščioniu, visados greitu bendradarbiauti su visais, kuriems tik rūpi grynai krikščioniškai kultūriškieji lietuvių tautos reikalai. O kad Dievas padarytų mane spekuliantu Jo vardu, manau, nė neverta Jo gundyti: politikos ir ekonomijos reikalai seniai nuo manęs nutolo ir vargu bau begrįš.

Gerbdamas Tamstas – buvusis Katalikų Veikimo Centro Vyriausiosios valdybos vicepirmininkas

Kan. J. Tumas

P. S. Atsiprašau, kad kiek pavėlavau padėkoti: negreit tepatyriau buvus Liaudies namu salėje pamaldas už mane – paklydėlį.

Tas pats

O BETGI – RUBENSAS!

Stebuklinguoju Pažaislio paveikslu jau dabar džiaugiasi visi, kurie tik gauna jį arti pamatyti. Tikrai jis turi „stebuklingos" galios: jis žadina jausmus. To neneigia nė dailininkai žinovai, tik

sako šitie jausmai esą gangreit žemiški. Aš, žiūrėdamas į Dievo Motinos veidelį ir dangiškai ramias Jos akeles ir į moteriškai švelnią Jos šypseną, kurią padaro Jos lūpų ir skruostų susitikimo vieta, nemoku pagauti save, ar dangiškai, ar žemiškai man nuo tos šypsenos gera, malonu, drąsu. Ir iš viso nepiga save pagauti, kada džiaugies dangum, o kada žeme, – žemė pirmon galvon yra mums akstinas jausmams pakylėti iki pat dangaus. Mums svarbu, kad Pažaislio Madona į žiūrėtoją veikia nepaprastai, daug stipriau neg Šilavos, neg Kalvarijos, neg Aušros Vartų, neg Čenstakavos[1] ir kitų vietų Dievo Motinos paveikslai, kurie Lietuvoje buvo ar tebėra populiarūs. Lygiai stipriai mane teveikia Rafaelio Madonos[2].

Pažaislio stebuklingasis paveikslas neramina savo turiniu; tad kelia noro daug ko apie jį žinoti, o pirmon galvon, kieno tai kūrinys. Darbo laiką mes tikrai žinome – tai septynioliktasis amžius. Žinome ir iš kur jis Lietuvon pateko: juo popiežius Aleksandras VII (ne XII, kaip buvo raidžių rinkėjo apsirikta pirmajame mano rašte „Lietuvos Aido" Nr. 27)[3] palaimino Lietuvos didiką Patį (Pats)[4] ir jo Pažaislyje įsteigtąjį Kamendulių vienuolyną. Vadinas, paveikslas pateko į mus iš Italijos. Bet tai nereiškia, kad jis turi būti būtinai italo kūrinys. Anuo laiku kaip tik garsėjo olando Rubenso dirbtuvė ir gausūs iš jos paleidžiami paveikslai. Jų buvę apie 3000. Nėra jokio abejojimo, buvo jų ir Italijoje, pirmiausia Vatikano rankose, kurgi daugiau.

Dailininkas Vytautas Bičiūnas, dr. Kairiūkštytė-Jacynienė (žr. to pat „Lietuvos Aido" Nr. 39), taip pat dailininkas Vytautas Kairiūkštis[5] randą panašumų tarp Pažaislio paveikslo ir italų to laiko paveikslų, tad linkę esą abejoti, begu tai tikrai Rubenso darbas, ne kurio gero italų meistro; gal net griežtai neigia pirmąjį spėjimą, kai dailininkas Ignotas Rudolfas, dabartinis paveikslo restauratorius, nesvyruodamas sakė, tai esąs Rubenso dirbtuvės kūrinys, ir dabar, išklausęs visų priešingų tvirtinimų, gyvu ir rašytu žodžiu, palieka tos pat nepajudintos nuomonės. P. Ign. Rudolfas malonėjo man išdėstyti savo sumetimus, kodėl jis Pažaislio Dievo Motinos paveikslą laikė ir tebelaiko P. P. Rubenso dirbtuvės kūriniu. Štai tie jo sumetimai.

Pirmiausia, gėlių vainikas, pieštas garsaus artimojo Rubenso bendradarbio Jono Brueghelio (Breigelio), praminto „Gėliniu" arba „Mašastiniu"[6]. Jis Rubenso piešiamus paveikslus visados gaudavo aplenkti gėlių, vaisių ir k. k. vainikais. Lygiai taip pat, kaip kitas specialistas Francas Sneidersas[7] piešė gyvulius, kaip va paveiksluose, vaizduojančiuose tigrių, liūtų ir k. medžiojimą. Abudu tuodu meisteriu su Rubensu gyveno ankštoje draugėje, ir visi trys bendrai piešė paveikslus sutaupydami laiką. Ne juokai buvo pridirbti iki 3000 paveikslų, kuriuos visus šiandien priskiria Rubensui!! Tokiai gausingai produkcijai reikėjo ištisos gerai organizuotos dirbtuvės-fabrikos, kur gavo dirbti padėjėjai ir mokiniai. Visus jų darbus pribaigdavo, visus papildydavo patsai Rubensas, dėdamas jiems savo antspaudą, paskutinį charakterį ir imdamasis pats už juos atsakyti.

Pažaislio Dievo Motinos paveiksle gėlių vainikas tiek yra tipingas Breigelio piešinys, jog tiesiog negalima apsirikti: 1) gyvas, spindįs, raibas koloritas, 2) pati mintis apriesti Madonos paveikslą vainiku yra to vieno Breigelio. Galimas dalykas, paskui susirado Breigelio sekėjų, bet prieš Breigelio laiką aš nieko panašu nesu aptikęs nė vienoje estampų kolekcijoje paveikslų galerijose.

Kada šitas paveikslas buvo pieštas, datos nėra; bet antroje pusėje XVII amžiaus, kada jis tapo Pažaislio vienuolyno nuosavybe, Rubenso žmona ir jo vaikai tebebuvo gyvi.

Antra. Pažaislio Madona ir vaikelis Jėzus nuostabiai panašūs į Eleną Furmentaitę, antrą Rubenso žmoną, ir į pirmąjį jos sūnų Francą; kai jis buvo trejų metų, Rubensas papiešė savo žmonos ir sūnaus portretą; jis dabar tebėra Müncheno pinakotekoje[8], ir, matyt, buvo paimtas motyvu šiam paveikslui. Francas nupieštas ten ilgais geltonais garbiniuotais plaukeliais, vilnimis krintančiais iki pat pečių. Motina laiko jį ant kelių, apkabinusi jį abiem rankom, bet abi figūros įsižiūrėjusios į publiką, kaip tai matome ir Pažaislio paveiksle. Tokių ilgų plaukų italų šventuose paveiksluose neaptinkame.

Rubensui mirus, liko labai gausinga kolekcija garsiųjų dailininkų paveikslų, tarp jų daug Breigelio paveikslų, pieštų bend-

rai; kai kurius Rubensas yra pabaigęs, jau Breigeliui mirus. Taip ir Madoną galėjo jis įpiešti į gėlių vainiką, kai Breigelio jau nebebuvo gyvo.

Trečia. Pažaislio Madonos piešinys puikus, drąsus, sultingas; tokį platų teptuką ir manierą teturėjo tokie meistrai, kaip Breigelis arba Rubensas. Nepasakomai liūdna, kad paveikslas labai pagadintas: daugybė kiaurinių nuo vinių, drėgnumo ir nuo valymo per šimtus metų visai panaikino lissiravimą (pertrynimą), būtent tą viršutinį perregimą dažų sluoksnelį, kuriuo meisteriai padarydavo nuostabų savo paveikslų koloritą. Daugelyje vietų tapymas nutrintas iki pat grunto. Be to, kažin koks nemokša „taisė" paveikslą, storai uždėdamas laukinių dažų, pakeisdamas ir patį piešinį. Dėl visa to imta abejoti, begu tik šis paveikslas nebus paprasta kopija. Tačiau arčiau patyrinėjus, tose vietose, kur dažai labai nutrinti, pasirodė liekanos pirmiau padėtų kontūrų, kurie reiškia, dailininko pirma piešta nuogas kūnas, tik paskui jis padengta draperija. Šitas dalykas neginčijamai įrodo Pažaislio D. M. paveikslą esant originalų kūrinį, ne kopiją.

Galimas dalykas, Madoną galėjo tapyti ir kuris Rubenso padėjėjas iš jo eskizo ir jam pačiam padedant; vis tiek šitokie bendri kūriniai visados turėjo paties Rubenso signatūrą.

Taip tatai mano pareikštoji nuomonė, kaip yra atsiradęs Pažaislio stebuklingasis Dievo Motinos paveikslas, yra t v i r t a i p a g r į s t a ir bet kuris kitas dailininkas, kuriam būtų tekę taip atsidėjus, kaip man, prisižiūrėti, būtų tą pat pasakęs, nes kitaip aiškinti nėra galima.

Negalimas dalykas, kad tokios brangios dovanos nebūtų anuo laiku nepažymėję Vatikano archyvuose. Mūsų atstovybė prie Vatikano turėtų tuo susidomėti, atsidėjus pasirausti, bene aptiks tos žinios, ir taip galutinai išspręsti dabar ginčijamą dalyką. O kol kas, atsargiau yra laikytis mano nuomonės – Pažaislio stebuklingąjį paveikslą esant iš Petro Povilo Rubenso dirbtuvės.

Dailininkas Ignotas Rudolfas, Kaune, 1928 m. bal. 10 d.

Ir daugumą lietuvių šisai dailininko Rudolfo aiškinimas kol kas patenkins. Mes ypatingu raštu kreipsimės į gerb. mūsų atstovą dr. Jurgį Šaulį[9], kad šiuo klausimu susirūpintų. Bet ar šiaip

ar taip virstų dalykai, mums vis tiek pat liks jis nepaprastos reikšmės: garsėjęs stebuklais seniau, galės, neabejojame, ir dabar ypatingoje dievobaimingų seserų Kazimieriečių globoje reikšti Dievo malones, didindamas Gailestingosios Tarpininkės Marijos garbę.

Stebuklingasis Dievo Motinos paveikslas į Pažaislį iš Kauno bus kuo iškilmingiausiai perkeltas su ypatinga daugelio tūkstančių tikinčiųjų procesija š. m. gegužės 17 d. per Šeštines, ketvirtadienį. Tai kviečiame ir visą plačią apylinkę jau dabar pradėti ruoštis į tą perkėlimą Šv. Paveikslo su savomis procesijomis.

PAŽAISLIO VIENUOLYNAS

Artinas iškilmingasis stebuklingojo Dievo Motinos paveikslo sugrąžinimas Pažaislio vienuolynui V.17 d. Apie paveikslą „Lietuvos Aide" jau rašyta Nr. 27, 39, 71[1]. Dabar apie patį Pažaislio vienuolyną. Pažaislio vienuolyno sesuo M. Gerarda patiekė mums žinių iš Žemaičių Konsistorijos archyvo. Būtent iš bylos apie panaikintą Pažaislio Kamaldulių[2] vienuolyną, 1852 m., 1 sk., Nr. 66, archyvo Nr. 2380, 31 p.

ISTORIJOS ŽINIOS

Kristupas Zigmantas Pats, Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės Didysis Kancleris gimė 1621 m. sausio mėn. iš aukštos kilmės tėvų Stepono Paties[3] ir Onos Rudaminaitės, Lietuvos pakanclerio. Jaunas būdamas, Kristupas mokėsi Krokuvos akademijoje. Ten jis buvo dorai ir religingai išauklėtas ir įgijo gražių papročių. Paskui kas metai lankė svetimas šalis – Austriją, Italiją, Prancūziją, Olandiją ir jų kaimynus. Lenkuose karaliaujant Ladislovui IV, Jonui Kazimierui, Mykolui, Jonui III[4], K. S. Pats laikė visuomenėje visai giminei garbingą vietą ir buvo itin naudingas valstybei. Per karą apgynęs Lietuvos vėliavą, tapo jos pakancleriu, o paskui ir kancleriu. Vedė aukštos kilmės dorą grafaitę

Klarą Genovaitę Izabelą de Maylly, karalienės Liudvikos[5] seserietę. Dievobaimingai gyvendami, jie sumanė įsteigti Lietuvoje Kamaldulių ordino vienuolyną. Karaliai tam jo sumanymui pritarė: jie patys pažino Kamaldulius Italijoje. Kitas jo giminaitis Pats, Lietuvos pakancleris[6] jau buvo jį prašokęs steigdamas Vilniuje Karmelitų ir Karmeličių Basųjų ordino vienuolyną; dėdė Mikalojus Pats[7], Žemaičių vyskupas, įsteigė Kamalduliams vienuolyną Italijoje, o brolis Mikalojus Pats[8], Trakų vaivada, savo turtus užrašė Dominikonams. Vis tai buvo skatinantys pavyzdžiai taip pat pasižymėti labdarybe.

Pirmiausia Kristupas Pats pasiteiravo Krokuvos Kamaldulių, ar jie sutiks. Šieji sutiko ir vietos pasižiūrėti išsiuntė Lietuvon du savo kunigu vienuoliu: Jeronimą Krapauską, lietuvį, ir Bernardą. Jiems įgaliojimą yra parašęs jų vyresnysis Oddon 1660 m. gruodžio 20 d. Tuodu tėvu vietą apsirinko, kaip to jų regula reikalauja, už dviejų mylių nuo Kauno, žemininkų teisėjo Jono Oborskio Pažaislio dvare, kurį Pats turėjo paskui išpirkti. Apie tai tėvai davė žinią Krokuvai 1661 m. kovo mėn. 21 d., o Kr. Pats iš Vitkoviškių kreipėsi į Šventąjį Tėvą Aleksandrą VII prašydamas, kad šį sumanymą palaimintų ir noviciatą pavelytų atidaryti čia pat Pažaislyje, nes kiti Kamaldulių vienuolynai buvo vis toli. Popiežius davė palankų atsaką liepos 30 d. Tuo reikalu kardinolas Ginetti Šv. Tėvo vardu kreipės į Apatališkojo Sosto pasiuntinį Lenkijoje, o Etrurijos[9] Tėvai Kamalduliai į patį Kanclerį, Pažaislio Kamaldulių vienuolyno vyresniuoju skirdami lietuvį tėvą Jeronimą Krapauską. (1662 m. birželio 6 d. Pasirašęs Donas Inocentas Marijus Januenskis, Generalinis Kamaldulių Ordino vizitatorius).

Ramybės Kalno[10] vienuolyną Apaštališkojo Sosto pasiuntinys arkivyskupas Pignotelli[11] 1664 m. pavedė Vilniaus vyskupo Jurgio Biallozoro[12] žiniai ir globai. Šisai t. p. m. kovo 4 d. paskyrė komisarais kunigus Vaitiekų Beinartą, Baltstogės kleboną, ir Benediktą Žukauską, Vilniaus Kanauninkų ordino. Šieji, atvykę Pažaislin, kanclerio Paties įstaigą rado pilnai atatinkamą kanonų teisėm, Tridento Susirinkimo[13] dekretams, Rymo Popiežių konstitucijoms, ypatingai Klemenso VIII, Povilo V, Grigaliaus XV,

Urbono VIII[14] ir k., na, ir pačių Kamaldulių konstitucijai. Vyskupas Biallozoras vienuolyną patvirtino aktu, kurs prasideda žodžiais: „Actum in bonis Pažaisce, in Magno Ducatu Lithuaniae Palatinatus Trocensis Districtus Caunensis in Diocesi Vilnensi sitis, anno a partu virgineo 1665, 4 die martij Indictione Romana 2a Pontificatus SS-mi D. N. Alexandri divina providentia Papae ejus nominis VII feliciter moderni anno ejus decimo"[15].

Pats tą dekretą įteikė komisarams, kad įrašytų į aktų knygas. Akto data 1664, N-bris 3 d. Parašai: Kancleris Pats, steigėjas, Biallozoras, Vilniaus vyskupas, Vladislovas Valavičius, Vitebsko vaivada, ir Jeronimas Krištopas-Kiršenšteinas[16], iždininkas, pasikviestieji svečiai.

1665 m. vyskupas Jurgis Biallozoras, dalyvaujant daugybei dvasiškių ir šiaip jau žmonių, Kamaldulius iškilminga procesija įvedė į bažnyčią ir į vienuolyną.

Kr. Pats Pažaislį atpirko su apylinkėmis abipus Nemuno ir visa tai, sulig 1635 m. konstitucijos, užrašė vienuolynui, prisiekdamas karaliui Jonui Kazimierui 1664 m. žodžiais: „Sub fide honore et conscientia Deum testor, quod ejusmodi fundationem Montis Pacis de nova radice in bonis meis proprio sine ulla... ex puro zelo et propria mea liberalitate nihil in fraudem..."[17]

Šis turtas 1667 m. liepos mėn. 11 d. įregistruotas Vilniaus konsistorijoje ir 1785 m. spalio 28 d. galutinai protokoluotas Kauno Žemės ūkio teisme, išvardijant ir kitas dovanotas gyvenamąsias vietas: Vaišvydėlius, arba Pakalniškius, Vieškūnus, Dusmenis ir Jackauskus, taip pat 1667 m. amžinai Kamalduliams dovanotus.

Kristupas Pats mirė 1684 m. sausio 10 d. šešių dešimtų trejų metų ir palaidotas Pažaislio fundacijos rūsyje. Jam mirus, našlė kanclerienė 1685 m. kovo 11 d. visus savo dvarus, nekilnojamas ir kilnojamas gėrybes užrašė Kazimierui Mykului Pačiui[18], Maltos Kavalieriui, su sąlyga, kad pabaigs statyti Pažaislio eremą (pustelnią)[19]. Kazimieras Pats raštu į priorą Joną Baptistą, tų pat metų liepos 20 d. iš Varšuvos paleistu, tai padaryti apsiėmė ir bažnyčios fabriką pabaigė. Tai patvirtina ir jo testamentas, 1719 m. Gardine į aktus įrašytas.

Dusmenų palivarkas galėjo duoti apie 1000 sidabrinių rublių, Pažaislio palivarkėlis 450, nuošimčių fundušinio kapitalo 5187 ir 17851 rs., 50 kap. = 363 ir 1249 rs., $3^1/_2$ kap. Tačiau nuošimčiai nebuvo mokami: Penčkauskų dvarui buvo įduota 2232 ir 13 500, Butrimonių, Bakauskų 2000, senatoriaus Oginskio[20] Molodečno dvarui 1500, kitiems po mažiau, o tie dvarai buvo sekvestruoti už valstybines skolas. Taigi % begaudavo 228 rs. Vilniuje namai duodavo 200 rs. Visa to toli gražu nepakakdavo net labai menkai išlaikyti vienuoliams, darbininkams ir amatninkams; patys vienuoliai gaudavo atsitraukti nuo tiesioginių savo pareigų dėl pelno sau pragyventi ir bažnyčiai bei mūrams taisyti, kurie, pajamoms sumažėjus ir didumai dvarų Prūsam atitekus[21], buvo menkai prižiūrimi ir ėmė gesti.

PAŽAISLIO BAŽNYČIOS GRAŽYBĖS

Pažaislio tyrų (eremo, pustelnios) bažnyčia labai dideliais pinigais pastatyta. Kiek išleista, nė suskaityti nėra galima. Užtat stebėtinai graži ir gerai atitinka kilnias ir švelnias Kristupo ir Klaros Pačių intencijas. Tokiuo nepaprastu dailės paminklu šieji dievobaimingi ponai norėjo pagerbti stebėtinąjį savo veikalais Dievą, minėtiną padaryti savo vardą ir pagarsinti šį Lietuvos kampelį. Tam tikslui sukviestieji artistai visu savo mokslu ir atsidėjimu dirbo pavestąjį jiems darbą, bet tik jis būtų vertas Pačių garbės. Artistinio jų darbo nėra galima pinigais įvertinti; ir patys fundatoriai sąskaitų nesurašinėjo, ne pinigais vertindami kūrybą ir savo intencijas; nepriėmė nė sąmatos, laiku padarytos vyriausiojo įgaliotojo architekto; kad žmonės nežinotų milžiniškos sumos, Pats sąmatą perplėšė ir sudegino, liepęs dirbti be sąmatos, aikvoti, kiek reiks, nes tai pačiam Dievui, sakydamas: „Ką būsiu Jam davęs, tegul Jis vienas težino".

Bažnyčios pryską padaro iš akmens tašyti laiptai devyniais geležimi surištais laipsniais. Kilnus priešakys pilku marmuru išklotas su trimis gzimsatūromis[22] po 60 uolekčių aukščio. Ant

didžiųjų durų faciatoje[23] įmūrytas Pačių herbas, virš jo stulpelinė galerija, kur keturios didelės akmeninės statulos kuo puikiausiai iškaltos. Visa faciata ir šalimais bokštai papuošti švelniai išpjaustytais akmenimis. Bokštai per 20 uolekčių iš pilko marmuro tašyti, langų pavidalu, stulpeliais papuošti. Dešininiame didelis laikrodis, mušąs valandas su tikruoju ciferblatu, kairiniame – dirbtinis ciferblatas.

Pačioje bažnyčioje keturios šalutinės koplyčios šešiakertės, vidutiniško didumo. Viduryje iškilminga erdvi šešiakertė kopula. Joje šeši langai, pilku akmeniu apvedžioti. Kopula dengta variu. Prie šešiakertės bažnyčios primūrytas choras 15 žingsnių ilgio, 8 pločio. Pro didžiąsias duris įėjus į bažnyčią, dešinėje didelis marmurinis postumentas trijų uolekčių gėlėmis dabintas, viršus juodu marmuru apdėtas, labai formingas, švęstam vandeniui. Čia pat už dvejeto žingsnių juodas marmurinis akmuo asloje keturių uolekčių ilgio ir dviejų pločio; tai fundatorių antkapis aukso parašu; po juo fundatorių kapas. Viduryje bažnyčios šešios porfirinės kolonos ant šešių arkadų iš juodo ir raudono marmuro; ant jų gzimsas iš tokio pat marmuro; ant jo šešetas marmuru papuoštų langų; ant jų dar yra trys gzimsai iš dirbtinio marmuro ir pagaliau pačioje kopuloje puikaus darbo šventųjų paveikslai.

Į presbiteriją veda juodo marmuro laiptai su skaistvario stulpeliais pusantros uolekties aukščio; jie presbiteriją atitveria nuo bažnyčios. Pati presbiterija skliaustuota. Visos lubos iki sienų kapitelių išpuoštos žavėtina gipsatūra ir puikiais paveikslais. Presbiterijos grindys iš juodo marmuro su baltu, sienos taip pat išklotos marmuru gėlėmis ir juodais kaspinais, mūre istoriškoji tapyba iš abiejų pusių. Iš abiejų presbiterijos pusių po didžiules duris su marmuriniais filiarais ir gzimsais visokių varsų. Ant durų į bažnyčią išsikiša du balkonu iš juodo marmuro su skaistvario stulpeliais (po 8). Čia pat presbiterijoje du trikerčiu postumentu iš juodo marmuro su šonais iš balto marmuro su gyslėmis viršuje ir apačioje gzimsai ant baltų marmurinių rutulių; ant jų statomi liktoriai didieji.

Į didįjį altorių veda trys marmuriniai laipsniai. Pats didysis altorius medinis, puikiai išskaptuotas; jame Dievo Motinos Ap-

lankymo paveikslas, garsėjąs stebuklais, ypatingai vykusio darbo. Ant stalo ciborija medinė, iš priešakio hebanu[24] apklota, su šiais filiarėliais taip pat iš hebano, kuo puikiausiai išpjaustytais. Ciborijos[25] atsirėmę šeši apaštalai iš dramblio kaulo po septynius colius aukščio, stebėtino darbo, ant keturkerčių taip iš dramblio kaulo postumentų.

Už didžiojo altoriaus choras su medinėmis sėdynėmis dvidešimčiai, pilkai nudažytos, labai brangiai skaptuotos. Ant sėdynių sienose 25 paveikslai ordino patriarchų, artistiškai tapytų medinėse gzimsatūrose. Choro sienos papuoštos puikia tapyba, reiškiančia Dievo Motinos gyvenimą ir veiksmus. Langų 3, apvedžiotų juodu marmuru, ant jų marmuriniai gzimsai. Skliaustai papuošti rinktine gipsatūra iš visokių figūrų ir gražios tapybos. Čia pat choro altoriuje Dievo Motinos Paguodos paveikslas rinktinio darbo.

Keturios koplyčios bažnyčioje nuo bažnyčios atskirtos tvorelėmis iš skaistvario stulpelių ant juodo marmuro laipsnio, apačioje ir viršuje tuo pat marmuru surištų, pusantros uolekties aukščio. Visose koplyčiose grindys marmurinės, skliaustai gipsatūra ir tapyba papuošti. Koplyčių altoriuose du paveikslu: šv. Romualdo, Kamaldulų patriarcho, ir šv. Magdalenos de Pazzis, rinktinio darbo.

Sienos visoje bažnyčioje, presbiterijoje ir koplyčiose išklotos gėlėtu ir juodu marmuru kaspinais; tarp jų visoki istoriški paveikslai, tapyti ant mūro.

Prie didžiųjų durų į bažnyčią išsikiša balkonai, kaip ir presbiterijoje; po jais durys taip pat papuoštos.

Zokristija keturkertė, jos sienos išklotos ąžuolinėmis išskaptuotomis lentomis, skliaustai papuošti gipsatūra iš visokių figūrų ir tapybos, reiškiančios Išganytojo gyvenimą. Atskiroje koplytėlėje praustuvė altorėlio pavidalu iš juodo marmuro gėlėmis kuo puikiausio darbo, penkių uolekčių pločio ir aštuonių aukščio. Visi lankytojai džiaugiasi tobulu šios praustuvės darbu.

Dar yra refektorius, kurio skliaustai papuošti rinktine, skoninga ir brangia gipsatūra, tarpais rinktiniai artistiški paveikslai: 1) pačiame aukštinyje Viešpats Jėzus, posninkaująs tyruose;

2) V. Jėzaus stebuklas Galilejos Kanoje; 3) stebuklas, pasotinant kelių tūkstančių minią nedaugeliu duonų ir žuvių; 4) šv. Benediktas patriarchas, tyruose Dievo Apveizda maitinamas; 5) penki Kamaldulų ordino kentėtojai lenkai, Lenkų karaliaus Boleslovo Narsiojo[26] laikais nukankinti.

Dar yra fundatorių salė (dabar sandėlis grūdams), labai erdvi. Čia yra keturi paveikslai, ant drobės piešti, kuo geriausio darbo: 1) šešių uolekčių ilgio ir tiek pat pločio, reiškiąs V. Jėzų, bemokinantį tarp daktarų. Šis paveikslas tiek vertingas, kad už jo nupiešimą artistas, sako tradicija, gavęs po dukatą už kiekvieną sugaištą valandą. Visi tapytojai ir tapymo žinovai negali atsidžiaugti jo tobulybe; 2) tokio pat didumo, tik kiek siauresnis, reiškiąs P. Marijos dangun ėmimą, taip pat labai gražus ir artistiškas; 3) to pat didumo V. Jėzaus aukojimas arkikunigo Simeono rankose[27], taip pat stebėtino artizmo; 4) tokio pat didumo Švč. P. Marijos pasisveikinimas su šv. Elžbieta, taip pat artistiškas. Tų dviejų paveikslų piešėjas figūras padarė tiesiog gyvas.

Inventoriuose minėtųjų dailės brangenybių daugelio šiandieną Pažaislyje nebėra. Vienus bene bus švedai 1706 m. išsivežę; visą sidabrą, auksą, pačius branguosius aparatus Napoleonas 1812 m. išsivežęs; paveikslus Pačių salėje rusai užtepę ar leidę sudriksti[28], frontinės skulptūros turbūt bus Petrapilyje atsidūrusios drauge su stora varine gerai auksuota stogo skarda, ja vienas didysis kunigaikštis savo palocių apsiklojęs. Bet ir to, kas dar liko, gana, kad Pažaislio bažnyčia būtų pavadinta italų meno kampeliu ir sudarytų visą meno muziejėlį. Tai vienatinis dalykas, kuriuo mes šiandien didžiuojamės pasirodydami Europai.

Dabar Pažaislio bažnyčia bebus garsi iš senovės garbinamuoju stebuklinguoju Dievo Motinos paveikslu. To gana bus. Lietuva, Ryme vadinama Terra Mariana – Marijos Kraštas, šiame kampe turės ypatingu būdu kelti Švč. P. Marijos garbę, pritirdami iš jo ne mažesnių malonių kaip ir Vilniaus Aušros Vartuose. Rusai, pagavę šią vietą į savo rankas, D. M. paveikslą itin gerbė, per epidemijas su juo darydavo procesijas, iškilmingai vežiodavo jį į sunkiai sergančių namus ir ten melsdavos; sako, ne veltui.

Bažnyčia, titulu D. M. Aplankymo, didžiuosius savo atlaidus švenčia liepos 2 d.; tada visos apylinkės čia suplaukdavo, o dabar, sugrįžus steb. paveikslui, plauks dešimteriopai, gaudami visuotinių Apaštalų Sosto suteiktų atlaidų.

Čia paskelbtosios žinios buvo surašytos iš tos vietos aktų ir tikrųjų tradicijų, įsakius Vilniaus pavyskupiui Andriejui Benediktui Klongevičiui[29], vyskupijos valdytojui, jų pareikalavus vidaus reikalų ministeriui grafui Zakrevskiui[30] 1830 m. spalio 26 d. Pasirašęs Kauno dekanas kun. Kaz. Rapševičius[31].

Šita dekano vizitacija remdamasi, 1831 m. lapkr. 11 d. komisija davė šį Pažaislio turtų sąrašą:

1. Mūrinė bažnyčia ir mūrinis vienuolynas su dviem vaisių sodais.
2. Pažaislio palivarkas su Vetkūnų ir Amalių kaimais.
3. Vienuolyno jurizdika su penkiais namais ir daržais tarnautojams ir jų šeimoms. Medinė koplyčia, špitolia ir karčema.
4. Karčema pašto kelyje iš Kauno į Vilnių.
5. Mūrinis namas Vilniuje.
6. Palocius (?) Kaune.
7. Dusmenų palivarkas su kaimais ir kitokiomis pelno vietomis.
8. Kapitalo 32 412 rb, 50 kap.

Pelno metams iš Dusmenų 1150 rub., iš Kauno palociaus 25 rub., nuošimčių iš kapitalo 172 rb., iš sodų 80 rub., iš šinkų ir plecių per jomarkus 60 r., iš karčemų 170 rb. Viso 1857 rs. Pažaislio palivarkas maitina tarnus, o įvertinti galima 301 r. metinio pelno; penkeri namai po 4 rb, viso 20 r.

1833 m. vasario 4 d. pirmas rusų archimandritas Platonas bažnyčios daiktus įteikė dekanui, kurs juos išdalijo Karmėlavos, Rumšiškių, Babtų, Kėdainių, Skarulių, Dusmenų, Lapių bažnyčioms, šv. Romualdo gi, Kamaldulų patriarcho, relikviarių, labai gražų, Vilniaus vyskupui Klongevičiui, bet jis parsiuntė jį Karmėlavos bažnyčiai.

1839 m. lapkr. 17 d. Rumšiškės klebonas pasirašė priėmęs 20 paveikslų iš choro, šv. Romualdo „ikoną", dar 5 mažučių paveikslėlių, visiškai sudulėjusius, 1 cimboriją iš priešakio juoduoju medžiu apdėtą (6 stulpeliai). „Prie tos cimborijos priguli 6 apaštalai

iš dramblio kaulo; jie saugojami skrynioje brangenybių sandėlyje". Tai kur gi dabar tie „6 apaštalai"?

Dr. T. Tripplinas[32]. „Dziennik podróży po Litwe i Żmudzi w 1856 r.", tom II, str. 22–29, šitaip aprašo Kamaldulių būstynę.

„Keliu iš Kauno pro aną garsųjį gražiausią visame pasaulyje slėnį išvažiuoji į aukštą kalną, paskui į tankų mišką spygliuotųjų ir lapuotųjų medžių. Kalnas status, miškas nelankomas, – viskas žada kažką nepaprastą, kilnu ir neapvilia: ką pamatai, verta undinių ar angelų akių. Grįstas, granitiniais stulpeliais apstatytas kelias veda į mūru aptvertą vietą. Esi prie vartų garsiojo eremo, kuriam nė iš tolo neprilygsta Varšuvos ar Krokuvos Bielany[33]. Už bromos liepų alėja (ji ir dabar tebėra), gale jos antrieji vartai. Pro juos įeini į vadinamąjį forestarium, arba svečių kiemą. Iš trijų šonų aplink jį mūriniai namai, ketvirtame pati šventykla. Namai buvo skiriami atvykstantiems pas Kamaldulius. Dviejuose dideliausiuose šuliniuose buvo auginami želviai (čerepachai) vienuoliams, kurie žinduočių mėsos tevalgę vieną kartą per metus. Dešinėje buvo vadinamoji Pačių salia, kitados nepaprastai išpuošta, dabar paversta šildoma cerkve žiemai.

(Bažnyčios aprašymą praleidžiame). Parašas fronte sako šią šventyklą ir vienuolyną kalne, vadinamame Mons Pacis (Ramybės kalnas, arba Patso kalnas), išstatęs Kristupas Pats 1662 m. su savo žmona Elžbieta Eugenija de Mailli už aštuonius milijonus lenkų auksinų; tai neseniai tik susekta, radus Pačių giminės sąskaitas. (Čia Tripplino apsirikta: kancleriene buvo vardu Klara Genovaitė Izabela). Visais atžvilgiais Pažaislio bažnyčia viena gražiausių šventyklų visoje Rečpospolitoje, net ir pačiame Ryme tiktų stovėti šalia šv. Petro[34]. (Aprašydamas bažnyčios kopulą, Tripplinas bene bus pamelavęs, sakydamas ją esant išpuoštą Kamaldulių istorijos paveikslu, tik baltus jų habitus rusai permaliavoję juodai ir pridirbę juodas derlias barzdas).

Iš bažnyčios galerija ant kolonų nueini į patį eremą (pūstynę) iš dvylikos mūrinių namelių į vieną liniją apmūrytame vaisių sode. Kiekvienas namelis turi atskirą sodelį. Nameliai turi po priemenėlę, gulimąjį ir koplytėlę. Kai dabar juose nebegyvena vienuoliai, jie sugrius. Pravoslavų vienuoliai gyvena kiemo sparnuose.

Gale pūstynės (eremo) bokštas labai tinkamoje vietoje, staigiame Nemuno kriaušiuje. Šlaito medžiai vos savo viršūnėmis tesiekia jo pamatus; savo gi šakomis tie šimtamečiai medžiai dengia baisią bedugnę, kuri tavęs tyko. Gilumoje tęsias sidabrinis Nemunas, anapus jo pievos, laukai, girios, tarp jų kaimiečių trobelės ir kai kurie dvareliai. Visa drauge sudaro pilną saldžiausios melancholijos vaizdą. Tam tikromis valandomis vienuoliai galėdavo ateiti į bokštą ir čia pasvajoti apie tą dalį svieto, kuri iš čia matės. Tylą čia tepertraukė irklų taškymas, varant laives, ar šieno pjovėjo dalgės čežėjimas. Ak, tai tokia vieta, kuriai panašios nerastumei visoje Lenkijoje; vieta verta šventos plunksnos nemirštamojo dainiaus, kurs Kaune mokė, Konstantinopolyje mirė, o palaidotas Montmorency[35].

Visus mūrus nuo žingeidžių keleivio akių iš visų pusių užstoja ošiančios girios; vos tik varinė kopula beblizga virš medžių ir pasako paslaptinę šio nuošalio būklę. Nenoromis iš čia pasitrauki ir suprasti negali, kaip čia už Nemuno atsirado toks statybos šedevras. Taip didus kancleris Kristupas Pats šiuo vienuolynu norėjo pagerbti savo seserėčią šventąją Magdaleną de Pazzis, florentietę, todėl ir artistus, darysiančius tą baziliką, tesikvietęs iš Florencijos. Valstybės žmogus nepašykštėjo pinigų pagerbti savo šventajai seserėčiai, kurios tačiau nė atvaizdo nebėra šitame vienuolyne".

Žinias iš Tripplino knygos malonėjo man atsiųsti gerb. p. Juozapas Kozakevičius, panevėžietis. Tai reiškia, jog ir provincija susidomino Pažaisliu ir jo Stebuklinguoju Paveikslu.

JO MALONĖS KAUNO ARKIVYSKUPO METROPOLITO JUOZAPO SKVIRECKO ĮSAKYMU KAUNO KATALIKAMS

Šio mėn. 17 d. per Šeštines iš Kauno Katedros bazilikos Pažaislin eis dievobaimingų katalikų procesija. Ji lydės iš senų laikų stebuklais garsėjusį Dievo Motinos paveikslą, vos šiemet

išvaduotą iš svetimųjų nelaisvės[1]. Tai bus lyg pabaiga iškilmių, sumanytų dešimties metų Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai paminėti; pabaiga, save ir savo Tėvynę, nuo Šv. Tėvo betariant, „Terram Marianam"[2] – tą Marijos garbintojų kraštą, per sekančius dešimtmečius pavedant ypatingai Švenčiausiosios Panelės Marijos globai.

Popiežius Aleksandras VII[3] septynioliktame šimtmetyje tą Dievo Motinos paveikslą dovanojo Lietuvos Didžiajam Kancleriui Kristupui Pačiam[4], kad jis tą brangenybę parsivežtų į savo Ramybės Kalną – Mons Pacis – Kauno panemunėje, kur buvo savo lėšomis įsteigęs Kamaldulių ordino vienuoliams „tyrus", iš lotyniškai – eremą, vadinas, nedrumsčiamos rimties (pacis) nuošalį.

Paveikslas buvo brangus, lygus aukščiausiems dailės pavyzdžiams. O Lietuvai jis tapo dar brangesnis, kai juo imta aukštai kelti Marijos garbė, pritiriant iš Jos visokiausių malonių, ypač sveikatos. Pažaislio stebuklingasis Dievo Motinos paveikslas per pusantro šimto metų buvo, tikra to žodžio prasme, Ligonių Sveikata.

1831 m. rusai panaikino Kamaldulius, jų „tyrus", pasisavino aštuonių milijonų auksinų vertą bažnyčią, apgyvendino čia savuosius dvasiškius[5]. Visa kitaip pervertė, bet Stebuklingojo Paveikslo garbės ir garso nesumažino: Juo tikėjo patys okupantai, Juo gynės nuo epidemijų, Jis buvo gydytojas, kai žmonių medicina nebeveikė.

Taip buvo kuone per šimtą metų, įskaitant ir paskutinius trylika metų, per kurius Šventasis Paveikslas buvo su Lietuvos piliečiais ištremtas giliojon Rusijon ir ten buvo verginamas viename vienuolyne[6]. Mūsų piliečiai grįžo jau prieš dešimtį metų, o ta Garbės Pilietė vos šiemet.

Lyg atlygindami Jai už tą per ilgą nelaisvę, dabar mes, katalikai, nudulkinę nuo Paveikslo nelaisvės skurdo žymes, norime iškilminga procesija pareikšti Jai kuo kilniausią ir kuo vaizdžiausią savo pagarbą ir nebesiliauti Ją Pažaislyje garbinę.

Tuo tikslu kviečiame kuo gausiausiai dalyvauti Stebuklingojo D. M. Paveikslo iš Kauno išlydėjime Pažaislin.

Procesija iš Kauno Katedros bazilikos išeis gegužės 17 d. šia tvarka:

7 val. rytą Katedroje Mišios. Per Mišias Šventasis Paveikslas bus pastatytas žmonėms matyti.

$7^1/_2$ val. kan. J. Tumo lydimasis pamokslėlis.

$7^3/_4$ val. Procesija tvarkosi ir išeina.

1. Pirma Šv. Kryžius, nešamas ir asistuojamas dvasiškių dalmatikose.

2. Bažnytiniai visų bažnyčių ženklai, vadinamosios „procesijos", kas pakeliui dėsis, ton vieton gaus stoti.

3. Dvasiškija su komžomis; aukštoji su savo distinktorijomis.

4. Vežimas su Šventuoju Paveikslu po baldachimu, laikomas diakonų; aplink vežimą mergytės baltais, su gėlėmis rankose.

5. Kareivių orkestras, grieždamas Marijos giesmę, pakaitomis su chorais.

6. Parapijų bažnyčių būriai, katras su savo Marijos giesmėmis.

7. Katalikų draugijos: universiteto profesoriai, studentų korporacijos su savo ženklais, profesinės draugijos, moksleiviai ir kitos.

8. Tvarką sutiko laikyti pėsti ir raiti šauliai ir skautai.

9. Devintą valandą nuo Vytauto bažn. išplauks garlaivis važiuotiems.

11–12 val. Jo Malonės Arkivyskupo Metropolito Juozapo pontifikalinės Mišios Pažaislio bažnyčios prieangyje, tėvo Andziulio[7] pamokslas, litanija ir Paveikslo įnešimas bažnyčion, dalyvaujant J. E. Respublikos Prezidentui ir k. aukštajai vyresnybei.

4 v. garlaivis grįžta.

Pastabos:

1. Išklausiusiems pirmų pontifikalinių Mišių šioje žymesnėje vyskupijos vietoje, atlikusiems išpažintį, priėmusiems Šv. Komuniją ir pasimeldusiems Šv. Tėvo intencija J. M. Arkivyskupas suteiks visuotinius atlaidus. (Sacra Poenitentiaria Apostolica. Officium de indulgentis. D. 25 aprilis 1928)[8].

2. Likusiems mieste suma paprastu laiku.

3. Jei ketvirtadienį lytų, procesija atidedama sekmadieniui.

DĖLGI TOS VALDŽIOS! DŽIAUGTIS GALIME

Pradedu kunigiškai. Genčių apaštalas Povilas šaukdavo savo tikinčiuosius džiaugtis Viešpatyje. Pakartotinai šaukdavo: iterum dico – gaudete![1] Argi krikščionybė jau čia žemėje žadėjo niekuo neapibrėžtą malonumą? Kaip tik ne. Lengva buvo numanyti, kad krikščionims ir krikščionybei gyvenimo kelias bus dygiais erškėčiais klojamas, gausiai krauju palaistomas. Šiais dalykais džiaugtis nebuvo ko; užtat ir buvo pridedama: Viešpatyje, aukščiausioje idėjoje, kuri visa bloga praryja ir visa geru paverčia.

Mūsų būklėje Valstybės Valdžia irgi šaukia džiaugtis, laisvai, nepriklausomai pragyvenus pirmąjį dešimtmetį. Džiaugsmui pakelti ji žada malonių – kaltiesiems amnestijų, nuopelnų žmonėms dekoracijų, o visiems gražių ir naudingų pramogų. Kai kas tačiau gera valia atsisakąs dalyvauti šitame džiaugsme vien dėl to, kad „šitokią turime valdžią"[2]. Mano išmanymu, tai klaida ir apsigavimas: valdžia nėra tas vienas valstybės gyvenimo veiksnys, galįs, kaip koks sunkus audros debesys, užstoti visą gyvenimo saulės šviesą ir šilimą.

Pirmiausia dar nėra buvę ir niekados nebus, kad valdžia, įstatymų leidėja ir vykdytoja, tvarkos dabotoja, visiems būtų „gera". Jei kuriuo stebuklu tokia valdžia pasitaikytų bet kuriame pasaulio kampelyje, tai reikštų pasaulio galą, nes nebebūtų pažangos, nebereiktų kur ir ko bežengti pirmyn. Nori tad nenori, turi sutikti, kad „negerojo" valdžia yra būtinybė, o jos atstovai – žmonės netobuli ir negana gudrūs.

Tėra žiūrėtina, ar dabartinė valdžia yra paėmusi teisingą kryptį; „teisingą" prasme: tikrą, tikslią, visuomenei ir valstybei naudingą, o ne vien teisėtą, kurios sąvoka reliatyvi. Kas vėl yra tikslu, naudinga, apie tai tegali spręsti patsai gyvenimas, o ne kurie kabineto teoretikai. Jei didumas paimtąja valdžios linija džiaugias, jei apčiumpamai jaučia jos naudingumą, tai jokių mažumų nesitenkinimo nepaisoma. Negi suskubsi visiems atsakyti į sveikatą, kas tik sučiaudės.

Žinoma, negi uždrausi nusipirkti paršelį ir turėti dėl jo rūpesčio, kai kitokių nėra. Tai asmens reikalas; laisvė jam garantuoja teisę prasimanyti nebūtų sielvartų. Bet vargu bau tokie dirbtinai susisieloję turi teisės ar net prievolės ir kitus daryti tokių savo sielvartų dalyviais; vadinas, tyčia sau ir savo artimiesiems užnuodyti dažnai pačias maloniąsias, retai pasitaikančias džiaugsmo valandas; ar uždengs ar neuždengs valdžia saulės malonumą, savim ją uždengti.

Prasimanytais sielavartais aš čia vadinu vieno žmogaus, ar ištiso, bet ne per dideliausio būrelio žmonių prasimanytą valdymo būdą, griežtai priešingą praktikuojamam būdui. Pavyzdžiui, prieš 60 metų anglų visuomenei tarės būsiant naudingą socialistinę valdžią[3]. Kiti tarės ją būsiant naudingą ir kitoms visuomenėms ir amžiniems laikams. Sielojos, kovojo, galvas guldė, karalių sostus vertė, pasaulį demoralizavo ir pasiekė aukščiausio laipsnio socialistinės bolševikų tvarkos, kuri tik dar labiau nutolino nuo žemės rojų. Pas mus vienas ar du mokovai importavo kažin kur girdėtą ar matytą kultūrinių autonomijų sistemą ir visais žemės ir dangaus autoritetais ėmė reikalauti, kad valdžia duotų jiems ton intencijon pinigų, idant jie nekabėtų tarp dangaus ir žemės, bet šią nors kojų pirštų galais gautų paliesti. Daugumas ir iš šio užgaido temato tokį pat galą kaip ir iš marksininkų užgaido – chaosą, anarchiją, nuolatinį vaidijimąsi, neradimą teisybės, t. ir t. Žmonijos istorijoje tokių užsimetimo pavyzdžių daugybė. Visi užsigeidėliai šaukė, rėkė: žemė dreba, dangus griūva, o neilgai trukus pasirodė, vos tik lapelio nukrista ant uodegėlės.

Aš, nepolitikas žmogus, visai nepaisau valdžios. Tiesa, kad ir niekur nelendu jai į akis savo užgaidomis. Ir žinau begales žmonių, kurie aršiausių valdytojų metu kūrė, tyrė, mokė, skelbė tokių dalykų, kurie yra pasaulio džiaugsmas. Aršus buvo Rusijos carizmas. O kaip tik jo metu, XIX šimtmetyje rusų literatūra, rusų mokslai, rusų mokyklos pasiekė neregėtų aukštybių ir reikšmės pasauliui. Carizmo laikai davė milžinų: Dostojevskį, Gogolį, Tolstojų, Puškiną, Mendelejevą, Mečnikovą[4]; jų nė nesuskaitysi. O ką per dešimtmetį metų „laisvieji" bolševikai davė savo

išauginta, nepaveldėta? Laikas trumpas, tai tiesa; gana būtų nors padaigų, bet ir tų nėra. Monarchistai sudraskė Lenkiją, supuvusią, pakrikusią, „nierządną"[5], o kaip tik to ir reikėta, kad ji atsikeltų dar neregėtoje pasauliui skaistybėje – vidaus pajėgomis. Romantybės laikai davė jai tokių didelių kūrėjų, kuriems teprilygsta patys didieji nepriklausomųjų tautų kūrėjai. Nelaisvoji politiškai, bet laisva esmiškai „romantinė poezija surinko į vieną turinį visą tautos esmę ir išreiškė jos dvasią", sako Ign. Chrzanowski[6]. Iš to jau išdygo paskutinieji dideli dalykai – Polonia restituta[7].

Lygia dalimi jei ir mūsų romantininkai būtų manę, jog carizmas visiškai ir nebepataisomai aptemdė mums laisvės saulę, tai nebūtume turėję nei Basanavičių, nei Kudirkų, nei Maironių, o be jų ir apetito būti iš pradžių bent kultūriškai laisviems. Argi ne jie suvytusias mūsų širdis apvyniojo žaliais gaivinančiais tėvynės meilės lapais? Argi ne jie dabartį surišė su praeitim? Argi ne jie gaivino pasitikėjimą ateitim?

Šimtams dalykų laisvu yra gimti ir augti prie bet kurios valdžios, prie bet kurio režimo, net pikto karo ar karo stovio metu. Kas laisvas širdyje, to nesuriši; jei ne šiuo, tai tuo būdu kūrybinė galia pasireikš garbingais darbais.

Dėl visa to aš ir manau, kad tik dvasios eunuchai, šlapios vištos ir sužliugę tinginiai tegali moti ranka: et, jei ne taip darosi, kaip aš noriu, tai geriau eiti daržinėn, įsiknisti į šiaudus ir ten praleisti džiaugsmingą dešimties metų laisvės sukaktį. Kas gyvas, kas jaučias turįs mokslo, meno, artimo meilės pradų – tas visados džiaugsis bet kurios progos pasigavęs.

Džiaukimės, pakartotinai sakau, džiaukimės nepriklausomybės sukaktim, jokių tikrų ar tik tariamųjų blogybių neatmindami!

TREJOPA NELAISVĖ IR LAISVĖ

Lenkų valstybės konstitucija, vadinamoji gegužės 3 dienos[1], skelbė laisvę ir visišką pilietinę visų luomų teisėtumą. Pirmą

kartą šita teisė neiškrito iš atskiro mandragalvio ar iš burnos vos keleto suktai galvojančių, bet buvo išimta iš širdies didelių minčių. Gražus tai buvo pasiryžimas, deja, jau visiškai marinamos Lenkų-Lietuvių Respublikos. Garsieji lenkų veikėjai Kollątajus, Mickevičius[2] giria ją atsivėdėdami, įpiršdami būsimosioms kartoms. Kaip ten būt buvę, jei Respublika nebūtų subyrėjusi, mes neatspėsime. Mes, lietuviai, ir šitokioje konstitucijoje matome bent politinei savo nepriklausomybei dar didesnį neg pirma pavojumą. Gegužės trečios dienos konstitucija skelbė Lenkų-Lietuvių Respubliką jau vieningą ir nebedalomą, jau vienais įstatymais bevaldomą Lenkiją ir Lietuvą. Nei Lietuvos, nei Rusės vardų nebebūt buvę. Iki tol Lietuva ir Liublino unijoje valdės savo įstatymais, turėjo atskirus karo vadus, atskirus kanclerius, visa atskira. Kad ne viduje valstiečių pavergimas bajorams, Lietuva būtų galėjusi vadintis net laisva. Bet Respublika subyrėjo, dalį jos su Lietuva pagrobė kitas kaimynas šiaurės, rusas; jis nieko nepagerinęs, kas buvo sugyvenant su rytų kaimynu lenku, dar daug kartų pablogino, visai atstumdamas nuo viešojo gyvenimo tos vietos žmones. Vos per 65 metus teprisiruošė panaikinti vidaus vergiją, baudžiavą arba dvarystę, ir tuo pačiu žygiu pavergė mus kultūriškai. Lietuvio nebeprileido ne tik savo krašto valdytų, bet nė saviškai mąstytų. Lietuvių tautos, kitkart sudariusios didžiausią visoje Europoje imperiją, rusas nebenorėjo nė vardo žinoti, nė jos žodžio beišgirsti.

Ir apsiniaukė Lietuvos dangus tirštu rūku, ir nebešvietė Lietuvai kultūros šviesa. Rusas valdė – blogai valdė, rusas švietė – blogai švietė, nes tik savotiškai ir labai šykščiai. O Lietuvos nuotaiką galėtume nusakyti tuo vienu žodžiu:

BAILĖ!

Bailė – vergų jausmas. Taurus, kilnus, žmoniškai garbingas jausmas tegali atsirasti laisvėje, kada žmogus pats sau ponas ir įsakytojas. Bailė vertė mus slapstytis su visais savo jausmais. Nei mergelės dainos mes negalėjome parodyti svietui savo raštu, nei plačiojo svieto gudrybių parodyti savo broliui. Daugeriopos

sargybos maro skraiste mojo per Lietuvą ir skelbė tą vieną Rusijos piliečiams obalsį:

CITIT!

Kaip dvasios kūdikiams, kad jie mums nesipainiotų po kojų, sakome: mikite, mikite, nors jie miego nebenori, taip rusas sakė visai mūsų trijų milijonų tautai: miegoti ir ilsėkitės – pūkite, nieko neveikdami, niekuo nesisielodami, – mes už jus atsisielosime. O mūsų miegas jau nebeėmė. Mums rodėjo išvysti, begu tik nešvinta aušrinė su visais šviesos ir balsų žavėjimais. Ir mes ėmėm tik apsimesti miegą; o šiaip jau mes pakušdomis kits kitam ir dainą dainavom ir knygą skaitėm ir stebukladarių išvaduotojų laukėm. O savo vergėjams sargams –

MELAVOME!

Bailė, citit, melas – buvo kasdienė mūsų duona svetimųjų vergijoje. Mes vos dabar tepradedame suprasti, kaip tie dalykai menkino mūsų dvasią, mūsų žmoniškumą, mūsų taurumą, – visa tai, kas žmogų žmogum padaro. Net stebėtina, kaip mes nevirtome niekšais, be jokių idealų, be jokių garbingų pasiryžimų. Kiek bloga šiandien savo tautoje jaučiame, kas ir šiandien mūsų negarbę ir nelaimę sudaro, vis tai liekanos senųjų bailės, citit, melo veikimo. Ir nemaža reiks laiko mums persiauklėti, išsinerti iš senojo kailio, vėl tapti sau žmonėmis, iš viso žmonėmis ir lietuviais, kurie tedarytų garbės žmonijai, o nebūtų verti paniekos. Visa tai tegali įvykti pilietinėje –

LAISVĖJE!

Laisvės nebuvome įsiskonėję, mes jos skonį ir kvapą seniai buvome pamiršę. Ir nepiga būt buvę padaryti, kad pamėgtume tai, ko nė nebeužuodžiame. Laisvė – geros valios padaras, o gerai valiai pareikšti reikia noro. Mums gi nei gyventi, nei kovoti nebeėmė noras; vos nulipdami nuo krosnies, vėl dairėmės atgal

lipti ir ten savo šonus šildytis. Ir kažin kaip būtų mūsų dalykai virtę, kad ir nuo tos pačios krosnies nebūtų mūsų ėmęs traukti didžiojo karo padarytojas –

VOKIETIS!

Rusas buvo suspaudęs mums dvasią. Jam terūpėjo turėti gyvi negyvėliai, vienos piliečių makštys, manekenai, sliekai žemei purenti, patrankoms mėsa karą kariaujant. Vokiečiui vienas Lietuvos užimtas kraštas tebuvo ko nors vertas, nes – derlingas. Lietuva jie džiaugės: Bulgariją nugyvenę per pusę metų, Austriją per metus[3], o Lietuvą nė per trejus nenugyveną; rodos, visa jau bus atėmę, o atsigrįš – ir vėl kūtėje yra gyvulių, o aruoduose grūdų. Lietuvis žmogus jam nieko nereiškė. Viešpatie, nepamiršk mums vokiečių okupacijos vargų, jų plėšimų, kruvinųjų „peršterių" (Amtsvorsteherių)[4], mušimų, nelaisvės žmonėms, kurie kare visai nedalyvavo, sušaudymų, šunimis draskymų! Vienų tų jų šunų lietuviai turbūt amžinai neužmirš: jais vokiečiai medžiojo lietuvius, kaip šernus girioje, ir juokės atsilošdami, kai šunes gabalais gyvą kūną lietuviui draskė. Pasilikę baisūs randai – gyvieji dokumentai: juos „suprato" net gyvieji negyvėliai. Tai buvo paskutinė pamoka, kaip brangu yra neturėti ant savęs svetimo, bedvasio ar beširdžio valdovo. Kaip laisvės –

TROKŠTI!

Nelaisvėje dvasiškai ir kūniškai mums buvo nebepakenčiama; iš vokiečių grėsė mums kolonizacija, vokietinimas, žemių atėmimas, bežemių palikimas be nieko, o iš Rusijos bolševikiškoji suirutė, visa ko griovimas, skurdas ir badas. Ir nebereikėjo mums kitų įrodymų – pats gyvenimas įrodė, kad geriau yra nors blogiausiai, bet patiems valdytis, nors ir nesumaningais pirmai pradžiai, bet savais įstatymais valdytis, nors ir neturte gyventi, bet tik niekam svetimam apyskaitų nedavinėti, – visu kuo teisėtai džiaugtis, nes kas bus padaryta gerai ar blogai, visa bus –

SAVA!

Dievuli brangus, kas darosi nelaimingoje Rusijoje, kur prisisiurbė svetimos dėlės! Ten niekas niekam nebebrangu – nei valstybės turtai, nei tos kitkart giriamos laisvės! Žiūrime iš tolo ir negalime gana Dievuliui atsidėkoti, kad mums bent dėl to širdies nebegelia. Daug dar ir pas mus bloga. O kur jau yra gera? Net ir aukse skęstanti Šiaurės Amerika badauja, milijonai yra bedarbių. Ūmai ištisų šimtmečių neatitaisysi. Bet mes kaip iš pieno plaukiame geryn, šviesyn, turtingyn. Surimtėsime, sutaurėsime, patys save laisvėje, svetimųjų nebekliudomi, pažinsime, – ir ne iš už kalnų kalnelių, ne iš už jūrių marelių, bet iš artimos girelės švystelės mums –

GEROVĖS AUŠRELĖ!

Vos dešimtį metų mes laisvai tevaldėmės ir tai neramiu laiku. Dar ir dabar ne visai nurimome. O dėl to, žiūrėk, kiek šiuo trumpu laiku jau padarėme! Tiek, kiek svetimieji mūsų okupantai nė per šimtą metų nėra padarę. Šiandien matėme puikiai organizuotą mūsų kariuomenę ir daugybę visuomenės organizacijų. Tai tik simbolis, kad visa valstybė jau organizuota – bereikia plėsti ir tobulinti. O Kaunas? Tegul žinąs sulygina jį su tuo, koks jis buvo prieš dešimtį metų, ir pasakys: dar dešimts metų, ir mūsų Kaunas bus vienas gražiausių Europos miestų.

NESISPJAUKIME!

Neturtingi, mes neišmanėliai, mes netvarkos žmonės! Atminkime, kad visa tai labai atpildo laisvė, kai niekas iš šalies nekliudo. Kam rūpi įvertinti laisvės, niekam nepriklausymo reikšmė, tas tegul tik paima anąsias minėtas trejopas nelaisves ir jų išdavas ir sulygina su trumpute laisve ir jos išdavomis. Lengva bus suprasti, dėl ko už laisvę verta net galva guldyti.

Tai ir valio mūsų laisva, nepriklausoma Lietuva!

STEBUKLINGAS DIEVO MOTINOS PAVEIKSLAS SUGRĮŽO PAŽAISLIN

Pažaislio Švento Kazimiero seserų vienuolynas per kelius mėnesius stropiai rengės sutikti sugrįžtantį į senąją savo vietą garsųjį Dievo Motinos paveikslą. Meno mokyklos dailininkai skulptoriai sutaisė marmurinį altorių kairiajame šone, jo piliastrų kapiteles, rusų sustilizuotas dvigalvio erelio pavidalu, perstilizavo į Gedimino stulpus. Petrikas padirbo naują mensą[1] inž. P. Vizbaro piešiniu, Zinkevičius perauksino senovinius pelčius, dailininkas Rudolfas remontavo smarkiai sužalotą ir rusų saviškai persistilizuotą patį paveikslą[2]. Pontifikalinei celebrai bažnyčios prieangyje vienuolės padarė laikiną altorių. Paveikslui įstatyti papuošimą padarė iš vienos muslino draperijos, nieko daugiau, o betgi tai buvo nepaprasto skonio dailės dalykas: muslino klotinės tiesiog elegantiškos, nepaprastas švarumas balto muslino, nė vienos nereikalingos klotinėlės, jokio suglamžymo, – buvo tiesiog graudus. Skaistybės mergystės idealui pavaizduoti nėra geresnės priemonės, kaip nepaliestas švarumas. O Mergelei – Karalienei apsiausto negalėjo būti tinkamesnio, kaip baltas baltas rūbelis, pakraščiais apvedžiotais tiktai auksiniais negausiais frendzliais[3]. Taip, tokią draperiją tegalėjo padaryti labai kultūringos moteriškos, turinčios aiškų moralės idealą – skaistybę, giliai tikinčios ir karštai mylinčios Švenčiausiąją Panelę. Aš per visas pamaldas gėrėjaus tuo Mergelės – Karalienės tikrai karališku apsiaustu; idėjiškai ir estetiškai buvau juo pilnai patenkintas.

Ir visi vienuolyno trobesiai – gyva švarybė, be jokio sužalojimo. Deja, pati bažnyčia reikalinga didelio remonto iš oro ir viduje. Tam reikia didelių pinigų, ir jų turi rastis; Lietuva turi padėti Šv. Kazimiero seserims šį dailės ir šventumo kampelį padaryti vėl tokį, koks jis buvo išėjęs iš italų dailininkų rankų pastangomis iš Pačių[4], Lietuvos didikų. Tai vienatinė Lietuvoje vieta, kuria gerėtis Europa tyčia važiuoja.

Prie to pasiruošimo pridėkime laukimą kelių dešimtų tūkstančių svečių, iš Kauno atlydėsiančių Šventąjį Paveikslą, ar iš

apylinkių ateisiančių visuotinių atlaidų gautų, prirengtas vaišes ceremonijų dalyviams, daug daug dienų gyvo susirūpinimo, – ir mes atjausime visų bailę, kad Pažaislio Paveikslo šventę, kuriai Kaunas paaukojo taip mėgiamą mūsų V. J. Kr. Dangun Žengimo (Šeštinių) šventę, gali niekais paversti – lietus. Iki tol nebuvę lietaus, smarkiai vėjuotos dienos darė galima, kad kaip tik šią dieną kris atmosferos krituliai. Pribaigė užmušti ūpą mūsų meteorologijos stotis, septynioliktai dienai paskelbusi žemą temperatūrą (10–12°), „daugiausia debesuota, tarpais su lietumi, iki stiprokų vakarų vėjų". Vienas gyvas tikėjimas tesakė priešingai. Pažaislyje ir Kaune gyvai melstasi, kad Švenčiausioji Panelė malonėtų pati pasidabintų Jos garbei skiriamąją dieną.

Ir ištiko pirmas Pažaislio Dievo Motinos paveikslo „stebuklas". Gegužės 16 dieną vis tirščiau niaukėsi, barometras smarkiai puolė rodydamas lietų, ag ir pralijo į vakarą. Mieste vaikščiota su skėčiais. Galo krašto nebuvo tad džiaugsmui, kai 17 dieną saulė patekėjo šiemet pirmą kartą matomu skaistumu. Temperatūra sparčiai pakilo iki dvidešimties su viršum laipsnių ūksmėje, o saulėje kuone iki 30° R. Ūmai plyšo susikrovusieji, o šaltos temperatūros sulaikomi medžių žiedų pumpurai. Pakvipo Kaunas ir stebuklingai gražūs jo šlaitai. Žemė dangum pakvipo: Jo Karalienė turėjo triumfuoti tose Lietuvos gamtos gražybėse ir atsisėsti į garbingą sostą, kurį Jai lietuvių meilė pataisė. Simbolinga, reikšminga, kauniečių nuotaika iš karto pakilo šimtu nuošimčių; dar prieš septintą valandą milžiniška Kauno Metropolijos katedros bazilika buvo sausakimšai pilna katalikų, vadinas, 3–5 tūkstančiai.

Po votyvos su išstatymu Švč. Sakramento specialias Mišias palaikė bazilikos viceprepozitas kan. P. Dogelis[5]. Stebuklingasis Paveikslas tuo tarpu stovėjo aukštai iškeltas presbiterijoje tam tikrame feretrone[6] pataisytas nešti. Pirmą kartą kauniečiams teko arti prisižiūrėti šiam septyniolikto amžiaus dailės darbui. Jei paties dailininko vardą mes dokumentais negalime užtikrinti, tai bent tiek yra mums tikra, kad tas dailininkas modelius šiam paveikslui ėmė iš garsiojo dailės klasiko Petro Povilo Rubenso[7]

šeimos. Tuo labai piga įsitikinti, ėmus lyginti Rubenso paveikslų albumą, kur ir moteriškė, ir nebemažas vaikas, moteriškai ilgais plaukeliais, ir gėlių vainikas – visiškai tokie pat, kaip ir Pažaislio paveiksle. Dailininkas Vilius Jomantas[8] drauge su dailininku Ignotu Rudolfu karštai palaiko tą Pažaislio paveikslo artimumą Rubenso dirbtuvei, kai kiti norėtų jį matyti italų darbo. Susiginčiję dabar įsiaistrinę, o reiks šaltų ir gilių studijų. Jei jos parodys bent pėdsakus klasiko Rubenso darbo, tai keleriopai paveikslo „veikslinimai", anot prof. Būčio[9], bus šventvagystė ir teks šauktis pačių didžiųjų Europos paveikslų restauratorių, kad nuimtų visa, kas buvo uždėta ant XVII amžiaus piešinio. Tai ateities dalykas.

O tuo tarpu ir toks, koks dabar yra, Pažaislio Madonos paveikslas tiek nulenkia žiūrėtoją, kiek nenulenkia nė vienas kitas Lietuvoje ar Lenkuose esąs tolygus paveikslas. Aš ilgokais laikotarpiais neatsitraukdamas pasiduodavau šio paveikslo veikimui. Ir daug aukštų žmonių, kuriems techniški ir sausi kritiški sumetimai nekliudo pasiduoti įspūdžiams (pirmiausia J. E. Kauno Metropolitas Juozapas[10]), gerai nusiteikę šiuo paveikslu. Įdomu būtų išgirsti dailės mėgėjų balsai, ko jie bus gavę, kai teks jiems aplankyti Pažaislio bažnyčią ir pabūti prieš D. M. paveikslą; tų žmonių, kurie dar neturi laiku susidarę nuomonės, kurie tik tai nuomonei patirti ieškos įspūdžio. Didumui Pažaislio D. M. paveikslas labai patiks, kaip jis patiko ir Kauno šios dienos publikai.

D. M. paveikslui Pažaislin sugrąžinti Komiteto pirmininkas kan. J. Tumas išlydimajame pamoksle bazilikoje pareiškė, dėl ko visame pasaulyje tiek Dievo Motinos garbintojų ir mylėtojų; būtent kad Ji – nepaprasta visos plačios žmonijos geradarė. Ji žmonijai paaukojo tiek, kiek kitas kas negali aukoti: atidavė jai atpirkti tą vieną savo sūnų Jėzų. Dievas tai lėmė, Švč. Mergelę Mariją padarė per 33 metus sąmoningą kentėtoją, Sopulingąją. Ji žinojo, kas jos Sūnaus laukia, ir nė puse žodžio žmoniškai neprotestavo; tai heroizmas, kurio pavidalą tematome, kai Abraomas nepagailėjo Dievui vienatinio savo sūnaus Izaoko[11] ir tuo taip Dievą nulenkė, jog Jis pasižadėjo jo sėklą padauginti, kaip

dangaus žvaigždes ir kaip jūros smiltis. D. M. garbintojų pilnas pasaulis, daugelyje tikėjimų. Ar veltui? Ne. „Apokalipsis"[12] Dievo Motiną vaizduoja „moteriške, apsigaubusia saule", būtent Dievu – Sūnum, vadinas, galinga; o „Giesmių giesmė" vaizduoja Ją „platanu, išaugusiu prie vandens", vadinas, plačiai tiekiančiu pavėsio medžiu. Galinga gailestingumo Motina, kaip Dievas yra gailestingumo Tėvas. Argi gali moteriškė nepasigailėti ar bent užmiršti savo vidurių vaiko, anot Izajo[13].

Žmonija pasaulyje daugelyje vietų viešai pareiškia tą savo įsitikinimą. Tokias vietas vadina šventomis, stebuklingomis. Daugelyje vietų visai nėra surašytų kronikų, kas, kada, kam Dievo Motinos gera padaryta toje apylinkėje; vis dėlto tikėjimas stebuklingumu palieka gyvas ir net stiprėja. Stebuklingąsias Žemaičių vietas, Šilavą, Kalvariją, kasmet aplanko po 40 000 maldininkų, o stebuklo neįsirašo nė vieno. Tai kas, jei stebuklai įsirašo į žmonių sielas ir nujautimą? Man kūno sužalojimo pagydymas mažesnis stebuklas už sielos vočių gydymą. O Šilava, Kalvarija turbūt gydo, jei per šimtus metų dešimtimis tūkstančių žmonių jas aplanko, nesigailėdami vargo ir sugaišto laiko. Sugrįžti iš „šventos vietos" pašvarėjus, nurimus – ar to maža? Neabejokime, ir Pažaislis vėl taps, kaip ir buvęs, kūno ir sielos ligonių sveikata! Tik daugiau tikėjimo! Pažaislis atstos mums tam laikui netolimus Aušros Vartus, ir iš Pažaislio nešiosimės namo dvasios, saldesnės už korio medų, o taip reikalingos bet kam savo viduje susitvarkyti ir Lietuvai sutvarkyti. Sub Tuum praesidium[14].

Dievo Motinos paveikslas kelionei iš Kauno buvo aptaisytas raudonu, brangiu apsiaustu, kaip to krašto valdovė. Nešamąjį sostą laikė pakaitomis dvasiškoji jaunuomenė, tvarkė krikščioniškoji ateitininkų jaunuomenė, šauliai, skautai; policija tik kelią liuosavo. Tvarkos laikytasi nustatytos, bet šalia sutvarkytųjų plaukė minia be jokios tvarkos, vis dėlto tvarkingai, niekur nesusikimšdama, nestabčiodama, ta viena mintimi persiėmusi, kad nešasi savo tautos šventybę ir brangenybę. Nė mažiausio nesusipratimo. Teskamba šventos giesmelės ir kareivių orkestras, kurį antrasis pulkas atsiuntė kaipo savo auką.

Trijų valandų kelionė. Dulkių maža. O saulė lyg tyčia pasiryžusi per visą laiką kuo gausiausiai barstyti iš dangaus aukso spindulių. Aš dar nesu matęs tokios grandiozinės ramios manifestacijos. Po tris dešimtis žmonių šonas šonan ir tokių eilių – pusantro kilometro. Aš atsisakau sumesti, kiek žmonių buvo. Margas procesijos žaltys su daugybe ženklų, su dviem šimtais dvasiškių kaip ėmė rangytis kreivuoju pakaunės plentu, tarp kalnų kalnelių, tai aukštyn, tai žemyn, tai nykti už kalnų, tai vėl rodytis iš už jų, tai tik lygink su Čiurlionies eisenomis į begalybę[15]. Jei p. Milius[16] pražiopsojo tą eiseną Kauno kalnais, tai jo nebebus verta įsileisti į Ameriką, nes tokių vaizdų savo filmoms jis nebegaus per visą savo amžių.

11$^1/_2$ val. J. M. Arkivyskupo Juozapo suma. Puikus prof. T. Brazio[17] diriguojamas klierikų choras, begalės tam laikui tyčia išaugintų baltųjų lelijų ir jokių daugiau gėlių. Aukštoji Respublikos vyriausybė: R. Prezidentas su Prezidentiene, ministeriai: Daukantas, Musteikis, Čiurlionis, Žilinskas, Tūbelis, Šakenis, V. kontrolierius Matulaitis su savo šeimomis, taip pat buv. ministeriai: Krupavičius, Karvelis[18], daugybė šiaip jau žymių žmonių pripildė didelį vienuolyno kiemą. Nepaprasta pamaldumo ir pagarbos nuotaika. Nepaprastai balsingas, gražus tėvo Andziulio[19] pamokslas per sumą. Nepaprastai gražiai klierikų pagiedota Švč. P. M. litanija. Ir paveikslas išimtas iš laikinojo altoriaus, jau pakabintas bažnyčioje.

Procesijos dalimis ir garlaiviais besugrįžo 7 val. vakaro. Vadinas, 12 valandų žmonės išbuvo maldos nuotaikoje ir parsinešė dešimtims metų minėtiną tos dienos atminimą.

Dabar tik ėmė niauktis dangus ir naktį gausiai pralijo.

Taip užsimezgė prietelystės ryšiai tarp Pažaislio ir Lietuvos visuomenės. Ryšiai malonūs, ne varžtai. Pažaislio Dievo Motinos globai atsidavus, tos globos vertais tapus ir vertais paliekant, man rodos, pasidarys čia tvirta sargyba ir nuo išorės priešų. Tikėjimas galingas, ir to tikėjimo lietuviuose tebesama stipro. Tai lyg drąsiau pasidarė žiūrėti ateitin; nebe taip tamsu...

† 1928. V. 30 d., 44 metų.

Birželio 1 d. lydėdamas a. a. L. Noreiką[1] į amžinojo atilsio vietą Kauno kapuose, aš paklausiau savo bendrą:

– Ar a. a. Noreika nusimanė, kokį pagrindą buvo pasidėjęs gyvenimui?

– Nenusimanė. Buvo per kuklus, nepanorėjo iškilti, o buvo visokeriopų tam iškilimui davinių, – atsakė.

– Taigi, taigi. Mėgo pakortuoti, mėgo pagerti. O žiūrėk, kas darosi! Vienų vainikų – veik per pusę Laisvės alėjos. Visi aukštieji valdžios vyrai iki pat Respublikos Prezidento. Veik visa inteligentija ir šiaip jau pilkoji minia pripildė erdvą Kauno baziliką ir kantriai nulydėjo į pat kapus. Tai ne žioplos, kurie seka bet kurią muziką. (Muzikos nėra). Vis tai žmonės, kuriems prisiekęs advokatas ir visuomenės veikėjas buvo žinomas.

Kur ir kaip jis veikė, prašom pasiskaityti gero M. Yčo straipsnio „L. Aide" Nr. 96[2] ir k. Aš to nekartosiu.

Bereikėjo tik dirbti pasiimtu tempu, ir būtų atsiradęs garbės viršūnėje ir pavydėtiname turte. Dabar jis tik ėjo pareigas visur, kur tik buvo pareikalauta pozityvaus darbo. Jei kur negalėjo kurti, bevelijo nieko nedirbti.

Idealistas, bet neutopistas. L. Noreikai ta idėja teturėjo vertės, kuri galima buvo tuojau vykinti, kuri matės tuojau naudinga. Kas toliau, to jis nebesiekė.

Man atmintini du momentai: vienas silpnai M. Yčo paminėtas. 1915–1917 m. Petrapilyje Baskovo gatvelėje mebliuotame mano kambaryje kas dieną susirinkdavome trise: aš, a. a. Juozas Kubilius[3] ir a. a. Liudas Noreika tartis, kaip turi aiškiau susikristalizuoti vilniečių viltininkų kryptis. Visi trys buvome viltininkai, „smetonininkai", „voldemarininkai", na, tautininkai, bet ne Basanavičiaus „Sąjungos"[4], kurią ir jis pats paskui buvo metęs. Kilo revoliucija, įsigalėjo demokratizmai; jie šaukte šaukė: kuo tu tiki ir kaip ketini elgtis? Visiems trims buvo aišku: būsimąją Lietuvą, ar ji bus šiokia ar tokia, ar vokiečių ar rusų apžergta, ar visai nebepriklausoma, vis tiek grįsti tautiškumu. Tau-

tiškumas – gyvoji kalba, tautos dvasia, jos nuotaika ir išmanymas, istorinės tradicijos, turėjo visus mus padaryti įstabius, nuo žemaičių betariant, vadinas, įasmeninti, kad bet kas galėtų pasakyti: štai kokių lietuvių esama, kuo jie tegalima patenkinti! Formuluoti tai mums nesisekė, bet „in confuso"[5], nuovokoje mes buvome pasidarę stipriai nusimaną tautišką savo vertybę. Tautininkų vardo vengėm, nes kaip tik prieš tai karštieji rusai tą vardą buvo padarę nepakenčiamą. Mes nebuvome tokie, kaip „istinno russkije"[6], bet kas būtų skyręs? „Tautos Pažanga" – mano terminas; jis kompromisinis: turėjo tautą priešakyje ir rengėsi progresuoti. O kur? Visi progresu tuomet laikė tik socializmą ir iš viso kraštines kaires sroves. Mums progresas buvo organiškas tautos stiprėjimas. Reikėjo pakelti savo šeimos–tautos kultūrinė vertybė, tik paskui pasvajoti apie ištaigavimą. L. Noreika čia buvo didysis mūsų šulas, jis daugiausia ir Tautos pažangos principus formulavo.

Vieną kartą Juozas Kubilius giliai įsižiūrėjo man į akis (tai buvo į galą vasaros 1916 m.) ir stačiai paklausė:

– Juozai Tumai, tu – kunige, tu – pažangusis žmogau, tu – kurs nelabai telpi tarp kitų, – pasakyk stačiai, kuri valstybės forma tau arčiau širdies: respublika ar monarchija?

– Monarchija, – aš atsakiau nemirkčiodamas.

– Reiškia: jei tokiam pažangiam dvasininkui monarchija rodos gera valdymo forma, tai kitiems Lietuvos dvasininkams juoba. Bet kodėl?

– Ogi todėl. Man patinka tautos suverenumas, jos valios reiškimas savais atstovais, liaudies atstovybė „įstatymdavystėje" (netikęs žodis, bet dabar vartojamas); bet prezidento rinkimai – gyvas bjaurumas. Aš tai esu matęs Amerikoje[7]. Juk ten šimtas milijonų rinkiminį tifą perserga, visus kandidatus šuns dantimis nupiešia, kol vienas jų tampa valstybės galva. Tada jo „šungalvius" nuo tvorų mazgoja ir visi ima jam lenktis. Aš vieną kartą kurį kandidatą šuniu padaręs, šuniu ir laikysiu, nors rinkimai jį iškeltų prezidentu. Tautos atstovas tegali būti karalius, nerenkamas, visokiausiai pašvęstas, virš minios ir jos atmainingų užgaidų, kaip Anglijoje, kaip Norvegijoje. Norvegai kultūringi,

o kai buvo visi susyk paklausti, ko nori: rinktinio prezidento ar nerenkamo karaliaus, visai gera valia nubalsavo[8] – nerenkamo karaliaus, parlamento apibrėžta valdžia.

L. Noreika ypač karštai tam pritarė. Mes visi trys didžiosios Rusų revoliucijos prieaušryje buvome monarchistai, visai nenujausdami, jog ton pusėn karas pasuks Lenkiją, Suomiją, Lietuvą, gal ir kitas naujas valstybes; nejautėm būsimosios Valstybės tarybos Vilniuje, kuri dvejais metais vėliau nutarė karalium kviestis Vilimą Urachą Mindaugo II vardu[9], o lietuviškojo monarchizmo ideologiją suformuluoti pavedė – Liudui Noreikai, tada jau išėjusiam teisių mokslą.

L. Noreika dideliu atsidėjimu surinko visą medžiagą, dėl ko tenka Lietuvai tapti monarchija (politines to laiko sąlygas) ir pridėjo grynai monarchistinės ideologijos. Susidarė trijų lankų brošiūra, „Žaibo" spaustuvėje surinkta; ten pat buvo matricos iš jos nuliedintos multiplikuoti daugybei egzempliorių, kad bet kurioje Lietuvos bakūžėlėje atsirastų. Bet politinės konjunktūros kito, Uracho kandidatūra virto, ir brošiūra išspausdinta nebuvo. Matricas aš rūpestingai sukroviau Vilniaus Lietuvių Mokslo Draugijos knygyne ir ten jos turi tebebūti. Aš jas mielu noru ir dabar atmuščiau, kaip istorijos dokumentą, nenustojusį prasmės ir dabar.

A. a. Liudo Noreikos charakteristikai tie du bruožai, gilaus tautiškumo ir parlamentariško monarchizmo, yra tiek reikšmingi, jog beveik visus kitus jie atstoja. Dėl tų dviejų dalykų netenka a. a. Noreikai gėdytis; nesigėdžiu nė aš prisipažinti. Nors už monarchizmą galvos nededu, vis dėlto jis man, romantininkui, daug skaisčiau šviečia negu demokratinis ordinariškumas.

ŠV. PRANCIŠKUS – NUOTAIKOS KEITĖJAS

Literatūra: 1. Švento Kazimiero Draugijos leidinys Nr. 405: *Šventas Pranciškus Asyžietis*. Gyvenimo aprašymas. Danų kalba parašė Johannes Jörgensen. Iš 7-tojo vokiškojo leidimo lietuvių kalbon išvertė kun. J. Bikinas. Kaunas 1926. 266 + VII.

2. *St. Franziskus* 1226–1926. Festschrift zum 700 Totestag des Heiligen. Herausgegeben im Auftrage des internationalen Festkomitees. Hans Eder Verlag. München. 104 Album. Pag. frac.

3. *Franziskus von Assisi* (1182–1226). Ein Lebensbild des Weltheiligen in Versen von Woldemar Seeberg. 1926. Verlag der Buchhandlung W. Seeberg. Windau. 121 p.

Šventasis Pranciškus Asyžietis šviesiajame katalikų ir nekatalikų pasaulyje yra laikomas žmonijos genijum. Šv. Pranciškaus literatūra nesutilptų į gerą trobą – tiek apie jį prirašyta visokiomis kalbomis. Ne mažiau ir dailės veikalų pripiešta ir priskaptuota. Rimčiausi pasaulio mokslininkai atsidėję tyrė Šventojo asmenį, darbus ir įtaką žmonijai. Ir vis dar nėra galo. Nesiliauja menininkai, nesiliauja mokslavyriai Šventąjį vaizdavę, kaip nesiliauja Šventasis veikęs pasaulį, nors jau aštuntas šimtas metų prasidėjo, kaip jisai mirė. Regite tad, kaip nelengva įvertinti, bent sužymėti Šventojo nuopelnai žmonijai: K. Bažnyčiai ir valstybėms. Atskiri Šventojo dalykai, šiaip ar taip palietę žmoniją, tegalėtų aikštėn išeiti, smulkiai nagrinėjant visą jo gyvenimą; ir tai ne bet kam nagrinėjant, tik mokytam Bažnyčios istorininkui, mokytam visuomenininkui, kurie itin gerai žinotų to laiko Bažnyčios ir valstybės negalojimus. Abiem darbą pasunkina nepaprasta šv. Pranciškaus asmens didybė: jis gi vadinamas „Antruoju Kristum". Žmoniškos gudrybės svarstyklėmis svarstinėti šv. Pranciškaus sielos pasireiškimus taip pat netinka, kaip netinka tuo būdu svarstinėti ir paliktieji paties Viešpaties mūsų Jėzaus Kristaus apsireiškimai, nes tai – paties Dievo Dvasios ir Tiesos sritis. Grynai žmoniškais atžvilgiais sumetant, gal nė tūkstantos dalies nerastume tų gerumų ir palaimų, kurių žmonijai tiekia Kristaus palikimas – krikščionybė, ir randasi mandragalvių, kurie krikščionybę laiko net neigiamu pasireiškimu, pašalintinu bent iš viešojo visuomenės gyvenimo. Šv. Petras siūlo Tiesos ir Dvasios[1], deja, tik jos ne bet kam pakankamai duodama.

Žmoniją šen ir ten svyrinėti dažniausiai verčia susidaranti tam tikra nuotaika, o ne šaltieji proto sumetimai. Kartais kažin kokios pajėgos ima veikti kurio krašto žmoniją pirma iš vidaus, kol oran iššaukia jos veiksmą: žmonės ima pasileisti. Pasileisti – labai tikslus lietuvių kalbos terminas. Kai kuriais laikais kai

kurių žmonių ima ir pasilaiduoja dvasios varžtai; kas nesenai buvo jiems brangu, ima atpigti, kas šventa, virsta paprasta, kas neleistina, ima rodytis galima ir net būtina. Kas vakar buvo nusidėjimas dieviškajai ar žmogiškajai tvarkai, šiandien širdis jau atšalo ir dieviškos tvarkos visai nebejaučia. Tėvai tebekalbėjo apie artimo meilę, pagrindą visiems žmonėms sugyventi, o vaikai bekalba apie tarptautinį ar tarppilietinį biznį. Vakar idealizmą dėjos į visus savo žygius, šiandien jau gryni duonaėdžiai. Vakar tesikliovė Dievo Apvaizda, šiandien sutartis rašo, talkininkų ieškos, sąjungas daro, pilis statos, ginklus kalas ir tik paskui pasiprašo, kad ir Dievas, tas reikalo „antrininkas", pritartų grynai žmoniškiems prasimanymams, dažnokai net užmačioms. Šventieji daiktai ima mišti su paprastaisiais, ir nebežino, kurie kuriais tenka stiprinti.

Imkime kurį istorijos atsitikimą. Sakysime, Kristaus Grabo, Jeruzolimos miesto, vadavimo karus, Kryžiaus karus su Pusmėnuliu, krikščionių su mahometonais[2]. Antrojo tūkstančio (millenarium) pradžios žmones pagauna aukščiausio įtempimo šišas Kristaus grabą iš krikščionybės priešų rankų išvaduoti, taip pareikšti tikėjiminį savo uolumą ir atsidėjimą dieviškiesiems dalykams. Jokia įšėlusi romantininko vaizduotė negali pramanyti tokių pavyzdžių religinės dvasios stiprumo. Rodės, tiems karams pasibaigus, ar bus pasiektas pasižymėtas tiesioginis tikslas ar ne, pasiryžėliams paliks bent aukštai išlavinta krikščioniška dvasia, aukščiausio laipsnio idealizmas. Karaliai padeda savo vainikus, palieka savo pačioms nebevaldomas šalis, turčiai atiduoda visa, ką tik buvo pripelnę, užstato nejudomybes ir gautus turtus suneša Kristui paaukoti. Silpnos mergaitės verkdamos prašosi, kad ir jas leistų drauge su vyrais į sunkiausią kelionę, į tolimiausius kraštus, iš kur beveik niekas nebegrįždavo. Vaikai sudarinėjo savo „kariuomenę"[3] ir ėjo žūti kelionėje – dėl savo Išganytojo. Kokios religinės stiprybės turėjo būti kentantieji, kurie karui atidavinėjo turtą ir vaikus – dėl Kristaus! O karo dėl Kristaus Grabo pasėkos buvo visiškai kitokios. Užsimezgė artimesni tautų ir valstybių santykiai, išsiplėtė pirklyba ir pagimdė tokią godą turto, tokią materialybę, kurių vaiskų

atstovą matome šv. Pranciškaus tėvo Bernadonės asmenyje. Gobšavimas, girtavimas, ištvirkavimas labai greit išstūmė iš gyvenimo dievobaimingumą, pasišventimą, dosnumą. Kūnas nuveikė dvasią. Išnyko savitarpė taika. Žmogus žmogų ėdė, miestas miestą naikino, ne tik valstybėlė valstybėlę. Nesiskyrė nuo kitų ir paties Popiežiaus valstybė: ji taip pat dažnai kariavo[4]. Jaunimas žaiste žaidė karais; ėjo dairės, kam čia būtų galima pasisiūlyti riteriu, laimėti tuščios garbės, pasiplėšti turto, paišdykauti ar likti kur valdovu. Dažnai buvo sukiršinami du ramūs kaimynai, kad tik atsirastų progos pakariauti, o ar už teisybę, ar prieš teisybę, to niekas nežiūrėjo.

Ką gi bendra visa tai galėjo turėti su žmogaus tobulybe? Nieko, ir pasirodė be jos trošku, neberamu. Imta dairytis kurio naujosios gadynės „mesijo", kaip kitkart dairės jo žydų tauta ir sulaukė. Bet kuri pereiginė gadynė duoda misionierių, naujos, gaivinančios dvasios skelbėjų.

O, felix culpa – laiminga kaltybė, kad jos naikintų gavo ateiti pats Kristus, – taip džiaugias Bažnyčia gavėnioj. Lygiai galėtume pasakyti: o, laimingas dvyliktojo amžiaus visuomenės pakrikimas, kad pašaukė veikti tokį dvasios galiūną, žmogų – angelą, serafiškąjį Pranciškų! O, laimingas Umbrijos Asyžius[5], kad iš jo prasidėjo papročių reforma. Ji paveikė patį Rymą ir kitas kultūringąsias to laiko sostines. Ėjo, ūžė nauja nuotaika, it kokia magnetinė audra, tik tuo skirtumu nuo paprastos audros, kad ji nieko negriovė, stogų neplėšė, bet nelyginant elektros dušas, ramino visų sudrikusius dirgsnius.

Šv. Pranciškus Serafiškasis, Asyžietis, sukaupė naują nuotaiką ir jos galybe veikė. O kas jis pats buvo? Godžiaus pirklio Pietro di Bernadonės sūnus Frančesko, prancūzaitis; tokią pravardę buvo gavęs dėl to, kad gimė kelionėje Francijoj, tai kelionei atminti. Frančesko Bernadone, bajoraitis, buvo savo laiko padaras – riteriukas, turtuolis, jaunimo vadas, linksmas puotininkas ir triukšmininkas, bet sielą turėjo jautrią, kaip Eolo arfa[6]. Jo karingumą apmalšino metų nelaisvė, jauną jo siaustumą apmalšino liga, sugrįžus iš nelaisvės. Subrendęs išvydo, pajuto visa bloga taikoje ir dar daugiau bloga – kare. Ir tapo „Didžiojo Karaliaus Skelbėjas".

Ką Pranciškus pasakodavo, buvo labai paprasta, nėmaž neišpūsta, nieko nepagražinta ir lietė beveik vieną tik dalyką – taiką, ramybę, tą vieną tikrą žmogaus gėrybę: taiką su Dievu, laikantis Jo įsakymų, taiką su žmonėmis ir, patiems dorai elgiantis, taiką su savim pačiu, išlaikant ramią sąžinę. Iš pradžių žmonės iš jo juokės; gal manė Bernadoniuką šposus tebekrečiant ar ką. Bet kai vyskupo rūmuose išsižadėjo visų savo turtų, kuriuos taip brangino jo tėvas, o drauge ir to žemiškojo tėvo, bepasilikdamas Dangiškąjį Tėvą, visi liovėsi juokęsi, nes tai buvo nebe juokų lieta. Pranciškaus žodžių ėmė klausyti vis daugiau žmonių, vis labiau atsidėjus, vis su didesne pagarba tam jaunuoliui. Paprastiems Pranciškaus žodžiams, be jokių gudravimų sakomiems, ėmė pritarti visi tie, kurie, kaip ir jis pats, buvo pasiilgę tobulesnio gyvenimo, tik neišmanė, kaip tai sparčiau padarius. Ne mokslu, bet savo pavyzdžiu Pranciškus sudarė taikos nuotaiką kaip tik pačiu neramiuoju laiku, kai ciesorius buvo pakilęs prieš popiežių, kunigaikščiai prieš karalių[7], miestai kovojo su miestu, miestelėnai su bajorais, o visi drauge skriaudė ir niekino kaimiečius. O vis ne iš būtinojo reikalo, tik iš godo garbės, turtų, pirmenybės – iš išdidumo, kai kituose tematė vienas blogybes.

Ką visoms toms nuožmybėms buvo galima prieš pastatyti? Pranciškus nebuvo neigėjas nė kritikuotojas. Jis nieko nepeikė, nieko neniekino. Jis temokėjo pats save kritikuoti, nuo to ir pradėjo visuomenės reformą, pats nuo savęs. Jis visai kitokis buvo dorintojas neg Valdes[8] ir kiti tokie aštrūs ir negailestingi kitų peikikai. Pranciškus skelbė dvasiškąjį g y v e n i m ą, o Valdes skelbė dvasiškąjį į s t a t y m ą; šis gyvą dalyką, anas sausą, negyvą. Pranciškus skelbė Kristaus mokslą, Valdes baudė pasaulio nuodėmes. Pranciškus terinko aplink save tuos, kurie troško išganymo, kitų netrukdė eiti savais keliais, o Valdes puolė bedievių bedievybę ir kiršino pačią dvasiškiją.

Pranciškus kalbėjo paprastus dalykus, kaip reikia saugotis ir šalintis pasaulio monų, norint išvengti būsimojo keršto. Pranciškus tai tedirbo, į ką jį buvo įraginusi šv. Petro peršamoji Dievo Dvasia, ligi tik pasijuto jos gavęs, ūmai pašoko ir tvirtai pasiryžęs tarė:

– Na, tad eikim! Skelbkim, verskim į ramybę.

Ir buvo Pranciškaus darbai nepaprastai kilnūs – niekas jiems negalėjo atsiturėti, nes veikė dvasios pilnybe, paties Dievo siųstas.

Tik taip galėjo jis atversti ir šaukiamąjį „Dainų Karalių" Gulielmo Divini[9]. Poetas paprašė Pranciškų, kad jį dovanotų Dievui. Kadangi Dievui geriausia dovana – ramybė, tai Pranciškus Gulielmą, priimdamas savo broliu, praminė Pacifiku, ramybės darytoju.

Vėjo greitumu ėjo, plito Pranciškaus pučiama ramybė ir gulo nauju pagrindu žmonių ir valstybių gyvenimui. Neilgai pagyvenus, pats Dante Alighieri[10] pasibeldė į Pranciškonų vienuolyną Apeninuose, ieškodamas tos pat ramybės, „pacem".

Tikras sekėjas Kristum, tuo Ramybės Karalium, Pranciškus broliais ėmės tik nuotaikos, o ne gudrybės vyrus. „Viri litterati"[11], mokytieji, jam tik kliudė, nes per labai išmiklintas protas šaldė širdies jausmą. Tokių jis visai nepriėmė savo draugėn. Vienas betgi „magnus doctor"[12] prašyte įsiprašė Pranciškaus draugėn. Pranciškus priimti jį priėmė, bet... tik bernu vieno menkučio savo vienuolynėlio virtuvėn ir ilgai jį ten laikė. Užtat Pranciškaus durys nebuvo uždaros nė vienam nelaimingam skurdžiui, našlaičiui, prislėgtam rūpesčių, nusiminėliui, atvirtėliui iš nedorybių, net vagiui ir plėšikui. Tokiems Pranciškaus širdis buvo atvira, tokius priiminėjo be jokių įtarinėjimų ir niekados neapsigavo. Pranciškaus būta didžiausio žmonių sielų žinovo.

Plėšikai buvo jam broliai, gudragalviai – ne.

Ir poetai buvo jam broliai, nes ir jis pats buvo žymus poetas, nuotaikos žmogus. Mirdamas tebegiedojo himną saulei[13]. O sveikas tebebūdamas, pamokslus sakydavo – paukščiams:

– Palūkėkite čia, broliai, aš noriu pasakyti keletą Dievo žodžių broliams paukščiams. Mylėkite savo Sutvertoją ir saugokitės, broliai paukščiai, kad neliktumėte Dievui skolingi ir nedėkingi...

– Nes kas yra iš tikrųjų Dievo tarnai, jei ne Jo giesmininkai, kurių uždavinys žmonių širdis aukštyn kelti ir pripildyti jas dvasiškojo džiaugsmo? – taip sakydavos pats apie save, ir buvo dėl to vadinamas „Dievo giesmininkas".

Dievo giesmininkai tad buvo visi Pranciškaus Minoritai – Mažieji broliai. Taip juos turbūt suprato ir popiežius Inocentas[14], kai nėjusius teologijos mokslų pavelijo sakyti pamokslus; ne teologines tiesas dėstyti, bet paklusnybę savo motinai Bažnyčiai, savitarpę meilę, maldą už visą Dievo žmoniją, kantrybę priešingumuose, skaistybę ir nekaltybę, ramybę ir sutarimą su Dievu ir su žmonėmis, nusižeminimą ir malonumą, pasaulio panieką ir jo išsižadėjimą, švento neturto laikymą, maldoje budėjimą ir šv. giesmes. O visa – per Viešpatį mūsų Jėzų Kristų.

Ir sakė Mažieji Pranciškaus broliai apie Dievą, kurs reiškiasi gamtos gražybėmis, kaip Jis visa tai laiko savo globoje, visam kam teikia savo malonių, koks tad Jis mylėtojas žemės ir žmonių.

Asyžiečio ir jo brolių serafiškumas (angeliškumas) reiškėsi, jiems gyvais jausmais gyvenant, jų esmės centras buvo širdis. Juk tik širdimi teatspėjama visa Jėzaus Kristaus meilės didybė, kurią Jis yra įsakęs dėti pagrindan Naujosios Sandoros su Viešpačiu. Žmonės savo esme nuožmūs, žvėriški, saunoros, storažieviai, neteisingi. Tai matydami, kiti yra linkę manyti Kristaus įsakomąją visuotinę draugų ir nedraugų, žmonių ir šiaip jau Dievo padarų meilę esant utopiją, gražų, bet neįvykinamą prasimanymą. Skaistaus idealingumo neįvykino per devyniolika šimtų metų, tai nė noro nebėsą stengtis. Žmogus iš viso ne meilei esąs padarytas. Pranciškus įrodė priešinga – Kristaus įsakomąją meilę esant galimą ir būtiną. Reikiama tik nepaneigti žmoniškumo pasireiškimų, nepraleisti tuščiomis pirmųjų gerų įspūdžių. Pavyzdžiui, Pranciškus nepaduoda elgetai išmaldos, dar jam kažką išmetinėja. Paskui išsigąsta pats savo pasielgimo ir tučtuojau pasiryžta niekados prašančiam nebeatsakyti. Antras pavyzdys. Pagijęs iš ligos, Pranciškus pasijuto persilaužęs. Bet kur link? Tuojau ima tirti Dievo valią; prašo Altoriaus tarną, kad jis, Evangeliją padėjęs ant altoriaus, triskart atverstų ją pripuolamai. Knygos atvirto toje vietoje, kur pasakyta: Neturėkite nei aukso, nei sidabro, nei pinigų jūsų ceresluose, nei lagaminų kelionei, nei dviejų žiponėlių, nei avalynės[15]. Pranciškui buvo tokio „burto" gana: jis tuojau nesvyruodamas įsteigė beturčių broliją iš 12 draugų.

Pranciškui miela buvo atminti linksmi ir dori jo jaunystės draugai, jų dainos, jų niekuo nesisielojimas; miela buvo jam ir gamta: jis džiaugės neatsidžiaugė žaliuojančiomis pievomis, liūliuojančiais laukais, sirpstančiais sodais, malonia saulute, – visomis gražybėmis. Visa tai buvo jam toli gražu nepigu palikti ir eiti į urvą su Dievu kalbėtis. Jauna vaizduotė piešė jam nuobodžias maldas, jį patį seną davatkiną, kurs vaitodamas vaikščioja palei bažnyčias. Bet ligi tik suprato, kad esama dar aukštesnės ir aukščiausios gražybės, kuria taip pat galima gerėtis, tuojau pasiskelbė jos nebepaleisiąs ir nebepaleido.

Pranciškus nebuvo ėjęs aukštųjų mokslų, nebuvo pašvęstas kunigas, niekur nėjo noviciato, – viską jam atstojo ta ypatinga nuotaika, ta Dievo Dvasia, kuri kūrėsi jame ir sparčiai įsigalėjo. Ilgai apsiėjo ir be regulos. Regulą išsidirbinėjo praktiškai, kai iš tėvo nuogas išėjęs, likęs su ta viena jupele, stidendamas kiauroje apleistoje daržinėlėje, alkanas, dažnai po kelias dienas nieko išmaldų negaudamas, meldės su draugais ir kentė. Tai ir buvo noviciatas – pripratinęs tenkintis kuo mažiausiu. Ir taip galingas Pranciškus širdies jausmu. Jau 1210 metais apie jį sakydavę: „Netiesa, būk savo tėvynėje niekam nesiseką būti pranašu". Pranciškui pirmiausia ėmė sektis kaip tik savajame Asyžyje ir jo apylinkėse. Daugelis bajorų, miestiečių, kaimiečių, dvasininkų ir pasauliečių, Dievo Dvasios pagauti, ėmė mesti žemės rūpesčius ir eiti keliu, kuriuo Pranciškus buvo pasukęs.

Tomas Celano[16] įkvėptus Pranciškaus pamokslus ir veikimą lygina su nauja spindinčia žvaigžde, su šviesios aušros patekėjimu ryto metu, praslinkus tamsiai nakčiai, su pavasario dygimu ir visuotiniu žydėjimu. Viso krašto išvaizda ėmė kisti, Pranciškui, kaip kokiai malonės ir derlingumo upei, ėmus plaukti per savo apylinkes ir laistyti visų širdžių dirvą: bematant žydo dorybės, kur pirma nedorybių dagiliai kerėjo. Taip buvo kalbama apie visuomenines atmainas, įvykusias Pranciškaus įtakoje. Tebėra ir dokumentas tam įrodyti, rašytas 1210 m. lapkričio mėnesyje; juo „majores et minores", aukštasis ir žemasis luomas, sulyginami:

Vardan Dievo. Amen. Dievo malonė teesie su jumis. Garbei mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus, Švenčiausiosios Panelės

Marijos, Ciesoriaus Otono ir Hercogo Leopoldo[17]. Svarbiausieji nutarimai.

1. Asyžio aukštesnieji ir žemesnieji daro šią sąjungą. Abiem pusėm pirma nesusitarus, niekas negali daryti jokios sąjungos nei su popiežium, nei su jo nuncijais arba legatais, nei su kuriuo miestu ar tvirtove, nei su kuriuo dideliu galiūnu; bet pirma turi savo tarpe susitarti apie visą, ko reikalingas Asyžio miestas savo pažangai ir gerovei.

2. Šia Magna Charta[18] laisvėn paleidžiami visi Asyžio žmonės, visi vergai, priklausiusieji ponams, už nedidelę duoklę, sumokamą miesto konsulams (miesto valdybai), jeigu patys ponai nepanorėtų jos priimti.

3. Asyžio apylinkių valstiečiai gauna tikrųjų piliečių teises kaip ir kiti.

4. Pažadama globa svečiams keliautojams.

5. Nustatomas aiškus atlyginimas valainінkams už jų tarnavimą.

6. Paskelbiama visuotinė amnestija 1202 m. sukilėliams.

7. Miesto konsulai (taryba) įpareigaujami, kad visomis pajėgomis baigtų statyti katedrą, dar 1140 m. pradėtą. Ir k.

Daug buvo žmonių Italijoje, sunkiai nukentėjusių per savitarpius karus. Aišku tad, kiek daug gera jiems padarė ta Magna Charta. Jos galia plito ir į kitus miestus, pasiekė kaimynus. Tai buvo Pranciškaus nuopelnas savajai visuomenei ir visai Vakarų Europai. To laiko rašytojai Pranciškų vadina taikos kūrėju visoje Italijoje. Dailėje jis buvo vaizduojamas velnių išvarytoju[19]: Pranciškus laimina miestą, o velniai lekia iš kaminų. (Giotto[20] freska.)

Pranciškus tad yra pirmasis demokratas visoje Europoje, pirmasis luomų lygintojas, pirmasis baudžiauninkų laisvintojas. Jo surašytoji konstitucija, regi, kiek anksčiau pradėjo tą darbą, kuriuo mes vos dabar tepasigiriame.

Daug Mažųjų Brolių vienuolynų įsteigęs: vyrams (pirmasis ordinas), moterims (antrasis ordinas) ir pasauliečiams (trečiasis ordinas), daug bažnyčių pastatęs, daug žmones pagerinęs, Pranciškus pagaliau pasitraukė į Alverno kalną. Prapasninkavęs, kaip ir Jėzus, keturias dešimtis dienų, Šv. Kryžiaus paaukštinimo die-

ną[21] gavo ir aukščiausį užmokesnį – buvo sulygintas su Kristum. Angelas Serafinas parodė jam kryžių ir Prikryžiuotąjį, kurio žaizdos išspaudė ir jam tas pat penkias žaizdas. Bepagyveno dvejus metus. Pasijutęs mirsiąs, pasiprašė, kad jį nuneštų į Angeliškosios Marijos bažnyčią ir ten, giedodamas himną saulei, pasimirė.

Pranciškus yra vadinamas antruoju Kristum, nes jam ypačiai dera Šv. Povilo pasisakymas (Gal 6, 14): „Saugok, Dieve, kad aš kuo nors girčiaus, kaip tik mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus kryžium. Per jį man pasaulis yra prikaltas ant kryžiaus ir aš pasauliui".

TAUTININKAI KATALIKAI LEGALŪS VALSTYBEI IR TIKĖJIMUI

I

Dvasininkai – ne politikai. Bus jau ar ne šešti metai, kaip aš faktinai, o kiek vėliau ir formaliai, tam tikru paduotu raštu išsimečiau iš mano paties 1916 metais drauge su a. a. Juozu Kubilium ir a. a. Liudu Noreika[1] suformuluotosios Tautos pažangos partijos.

Priekaištų buvo keletas. Vyriausia gi priežastis buvo ta, kad aš, dvasininkas, netilpau partijoje ir jos dirbamajame politikos darbe. Aš prieš tai buvau jau griežtai nusistatęs dar 1919 m. Žiūr. mano brošiūrą tų metų „Visuomenės ar politikos kunigų darbas?"[2] Dvasininkas iš savo esmės turi būti universalus, visiems miela širdimi ir vienais patarnaująs dvasios reikaluose. Dvasininkui vienas tėra keliarodis – Kristus, krikščionių tikėjimo įsteigėjas visiems žmonėms išganyti ir palaiminti be skirtumo tautų ir luomų; tad dvasininko programoje negali būti ir partijų skirtumų.

„Varpo", katalikiškos „Apžvalgos", „Tėvynės Sargo", Didžiojo lietuvių seimo Vilniuje laikais, būtent nuo 1889–1916 m., ypač gi dar vėliau, jau siaučiant didžiajai rusų revoliucijai, šita tiesa, paliečianti dvasininkus, buvo labai nusmelkta, bet galutinai nepamiršta. Dvasininkai noromis ar nenoromis gavo padėti revoliucinį

darbą dirbti, kaip padeda ir bet kurį visuomeninį darbą dirbti. Vadinas, dalyvavo ir politiniame darbe. Tai buvo duoklė laiko dvasiai. Tačiau tuo pat laiku ryškėjo dvasininko vaidmenį nesant skiriamą politikai. Čia jis dažnai turėdavo karštų pritarėjų, šalininkų, bet toli gražu ne dėl to, kad jis – dvasininkas, tik dėl to, kad buvo judrus, apsukrus, sumanus ir iškalbus, kaip ir kiti politikanai, o gal ir dar daugiau.

Dabartinis lenkų senatorius kun. Maciejevičius[3] Petrapilyje 1916 m. viename bendrame susirinkime ištarė begėdiškai pliką teisybę kairiesiems:

– Bene visuomenės valią reikš rinkimai: vy budete lovčeje, vy vyigrajete; my budem lovčeje, my vyigrajem[4].

Apsukrumui, t. ir t. pritaria toli gražu ne visumas. Bent kelios dalys visuomenės statos griežtai prieš dvasininką kaip tik dėl jo politikos, o jau paskui ir dėl to, kad jis dvasininkas. Jo politika, girdi, bloga dėl to, kad jis dvasininkas, į politiką ir stumia nuo savęs visus, kurie nepritaria jo politikai.

Dvasininkas teisinasi tiesioginė jo pareiga esanti viso ko žiūrėti, ar etiškai, ar krikščioniškai, eventualiai – katalikiškai elgiamasi. Tam jis ganytojas, tam jis paruoštas ir išlaikomas. Teisybė. Tikėjimo atstovas negali tylėti vilkams ateinant jo avelių pjautų. Koks gi jis būtų ganytojas? Nelaimei, žmoniškoji dvasininko silpnybė nesitenkina nualiojus „vilką". Įsileidęs į aliojimą, jis ima iš savo būrio avių išalioti ir nekenksmingus jam, nors barzdotus ir raguotus ožius, nerangius jaučius ir net darbštųjį ašvienį.

Politikos darbe dvasininkas dvejaip susiaurėja. Bemanydamas, kad viena avidė ir vienas piemuo kaip yra reikalinga, ir tai įvyks, vėlių ganymo ir išganymo dalykams, taip būtina, ir kitaip negalį būti ir kūno aprūpinimo dalykuose. Antra, kai pašalinės pajėgos: valstybė, parlamentas, ima teikti savotiškų priemonių vėlėms ganyti, tai nereiškia, kad jau ir reikia jų abiem rankom nusitverti. Tikrenybė rodo vėles ganomas esant ypatingu būdu; dažnai daug sėkmingiau, kai materialių pašalpų iš šalies nesti, kai net kliudoma. Pavyzdžiui, Romos tironų gadynė ir Rusų cerkvė. Olandijoje suprotestantėjęs caras Petras[5] sugriovė natūralųjį bažnyčios valdymo būdą, patriarcho valdymą; norėdamas

cerkvę ir jos jerarchiją panaudoti politikos tikslams, cerkvę valdyti pavedė nenatūraliam dvasininkų sinodui[6], faktinai gi pasauliečiui žmogui – oberprokurorui. Bet kai oberprokurorais ėmė būti tokie talentingi žmonės, kaip prof. Pobedonoscevas[7], tai virto antraip: Stačiatikių cerkvė valstybę panaudojo savo tikslams. O viso to išdavos: Rusijos valstybei – bolševizmas, o Rusų bažnyčiai – bedievybė.

Kai dvasininkas, ypač bažnyčioje, ima iš sakyklos primygtinai įpiršinėti kurią vieną priemonę tikėjimui apsaugoti, griežtai atmesdamas visas kitas priemones net ir žemės tikslams pasiekti, ar tos priemonės kliudo vėlių reikalams ar ne, tai daugumas tikinčiųjų ima sakyti: šitas dvasininkas nebeteisingas, nebeuniversalus, be to, kišasi nebe į savo dalykus, būtent į tuos, kurių jis negali itin gerai išmanyti, nes tam nebuvo pasiruošęs. Geriau bet kam dirbti savo specialybėje, tik visiems vaduojantis tais pat doros ir visuomeninio gėrio dėsniais – krikščioniškąja etika. Tai viena mano išsimetimo iš partijos priežastis.

Idealizmas ir praktika. Antra. Mes, Tautos pažangos partijos formuotojai, buvome labai idealistiškai nusiteikę; etiškai mes siekėme net krikščioniškosios tobulybės ir ją norėjome padaryti privalomą bet kuriam mūsų sudaromos, šiaip ar taip, krikščioniškos partijos nariui. Neužmirštamas „bogoiskatel" eksklierikas Juozas Kubilius[8], paskui politikas ir ekonomistas, griežtai reikalavo, kad į Tautos pažangos partiją nebūtų įrašomi lietuviai, nors šiaip jau kuo geriausi tautininkai patriotai, bet neišlaikę visuomeninio rimtumo (powagi) ir autoriteto, Gogolio vadinamieji „chlestakovai"[9]. Maža, sakydavo jis, nenusidėti krikščioniškosios teisybės dėsniams; dar reikia skrupulų veikiant visuomeniškai. Sakysime, organizuojant bendrovę, savo atsakymu suimant narių pinigus: pavogti kasą ar „legkomyslenno"[10] ją išeikvoti yra lygu; šiuo ir tuo atveju pasitikėję dalininkai esti nuskausti.

Praktika tačiau įrodė politikos partijas negalint būti tiek skrupulingas. Žmogui, itin geram kovotojui dėl politinių idealų, kaip tai moteriškai dėl skaistaus jos veido, atleidžiama nosies kreivumas ir septyneriopi kiti trūkumai. Krikščionių demokratų partijoje, kuri rengėsi viską atnaujinti Kristuje, ėmė veikti aiškūs tikėjimo

renegatai, palaido gyvenimo žmonės, nesiskaitą net su viešojo padorumo reikalavimu. Tautos pažangos partijon prisidėjo dvejetas nekrikščionybės dėsniais susidarę šeimas ir keletas žmonių, kurie savo paprikininkavimą ir nesiskaitymą su viešuoju turtu ar kuriuos kitus nevalyvumus drąsiai dengė savo tautiškumu.

Aš vardan anųjų, pačių pirmųjų tautiškai krikščioniškai partinių tradicijų per vieną visuotinį susirinkimą tam pasipriešinau, reikalaudamas, kad anaip nekvalifikuotieji žmonės laikinai paliktų šalia partijos, tik jos „simpatikais" (pritarėjais), vadinas, kad nebūtų jos vadai, aktyvūs dalyviai, partijos atstovai ad extra[11]. Ši mano akcija teturėjo reikšmės tam kartui. Centro komitetas susidarė be vieno kito dėmėto žmogaus, o visa kita paliko kaip ir buvę. Tada, gerai palaukęs, aš pats palikau šalia partijos, nebeapsiimdamas atsakyti už partijos taktiką.

Buvo ir daugiau ko, kas kliudė galvą guldyti už visą partiją, kaip vien ji gyvuoja, ne kaip buvo bandoma sudaryti. Ėmė rodytis galvą esant brangesnę už partijos vertybes.

Tiek metų nebedirbus partijos darbo, doriškai nebeatsakant už tą darbą, nebedalyvaujant suplanavime ir būsimųjų darbų, man belieka kalbėti, kaip buvusioji T. p. p. dabar rodos, vien iš šalies žiūrint. Aš neieškosiu priemonių šiam ar tam pateisinti; tai dalykas anų, kurie aktingai tas priemones įperša ir turi jaustis teisūs. Aš kalbėsiu daugiau senoviškai nusiteikęs, mažiau apie tai, ką matau, girdžiu ir savaip tai įvertinu.

Apie tautininkystę ir jos sąryšį su tikėjimu kalbėti mane įdrąsina ir net įteisina ypač tas faktas, kad Tautos pažangos partija, paėmusi į savo rankas valstybės vairą, pati atsisakė savo partiškumo, bepalikdama prie bendrai tautiškos nuotaikos. Iš valstybės vairuotojų to pareikalavo tas pat universalumas, kaip ir Bažnyčios vairuotojų. Vadinas, dabar visi pažangininkai stoja šalia buvusios savo partijos.

II

Vidurį sudarant. Galgi tai negarbė secesija iš partijos? Toli gražu ne. Tai labai paprastas dalykas parlamentų praktikoje ir

šiaip jau darbe. Juk visi ieškome tikrosios naudos valstybei ir žmonijai. Tuo aukštu matu matuodamies, dažnai gauname išvysti buvusius savo trūkumus ir klaidas ir stengiamės jais nusikratyti. Kaipgi kitaip? Vieni talmudistai nepripažįsta laiko korektyvų ir tai ypatingu tikslu. Visa naujoji tautininkų kryptis susidarė iš secesijų.

„Krikščionis Demokratas", 3 nr.[12] skirdamas savo partijos dvidešimties metų sukaktuvėms paminėti, 54 p. vadina mane faktinuoju Lietuvių krikščionių demokratų partijos įkūrėju. Tai buvo 1905–6 m. Bet jau gale šių metų, paskelbdamas naują „Vilniaus Žinių" programą[13], aš gavau nebeminėti tikėjimo varžtų visam laikraščiui, bepalikdamas tai – sau pačiam, paklusniam disciplinai. Apie tai žiūr. „Krivulės" 1924 m. 4 nr. „Kaip aš patekau į „Vilniaus Žinias"[14].

Mažne tuo pat metu iš demokratų, susispietusių aplink „Lietuvos Ūkininką", puoselėtoją tilžiškių „Varpo" ir „Ūkininko" tradicijų, į „V. Žin." atėjo „L. Ūkininko" redaktorius Antanas Smetona[15], bendradarbiai Juozas Kubilius, Kazimieras Žalys[16], pasigavę kitos veikimo linijos, tautiškosios, kurios pirma buvusieji demokratų laikraščiai buvo pradėję nebesilaikyti.

Nauja aiškiai tautiška kryptis kaip tik atitiko didumo lietuvių inteligentų nuotaiką, ir jie būriais iš visų kraštų ėmė dėtis į tuos, kurie gale 1907 m. įsisteigė „Vilties" laikraštį (kuriam laikui sustojus „Vilniaus Žinioms") savotiškai politikai vykinti. Pasidarė labai aišku, už ką, kuriuo tikslu dabar kovotina. Obalsis: „Ginti Lietuvos rytus su Vilnium" susyk tapo populiarus: juo pasigrindė visas tautiškumas, kaip tautiškumu pasigrindė visa lietuvių to laiko politika. Prasidėjo lietuvių tautiškųjų teisių revendikavimas iš visur: iš rusų administracijos, iš lenkų bajorijos ir iš jų apsėstų bažnyčių.

Viltininkai tautininkai nebuvo „nacionalistai": šieji buvo sudarę visai kitą būrį su dr. J. Basanavičium, kun. J. Ambraževičium, J. Kriaučiūnu, kun. St. Stakele, kun. K. Olšauskiu[17] ir k., vadinamąją „Sąjungą lietuvių kalbos teisėms ginti Vilniaus bažnyčiose"[18] (Vilniaus – suprantant visų Lietuvos rytų). Skirtumas tarp viltininkų ir sąjungininkų galėjo būti toks, koks dabar yra

tarp „Lietuvos Aido" ir „Tautos Kelio"[19]: siekta to pat, tik laikytasi kitokios taktikos. „Sąjunga" nebuvo populiari, kiek padirbėjus pakriko ir jos dalyviai vienas paskui kitą perėjo į viltininkus. Su jais gi atsirado ir daugybė studentijos su A. Voldemaru ir K. Būga, o dar daugiau – kunigijos.

Aiškiai tautiškos krypties laikraščiui leisti susidarė pasitikėjimo bendrovė Smetona, Tumas ir Ko, daugiausia iš kunigų visų lietuviškųjų vyskupijų ir nelietuviškųjų, jie sudarė bent 90% visų dalininkų ir indėlininkų. Kunigai „Vilčiai" leisti 1907–13 m. sudėjo daugiau kaip 50 000 rublių; suma anais laikais labai didelė, o ir dabar (250 000 litų) nemaža. Kunigams sopamai buvo reikalingas organas, pasauliečių vedamas, bet kunigų atstovo prižiūrimas, kurs padėtų jiems bažnyčiose reabilituoti lenkų nusmelktos tautinės lietuvių teisės – jų kalba. Lietuvių ir gudų nutautinimas Vilniaus vyskupijoje buvo lygus jų tamsinimui ir pagoninimui; reikėjo grįžti prie suprantamos, įgimtosios žmonių kalbos, kad ji padėtų sąmoningai savintis religijos tiesas, giliau jas širdin dėtis ir jomis vaduotis.

Taip tatai kunigai su pasauliečiais ilgai turėjo bendros kalbos – tautybės ir krikščionybės reikaluose. Tautininkai pasauliečiai respektavo katalikų tikėjimą; katalikų tikėjimas nepavydėjo, kad „Viltyje" buvo užstojami ir evangelikų reformatų tikėjimo reikalai, ir Martynas Yčas[20] su keletu reformatų buvo toki pat viltiškosios krypties tautininkai. Ta kryptimi aušrininkas St. Dagilis[21] reformavo bažnytinę evangelikų literatūrą, atitraukdamas ją nuo vokietiškumo, prijungdamas prie lietuviškumo.

Kr. dem. atsiradimas nepakenkė. Ta gera santarmė tarp pasauliškių ir dvasiškių tautininkų truko ilgai, kol aiškiai susikristalino konfesinė katalikiška kryptis obalsiu „Viską atnaujinti Kristuje" – ateitininkai Pr. Dovydaičio[22], Maskvos studento, vadovybėje. Be to, tarp J. Kubiliaus ir Ad. Jakšto iškilo polemika, ar gailestingumo ir teisingumo pakanka tikėjimo praktikai. Jakštas reikalavo ko daugiau. Polemika – daugiau teoretinio pobūdžio, ne contra fidem ir pro fide[23]. Prie Dovydaičio ir Jakšto prisidėjo dar trečias, kun. A. Maliauskis[24], jaunas teologas, labai karingas ir savim pasitikįs visa nugalėsiąs savo išmanymu, visa

išnaikinsiąs, bepalikdamas pasaulyje vienus grynuosius ortokratus. Dr. A. Maliauskio taktą žinome iš jo iki šiol tebeleidžiamų aštriai polemiškų brošiūrų buv. Počajevo monachų rūšies[25]. Ta trijulė, remdamosi tuo, kad bendrovę Smetona, Tumas ir Ko sudaro didumas kunigų, bet nė kieno tų kunigų neįgalioti, atėmė „Viltį" iš buvusios redakcijos su A. Smetona priešakyje ir pavedė ją redaguoti Pr. Dovydaičiui[26]. Senajai redakcijai pasitraukus, iš jos beliko tik vienas Liudas Gira[27]. V. Bičiūnas[28] iš pradžių teprisidėjo savo piešiniais laikraščio antgalviams.

„Viltis" gavo konfesinę, aiškiai katalikišką kryptį ir ėmė užsiimti (žiūr. jos priedus)[29] daugiau moksliškai – nekatalikiškais reikalais. Su pasauliečiais tautininkais tačiau paliko kuone visi buvusieji dalininkai, jau, žinoma, tik dvasia, nebe kišene; daug jų ir iki šiai dienai išliko ištikimi senajai vienybės tradicijai – ieškoti ir rasti ko bendra tautybės dirvoje. Kr. dem. kadrus pripildė daugiausia jaunoji kunigija, nežinojusi senojo bendro kovos reikalo. Iš senųjų tas pats kun. Jakštas, ateitininkų patronas, jiems ir su jais dirbęs tikybinį darbą, širdyje paliko, koks ir buvęs, tautininkas ir iki šiai dienai dirba tautiškąjį darbą su tautininkais; šiųjų leidiniuose bene daugiau jo raštų. Kad tautininkai ir iki šiol neturi aversijos jausmo kunigams, reiškia faktas, kad net du kunigu turi savo garbės nariais: kan. J. Tumą-Vaižgantą ir prel. J. Maironį-Mačiulį.

Žemaičių bei Seinų vyskupijų ganytojai per šią dvidešimt metų nėra turėję dėl visa to bent kokių nemalonumų, negavo cenzūromis bausti nė vieno kunigo. Tautininkų leidžiamuosiuose laikraščiuose ir atskiruose spaudiniuose nėra ir nėra buvę nieko contra fidem et bonos mores[30], atimti duotąsias teises redaguoti tautiškos krypties raštus arba nebeduoti naujų pavelijimų. Dar 1920 m., gale kovo mėn., aš esu gavęs pavelijimą redaguoti „Tautą", paskui „Trimitą" (5 išėjus pakartotą)[31]. Taip pat neesu išgirdęs, kad mano dalyvavimas tautininkų leidiniuose būtų skandališkas darbas. O gausiai esu rašęs: „Lietuvos Balse", „Lietuvių Balse", „Tautos Balse" (1921), „Tėvynės Balse", „Krašto Balse" (1922), „Jaunojoje Lietuvoje" (1923), „Lietuvoje", „Lietuvyje", „Vaire", „Tautos Vaire" (1924), „Iliustruotoje Lietuvoje",

„Lietuvos Aide" (1925–8). Tuo tarpu kad pasižadėjęs dirbti 1923 m. sumanytajai leisti „Kultūrai" ir davęs jai dvejetą raštų, tuojau susilaukiau iš Consilium Vigilantiae[32] pastabos, ir aš pats pasijutau, kad su Šiaulių kultūrininkais, laisvamanių nariais, kunigui nepakeliui. Vadinas, buvo daroma skirtumo; tautininkai nebuvo smerkiami už veikimą prieš tikėjimą. Skirtumai tarp kunigų susidarė tokie, kaip natūraliai esti tarp tėvų ir vaikų. Senoji kunigija kovojo su „vniešnim vragom"[33] ir buvo daugiau tautiška; jaunajai tenka daugiau kovoti su „vnutrennim vragom"[34] ir būti daugiau tikybiška.

Yra ir pereiginių tipų, kurius galėtume pavadinti lyg „tiltininkais". Mane vadindavo tiltu, kuriuo demokratai ir kunigai keliavo į tautininkus. Lygia dalimi ir dabar: kun. Jakštas, katalikas, nors ne kr. dem., eina su tautininkais, o aš, tautininkas, apsiviežiu dirbti katalikų „Laisvėje", „Ganytojuje", „Moteryje", „Sargyboje", „Santūroje", „Ryte", „Tiesos Kelyje", „Lietuvos Mokykloje", „Šaltinyje", „Naujojoje Vaidilutėje", „Židinyje", „Pavasaryje", „Kr. Demokrate". Nesišalinu nė be krypties laikraščių: „Skaitymų", „Kario", „Švietimo Darbo", „Mūsų Senovės", „Atspindžių", „Krivulės", „Rygos Balso", „Mūsų Žinyno", „Pradų ir Žygių", „Naujo Žodžio", „Kauno Naujienų", „Sekmadienio". O kai kada galite aptikti vieną kitą mano raštelį net „Lietuvos Žiniose" ir „Varpe". Kai kada tenka padirbėti ir su tais žmonėmis, su kuriais iš viso nesutinki, tediferencijuoti dirbamus darbus, ne principus.

Solidarumai, nepriešingybės. Šituos istoriškai nupasakotus dalykus vyresnioji karta labai gerai žinojo ir nieko nesistebėjo, kol konfesininkai pradėjo principais afišuotis – visa ko pamatan dėti krikščionybės dėsnius, kai tautininkai pasaulininkai politikos, ekonomijos, kultūros pamatan deda tautiškumą su krikščioniškąja etika; sielos reikalais kalbasi su Bažnyčia, o kūno reikalais su valstybe, tačiau niekur neneigdami Bažnyčios (jos tikėjimo mokslo), niekur jos neužgaudami, šalin iš viešumos nestumdami.

Iš šalies žiūrint, tarp tautininkų ir ateitininkų lyg tiek tesirado skirtumo, kiek toje pat Bažnyčioje tarp besimeldžiančių paprastų

parapijonų ir tretininkų. Garbingi ir reikalingi uoliai atsidėję tikėjimui ir jo praktikai, tik tai nėra visiems privaloma. Kas gi išmintingas galėtų pasakyti: kas netretininkas, tas nebeištikimas katalikas? Priešingybių tarp tautininkų ir ateitininkų negali būti. Tautininkai vieną darbą dirba, atsižvelgdami į tikėjimą, ateitininkai kitą, atsižvelgdami į tautybę. Ir pasakymas: jūs ar jūs neturite aiškios ideologijos yra perdėm tuščias. Tautininkai valstybinę ideologiją turi aiškią, net per aiškią, kad kiti net juos gretina su kraštutiniais – nacionalistais, fašistais. Religinės ideologijos jiems pakanka tos, kurios yra gavę iš tėvų namie ir mokykloje; kurią pagilino jiems oficiališkieji auklėtojai religiškai. Bent to pakakdavo visados ir visur. Ateitininkai turi gaivalingesnės ideologijos krikščionybės srityje, ir juos kiti gretina su pačiais kunigais profesininkais; daug dalykų ateitininkai teigia ar neigia, lyg turėdami tam tikrą įgaliojimą kitus ganyti. Gal juos kai kada galėtume paklausti, ar jie aiškiai vaizduojasi būsimąją valstybę: daug kam rodos kr. demokratai siekią tiesiog teokratijos ar, ordinariškai tariant, valdymo klerikalizacijos. Visokios „kratijos" laisvai ginčijamos: vienam šiokia patinka, kitam tokia, ir niekas negali nieko išpravardžiuoti nekataliku, kurs nėra teokratas ar klerikalas.

Tegul sau bus tai pažaista žodžiais.

Rimčiau kalbant, tautiškoji ir krikščioniškoji demokratija turėtų būti dvi tikros seselės, pačios gamtos padarytos, o ne kurių nors agitatorių.

III

Tautybė – kamienas. Iš abiejų kraštų suėję tautininkai (Tumas, Smetona) natūraliai, net nesitarę tuo reikalu, sudarė vidurį. Kraštutiniai peikė viltininkus „niekurneiviais". Kaipgi? Šiaip demokratiniais laikais visi einą čia kairėn, čia dešinėn, o tautininkai bestovį vietoje. Tautininkai atsikirsdavo: jūs teišmanotė rusų kariuomenės komandą: pravo–levo, pravo levo[35]. O gyvenimas visai ne kareiviškai sudarytas, ne kareiviškas muštras, tik darbas „u podstaw", lenkiškai tariant, pagrindinis – lietuviškai. Jūs,

kairieji–dešinieji, auklėjate šakas; mes, tautininkai, auklėjame kamieną ir norime jį padaryti tokį tvirtą ir kietą, kad ant jo ir jūs patys galėtumėte laikytis. To mes jums nepavydėsime, bet jūs vis dėlto nebuvote ir nebūsite kamienas. Savo politiką mes vadiname realia, o jūsų svajone, o jus pačius – plyšelninkais, kurie per savo susidarytąjį plyšelį težiūrite į gyvenimą arba nudūrę akis sau po kojų, visai nežiūrite, kaip gyvenimas įvairuoja.

Sunku kits kitą įtikinti, lengviau kits kitam paprieštarauti; tai gyvenimo dalykai, ir liko tokie, kokie buvę, ir augo savaime. Tautybė savaime apgaubė valstybę. Mes matėme, kaip gimė ir brendo tautiškoji idėja, kol įgijo tas formas, kurių šiandien laikosi mūsų valstybės vyrai, kuriomis veda Lietuvą, tėvynę mūsų, į progresą, blaiviai suprasdami valstybės ir religijos sąvokas ir abidvi glaudžiai susiedami.

Valstybė ir religija. Pagrindinai kalbėti apie valstybės ir religijos sąvokas, kitų neklaidindamas, teturi teisės kvalifikuotas filosofas, kvalifikuotas teisininkas, kvalifikuotas teologas. Abidvi sąvokos labai plačios reikšmės, abidvi turi gilios senovės teisių ir nuopelnų. Valstybė ir religija – skaistieji civilizacijos žiedai ar brendę jos vaisiai. Tautininkai gerai nusimano, kaip vieną ar antrą skurdinant, nustojama viešosios pusiausvyros, kaip vieną ar antrą apardant, grįžtama į barbarų laikotarpio chaosą. Negeran esti, kai viena antros pajėgomis nori pasinaudoti, viena aukščiau antros pernelyg iškilti, viena antrą nusmelkti. Gyvenimo harmonija reikalauja, kad valstybė ir religija, kaip dvi tikros sesutės, lygiomis būtų žmonijoje, viena antros nepanaudodamos savo tikslams.

Tautai kultūrinti reikia abiejų: laisvos valstybės ir laisvos religijos. Ilgų amžių patyrimai ir paskutinieji sambrūzdžiai visa „taisyti", net ir tai, kas šiaip jau netaisytina, kad visa būtų nauja, nes kas nauja, tai ir gera (per jaunystės akinius žiūrint), tai ir demokratiška, – patys savaime išstūmė aikštėn vidurinės nuotaikos žmones, pusiausvyrininkus. Dabar mes juos vadiname tautininkais, pirmiau vadindavome aušrininkais, viltininkais, Tautos pažangos partija. Man čia itin malonu pažymėti, kad nuo paskutiniojo pavadinimo pats gyvenimas nutrynė priedėlius: pažanga,

partija, bepalikdamas vieną stambų kamieną – tautos sąvoką, kurioje savaime telpa visa kita. Dabar mes, tautininkai, ir vėl tokie pat esame, kaip ir iš pradžių buvę – gyvenimo nugryninti, susipratę, blaivūs ir laisvi (tauriąja šio žodžio prasme) valstybininkai. O prieš savo akis mes teturime tą dalį žmonijos, kuri natūraliuoju, įgimtuoju būdu gyvena ir plėtojasi, susidariusi nepriklausomą valstybę, – Lietuvius. Visa, kas mums, lietuviams, padeda pirmyn pažengti, kas mus įragina į tai, mums gera; visa, kas šiokiu ar tokiu būdu mus siaurina, ar tai būtų partija, ar net konfesija (savo elgesiu, nė esme), praktiškame tautos vadovavimo darbe mums negera.

Dar neturėdami nepriklausomos tėvynės, mes, tautininkai, šitaip nusimanėme apie valstybę ir religiją (iš pagrindinių punktų):

1. Laisva Lietuva su pačių lietuvių apsisprendimo teise.

2. Ar šiokio ar tokio tipo būtų valstybės organizacija, pirmiausia turi būti apsaugotos įgimtosios žmogaus teisės: t i k y b o s, sąžinės, t. ir t.

3. Visiems pripažįstama lygi žmogaus vertybė ir teisių lygybė be skirtumo tautos, t i k y b o s, t. ir t.

4. Politikos ir visuomenės gyvenime veikiame k r i k š č i o n y b ė s etikos dėsniais, ne kaipo Katalikų Bažnyčios ar kitos kurios bažnytinės organizacijos nariai ypačiai, bet kaip krašto piliečiai, kurie tesivaduoja iš viso – krašto reikalais, bet lygiai gerai žino ir tvirtai tiki apreikštomis tiesomis.

Šituos ir kitus mažiau mus šiuo tarpu dominančius principus formulavome tauriais ir plačiais sumetimais, permatydami, kad mums teks gyventi mišrioje visuomenėje, kad valstybė reiks sudaryti iš mišrių tautų. Tai mes atmindavome įeidami ir išeidami.

Lietuvos valstybė, dar anoji plačioji gedimininė ir vytautinė, iš senų senovės pasižymėdavo savo pakenčiamumu tautų ir tikybų. Pas mus, Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje, rasdavo nebepavojingos vietos visi Rusijoje ar Totorijoje persekiojamieji. Tai ir dabar mes negalime atsisakyti tų garbingųjų, tų žmoniškųjų mūsų istorijos tradicijų. Vėl nebepriklausomojoje valstybėje mes turime žygiuoti tais pat tolerancijos keliais, pakęsdami visas tautas, visas jų tikybas, kurios tik nerodysis priešingos

mūsų tokiu vargu sudarytajai valstybei ir jos bendriesiems įstatymams, kurioms nereikia taikinti baudžiamieji statutai. Tikybines organizacijas mes privalome lygiomis globoti, kaip ir kitokių profesijų organizacijas. Privilegijų šelpti vienas ar kitas nepripažįstame.

Autonominė Bažnyčia. Laisvoje Lietuvoje laisvi visi jos piliečiai, laisvos, net dalimi autonomingos tautos, laisvos valstybei nepriešingosios organizacijos. Tai būtų anomalija, kad tos vienos tikybinės organizacijos bebūtų nelaisvos ar ypatingais įstatymais suvaržytos. Nuosakumas reikalauja, kad kaip bet kuri draugija ar bendrovė turi teisės valdytis savais susidarytais įstatais, taip kad ir bet kurio tikėjimo Bažnyčia ar organizacija turėtų teisės valdytis ir gyvuoti savo kanonais; jie per ilgus amžius susidarinėja, kol įgyja pastovumo charakterį. Valdžiai tiek tėra darbo – patikrinti jų įstatus, ar jie suderinti su bendraisiais valstybės įstatymais ir įsirejestruoti juos savo žiniai. Visuotinė pasaulio Bažnyčia, Katalikiškoji, turi savo Codex Juris Canonici[36], savo nuostatų rinkinį, kurio vienodai laikydamies viso pasaulio katalikai sudaro vieną tikybinę bendruomenę. Neleisti katalikams tuo savo kodeksu gyventi ir valdytis tiek pat reikštų, kaip ir Katalikų Bažnyčią visai sugriauti: varžomi ir persekiojami Jos nariai, nustoję natūralių savo teisių, visai iškriktų. Tautininkai net įsivaizduoti negali, kad Lietuvos valstybės valdžia galėtų tokia atsirasti, kuri ten link nukryptų, neturėdama jokių ženklų katalikų neištikimybės nepriklausomai valstybei. Antra vertus, nevaizdinas ir Katalikų Bažnyčios tokios, kuri sprendžia pasaulinius dalykus – valstybės susidarymo būdą ar ką tam lygu.

Ne valstybės dalykas tą Visuotinę Bažnyčią suskaldyti į tautines, autokefalines ar kitokias; ne valstybės dalykas raugti ir palaikyti tikybinė fermentacija, – jos prievolė tėra pasižymėti, kas tikybinėse srityse yra savaime pasidarę; vadinas, tik paskučiausius rezultatus.

Bet kad kurios kategorijos piliečiai turėtų tikros teisės iš savo valdžios reikalauti, kad su religiniu jų įsitikinimu ji skaitytųsi, patys šiaip ar taip tikintieji turi neversti savo tikėjimo tuščia formalybe; turi jį rimtai puoselėti, darytis jį asmeniniu savo dvasios

turtu; ką paveldėję iš savo tėvų, tą bent nesumažindami, jei ne pagausindami, turi palaikais atiduoti savo vaikams.

Tėvų prievolė – savo vaikai savo nusistatymu auklėti. Čia tesveria jų vienų įsitikinimai ir sąžinė. Jų auklėjimo priemonių valdžia neturi teisės neigti nei jų pačių namuose, nei jų mokyklose. Nuosakumas to reikalauja. Kokia širdžia tėvai leistų savo kūdikius į mokyklą, jei ta valdžios laikoma mokykla tyčia draikytų namie rūpestingai pradėtą ir tęsiamą dorinimo darbą? Bet maža nedraikyti iš namų išsinešamos vaikų tradicijos. Mokykla privalo privačiai praktikuojamą tikybą iškelti į aukštesnį laipsnį. Patys tėvai dažniausiai teįkvepia pradžią tikybinės dvasios. Ją pagrįsti, moksliškai suformuluoti gauna jau tam tikri specialistai mokytojai, katechizmininkai, kapelionai ar kaip kitaip vadinamieji. Argi būtų teisinga, kad aukštesnioji mokykla, valdžiai to reikalaujant, tyčia neduotų tikinčiųjų vaikams motyvuoto tikybos mokslo? Bet kuri valdžia privalo dalį valstybės lėšų skirti tikybos mokytojams, nes tai palikti privatinei tėvų iniciatyvai yra tuščia: nei tų mokytojų patvoriais nesivolioja, nei tėvai tiek lėšų neturi. Nemokėti algų kurio tikėjimo kapelionams, dar blogiau – visai neįsileisti į mokyklas kurių katechizmininkų yra lygu neleisti kitam praturtėti, kad aš būčiau turtingesnis. Daug geresnis principas lobinti visus, pradedant nuo mažiausia turinčio, o nieko iš nieko neplėšti!

IV

Tikybų atstovų prievolės. Tiek reikalaudami autonominei religijai iš valstybės, ko gi reikalaujame iš tikybos atstovų, iš jos mokytojų? Tiesioginė jų prievolė – teužsiimti ar daugiausia užsiimti savo specialybe, tiesioginiu savo amatu: namie privačiai, bažnyčioje viešai, net atviroje rinkoje, bet kurios progos pasigavus, šviesti, moralizuoti, – skelbti suformuluotą doros kodeksą ir tiesos mokslą.

Kad šisai sudėtinis misijonieriavimo darbas pasisektų, tiems religijos mokslo specialistams tenka dar labai pasistengti patiems besitobulinant. Nežiūrėkite, ką apaštalai daro, tik klausykite, ko

jie moko, seniai jau pavirto pikta satyra ir tik gėdą daro formaliosios dorybės skelbėjams. Be to, doros ir tikėjimo apaštalavimas visai bejėgis ir tuščias, kai mokomasis dalykas nėra matomai praktikuojamas. Ką padės mokius, sakysime, kad krikščionybės pagrindą pagrindžia meilė, jei visokeriopi tos krikščionybės tikėjimai, kiekvienas savo srityje, nereikš tos meilės, gailestingumo, užjautimo, egoizmo išsižadėjimo, susivaldymo, susiturėjimo? Kai tikėjimas savo gminose neturės labdarybės įstaigų, neglobos apleistųjų ir nepadės jiems atsitraukti nuo pikta?

Valstybės teikiama tikėjimams laisvė ir globa turi prieš akis daugiau praktišką tų tikėjimų naudą jų gminoms ir visai valstybei. Teorija – tuščias dalykas, kai jos nevykini: tuščias ir išganymo mokslas, kai jo pats nepraktikuoji. Tai tikėjimo skelbėjai privalo patys pirmieji praktikuoti; pats parodyk pavyzdžiui, kaipgi bus, kai aš tavęs paklausysiu. Gražu žodžiai! Ar taip pat gražu bus ir darbai?

Dvasiškis visur yra vadinamas tėvas, papa, pop. O kur gi jis parodys tėvišką savo širdį, jei ne susidurdamas su betėviais našlaičiais, kurie be globos, be turtų; su alkanais driskiais, purvynų, utėlynų piliečiais? Dalį savo turto jiems atiduoti, kaip įsakoma, maža arba ir niekai; nors kai kas už tai meta gražų žodį. Pinigą dažnai išmesti susiraukęs, nekantraudamas, kad tik atsikračius įkyrių kaulikų ar pavojingų valkatų. Ar tai bus krikščioniška meilė? Ar tai jau labdarybė? Atkala ranka paduodamas litas sprangus.

Taigi, kad krikščioniškasis tikėjimas būtų gyvas, gyva gyvenimo gysla, dvasininkai privalo jį visuomeniškai praktikuoti, o valstybė turi jam pavesti tam tikras laboratorijas: labdarybės, paliegėlių, radvilų, našlaičių prieglaudas, liaudies blaivinimo namus, valgyklas, arbatines, švarias užeigas, dorų pasilinksminimų vietas, kinematografus, sportą, vaidinimus, paskaitas, t. ir t.

Visiems tiems dalykams suorganizuoti tiek darbo (neminint bažnyčios ir mokyklų), jog kitiems pašaliniams reikalams nė laiko nebėra. O to visuomeninio dvasininkų darbo vaisiai tokie gražūs, tokie brendę, kokių iš niekur kitur nesulauksi. Kai tautininkų valdžia rodo dvasininkams šią, būtent tiesioginę jų dar-

bo sritį, atitraukdama juos nuo politikos, ekonomijos ir kitokių netiesioginių dvasiškiui užsiėmimų, reiškia tikrą norą, kad tikėjimas klestėtų, o ne smelkia jį; rodo palankumą ir gerą velijimą, o ne persekiojimą.

Mūsų dvasininkams seniau dažnas prikišdavo tariamąjį jų neveiklumą. O kaip jie turėjo parodyti tą reikalaujamąjį veiklumą, kada iš jų tyčia buvo atimamos minėtosios laboratorijos, tyčia buvo neprileidžiami prie tų darbų, kurie įrodo dvasininkus esant toli gražu ne visuomenės parazitus, veltėdžius? Tautiškoji valdžia nuosaki: ji negali skelbti tikėjimų laisvės ir tuo pat žygiu kliudyti, kad jie gyvenimo praktikoje netarptų. Jei šiuo atžvilgiu dar nėra pilno susipratimo, tai, manau, tik dėl to, kad dvasininkai valdžiai dar nėra pakankamai įrodę, kurie jų darbai yra bendros visuomeniškosios reikšmės, o kurie pripuolamos asmeninės ar luominės. Tikėjimo atstovų kovai dėl tokių darbo dirvų niekas, net kraštinis kairys, negalės nepritarti, nes tokia kova garbinga. Kova dėl asmeninių ar luominių reikalų – biznieriška ir ordinariška, jai galima ir nepritarti.

Geriausiai šiuo atžvilgiu veikia vienuolynai, tie tikrieji tikybinės dvasios kondensatoriai. Ir tautiškoji valdžia duoda laisvės steigtis Lietuvoje visų regulų vienuolynus.

Kartais kunigai pasiteisina nebeturį nuliekamo laiko už mokyklų galvos. Kai kuriais laikais – taip; bereiktų velyti, kad į mokyklų darbą kapelionai dėtų visą savo krikščionišką širdį ir tikrai atsidėję jas lankytų. Bet, tiesą pasakius, dar lieka jiems tiek laisvo metų laiko, jog jam išgaišinti, nuobodžiui pašalinti tenka griebtis amatų, ūkio, ar politikos. Kas to nenusitveria, įklimpsta į eibes, į nedorus santykius, į alkoholį, į bet kurį nenusiturėjimą; pats esti nelaimingas, kitus piktina, tikėjimą žemina ir taip visuomenę ir pačią valdžią skriaudžia. Mūsų valstybė ne tiek turtinga inteligentų, kad galėtų ranka pamoti ir ant tokių iškrypėlių.

Darbo pasidalijimas. Tebūnie tad darbo pasidalijimas: vieni tegul valdo, tvarko, kiti organinį, pagrindinį darbą dirba. Tai tenka išgirsti ir iš pačių prezidentūros aukštybių. „Tautininkų valdžia paveda jums, Bažnyčios tarnai, visą visuomenę auklėti ir brandinti; darbo daugiau, neg galima ištesėti. O jūs mums nekliudykite

valdyti. Ir mūsų darbai sueis į viena. Nejaugi tai reikš, kad tautininkai, paėmę valstybės vairą, tuo pačiu atsiranda Bažnyčios priešų pusėje? Koks skaudus ir neišmintingas įtarimas!"

Valstybė tad su Bažnyčia, tautininkams valdant, dirba bendrą tautos kultūros darbą ir nenumato griežtai nė vieno dalyko, kurs rodytųsi bendras teorijoje, o praktikoje valstybę skirtų nuo Bažnyčios. Tautininkų valdžia nesikiša į Bažnyčios vidaus reikalus, netrukdo jos gyvenimo, kad jai netektų savo pajėgas ir laiką gaišinti besiginant nuo pasaulinės valdžios užmačių. Bažnyčios atstovai, Šv. Tėvui Leonui XIII[37] liepiant, išeidami iš zokristijos, teneišeinie iš šventoriaus; o kad ir išeitų, tai ne toliau, iš kur tebesimato bokšto kryžius.

Jei Bažnyčios atstovai ima dirbti darbą, visai nebematydami bažnyčios bokštų kryžiaus, jų darbas nebe bažnytinis, nebe religiškai kvalifikuojamas, sudaro nereikalingą ir žalingą konkurenciją valstybės darbui. Bažnyčia nereikalinga jokių privilegijų; jai gana darbo privilegijos; darbo – savo dirvoje, duok Dieve, tik ištesėti, per daug neapsikraunant neprivalomais darbais.

VYTAUTO SUKAKTIS ČIA PAT!

Mūsų periodinėje spaudoje jau yra vieną kitą kartą ūžtelėjęs gandas, kad 1930 metai mums itin brangūs ir minėtini. Tai metai Didžiojo Vytauto myrio, 500 metų sukaktis.

Paskutinis nepriklausomos Lietuvos karalius. Iki jo visi dabar vadinamieji Didieji kunigaikščiai iš tikrųjų buvo karaliai. Vytautas dar visos Europos valdovų Lucke patvirtintas karalium[1] ir turėjo vainikuotis Romos imperatoriaus Zigmanto[2] (Austrų karaliaus) siunčiamu karaliaus vainiku. Lenkai pakeliui pavogė tą vainiką, pasiuntinius užmušė ir ne laiku senelį Vytautą įvarė į grabą.

Lituania rediviva – vėl atgimusi nepriklausoma Lietuva yra Vytauto idėjų ir žemių paveldėtoja. Apie Vytautą daug raštų Europos literatūrose; raštų gerų, teisingų ir kritikos neišlaikančių. Sk. prof. A. Janulaičio apie visuotinį Bažnyčios susirinkimą

Bazilėjoje[3]. Nei tų raštų, nei jų vertybės mes gangreit nežinome, o žinoti turėtume, nes Vytauto asmuo, jo dvasia, jo politika, jo taktas, jo finansiniai ir administraciniai talentai mums tiesioginiai pavyzdžiai.

Vytautas – Žalgirio mūšio laimėtojas. Vytautas – pirmas tikrasis Lietuvos apaštalas. Jo statytų šventyklų šiopus kordono yra keliolika; yra ir anopus: Trakuose ir k.[4]

Lietuvos valstybė, Lietuvos Katalikų Bažnyčia, Lietuvos universitetas, Lietuvai pagražinti draugija, Lietuvos šaulių sąjunga, Lietuvos kariuomenė, Lietuvos laikinoji sostinė Kaunas – buvusi Vytauto sostinė, lietuvių dailioji literatūra ir menai, – visi, visi esame suinteresuoti šios nepaprastos ilgų amžių sukakties minėjimu; visi visi gaivinamės Vytauto Didžiojo dvasia ir palikimais. Visiems visiems privalu kuo verčiausiai ir sau kuo naudingiausiai sutikti ir praleisti 1930 metus, o laiko bėra vos vieneri metai!

Mes neveikūs įsijudinti. Nuo pirmųjų pakeltų balsų, kad reikia kas pradėti Vytauto sukakčiai, jau praėjo keletas metų, o niekur nesigirdi, kad kas būtų daroma. Susišaukime į viena! Kur ir aplink ką? Vis tiek. Pradžiai kad ir Lietuvai pagražinti draugijoje, susirūpinusioje pastatyti Vytautui paminklą. (Pirmininkas pulk. leit. V. Braziulevičius[5], Kanto g. 15, tel. 604).

Laikas pajudėti! Paminklu, manau, daugiau turėtų susirūpinti mūsų kariuomenė ir L. pagr. dr. Jos turėtų tuo sudominti visuomenę ir ją pritraukti. Šaulių organizacija – puikiausi būtų agitatoriai ir rinkikai.

Architektoriai, susirūpinę padaryti tinkamiausią planą Atsikėlimo bažnyčiai – paminklui[6], turėtų nepamiršti, kad ir šitas nepriklausomybės paminklas ankštai susijęs su Vytauto asmeniu.

Dramaturgams Vytauto gyvenimas, vargai ir sielavartai neišsemiamas šaltinis scenai sukurti jubiliejinį veikalą. Pradžią padarė Maironis[7].

Beletristams pasakotojams ir poetams – tiek pat.

L. universiteto knygininkas prof. V. Biržiška turėtų sudaryti atskirą dalį – Vitoldica, parūpinti bibliografiją.

Abiejų fakultetų istorijos profesoriai turėtų duoti Vitoldikos apžvalgų ir studijų – parodyti jo rolę ir reikšmę valstybei ir religijai.

Leidėjai turėtų parūpinti daugybę gražių ir pigių reprodukcijų: „Žalgirio mūšio", „Vytauto priesaikos ties kryžiuočių deginamu Kaunu", „Vytauto vaikai pas kryžiuočius nuodijami" ir kitų.

Prof. Jurgutis[8] turėtų laiku parengti spaudai savo paskaitą apie Vytautą finansistą ir Lietuvos finansų politiką anuo laiku.

Vytauto statytųjų bažnyčių klebonai turėtų surašyti jų monografijas, surankioti Vytauto epistolas.

Kauno miesto valdyba turėtų galų gale publikai prirengti ir atidaryti Senapilio parką, iškilojusi Vytauto pilies okupantus; sutvarkyti šį Neries krantą dambomis ir gauti parkui daugybę dabar Neries užliejamos žemės.

Jau irti pradėjusi Vytauto bažnyčia turėtų apsilopyti, naujai apsitinkuoti bent iš oro, o viduje parūpinti stovylą.

Šančiai – karo terminas[9], visiškai idiotiškas miestui pavadinti, turėtų pasikrikštyti Vytauto garbei: Vytautogala ar Aleksandrija (antras Vytauto vardas).

Statomieji tiltai turėtų prasiminti: tas, kurs per Nemuną – Vytauto tiltu, tas, kur per Nerį – Birutės tiltu, ir pasidaryti kokį „vytautinį" ir „birutinį" ornamentą. Skulptorių turime.

Palangos Birutės kalnas turėtų šiuo laiku dailiai apsitverti ir apsiželdyti, užsilyginęs „ožkų takus".

Turi susidaryti bent keliolika komitetų atskiriems sumanymams įvykdyti ir vieną centralinį.

Spauda, prašom visa tai pasiimti širdin ir nebetylėti.

GERAS KATALIKAS – GERAS PATRIOTAS

Nebe šiandien man dulksi per galvą viena šventa ir patriotiška pareiga – istoriškojoje Vytauto bažnyčioje įtaisyti marmurinę lentą auksu įrašytais vardais tų jaunuolių nekareivių, kurie pirmieji savanoriais paguldė savo galvas už nepriklausomą Tėvynę Lietuvą, o jos, tos lentos, faksimilę įmūryti pačioje veikslioje vietoje studentų ateitininkų ir tautininkų namų salėse. Miela ir graudu

būtų altoriaus tarnams kas dieną praeinant pro ją tarti: Requiem aeternam dona eis, Domine[1], tiems, kurių pastangomis šiandieną mes esame laisvi savo gimtojo krašto šeimininkai. Dėkingumas – garbės pareiga. Taurus pilietis neturi jos pamiršti, jei nenori nustoti savo taurumo (blagorodstva), ar jis bus dvasionis ar pasaulinis. Tas yra geradaris, kurs paskatina piliečius ištikimai eiti savo pareigas ir jas einant jausti savo vertybę, būti taip savim patenkintam, kaip patenkintas esti ištikimai atsilyginęs Dievui ir Tėvynei, dieviškai ir žmoniškai teisybei. Šiuo atžvilgiu visą bažnyčios darbą laikau geradarybe žmonijai, kad ji – taurina.

Jaunimo salėse aš vaizdinuosi net aukurėlių ties tom garbingų vardų lentom, kur niekados netrūktų gyvų gėlių vieno antro vazonėlio. Dar daugiau, kur per visą laiką, kai salėje esti žmonių, degtų žvakelės, ne bendros kasos pinigais parūpinamos, bet savo penkiacenčiais, tyčia tam tikslui nutraukiamais, neturinčio – nuo prastų pietų, turtingesnio – nuo pramogų. Tam tikslui mieste nupirktoji šiaudo storumo žvakutė ar gniužtelis neužmirštuolių, saugiai parsineštų į salę ir rūpestingai įtaisytų ant altorėlio, būtų tauraus pilietiškumo perlai: blaivia gėlele, linksma liepsnele blizgėtų pats gražusis ir malonusis jaunas jausmas. Nepasakoma auklėjama reikšmė tokių atnašavimų bažnyčiai ant altoriaus, kryžiui kieme ar kaimo santvare – Dievui, Skaisčiausiajai Marijai ar dvasios karžygiams Šventiesiems; o ant kapų ir ant paminklų – Tėvynės patriotams.

Religijos ir auklėjimosi vietovės čia eina lygiomis, ir nėra žymu, kur baigiasi patriotinis, o prasideda religinis jausmas. Kas kvepia, kas gražu, kas tauru, lygiai malonu žmogui, kaip ir Dievui, žemei ir dangui. Niekas dar nėra prasitaręs, kilniaširdžiams švaruoliams patriotams neturį būti vietos šventnamiuose, religiją nieko bendra neturint su Tėvynės meile.

Ėmęs rinktis tam tikslui vardus, ką gi aptinki? Ogi tai, kad visi pirmieji, vadinas, spartieji savanoriai galvų guldytojai už Tėvynę buvo tie jaunuoliai, kurie buvo religiškai aiškiai apsisprendę. Vadinas, tie Dovydaičiai[2] ir jam lygūs, kuriuos katalikybė buvo išauklėjusi idealistine kryptimi; gal dar daugiau – romantine. Tai faktas, kuriuo teisėtai didžiuojasi mūsų ateitininkija; tai faktas,

kurs pats savaime daugiau nusveria krikščioniškosios jaunuomenės naudai neg visi drauge suimti protektoratai. Gerai, tvirtai įsitikinęs katalikas visados buvo, yra ir bus geras, savo tautai atsidėjęs pilietis. Žinoma, nekalbėsime apie paradoksą – bet kuris ortodoksas yra eo ipso[3] garantuotas nuo įsišokimų ar kriminalinių nusidėjimų.

Man net keista, kad iki šiol tebekalbama ar tik paabejojama, ar geras katalikas gali ir turi būti geras patriotas. Apie tai tebuvo kalbama tik religinio obskurantizmo ir tautinio neapsisprendimo laikais. Obskurantai ar religijos spekuliantai lenkai teskelbė Dievą esant super omnia[4], tad niekuo neįkeičiamą, ir nėsą galima pasirinkti katalikybę ar tautybę; kaip Dievo esą visa, taip ir internacionalės katalikybės, tos dieviškosios organizacijos, visa: visa žmogaus individualybė, jo šeima, jo pilietybė.

Taip buvo galvojama, atmenu, net teologijos magistrų: Petro Valento, Juozo Genio, Mykolo Andruškevičiaus[5]. Prašom apie tai pasiskaityti mano atminimų: „Lietuvių kultūros centras Mintaujoje“[6] „Lietuvos Aide“. Ir kai aš tariau katalikybę taip klausimo nestatant ir jei ji taip statytų, tai aš tokios katalikybės nepripažinčiau, tai mane paskelbė – katalikybei neištikimu, o aš tebuvau tvirtai ir aiškiai apsisprendęs tautininkas. Dabar visiems mums pernelyg aišku, Dievas ir Tėvynė, katalikybė ir tautybė labai dažnai sugyvena gero kataliko širdyje, nes religiniai ir tautiniai jausmai yra lygiai įgimtos virtutes naturales[7], viena antrai neprieštaraujančios, viena antros nepraryjančios.

Priešingai skelbti tegali, sakau, tik religinis fanatizmas, kraštutinis nacionalizmas arba indiferentizmas viename ir antrame dalyke. Kam tikrai rūpi religija izoliuoti nuo kitų gyvenimo veiksnių, išvesti ji iš visuomeninės, valstybinės platybės, o bepalikti asmens reikalui, tam tautybė viršesnė; ji viena tereikalinga žemės buičiai tvarkyti, o religinės normos – nuliekamos. Greta su šiuo religiniu indiferentizmu tenka pastatyti ir lenkiškasis kraštutinis nacionalizmas, stebėtina, net jėzuito lenko grafo Aleksandro Mohl[8] lūpomis, skelbusio logišką ir teologišką absurdą apie tokį religijos ir tautybės santykį, koks esti tarp kevalo ir branduolio; tik kai ortodoksams branduolys – religija, o tautybė

tik jai kevalas, tai Mohl skelbė priešingai – tautybę (šiuo atveju suprask – lenkybę) esant branduolį, o religiją tiktai kevalą. „Mohlianizmas" atsidūrė plačiojoje mokslinėje spaudoje ir buvo iškoneveiktas dominikono Palmieri (sk. P. Aurelius Palmieri. Mohlianismus et panpolonismus, Romae, 1910, 38)[9]. Religija – visai savaiminga, nei branduolys, nei kevalas; rusai jai aptarti turi tikslų terminą – „samodovlejuščaja"[10]. Vargu ji tinka žemės tikslams tampyti, kaip daro žydų rabinizmas tautai izoliuoti ir išlaikyti, mahometonai darė pasauliui užkariauti, lenkai „etnografiškajai medžiagai", anot prof. Jono Baudouin de Courtenay[11], asimiliuoti ir savo tautai pagausinti ar dar kam. Mums religija – dieviškas apreiškimas aukštesniems tikslams – sielai ir jos išganymui, kiekvienam skyriui ir visiems bendrai; ji normuoja visa, tad ir tautybę, patriotinį instinktą, kaip šeimyninį, taip ir pilietinį.

Jokių tad diametrinių priešingybių tarp katalikybės ir tautybės nėra ir negali būti. O kaip ir kiek viena antrą papildo, tenka palikti atskirų žmonių ar ištisų tautų individualybėms; kai vieniems greičiau Dievas pasiekiamas mieliausios visame pasaulyje motinos kalba – tautinėmis priemonėmis, tai kitus, sakėme, katalikybė išauklėja herojais kuo naudingiausiems tautos žygiams. Kiek vertas žmogui, tautos ir valstybės vienetui brendinti religiškai idealistinis veiksnys, tegul patvirtina mokyti teoretikai psichologai; mums gana, ką praktika parodo: kas auklėja jaunimą idealistiškai katalikiškai, tas rengia Tėvynei pačius karštuosius jos mylėtojus. Vėsinant jaunimo ir visuomenės religiškumą, tegaunama tautai ir valstybei atvėsusių narių.

KAUNO MĖZROS

Mėzromis lietuviai vadina tą gyvąją kūno mėsą, kuri atsiranda ant sužalotų normalių raumenų. Mėzros skaisčiai raudonos spalvos, abuojos žiūrėti, kaip bet kuris raumuo be odos.

Tas bjaurias mėzras man atmena dabartinės mūsų sostinės namogalai, paliekami netinkuoti tik dėl to, kad jie ne į pat gatvę žiūri. Jie, tie namogalai, į gatvę nežiūri, tai tiesa; deja, kad pati

„gatvė", vadinas, kurie gatve keliauja, žiūri ir mato kitą kartą labai gražių, pretenzingų, didžiulių namų, elegantiškai švelnia spalva nudažytų iš priešakio, natūralų plytų raudonumą iš galų ar iš kiemo. Ir tai sugadina tau visą estetinį įspūdį, kurį padaro savaime graži pastato architektūra, ar tik dailiai išpuoštas frontas.

Gadina skonį ir gimdo labai karčių sumetimų apie Kauno miesto namų statytojų (savininkų, architektorių ir technikų) ir pačios miesto valdybos „estetiškąją moralybę". Prašom nesijuokti. Argi tai „moralu", nors per išpažintį to nereikia sakytis, tenkintis tuo vienu policijos reikalavimu, kad namai būtų švariai nudažyti – bent iš priešakio. Policija daugiau nieko nereikalauja, labai tai man, kad namas bus keršas ar deglas, viena dalis balta, antra raudona? Juk tai estetikos herezija!

Policija, paleidusi tik tokį reikalavimą, pasiteisina – prie galų gausiąs lipti kitas mūras ir vis tiek mėzrą pridengsiąs. Na, o kuo pasiteisins tokio namo savininkas, kurs mato ir nesumeta, kad jo namo mėzros niekados niekas nepridengsiąs? Imkime, pavyzdžiui, baigiamus statyti teismo ar seimo rūmus. Jie viso Kauno pažiba ir garbė. Jie gražūs ir majestotingi, o galą, nuo Laisvės alėjos žiūrint, paliko netinkuotą amžiniems amžiams, nes pro tą galą palikta prošvaistė ir joje bent keliolika langų. Keliautojas iš L. a. ilgai mano tai būsiant kokį ordinarišką sandėlį elevatorių, kol visai privažiuoja ir tampa pagautas jau tik šoninio frontono ir angos meniškumu. O Baltuškos krūvelė kada užstos jam šviečiančias iš abiejų šalių namų milžinų mėzras? Kalbu apie valstybės spaustuvę, kuri pristigo kalkių vienai mažai daliai kapitalinio pastato išbaltinti, ir apie didelius kertinius namus. Taip pat Maironio gatvėje šalia Lietuvos banko penkių aukštų puikus namas visu savo „mėzrumu" šviečia į pakalnę. Kad tą visą mėzrą uždengtų, reikia prie jo pristatyti šešių–septynių aukštų pastatas. Tokio Kaunas nėra reikalingas ir nesusilauks, tai, dievai žino, kiek amžių Kaunas kęs jo keršumą. Kitur mėzra galų gale uždengiama; bepalieka neuždengtas vienas antras metras mėzros, bet kad ji pačiame čiukure, tai šviečia iš tolo ir gadina estetiką, o šeimininkui nė į galvą nepareina prievolė šimtu litų pasitaisyti skonį sau ir apsaugoti nuo užgavimo praeivių skonį. Ekonomija

čia nepasiteisinsi; viena, kad tie gabalai aptinkuoti sudaro minimalę dalį viso namo kainos, antra, nė nereikia tinkuoti: gana tos pat natūralios plytos nudažyti frontono spalva. Ir tai net tinkamiau estetikai, neg aptinkuoti galą kaip vien reikiant, bet spalvą palikti – baltų kalkių, tuo tarpu kad frontas nudažytas tamsiai rudai ar žalvario patinos varsa. Pav., gražus namukas priešais baziliką. Žiūri į jį ir manai: čia žydo statyta tikrai bajoriškai, ekonomijos menkniekių negaudyta, galas nutinkuotas, na, ir bravo; bet kad būtų ir galą nudažęs ta pačia kavine spalva, visas namukas dar maloniau rodytųsi.

Šiuo atžvilgiu pavyzdingas dr. Draugelio[1] namas Nemuno krante, vienodai iš visų pusių nutinkuotas ir vienodai nudažytas.

Gražinant miestą, tokių nekultūriškumų nevalia palikti. Kauno m. tėvai turi išleisti privalomą įsakymą, kad namų savininkai dar šį pavasarį savo namogalius bent nudažytų tvirta fronto spalva.

Miestus statome visi, ne tie vieni, kurie pinigų turi; tai ir mano balso reikia paklausyti. Aš tiesiog nesuprantu, kaip to nereikalauja iš miesto palocių statytojų architektoriai ir technikai, kai to reikalavo iš Vaitkuškės, Plungės, Renavo, Vilkėnų palocių, nors ir jie turi – užpakalinius šonus??

VYTAUTUI PAGERBTI ARKA

Lietuvos krikščionių bažnyčios krikščionybės apaštalą Vytautą pagerbs saviškai. Katalikų episkopatas jau rengiasi, girdėjome. Kitų tikėjimų sinodai tuo pat turi susirūpinti: Vytauto laiku bažnyčių skirtumo dar nebuvo, tai visoms jis padarė pradžią. Lietuvos valstybė pagerbs Vytautą valdovą: karalių, kunigaikštį, prezidentą savo taryboje, – vis tiek valstybės vadą, siekusį ir pasiekusį nepriklausomybės; o kuriais motyvais – grynai teoriškas klausimas. Ką Kauno miesto valdyba gautų padaryti, aš jau esu užsiminęs „L. A." 214 nr.[1]: atidaryti Vytauto senapilio parką, Šančius ir Nemuno tiltą praminti jo vardu.

Dabar štai gaunu pasiūlymą, kodėl aš, ne pati miesto valdyba, to neatspėju, kad Kauno miestas pagerbtų Vytautą paminklu arkos forma. Ji prašyte prašos kryžkelėn, kur susitinka Prezidento g. ir Ukmergės plentas, Lukšio g. ir Laisvės alėja; būtent ton pat vieton, kur ir dabar kas metai miestas stato triumfo arką, sulaukęs bet kurios didesnės tautos šventės. Dešimčiai metų nepriklausomybės pagerbti buvo tiek gražiai meniškai sukomponuoti vartai, kad net gailėjo sugriauti. Prof. Maironis ne sykį gailestavo, kad toje vietoje nestovi arka iš pastovios medžiagos ir nedžiugina kas dieną griežtai viso miesto, – toks tai gyvas punktas.

Dabar štai vėl man tą dalyką priminė valdininkas J. Lukšys ir, lyg susitarę su juo, dar dvejetas piliečių.

Piliečių dalyvavimas miesto statyme ir jo dabinime tiek puikus dalykas, kiek graudus buvo Milano daržovių pardavėjų aistringas kišimasis į inžinierių ir dalininkų statomą gotikos katedrą: jų klausyta, jų patarimai į kroniką dėta.

Jei bus įvykdomas sumanymas Kaune Vytautui paminklą pastatyti, reiktų iš tikro pareikalauti iš architektorių ir skulptorių, kad tą paminklą sukombinuotų su arka ir ne kur kitur, kaip tik kalbamojoje vietoje.

PROLOGAS „PILĖNŲ KUNIGAIKŠČIUI"

Baigiant Lietuvos kariuomenės 10 m. sukaktuvių šventę XII 25 d. Valst. teatre.

Kariai!

Susirinkot išvysti tautos herojų Margyrį[1], o išvydot juodarūbį dvasiškį.

Prašom nesistebėt: tarp dvasiškio ir kariškio ne tie vieni skirtumai.

Juodas dvasiškis ne mirties simbolis ir jo uždavinys ne vien mirčiai disponuoti. Kariškiui Valstybės Galva kardą įteikia ne vien tik galvoms kapoti.

Dvasiškis visuomenei duodamas, kad dvasios gyvybę palaikytų, kol teks jam atsistoti tarp mirties ir gyvybės. Kariškis visuomenei duodamas jos kūno gyvybei garantuoti.

Žmogus pilnai gyvas, kai laisvas. Vergija, svetimas jungas jam pusę gyvybės suėda.

Dvasiškis lietuviui kvėpė tautybės dvasios, kad apsispręstų. Kariškis jam padėjo, kad niekas nesukliudytų apsispręsti.

Dvasiškis ir kariškis – tad palaisvėjusios tautos žiedai, jos garbė ir pilnoji gyvybė. Neminint tuo tarpu kitų žiedų. Laisvė – kultūrinės tautos apogėjus. Kai tauta pasijunta galinga savarankiškai gyventi, susidaryti nebepriklausomą tautinę valstybę, kai ji pareiškia nebepripažįstanti svetimo jungo, svetimos vadovybės, – ji atsistoja ant kultūros pjedestalo, kad visi jai palenktų savo galvas.

Ir gėda tam, kurs pastoja kelią laisvėjančioms tautoms, kaip Lenkija ukrainiečiams ir gudams![2]

Mūsų likimas laimingesnis: mes jau turime laisvės brangenybę ir savą kariuomenę jos nebeatiduoti svetimiems.

Kariai!

Jums čia parodys jūsų dvasios giminystę su kunigaikščiu Margyriu.

Nebus tai literatūros, meno šedevras. Pjesę sumezgė dabartinis Vilniaus Didžiojo Vytauto gimnazijos direktorius Marcelinas Šikšnys-Šiaulėniškis[3], o siužetą sudarė... lenkas Juozapas Ignotas Krašauskis[4], gražiąją pusę savo amžiaus buvęs lietuvybės ideologas. „Anafielo" autorius („Witoldowe boje", „Witolorauda")[5], poetas, „Wieszcz"[6], ir prozos pasakaitę „Kunigas"[7] rašydamas, buvo pranašingas. Kaip Vytautą matė kalant pasienio stulpus tarp Lietuvos ir Lenkijos, taip kad Lietuva taptų nuo Lenkijos nebepriklausoma, taip čia menkutėje pasakaitėje jis simbolizuoja luomus ir liepia jiems visiems grįžti Lietuvon. Lietuvos luomai vergavo svetimiems. Kunigaikštis Margyris, to nenusimanydamas, bajoras Rymas, pasidavęs likimui, liaudies žmogus Šventas, suniekšėjęs nelaisvėje, ir visus negyvėlius gaivinąs tautos elementas Laimutės asmenyje.

Tautybė, Laimutės daina, suriša visus į vieną, sukelia nerimo ir liepia galvatrūkčiais bėgti Lietuvon.

Ir grįžta kunigaikštis, grįžta bajoras, grįžta liaudies žmonės, vieni atgailos ašaras liedami dėl sugaišto laiko, kiti triumfo dainą giedodami.

Grįžta tautai ir valstybei tarnauti. Poetas – ne strategas, ne taktikas, to jūsų, kariai, jis čia nepamokys. Bet poetas parodys Jums aukščiausią pareigą – tarnauti tautai ir valstybei gimtuoju talentu iki atiduodant jai savo gyvybę.

Poetas nerodo, kaip Margyris sugrįžęs valdė kraštą; poetas teparodo, kaip jis savo kraują, savo gyvybę parnešė namo padėti, kad tai vaikų vaikams sakyti: „Štai, kiek lietuviai pasiryžę savo tėvynei aukoti!"

Vienas kitas Jūsų, kariai, administratorius, organizatorius. O visi jūs antai per pietus deklaravote padėti savo gyvybę už laisvą nebepriklausomą Lietuvą su sostine Vilnium. Tai šių dienų Margyriai – Jūs, Kariai!

„LIETUVOS AIDO" REDAKCIJAI

Gerbiamoji!

Aš esu nuolatinis, ištikimas Jūsų bendradarbis, tai ir teisės turiu laukti iš jūsų palankumo. Ir Jumis aš iki šiol neapsivyliau, kaip esu apsivylęs dvejetu katalikiškų laikraščių[1]: jie, imdami mano raštus, šalia dėjo atvirus paškvilius ant manęs ar berniokiškus iškoneveikimus už nepatikusias recenzijas[2] ar už ką kita. Tokie santykiai turėjo nutrūkti.

Nedaug tačiau geresnis ir perdėtas palankumas. Tokio aš esu jau dukart patyręs iš Jūsų. Vieną kartą pavasarį Jūsų laikraštis išpravardžiavo mane „tobulu kunigu"[3], antrą kartą dabar štai 239 nr. „Parapijos kunigo taktikos" autorius Senas Kunigas[4] pastatė mane pavyzdžiu kitiems. Anandei susilaukiau iš rimtai nusimanančio tobulybėje dvasiškio viešo paneigimo tariamosios mano tobulybės; dabar turbūt susilauksiu gausingų įrodymų, jog toli gražu ne visi mane myli; mano kunigo „tikrumas" labai problematiškas, o per plati kitų nuomonės tolerancija gali būti

lygu neturėjimui nuosavios nuomonės; kad iš manęs būtų kas ėmęs sau pavyzdį, iki šiol nesu girdėjęs.

Tiesa, kai buvau jaunas ir politika mūsų neskyrė, turėjau daugiau sau palankių prietelių; neabejoju, ir gerb. Senas Kunigas daugiau iš senųjų laikų mane atminė. Ačiū jam! Deja, dabar aš pats greit prisirinkčiau tiek įrodymų, kad dalykai nestovi taip gerai, kaip S. Kunigas mano, kad gal tektų ir vyresnybei rimtai teisintis. „L. Aidas", dėdamas man pagyrų puodelį, nenoroms provokuoja, kad kiti, gana turėdami neigiamos medžiagos, taip pat viešai ją publikuotų. Man būtų nemalonu visa to sulaukti senatvėje; tai geriau jau negirdėti nė pagyrimų; jie, aišku, paglosto, bet ir parausti priverčia. Gerb. Redakcija malonės mane nuo viena ir kita apginti, ir tai bus tikrai prieteliška.

Kad politika, bažnytinei organizacijai gal būtina ir naudinga, patiems kunigams yra tikras moralinis lues[5], pats skelbiu nuo pat pirmųjų 1919 m. rinkimų. Žiūr. mano brošiūrą: „Politikos ar visuomenės kunigų darbas?"[6] Principe tad su gerb. Senu Kunigu sutinku. Tačiau nesutinku su puse jo argumentų: jie dalimi patikrinti, dalimi per toli siekia, nimis probant. Iš straipsnio aiškėja, lyg Senas Kunigas ir „Lietuvos Aidas", pasitelkę mane, džiaugias, kad iš Vakarų Patriarcho, Šventojo Tėvo, brutalia pajėga buvo atimtas patrimonium sancti Petri[7]. Katalikų pasaulis tuo nesidžiaugia, ir mes, lietuviai katalikai, nesidžiaugiame. Argumentas, kad netekus nepriklausomybės dvasiškasis Šventojo Tėvo autoritetas padidėjęs, bus kreivas. Jei taip būtų, pats Katalikų Bažnyčios Galva pirmas tuo būtų pasidžiaugęs. Tačiau to nematome. O kam gi daugiau rūpi turėti kalbamojo autoriteto: Tam, kurs gano, ar tiems, kurie yra ganomi? Išeina, lyg kiaušinis vištą mokytų. „Lietuvos Aidas" čia bus neapsižiūrėjęs šitą korespondencijos vietą praleidęs.

Ag ir mūsų Didysis Vilniaus Seimas 1905 m. smarkiai reikalavo, kad iš klebonijų ir vienuolynų būtų atimta po 33 dešimtines arba po šešmargius (Suvalkijoje), valdomus ir tai vardan to paties padidinimo kunigų autoritetingumo. Aš abejoju, ar klebonas, netekęs šešių margų daržo, būtų tapęs dvasiškai autoritetingesnis.

Ir juridiškai, ir istoriškai patrimonium sancti Petri labai paini problema. Ją yra mėginęs išrišti Petras Klimas[8] plačiame traktate. Ir tenka tik gailėtis, kad iki šiol jo nematome paskelbto. Gal ne vienam jis būtų tiesus informatorius.

Visą atsakymą už moralybės kritimą, šeimos pairimą, tikėjimo ir jo praktikavimo siaurėjimą versti ant tų vienų kr. demokratų irgi šališka: visų minėtų blogybių padarytojas – Didysis karas. Finansinės ir moralinės jo „reparacijos" dar negreit pasibaigs.

EMANUELIS

„Dovydo sūnau, Juozapai, nebijok priimti savo žmonos Marijos, nes kas joje gimė, yra iš šventosios Dvasios, ji pagimdys sūnų, tu gi praminsi jį vardu *Jėzus*, nes jis išgelbės savo tautą nuo jųjų nuodėmių. Visa tai atsitiko, kad įvyktų, kas Viešpaties pasakyta per Pranašą šiais žodžiais: štai mergaitė pradės ir pagimdys sūnų; ir jie pramins jį vardu Emanuelis, tai reiškia: Dievas su mumis". Šv. Mato Evangelijos 1,20–23.

Archangelas Gabrielius apreiškė Švenčiausiajai Marijai, ją be vyro, viršprigimtiniu būdu pradėsiant ir pagimdysiant sūnų, jį gausiant praminti vardu Jėzus. Jėzus būsiąs didis ir vadinsiąsis Aukščiausiojo Sūnus. Šv. Luko Evangelijos 1,31. Tą patį per sapną pakartojo Marijos globėjui Juozapui, taip pat įsakydamas, kad jo nesitikėtą gimusį pramintų vardu Ješua, žydiškai – Išganytojas.

Štai kaip atsitiko, kad žemėje buvo Emanuelis – Dievas su mumis, Aukščiausiojo Sūnus, ir Jis išgelbėjo savo tautiečius nuo jųjų nuodėmių. Žinoma, kas to norėjo.

1

Mielasai Jaunime! Sulaukę šių šv. Kalėdų, džiaukimės su visu krikščionių Pasauliu Emanueliu, nes Jo buvimas žemėje labai daug nusvėrė. Emanuelis Dangų su žeme ankštai surišo ir taip pradėjo naują vadinamąją Europos civilizaciją, krikščioniškąją civilizaciją.

Jei visa Europa būtų pasirodžiusi tokia skeptiška, kaip graikų areopagas, išklausęs šv. Povilo apaštalavimo, civilizacijos šiuo pavidalu nebūtų buvę. Kokia ji būtų buvusi ir iš kurio gemalo prasidėjusi, nežinome. Mums viena tėra aišku, kad ji būtų nusilpusi ilgam, gal visam tūkstančiui metų: kol romėnai būtų galutinai niekais pavertę savąją civilizaciją, būtų ėmę 400–500 metų, kol būtų atsinaujinusi, skaityk antra tiek, jei ne daugiau.

Dievo Apvaizda tačiau taip padarė, kad žydų ir pagonų civilizacijai ėmus nykti, atsirado visai nauja, dieviškai gaivinama ir gaivinanti jos kryptis. Kol romėnai visiškai supuvo morališkai ir dėl to visokeriopai, krikščionių tarptautinė įsigalėjo ir per pirmą tūkstantį metų išaugo. Tokie buvo Apvaizdos planai, būtini ir tikslūs; zyzti dėl to, kad pagoniškoji civilizacija gavo užleisti vietą krikščioniškajai, būtų vaikiška. Šiąja nepasitenkinančių mes aptinkame tik tarp lengvo būdo žmonių, kuriems nesamieji dalykai labiau patinka tik dėl to, kad jie nieko nebuvo sau pareikalavę, o esamieji nepatinka dėl to, kad žmogui deda šiokį ar tokį varžtą. Išminčiai kitaip mano ir skelbia, būtent kad tikrosios krikščioniškosios civilizacijos, tikriau, Kristaus jungas yra malonus, o našta lengva. Tai pasako bet žmogus, kuris savo nelaimei buvo kriptelėjęs šalin iš krikščionybės, ypač iš jos sudarytosios moralybės, ir, gerokai pagyvenęs, lyg nuo kalno apžvelgia savo gyvenimo pakalnę.

Krikščioniškai morališkai gyvenę keliaklupsti dėkoja Dievui, kad Emanuelis buvo, mokė, gyventi ir mirti pravedė kelią.

2

Ješua pirmiausiai savo tautai teko matyti ir pavadinti Emanueliu; tokį, koks jis buvo žemėj pasirodęs: gimęs neturtis, augęs paklusnus, savo rankom pelnęsis duoną, neparodęs nė krislo žmoniško egoizmo, kai skelbė negirdėtą mokslą – Linksmą Naujieną – Evangeliją, kai tvirtino jį nematytais stebuklais, kai užmokestį už visa tai atsiėmė – gėdingą ir skausmingą mirtį. Kas turėjo širdies, Jėzų suprato; kas turėjo akis, Jį matė; kas turėjo ausis girdėti, girdėjo ir mokės. Bet tokių sulyginti buvo nedaug. Tai Linksmoji Naujiena buvo perkelta kitur, į pagonus. Žydai

galėjo atlikti išganymo ir civilizavimo visam pasauliui pasiuntinybę ir neatliko. Dabar jie griaudžias, bet kitais sumetimais. Jei būt išėję į pasaulį su Linksmąja Naujiena, būtų turėję per amžius rinktinės tautos garbę ir nuopelną. Neišėjo su tuo ir viską pralaimėjo: gerą savo vardą, savo tėvynę, savo Bažnyčią. Aiškiai jiems pavedamą vaidmenį gavo pavaidinti pagonai.

Krikščionimis virtusios tautos vienam Dievui, ne žydams beliko skalnos už visas šv. Tikėjimo geradarybes. Niekas nesijaučia skalnas italams ar vokiečiams už Kristaus tikėjimą: jis plito savaimingai, nesutūrimas, nes taip buvo Dievo lemta. Nebent vieni lenkai pasisavina tą Dangaus dovaną ir šaukia lietuviams: už ją „mums" mokėkite! Mes tik šypsomės gaudami tokius tuščius vekselius, nes mūsų skolintojas tėra vienas Dievas. Su juo mokame betarpiškai santykiauti.

Sako, bedievybė dabar plintanti ir imanti viršų ant tikinčiųjų. Nežinau. Gal kaip kur ir kaip kada. Žinau tik, nes tai savo akim esu matęs, kad kuo aukščiau yra civilizacijoje pakilusios tautos, be skirtumo konfesijų, tuo meiliau, tiesiog romantiškai jos džiaugias Emanueliu. Taip daro tokie gilūs katalikai italai ir ispanai, taip daro tokie gilūs protestantai anglai ir skandinavai.

Visos tautos, kurios tik iš tikros širdies džiaugias Emanueliu, jaučias, kad nuo jų nuimamos nuodėmės. Visai kitas klausimas – kaip? Tos tautos gerėja, jaučiasi sveikos esančios ir laimingos. Tai jau daug. O kai pasižvalgo į pirmuosius krikščionybės laikus, kada ji tebebuvo nesuskydusi, visos lygiai nustemba reginiu milijonų šventųjų, krikščionybės ištobulintų iki aukščiausio laipsnio. Ir kartoja su šv. Augustinu: anuomet galėjo šis, galėjo tas; dėl ko gi dabar tu netesėtumei? Ir ryžiasi tobuliau gyventi.

Ješua – Emanuelis, pasižadėjęs nesiskirti su savo tikinčiaisiais iki galui amžių, tebėra tautose, tebesvarina, tebelaimina jas, tebeberia joms nekalto džiaugsmo, be saiko poezijos, kurių mes matome per bet kurias Viešpaties gimimo šventes, bet kurioje krikščioniškoje tautoje. Kitur tai gauna aukštai kultūriško pavidalo, dalyvaujant turtui ir menui, kitur lygiai brangaus graudumo, paprasto, nesudėtinio džiaugsmo, kaip va, per mūsų Kūčias ir Kalėdas.

Krikščioniškasis Jaunime! Mokėk krikščionybės turtą įvertinti ir būk jo vertas: teisingas, skaistus, kūnu ir siela švarus; tada pajusi, kad Emanuelis tebėra čia žemėje, su mumis, lietuviais, kaip ir su kitais. Tas nujautimas padės tau daug daug gyvenimo problemų teisingai išrišti.

KASTANTINAS BALTINAS IR VIKTORINAS NORKUS

Sunkieji knygnešių keliai. Senose klebonijose. Išalkusiųjų ir nuvargusiųjų atsilankymas

Sunkus buvo knygnešių gyvenimas. Lietuvoje žmonių maža, jų netiršta, ir tie patys pasyvūs. Tejuda vieni žydeliai. Gana nemažame miestelyje nebūdavo nė vienos vietos, kur būtų buvę galima pavalgyti. Net ir arbatines vėliau tepradėjo steigti. Jei kas važiavo ar ėjo į kelionę, gavo su savimi turėti visam laikui maisto: duonos, mėsos, sviesto, varškės. Sriubą galėdavo pavaduoti alumi ar degtine. To visur galėjai gauti.

Knygnešys užeis kur į traktierių – tuoj žydas ir visi ten esą svečiai ims teirautis, iš kur sveikas keliauji. Lietuvis ar žemaitis kitaip nemoka kalbos pradėti, kaip tik nuo atsiklausimo; kitų tautų žmonės vis pradeda nuo aptarimo, koks šiandien oras. Kontrabandininkui buvo tai įkyriausias klausimas, nes reikia poetizuoti, kitaip sakant, vis meluoti, vis kitokių istorijų prasimanyti. Jie tai daryti mokėdavo, vis dėlto tai gana įkyri priemonė. Be visa to, pirmieji ir nuolatiniai traktierių lankytojai tai policininkai, liubrikai, amžinieji kontrabandininkų priešai, jų gaudešiai.

Senoji kunigų karta knygnešių vengė, o jauni vikarai nei vietos, nei pavalgyti neturėjo. Mosėdyje iš pradžių (čia vikaravau 1895–1898 m.) mėginau savo agentams knygnešiams ko ne ko gauti iš klebono. Klebonas[1], ypač jo šeimininkė Veronika, tuojau pareiškė didelį nepasitenkinimą. Tada nusipirkau mažutį nikelinį virtuvėlį; dabar buvo nepasitenkinimų, kad tarnaitė gaus

dirbti „virš programos". Taip jis ir stovėjo be darbo. O atėjusiems duodavau po du rubliu ir sakydavau:

– Atsiprašau – manykitės, kaip sau išmanote.

Pavalgyti buvo galima už pusę rublio.

Štai užeina du knygnešiu. Oras prastas. Pučia vėjas, šlapia ir šalta. Laikas – vėlus vakaras. Veidai raudoni, nosys mėlynos, akys piktos. Žmonės pavargę ir alkani.

– Pavelyk pernakvoti ir duok pavalgyti.

– O, su mielu noru! Klebono nėra, aš jį pavaduoju ir šeimininkauju. Duonos yra, sviesto yra, cukraus, arbatos yra. Bet daugiau ko reiks palaukti, kol pravirs...

Nusišypsojo abudu.

– Jei yra karštos, labai karštos arbatos, tai bereikia silkės. Gerai būtų nuluptos. Bet jei tarnaitė jau guli, gera bus ir nelupta.

Tarus: silkės, liežuvis kažin kaip storai pasisuko burnoje; buvo jaučiama, kaip jį gausiai suvilgė seilės.

Vargšai!

Atsirado silkės nuluptos ir net su svogūnais ir actu. Tikras balius! Kalbamės, džiaugiamės, atvirai pasakojamės. Aš vis raginu, kad valgytų. Jie vis nevalgo. Nesuprantu dėl ko.

– Duok kartu ir arbatos.

Duodu karštos arbatos. Vyriškiai nenoromis ima duonos ir pradeda silkę pamažu, nuo ikrų, nuo pienų, nuo uodegos; valgo ilgais dantimis, užsiliedami ant sūraus gerai įsaldintos arbatos. Mane tai nervina. Kai aš alkanas, tai tuoj imuos visa burna valgyti. Paskui paaiškėjo: jie valgo pamažu, bet ilgai, kol nelieka nei kaulelių, nei duonos, nei arbatos.

– Na, tatai prisivalgėm...

Galop rąžosi patenkinti, jausdami pilve pilnumą.

Knygnešiui tai „balius". Šiaip jau jie perkarę būdavo visą savaitę, kol sugrįžta iš kelionės.

Dėl pinigų per rubežių nors ir tekėlą. Ir išpažinties išsižadėjęs. Gvardijono išduoti. Ant „juostos" per kiaurą naktį

Štai antra pora: Viktorinas Norkus, ylakiškis, nemažas ūkininkaitis, užsimetęs savo patėvį atidalyti, pačiam vesti ir stiprų

stiprų prūsinį ūkį įsitaisyti. Bet pinigų nėr, kitokio verslo jis nemoka. Tad verčiasi kontrabanda, vis tiek, ko; anot jo, nors tekėlą pernešti per sieną, bet tik būtų užmokėta. Neša ir knygas. Jos pelningos. Gražus ir suktas vyriškis arti 30 metų.

Su juo menkesniais milais apsivilkęs jo antrininkas Kastantinas Baltinas, pievėniškis. Jis negudrus, bailus, pats vienas niekai, bet parodytais keliais – lyg kupranugaris per Sacharą su didele nešmene. Jis savotiškai žemaitiškai gudrus, labai pamaldus katalikas ir konservatininkas. Jis tik dairos į savo šeimininką. Deramės, ko reikia. Jie turi ko parduoti, ir aš turiu ko parduoti. Atsiskaitymai kai kada, o gal niekada.

Paskui beateidavo vienas Baltinas. Visados dėdavosi Norkum, pats jo darbą dirbąs. Ir Norkus, dabar jau a. a., tapo tvirtu ūkininku, o Baltinas, proletaras, taip ir liko mizerija. Jis tebesąs gyvas Pievėnuose. Dar šeimyniniame gyvenime nelaimingas.

Aš ir šiandien neramus dėl tų knygnešių, kad nepakankamai juos aprūpindavau. Bet kad ir pats buvau „grynas", bepinigis. Bet ir Norkus liko man skolingas 120 rublių. Ir kiti...

Gavėnios metas. Naktis. Ateina Baltinas; nusiminęs, piktas, bjauriai keikdamas. Kas yra?

– Nusidėjau ir nenoriu eiti išpažinties! Štai kas yra! – atsako ir visu savo kūno sunkumu klasteli į kėdę.

– Na, broli, prastai, kai jau Baltinas tampa nebe bažnytinis žmogus... – juokuoju matydamas, kad tragedijos nebuvo ir nebus.

– Ir kaip bebūsi žmogus bažnytinis, jei kunigai taip daro?

– Piktai, broli, bet kas padaro! Negi kartis dėl to kitiems?

– O jei tave karte karia?

– Kas? Kunigai?

– Taigi! Žiūrėk, kas atsitiko. Aš su „Tėvynės Sargais" ateinu į Kretingos vienuolyną stačiai nuo sienos. Įteikiau nešmenę jauniesiems kunigams, Kretingos kaliniams[2] (jų ten daugybę maskoliai buvo privežę). Jau rengiausi gulti, o čia bildesys, triukšmas, – gvardijonas beldžiasi į vieną kalinį, į kun. Adomą Pronckų[3]; su juo ir policija: „Vo imia zakona, otvori!" (įstatų vardan, atidaryk!). Pronckus neatidaro. Policija laužia duris. Randa kunigą su lietuviškais spaudiniais menkniekiais, o visas

negerumas jau pro langą išmestas, kur tarnai pagrobė. Taip buvę. Gavome patirti paskui*.

O tuo tarpu aš pas kitą kunigą. Gavęs žinią, kad gvardijono prisikviesta pilnas vienuolynas maskolių (jo patirta, kad aš čia su knygų kontrabanda atėjau), puoliau žemyn pro duris, bet durys į lauką užrakintos. Aš atgal į kunigą, o jis lygiai nebežino, kas bedarą. Kambary palikti, aišku, nebegali: tuojau ateis maskoliai ir ims šitą kunigą krėsti, kaip krečia aną. Belieka vienas išėjimas – į aukštą, jei žemyn nebegalima. Užbėgom į viršų. Bet kai krečia, – kambariais nesitenkina, tuojau lenda į sandėlius, į viršų, į rūsius. Tai užlips ir čia. „Lipk, – sako kunigas, – į patį šelmenį ir sėskis ant juostos (skersinio tarp dviejų kreklų). Ten nepamatys, kad ir krėstų lubas".

Iš baimės pasilipau kaip katinas. Bet sėdėti nepatogu, – kaip ant šakos. Tamsu, baisu, kaip šikšnosparniui; šalta, nuovargis, miegas ima; vos besilaikai ir budėdamas, o čia snūstelėsi – ir būbt ant lubų aukštielnykas ar kniūpsčias. Maskoliai baladojos keturias valandas.

Į viršų nepasilipo. Bet iš vienuolyno tegali išeiti rytą, kai žmonėms duris į bažnyčią atidaro.

Dešimtį ar dvylika valandų kabėjau ant juostos, kaip koks pakaruoklis. Ir vis iš gvardijono malonės, kad, bijodamas užtraukti vienuolynui nelaimę, apsiundė jaunuosius kunigus maskoliais. Tariaus gyvas nebenulipsiąs. Visas sustingau. O kiek pripykau ir prikeikiau, tai turbūt nebūtų tilpę visame vienuolyno aukšte. Na, kai išgirdau rytą duris darant, nusiritau ir, nubėgęs į pažįstamą davatką, kur sustodavau, tariau: „Duok rūgštaus pieno, kad ir gavėnia, ir penktadienis!" Davė. Visą bliūdą išvalgiau... Nusidėjau ir išpažinties nenoriu eiti! Bet jei taip kunigai ir dar vienuoliai daro, tai ir aš galiu taip daryti!..

Baltinas, ramiausias ir lėčiausias žemaitis, buvo kokią savaitę tapęs tikru revoliucionierium.

---

* Sk. „Mūsų senovę", 641 p.[4]

PAAIŠKINIMAI

SANTRUMPOS

IL – Iliustruotoji Lietuva.
JL – Jaunoji Lietuva.
JV – Jaunam veikėjui. – K., 1925.
Kn1 – Knygnešys. – T. 1. – K., 1926.
Kn2 – Knygnešys. – T. 2. – K., 1928.
LA – Lietuvos aidas.
NL – Nepriklausomoji Lietuva.
NŽ – Naujas žodis.
TK – Tiesos kelias.
VR–12 – Vaižganto Raštai. – T. 12. – K., 1929.
VR–14 – Vaižganto Raštai. – T. 14. – K., 1929.

REDAKCINĖS PASTABOS

Dvyliktasis Vaižganto Raštų tomas dviejų dalių. Pirmojoje spausdinami straipsniai iš jo 1925 m. išleisto publicistikos rinkinio „Jaunam veikėjui", kurį sudaro 1919–1924 m. „Ganytojuje", „Tautoje", „Nepriklausomojoje Lietuvoje", „Tretininkų kalendoriuje" skelbti bei anksčiau nepublikuoti tekstai. Jie pateikiami rinkinio tvarka, praleidus straipsnį „Šventiems daiktams sumišus su svietiškiais", kuris buvo įdėtas su kita 1919 m. publicistika šių Raštų 10 t. Rinkinyje likus 19 straipsnių, jo paantraštė 20 feljetonų nebekartojama. Antrojoje tomo dalyje chronologine tvarka dedama1925–1928 m. publicistika, skelbta „Iliustruotojoje Lietuvoje", „Jaunojoje kartoje", „Jaunojoje Lietuvoje"", „Kauno naujienose", „Krikščionyje demokrate", „Lietuvyje", „Lietuvoje", „Lietuvos aide", „Lietuvos mokykloje", „Lietuvos žiniose", „Naujame žodyje", „Pavasaryje",

„Sekmadienyje", „Sargyboje", „Šaltinyje", „Tiesos kelyje", „Vienybėje". Į tomą taip pat įtraukti įvairių autorių publicistikos rinkiniams („Knyga jaunam spaudos veikėjui", „Kareivis – Lietuvos gynėjas") Vaižganto parašyti straipsniai ir keletas jo pamokslų, įterptų į spaudoje pasirodžiusius žurnalistų reportažus.

Tome pirmą kartą publikuojami rankraščiais likę tekstai „Iš paskaitos „Aušros" salėje" ir publicistinio patoso tarnybinis raštas „Raportas".

Beveik visa 1925–1928 m. Vaižganto publicistika, be keletos biografinių ir nekrologinių straipsnių („Juozas Kairiūkštis", „Damininkas Bukantas", „Kaip aš a. a. Petrą Vileišį apibūdinu", „Gerasis lietuvių tautos genijus", „Juozas Damijonaitis", „Jurgis Matulaitis", „Vyskupas Kazimieras Paltarokas", „Liudo Noreikos du bruožu"), perspausdinta nebuvo.

Duodama tomo tekstų bibliografija, jų realijų paaiškinimai ir žodynėlis.

BIBLIOGRAFINIAI DUOMENYS IR KOMENTARAI

JAUNAM VEIKĖJUI

RYŽKIS, NESIDAIRYK! Publikuota: NL. – 1919. – Lapkr. 22. – Nr. 126 („Ryžkis nesidairydamas!"). Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: JV. – P. 5–9.

[1] *vocatus* (lot.) – pašauktas.

[2] *mastifas* (angl.) – dogas.

[3] *„Panis et venerea"* (lot.) – duona ir meilės žaidimai.

[4] *„Derzaj"* (rus.) – ženk pirmyn, siek.

NUGALĖK TINGINĮ! Publikuota: NL. – 1919. – Lapkr. 26. – Nr. 127. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: JV. – P. 10–15.

[1] *Morgen, morgen, nur nicht heute...* (vok.) – rytoj, rytoj, tik ne šiandien, – visuomet sako tingūs žmonės.

[2] *quantum satis* (lot.) – kiek pakanka.

[3] *„stinkende Faulenzer"* (vok.) – didžiausi tinginiai.

[4] *chef d'oeuvre'as* (pranc.) – šedevras.

DAUGIAU ŠVIESOS! Publikuota: NL. – 1919. – Lapkr. 29. – Nr. 128. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: JV. – P. 16–21.

[1] Sokratas (469–399 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, gyvenęs Atėnuose, Platono ir daugelio vėlesnių filosofų mokytojas.

[2] *Krezus* – Lidijos karalius Krezas (560–546 m. pr. Kr.) graikų buvo laikomas pasakiškai turtingu.

[3] Talmudas – žydų religinių, etinių, teisinių normų rinkinys, S. Testamento papildymas.

[3] Aukštėjas – lietuvių mitologijoje – aukščiausiojo dievo epitetas; Vaižgantas čia taip pavadina krikščionių Dievą.

EI, JAUNUOMENE, KILK LIG DEBESŲ! Publikuota: Tauta. – 1920. – Geg. 22. – Nr. 22. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: JV. – P. 22–24.

[1] Vytautas Riauba (1899–1920) – Lietuvos karo mokyklos kariūnas, žuvęs nukritus jo pilotuojamam lėktuvui.

JAUNASIS KUNIGĖLI! MIELASIS LIETUVIUKAI! VYRE! Publikuota: Ganytojas. – 1920. – Nr. 1. – P. 20–26. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: JV. – P. 25–35.

[1] Presbiteris – kunigas, dvasininkas.

[2] Aloyzas Gonzaga (1568–1591) – italų jėzuitas, šventasis, išpažinėjas, jaunimo, ypač mokslus einančio, globėjas; Bažnyčios minimas birželio 21 d.; Stanislavas Kostka (1550–1568) – lenkų jėzuitas, išpažinėjas, garsėjęs savo dora; Bažnyčios minimas lapkričio 13 d.

[3] Narcizas – graikų mitologijoje upių dievo Kefiso sūnus, įžeidęs nimfą, už tai nubaustas nenumaldoma savimeile, įsimylėjęs savo atvaizdą šaltinyje.

[4] *„Szkoda uczuć, które marnie roztrwonią"* (lenk.) – gaila jausmų, kuriuos veltui iššvaisto; greičiausiai tai lenkų poeto Adamo Asnyko (1838–1897) eilėraščio „Szkoda!" eilutės („Szkoda uczuć, które młodość roztrwoni") parafrazė.

[5] *Si non es vocatus, fac te vocatum* (lot.) – jei nesi pašauktas, padaryk, kad toks būtum.

[6] *sanctus* (lot.) – šventas.

[7] Jehova (Jahvė) – judėjų Dievo vardas S. Testamente.

GREITASIS KUNIGĖLIS. Publikuota: Ganytojas. – 1920. – Nr. 2. – P. 49–59. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: JV. – P. 36–43.

[1] *Kažin kuriais čia metais... teko man važiuoti per Rytų Galiciją...* – Galicijoje Vaižgantas lankėsi 1910 m., minint Žalgirio mūšio 500 metų sukaktį (jo reportažus iš ten žr. šių Raštų 8 t.).

[2] *Rafaelio Angelas Gabrielius* – Raffaelo Santi (1483–1920), italų tapytojas ir architektas, vienas garsiausių italų menininkų; neaišku, koks jo paveikslas turimas omenyje.

[3] *tėvo Kazimiero ir jo draugų tipui* (Kudirkai) – turimi galvoje vienuoliai pranciškonai; Juozapas Antanas Kudirka (1866–po 1940), kunigas, pranciškonų vienuolis Kauno, Pajūrio vienuolynuose.

[4] Petras Skarga (1536–1612) – lenkų jėzuitas, tikybinis rašytojas, pamokslininkas, pirmasis Vilniaus akademijos rektorius.

[5] Jonas Vizbaras (1869–1919) – Liepojos gimnazijos kapelionas, klebonas Kurtuvėnuose, Darbėnuose, Liepojoje, publicistas, „Tėvynės sargo", „Vilties", „Rygos garso" bendradarbis, moksleivių ir varguomenės šelpėjas; Pranas Turauskas (1876–1919) – spaudos bendradarbis, publicistas, dramaturgas; kunigavo Kaune, Mažeikiuose, Utenoje.

[6] *Napoleonas ar Mikalojus I* – Prancūzijos imperatorius (nuo 1804 m.) Napoleonas Bonapartas (1769–1821) ir Rusijos imperatorius (nuo 1825 m.) Nikolajus I (1796–1855).

[7] *„archijerejskije pievčije"* (rus.) – archijerėjaus giesmininkai.

KUNIGAS – VYRAS. Publikuota: Ganytojas. – 1920. – Nr. 3. – P. 78–83 („Rimtas vyras"). Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: JV. – P. 44–53.

[1] *spectatis spectandis* (lot.) – įvertinus, kas įvertintina, apdairiai.

[2] *Meisterstück* (vok.) – šedevras.

[3] *tulisonės, ligasonės* – tulisonys ir lygašonys, prūsų žyniai.

[4] Tomas Moras (More, 1478–1535) – anglų politikas, filosofas, rašytojas, išgarsėjusioje knygoje „Utopija" (1516) sukūręs idealios visuomenės ir valstybės viziją. Vaižganto nurodyta knyga „Utopijos" išėjo 1919 m. Vilniuje. Jos autorius – reformatų kunigas ir kultūros istorikas Jonas Šepetys (1867–1941), o tekstą sudaro tais pat metais Vilniaus Mikalojaus bažnyčioje jo skaitytos ir NL (Nr. 118–126) skelbtos paskaitos apie utopijas bei jų kūrėjus (Platoną, T. Morą).

[5] *Festina lente!* (lot.) – skubėk lėtai.

[6] *„ustav"* (rus.) – statutas, regula.

MALONUSIS KUNIGĖLIS. Publikuota: Ganytojas. – 1920. – Nr. 4. – P. 108–112. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: JV. – P. 54–63.

[1] *pasisaugosi Scilos, susikulsi į Charibdą* – minimos senovės graikų mitų būtybės – jūrų pabaisos Scilė ir Charibdė, gyvenusios pakrantės uolose iš abiejų Mesinos sąsiaurio pusių.

[2] *Gvido Renio „Ecce Homo"* – Guido Reni (1575–1642), italų tapytojas, mitologinės bei religinės tematikos paveikslų autorius; jo paveikslas „Ecce homo" (lot., „Štai žmogus") vaizduoja nuplaktą ir erškėčiais vainikuotą Kristų.

[3] *„jelejnost"* (rus.) – šventeiviškumas, davatkiškumas.

[4] *pritornyj, ckliwy* (rus., lenk.) – per saldus, šleikštus.

[5] *Gogolio Petruška „s sobstvennym zapachom"* (rus.) – su savo kvapu; Petruška – Nikolajaus Gogolio (1809–1852) poemos „Mirusios sielos" veikėjas – nevalyvas, nuolat skleidęs ypatingą kvapą Čičikovo tarnas.

[6] *jai pagerbti... skiriu atskirą vaizdelį* – kalbama apie tolesnį JV str. „Davatkos".

KANTRUSIS KUNIGĖLIS. Publikuota: Ganytojas. – 1920. – Nr. 5. – P. 147–150. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: JV. – P. 64–70.

[1] *złoto – błoto* (lenk.) – auksas – pelkė (niekai).

[2] Kelionės į Krymą aprašymą „Į saulę, į saulę!" žr. šių Raštų 8 t.

[3] *žinomą lietuvių veikėją M. S.* – minimas Mečislovas Davainis-Silvestraitis (1849–1919), publicistas, poetas, tautosakininkas.

[4] *Jugum meum suave est et onus leve* (lot.) – mano jungas švelnus ir našta lengva (N. Testamentas, Mt 11, 30).

AUKŠČIAUSIOJI PAREIGA. Publikuota: Ganytojas. – 1920. – Nr. 8. – P. 234–238. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: JV. – P. 71–79.

[1] *Žemaitės apibūdinimą pakartojant* – taip apibūdinamas Žemaitės apsakymo „Marti" veikėjas Vingių Jonas.

[2] Turima galvoje kunigo Domininko Pociaus (1866–1917) knyga „Ligonių prietelis, arba dvasiški skaitymai prie ligonių ir mirštančių" (1911).

NEBŪK AUTOMATAS! Publikuota: Ganytojas. – 1920. – Nr. 7. – P. 215–219. Parašas: *Vaižgantas.* Pakartota: JV. – P. 80–87.

[1] *jerejus* (rus.) – šventikas; *žrec* (rus.) – žynys; *homo Dei* (lot.) – Dievo žmogus.

[2] *Počajevo tėvai* – kalbama apie XVI a. įkurtą Ukrainos Počajevo stačiatikių vienuolyną, kurio tėvai aršiai kovojo prieš unitus ir katalikus.

[3] *ex opere operato* (lot.) – iš sukurto kūrinio.

[4] *Dominus vobiscum! Pax vobis!* (lot.) – Viešpats su jumis! Ramybė jums!

[5] *Pontifikalas* (lot.) – liturgijos taisyklių popiežiui ir vyskupams knyga; *egzorcistas* (gr.) – klierikas, gavęs trečiuosius mažuosius šventimus.

[6] *„Stude igitur, ut sicut a corporibus aliorum daemones expelles..."* (lot.) – tad stenkis, kad taip, kaip iš kitų kūnų piktąsias dvasias išvarysi, ir iš savo sielos bei kūno visus nešvarumus pašalintum: nepasiduok tam, ką iš kitų savo tarnavimu išvarysi. Šias pareigas eidamas, mokykis valdyti ydas, kad priešas negalėtų pareikšti teisės į tavo valią. Tada sėkmingai suvaldysi demonus kituose, kai pačiame savyje pirmiausia jų nedorybę nugalėsi.

[7] Pastraipos *„Atmink Pontifikalo perspėjimą..."* ir šio sakinio pirmojoje publikacijoje nėra, jis atsirado rinkinyje „Jaunam veikėjui".

[8] *Hoc est Corpus meum... Ego te baptiso...* (lot.) – Štai mano kūnas... Aš tave krikštiju...

[9] *fiat!* (lot.) – tebūnie!

[10] *efficacia* (lot.) – veiksmingumas.

[11] Pirmojoje publikacijoje po šio sakinio įterpta redakcinė pastaba: *Administruojant sakramentalijas, ne tik kunigas, ir bažnyčia meldžiasi.* Red.

[12] *In principio erat Verbum...* (lot.) – pradžioje buvo žodis, ir žodis buvo pas Dievą, ir Dievas buvo žodis (N. Testamentas, Jn 1, 1).

[13] *super aegros manus imponent – et bene habebunt* (lot.) – ant ligonių rankas uždės – ir pasidarys geriau.

[14] *urbi et orbi* (lot.) – Romos miestui ir pasauliui.

[15] Vincentas Lutoslavskis (Wincenty Lutosławski, 1863–1954) – lenkų filosofas, 1919–1928 m. Vilniaus u-to profesorius, lenkiško mesianizmo skelbėjas.

[16] Pranciškus Asyžietis (Giovani Francesko Bernardone, 1182–1226) – šventasis, trijų vienuolinių ordinų įkūrėjas, propagavęs asketišką gyvenimo būdą ir artimo meilę; žr. šio tomo str. „Šv. Pranciškus – nuotaikos keitėjas".

[17] Pirmoje publikacijoje po šio sakinio redakcinė pastaba: *Kaip svajonė – transeat. Red.; transeat* (lot.) – tepraeina.

KOVOS, DRAMOS – NE NELAIMĖ. Publikuota: Ganytojas. – 1920. – Nr. 9. – P. 275–276. Parašas: *Vaižgantas.* Pakartota: JV. – P. 88–91.

[1] *Sancta sancte tractate* (lot.) – su šventenybėmis šventai elkitės.

[2] *Gratis accepistis, gratis date* (lot.) – dovanai gavote, dovanai ir duokite (N. Testamentas, Mt 10, 8).

TOLYN NUO PINIGŲ! Publikuota: Ganytojas. – 1920. – Nr. 9 – P. 276–280. Parašas: *Vaižgantas.* Pakartota: JV. – P. 92–99.

[1] Andrius Niemojevskis (Andrzej Niemojewski, 1864–1921) – lenkų rašytojas ir publicistas, Biblijos tyrinėtojas.

[2] Juvenalis (a. 60 – po 127) – romėnų poetas satyrikas, moralinių visuomenės ydų kritikas.

[3] *„za treby"* (rus.) – už patarnavimus.

[4] *„popovskije glaza, popovskije ruki"* (rus.) – popo akys, popo rankos.

[5] Marijavitai – XIX a. pab. Lenkijoje atsiradusi katalikų sekta, fetišavusi Marijos garbinimą, atmetusi individualias išpažintis, celibatą, pripažinusi moterų teisę į kunigystę; jos nariai siekė atnaujinti dvasinį ir socialinį dvasininkų gyvenimą, todėl buvo įsipareigoję laikytis trijų vienuolinių įžadų: neturto, klusnumo ir skaistybės; 1906 m. sekta ekskomunikuota popiežiaus.

[6] *Goethės su savo „Wertersleidenais"* – minimas vokiečių rašytojo Johano Wolfgango Goethės romanas „Jaunojo Verterio kančios", kuriame vaizduojamas jausmingo jaunuolio konfliktas su biurgeriška, taurius siekimus slopinančia aplinka.

[7] *abominationem desolationis in loco sancto* (lot.) – pasibjaurėjimą atsiskyrimu šventoje vietoje.

[8] Pranciškus Kriškijonas (1845–1928) – sulenkėjęs latvis, 1896–1904 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius ir inspektorius, polomanas, persekiojo lietuvišką klierikų veiklą; vėliau kunigavo Kaune.

[9] *propter beneficium* (lot.) – dėl atlygio.

[10] *pinguior beneficium* (lot.) – gausesnis atlygis.

[11] *post aurum non abiit, nec speravit in pecunia et thesauris* (lot.) – paskui auksą nėjo, nesitikėjo nei pinigų, nei turtų.

[12] *bezczelny materialista* (lenk.) – įžūlus materialistas.

[13] Obligacijos – atlyginimas už laikomas mišias.

[14] Intencijos – kuriuo nors tikslu užsakytos mišios.

[15] Rubricelė – vyskupijos liturginis metų kalendorius.

[16] *eleemosyna* (gr.) – išmalda.

RAŠYTINIS IR SPUNDOS. Publikuota: NL. – 1919. Rugpj. 15. – Nr. 93. Parašas: *kun. J. Tumas.* Pakartota: JV. – P. 106–111.

[1] Leonas XIII (Vincenzo Gioacchino Pecci, 1810–1903) – popiežius nuo 1878 m., bandęs derinti Bažnyčią prie naujų visuomeninių-politinių sąlygų, paskelbęs socialinę Katalikų Bažnyčios doktriną – encikliką „Rerum novarum".

[2] *Kuriamąjį Susirinkimą* – turimas omenyje Lietuvos Steigiamasis Seimas, dirbęs 1920–1922 m.

VISUOMENINIAI KUNIGŲ DARBAI. Publikuota: NL. – 1919. – Rugpj. 19. – Nr. 95. Parašas: *Kun. J. Tumas.* Pakartota: JV. – P. 112–118.

[1] Vincentas a Paulo (Paulietis, 1575–1660) – prancūzų šventasis, kunigas, vienuolių gailestingųjų seserų vincentiečių kongregacijos įkūrėjas; Pilypas Nerėjas (Neri Filippo, 1515–1595) – italų šventasis, švč. Trejybės brolijos ligoniams slaugyti steigėjas; Pranciškus Salezietis (1567–1622) – prancūzų šventasis, vyskupas,

rašytojas teologas; Jonas Bosko (Giovani Bosko, 1815–1886) – italų šventasis, varguomenės vaikų ir jaunimo globėjas, saleziečių vienuolijos steigėjas; *Jonas Boduenas* – greičiausiai minimas Gabrielis Boduenas (1689–1768), prancūzų kunigas, kunigų misionierių bendruomenės Varšuvoje narys, čia įkūręs ne vieną labdaringą įstaigą našlaičiams ir vargšams.

PLAČIOJI ŠVIETIMO SRITIS. Publikuota: NL. – 1919. – Rugpj. 20. – Nr. 96. Parašas: *Kun. J. Tumas.* Pakartota: JV. – P. 119–121.

[1] *„De occupationibus clericorum"* (lot.) – „Apie dvasininkų užsiėmimus".

[2] Turima galvoje kairiųjų spaudoje reikštas nepalankumas nuo 1906 m. veikusiai „Saulės" švietimo draugijai, kuri pravardžiuota „juodąja" dėl to, kad jai vadovavo kunigai, o jos programa buvo grindžiama katalikybės nuostatomis.

DAVATKOS. Publikuota: Švento Pranciškaus Tretininkų Kalendorius 1924 kilniesiems metams. – K., 1923. – P. 26–29. Parašas: *Vaižgantas.* Pakartota: JV. – P. 122–129.

[1] *Sodomos nelaimė* – užuomina į Sodomą – biblinį miestą, kuris kartu su Gomoros miestu dievo Jahvės buvo sunaikintas už palaidą gyvenimą; Jahvė Abraomui buvo žadėjęs nenaikinti miesto, jei jame rastųsi nors dešimt teisuolių (S. Testamentas, Pr 18, 32).

DILEXI DECORUM DOMUS TUAE. Publikuota: JV. – P. 129–139.

[1] *Dilexi decorum domus Tuae* (lot.) – kiek pakeista (orig. *Domine, dilexi decorem domus tuae*) Dovydo psalmės eilutė (S. Testamentas, Ps 25, 8); 1973 m. lietuviško „Psalmyno" leidime ji verčiama: „Mielas man tavo buveinės gražumas".

[2] *vedei „Vikarų politiką"* – apie tai Vaižgantas rašė 1921 m. (žr. šių Raštų 11 t., p. 195).

[3] Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849) – pranciškonų vienuolis, poetas, religinės literatūros rengėjas, botanikas; kun. Ambraziejus Kašarauskas (1821–1882) – gamtininkas, kraštotyrininkas, paskelbė straipsnių lietuvių kalbos klausimais; *kun. Simanas Stanevičius* – turimas galvoje poetas, folkloristas, istorikas Simonas Stanevičius (1799–1848), kuris neretai buvo painiojamas su kun. Jonu Stanevičiumi, Vilniaus seminarijos prefektu, nuo 1844 m. Vilniaus kanauninku; Juozapas Želvys-Želvavičius (1822–1866) – poetas, vertėjas, nuo 1856 m. Saratovo kunigų seminarijos rektorius; Juozapas Silvestras Dovydaitis (1826–1883) – rašytojas, blaivybės sąjūdžio veikėjas, 1860–1864 m. Varnių kunigų seminarijos rektorius; Tomas Dobševičius (1808–1881) – Varnių kunigų seminarijos profesorius, memuaristas; Bonaventūra Gailevičius (a. 1752–1834) – Žemaičių vyskupijos kunigas, religinių raštų rengėjas; Juozapas Arnulfas Giedraitis (1757–1838) – Žemaičių vyskupas nuo 1801 m., N. Testamento vertėjas, lietuvių literatūros mecenatas.

[4] *nuo „Apžvalgos gadynės"* – turima galvoje 1890–1895 m. ėjęs katalikiškas laikraštis „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga".

[5] *litteras repudii* (lot.) – skyrybų raštus.

[6] *„wedle opierunku"* (lenk.) – kad apskalbtų, prižiūrėtų.

[7] *Sanctificavit Dominus tabernaculum suum...* (lot.) – pašventino Viešpats savo pastogę – o, kaip reikia gerbti šią vietą: tai yra ne kas kita, tik Dievo namai ir dangaus vartai.

[8] *Paradyze* (lot. *paradisus*) – rojaus sode.

[9] *homo orationis* (lot.) – maldos žmogus.

[10] *Breviarium Romanum* (lot.) – brevijorius, katalikų dvasininkų knyga, skirta kasdienėms maldoms ir apmąstymams.

[11] Adomas Mackevičius (1822–1892) kunigavo Kaune, yra parengęs religinių raštų.

[12] *„Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto"* (lot.) – Garbė Tėvui ir Sūnui ir Šventajai Dvasiai.

[13] *in locum desertum* (lot.) – į nuošalią vietą.

[14] *locum asyli* (lot.) – prieglobsčio vieta.

[15] *hora canonica* (lot.) – nustatyta valanda.

[16] *Sacerdos – homo ecclesiasticus* (lot.) – dvasininkas – bažnyčios žmogus.

[17] *kolokutorium* (lot. *collocutor*) – pašnekovą.

[18] *zelus domus Domini comedit me* (lot.) – plg. Dovydo psalmės „Uolumas dėl Dievo namų" (S. Testamentas, Ps 68, 10) eilutę *Quoniam zelus domus tuae comedit me*; lietuviško „Psalmyno" 1973 m. leidime ji išversta : „Kadangi uoliai rūpinaus tavo šventove".

[19] *Decorum domus Domini* (lot.) – Viešpaties namų puikumas.

[20] XIX a. pab.–XX a. pr. Lietuvoje buvo statoma nemažai neogotikinio stiliaus bažnyčių; Karolis Eduardas Strandmanas – Palangos, Švėkšnos, Salantų, Kelmės bažnyčių architektas (visos pastatytos I XX a. dešimtmetyje), Florijonas Vyganovskis – Naujamiesčio ir Panemunėlio bažnyčių architektas.

FRATRES, SOBRII ESTOTE! Publikuota: JV. – P. 140–150.

[1] *Fratres, sobrii estote!* (lot.) – broliai, būkite blaivūs!

[2] *„Et ideo si usque nunc fuisti tardus ad Ecclesiam..."* (lot.) – Tad jeigu iki tol neskubėjai Bažnyčion, nuo šiol turėsi skubėti. Jei iki tol buvai girtuoklis, nuo šiol turėsi būti blaivus. Jei iki tol buvai nedoras, nuo šiol turėsi būti skaistus.

[3] *„Vis castitatem et sobrietatem custodire et docere?" – „Volo".* (lot.) – „Ar nori sergėti skaistumą ir blaivumą ir to mokyti?" – „Noriu".

[4] *Promitto!* (lot.) – pažadu.

[5] *„Promittis mihi et successoribus meis reverentiam et obedientiam?"* (lot.) – „Ar pažadi pagarbą ir paklusnumą man ir mano įpėdiniams?"

[6] *conditio sine qua non* (lot.) – būtina sąlyga.

[7] *sociales* (lot.) – bendraujantys, socialūs.

[8] *contradictio* (lot.) – prieštaravimas.

[9] *„et castitatem, Deo adjuvante, servare oportebis"* (lot.) – ir, Dievui padedant, turėsi saugoti savo skaistybę.

[10] *promittto abstinentiam ab omni re inebriabili* (lot.) – pažadu susilaikyti nuo bet kokio neblaivumo.

[11] *sobrius, non abstinens* (lot.) – blaivininkas, ne abstinentas.

[12] *„duša znajet mieru"* (rus.) – siela žino saiką.

[13] Juozapas Žebrys (1860–1915) – Akmenės vikaras 1884–1893 m., vėliau kunigavo JAV; spaudos bendradarbis, publicistas.

[14] *„dwór, chata ir plebanja"* (lenk.) – dvaras, pirkia ir klebonija.

[15] *Pater spiritualis* (lot.) – dvasios tėvas.

[16] *pater tabacosus, pater pecuniosus* (lot.) – tabako tėvas, turto tėvas.

[17] *fratres, vigilate!* (lot.) – broliai, budėkite!

[18] *delirium* (lot.) – pamišimas.

[19] *Ukmergės klebono M. ir Papilės klebono J.* – kalbama greičiausiai apie Klemensą Mickūną (1851–1892), Ukmergėje klebonavusį 1886–1891 m., ir Petrą Jurskį (1863–1914), Papilės kleboną 1902–1914 m.

[20] *kondolenciją* (lot. *condolentio*) – užuojautą.

[21] Minima rusų rašytojo Leonido Andrejevo (1871–1919) drama „Caras badas" (1908), kurioje kaip anarchistinis maištas vaizduojama revoliucija.

STRAIPSNIAI, APYBRAIŽOS, REPORTAŽAI

DĖL PROVINCIJOS PAŠTŲ KULTŪRINGUMO. Publikuota: Lietuva. – 1925. – Spal. 31. – Nr. 245. Parašas: *Lietuvos Universiteto docentas Kanaun. J. Tumas.*

[1] Ochranka – Rusijos slaptoji politinė policija, veikusi 1881–1917 m.

[2] *koresponduoju su... Liudvika Didžiuliene* – su rašytoja, lietuvių tautinio sąjūdžio veikėja Liudvika Didžiuliene-Žmona (1856–1925) Vaižgantas korespondavo dėl jos prisiminimų, išleistų pomirtine knyga „Ką aš beatmenu" (1926), parašė šiai knygai įvadą.

[3] Dvarelis, kuriame ilgai gyveno ir mirė rašytoja L. Didžiulienė-Žmona, vadinasi Griežionėlėmis.

JUOZAS KAIRIŪKŠTIS. Publikuota: Lietuvos mokykla. – 1925. – Nr. 10. – P. 411–412 (pavadinimu „Krikščionis lietuvis"). Parašas: *Doc. J. Tumas.* Pakartota: VR–14. – P. 87–89 (po tekstu: *Lietuvos mokykla 1925 m., 10 Nr.*).

[1] Juozas Kairiūkštis (1855–1937) – pedagogas, visuomenės veikėjas. Baigė Veiverių mokytojų seminariją. Mokytojavo Seinuose, Veiveriuose, Lenkijoje, Vilniuje, Voroneže, 1918–1926 m. Vilniaus mokytojų seminarijos direktorius ir lietuvių gimnazijos mokytojas. Pedagoginiais klausimais rašė „Šaltinyje", „Lietuvos mokykloje".

[2] *jo vaikai sparčiai lietuvėjo* – Juozo Kairiūkščio šeimoje užaugo aštuoni į lietuvių kultūrą įėję vaikai: inžinierius Kazimieras (?–1918), pedagogai Stasys (1889–1941), Jonė (Tumėnienė, 1884–1972) ir Aldona, gydytojai Vladas (1887–1965) ir Jonas (1896–1957), dailininkas Vytautas (1890–1961), meno istorikė Halina (Jacynienė-Eliass, 1896–1984).

[3] *„inorodcą"* (rus.) – kitatautį.

[4] *atstatė jį iš tarnybos* – 1905 m. J. Kairiūkštis buvo atleistas iš Veiverių mokytojų seminarijos, kurioje dirbo nuo 1903 m.

[5] *kitur rado darbo ir duonos* – 1906 m. J. Kairiūkštis buvo paskirtas Andriejavo (Lenkijoje) mokytojų seminarijos dėstytoju.

[6] Prisimenami 1921 m. rudens įvykiai, kai J. Lelevelio lenkų gimnazijos direktorius ir mokiniai, padedami policijos, išmėtė lietuvius iš jų gimnazijos.

[7] *prašomas, kad... persikeltų į Kauną* – į Kauną pas vaikus J. Kairiūkštis persikėlė 1926 m., lenkams uždarius Vilniaus lietuvių mokytojų seminariją.

KUR DINGO PIRMOSIOS AUKOS KUN. A. STRAZDO IR SIM. DAUKANTO PAMINKLAM? Publikuota: Vienybė. – 1925. – Gruod. 4. – Nr. 49. Parašas: *Kun. Juozas Tumas.*

[1] *Sumesti aukų... esu pakvietęs* – paties Vaižganto bibliografijoje tokių straipsnių nėra, greičiausiai minima „Viltyje" 1908 m. rugsėjo 17 (30), Nr. 108 spausdinta korespondencija iš Kamajų, pasirašyta Kugis, ir tų pat metų „Vilties" balandžio 30 (gegužės13), Nr. 49 publikuotas nepasirašytas straipsnis „Reikia ir Simanui Daukantui pastatyti paminklas".

[2] *Išvaromas iš Vilniaus* – iš Vilniaus, kur nuo 1906 m. dirbo „Vilniaus žinių", vėliau „Vilties" redakcijoje, Vaižgantą išsiuntė klebonauti į Laižuvą jo dvasinė vyresnybė, Žemaičių vyskupas, spaudžiamas lenkų šovinistų, keršijusių Vaižgantui už lietuvišką veiklą ir lietuvių teisių gynimą spaudoje.

[3] Juozas Kubilius (1878–1917) – visuomenės veikėjas, publicistas, I Rusijos dūmos narys, 1915–1917 m. Centrinio lietuvių komiteto dėl karo nukentėjusiems šelpti iždininkas, vienas Tautos pažangos partijos kūrėjų.

[4] *„Tretje obščestvo vzaimnago kredita g. Vilna"* (rus.) – Trečioji Vilniaus tarpusavio kredito draugija.

[5] Jonas Kymantas (1854–1924) – aušrininkas, advokatas; Jonas Mašiotas (1874–1947) – inžinierius, 1906–1914 m. Vilniaus technikos mokyklos mokytojas, Nepriklausomoje Lietuvoje – vienas Valstybės kontrolės vadovų.

[6] *„Na pamiatnik Simanu Dovkontu"* (rus.) – Simono Daukanto paminklui.

[7] *„Na pamiatnik Antonu Strazdasu"* (rus.) – Antano Strazdo paminklui.

VILNIAUS SEIMAS – PAVYZDYS GERA IR BLOGA. Publikuota: Pavasaris. – 1925. – Gruod. 6. – Nr. 18. – P. 2–5. Parašas: *Kun. J. Tumas, Vilniaus Seimo dalyvis.* Prieš straipsnio tekstą po antraštės pastaba:

Gruodžio 6 d. sueina lygiai 20 metų nuo Didžiojo Vilniaus Seimo sušaukimo dienos. Čia dedame garsiojo mūsų rašytojo, veikėjo ir pačio Seimo dalyvio kun. kan. doc. J. Tumo-Vaižganto parašytą straipsnį. R e d a k c i j a.

[1] *baigiantis Japonų karui* – kalbama apie 1904–1905 m. Rusijos–Japonijos karą.

[2] Jonas Kriaučiūnas (1864–1941), teisininkas, visuomenės veikėjas, spaudos darbuotojas, 1890 m. Tilžėje redagavo „Šviesą", vėliau „Varpą", „Ūkininką", kitus leidinius, vienas 1905 m. Vilniaus lietuvių seimo organizatorių.

[3] Kalbama apie 1917 m. birželio 9–16 d. Petrograde posėdžiavusį Rusijos Lietuvių seimą, kuriame, nepaisant kairiųjų partijų atstovų pasipriešinimo, buvo priimta rezoliucija, reikalaujanti Lietuvai nepriklausomybės.

[4] Jonas Bulota (1855–1942) – visuomenės veikėjas, generolas, veterinarijos gydytojas; Antanas Tumėnas (1880–1946) – teisininkas; Steigiamojo, I ir II Seimų narys, 1924–1925 m. ministras pirmininkas, 1923–1924 ir 1925 m. teisingumo ministras, 1927–1936 m. Katalikų veikimo centro pirmininkas, Kauno universiteto docentas.

[5] Pranciškus Būčys (1872–1951) – kunigas marijonas, Petrapilio dvasinės akademijos profesorius, 1922–1930 m. Kauno universiteto profesorius, 1924–1925 m. jo rektorius; Juozas Stankūnas (1877–1936) – advokatas, nuo 1919 m. Marijampolės apygardos teismo narys ir pirmininkas; be teisės mokslų, buvo baigęs karo mokyklą, tarnavo Rusijos kariuomenėje; Steponas Kairys (1879–1964) – inžinierius, vienas Lietuvos socialdemokratų partijos steigėjų, Steigiamojo, I, II, III Seimų narys,1923–1943 m. Kauno universiteto dėstytojas, profesorius.

[6] *„nekruvinąją suomių revoliuciją"* – turimas omenyje taikiomis priemonėmis išgautas 1905 m. caro įsakas, panaikinęs Rusijos įstatymų, nepatvirtintų Suomijos parlamento, galiojimą.

[7] Ernestas Galvanauskas (1882–1967) – inžinierius, politikas, visuomenės veikėjas, 1919–1920 ir 1922–1924 m. ministras pirmininkas; Juozas Paršaitis-Gabrys (1880–1951) – publicistas, literatūros istorikas, politikas, diplomatas, 1925–1926 m. Lietuvos konsulas Karaliaučiuje.

[8] Visos Rusijos valstiečių sąjunga – demokratinės krypties politinė organizacija, veikusi Rusijoje 1905–1907 ir 1917 m.

[9] *„Atsisakom nuo senojo svieto"* – revoliucinės dainos „Darbininkų giesmė" pirmoji eilutė; dainos autorius – rusų poetas T. Lavrovas (1823–1900), lietuviškas vertimas – J. Baltrušaičio-Mėmelės (1875–1942), išspausdintas 1904 m. „Darbininkų balse".

[10] Liuda Vienožinskaitė-Purėnienė (1884–1972) – advokatė, visuomenės veikėja, viena Lietuvos socialdemokratų partijos veikėjų, jos atstovė I ir II Seimuose.

[11] Kalbama apie Rusijos Tautų kongresą Kijeve, vykusį 1917 m. rugsėjo 8–16 d.; jame dalyvavęs Bielskis atstovavo Lietuvos socialdemokratijai, tereikalavusiai savo kraštui autonominio ar federacinio statuso Rusijos imperijoje; Vaclovas Bielskis (1870–1938) – inžinierius, socialdemokratas, vėliau liaudininkas, 1919 m. žemės ūkio komisaras V. Kapsuko vyriausybėje, Nepriklausomybės metais gyveno Kaune, Šiauliuose.

TRAGEDIJOS IR JŲ NEJAUTIMAS. Publikuota: Lietuva. – 1925. – Gruod. 31. – Nr. 293. Parašas: *Kan. J. Tumas.* Po straipsniu redakcijos prierašas:

Mes aukštai įvertiname ir labai gerbiame gerbiamojo autoriaus širdies jautrumą. Be abejo, labai sunki tragedija ištiko Kaplano šeimyną. Visi ją giliai atjaus. Bet iš kur žinia, kad „vakarienės" ir „šventės", o ne kitos kokios ypatingos priežastys sutrukdė tardytojo atvykimą?

IŠ PASKAITOS „AUŠROS" SALĖJE. Spausdinama pirmą kartą. Sprendžiant iš turinio, tekstas parašytas 1925 m. pabaigoje ar 1926 m. prdžioje. Autografas saugomas Vilniaus u-to bibliotekos rankraštyne (F1 – F470, p. 83–90).

[1] Mikalojus II (Nikolajus II, 1868–1918) – paskutinis Rusijos imperatorius 1894–1917 m.

[2] Aleksandras III (1845–1894) – Rusijos imperatorius 1881–1894 m.

[3] Pavelas Trubeckojus (1866–1938) – rusų skulptorius; minima jo sukurta paminklinė Aleksandro III skulptūra, atidengta 1909 m.

[4] *antroje pusėje miesto stovinčiam Petrui I* – minimas prancūzų skulptoriaus Etjeno Moriso Falkone (Falconet, 1716–1791) sukurtas ir 1782 m. Peterburge pastatytas paminklas Petrui I; Petras I (1672–1725) – Rusijos caras nuo 1682 m.

[5] Chlystai – stačiatikių sekta Rusijoje, atsiradusi XVII a. viduryje; atmetė viešas apeigas, reikalavo griežto dorovingumo, sudievino savo lyderius; Grigorijus Rasputinas (1871–1916) – avantiūristas, religinis fanatikas, turėjęs daug įtakos carui Nikolajui II.

[6] *„Vserossijskij krestjanskij sojuz"* (rus.) – Visos Rusijos valstiečių sąjunga; žr. str. „Vilniaus Seimas – pavyzdys gera ir bloga" 8 paaiškinimą.

[7] *Sk. apie tai mano straipsnį „Pavasario" Nr. 18* – minimas straipsnis „Vilniaus Seimas – pavyzdys gera ir bloga".

TRYS AŠAROS DĖL LIETUVIŠKOS KNYGOS. Publikuota: Kauno naujienos. – 1926. – Saus. 13. – Nr. 6; saus. 14. – Nr. 7. Parašas: prieš tekstą – *Vaižgantas*, po tekstu – *V*.

[1] futeralas (lenk. *futerał*) – futliaras, dėklas, makštis; perk. tuščiaviduris.

[2] *ein grosser Witz* (vok.) – didelis juokas.

[3] *dekasterijas* (gr.) – valdžios institucijas.

[4] „Lietuvos" straipsnį apie diskredituotą parlamentarizmą ir demokratizmą – minimas 1926 m. sausio 7 d. „Lietuvos" numeryje publikuotas straipsnis „Mūsų politinių partijų skaičiaus augimas", pasirašytas *V*.

[5] *Žiūr. „K. N." Nr. 1* – nurodomas 1926 m. sausio 6 d. „Kauno naujienose" paskelbtas straipsnis „Poetas Putinas apie lietuvišką knygą", kuriame V. Mykolaitis-Putinas atsako į šio laikraščio redaktoriaus anketą.

[6] *Mane, tekkel, ufarsin* (chald.) – suskaityta, pasverta, padalinta; tokį įspėjimą ant sienos puotos metu pamatė paskutinysis Babilonijos karalius Baltazaras (S. Testamentas, Danieliaus knyga).

[7] „Švyturys" – knygų leidybos bendrovė, įsteigta 1918 m. Vilniuje M. Kuktos, J. Rinkevičiaus, A. Rucevičiaus, J. Strazdo ir kt.; iki 1923 m. veikė Vilniuje ir Kaune, vėliau iki 1931 m. Kaune; išleido apie pusšešto šimto knygų (lietuvių rašytojų kūrinių, verstinės literatūros, vadovėlių, muzikos leidinių ir kt.).

[8] Vaižganto straipsnis „Knygoms apginti... nuo kritikų" buvo išspausdintas 1921 m. „Skaitymų" trečiojoje knygoje.

AŠ, SENAS TAUTININKAS... Publikuota: Naujas žodis. – 1926. – Nr. 1–2. – P. 3. Parašas: *Vaižgantas*. Tai atsakymas į „Naujo žodžio" anketos klausimą „Kas Lietuvai reikalingiausia, ko linkėsime Lietuvai 1926-iems metams?"

[1] *tie, kurie sakos stengiasi pasaulį atnaujinti Kristuje* – turimi omenyje krikščionys demokratai.

SPEKULIACIJA – VAIKAIS! Publikuota: Lietuva. – 1926. – Kovo 5. – Nr. 51. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] „Mon bebe" – belgų dramaturgo Alfredo Neocleso Hennequino komedija, pastatyta Valstybės teatre 1925 m. ir priešiškai sutikta kritikos.

ARGI BŪTINA ADRESUOSE ŽYMĖTI APSKRITIS? Publikuota: Lietuva. – 1926. – Bal. 6. – Nr. 75. Parašas: *Doc. kan. J. Tumas.*

EKSKURSIJŲ CHAMIZMAS. Publikuota: Lietuva. – 1926. – Geg. 20. – Nr. 110. Parašas: *Kan. J. Tumas. Vytauto b. rektorius.*

[1] *„svadente diabolo"* (lot. *sudente diabolo*) – įsakius velniui.

[2] *„sursum corda"* (lot.) – aukštyn širdis.

LIETUVAI PAGRAŽINTI DRAUGIJA REMTINA. Publikuota: Lietuva. – 1926. – Geg. 26. – Nr. 114. Parašas: *Doc. kan. J. Tumas.*

[1] *pernai Veliuonoje* – 1925 m. Lietuvai pagražinti draugijos pastangomis Veliuonoje buvo sutvarkytas Gedimino kalnas, jo viršūnėje pastatytas paminklas.

GEGUŽĖS MĖNESIO CHAMIZMAI. Publikuota: Lietuva. – 1926. – Geg. 27. – Nr. 115. Parašas: *Doc. J. Tumas L. p. Dr. narys.*

DĖL LIETUVIŲ–ŠVEDŲ VIENYBĖS. Publikuota: Lietuva. – 1926. – Geg. 31. – Nr. 118. Parašas: *P. J.*

[1] Juozas Tūbelis (1882–1939) – agronomas, visuomenės veikėjas, politikas, 1929–1938 m. ministras pirmininkas, 1931–1938 m. Tautininkų sąjungos vadovas; Petras Leonas (1864–1938) – teisininkas, publicistas, nuo 1922 m. Kauno universiteto profesorius; Antanas Žmuidzinavičius (1876–1966) – tapytojas; Petras Janulaitis (1887–1966) – pramonininkas, 1923 m. vienas Lietūkio bendrovės organizatorių ir vadovų iki 1930 m., kurį laiką buvo Lietuvių–švedų vienybės draugijos pirmininkas, nuo 1949 m. gyveno JAV.

[2] Vladimiras Zubovas (1887–1959) – agronomas, visuomenės veikėjas, pažangaus ūkininkavimo Lietuvoje skatintojas; Aleksandras Kutkauskas (Kutkus, 1889–1969) – dainininkas tenoras, 1922–1944 m. Kauno Valstybės teatro solistas, Kauno konservatorijos dėstytojas, nuo 1949 m. gyveno JAV.

ASMENŲ VARDŲ TRANSKRIPCIJA LIETUVIŠKAI. Publikuota: Tiesos kelias. – 1926. – Nr. 5. – P. 305–315. Parašas: *Doc. kan. J. Tumas.*

[1] *yra rimtai išsitarę: 1925 m. Nr. 1 gerb. kan. J. Laukaitis ir 1926 m. Nr. 3, 168 p. gerb. kun. B. Pelaitis* – minimi straipsniai „Kalbos dalykai" ir „Asmenų vardų rašymas metrikų knygose"; Juozas Laukaitis (1873–1952) – spaudos

darbuotojas, publicistas, politikas, krikščionių demokratų veikėjas; B. Pelaitis – greičiausiai slapyvardis, nes kunigas tokia pavarde rubricelėse neužfiksuotas.

[2] *Straipsnį „Kaip reikia rašyti lietuviškieji vardai* – žr. šių Raštų 5 t., p. 89–101.

[3] Mečislovas Paliulionis (1834–1908) – Žemaičių vyskupas nuo 1883 m.

[4] Pranciškus Urbonavičius (Urbanavičius, 1868–1941) – spaudos darbuotojas, religinis rašytojas; 1891 m. baigęs Kauno kunigų seminariją, trumpai vikaravo Plungėje, vėliau ilgametis Salantų klebonas.

[5] Merkelis Račkauskas (1885–1968) – filologas klasikas, 1923–1927 m. Mažeikių gimnazijos direktorius ir Kauno universiteto dėstytojas; minimas jo straipsnis „Cezaris ar Ceząras", publikuotas „Lietuvos" 1926 m. balandžio 15 d. numeryje.

[6] *ad profanum usum* (lot.) – dėl nemokšiško vartojimo.

[7] Stasys Šilingas (1885–1962) – teisininkas, valstybės ir visuomenės veikėjas.

[8] Povilas Januševičius (1866–1948) – spaudos darbuotojas, publicistas, kalbininkas, Kauno kunigų seminarijos profesorius.

[9] Pranciškus Karevičius (1861–1945) – Žemaičių vyskupas 1914–1926 m., vėliau vienuolis marijonas Marijampolėje; Juozapas Skvireckas (1873–1959) – Žemaičių vyskupo pagalbininkas 1919–1926 m., vėliau iki 1944 m. – Kauno arkivyskupas metropolitas, Šv. Rašto vertėjas į lietuvių kalbą; Pranciškus Būčys – žr. str. „Vilniaus Seimas – pavyzdys gera ir bloga" 5 paaiškinimą; Aleksandras Dambrauskas (Adomas Jakštas, 1860–1938) – kunigas, visuomenininkas, filosofas, poetas, kritikas; Blažiejus Česnys (1884–1944) – teologas, 1911–1918 m. Petrapilio dvasinės akademijos, 1922–1940 m. Kauno universiteto profesorius; Stasys Šalkauskis (1886–1941) – filosofas, pedagogas, 1922–1940 m. Kauno universiteto profesorius; Morkus Morkelis (1893–1957) – kunigas, publicistas, 1922–1940 Kauno universiteto docentas; Pranas Penkauskas (1889–1950) – kunigas, istorikas, 1923–1940 m. Kauno universiteto docentas.

[10] *stante pede* (lot.) – tuojau pat.

[11] *Martyrologiumas* (lot.) – krikščionių kankinių katalogas; jų gyvenimų aprašymų knyga.

[12] „Naujas žodis" – iliustruotas dvisavaitinis žurnalas, leistas 1925–1926 m. Rygoje ir 1926–1933 m. Kaune, redaguotas J. Paleckio.

SUDRAUSTINA ŽYDŲ JAUNUOMENĖ. Publikuota: Lietuva. – 1926. – Birž. 23. – Nr. 137. Straipsnis datuotas: *VI – 15*. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] *Dėl įvykusių Kaune komunistinių ekscesų* – turimos omenyje 1926 m. birželio 13 d. vykusios komunistinės manifestacijos išteisinus teisme kuopininkų atstovus; kuopininkai – I ir II Seimų atstovai komunistai, legaliai Darbininkų kuopos vardu įėję į Seimą 1926 m.

[2] Straipsnio publikacijoje po šio žodžio nuoroda į išnašoje pateikiamą redakcijos pastabą: *„Lietuva" įdėjo ištrauką iš „Žydų balso" šiuo klausimu. Žiūr. „Lietuvos" Nr. 131."*

[3] *„folwark na północy"* (lenk.) – palivarkas šiaurėje, t.y. Lenkijos šiaurinėje provincijoje; ja XX a. pradžioje apie Žečpospolitos atstatymą tebesvajoję

lenkai laikė Lietuvą; pasakymas siejasi su rašytojos Marijos Rodziewiczównos (1863–1944) apysakomis, vaizduojančiomis sulenkėjusius Lietuvos dvarų bajorus.

[4] *noblesse oblige* (pranc.) – kilmingumas įpareigoja.

[5] *„Pozdravliaju vas – čerez dve nedeli budut i tut soviety"* (rus.) – sveikinu jus – po dviejų savaičių bus ir čia tarybos.

[6] *„Tovarišči, my dostigli svojej celi..."* (rus.) – draugai, mes pasiekėme savo tikslą – policija mūsų niekur nesugebėjo sulaikyti! Tad laukite, kol pakviesime jus į darbą, o kol kas išsiskirstykit!

DAMININKAS BUKANTAS. Publikuota: Tiesos kelias. – 1926. – Nr. 7–8. – P. 8–24. Parašas: *Doc. J. Tumas.* Pakartota: VR–14. – P. 49–74 (po tekstu: *„Tiesos Kelias" 1926 m. 7–8 Nr.*).

[1] Ežerėnais oficialiai Zarasai buvo vadinami 1919–1929 m. Iki tol šį pavadinimą vartojo lietuvių spauda. Kalbininkas K. Jaunius siūlė Zarasus vadinti *Ežerėnais,* M. Valančiaus raštuose aptinkama forma *Ežerunai.* Tie Zarasų pavadinimai atsiradę iš sulenkinto jų vardo *Jeziorosy,* vartoti ignoruojant oficialų pavadinimą *Novoaleksandrovsk,* kuris rusų valdžios buvo primestas 1836 m. ir galiojo iki I pasaulinio karo pabaigos.

[2] Juozapas Bikinas (1875–1956) – publicistas, spaudos darbuotojas. Kunigavo Endriejave, Rietave, Kaune, Rygoje, nuo 1924 m. Jurbarke. Redagavo „Rygos garsą", „Vienybę", „Laisvę" ir kt. laikraščius, Damazo Dumbrės slapyvardžiu paskelbė straipsnių, feljetonų, brošiūrų.

[3] „Vienybė" – katalikiškos minties žurnalas, 1907–1914 ir 1918–1933 m. leistas Kaune, 1914–1915 m. Vilniuje. 1919–1920 m. žurnalą redagavo J. Bikinas.

[4] Antanas Tumėnas – žr. str. „Vilniaus Seimas – pavyzdys gera ir bloga" 4 paaiškinimą.

[5] Kazimieras Jokantas (1880–1945) – gydytojas, pedagogas, Steigiamojo, I, II ir III Seimų narys, 1922–1927 „Lietuvos" dienraščio redaktorius, 1925–1926 ir 1939–1940 m. Švietimo ministras, 1927–1939 m. „Aušros" mergaičių gimnazijos Kaune direktorius.

[6] Petras Avižonis (1875–1939) – gydytojas, spaudos bendradarbis, nuo 1922 m. Kauno universiteto profesorius, 1925–1926 m. rektorius.

[7] Kazimieras Bukantas (1872–1961) – kunigavo Užventyje, Židikuose, bendradarbiavo „Šaltinyje".

[8] Marija Jasienskytė-Mašiotienė – pedagogo ir rašytojo Prano Mašioto žmona. Mirė 1950 m. Vokietijoje, kur buvo pasitraukusi 1944 m.

[9] *(dr. D.B. straipsnio)* – minimas D. Bukanto straipsnis „Iš Ežerėnų apylinkės lietuvių antropologijos".

[10] Apie „baritonavimą", t.y. baritoninį, arba atitrauktą iš galūnės į šaknį, kirčiavimą K. Jaunius kalba savo lietuvių kalbos tarmių aprašymuose, 1891–1900 m. skelbtuose kasmetiniame informaciniame Kauno gubernijos leidinyje „Pamiatnaja knižka Kovenskoj gubernii". Be pietinių dūnininkų ir nedidelės dalies pietinių dönininkų, šio kirčiavimo zonai priklauso visi žemaičiai.

[11] Antanas Jurgeliūnas (1872–1943) – bakteriologas, 1911–1915 m. dėstė Maskvos universitete, 1922–1934 Kauno universiteto profesorius ir Valstybinio higienos instituto direktorius.

[12] *Alūkšta* – Latvijos miestas Ilūkstė netoli Lietuvos sienos, į šiaurės vakarus nuo Daugpilio. Alūkšta ar Alūksta vadinamas jo apylinkių lietuvių.

[13] Kuršo (dabar Latvijos) pietinio pakraščio parapijos Žemaičių vyskupijai priklausė iki Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo (1926 m.).

[14] Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis (1852–1916) – dramaturgas, publicistas, vienas lietuvių teatro ugdytojų. XIX a. pab. gyvendamas gimtajame Linkuvos krašte, skleidė lietuvybę, bendradarbiavo draudžiamoje spaudoje; 1894 m. buvo ištremtas į Rusiją.

[15] Kazimieras Jasienskis (1863–1911), mediciną baigęs Kijevo universitete, gydytojavo Linkuvoje, už lietuviškų raštų platinimą buvo ištremtas.

[16] Stanislavas Jasienskis (1869–1942), klebonavo Vilniaus Misionierių bažnyčioje, dėstė lenkų mokyklose; aktyvus Lenkijos imperinės politikos rėmėjas.

[17] *„Orzeł Biały"* (lenk.) – baltasis erelis, Lenkijos herbas.

[18] Stefanija Strazdaitė-Jablonskienė (1861–1936) – lietuvių literatūros vertėja į lenkų kalbą, lietuviškosios spaudos bendradarbė.

[19] Lietuvių Dailės draugija, įsteigta P. Rimšos, A. Žmuidzinavičiaus ir kt. dailininkų iniciatyva, 1907–1915 m. veikė Vilniuje, 1926–1928 m. Kaune. Rengė parodas, leido dailės leidinius.

[20] *Lietuvių Dailės ir Mokslo namams Vilniuje* – tokius namus planavo steigti Lietuvių Dailės ir Lietuvių Mokslo draugijos, bet šis sumanymas nebuvo įgyvendintas.

[21] *Vilniaus romantininkai* – lenkų romantizmo „lietuviškosios mokyklos" poetai – A. Mickevičius ir jo pasekėjai, gyvenę ir kūrę Vilniuje XIX a. I trisdešimtmečiu.

[22] Pranas Turauskas – žr. JV str. „Greitasis kunigėlis" 5 paaiškinimą.

[23] „Medicina ir gamta" – 1913 m. Vilniuje leistas laikraštis, kurio teišėjo 2 nr.; redagavo S. Matulaitis.

[24] Rusijos Lietuvių seimas Petrograde vyko 1917 m. birželio 9–16 d. Nepaisant kairiųjų partijų atstovų prieštaravimų, jame buvo priimta rezoliucija, reikalaujanti skelbti Lietuvą nepriklausoma valstybe.

[25] Juozapas Liasauskis (Lesauskis, 1861–1957), kunigavo Žemaičių Naumiestyje, Aluntoje, Liepojoje, Odesoje, Dotnuvoje, Zarasuose ir kitur, nuo 1920 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, katedros vikaras; paskelbė teologijos darbų.

[26] *J. Ž.* – Juozapas Žilinskas (1860–1934); Zarasų klebonas 1899–1913 m.; prieš tai vikaravo Biržuose, Ukmergėje, Krinčine, vėliau klebonavo Pašvitinyje, mirė emeritu Jūžintuose.

[27] Petras Barauskas (Borovskis, 1859–1919) – 1889–1894 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, vėliau klebonas Kaune; pasižymėjo prolenkiška orientacija.

[28] Kazimieras Macius (1875–1905), baigęs Kauno kunigų seminariją, vikaravo Zarasuose; paskelbė apsakymų, eilėraščių, užrašinėjo tautosaką.

[29] Adolfas Butkys (1863–1936), teisininkas, advokatas Rygoje, teisėjas Joniškyje ir Zarasuose, III Seimo narys.

[30] Greičiausiai tai Mykolas Prialgauskas (1882–po 1920), vikaravęs Zarasuose 1909–1912 m.; vėliau kunigavęs Kazitiškyje.

[31] Kazimieras Mikelinskas (1889–po 1940), 1914–1920 m. Zarasų vikaras ir klebonas, vėliau klebonavo Debeikiuose.

[32] *„Szewc, kowal, Bukont – oto i cała wasza Litwa"* (lenk.) – kurpius, kalvis, Bukantas – štai ir visa jūsų Lietuva.

[33] *„przeciwny"* (lenk.) – bjaurus.

[34] *„i jego portki przeciwne"* (lenk.) – ir jo kelnės bjaurios.

[35] Martynas Yčas (1885–1941) – teisininkas, visuomenės veikėjas; Rusijos IV dūmos narys, pirmųjų Lietuvos vyriausybių prekybos ir pramonės, finansų ministras, vėliau bankininkas.

[36] *Wieczne odpocznienie temu szlachetnemu Litwinowi!* (lenk.) – amžina ramybė tam tauriam lietuviui.

[37] *Dziwna rzecz, że Bukont i litwin!* (lenk.) – keistas daiktas, kad Bukantas ir lietuvis.

[38] *Dziwna rzecz, że Burniewicz i polak!* (lenk.) – keistas daiktas, kad Burnevičius ir lenkas.

[39] *„urokiem czystego człowieka"* (lenk.) – tyro žmogaus žavesiu.

[40] Turima galvoje Maironio poemos „Jaunoji Lietuva" ir Šatrijos Raganos apysakos „Viktutė" veikėjai Juozas Rainys ir daktaras Antanas.

[41] Jurgis Linartas (1881–1946) – verslininkas, mėgėjų teatro režisierius, aktorius. Prieš I pasaulinį karą vienas Rygos lietuvių teatrinės veiklos organizatorių. Tarpukario metais – pirmųjų lietuviškų vaidybinių filmų statytojas, dirbo Žemės ūkio ministerijoje, Kauno apygardos teisme.

[42] Liudvikas Jakavičius (1871–1941) – leidėjas, mėgėjų teatro veikėjas; 1891–1915 m. gyvendamas Rygoje, leido ir redagavo „Rygos naujienas", turėjo spaustuvę ir knygyną, nuo 1919 m. gyveno Šiauliuose, kur taip pat užsiėmė leidyba ir knygų prekyba.

[43] Saliamoras – į lietuvių kultūrą neįėjusi asmenybė; Kostas Stiklius (1880–1962) – spaudos darbuotojas, rašytojas, keliolikos poezijos, prozos, mokslo populiarinimo knygų autorius; Rygoje gyveno 1911–1915 m., dirbo „Rygos naujienų" redakcijoje.

[44] Janina Kairiūkštytė-Tumėnienė (1884–1972) – visuomenės veikėja, pedagogė, mokytojavo Marijampolėje, Kaune.

[45] Antanas Vileišis (1856–1919) – gydytojas, Vilniaus lietuvių veikėjas, lietuviškos spaudos bendradarbis.

[46] *brachycephalai* (gr.) – trumpagalviai.

[47] *mesocephalai* (gr.) – vidutiniagalviai.

[48] *Tautos taryba (Petrapiliškė)* – turima omenyje Petrapilyje 1917 m. vasario–gegužės mėnesiais veikusi Tautos taryba, kuri dėl nesutarimų Lietuvių seime Petrapilyje iširo, ir nauja buvo sudaryta 1917 m. rugsėjo mėn. Vilniuje.

[49] *intronacionale* – (lot. *intro* – vidun, viduje) – vidiniame, dvasiniame tautų susitelkime.

KAIP AŠ A.A. PETRĄ VILEIŠĮ APIBŪDINU. Publikuota: LŽ. – 1926. – Rugpj. 17. – Nr. 187. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: VR–12. – P. 135–138 (po tekstu: *Lietuvos Žinios 1926 m. 87 N.*).

[1] P. Vileišis 1874 m. baigė Peterburgo u-to Fizikos ir matematikos fakultetą, o 1880 m. ten pat Peterburge Kelių inžinierių institutą.

[2] *jis jau – Vilniuje* – į Vilnių P. Vileišis atsikėlė 1900 m. ir čia išbuvo iki 1911 m.

[3] *Į savo amatą tada begrįžo* – 1911–1920 m. P. Vileišis įvairiose Rusijos vietose vadovavo tiltų statybai.

[4] Vilniuje P. Vileišis įkūrė žemės ūkio padargus gaminusį mechaninį fabriką, kurį perėmė 1911 m. atsiradusi lietuviška „Vilijos" akcinė bendrovė.

[5] Kreicburgas – Krustpilis, Latvijos miestas prie Dauguvos tarp Daugpilio ir Rygos.

[6] Turima galvoje pirmasis lietuvių dienraštis „Vilniaus žinios", įsteigtas ir leistas P. Vileišio 1904–1907 m.

[7] *Tvardauskų* – užuomina į A. Mickevičiaus baladės „Ponia Tvardovska" veikėją Tvardauską, užrašiusį sielą velniui.

[8] *Mrówka Malinowski* – atrodo, turimas galvoje lenkų publicistas ir visuomenės bei politikos veikėjas Maksymilianas Malinowskis (1860–1948), kaimui skirtų populiarių savaitraščių „Zorza" („Aušra") ir „Zaranie" („Rytmetys") redaktorius (pirmąjį, ėjusį 1866–1939 m., redagavo 1887–1906 m., antrąjį leido ir redagavo 1907–1915 m.).

[9] Nurodomas leidinys: J. Tumas. Lietuvių literatūros paskaitos (Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė II). K.,1924.

GERASIS LIETUVIŲ TAUTOS GENIJUS. Publikuota: Lietuvis. – 1926. – Rugpj. 20. – Nr. 33. Pakartota: VR–12. – P. 129–135 (po tekstu: *Lietuvis, 1926 m. 33 Nr.*).

[1] Pagal krikšto metrikus P. Vileišis gimęs 1851 m. sausio 13 d. (naujuoju kal. 25).

[2] Ona Pleirytė-Puidienė (Vaidilutė, 1882–1936) – rašytoja, spaudos darbuotoja; apie kokius jos priekaištus kalbama, neaišku.

[3] *buvo gerų vaikų* – P. Vileišis turėjo 6 vaikus – tris sūnus ir tris dukteris. Iš sūnų vardą lietuvių kultūroje tepaliko Vytautas. Petras mirė vaikystėje, 12 metų. Jonas notaravo Kaune, nacių buvo išvežtas darbams į Vokietiją, po karo atsidūrė Lenkijoje, kur 1946 m. mirė. Visos dukterys ištekėjusios nutraukė ryšius su Lietuva; Elena ir Marija žuvo per 1944 m. Varšuvos sukilimą, Kazimiera gyveno Paryžiuje, ten 1977 m. žuvo autokatastrofoje.

[4] *pirmąjį lietuvišką dienraštį leisti* – žr. str. „Kaip aš a.a. Petrą Vileišį apibūdinu" 6 paaiškinimą.

[5] *Gira „Ryte"* – „Rytas" – krikščionių demokratų partijos dienraštis, leistas 1923–1936 m. Kaune; neaišku, koks poeto Liudo Giros (1884–1946) straipsnis turimas omenyje.

[6] Mečislovas Paliulionis – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 3 paaiškinimą; Gasparas Cirtautas (1841–1913) – Žemaičių vyskupas nuo 1910 m.

[7] *savo gotišką koplyčią ant Vileišių kapo palikęs* – kalbama apie Vileišių šeimos kapą Vilniaus Rasų kapinėse.

RAIDYNO IR VILNIAUS IŠPLĖŠIMAS. Publikuota: Lietuvis. – 1926. – Spal. 22. – Nr. 42. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *od morza do morza* (lenk.) – nuo jūros lig jūros; užuomina į, baigiantis I pasauliniam karui, lenkų imperininkų puoselėtą idėją nepriklausomą Lenkijos valstybę atkurti senosios Lenkijos ir LDK sienose, t.y. nuo Baltijos ligi Juodosios jūros („nuo jūros lig jūros"); be lenkiškų žemių, ši valstybė turėjo apimti Baltarusiją, didžiąją dalį Ukrainos ir Lietuvą; kitur (žr. šių Raštų 10 t., p.160) Vaižgantas smerkė lenkus už pretenzijas laikyti Vilnių ketvirtąja savo sostine (šalia Krokuvos, Varšuvos ir lenkiškos kultūros centro Lvovo), čia, sakydamas lenkus jį norint turėti šeštąja savo sostine, ketvirtosios ir penktosios vietas, matyt, „pripažino" Kijevui ir Minskui.

[2] Michailas Muravjovas (1796–1866) – rusų generolas, malšinęs 1863 m. sukilimą, 1863–1865 m. Vilniaus generalgubernatorius.

[3] Konstantinas Kaufmanas (1818–1882) – 1865–1866 m. Vilniaus generalgubernatorius, įvedęs lietuviškos spaudos draudimą.

[4] Cituojama A. Baranausko poemos „Kelionė Petaburkan" trečios giesmės „Nu, Lietuva, nu, Dauguva" 6 strofa.

[5] Cituojama Maironio poemos „Jaunoji Lietuva" 6 giesmė.

[6] *„Babilonijos nelaisvė"* – aliuzija į S. Testamente aprašytą pietinių žydų giminių ištrėmimą į Babiloniją (VII–VI a. pr. Kristų), jas nukariavus Babilonijos valdovui Nabuchodonosarui.

[7] Cituojamos atskiros P. Vaičiūno eilėraščio „Mes be Vilniaus nenurimsim" eilutės iš jo poezijos knygos „Tekanti saulė" (1925).

[8] *Rossa* – sulenkintas Rasų – pietrytinio Vilniaus pakraščio ir jame esančių kapinių – pavadinimas.

[9] Laurynas Stuoka-Gucevičius (1753–1798) – architektas, žymiausias lietuviškojo klasicizmo atstovas, kilęs iš valstiečių, bajoro teisės jam suteiktos 1790 m. Vaižgantas jo pavardę rašo pagal lenkų šaltinius – Stoka.

[10] Minimi rašytojai Adomas Mickevičius (1798–1855), Juzefas Ignacas Kraševskis (Kraszewski, 1812–1887), Liudvikas Kondratovičius-Sirokomlė (Kondratowicz-Syrokomla, 1822–1862) ir istorikas Teodoras Narbutas (1784–1864).

[11] *sine patre, sine matre, sine generatione* (lot.) – be tėvo, be motinos, be ištakų.

[12] *Jei aš užmiršiu tave, Jeruzalem...* – S. Testamentas, Ps 136 (137), 5–6.

JUOZAS DAMIJONAITIS. Publikuota: Lietuvis. – 1926. – Gruod. 9. – Nr. 49. Parašas: *Vaižgantas.* Pakartota: VR–14. – P. 79–80 (po tekstu: *„Lietuvis" 1926 m. 49 nr.*).

[1] Juozas Damijonaitis (1871–1926) – pedagogas, spaudos bendradarbis, mokytojavo Lenkijoje, Vilniuje, nuo 1918 m. – Kaune, 1923–1926 m. Kauno pradžios mokyklų inspektorius.

[2] *supopuliarino Rygiškių Jono gramatiką* – pasinaudodamas Rygiškių Jono (Jono Jablonskio, 1860–1930) „Lietuvių kalbos gramatika" (1901, 1919, 1921), J. Damijonaitis parengė mokyklinę „Trumpą lietuvių kalbos gramatiką", kurios išėjo nemaža leidimų (1908, 1912, 1914, 1916, 1917, 1921, 1925 ir kt.).

KNYGNEŠIAI – APAŠTALAI. Publikuota: Knyga jaunam spaudos veikėjui. – K. – 1926. – P. 5. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Pavasarininkai – lietuvių katalikų jaunimo sąjungos „Pavasaris", veikusios 1912–1940 m., daugiausia tarp kaimo jaunimo, nariai.

KNYGOS BAJORINA. Publikuota: Knyga jaunam spaudos veikėjui. – K. – 1926. – P. 58–59. Parašas: *Vaižgantas.*

AŠ – LIETUVOS KAREIVIS. Publikuota: Kareivis – Lietuvos gynėjas. – K. – 1926. – P. 135–136. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Petras Tarasenka (1892–1962) – istorikas, rašytojas, archeologas, vienas iš Lietuvos istorijos draugijos steigėjų 1929 m., Valstybinės archeologijos komisijos narys; minima jo knyga vadinasi „Lietuvos kovos dėl nepriklausomybės" (1925).

KNYGNEŠYS IR SODIETIŠKŲ DAINŲ RAŠYTOJAS JONAS BURKUS. Publikuota: Kn 1. – P. 64. Autorystė nurodoma po antrašte: *Doc. kan. J. Tumas Vaižgantas. Kaunas.*

[1] Petras Šėmbelis (Šembelis, 1870–1943) – knygnešys, rusų valdžios persekiotas, 1903–1919 m. gyveno JAV.

[2] *sukurstęs kun. Butkus* – po šių žodžių Kn1 redaktorius P. Rusecko (1883–1945) nuoroda į išnašą: *P. Šėmbelio žodžiais tariant, knygnešiu būti sukurstęs jį Jurgis Bielinis. Žiūrėk straipsnį: 34 kartus laimingai su knygomis per sieną. Red.*

Jurgis Bielinis (1846–1918) – pagarsėjęs knygnešys, spaudos bendradarbis; „34 kartus laimingai su knygomis per sieną" – A. Norvaišo užrašyti P. Šembelio atsiminimai, spausdinami Kn1, p. 213–226.

Vaižganto minimas kun. Butkus – greičiausiai Pranciškus Butkus (apie 1821–1896), religinės literatūros rengėjas, kunigavo Teneniuose, Pajūryje, Kaune, 1871–1882 m. ištremtas į Rusiją.

[3] *H. M. F. Muziejuje* – minimas Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto muziejus, įsteigtas 1923 m. Vaižganto iniciatyva, rinkęs lituanistinę medžiagą.

P. VILEIŠIO KNYGŲ PLATINTOJAS ADOLFAS STULGINSKAS. Publikuota: Kn1. – P. 79. Autorystė nurodoma po antrašte: *Doc. kan. J. Tumas Vaižgantas. Kaunas.*

[1] Petras Vileišis – žr. str. „Kaip aš a.a. Petrą Vileišį apibūdinu".

KUN. KAZ. KAZLAUSKAS. Publikuota: Kn1. – P. 162–163. Autorystė nurodoma po antrašte: *Doc. kan. J. Tumas Vaižgantas. Kaunas.*

[1] Kazimieras Kazlauskas (1865–po 1940) – spaudos bendradarbis ir knygnešių organizatorius; kunigavo Vidžiuose, Rumšiškėse, Rozalime, Svėdasuose, Krekenavoje ir kitur, 1896–1897 m. kalintas Kretingos vienuolyne.

PAGARSĖJĘS CHORVEDYS IR KNYGNEŠYS JONAS KUMETIS. Publikuota: Kn1. – P. 168–181. Autorystė nurodoma po antrašte: *Doc. kan. J. Tumas Vaižgantas. Kaunas.*

[1] Jonas Kumetis (1861–po1926) – ilgametis Veliuonos vargonininkas; spaudos bendradarbis, veiklus Lietuvos vargonininkų draugijos narys.

[2] Jonas Giedraitis (1859–1910) – nuo 1885 m. kunigavo Seinuose buvo Seinų vyskupo P. Wierzbowskio sekretorium, 1893–1903 m. Seinų kunigų seminarijos regentas.

[3] Jonas Juška (1815–1886) – kalbininkas, nuo 1875 m. gimnazijos mokytojas Kazanėje; rūpinosi brolio Antano surinktos tautosakos skelbimu.

[4] Antanas Juška (1819–1880) – folkloristas, etnografas, leksikografas; kunigavo Zarasuose, Obeliuose, Pušalote, Veliuonoje; jo užrašytos lietuvių liaudies dainos išėjo rinkiniais „Lietuviškos dainos" (1–3 t., 1880–1882), „Lietuviškos svotbinės dainos" (1883).

[5] Kun. Mačiulskis – kunigas tokia pavarde XIX a. II pusėje Kauno kunigų seminarijos nebaigė ir Žemaičių vyskupijoje nekunigavo; galimas daiktas, čia turėtas galvoje apie 1885 m. Vilniaus kunigų seminariją baigęs Jurgis Močiulskis (1863–1915), vikaravęs Vilniuje, klebonavęs Dysnoje, Švenčionyse ir kitose to krašto parapijose.

[6] *Angrabas Paznokaitis* – Juozas Angrabaitis (1859–1935), bibliografas, spaudos bendradarbis ir platintojas.

[7] Otto von Mauderodė (1852–1909) – spaustuvininkas, savo spaustuvėje Tilžėje spaudos draudimo metais leidęs lietuviškas knygas ir periodiką.

[8] Jonas Kriaučiūnas – žr. str. „Vilniaus Seimas – pavyzdys gera ir bloga" 2 paaiškinimą; „Šviesa" – katalikiškas mėnesinis žurnalas, leistas Tilžėje 1887–1888 ir 1890 m.

[9] Turima galvoje paskutiniais XIX a. dešimtmečiais išėję keli M. Valančiaus „Gyvenimų šventųjų" pakartojimai, taip pat kitų parengti šio žanro ir pavadinimo leidiniai.

[10] Greičiausiai tai Juozas Antanavičius (mir. XX a. pr.), draudžiamos spaudos platintojas Užnemunėje, religinės ir didaktinės literatūros vertėjas.

[11] Feliksas Rudokas (1853–1909) Seredžiuje klebonavo nuo 1893 m., jo pastangomis pastatyta (pašventinta 1913 m.) paskutinioji šios parapijos bažnyčia; Gasparas Čekanauskas (1867–1912), be Seredžiaus, kunigavo Betygaloje, Žlibinuose, Nevarėnuose.

[12] Jonas Kudirka (1852–1939) kunigavo įvairiose Seinų vyskupijos vietose, 1905 m. ištremtas į Rusiją, kur gyveno iki 1927 m.; Tomas Jankauskas (1838–1907) kunigavo Plokščiuose.

[13] *„Čto on govorit?"* (rus.) – ką jis sako?

[14] Juozapas Paškevičius (1831–1899) – ilgametis Veliuonos klebonas.

[15] Ernsto Veyerio (Weyer) ir L. Arnoldo spaustuvė, spausdinusi lietuviškus raštus, veikė Tilžėje 1886–1890 m.

[16] *Kražių nuotykius* – primenama 1893 m. rusų kariuomenės įvykdytos kražiečių, gynusių savo bažnyčią, skerdynės; apie jas operatyviai buvo išleista keleta brošiūrų („Maskolių nedorybės Kražiuose", 1893; „Keletas raštų apie Kražių atsitikimą", 1895, ir kt.).

[17] Po šio žodžio publikacijoje įterpta pastaba: (*kas? Red.*).

[18] Lietuviškai nusiteikę Seinų kunigų seminarijos klierikai kartu su Maskvos studentais buvo išleidę 1892 metų kalendorių.

[19] Publikacijoje po žodžio *teisme* nuoroda į išnašą: *Ši pasakėlė atpasakota toliau, straipsnyje: Dideliai gudrus žemaitis „Knobkus" Juzaps Ziveckas. Red.*

[20] Julius Šenkė (Schoenke, apie 1842–1919) – knygrišys, spaustuvininkas Tilžėje, leidęs ir lietuviškus raštus.

[21] *„Molitva za caria"* (rus.) – malda už carą.

[22] *„Zakroj"* (rus.) – uždaryk.

[23] Julijonas Garnevičius (1842–1902) – ilgametis Batakių klebonas.

[24] *kun. Čepulio* – greičiausiai minimas Stanislovas Čepulis (1879–po 1940) – kovotojas už religinį švietimą, kunigavęs Gelgaudiškyje, Balbieriškyje, Kybartuose.

[25] Kęstaičių (netoli Telšių) bažnyčią ir rokitų vienuolyną rusų valdžia 1886 m. nusprendė perduoti stačiatikiams. Žmonės norėjo ją apginti, bet tų metų lapkričio 19 d. su jais buvo susidorota, bažnyčia apgriauta.

[26] *„Beri, eto novaja kniga"* (rus.) – imk, tai nauja knyga.

[27] *Q.D. ir K.* – šiuo kriptonimu pasirašinėjo Vincas Kudirka.

[28] *„Te Deum laudamus"* (lot.) – „Tave, Dieve, garbiname"; iškilminga bažnytinė giesmė, giedama per didžiąsias šventes.

[29] *Molodcy!* (rus.) – šaunuoliai.

[30] Jonas Tuomas (Tomas, 1852–1919) kunigavo Vaiguvoje, nuo 1890 m. iki mirties Veliuonoje.

[31] „Słowo" („Žodis") – politikos laikraštis, ėjęs Varšuvoje 1882–1919 m.

[32] Motiejus Lozoraitis (1866–1907) – varpininkas, advokatas, rašytojas.

[33] *kunigo Vadapalo* – Petras Vadopalas (Vodopalas, 1866–1925), kunigavo Veliuonoje, vėliau iki mirties Plungėje.

[34] *„pod javnym nadzorom"* (rus.) – atvirai prižiūrimu.

[35] Aleksandras Pogodinas (1872–1947) – rusų filologas ir istorikas, 1902–1908 m. Varšuvos, vėliau Charkovo ir Belgrado universitetų profesorius; 1893 m. tyrė Telšių, Raseinių, Veliuonos apylinkių tarmes, paskelbė jų tekstų.

[36] Janas Baudouinas de Courtenay (1845–1929) – prancūzų kilmės lenkų kalbininkas, visuomenės veikėjas, lituanistas.

[37] Jonas Jablonskis nuo 1897 m. redagavo Rusijos Mokslų Akademijos pasiimtą leisti rankraščiu likusį Antano Juškos lietuvių kalbos žodyną. Suredagavo jo dalį (E–J raides), išėjusią 1904 m.

[38] Eliza Ožeškienė (Orzeszkowa, 1841–1910) – lenkų rašytoja, rašiusi ir Lietuvos šlėktų gyvenimo temomis.

[39] *su „Lietuvių svotbine rėda"* – minimas 1880 m. išleistas Antano Juškos etnografinis aprašymas „Svotbinė rėda veliuonyčių lietuvių".

[40] *padėjau sudaryti Šv. Grigaliaus vargonininkų draugiją* – turima galvoje Lietuvos vargonininkų draugija, veikusi nuo 1908 m.

[41] Vargonininkų kalendorius buvo išleistas 1913 ir 1914 m.

[42] *„Šiaulėniškį senelį"* – minima Juozapo Silvestro Dovydaičio didaktinė apysaka „Šiaulėniškis senelis", trimis dalimis išėjusi 1860–1864 m.

[43] „Aukso altorius" – viena seniausių lietuviškų maldaknygių; pradėta leisti XVIII a., iki XIX a. devintojo dešimtmečio susilaukė daug pakartojimų.

[44] *„Witaj Święta i poczęta", „Zawitaj Królowo"* (lenk.) – „Sveika, šventa ir pagirta", „Ateik, Karaliene" – lenkiškos giesmės.

[45] *„Gadzinkas"* (lenk.) – valandas; giesmes.

[46] *Dobrze* (lenk.) – gerai.

[47] *Letabuntur in kubilibus suis* (lot.) – bus nužudomi savo lovose.

[48] Marcijonas Giedraitis (apie 1806–1884) – kunigas Mosėdyje, Skuode, Veliuonoje, nuo 1843 m. Žemaičių vyskupijos vienuolynų vizitatorius.

[49] „Pradžia ir išsiplėtimas katalikų tikėjimo", „Žemaičių vyskupystė" – Motiejaus Valančiaus veikalai.

[50] *Laukio knygelę* – minima Jokūbo Laukio slapyvardžiu išėjusi Simono Daukanto knyga „Būdas senovės lietuvių" (1845).

[51] *Gavau mišias ... pavestas kun. Strazdeliui* – kalbama apie Juozo Kalvaičio (1842–1900), Kauno katedros vargonininko, parašytų mišių leidinį („Mišios, ant paminėjimo penkių šimtų metų nuo apkrikštijimo Lietuvos", 1886), dedikuotą poetui A. Strazdui.

KAUNO CENTRAS. Publikuota: Kn1. – P. 183–187. Autorystė nurodoma po antrašte: *Kan. doc. J. Tumas Vaižgantas. Kaunas.*

[1] Martynas Sederavičius (1829–1907) – draudžiamos lietuvių spaudos platintojas, religinių raštų vertėjas ir leidėjas; kunigavo Alvite, Griškabūdyje, Liudvinave, Šakiuose, 1873–1907 m. Sudarge; Kazimieras Marcinkevičius (1842–1916) – ilgametis Jurbarko klebonas.

[2] Andrius Čižas (1862–1936) – knygnešys, Nemuno garlaivių laivybos darbininkas, vėliau kapitonas ir „Lietuvaitės" garlaivio savininkas.

[3] *grafienės Aleksandrienės Tiškevičienės* – Aleksandro Tiškevičiaus (apie 1866–1945), grafo, palankaus lietuvių tautiniam atgimimui, žmona; knygnešiams padėdavo ir Tiškevičių duktė Marija.

[4] *„kaput"* (vok.) – galas, baigta.

[5] Zalkė Elkovičius (?–1929) – Kauno kunigų seminarijos ir Vaižganto knygnešys.

[6] Jonas Garalevičius (1871–1943) – vargonų meistras, statęs vargonus Lietuvoje ir užsienyje, parašęs vargonų ir kanklių muzikos vadovėlių.

[7] *Stajė Raila* – Stanislovas Raila (apie 1844–1918) – advokatas, visuomenės veikėjas, spaudos bendradarbis; pasirašinėjo Stajės Šunbajorio slapyvardžiu.

PEREITIEJI METAI IR VILTIS. Publikuota: Lietuva. – 1927. – Saus. 3. – Nr. 1. Parašas: *Doc. J. Tumas.*

[1] *aš senai „nebe politikas"* – Vaižgantas čia primena 1922 m. „Tėvynės balse" (Nr. 167) paskelbtą savo straipsnį „Ar aš be politikas?" (žr. šių Raštų 11 t., p. 306–310), kuriame jis išdėstė motyvus, vertusius pasitraukti iš politinės veiklos.

[2] *atsidėjęs tam vienam mokslui ir mokymui* – nuo 1922 m. Vaižgantas dėstė literatūrą Kauno universitete.

[3] *sugriaudė sužaibavo* – užuomina į 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmą.

[4] *„v borbe ty obretioš prava svoi"* (rus.) – kovoj tu įgysi savo teises.

[5] *„v trude"* (rus.) – darbe.

[6] *Meksikiškai siekta į tikybinių laisvių sritį* – pagal 1917 m. Meksikos konstituciją buvo konfiskuotas bažnyčių ir vienuolynų turtas, Bažnyčia persekiota iki ketvirtojo dešimtmečio pabaigos; Lietuvoje 1926 m. išrinktame Seime ketinta Bažnyčią atskirti nuo valstybės, apkarpyti jos žemes, įvesti civilinę metrikaciją, panaikinti kunigų algas.

[7] Senosiomis Indijomis europiečiai vadino Indiją iki jos nepriklausomybės laikų (1947 m.), siekdami ją skirti nuo K. Kolumbo XV a. pabaigoje atrastų Antilų salų, gavusių Vakarų Indijos pavadinimą.

[8] *socdemokratams į valdžią neiti* – po 1926 m. Seimo rinkimų vyriausybę sudarė liaudininkai ir socialdemokratai, prezidentu buvo išrinktas liaudininkas K. Grinius.

[9] *p. Sleževičiaus kabinetas* – turimas omenyje M. Sleževičiaus Ministrų kabinetas, veikęs 1926 m.

[10] *coup d'état* (pranc.) – valstybės perversmas.

[11] *naujai, tautiškai valdžiai* – po 1926 m. valstybės perversmo prezidentu tapo A. Smetona, o ministru pirmininku A. Voldemaras.

DABARTINIS LIETUVIŲ JAUNIMAS. Publikuota: JL. – 1927. – Saus. 15. – Nr. 7. Parašas: *Doc. J. Tumas.*

[1] Pirmojoje publikacijoje po straipsnio pavadinimo nuoroda į išnašą, kurioje pastaba: *Visą atsakomybę už šį straipsnį pasiima autorius. Red.*

[2] *„Tam načalstvo lučše znajet"* (rus.) – ten valdžia geriau žino.

[3] „Jaunoji Lietuva" – tautininkiškos krypties žurnalas moksleiviams, leistas Kaune 1923–1930, 1932 ir 1935–1940 m.

[4] Neolituanai – lietuvių studentų tautininkų korporacijos Neo Lithuania, veikusios 1922–1940 m., nariai.

[5] *„Babilonijoje"* – žr. str. „Raidyno ir Vilniaus išplėšimas" 6 paaiškinimą.

[6] *„Kalvis Melagis"* – slaptas rankraštinis Petrapilyje studijavusių lietuvių laikraštis, leistas 1875–1876 m. (išėjo apie 10 nr.).

[7] Česlovas Pancerzynskis (1854–1908) – inžinierius, vienas Petrapilio lietuvių studentų draugijos organizatorių; Jonas Kymantas – žr. str. „Kur dingo pirmosios aukos kun. A. Strazdo ir Sim. Daukanto paminklam?" 5 paaiškinimą.

[8] *rankos rašto laikraštuką „Aušrą"* – turimas omenyje hektografuotas Maskvos studentų lietuvių laikraštėlis, leistas 1880–1881 m. (išėjo 4 nr.).

[9] Fiodoras Koršas (1843–1915) – rusų filologas, Maskvos universiteto profesorius, Rusijos Mokslų akademijos narys; Filipas Fortunatovas (1848–1914) – rusų kalbininkas, Maskvos universiteto profesorius, Rusijos Mokslų akademijos narys, pirmasis Rusijos universitetuose pradėjo skaityti lietuvių kalbos kursą.

[10] *Lietuvių Draugija lietuvių kalbai ir istorijai studijuoti* – greičiausiai minima 1880–1910 m. veikusi Maskvos lietuvių studentų draugija.

[11] *Lenkų Kongresovkos* – taip buvo vadinama Lenkijos dalis, iš kurios 1814–1815 m. Vienoje vykęs Napoleoną nugalėjusių valstybių kongresas sudarė nominaliai savarankišką Lenkijos karalystę, jai priskirdamas ir lietuvišką Užnemunę.

[12] Jonas Jablonskis – žr. str. „Juozas Damijonaitis" 2 paaiškinimą; Pranas Mašiotas (1863–1940) – vaikų rašytojas, pedagogas.

[13] Antanas Kriščiukaitis (1864–1933) – teisininkas, Kauno universiteto profesorius, rašytojas; Petras Leonas – žr. str. „Dėl Lietuvių–Švedų vienybės" 1 paaiškinimą.

[14] „Šviesa" – žr. str. „Pagarsėjęs chorvedys ir knygnešys Jonas Kumetis" 8 paaiškinimą.

[15] Jonas Gaidamavičius (1860–1911) – gydytojas, rašytojas, vienas „Varpo" iniciatorių.

[16] Jonas Staugaitis (1868–1952) – gydytojas, varpininkas, visuomenės veikėjas, valstiečių liaudininkų atstovas Lietuvos seimuose, II ir III Seimų pirmininkas.

[17] „Apžvalga" – „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga", katalikiškas dvisavaitinis, o paskutiniais metais mėnesinis žurnalas, leistas 1889–1896 m. Tilžėje.

[18] „Tėvynės sargas" ėjo Tilžėje 1896–1904 m.; 1897–1902 m. jį redagavo Vaižgantas.

[19] Varpininkai – studentų liaudininkų draugijos (įsteigta 1923 m.) ir moksleivių sąjungos (įsteigta 1924 m.) „Varpas", veikusių iki 1940 m., nariai.

[20] *valstiečių liaudininkų partija, kiek senėliau su priedu: socialistų* – Valstiečių liaudininkų sąjunga susikūrė 1922 m., susijungus iki tol veikusioms Socialistų liaudininkų demokratų partijai ir Valstiečių sąjungai.

[21] V. Kudirkos liaudies universitetas veikė 1924–1927 m.

[22] „Moksleivių varpai" – moksleivių sąjungos „Varpas" mėnesinis žurnalas, leistas Kaune 1925–1930 m.

[23] *Kaimo jaunimo sąjungą* – turima galvoje Lietuvos jaunimo sąjunga, liberaliosios pakraipos jaunimo organizacija, veikusi 1922–1936 m. (nuo 1934 m. vadinosi jaunaisiais liaudininkais).

[24] „Jaunimas" – 1910–1914 ir 1918 m. Vilniuje ir 1921–1936 m. Kaune ėjęs mėnesinis žurnalas.

[25] „Kultūra" – mėnesinis iliustruotas mokslo, visuomenės, literatūros žurnalas, leistas 1923–1941 m. „Kultūros" bendrovės.

[26] Friedrichas Wilhelmas Försteris (1832–1921) – vokiečių astronomas, Berlyno observatorijos direktorius, nuo 1863 m. Berlyno universiteto profesorius, 1891 m. įkūręs Etinės kultūros draugiją. Jo sūnus, irgi Friedrichas Wilhelmas

Försteris (1869–1966), – pedagogas, Züricho, Vienos, Müncheno u-tų profesorius, kaip pacifistas persekiotas nacių. Pedagoginių jo raštų į lietuvių k. yra išvertusi rašytoja M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana.

[27] *Aušrininkai* – liberalios pakraipos moksleivių ir studentų organizacija, veikusi 1910–1936 m.; po I pasaulinio karo ji sukairėjo, 1920 m. pasivadino Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacija.

[28] *iš „Aušrinės" leidžiamos Maskvoje* – „Aušrinė" su pertraukomis leista 1910–1933 m. Vilniuje, Voroneže, Marijampolėje, Kaune; Maskvoje ji nebuvo leidžiama, ją iki I pasaulinio karo tik redagavo ten studijavę lietuviai.

[29] Georgijus Plechanovas (1856–1918) – rusų marksistas, sociologas, meno teoretikas.

[30] *Amsterdamiškį internacionalą* – turimas omenyje socialistinis jaunimo internacionalas, veikęs 1907–1919 ir 1923–1939 m.; nuo 1923 m. jam priklausė ne aušrininkai, o žiežirbininkai.

[31] *Žiežirbininkai* – socialdemokratinio jaunimo sąjungos „Žiežirba", veikusios 1922–1936 m., nariai.

[32] „Žiežirba" – socialdemokratų žurnalas jaunimui, kas mėnuo ar kas antrą mėnesį leistas 1922–1926 m. Kaune.

[33] „Žaizdras" – studentų socialistų draugija, veikusi 1925–1938 m.

[34] „Mūsų frontas" leistas 1925 m., „Naujas frontas" – 1926 m.

[35] *Neo Lituanija* – žr. 4 paaiškinimą.

[36] „Jaunoji Lietuva" – žr. 3 paaiškinimą.

[37] *Ateitininkai* – katalikų moksleivių sąjungos, veikusios 1911–1940 m., nariai.

[38] Pijus Bielskus (1880–1958) – Seinų kunigų seminarijos profesorius, Lietuvos delegacijos narys Paryžiaus derybose (1919), Prezidento kanceliarijos viršininkas 1921–1940 m.

[39] „Židinys" – pagrindinis tarpukario Lietuvos katalikiškos minties kultūros, visuomenės gyvenimo ir literatūros mėnesinis žurnalas, leistas 1924–1940 m. Kaune.

[40] „Ateitis" – mėnesinis žurnalas moksleiviams, leistas Kaune 1911–1940 m.

[41] „Naujoji vaidilutė" buvo leidžiama 1921–1940 m. Kaune; 1931 m. pertvarkyta į žurnalą moterims.

[42] Pranas Dovydaitis (1886–1942) – filosofas, visuomenės veikėjas, Kauno universiteto profesorius 1922–1940 m.; ateitininkams vadovavo nuo jų susikūrimo iki 1940 m.

[43] Pavasarininkai – žr. str. „Knygnešiai–apaštalai" 1 paaiškinimą.

[44] Juozas Eretas (1896–1984) – šveicarų kilmės literatūros tyrinėtojas, publicistas, visuomenės veikėjas; vienas kultūrinio, sportinio jaunimo gyvenimo tarpukario Lietuvoje organizatorių; 1922–1940 m. Kauno universiteto profesorius.

[45] „Pavasaris" – žurnalas, leistas 1912–1914 ir 1920–1940 m. Kaune; „Jaunimo vadas" (1923–1925 m. „Pavasarininkų vadas") – žurnalas pavasarininkų organizacijos vadovams, ėjęs Kaune 1923–1940 m.

LIETUVIŲ RAŠYTOJAI, VERSDINKITE SAVO KŪRINIUS. Publikuota: Lietuva. – 1927. – Saus. 20. – Nr. 15. Parašas: *L. M. K. Rašytojų Sekcijos Pirmininkas doc. J. Tumas.*

[1] *Paskutinieji įvykiai* – turimas omenyje 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas.

[2] *„Société des gens des lettres"* (pranc.) – rašytojų draugija.

[3] *Sofijos Čiurlionienės literatūros apžvalga* – pavadinimu „Abrege d'Histoire litteraire de la Lithuanie" ši apžvalga 1929 m. Paryžiuje išėjo atskiru leidiniu.

[4] Pelicier – greičiausiai minimas Georges Pellissier (1852–1918), prancūzų literatūros istorikas; Jean Mauclère (1887–1951) – prancūzų rašytojas, be istorinių ir nuotykinių romanų, parašė Lietuvos istorijos, literatūros, kelionių po Lietuvą apybraižų, išvertė į prancūzų kalbą lietuvių pasakų ir padavimų.

[5] *Meno kūrėjų draugija su Rašytojų sekcija* – Lietuvių meno kūrėjų draugija; dailininkų, muzikų, teatralų, rašytojų, architektų organizacija, veikusi Kaune 1920–1929 m.; turėjo literatų sekciją, kuriai vadovavo V. Krėvė.

[6] Mykolas Vaitkus (1883–1973) – kunigas, prozininkas, poetas, dramaturgas, 1918–1940 m. dirbo šv. Kazimiero draugijoje, nuo 1951 m. gyveno JAV.

LIETUVIŲ KULTŪROS CENTRAI. Publikuota: Lietuva. – 1927. – Vas. 2. – Nr. 26; vas. 7. – Nr. 30; vas. 9. – Nr. 32; vas. 10. – Nr. 33; vas. 11. – Nr. 34 („Rygoje"); Lietuvis. – 1928. – Saus. 7. – Nr. 5; saus. 9. – Nr. 6; saus. 10. – Nr. 7; saus. 11. – Nr. 8; saus. 12. – Nr. 9 („Petrapilis"); LA. – 1928. – Geg. 2. – Nr. 74; geg. 3. – Nr. 75; geg. 4. – Nr. 76 („Mintaujoje"). Parašas: *Doc. J. Tumas.*

[1] Apybraižoje „Lietuvių kultūros centrai" Vaižgantas yra paminėjęs bei apibūdinęs daugiau kaip 300 žmonių, kurių pavardės priklauso vienokių ar kitokių paaiškinimų reikalaujančioms teksto realijoms. Tačiau apie kiekvieną tų žmonių pateikti bent jau minimalių duomenų sunku, o kartais ir nebeįmanoma. Daugelis jų lietuvių tautos kultūroje nepaliko pastebimesnio pėdsako, išnyko laiko tėkmėje su savo žemiškosios būties baigtimi. Tad šios apybraižos paaiškinimuose papildomų žinių teduodama apie tuos žmones, kurie, kad ir labai kukliai, yra įsirašę į kultūrinio ar visuomeninio gyvenimo metraštį. Kadangi tokių žmonių apybraižoje esama irgi apsčiai, nenorint Raštuose spausdinamo jos teksto perkrauti nuorodų skaičiais, jų pavardės su pridedamais paaiškinančiais duomenimis surašomos į alfabetinę rodyklę.

Afanasavičius Pranciškus (apie 1838–?) – vienos Rygos bažnyčių klebonas.

Alseika Danielius (1881–1936) – gydytojas, Vilniaus lietuvių veikėjas.

Alunanas Adolfas (1848–1912) – latvių rašytojas, dramaturgas ir teatralas, pirmasis latvių teatrologas.

Andriuškevičius Mykolas (1865–1903) – kunigavo Ilūkstėje, Mintaujoje, Pajūryje, Subačiuje.

Antonevičius Liudvikas – lietuvių visuomenės veikėjas Petrapilyje, vienas labdarių draugijos steigėjų.

Augla Petras (1861– po 1932) – kunigas įvairiose Rusijos vietose.

Augustaitis Pranas (1883–1941) – Kauno ir Vilniaus universitetų profesorius.

Babianskis Aleksandras (1853–1931) – rusų kariuomenės generolas, visuomenės veikėjas; po I pasaulinio karo gyvendamas Varšuvoje siūlė įvairius kompromisus sutaikinti Lietuvą su Lenkija.

Bakučionis Juozapas (1871–1935) – kunigas Mintaujoje, Plungėje, Medingėnuose.

Baltramaitis Silvestras (1841–1918) – bibliografas, literatūros istorikas.

Baltrušis Ignas (1864–1920) – kunigas, nuo 1889 m. Petrapilio dvasinės akademijos profesorius, nuo 1909 m. rektorius.

Banaitis Saliamonas (1866–1933) – spaustuvininkas, leidėjas, Vasario 16-osios akto signataras.

Barauskas Petras (1859–1919) – 1887–1895 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, vėliau kunigas Kaune, polomanas.

Beržanskis Jonas (1862–1936) – publicistas, genealoginės studijos „Lietuvių heraldika" (1930) autorius.

Bičiūnas Vytautas (1893–1945) – rašytojas, dailininkas, teatralas.

Bielinis Kipras (1883–1965) – socialdemokratų veikėjas, Steigiamojo, I, II ir III Seimų narys, kooperatinio judėjimo organizatorius.

Bikinas Juozapas – žr. str. „Damininkas Bukantas" 2 paaiškinimą.

Biliūnas Jonas (1879–1907) – rašytojas, 1891–1899 m. mokėsi Liepojos gimnazijoje.

Biržiška Vaclovas (1884–1956) – bibliografas, kultūros istorikas.

Bytautas Petras (1885–?) – pulkininkas, karininkų kursų dėstytojas, parašė karybos vadovėlių.

Blaumanis Rudolfas (1863–1908) – prozininkas, dramaturgas, latvių literatūros klasikas.

Bublys Aleksandras (1872–1938) – kunigavo Šeduvoje, Joniškyje, nuo 1926 m. vienuolis marijonas, išvyko į JAV; „Tėvynės sargo", Vilties" bendradarbis.

Būčys Pranciškus Petras – žr. „Vilniaus Seimas – pavyzdys gera ir bloga" 5 paaiškinimą.

Budkevičius Konstantinas (1867–1923) – kunigas Petrapilyje, bolševikų sušaudytas.

Būga Kazimieras (1879–1924) – kalbininkas.

Bugenis Mykolas (1888–1980) – kunigas Rusijoje, 1933 m. grąžintas į Lietuvą, kunigavo Kaune, Kuktiškėse, Dusetose.

Buivydas Antanas (1878–?) – pedagogas, lietuviškų mokyklų Rygoje steigėjas.

Bukantas Damininkas – žr. str. „Damininkas Bukantas".

Buličius Sergijus (1859–1921) – rusų kalbininkas.

Butkis Adolfas – žr. str. „Damininkas Bukantas" 29 paaiškinimą.

Buzelis Juozas (1888–?) – gydytojas, visuomenės veikėjas, dirbo Prienuose, Latvijoje, Zarasuose, Steigiamojo Seimo narys.

Cibulskas Stefanas (Cybulski, 1858–1937) – lenkų pedagogas, filologas.

Ciepliakas Jonas Baptistas (Cieplak, 1857–1926) – Mogiliovo vyskupas sufraganas, 1914 m. vyskupijos administratorius, 1925 m. paskirtas Vilniaus arkivyskupu.

Cirtautas Gasparas – žr. str. „Gerasis lietuvių tautos genijus" 6 paaiškinimą.

Čečiotas Vitoldas (Danilewicz-Czeczott, 1846–1929) – 1883–1910 m. Petrapilio dvasinės akademijos profesorius, vėliau kunigavo Minske, Varšuvoje, Pinske.

Čepas Motiejus (1866–1962) – teisėjas Mintaujoje, Rusijoje, nuo 1923 m. Vyriausiajame tribunole Lietuvoje.

Čėsnys Blažiejus (1884–1944) – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 9 paaiškinimą.

Dambrauskas Aleksandras – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 9 paaiškinimą.

Daugėla Apolinaras (1823–1895) – kunigas Petrapilyje, Maskvoje, Mogiliove, vyskupijos kapitulos narys.

Daukša Mikalojus (tarp 1527–1538 – 1613) – vienas lietuvių raštijos kūrėjų.

Davainis-Silvestraitis Mečislovas – žr. str. „Kantrusis kunigėlis" 3 paaiškinimą.

Demikis Motiejus (1877–1902) – Rygos politechnikos instituto studentas, šio miesto lietuvių veikėjas, literatas.

Denisevičius Steponas (1838–?) – 1903–1910 m. Mogiliovo arkivyskupijos administratorius.

Didžiulienė-Žmona Liudvika – žr. str. „Dėl provincijos paštų kultūringumo" 2 paaiškinimą.

Dioklecianas – 284–305 m. Romos imperatorius.

Dmowskis Romanas (1864–1939) – lenkų politikas, vienas tautinių demokratų (endekų) partijos kūrėjų.

Dovydaitis Justinas Silvestras (1834–1901) – 1860–1864 m. vyskupo M. Valančiaus sekretorius, nuo 1885 m. Petrapilio dvasinės akademijos, nuo 1894 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, rektorius.

Dryja-Visockis Juozas (1848–1916) – kompozitorius, dirigentas, 1900–1915 m. gyveno ir dirbo Rygoje.

Dubinskas Andrius (1868–1945) – teisininkas, 1921–1922 m. Lietuvos konsulas Peterburge, vėliau mokytojas, teisėjas, 1934–1938 m. Kauno apygardos teismo pirmininkas.

Dumša Juozas (1881–1936) – Latvijos socialdemokratų veikėjas, vėliau prisidėjęs prie bolševikų, nuo 1921 m. gyveno Rusijoje.

Durnovas Ivanas (1834–1903) – rusų valstybės veikėjas, 1889–1895 m. vidaus reikalų ministras, vėliau ministrų tarybos pirmininkas.

Eidrigevičius Stasys (1888–1945) – inžinierius, Nepriklausomoje Lietuvoje susisiekimo valdininkas.

Erdmanas Vitoldas (1841–?) –kunigas, Petrapilio dvasinės seminarijos profesorius, rektorius.

Feterauskas Gustavas (1874–1944) – Petrapilio lietuvių veikėjas, 1920–1927 m. Lietuvos centrinio statistikos biuro direktorius.

Fijalkovskis Antonis (Fijalkowski, 1798–1883) – 1828–1842 Vilniaus dvasinės akademijos profesorius, rektorius, nuo 1871 m. Mogiliovo arkivyskupas.

Fortunatovas Filipas – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 9 paaiškinimą.

Franckevičius Aleksandras (1886–po 1932) – kunigas, kunigavęs įvairiose Mogiliovo vyskupijos vietose.

Fromas-Gužutis Aleksandras (1822–1900) – dramaturgas, prozininkas.

Galdikas Adomas (1893–1969) – dailininkas tapytojas.

Gėlė Zigmas (Gaidamavičius, 1894–1912) – poetas.

Genys Juozapas (1858–1907) – kunigas Ilūkstėje, Mintaujoje, Kazanėje, Kaune, Karsakiškyje, Ramygaloje.

Giedraitis Balys (1890–1941) – nepriklausomybės kovų savanoris, pulkininkas, 1930–1934 m. krašto apsaugos ministras.

Giedraitis Marcijonas (1854–1915) – Rygos lietuvių veikėjas, verslininkas.

Gintautas-Dzevaltovskis Aleksandras Kazimieras (1821–1889) – Mogiliovo arkivyskupas nuo 1883 m.

Gižickis Janas Markas (1844–1925) – lenkų Bažnyčios istorikas.

Grigonis Matas (1889–1971) – rašytojas, pedagogas

Holovinskas Ignacas (Hołowinski, 1807–1855) – Mogiliovo arkivyskupas nuo 1851 m.

Yčas Martynas – žr. str. „Dominінkas Bukantas" 35 paaiškinimą.

Jablonskis Jonas – žr. str. „Juozas Damijonaitis" 2 paaiškinimą; Mintaujoje gyveno 1889–1896 m.

Jakavičius Liudvikas – žr. str. „Damininkas Bukantas" 42 paaiškinimą.

Jakševičiūtė-Venclauskienė Stanislava (1874–1958) – visuomenės veikėja, labdarė, mėgėjų teatro organizatorė ir aktorė.

Jaloveckis Boleslovas – Švenčionių krašto dvarininkas, Rusijos dūmos narys, lietuvių, lenkų ir gudų vienybės šalininkas.

Jančaitė-Linartienė Joana (1884–1966) – visuomenininkė, mėgėjų teatro veikėja Latvijoje, po I pasaulinio karo Lietuvoje.

Januškevičius Juozas (1862–1960) – pedagogas, mėgėjų teatro veikėjas, Nepriklausomoje Lietuvoje gimnazijų mokytojas.

Jasėnas Kazimieras (1867–1954) – meno istorikas, 1902–1944 m. klebonas Mintaujoje.

Jasmantaitė-Vileišienė Emilija (1861–1935) – Vilniaus lietuvių veikėja.

Jasūdis Antanas (1879–1963) – mėgėjų teatro organizatorius, aktorius.

Jašmantas Jonas (Jošmantas, 1849–1906) – lietuvių tautinio atgimimo veikėjas Vilniuje ir Petrapilyje.

Jaunius Kazimieras (1848–1908) – kunigas, kalbininkas; 1879–1892 m. profesoriavo Kauno kunigų seminarijoje, be kitų dalykų, dėstė lietuvių kalbą; 1898–1906 m. Petrapilio Dvasinės akademijos profesorius.

Jungferis Viktoras (1893–1964) – vokiečių ekonomistas, literatas, vertėjas, 1925–1940 m. Kauno universiteto dėstytojas.

Juozapaitis Kazimieras (1863–?) – vienas Petrapilio lietuvių Mažturčių draugijos organizatorių, 1912 m. jos pirmininkas.

Kačanauskas Aleksandras (1882–1959) – kompozitorius, chorų vadovas, dainininkas, nuo 1920 m. Kauno konservatorijos dėstytojas.

Karevičius Pranciškus – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 9 paaiškinimą.

Kavaliauskas Pranciškus (1879–1931) – kunigas Petrapilyje, vėliau Tveruose, Degučiuose.

Kazlauskas Simonas Martynas (Kozłowski; 1819–1899) – Petrapilio dvasinės akademijos profesorius, Vilniaus kunigų seminarijos rektorius, nuo 1891 m. Mogiliovo arkivyskupas.

Klapatauskas Boleslovas (Kłopotowski, 1848–1903) – Mogiliovo arkivyskupas metropolitas 1901–1903 m.

Kliučiauskas Erazmas (Kluczewski, 1831–1915) – lenkų kunigas Rusijoje, tremtas už lenkišką veiklą, nuo 1890 m. dirbo Petrapilyje.

Kliučinskas Vincentas (Kluczyński, 1847–1917) – Vilniaus kunigų seminarijos profesorius, 1910–1913 m. Mogiliovo arkivyskupas.

Kriaučiūnas Jonas – žr. str. „Pagarsėjęs chorvedys ir knygnešys Jonas Kumetis" 8 paaiškinimą.

Krylovas Ivanas (1786–1844) – rusų pasakėtininkas.

Kriščiukaitis Antanas – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 13 paaiškinimą.

Kriškijonas Pranciškus Ksaveras – žr. str. „Tolyn nuo pinigų" 8 paaiškinimą.

Kukolnikas Pavelas (1795–1884) – Vilniaus universiteto, vėliau Dvasinės akademijos, Medicinos chirurgijos akademijos dėstytojas, Cenzūros komiteto cenzorius.

Kukta Juozapas (1873–1942) – Vilniaus lietuvių veikėjas, nuo 1922 m. Vilniaus vyskupijos lietuviškosios dalies administratorius, nuo 1926 m. Kaišiadorių vyskupas.

Labokas Jonas (1856–?) – kunigas Baltarusijoje, Valkininkuose, 1894 m. ištremtas į Tulos guberniją, vėliau kunigavo Slonime, Peterburge.

Laivinis Reinis (Laiviņš, 1863–?) – latvių rašytojas, pedagogas, visuomenės veikėjas.

Lamanskis Vladimiras (1833–1914) – slavistas, Petrapilio universiteto profesorius, nuo 1890 m. žurnalo „Živaja starina" („Gyvoji senovė") redaktorius.

Landsbergytė Stanislova (1883–1939) – pedagogė, 1908–1915 m. mokytoja Rygos lietuvių mokyklose, po I pasaulinio karo Vilniuje, Rokiškyje, Marijampolėje.

Latvys Jonas (1888–po 1940) – kunigas Rygoje, vėliau Pagramantyje, Raudėnuose, Kvėdarnoje.

Laukaitis Juozas (1873–1952) – spaudos darbuotojas, literatas, kunigas Seinuose, Petrapilyje, Kalvarijoje, Vilkaviškyje.

Ledesma Diego (1519–1575) – ispanų jėzuitas, filosofinių ir religinių raštų kūrėjas.

Leonas XIII – žr. str. „Rašytinis ir spundos" 1 paaiškinimą.

Leparskis Jonas (1866–po 1940) – kunigas Rygoje, vėliau ilgą laiką Lygumuose.

Linartas Jurgis – žr. str. „Damininkas Bukantas" 41 paaiškinimą.

Liutkevičius Gabrielius (1880–1926) – teisininkas, 1917 m. Petrapilio lietuvių seimo dalyvis, vėliau bolševikų veikėjas.

Losinskas Augustinas (Łosiński, 1867–1937) – Petrapilio dvasinės seminarijos profesorius, nuo 1903 m. rektorius, nuo 1910 m. Kielcų vyskupas.

Lozoraitis Motiejus – žr. str. „Pagarsėjęs chorvedys ir knygnešys Jonas Kumetis" 32 paaiškinimą.

Macijauskas Antanas (Maciejauskas, 1874–1950) – inžinierius, visuomenės veikėjas, 1919–1930 m. Lietuvos atstatymo komisaras.

Maculevičius Jonas (Mačiulis-Maironis, 1862–1932) – Peterburgo dvasinės akademijos profesorius 1894–1909 m.

Maculevičius Konstantinas (apie 1841–?) – kunigas Peterburge.

Mačys Vladas (1867–1936) – varpininkas, teisininkas.

Maikovas Leonidas (1839 –1900) – rusų literatūrologas, etnografas.

Maksvytis Juozas (1878–?) – kunigas, lenkų, rusų dramaturgijos vertėjas.

Mašiotas Pranas – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 12 paaiškinimą; Rygoje gyveno 1889–1915 m.

Mašiotienė – žr. str. „Damininkas Bukantas" 8 paaiškinimą.

Matjošaitis Stasys (1877–1949) – pedagogas, visuomenės veikėjas, reiškęsis Rygos lietuvių organizacijose.

Matulaitis-Matulevičius Jurgis (1871–1927) – 1907–1911 Petrapilio dvasinės akademijos profesorius, 1918–1925 m. Vilniaus vyskupas; 1987 m. paskelbtas palaimintuoju.

Matulaitis Vincas (1862–1935) – visuomenės veikėjas, 1895–1917 m. Petrapilio lietuvių labdaros draugijos pirmininkas, Lietuvoje valstybės kontrolierius.

Matulionis Povilas (1860–1932) – miškininkas, literatas, visuomenės veikėjas, 1924 –1928 m. Lietuvos Žemės ūkio akademijos rektorius.

Meller-Zakomelskis Aleksandras (1844–1932) – rusų generolas, 1906–1909 m. Pabaltijo gubernijos, apėmusios Estiją ir dalį Latvijos, gubernatorius.

Michalkevičius Kazimieras (Michalkiewicz, 1865–1940) – Vilniaus vyskupijos administratorius 1908–1918 m., vėliau Vilniaus vyskupas sufraganas.

Miliauskas Juozapas (1845–1937) – poetas aušrininkas, 1872–1885 m. Rygos policijos tarnautojas, vėliau gyveno Šiauliuose.

Misiūnaitė Malvina – Rygos lietuvių mokyklų mokytoja, mėgėjų teatro organizatorė.

Mosolovas Aleksandras (1844–1904) – Rusijos valstybės veikėjas, 1879–1883 ir 1894–1904 m. Tikybų departamento direktorius.

Musteikis Ignas (1890–1960) – Nepriklausomybės kovų savanoris, nuo 1929 m. pulkininkas, 1926–1929 m. vidaus reikalų ministras.

Nagevičius Vladas (1881–1954) – gydytojas, archeologas, Karo muziejaus Kaune steigėjas ir direktorius; generolas, vadovavo Lietuvos kariuomenės sveikatos tarnybai.

Nagornoskis Vincas (1869–1939) – dramaturgas, prozininkas.

Niedzialkauskas Karolis (Niedziałkowski, 1846–1911) – Petrapilio dvasinės akademijos rektorius, Mogiliovo arkivyskupijos administratorius, nuo 1901 m. Lucko–Žitomiro vyskupas; lenkų rašytojas.

Noreika Liudas (1884–1928) – publicistas, teisininkas, vienas Tautos pažangos partijos kūrėjų, 1919–1920 m. teisingumo ministras.

Oginskis Mykolas (1849–1902) – garsios Oginskių giminės atstovas, Plungės muzikos mokyklos steigėjas, palankus tautiniam lietuvių judėjimui.

Orentas Juozas (1860–1919) – išradėjas, aktyvus Petrapilio lietuvių veikėjas.

Orževskis Piotras – Vilniaus generalgubernatorius 1893–1897 m.

Paliulionis Mečislovas – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 3 paaiškinimą.

Paškevičius Augustinas (1843–1914) – gydytojas, generolas, 1869 m. vienas Maskvos lietuvių studentų draugijos steigėjų.

Paškevičius Vytautas (1882–1941) – kunigas įvairiose Mogiliovo vyskupijos vietose, nuo 1933 m. Latvijoje.

Paštukas Ambraziejus (1871–po 1940) – kunigas Rygoje, Panevėžiuke.

Petraškevičius Česlovas (1886–1941) – Petrapilio lietuvių veikėjas, 1917 m. Lietuvių seimo dalyvis, Lietuvoje advokatas Panevėžyje.

Petrauskas Kipras (1885–1968) – dainininkas, 1911–1920 m. Peterburgo Marijos teatro solistas.

Petrauskas Mykolas (1857–1934) – klebonas Ilūkstėje, Aviliuose, Kalvarijoje.

Petrovas Grigorijus – rusų kariuomenės šventikas, rašytojas ir žurnalistas.

Petrulis Juozas (1877–1958) – pedagogas, nuo 1920 m. mokytojas Rokiškyje ir jo apylinkėse.

Pleirys Juozas – Mintaujos ir Vilniaus lietuvių kultūrinės veiklos dalyvis, publicistas, vertėjas, „Vilniaus žinių", „Vilties" bendradarbis.

Pleirytė-Puidienė Ona – žr. str. „Gerasis lietuvių tautos genijus" 2 paaiškinimą.

Pleve Viačeslavas (1846–1904) – Rusijos valstybės veikėjas, vidaus reikalų ministras 1902–1904 m.

Poderys Martynas (1885–1972) – vienas Latvijos lietuvių socialdemokratų vadovų, Lietuvoje profsąjungų veikėjas.

Poška Feliksas (1865–?) – vienuolis Agluonoje, vėliau kunigas Petrapilyje.

Požėla Vladas (1879–1960) – teisininkas, socialdemokratų veikėjas, Steigiamojo ir I Seimų atstovas, 1926 m. vidaus reikalų ministras.

Pranaitis Justinas (1861–1917) – misionierius, nuo 1887 m. Petrapilio Dvasinės akademijos profesorius.

Pranaitis Petras Juozas (1868–1942) – vargonininkas, chorvedys, 1888–1910 m. gyveno Peterburge.

Prapuolenis Kazimieras (1858–1933) – visuomenės veikėjas, 1889–1904 m. Mogiliovo arkivyskupijos kurijos kancleris, 1912–1921 m. dirbo Romoje, 1921–1925 m. vadovavo Tikybų departamentui.

Pundzevičius Petras (1880–1955) – rašytojas, dramaturgas, teatralas, 1900–1914 m. Rygos lietuvių veikėjas.

Purėnas Antanas (1883–1962) – chemikas, 1922–1951 m. Kauno universiteto, nuo 1951 m. Politechnikos instituto profesorius.

Račkauskas-Vairas Karolis (1882–1970) – rašytojas, 1905 m. „Lietuvių laikraščio" Peterburge techninis redaktorius, Lietuvoje – diplomatas, žurnalistas.

Račkauskis Jeronimas Kiprijonas (1825–1889) – Varnių, vėliau Kauno kunigų seminarijos profesorius, rektorius, religinės literatūros rengėjas.

Rainis Janis (1865–1929) – latvių poetas, rašytojas, dramaturgas ir politinis veikėjas.

Rancanas Jezupas (Rancāns, 1886–1969) – Petrapilio Dvasinės seminarijos profesorius, nuo 1924 m. Rygos vyskupas.

Rimša Petras (1881–1961) – skulptorius, Petrapilyje mokėsi 1909–1911 m.

Roppas Eduardas (1851–1939) – 1889–1902 m. Liepojos klebonas, nuo 1903 m. Vilniaus vyskupas, 1907 m. rusų ištremtas.

Rugys Juozapas (1858–1919) – gydytojas, aušrininkas, varpininkas.

Sabaliauskas Adolfas (1873–1950) – kunigas, tautosakininkas, rašytojas.

Sasnauskas Česlovas (1867–1916) – kompozitorius, chorų vadovas, Petrapilyje gyveno 1894–1916 m.

Senkus Jonas (1869–1946) – kunigas marijonas, kunigavo Petrapilyje, Plungėje, Žeimelyje, Ukmergėje, Panevėžyje ir kitur.

Sienkiewiczius Henrikas (1846–1916) – lenkų rašytojas, daugelio istorinių romanų autorius, Nobelio premijos laureatas (1905).

Skardinskas Vladas (1882–1956)– inžinierius, I Seimo narys.

Sketerytė-Jablonskienė Konstancija (1968–1948) – varpininkė, vertėja.

Skiparytė-Rakštienė-Kairiūkštienė Ona (1889–1959) – Rygos lietuvių veikėja, mokytoja, 1929–1940 m. Užsienio reikalų ministerijos sekretorė.

Skrinda Kazimieras (1879–1919) – Petrapilio dvasinės akademijos profesorius, klebonas Gatčinoje, Peterburge, 1918 m. ištremtas į Lietuvą.

Skvireckas Juozapas – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 9 paaiškinimą.

Slavianskis Dmitrijus (1836–?) – rusų dainininkas, liaudies dainų atlikėjas, chorų vadovas.

Sližys Balys (1885–1957) – inžinierius, pulkininkas, 1922–1924 m. krašto apsaugos, 1924–1926 m. susisiekimo ministras.

Smetona Antanas (1874–1944) – Lietuvos prezidentas 1919–1920 ir 1926–1940 m.

Smilga Antanas (1865–1920) – prekybininkas, Peterburgo lietuvių veikėjas, pasirašinėjo „Lietuvių laikraščio" leidėju ir redaktorium.

Stakelė Stanislovas (1862–1930) – kunigas Pasvalyje, Benekainyse, Dusetose, Rageliuose ir kitur, už lietuvišką veiklą persekiotas rusų valdžios ir lenkininkų, ištremtas į Kretingos vienuolyną.

Stanelytė Jadvyga (1878–1919) – pedagogė, 1908 ir 1910–1911 m. Lietuvių katalikių moterų draugijos valdybos pirmininkė.

Stiklius Kostas (1880–1962) – žr. str. „Damininkas Bukantas" 43 paaiškinimą.

Stolypinas Piotras (1862–1911) – rusų valstybės veikėjas, nuo 1906 m. ministras pirmininkas.

Strakšas Pranciškus (1875–1967) – 1904–1912 m. Peterburgo dvasinės akademijos profesorius, vėliau kunigavo Omske, Rygoje, Lygumuose, Kretingoje, Panevėžyje.

Šachmatovas Aleksejus (1846–1920) – rusų kalbininkas.

Šembekas Jurgis (Jerzy Szembek, 1851–1905) – Płocko vyskupas, nuo 1903 m. Mogiliovo arkivyskupas metropolitas.

Šeptickis Andrijus (1865–1944) – Galicijos unitų metropolitas, žymus ukrainiečių dvasinis ir tautinis vadovas.

Šidlauskas Domas (1878–?) – visuomenės veikėjas, 1910–1915 m. redagavo „Rygos garsą", „Rygos naujienas", bandė atgaivinti senąjį lietuvių tikėjimą, buvo įkūręs vienminčių bendruomenę.

Šikšnys Marcelinas (1874–1970) – pedagogas, rašytojas, 1898–1915 m. Rygos realinės gimnazijos mokytojas, 1922–1939 m. Vilniaus lietuvių Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius.

Šimkus Stasys (1887–1943) – kompozitorius, chorų vadovas, 1908–1914 m. stažavo Petrapilio konservatorijoje.

Šimoliūnaitė (Pundzevičienė) – rašytojo P. Pundzevičiaus-Petliuko žmona, Rygos lietuvių veikėja.

Šimoliūnas Antanas (1847–1933) – daugelio Rygos lietuvių draugijų iniciatorius ir steigėjas, 1909 m. vienas „Rygos garso" steigėjų.

Šimoliūnas Jonas (1878–1965) – statybos ir hidrotechnikos inžinierius, 1922–1944 m. Kauno universiteto dėstytojas.

Šliogeris Jeronimas (1871–1936) – inžinierius, nuo 1922 m. Kauno universiteto dėstytojas.

Šnapštys-Margalis Juozas (1877–1921) – poetas, vertėjas, kunigavo Latvijoje, Tauragnuose, Kaune, Sudeikiuose.

Šniukšta Petras (1877–1952) – 1919–1934 m. Lietuvos kariuomenės teismo pirmininkas, 1934–1935 m. krašto apsaugos ministras, vėliau advokatas.

Špakevičius Julijonas (1888–1956) – agronomas, pedagogas, 1910–1915 m. studijavo Rygos politechnikos institute.

Šulcas Tadas (1880–1940) – technologijos inžinierius, nuo 1927 m. dėstė Kauno universitete.

Tallat-Kelpša Juozas (1888–1949) – kompozitorius, dirigentas, pedagogas, Peterburge studijavo ir gyveno 1907–1916 m.

Tigellinus Gajus Sofonijus – Romos imperatoriaus Nerono gvardijos prefektas.

Trasunas Pranciškus (1865–?) – latvių katalikų kunigas.

Tūbelis Juozas – žr. str. „Dėl lietuvių–švedų vienybės" 1 paaiškinimą; Čiabuvis – jo pseudonimas periodikoje.

Urbonavičius Pranciškus – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 4 paaiškinimą.

Urbšas Antanas (1879–1965) – kunigas įvairiose Latvijos vietose, vėliau vyskupas, nuo 1949 m. Šv. Sosto asistentas Ispanijoje.

Vailokaitis Juozas (1880–1953) – visuomenės veikėjas, Steigiamojo ir I Seimų narys, kunigavo Seinuose, Kaune.

Valavičius Vincentas (1858–1939) – kunigas Mintaujoje, Kaišiadoryse, Palomenėje.

Valavičiūtė Paulina (1890–?) – dainininkė, pedagogė, teisininkė, 1915–1920 m. Maskvos Dailės teatro solistė.

Valentas Petras (1860–1898) – Mintaujos vikaras, vėliau klebonas.

Vanagas Pranas (?–1927) – Rygos lietuvių veikėjas, vienas Pašalpos draugijos steigėjų ir vadovų.

Vilčinskis Algirdas (Wilczyński, 1828–po 1908) – lietuvių praeities tyrinėtojas, archeologas.

Vileišis Antanas – žr. str. „Damininkas Bukantas" 45 paaiškinimą.

Vileišis Petras – žr. str. „Gerasis lietuvių tautos genijus".

Vilkaitis Jonas (1888–1975) – visuomenės veikėjas, vienas draugijos „Giedra" (žr. 55 paaišk.) steigėjų, 1926–1927 m. Savivaldybių departamento direktorius.

Vilkutaitis Antanas (1864–1903) – rašytojas, inžinierius, 1891 m. baigė Peterburgo kelių institutą.

Visockaitė Jozefa – kompozitoriaus, dirigento Juozo Dryjos-Visockio duktė.

Vitte Sergejus (1849–1915) – Rusijos valstybės veikėjas, 1892–1903 m. finansų ministras, 1905–1906 m. Ministrų tarybos pirmininkas.

Vizbaras Feliksas (1880–apie 1970) – inžinierius architektas, Nepriklausomoje Lietuvoje dirbo susisiekimo ministerijoje.

Vizbaras Jonas – žr. str. „Greitasis kunigėlis" 5 paaiškinimą.

Vizbaras Kazimieras (1872–?) – 1901–1917 m. advokatas Rygoje, kelių pirmųjų Lietuvos vyriausybių narys, diplomatas, nuo 1922 m. dirbo konsulate Rygoje.

Vnukauskas Apolinaras (Wnukowski, 1848–1909) – nuo 1904 m. Polocko, nuo 1908 m. Mogiliovo vyskupas.

Voldemaras Augustinas (1883–1942) – istorikas visuomenės ir valstybės veikėjas, 1926–1929 m. Ministrų kabineto pirmininkas,1922–1926 m. Kauno universiteto profesorius.

Volteris Eduardas (1856–1941) – etnografas, folkloristas, literatūros istorikas, nuo 1922 m. Kauno universiteto profesorius.

Vronevskis Augustinas (1880–1943) – varpininkas, Latvijos lietuvių veikėjas.

Vujekas Jakubas (Wujek, 1541–1597) – lenkų religinis rašytojas, Poznanės, Vilniaus jėzuitų kolegijų rektorius.

Zauka Juozas (1862–1933) – visuomenės veikėjas, chorvedys, mėgėjų teatro režisierius.

Zubrickas Justinas (1868 –1925) – teisininkas, poetas, 1919–1924 m. valstybės kontrolierius.

Zvierovičius Steponas (Zwierowicz, 1842–1907) – Vilniaus vyskupas nuo 1897 m., rusų ištremtas 1902 m.

Žilevičius Danielius (1900–1963) – sportininkas, sporto žurnalistas.

Žmuidzinavičius Antanas (1876–1966) – dailininkas, pedagogas.

[2] *tokią istoriją kol kas teturi Jungtinių Valstybių kolonija* – greičiausiai turima omenyje Kazio Gineičio (1895–1965) knyga „Amerika ir Amerikos lietuviai" (1925).

[3] *teko pagyventi Rygoje* – dirbdamas „Rygos garso" redakcijoje, Rygoje Vaižgantas gyveno nuo 1914 m. gruodžio iki 1915 m. spalio.

[4] *pro memoria* (lot.) – atminimui.

[5] *įdėta į humanitarų fakulteto rašliavos muziejėlį* – žr. str. „Knygnešys ir sodietiškų dainų rašytojas Jonas Burkus" 3 paaiškinimą.

[6] *Drang nach Osten* (vok.) – veržimasis į rytus.

[7] „Rygos garsas" – Rygos lietuvių laikraštis, leistas 1909–1917 m.; 1915 m. jame gausiai rašė Vaižgantas.

[8] *Ill.* – Illinois, JAV valstija.

[9] Raudondauguvis (lat. *Sarkandaugava*) – Rygos priemiestis prie to pat pavadinimo atsiautos.

[10] *„Tredel-Markte" (tolkučka)* (vok., rus.) – sendaikčių turgavietėje.

[11] *Pabaltijui turint savas teises* – Estija ir Latvija valdant Rusijai išsaugojo XVII a. Švedijos įvestą dalinę savivaldą, paremtą bajorų luominėmis privilegijomis.

[12] *vasaros vakarų krašte* – norėta pasakyti šiaurės vakarų; taip buvo vadinamos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos, po 1795 m. įėjusios į Rusijos imperijos sudėtį (Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Mogiliovo ir Vitebsko gubernijos).

[13] *blagoustrojennyj gorod, chorošyj gorod, umnyj gorod, svietlyj gorod* (rus.) – gerai sutvarkytas miestas, geras miestas, protingas miestas, šviesus miestas.

[14] *„R.–Katolickie Towarzystwo Dobroczynności"* (lenk.) – Romos katalikų labdaringoji draugija.

[15] *„pani przełożona"* (lenk.) – ponia viršininkė.

[16] *endekė* – lenkų tautinių demokratų (endekų) šalininkė.

[17] *„dementia senilis"* (lot.) – senatvinė silpnaprotystė.

[18] *„Obrona Częstochowy"* (lenk.) – Čenstakavo gynimas; greičiausiai minima H. Senkevičiaus romano „Tvanas" inscenizacija, vaizduojanti 1655 m. švedų apgultį; Čenstakavas – miestas pietų Lenkijoje, viena iš šventųjų vietų, kur saugomas stebuklingas Dievo Motinos paveikslas.

[19] *„bez otčestva"* (rus.) – be tėvo vardo, t.y. betėvis.

[20] *„aby handel szedł"* (lenk.) – kad prekyba sektųsi.

[21] *„Prava litovcev po zemlevladeniju v Zapadnom kraje"* (rus.) – „Lietuvių žemėvaldos teisės Vakarų krašte"; knyga išleista Rygoje 1904 m.

[22] „Mūsų gerasis" – Žemaitės komedija.

[23] *Draudžiamojo laiko paskaitos J. Stauskaitės leidinyje* – žr. str. „Kaip aš a.a. Petrą Vileišį apibūdinu" 9 paaiškinimą.

[24] *„Pašalpa"* – Rygos lietuvių pašalpos draugija, veikusi iki 1940 m.

[25] *„Apžvalgoje"* – turima omenyje „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga".

[26] *„Gwiazda djecezji Mohylowskiej"* (lenk.) – Mogiliovo vyskupijos žvaigždė.

[27] *„Litovskoje vspomogatelnoje obščestvo v gorode Ryge Lifliandskoj gubernii"* (rus.) – Lietuvių savitarpio pagalbos draugija Lifliandijos gubernijos Rygos mieste.

[28] Idlargas – neišsiaiškintas slapyvardis.

[29] *„Rygos naujienų" 1911 m. Nr. 10* – minimas ir toliau cituojamas kovo 12 (25) d. numerio straipsnis „Stojosi...", pasirašytas *X.*; „Rygos naujienos" – 1909–1915 m. Rygoje L. Jakavičiaus leistas laikraštis.

[30] Draugija „Kanklės" veikė 1904–1915 m.

[31] *utile dulci* (lot.) – nauda su malonumu.

[32] *Karaliūnaičios Tatjanos komitetas* – didžiosios kunigaikštytės Tatjanos, caro Nikolajaus II dukters, globojamas Centrinis komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpti.

[33] *Sk. apie tai P. Pundzevičiaus monografijėlę* – nurodomas paties Vaižganto monografinio pobūdžio straipsnis „Petras Pundzevičius-P. Petliukas", paskelbtas 1927 m. „Lietuvos" dienraščio 180–182 nr.

[34] Švietimo ir kultūros draugija „Žvaigždė" veikė iki 1918 m.

[35] *Šiauléniškio* – Marcelino Šikšnio; *„Pilėnų kunigaikštis"* – jo tragedija; *Dviejų Moterų* – šiuo slapyvardžiu kartu parašytus dramos kūrinius pasirašinėjo Žemaitė ir Gabrielė Petkevičaitė-Bitė; *„Paliepus knarkia"* – nežinomo lenkų autoriaus komedija; *„Gyvieji nabašninkai"* – I. Lisenkos-Koničiaus komedija; *„Byla dėl linų markos"* – vokiečių dramaturgo Juliaus Roderiko Benedikso (Benedix; 1811–1873) komedija, sulietuvinta J. Maksvyčio; *„Šv. Elžbieta"* – vokiečių religinio didakto P. Bonno drama, versta kun. Vincento Kulikausko (1878–1936); *„Pilėniečiai"* – istorinė tragedija; *Gužučio* – Aleksandro Fromo-Gužučio; *„Šv. Agnieška"* – greičiausiai verstinė vokiečių rašytojo Pailerio drama; *„Katriutė"* – lenkų dramaturgės Annos Karvatovos (Karwatowa; 1854–?) drama, versta Adolfo Vėgėlės (1882–1914); *„Brangusis pabučiavimas"* – P. Pundzevičiaus versta rusų rašytojo Činarovo komedija.

[36] „Vilties" draugija Rygoje veikė 1908–1914 m. ir po I pasaulinio karo.

[37] *„Šv. Zita"* – pilnas pavadinimas – Lietuvių katalikių tarnaičių šv. Zitos draugija; įsikūrusi Kaune 1907 m. kunigų P. Dogelio (1877–1951) ir J. Jarašiūno (1874–?) iniciatyva, turėjo skyrius visose didesnėse lietuvių kolonijose Rusijoje.

[38] „Šviesa" – Latvijos lietuvių katalikiškojo jaunimo draugija; veikė Rygoje ir kituose Latvijos miestuose 1922–1940 m., vadovaujama kun. Aleksandro Juodvalkio (1883–?) ir Augustino Vronevskio; „Rygos balsas" – 1921–1931 m. Rygoje leistas savaitraštis.

[39] „Naujas žodis" – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 12 paaiškinimą.

[40] Šv. Juozapo katalikų darbininkų draugija – organizacija, įkurta kun. Konstantino Olšausko (1867–1933, prelatas, visuomenės veikėjas, nuo 1904 m. Kauno karmelitų parapijos klebonas), veikė 1906–1940 m.

[41] *nervus rerum* (lot.) – dalykų nervas.

[42] „Lietuvių laikraštis" – pirmas legalus lietuviškas savaitraštis, leistas Petrapilyje 1904–1906 m.

[43] *bonne mine* (pranc.) – gerą miną.

[44] „Naujakuriai" – 1916 m. „Rygos garse" Nr. 74–85 tokiu pavadinimu spausdintos „Pragiedrulių" ištraukos; „Galia-spektakliai" – dramine forma parašyta Vaižganto satyra-feljetonas (žr. šių Raštų 9 t., p. 253–276).

[45] *cui prodest* (lot.) – kam naudinga.

[46] *„Tiesos kelyje" 1926 m. Nr. 7–8* – žr. str. „Damininkas Bukantas".

[47] *vaidins „Genuvaitę"* – „Genovaitė" – vokiečių didaktinio rašytojo

Ch. Schmidto (1768–1854) apysakos inscenizacija, daryta daugelio XIX a. pab.–XX a. pr. dramaturgų.

[48] *ib. Nr. 20, 25* – nuoroda į „Rygos naujienų" 1911 m. gegužės 19 (birželio 1) d. numeryje išspausdintą straipsnį „Masonai", pasirašytą neišaiškintu slapyvardžiu *Masonas*, ir tų pat metų birželio 11 (24) ir birželio 24 (liepos 7) d. 23 ir 25 numeriuose spausdintą straipsnį „Marijavitai", pasirašytą *M.U.*; marijavitai – žr. str. „Tolyn nuo pinigų" 5 paaiškinimą.

[49] *Ib. Nr. 1* – cituojamas „Rygos naujienų" 1911 m. sausio 5 (18) d. numerio straipsnis „Vilkai avies kailyje", pasirašytas neišaiškintu slapyvardžiu *Darbininkas*.

[50] Pilnas minimos J. Samulionio brošiūros pavadinimas: „Svarbus klausimas, ar kaip radosi žmoguje dūšia". Brošiūra išleista 1911 m. Rygoje.

[51] *Tėvūno pseudonimu Nr. 13 rašo* – „Rygos naujienų" 13 nr. tokio straipsnio nėra. Cituojamas kovo 26 (balandžio 8) d. Nr. 12 straipsnis „Paminėjimui knygos".

[52] Macochas – Čenstakavo vienuolyne XX a. pradžioje išaiškintas ir nuteistas vienuolis apsimetėlis, vagis, ištvirkautojas, žmogžudys, kurio byla plačiai nuskambėjo; mirė 1916 m. kalėjime.

[53] „Vilnis" – socialdemokratų savaitraštis, ėjęs Rygoje 1913–1914 m.

[54] „Keleivis" – nuo 1905 m. Bostone leidžiamas socialdemokratinės krypties savaitraštis.

[55] „Giedra" – socialdemokratinė lietuvių darbininkų blaivybės draugija, veikusi Rygoje 1910–1915 m.

[56] *„Švarkas ir milinė"* – Vilniaus lenkų rašytojo humoristo Vladislavo Gutovskio (1870–?) komedija; *„Valsčiaus sūdas"* – Žemaitės komedija; *„Ponas ir mužikai"* – A. Fromo-Gužučio drama.

[57] *„Žaislas"* – lietuvių teatro draugija Rygoje, veikusi 1910–1914 m., nuo 1913 m. vadinosi Rygos lietuvių teatru.

[58] *„Čigonė"* – Augustino Baranausko (1861–1923) scenos vaizdelis; *„Aš numiriau"* – nenustatytas scenos veikalas.

[59] *„Žmogžudystė namuose Nr. 37"* – nežinomo autoriaus farsas; *„Meška"* – rusų rašytojo Antono Čechovo (1860–1904) komedija; *„Pirmoji naktis"* – nežinomo autoriaus draminis veikalas; *„Alkanas Jonukas"* – I. Lisenkos-Koničiaus vodevilis.

[60] Kaip priedus prie pirmosios šios apybraižos dalies apie Rygos lietuvių veiklą Vaižgantas 1927 m. „Lietuvoje" išspausdino straipsnius „Marcelinas Šikšnys" ir „Petras Pundzevičius-P. Petliukas".

[61] Pirmojoje publikacijoje po šiuo įžanginiu tekstu parašas: *Doc. J. Tumas.*

[62] S. Baltramaičio verstos „Anderseno pasakos" išleistos 1904 m.; rusų chemiko Aleksandro Butlerovo (1828–1886), rašiusio ir šviečiamąją literatūrą, knygelė išėjo 1907 m., pavadinimu „Kaip bitės kopti".

[63] *„Zabytyje žertvy raspoliačenija"* (rus.) – „Užmirštos nulenkinimo aukos"; „St.-Peterb. Vedomosti" („Sankt Peterburgo žinios") – oficialus caro vyriausybės laikraštis, leistas 1728–1917 m.

[64] *„Audra giedroje"* – lenkų rašytojo Teodoro Ernesto Rutkovskio (1816–1881) komedija, išleista 1905 m. Peterburge; iš rusų k. ją išvertė A. Voldemaras.

[65] Savitarpinė susišelpimo draugija – Peterburgo lietuvių savitarpinės pagalbos draugija, veikusi 1900–1917 m.

[66] Mažturčių draugija – Mažturčių lietuvių savitarpinės pagalbos draugija – savišalpos ir švietimo organizacija, veikusi Peterburge 1903–1918 m.

[67] *Kuršo Subačiuje* – minimas Latvijos miestelis Subačius (Subatė) prie sienos su Lietuva netoli Obelių.

[68] Pirmojoje publikacijoje po išnaša parašas: *Kan. J. Tumas.*

[69] *Žiūr. „Tiesos kelio" 1926 m. 321 psl.* – nuoroda į Pranciškaus Karevičiaus straipsnį „Priemonės bažnyčių statymui ir remontui lėšų pagaminti", išspausdintą „Tiesos kelio" Nr. 12; „Tiesos kelias" – katalikų žurnalas, leistas Kaune 1925–1940 m.

[70] *lietuvių labdarių draugiją* – minima Petrapilio labdaringoji lietuvių ir žemaičių savišalpos organizacija, veikusi 1892–1918 m.

[71] *„Vilties" Nr. 24* – nuoroda į 1914 m. paskelbtą J. Piščiko straipsnį „Lietuviai šiaurėje".

[72] *„Molčat, M...e! ja zdies načalnik"* (rus.) – Tylėt! aš čia viršininkas.

[73] *gradonačalninkas* (rus.) – miesto viršininkas; Rusijoje taip buvo vadinamas miesto policijos viršininkas.

[74] „Fraternitas Lithuanica" (Lietuviška brolija) – lietuvių gydytojų korporacija, įsteigta 1908 m. Petrapilyje, kur veikė nelegaliai iki 1917 m.; vėliau veikė ir Lietuvoje.

[75] „Motinėlė" – Rytų Europos šalių pavyzdžiu sukurta lietuvių moksleivių šalpos organizacija, Lietuvoje veikusi 1907–1932 m., o JAV 1900–1945 m.

[76] Ateitininkai – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 37 paaiškinimą.

[77] Pirma Rota – (rus. *рота* – kuopa) – Peterburgo kariuomenės įgulos viena dislokacijos vietų.

[78] *šv. Vincento Pauliečio vargšams šelpti draugijos* – prancūzų kunigo, išpažinėjo Vincento de Paulo (1575–1660) vardu buvo vadinama nemaža labdaros organizacijų; Lietuvoje tokia draugija įregistruota 1920 m.

[79] *„Imprimatur. Datum Vornis"* (lot.) – Leidžiama spausdinti. Duota Varniuose; *„Dozvoleno cenzuroju"* (rus.) – Cenzūros leista.

[80] *„Litovcy iz davnich vremion..."* (rus.) – lietuviai nuo seno naudojosi lotyniškais rašmenimis. Rusijos vyriausybė, norėdama palengvinti lietuviams galimybes susipažinti su rusų literatūra ir pilietiškumu, pakeitė lotyniškus rašmenis rusiškais.

[81] „Juodoji šimtinė" – juodašimčiai, ultranacionalistinių monarchistinių pažiūrų šalininkai, pradėję telktis 1905 m. revoliucijos metu; jų laikraštis „Novaja žizn" („Naujas gyvenimas") leistas 1905 m. Peterburge.

[82] *Smert žydam!* (rus.) – mirtis žydams!

[83] „Pravitelstvennyj Vestnik" („Vyriausybės žinios") – laikraštis, leistas Peterburge 1869–1917 m.

[84] *Dėdės Krylovo sakmę* – atpasakojama I. Krylovo pasakėčia „Liūtas, gemzė ir lapė".

[85] *„Lietuvių Laikraščio" 42 nr. Karolis Račkauskas...* – minimas 1905 m. rugsėjo 22 d. numerio straipsnis „Reformų laukiant", pasirašytas *K. Rčk.*

[86] Progresistai – nacionalistinės liberalinės orientacijos Rusijos progresyvioji partija, veikusi 1907–1917 m.

[87] *„z polskiego koła"* (lenk.) – iš lenkų rato; taip XIX a. ir XX a. pr. vadinosi Prūsijos bei Austrijos parlamentų, Vokietijos reichstago ir Rusijos dūmos lenkų deputatų klubai.

[88] „Novoje vremia" („Naujas laikas") – iš pradžių liberalus, vėliau juodašimtiškas dienraštis, leistas 1868–1917 m. Peterburge.

[89] „Dziennik Petersburski" („Peterburgo dienraštis") – prieš I pasaulinį karą leistas laikraštis.

[90] Tolesnė pastraipa įterpiama kaip teksto praleidimas, duodamas prie pirmosios publikacijos pridėtame klaidų atitaisyme.

[91] XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje Suomijos savivaldą buvo bandoma visaip siaurinti, ypač tuo pasireiškė caro Nikolajaus II 1898 m. Suomijos generalgubernatoriumi paskirtas Nikolajus Bobrikovas (1839–1904); jį prie Senato rūmų nušovė senatoriaus V. Šaumano sūnus Jevgenijus, kuris čia pat pats nusižudė.

[92] Dvi pirmosios šio (7) skyriaus pastraipos pirmojoje publikacijoje pateikiamos po visu apybraižos tekstu su autoriaus pastaba: *„Lietuvio" 8 Nr 7 dalyje pavadintojo straipsnio praleista.* Nors kur jos turėjo būti tiksliau nenurodyta, chronologiškai natūrali jų vieta yra skyriaus pradžia. Antrojoje šių pastraipų po sakinio *Prel. Daugėla neliko nei arkivyskupu, nei vyskupu* įterptas sakinys (*Vysk. Symonas, Daugėlai mirus...*) iš Vaižganto pridėtų klaidų taisymų ir atstatytinų praleidimų.

[93] *„consideratis quoque grandium..."* (lot.) – atsižvelgiant į didžias dorybių dovanas, kurias tavo asmeniui tų dovanų dalytojas Aukščiausiasis dosniai skyrė.

[94] *„Eto počtennejšaja babuška..."* (rus.) – tai didžiai garbinga močiutė raudonu sijonu; bet juk dalykiškai su juo kalbėtis jau negalima.

[95] *„na obzavedenije"* (rus.) – įsikūrimui.

[96] *„Glavnoju mojeju zadačeju..."* (rus.) – svarbiausiu mano uždaviniu užimant naujas pareigas bus stengtis pateisinti monarcho pasitikėjimą.

[97] *Žr. „Tiesos kelio" 1926 m. 321 p.* – žr. 69 paaiškinimą.

[98] *„Ecclesiam destruis"* (lot.) – Bažnyčią griauni.

[99] *„No, i głupstwo gadasz..."* (lenk.) – na, ir kvailystes plepi, tai garbingas kunigas ir visai nesenas, tai ir paskirsim jį į tas pareigas.

[100] *„Nabożeństwo Kościelne"* (lenk.) – „Bažnytinės pamaldos".

[101] *„No, toż niewyraźnie czytasz, bo nic nie słyszę"* (lenk.) – na, irgi neaiškiai skaitai, nes nieko negirdžiu.

[102] *„Całe życie uczyłem..."* (lenk.) – visą gyvenimą mokiau, kad reikia raiškiai skaityti, na, ir neklausote.

[103] *„No i jakże Biskup – tak samo dziś wstałeś?"* (lenk.) – na, ir kaip vyskupas – taip pat šiandien kėleis?

[104] *„Klękać! Toż biskup umiera!"* (lenk.) – Klauptis! Juk vyskupas miršta!

[105] *„No, toż i widzę, że masz ducha chrzescijańskiej pokory..."* (lenk.) – na, tai ir matau, kad turi krikščioniško nuolankumo dvasios, vadinasi, dar nesi žuvęs; tai ir atleidžiu tau.

[106] *No, toż i głupstwo gadasz...“* (lenk.) – na, juk ir kvailystes plepi; juk jis eina iš mišių, kaipgi poterių nekalbėjo?

[107] *„Masz rację! Niechaj sobie!“* (lenk.) – Tiesą sakai! Tegu sau!

[108] *„Vaše Visokopreosviaščenstvo...“* (rus.) – Jūsų Šventenybe, įtikinkite savo kunigus, kad lenkinti Minsko gubernijos jiems neleisiu ir už visus tokius jų bandymus bausiu nedelsdamas. Apie kitus reikalus tarkitės su Aleksandru Nikolajevičium. Jo Didenybė imperatorius visiškai juo pasitiki, be to, jis Jūsų draugas. Likit sveiki, Jūsų Šventenybe.

[109] *„krainij fanatik“* (rus.) – kraštutinis fanatikas.

[110] *„Tiesos kelyje“ 1926 m. 12 nr., 321 p.* – žr. šio str. 69 paaiškinimą.

[111] *„Net! vy priamo choteli skazat...“* (rus.) – Ne! Jūs tiesiog norėjote pasakyti štai ką: vynuogynas – tai Kražių bažnyčia; Nabotas – tai ją ginantys Kražių parapijiečiai; o Achabas ir Jezabelė – tai vyriausybė.

[112] „Reč“ („Kalba“) – liberalios pakraipos konstitucinių demokratų dienraštis, leistas Peterburge 1906–1918 m.

[113] egzageracija (lot. *exaggeratio*) – perdėjimas, pervertinimas.

[114] *„Viltis“ 1911 m. Nr. 50* – minimas gegužės 4 (17) d. numeryje išspausdintas str. „Laiškas į redakciją“, be minėtųjų, pasirašytas dar L. Noreikos.

[115] *„splošnaja lož“* (rus.) – visiškas melas.

[116] *„zdešnije litovcy eto tolko...“* (rus.) – čionykščiai lietuviai tai tik niekingi ateiviai. Jie ne mano ganomieji. Aš jiems patariau su savo reikalais kreiptis į Žemaičių vyskupą Cirtautą. Aš pagal teologiją neprivalau tenkinti jų bažnytinių reikmių; jeigu tai darau, tai tik ex charitate (iš gailestingumo). Jie nepriklauso mano vyskupijai.

[117] *„Voobšče eta žaloba, eto delo ne latyšej...“* (rus.) – apskritai šis skundas ne latvių katalikų darbas. Čia veikia elementai priešingi ne tik bažnyčiai, bet ir valstybei.

[118] *„Kogda mitropolit Kliučinskij etich našich dorogich ksendzov otsiuda udalial...“* (rus.) – kai metropolitas Kliučinskis šiuos mūsų brangius kunigus iš čia pašalino, tai, Jūsų Šventenybe, tada į tai nekreipėt dėmesio, o kai dabar šie kunigai pasirodė Jums reikalingi, kad padėtų įkalbėti mus atsiimti skundą prieš metropolitą, tik tada juos laikinai čia pasikvietėt.

[119] *„Wynoś się, księdz z Kapituły, wynoś się na Żmujdź“* (lenk.) – išsikelk, kunige, iš Kapitulos, išsikelk į Žemaitiją.

[120] *„zelozus“* (lot.) – uolus rėmėjas.

[121] Po išnaša pirmojoje publikacijoje parašas: *J. Tumas.*

[122] „Lietuvių balsas“ – savaitraštis, leistas 1915–1917 m. Petrapilyje, 1917–1918 m. Voroneže.

[123] „Vadas“ – katalikiškas savatraštis, leistas Petrapilyje ir Voroneže 1916–1918 m.

[124] Po sakinio *Vedė juos A. Purėnas* įterptas sakinys (*Prof. K. Būga juose dėstė...*) iš Vaižganto pridėtų taisymų.

[125] Pirmojoje publikacijoje pridėtų taisymų tekstas šiame Raštų tome neišlaikomas ištisas. Jame duoti praleidimai įterpiami į nurodytas pagrindinio teksto vietas (žr. 90 ir 124 paaiškinimus), o korektūriniai apsirikimai ištaisomi. Kur ir

kas buvo taisytina, surašyta pradinėje pataisymų dalyje, kuri žemiau pateikiama (po antraštės *Lietuvių kultūros centrai. Petrapilis* iki pirmojo papildymų sakinio *vysk. Symonas, Daugėlai mirus...*, žr. 92 paaiškinimą).

Šiuo vardu „Lietuvio" 5–9 Nr. spausdinto rašto pataisytini šie riktai:

5 Nr., 3 p., 5 sk.: jie (tarnaitės) gaudavo ruošti vakarienę; reikia: jos arba jiems (ponams).

6 Nr., 2 p., 5 sk.: neva valdžiai gerus lietuvių norus: neva valdžios gerus lietuviams norus.

7 Nr., 2 p., 4 sk.: IV gim. klasę: VI gim. kl.

7 Nr., 3 p., 4 sk.: kad lenkų dvasininkų būtų daugumas: dvarininkų.

8 Nr., 2 p., 1 sk.: illarum largiter: largitor

8 Nr., 2 p., 5 sk.: Coppo: Roppo.

8 Nr., 3 p., 4 sk.: kun. Ian. Baltrušį: Ign.

8 Nr., 4 p., 1 sk.: kun Lebokas: Labokas.

9 Nr., 3 p., 2 sk., 11 eil. iš ap.: po žodžių: prašydami, kad ją, pridėti: kaip ir pirmą skundą.

9 Nr., 4 p., 2 sk.: zelosus: zelozus.

9 Nr., 4 p., 5 sk.: Daugėla netiko: neliko.

126 Mintauja – Latvijos miestas, dabar Jelgava; Mintauja (vok. *Mitau*) ji buvo vadinama iki 1918 m.

127 *panaikinus Pabaltijo autonomiškumą* – žr. 11 paaiškinimą.

128 *„Academia Petrina"* (lot.) – Petro akademija; minima hercogo Petro Birono 1775 m. įkurta universitetinio tipo mokykla, nuo 1806 m. gimnazija.

129 *„šlichtadas"* (vok.) – pasivaikščiojimus, pasičiaužymus.

130 *biedrybas* (lat.) – draugijas.

131 *„ne russkavo proischoždenija"* (rus.) – ne rusų kilmės.

132 „Ką aš beatmenu" – žr. str. „Dėl provincijos paštų kultūringumo" 2 paaiškinimą.

133 *kaip aš atsidūriau Mintaujoje* – Mintaujoje Vaižgantas kunigavo 1893–1895 m.

134 *Dinabarko realinės auklėtinis* – Dinabarko (dabar Daugpilis) realinėje gimnazijoje Vaižgantas mokėsi 1881–1888 m.

135 *„Mūsų Senovėje" 2 nr.* – užuomina į P. Matulionio laišką J. Tumui, rašytą 1888 m. sausio 13 d., spausdintą „Mūsų senovėje" 1921 m. Nr. 2, p. 80–83; „Mūsų senovė" leista Kaune 1921–1923 m. redaguojama J. Tumo-Vaižganto ir 1937–1940 m. V. Biržiškos.

136 „Apžvalga ir apžvalgininkai" išleista Kaune 1925 m.

137 *žiūr. „Mūsų Senovės" 1 nr.* – minimas straipsnis „Žemaičių kunigų seminarija"; jo tekstą žr. šių Raštų 2 t., p.409–412.

138 Šimbarkas – iškreiptas Šionbergo (dabar Skaistkalnė), miestelio Lietuvos pasienyje, Žiemgalos katalikų religinio ir kultūrinio centro, pavadinimas.

139 *Ad majorem Dei gloriam* (lot.) – didesnei Dievo garbei.

140 *tai pateko į „Apžvalgą"* – minimas straipsnis „Apie Kuršo latvius", išspausdintas „Apžvalgoje" 1895 m. Nr. 14, vėliau pakartotas knygoje „Aplink Baltiją"; šio straipsnio tekstą žr. šių Raštų 8 t., p. 219–229.

[141] *Księdzu Tumasowi. Kochany Confrater!* (lenk.) – Kunigui Tumui. Mielas kolega!

[142] *modus vivendi* (lot.) – gyvenimo būdas.

[143] *Sk.* – lenkiškame laiško originale – Skrypka (*że ja tu się znajduje na stopie Skrypki*); tikriausiai turėtas galvoje Aleksandras Skripka (1868–?), prieš Vaižgantą, matyt, trumpai vikaravęs Mintaujoje; vėliau jis buvo Bebrenės (rytų Latvijoje) ir Šaukoto vikaras, 1901 m. nurodomas esąs Kretingos vienuolyne, o nuo 1904 m. tarp Žemaičių vyskupijos kunigų nebeminimas.

[144] *dixi* (lot.) – pasakiau.

[145] *incognito* (lot.) – slaptai, nesakant tikros pavardės.

[146] *suspectae fidei* (lot.) – abejotino tikėjimo.

[147] *„moskovskoj volokitoj"* (rus.) – maskvietiškuoju vilkinimu.

[148] Toliau kaip savo pasakojimo apie Mintaujos lietuvius papildymą Vaižgantas duoda šiame latvių mieste ilgai kunigavusio K. Jasėno (žr. aiškinamų pavardžių rodyklę) aprašymą, kur apibūdinama lietuvių mintaujiečių kultūrinė veikla XX a. pradžioje, I pasaulinio karo ir Latvijos nepriklausomybės metais. Po šio aprašymo čia pat dedamas dar vienas papildymas – epizodas iš Rygos lietuvių kultūrinio gyvenimo. Prieš jį Vaižganto įvadėlis:

Rygoje.

1927 m. „Lietuvos" 345 nr. esu paįdomavęs ar Rainio „Juozapas ir jo broliai" neturi ko bendra su žydų kūriniu „Juozapo Egiptan pardavimas", iš žydų kalbos vertė M. Grigonis.

Vertėjas M. Grigonis paaiškina.

M. Grigonio paaiškinime kalbama, kaip ir kokiomis aplinkybėmis buvo verčiamas minimas kūrinys ir kokie buvo vertėjo santykiai su jo leidėju L. Jakavičiumi (žr. pavardžių rodyklę). Po M. Grigonio teksto Vaižganto prierašas:

P. S. Be D. Šidlausko tai antras papildytojas mano pradėtųjų žinių apie lietuvių kultūrą Rygoje. Gal dar kas atsilieps? J. Tumas.

„Lietuvos aido" 1928 m. gegužės 9 d. 80 nr. pavadinimu „Lietuvių kultūros centras Mintaujoje" Vaižgantas paskelbė dar vieną papildymą. Jo pristatymas toks:

„Liet. Aido" 76 nr. esu įdėjęs Monsinjoro K. Jasėno laišką apie lietuvių kultūrą Mintaujoje. Ten jis yra gražiai paminėjęs ir dabartinį mūsų universiteto doc. Viktorą Jungfer'į, tačiau apie to apolitiko žmogaus tendencijas bus nusakęs neturėdamas tikrų, iš jo paties gautų pasisakymų. Tai tenka mums dabar atitaisyti.

Doc. J. Tumas.

Po šiuo pristatymu spausdinamas V. Jungferio (žr. pavardžių rodyklę) laiškas Vaižgantui ar „Lietuvos aido" redakcijai. Jame koreguojami K. Jasėno teiginiai: V. Jungferis tedirbęs Klaipėdoje ėjusio vokiečių laikraščio „Memeler Zeitung" redakcijoje, bet nebuvęs jo redaktoriumi; jis netvirtinęs, jog lietuvių dvasinė kultūra geriau išplėtota negu vokiečių, o tesakęs, kad tam tikros aukštos lietuvių kultūros savybės, pasireiškiančios, pavyzdžiui, liaudies dainose ir tautodailėje, yra aiškiau pastebimos negu atitinkamos vokiečių kultūros savybės, kadangi pastaroji yra daug giliau pasislėpusi po tarptautiniu civilizacijos sluoksniu.

JURGIS MATULAITIS. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Saus. 29. – Nr. 21. („Mirė Jurgis Matulaitis") Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: VR–14. – P. 186–189 (po tekstu: *Lietuvis, 1927 m. 21 Nr.*).

[1] *Kelčių* – Kielcų (lenk. *Kielce*); miestas rytų Lenkijoje.

[2] *grafaitės Ziberkaitės globa* – vienuolė grafaitė Cecilija Ziberg-Plateraitė, kilusi iš Lietuvoje dvarų turėjusių grafų Ziberg-Platerių, globojo J. Matulaitį XX a. pr., jam gydantis Varšuvos beturčių ligoninėje.

[3] *najezdcy* (lenk.) – užpuolikai, okupantai.

[4] *„Drang nach Kresy"* (vok., lenk.) – veržimasis į pakraščius; plg. kryžiuočių ir vėlesnių vokiečių imperininkų šūkį „Drang nach Osten" – veržimasis į rytus.

[5] Vladislavas Bandurskis (1865–1932) – Lvovo vyskupas, pamokslininkas, rašytojas; 1920 m. kartu su Želigovskiu atsikraustė į Vilnių, buvo kariuomenės kapelionu, vykdė lenkinimo darbą; Apolinaras Vnukovskis – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[6] *secundum cor Jesu* (lot.) – pagal Jėzaus širdį.

[7] *ultra montes* (lot.) – už kalnų, t.y. už Alpių; aliuzija į ultramontanizmą, kraštutinę katalikybės pažiūrą, reikalavusią pripažinti popiežiui neribotą autoritetą.

[8] *in odore sanctitatis* (lot.) – pakvipęs šventumu, su šventojo aureole.

[9] *Per sociologijos kursus Kaune* – primenami Bažnyčios suorganizuoti kursai, skirti socialinių problemų svarstymams, vykę Kaune 1909 m. sausio 3–5 d.; J. Matulaitis, tuomet Peterburgo dvasinės akademijos profesorius, juose perskaitė tris paskaitas; apie kursus „Viltyje" rašė Vaižgantas (žr. šių Raštų 7 t., p. 265–269).

ARKIVYSKUPAS JURGIS MATULAITIS-MATULEVIČIUS. Publikuota: IL. – 1927. – Vas. 5. – Nr. 5. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] *„Doctrina russorum de iustitia originali"* (lot.) – tikrasis J. Matulaičio disertacijos pavadinimas – „Doctrina russorum de statu iustitiae originalis" („Rusų mokslas apie pirminio teisingumo būklę").

[2] *pas Herderį* – minima 1801 m. Freiburge, Vokietijoje, Bartolomėjaus Herderio (1774–1839) įkurta leidybinė firma (Herder–Verlag); paveldima palikuonių, veikė ir XX a., leido enciklopedijas, katalikų religinę literatūrą.

[3] Praha – Varšuvos priemiestis.

[4] Jurgis Čėsna (1835–1892) – Marijampolės marijonų vienuolyno viršininkas ir marijonų generolas nuo 1865 m.

[5] Eugenijus Džiuzepė Džiovanis Pačelis (Pacelli, 1876–1958), 1917–1929 m. popiežiaus nuncijus Bavarijoje, nuo 1939 m. popiežius Pijus XII.

[6] Matias Ercbergeris (Erzberger, 1875–1921) – vokiečių politikas, nuo 1903 m. Reichstago katalikų centro atstovas, palankus Lietuvos nepriklausomybei.

[7] Benediktas XV (Giacomo della Chiesa, 1854–1922) – popiežius nuo 1914 m.

[8] „Draugija" – literatūros, mokslo ir politikos mėnesinis žurnalas, leistas Kaune 1907–1915 ir 1919–1923 m., redaguotas A. Jakšto.

[9] Pranciškus Būčys – žr. str. „Vilniaus Seimas – pavyzdys gera ir bloga" 5 paaiškinimą; *prof. dr. Mačiulis* – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų

pavardžių rodyklę; Kazimieras Šaulys (1872–1964) – Kauno kunigų seminarijos profesorius, Vasario 16-osios akto signataras; Justinas Staugaitis (1866–1943) – visuomenės veikėjas, publicistas, rašytojas, Vasario 16-osios akto signataras, nuo 1926 m. Telšių vyskupas; Antanas Kaupas (1870–1913) – spaudos darbuotojas, publicistas, visuomenės veikėjas; nuo 1892 m. gyveno JAV.

[10] *Turėjau malonumo ir aš jų klausyti* – žr. str. „Jurgis Matulaitis" 9 paaiškinimą.

[11] *atsakymą teologijos dekanui Žongolavičiui* – minima lenkiška brošiūrėlė „Korespondencija tarp Vilniaus vyskupijos kurijos ir Stepono Batoro universiteto" („Korespondencja pomiędzy Kurją Biskupią Wileńską a Universitetem Stefana Batorego"), išleista Vilniuje 1921 m.; Bronislovas Žongolavičius (Żongołłowicz, 1870–1944) – 1895–1914 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, 1920 m. Vilniaus universiteto prorektorius, nuo 1930 m. Lenkijos viceministras tikybos reikalams; pasižymėjo priešiškumu lietuviams.

[12] Janas Baudouinas de Courtenay – žr. str. „Pagarsėjęs chorvedys ir knygnešys Jonas Kumetis" 36 paaiškinimą.

[13] Augustinas Voldemaras – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[14] Stanislavas Maciejevičius (1869–1940) – Vilniaus šv. Kotrynos bažnyčios rektorius, žurnalistas, Rusijos Dūmos, Lenkijos Seimo narys, polomanas.

TRYS DIENOS OKUPUOTOJE SOSTINĖJE. Publikuota: Lietuva. – 1927. – Vas. 25. – Nr. 45; vas. 26. – Nr. 46. Parašas: *Doc. Tumas.*

[1] Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas veikė 1919–1937 m.; rūpinosi Lenkijos okupuoto Vilniaus ir Vilniaus krašto lietuvių reikalais bei teisėmis, uždraustas okupacinės valdžios; Danielius Alseika (žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę) šio komiteto pirmininkas 1924–1927 m.

[2] Juozapas Kukta – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[3] *„porucznik"* (lenk.) – leitenantas.

[4] *„furmankos"* (lenk.) – vežimai.

[5] Zaviasai – Lazdėnai; Lentvaravas – Lentvaris.

[6] *Vilniaus starosta* – Vilniaus seniūnas, meras; tuo metu šias pareigas ėjo M. Lukaševičius.

[7] *„nieporozumienie"* (lenk.) – nesusipratimas.

[8] *„bunto"* (lenk.) – maišto; Vaižgantas čia ironizuoja Varšuvos valdžios skleistą mitą, esą generolas Želigovskis, 1920 m. užgrobdamas Vilnių, elgėsi savavališkai, nepaisęs jos valios; istorikų nustatyta, jog šio „maišto" iniciatorius buvo tuometinis Lenkijos vadas J. Pilsudskis.

[9] *„Granicę otworzono"* (lenk.) – sieną atidarė.

[10] Pranas Bieliauskas (1883–1957) – Vilniaus lietuvių veikėjas, 1911–1940 m. katedros vikaras.

[11] Romualdas Jałbrzykowskis (1876–1955) – Vilniaus arkivyskupas nuo 1926 m.; nuo 1945 m. rezidavo Balstogėje, valdė Lenkijai priklausančią buvusios Vilniaus arkivyskupijos dalį.

[12] Kazimieras Michalkevičius – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę; Jonas Hanusavičius (1864–1940) – Vilniaus katedros oficiolas, 1919 m. vyskupijos administratorius; Bronislovas Žongolavičius – žr. str. „Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius" 11 paaiškinimą.

[13] „Kurier Wileński" („Vilniaus kurjeris") – dienraštis, ėjęs Vilniuje 1924–1940 m.

[14] *„Niewłaściwe stanowisko"* (lenk.) – „Netinkamas požiūris"; tai „Kurier Wileński" 1927 m. vasario 22 d. Nr. 40 išspausdintas straipsnis, pasirašytas *Zygmunt Zanoziński.*

[15] *„Dziennik Wileński" pasiteisino* – „Dziennik Wileński" („Vilniaus laikraštis") – Vilniaus endekų dienraštis, leistas 1916–1938 m.; minimas 1927m. vasario 23 d. Nr. 43 straipsnis „Dla czego kapituła nasza nie była obecną na pogrzebie ś. P. Jana Basanowicza" („Kodėl mūsų kapitula nedalyvavo Jono Basanavičiaus laidotuvėse").

[16] Stanislavas Maciejevičius – žr. str. „Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius" 14 paaiškinimą.

[17] *Milkauskį* – greičiausiai tai Stanislavas Milkovskis (1881–1961), Vilniaus kunigų seminarijos profesorius.

[18] *„niezwykła gorliwość"* (lenk.) – nepaprastas uolumas.

[19] *kondukto* (lenk.) – laidotuvių eisenos.

[20] Marjanas Zdziechowskis (1861–1938) – slavistas, kultūrologas, literatūros istorikas, 1919–1931 m. Vilniaus universiteto profesorius, 1925–1927 m. jo rektorius; Bronislavas Krzyżanowskis (1876–1943) – advokatas, politikas, visuomenės veikėjas; Liudvikas Abromavičius (Abramowicz, 1876–1939) – Vilniaus lenkų spaudos darbuotojas, nuo 1925 m. leido „Przegląd Wileński"; Severinas Wysłouchas (1900–1968) – lenkų istorikas; Antonis Szechas (tikr. Izidorius Kajetonas Wisłouchas, 1868–1937) – publicistas.

[21] Adomas Stankevičius (Stankiewicz, 1891–1955) – katalikų kunigas, gudų politikas ir rašytojas, 1922–1926 m. gudų valstiečių atstovas Lenkijos seime.

[22] Augustinas Janulaitis (1878–1950) – teisininkas, istorikas, publicistas, Kauno ir Vilniaus universitetų profesorius.

[23] Julija Wichert-Kairiūkštienė (1864–1949) – lenkiškai eiliavusi poetė, lietuvių literatūros vertėja į lenkų kalbą.

[24] Konstantinas Galkauskas (1875–1963) – kompozitorius, dirigentas, Vilniaus lietuvių veikėjas.

[25] Vladislava Polovinskaitė-Grigaitienė (1890–1960) – dainininkė, pedagogė; Antanas Sodeika (1890–1979) – dainininkas, 1920–1950 m. Lietuvos operos solistas.

[26] *Alseikų, Stašių* – Danielius Alseika – žr. šio straipsnio 1 paaiškinimą; jo žmona Veronika Janulaitytė-Alseikienė (1883–1971) – Vilniaus lietuvių veikėja, 1918–1931 m. Vilniaus lietuvių ligoninės gydytoja; Konstantinas Stašys (1880–1942) – farmaceutas, Vilniaus lietuvių veikėjas, 1939–1940 m. Vilniaus burmistras; jo žmona buvo Zuzana Alunans, latvių dramaturgo duktė, Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos mokytoja.

VILNIUJE NUSIRAMINUS. Publikuota: IL. – 1927. – Kovo 5. – Nr. 9. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *nuvažiuoti į a. a. dr. Jono Basanavičiaus laidotuves* – žr. šio tomo str. „Trys dienos okupuotoje sostinėje".

[2] *skverai, apvalyti nuo visokių Muravjovų* – turima galvoje Vilniuje pastatyti Rusijos imperijos valdžią ir galią simbolizavę paminklai (1863 m. sukilimo malšintojui M. Muravjovui, pastatytas 1898 m. dab. S. Daukanto aikštėje; Jekaterinai I, pastatytas 1904 m. Katedros aikštėje; stačiatikių koplyčia rusų kariautojams pagerbti dab. Savivaldybės aikštėje); juos rusai išsigabeno traukdamiesi nuo vokiečių I pasaulinio karo metais ar pašalino lenkai.

[3] Vilniuje Vaižgantas gyveno 1906–1911 ir 1918–1920 m.

[4] Berdičevas – įvairiatautis vakarų Ukrainos miestas, XIX a. žydų kultūros centras.

[5] *„rodnoj jazyk"* (rus.) – gimtoji kalba.

[6] *„baba przyszedszy"* (lenk. iškraipytai) – boba atėjo.

[7] *„Jak mamę kocham, nic podobnego nie słyszałem"* (lenk.) – kaip mamą myliu, nieko panašaus negirdėjau.

[8] Liudvikas Abromavičius, Krzyżanauskas – žr. str. „Trys dienos okupuotoje sostinėje" 20 paaiškinimą; Milkauskas – žr. to pat str. 17 paaiškinimą; Stankevičius – žr. to pat str. 21 paaiškinimą; *Svianevičius* – greičiausiai Stanislavas Svianevičius (Swianiewicz, 1899–?) – ekonomistas, teisininkas.

[9] *T. Vrubliauskas* – Tadas Vrublevskis (Wróblewski, 1858–1925), advokatas, Vilniaus krašto visuomenės ir kultūros veikėjas.

VYSKUPAS KAZIMIERAS PALTAROKAS. Publikuota: IL. – 1927. – Bal. 2. – Nr. 13. Parašas: *Doc. Kan. J. Tumas.* Pakartota: VR–14. – P. 254–260 (po tekstu: *„Iliustruotoji Lietuva", 1927 m. 13 nr.*).

[1] *rektoratuose* – rektoratas – bažnyčia, neturinti parapijos ir nuolatinio kunigo.

[2] gremialiam kanauninkui – gremialus (plg. lot. *gremium* – skreitas; bendrija) – turintis pareigų.

[3] Antanas Petronis (1887–1941) – verslininkas, spaudos darbuotojas, 1912–1928 m. Kaune vertėsi knygų leidyba ir prekyba; žuvo per sovietų kariuomenės įvykdytas Pravieniškėse įkalintų žmonių žudynes.

[4] „Vadovas" – kunigams skirtas mėnesinis žurnalas, leistas Seinuose 1908–1914 m.

[5] Juozapas Rimeikis (Remeikis, 1866–1944) – XIX a. pab. Šiaulių ir Panevėžio gimnazijų kapelionas, vėliau kunigavo Latvijoje, Tryškiuose, Varlaukyje; išleido katechetinių darbų, pjesių saviveiklai.

[6] Antanas Vytartas (1863–1932) – publicistas, religinės literatūros rengėjas; kunigavo Mosėdyje, Joniškyje, Kupiškyje ir kitur.

[7] „Draugija" – žr. str. „Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius" 8 paaiškinimą.

[8] „Tiesos kelias" – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" 69 paaiškinimą.

[9] „Lietuvos mokykla" – mėnesinis pedagogikos žurnalas, leistas Kaune 1918–1940 m.

[10] *„episcopabilis"* (lot.) – galįs būti vyskupu.

[11] Pranciškus Landsbergis (1836–1921) – Surviliškyje kunigavo 1891–1921 m.

[12] Gasparas Cirtautas – žr. str. „Gerasis lietuvių tautos genijus" 6 paaiškinimą.

[13] *cum tremore* (lot.) – su virpuliu.

[14] Juozas Stakauskas (1900–1972) – istorikas, 1934–1940 m. Centrinio valstybės archyvo vedėjas, vėliau klebonavo Gelvonuose, Kazokiškėse, Žasliuose.

[15] Edvardas Turauskas (1896–1966) – diplomatas, visuomenės veikėjas, 1927–1928 m. „Ryto" redaktorius, 1928–1934 m. Eltos direktorius; turimas galvoje nurodytame numeryje išspausdintas jo straipsnis „25 metai".

GRAZNA IR NAUDA. Publikuota: Lietuva. – 1927. – Bal. 14. – Nr. 85. Parašas: *Doc. Tumas.*

[1] „Neo-Lituanija" – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 4 paaiškinimą.

[2] *inž. Frycko architektūros grandioziniai mūrai* – Edmundas Frykas (XIX a. pab. – XX a. I pusė) – inžinierius architektas; suprojektavo visuomeninių pastatų Kaune, Marijampolės, Kretingos, Rokiškio geležinkelio stotis.

IŠ VYTAUTO BAŽNYČIOS (KAUNE) ISTORIJŲ. Publikuota: IL. – 1927. – Bal. 14. – Nr. 15; bal. 30. –Nr. 17; geg. 7. – Nr. 18. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] Vladimiras (miręs 1015) – Kijevo Rusios kunigaikštis nuo 980 m., priėmęs 989 m. krikštą.

[2] Versiją, kad kunigaikštis Vytautas vertė į lietuvių kalbą poterius, paskleidė XIX a. romantinė istoriografija, ją patvirtinančių patikimesnių duomenų nėra.

[3] Konstancos (Vokietija) bažnytinis susirinkimas vyko 1414–1418 m., jame buvo svarstomi ir su Lietuva susiję klausimai.

[4] Braslavas – miestas dabartinėje Baltarusijoje, po I pasaulinio karo priklausė Lenkijai.

[5] Albertas Vijūkas-Kojalavičius (1609–1677) – istorikas, Vilniaus akademijos profesorius; nurodomas svarbiausias jo veikalas – „Lietuvos istorija" lotynų kalba (I d. išleista Gdanske 1650, II – Antverpene, Olandijoje, 1669 m.).

[6] *kircha* (vok. *Kirche*) – protestantų bažnyčia.

[7] *D. O. M.* (lot. *Deo Optimo Maximo*) – geriausiam didžiausiam Dievui; užrašas ant katalikų bažnyčių frontonų.

[8] Mykolas Kaributas Višnioveckis (1640–1673) – Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis 1669–1673 m.

[9] Nikolajus I – žr. str. „Greitasis kunigėlis" 6 paaiškinimą.

[10] Aleksandras Potapovas – Vilniaus generalgubernatorius 1868–1874 m.; Michailas Obolenskis – Kauno gubernatorius 1867–1874 m.

[11] *„Pamiętnik domowy"* (lenk.) – „Namų dienoraštis"; vienas iš 5 vyskupo M. Valančiaus dienoraščių ir užrašų sąsiuvinių (323 p.); saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne (f. 1, D 1053); jo ištraukų paskelbė Vaižgantas

(1899–1901 m. „Tėvynės sarge", „Žinyčioje", „Dirvoje–Žinyne", paties sudarytoje knygoje *Vyskupas Motiejus Valančius. Pastabos pačiam sau*, 1929), V. Biržiška („Mūsų senovė", II, 2, 1938; III, 1, 1940).

[12] *gavo trauktis atgal* – Vytauto pralaimėtas Vorsklos mūšis su Aukso Ordos kariuomene vyko 1399 m. rugpjūčio 12 d.

[13] Petras Kalpokas (1880–1945) – dailininkas; kalbama apie Vytauto bažnyčios didžiajam altoriui jo nutapytus paveikslus „Vytautas ties Vorskla" ir „Marijos mergelės dangun ėmimas".

[14] Ticianas (Tiziano, apie 1476–1576) – italų tapytojas; turimas galvoje jo kūrinys „Marijos dangun ėmimas".

[15] *Eto čto?* (rus.) – kas tai?

[16] *Kostiol, Vaše Imp. Veličestvo* (rus.) – bažnyčia, Jūsų Imperatoriškoji didenybe.

[17] *Cerkov* (rus.) – cerkvė.

[18] „Mūsų Senovė" – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" 137 paaiškinimą.

[19] *„na pravoslavnuju missiju v Litve" tarp „inorodcų i inovercų"* (rus.) – stačiatikystės misijai Lietuvoje tarp kitataučių ir kitatikių.

[20] Klirosas – paaukštinta vieta prieš altorių stačiatikių bažnyčiose.

[21] *„carskija vrata"* (rus.) – caro vartai; stačiatikių cerkvėse išpuoštas įėjimas prie altoriaus, pro kurį pasauliečiams eiti draudžiama.

[22] *imdami Kauno tvirtovę, vokiečiai...* – minimi I pasaulinio karo įvykiai; mūšiai dėl Kauno vyko 1915 m. rugpjūčio 20–31 d.

[23] *Viesulavą (dabar klaidingai vadinamą Linksmadvariu)* – buvo ginčijamasi dėl šio pakaunės kaimo (dabar Kauno priemiestis) vardo kilmės; kai kurie kalbininkai ir Vaižgantas gynė lietuvišką Viesulavo pavadinimo kilmę; prigijo Linksmadvario vardas.

[24] Pranciškus Karevičius – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 9 paaiškinimą.

[25] Bronislovas Bumšas (1888–1944) – Kauno įgulos kapelionas 1919–1921 m., vėliau kunigavo JAV, Anykščiuose, Šeduvoje, Kaune, Vadaktuose.

[26] Vytautas Bičiūnas – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[27] „Tauta" – 1920 m. Kaune leistas Tautos pažangos laikraštis, redaguotas Vaižganto.

[28] Jonas Vailokaitis (1886–1944) – pramonininkas, politikas, 1920–1922 m. Steigiamojo Seimo narys; Juozas Vailokaitis – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[29] Paulius Galaunė (1890–1988) – grafikas, meno istorikas ir muziejininkas.

[30] Musteikio – neaišku, kuris iš Musteikių turimas omenyje, greičiausiai tai Ignas Musteikis – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[31] Jonas Janulis (1888–1973) – dailininkas portretistas, peizažistas, scenografas.

[32] Jurgis Linartas – žr. str. „Damininkas Bukantas" 41 paaiškinimą".

[33] *po 1812 m. karo* – minimas Rusijos–Prancūzijos karas.

[34] *„V g. Kovno k Nikolajevskomu chramu..."* (rus.) – į Kauno miestą, Nikolajaus šventyklai 1852 rugpjūčio 11. Svoris: 20 pūdų 7 svarai.

[35] *„Sei kolokol lit v Moskve..."* (rus.) – šis varpas lietas Maskvoje majorienės Anos Petrovnos Ženkovič gamykloje.

GRAŽINKIME GI LIETUVĄ! Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Geg. 10. – Nr. 102. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Lietuvai pagražinti draugija veikė 1921–1940 m., joje aktyviai dirbo Vaižgantas.

IMAME, TAI IR DUOKIME! Publikuota: NŽ. – 1927. – Nr. 12–13. – P. 2–3. Parašas: *Vaižgantas, rašytojas.*

Atsakymas į NŽ anketą „Amerikos lietuviai ir Lietuva". Kartu išspausdinti prof. M. Römerio, Šaulių sąjungos pirmininko R. Skipičio, K. Griniaus, V. Mykolaičio-Putino, Z. Žemaičio atsakymai.

[1] Antanas Kaupas – žr. str. „Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius" 9 paaiškinimą; Selimas, Karvojus – A. Kaupo slapyvardžiai.

[2] *„krajui"* (lenk.) – kraštui; „krajum" Amerikos lietuvių išeivių žargonu XX a. pr. buvo vadinama paliktoji tėvynė.

IR NETEISINGA, IR STORŽIEVIŠKA. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Birž. 4. – Nr. 123. Parašas: *Doc. J. Tumas.*

[1] „Dabartinis lietuvių jaunimas" – žr. šio tomo p. 208.

[2] *„Kultūros" Nr. 4, 217 p.* – nuoroda į straipsnį „Menas ir darbininkų klasė", pasirašytą *F. Rogūza;* šiuo slapyvardžiu pasirašinėjo Pranas Ancevičius (1905–1964) – socialdemokratų veikėjas, literatūros kritikas.

[3] Georgijus Plechanovas – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 29 paaiškinimą.

[4] *Putinas gieda „Pesimizmo himnus"* – minimas V. Mykolaičio-Putino eilėraščių ciklas, išspausdintas rinkinyje „Tarp dviejų aušrų" (1927).

[5] *„Lietuvos žinių" jau dusyk... pakartota* – užuomina į nepasirašytą straipsnį „Neišsisuksite", išspausdintą 1927 m. gegužės 7 d. Nr. 102.

[6] Aušrininkai – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 27 paaiškinimą.

[7] *Amsterdamiškį internacionalą* – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 30 paaiškinimą.

[8] *ministratūrą* – t.y. ministrantūrą, patarnavimo mišioms taisykles; ironizuodamas Vaižgantas čia pavartojo liaudišką šio žodžio pasakymą.

IDEALO ISTORIJA. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Birž. 9. – Nr. 126; birž. 17. – Nr. 132; birž. 24. – Nr. 138. Parašas: *Doc. J. Tumas.*

[1] *P. P. S.* (lenk. *Polska partia socjalistyczna*) – Lenkijos socialistų partija, įkurta 1895 m., jos narys ir vienas vadovų buvo Juzefas Pilsudskis.

[2] Liudvikas Abromavičius – žr. str. „Trys dienos okupuotoje sostinėje" 20 paaiškinimą.

[3] „Przegląd Wileński" – 1911–1938 m. Vilniuje ėjęs demokratinių nuostatų, lietuviams palankus laikraštis; nurodomas 1927 m. balandžio 15 d. Nr. 7 paskelbtas nepasirašytas straipsnis „Idealo istorija".

[4] Karlas Marksas (Marx, 1818–1883) – vokiečių filosofas ir sociologas, jo vardu pavadintos revoliucinės pasaulio pertvarkymo teorijos pagrindėjas.

[5] *Laponas* – lapis, arba samis; atstovas tautos, gyvenančios Norvegijos, Švedijos ir Suomijos šiaurėje.

[6] *„bramizmo stebuklai"* – aliuzija į tokiu pavadinimu lietuviškai 1922 m. išleistą prancūzų rašytojo Teofilio Gotjė (Gautier, 1811–1872) fantastinio apsakymo „Avatara" sekimą.

[7] *Suum cuique* (lot.) – kiekvienam savo, kiekvienam kas priklauso.

[8] Vergilijus (70–19 m. pr. Kr.) – garsus romėnų poetas; Ciceronas (106–43 m. pr. Kr.) – žymiausias Romos oratorius, grožinės prozos pradininkas ir kūrėjas.

[9] *kražietį Sarbievijų statome greta Horacijaus* – Motiejus Kazimieras Sarbievijus (1595–1640) – poetas, 1617–1618 m. dėstė Kražių jėzuitų kolegijoje, 1627–1635 m. Vilniaus akademijos profesorius; Horacijus (Quintus Horatius Flaccus, 65–8 pr. Kr.) – žymiausias romėnų poetas lyrikas.

[10] Dantė (Alighieri Dante, 1265–1321) – italų renesanso poetas, kūręs ne tik lotyniškai, kaip tais laikais buvo įprasta, bet ir italų kalba, kuria parašė ir garsiąją savo poemą „Dieviškoji komedija".

[11] *Baltrušaičiai, Milašiai* – turimi omenyje poetai Jurgis Baltrušaitis (1873–1944), rašęs rusiškai ir lietuviškai, ir Oskaras Milašius (1877–1939), kūręs prancūzų kalba.

[12] *jų talkininkai, prancūzai...* – Prancūzija daugeliu atvejų rėmė Lenkijos interesus, palaikė ir jos pretenzijas į Vilniaus kraštą.

[13] *„babilonijos"* – žr. str. „Raidyno ir Vilniaus išplėšimas" 6 paaiškinimą.

NEPAGEIDAUJAMI VYTAUTO BAŽNYČIOS KAIMYNAI. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Birž. 17. – Nr. 132. Parašas: *Kan. J. Tumas Vytauto b. rektorius.*

KALBYKLA IR PLYŠYS. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Birž. 18. – Nr. 133. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Lietuvių seimas Petrapilyje vyko 1917 m. gegužės 27–birželio 3 d. (naujuoju kalendoriumi birželio 9–16 d.).

[2] *„Tiesiant kelią Lietuvos Nepriklausomybei 1916–17 m."* – straipsnius iš šios brošiūros žr. šių Raštų 9 (p. 277–311) ir 10 (p. 323–325, 364–366) tomuose.

[3] *Šv. Kaz. Dr.* – šv. Kazimiero draugija knygoms leisti veikė Kaune 1906–1940 m.

[4] „Ant politikos laktų" – įvadinis Vaižganto straipsnis tokio pat pavadinimo A. Varno šaržų rinkiniui, išleistam 1922 m. Kaune; žr. šių Raštų 11 t., p. 325–341.

[5] Adomas Varnas (1879–1979) – dailininkas, visuomenės veikėjas; jo pieštas Vaižganto šaržas („Vaižgantas Petrapilio Lietuvių seime") buvo išspausdintas aukščiau minimame rinkinyje „Ant politikos laktų".

[6] *nux vomica* (lot.) – vimdomasis riešutas.

[7] *„rvotnoje"* (rus.) – vimdomasis vaistas.

[8] *Lietuviams nuo karo nukentėjusiems Centro komitetas* – I pasaulinio karo metais Vilniuje ir Petrapilyje veikusi lietuvių šalpos organizacija.

[9] Petras Kraujelis (1882–1933) – visuomenės veikėjas, publicistas, Vilniaus kunigų seminarijos profesorius; nuo 1922 m. vadovavo Vilniaus krašto lietuvių švietimo draugijai „Rytas".

[10] *„radi važnosti momenta"* (rus.) – dėl momento svarbos.

[11] Jurgis Smalstys-Smolskis (1881–1919) – visuomenės veikėjas, rašytojas, Petrapilio Lietuvių seime atstovavo socialdemokratams; Česlovas Petraškevičius – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę; Mykolas Januškevičius (1886–1942) – visuomenės veikėjas, 1912–1917 m. Rusijos Dūmos atstovas, po karo dirbo „Lietuvos žinių" redakcijoje; Mykolas Sleževičius (1882–1939) – advokatas, 1918–1919 ir 1926 m. Ministrų kabineto pirmininkas; Augustinas Voldemaras – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[12] „Lietuvių balsas" – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" 122 paaiškinimą; minimos kalbos išspausdintos šių Raštų 9 t. (p. 291–301).

[13] *buvo minimi pral. Antonevičiaus, Dambrausko, Tumo raštai* – Antonevičius – Juozapas Antanavičius (1853–1916), 1902–1910 m. Seinų vyskupijos administratorius, pagarsėjęs visuomenę piktinusiu aplinkraščiu, smerkusiu 1905 m. revoliuciją; Dambrauskas – Aleksandras Dambrauskas (Adomas Jakštas); Tumas – Juozas Tumas-Vaižgantas.

[14] Motiejus Čepas – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[15] Vladas Nagevičius – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[16] *kaip Krilovo kvartetui* – užuomina į I. Krylovo pasakėčią „Kvartetas"; Ivanas Krylovas – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[17] Bundas – žydų darbininkų sąjunga ir politinė partija Lietuvoje, Lenkijoje ir Rusijoje, įkurta 1897 m.; Vladas Požėla – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[18] *(L.c., 15 p.) – loco citato* (lot.) – cituotoje vietoje; laisvai cituojama iš Vaižganto straipsnių ir kalbų brošiūros „Tiesiant kelią Lietuvos Nepriklausomybei 1916–1917 m." (1919), p. 14–15 (žr. šių Raštų 9 t., p. 291–292).

[19] Liuda Vienožinskaitė-Purėnienė – žr. str. „Vilniaus Seimas – pavyzdys gera ir bloga" 10 paaiškinimą.

[20] „Santara" (Demokratinė tautos laisvės santara) – politinė organizacija, įsikūrusi 1917 m. Rusijoje, laikiusis vidurio kelio.

[21] *Antrą didelį Lietuvių Seimą* – t. y. vykusį po 1905 m. Vilniaus Lietuvių Seimo, kuriame buvo pareikalauta Lietuvai autonomijos.

[22,23] *(L. c. 20 p.), (L. c. 21)* – žr. 18 paaiškinimą, jame nurodytą brošiūrą ir šių Raštų 9 t., p. 299–300.

NESAVAIMINGI APSISPRENDIMAI. Publikuota: Lietuva. – 1927. – Birž. 20. – Nr. 136. Parašas: *Doc. J. Tumas.*

[1] Juzefas Ignacas Kraševskis (Kraszewski, 1812–1887) – lenkų poetas, dramaturgas, romanistas ir istorikas, daugelio kūrinių Lietuvos praeities temomis autorius; jo poema „Witoldowe boje" („Vytauto žygiai"), paskelbta 1844 m., yra istorinės trilogijos „Anafielas" trečioji dalis.

[2] *Umrę bez korony!..* (lenk.) –

Mirsiu be karūnos!
Mirsiu ir Lenkijai paliksiu paveldą!
Lietuvą baudžiauninkę! Ją norėjau turėti valdovę!
Ją norėjau matyti nuo jūros lig jūros –
Didingą, laisvą, nepriklausomą, galingą!
Tik trims dienoms duokit, valandai
Lietuvos karūną! Iš mirties patalo
Kelsiuos ir eisiu ir stulpus įkalsiu,
Kur jos sienos; mūru atitversiu
Nuo jūsų Lenkijos. Prie Lietuvos krūtinės
Lenkija siurbėlė, kuri iš jos kraują iščiulpia.
Tikėjimą ir kalbą, tėvų papročius,
Viską iščiulpė! ir iščiulps lig galo!

Nieko neliks, tik blausus šešėlis,
Be jėgų ir gyvybės, koks šiandien esu aš!

Citata iš „Witoldowe boje" leidimo, išėjusio 1919 m. Vilniuje.

[3] *D. Lietuvos* – t. y. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės.

[4] *Lietuvių socialistų partija, išsiskyrusi iš Lietuvos socialistų partijos* – turima omenyje Lietuvos socialdemokratų partija, 1902–1905 m. vadinusis Lietuvių socialdemokratų partija.

[5] *iki 1772 m.* – iki pirmojo Lietuvos-Lenkijos valstybės padalijimo.

[6] Petrapilio Lietuvių seimą Vaižgantas vadina tremtinių Seimu, matyt, todėl, kad daugelis jo atstovų buvo dėl karo veiksmų Lietuvoje į Rusiją pasitraukti priversti žmonės.

[7] Rusijos tautų kongresas Kijeve vyko 1917 m. rugsėjo 18–22 d.; P. Slavinskis šiame kongrese atstovavo Laikinajai Rusijos vyriausybei.

[8] *Azerbaidžano totoriai* – totoriais Vaižgantas vadina taip pat musulmonų tikėjimą išpažįstančius azerbaidžaniečius.

[9] *taip ir apsisprendė* – latviai, gruzinai, azerbaidžaniečiai nepriklausomais pasiskelbė 1918 m. (nepriklausoma Gruzija gyvavo iki 1921 m., Azerbaidžanas iki 1920 m.).

[10] *mano kalbą geg. 31 d.* – žr. šių Raštų 9 t., p. 291–298.

[11] *devyniese buvome deleguoti į Kijevą* – be Vaižganto, 1917 m. Kijeve vykusiame Rusijos tautų kongrese dalyvavo: Vaclovas Bielskis (žr. str. „Vilniaus Seimas – pavyzdys gera ir bloga" 11 paaiškinimą); Stasys Čiurlionis (1887–1944) – inžinierius, pedagogas, Juozas Jankevičius (1890–1945) – inžinierius, Kauno

universiteto dėstytojas; Antanas Tumėnas (žr. str. „Vilniaus Seimas – pavyzdys gera ir bloga" 4 paaiškinimą); Mečislovas Markauskis (1891–1979) – teisininkas, socialdemokratų veikėjas; Jurgis Byla (1890–po 1945) – teisininkas, publicistas, socialdemokratų veikėjas; Antanas Graurokas (1880–1958) – inžinierius, rašytojas; Augustinas Voldemaras – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[12] Michailas Hruševskis (1866–1934) – ukrainiečių istorikas ir visuomenės veikėjas, 1917–1918 m. Nepriklausomos Ukrainos Rados (parlamento) pirmininkas.

[13] *Poaley-Cion* – socialdemokratinės krypties sionistų organizacija, veikusi XX a. pradžioje Lenkijoje, Ukrainoje, vakarinėje Rusijos dalyje ir Lietuvoje.

[14] *„plus Pape, que le Pape même"* (pranc.) – plg. šventesnis už popiežių.

DĖL KO NEDALYVAUSIME AUŠROS VARTŲ PAVEIKSLO VAINIKAVIME. Publikuota: Lietuva. – 1927. – Birž. 28. – Nr. 143. Po tekstu (*Radio-paskaita*). Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *Čenstakave lenkų, Lorete italų, Lurde prancūzų* – minimos žymiausios Europoje šventosios vietos, susiję su Dievo Motinos vardu.

[2] *Lazenkų ar Belvederio* – Lazenkos (Łazienki) – klasicistinis rūmų ansamblis Varšuvoje, paskutinio Lenkijos-Lietuvos karaliaus Stanislavo Poniatovskio vasaros rezidencija, dabar Nacionalinio muziejaus filialas; Belvederis – reprezentaciniai lenkų valstybės rūmai, 1922–1926, 1945–1952 ir nuo 1989 m. – Prezidento rezidencija.

[3] *„Królowa korony Polskiej"* (lenk.) – Lenkijos karalienė.

[4] *pasisavinimą Lietuvos Voluiniaus ir Podolijos* – Volynės ir Podolės kunigaikštystės (dabar Ukrainos teritorija) nuo XIV a. iki Liublino unijos 1569 m. priklausė LDK; šią uniją sudarius, jos buvo prijungtos prie Lenkijos.

[5] Otto von Bismarckas (1815–1898) – vokiečių politikas ir valstybininkas, nuo 1871 m. suvienytos Vokietijos kancleris; vykdė imperinę ir šovinistinę politiką, varžė Katalikų bažnyčios teises.

[6] *jėzuitas Mohlis* – Aleksandras Mohlis (1864–1913), lenkų jėzuitas; dirbo misijose Pietų Afrikoje, paskelbė religinės bei moralistinės problematikos darbų, parašė ir išleido bantų kalbos gramatiką.

J. E. VALSTYBĖS PREZIDENTAS ŽEMAIČIUOSE. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Liep. 18. – Nr. 157; liep. 19. – Nr. 158; liep. 23. – Nr. 162; liep. 25. – Nr. 163; liep. 27. – Nr. 165; liep. 28. – Nr. 166; liep. 29. – Nr. 167; liep. 30. – Nr. 168; rugpj. 2. – Nr. 169; rugpj. 3. – Nr. 170. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *rusų iškilmės su generolu* – užuomina į rusų aukštuomenės paprotį turėti iškilmėse, ypač vestuvėse, nors vieną kviestinį generolą, kuris šiaip tose iškilmėse nevaidino jokio vaidmens.

[2] *ateitininkai* – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 37 paaiškinimą.

[3] *Ministeris Pirmininkas* – Augustinas Voldemaras – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[4] Aloyzas Valušis (1901–?) – Nepriklausomybės kovų savanoris, 1927 m. Prezidento adjutantas, vėliau Karo mokyklos lektorius; Pijus Bielskus – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas“ 38 paaiškinimą; Silvestras Žukauskas (1860–1937) – 1919–1928 m. su nedidelėmis pertraukomis Kariuomenės vadas, vadovavo svarbiausioms Nepriklausomybės kovų operacijoms; Ignotas Musteikis – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai“ paaiškinimų pavardžių rodyklę; Povilas Plechavičius (1890–1973) – Nepriklausomybės kovų savanoris, vienas 1926 m. valstybės perversmo vadovų, 1927–1929 m. Kariuomenės štabo viršininkas.

[5] *paimsim kardą, arklą, lyrą ir eisim Lietuvos taku* – Maironio eilėraščio „Užtrauksme naują giesmę“ paskutinio posmo 3–4 eilučių parafrazė.

[6] Aleksandras Plechavičius (1895–1942) – kavalerijos pulkininkas, Nepriklausomybės kovų dalyvis; 1940 m. sovietų suimtas, žuvo kalėjime Kazachstane.

[7] *gruodžio 17 d.* – per 1926 m. valstybės perversmą.

[8] Grafas Feliksas Tiškevičius – vienas nuo 1824 m. Palangą valdžiusių grafų Tiškevičių; XIX a. pab. Palangoje jis įkūrė žymaus prancūzų parkų architekto E. Andre (1840–1911) suprojektuotą parką, jame pastatė rezidencinius rūmus (nuo 1963 m. Gintaro muziejus).

[9] Pranas Dovydaitis – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas“ 42 paaiškinimą.

[10] Pranas Viktoras Raulinaitis (1895–1969) – teisininkas, ateitininkų veikėjas, 1924–1936 Žemės ūkio akademijos dėstytojas.

[11] Antanas Smetona 1891–1893 m. mokėsi Palangos progimnazijoje.

[12] *be vieno kun. Krupavičiaus, kurs demonstratyviai sėdėjo* – Mykolas Krupavičius (1885–1970) – politikas, krikščionių demokratų partijos pirmininkas 1919–1923 ir 1926–1927 m., Žemės ūkio ministras 1923–1926 m.; čia pabrėžiamas jo priešiškumas tautininkams, atėjusiems į valdžią po 1926 m. perversmo.

[13] Vincas Grigaliūnas-Glovackis (1885–1964) – Nepriklausomybės kovų savanoris, vienas 1926 m. valstybės perversmo vadovų; Raimundas Liormanas (1892–1979) – pulkininkas, Nepriklausomybės kovų savanoris, 1927–1938 m. Klaipėdos krašto komendantas; Bronislovas Draugelis (1896–?) – Nepriklausomybės kovų savanoris, vėliau Rokiškio, Kretingos, Tauragės apskričių viršininkas; Vladislovas Petronaitis (1888–1941) – Nepriklausomybės kovų savanoris, nuo 1923 m. advokatas Kretingoje, sovietų nužudytas Rainiuose; Aleksandras Tiškevičius – grafas, palankus lietuvių tautiniam atgimimui; Povilas Žilys (1897–1968) – Karo mokyklos lektorius; Vladas Nagevičius – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai“ paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[14] Kazys Lukšys (1892–1963) – lietuviškos kino kronikos pradininkas, pirmo garsinio lietuviško filmo kūrėjas; Jonas Juozas Romanas (Ramanauskas, 1894–?) – vienas Tarptautinio banko Kaune steigėjų, 1919–1928 m. Amerikos lietuvių prekybos bendrovės pirmininkas; Kajetonas Šklėrius (Sklėrius, 1876–1932) – tapytojas, skulptorius.

[15] Antanas Smetona Valstybės Tarybos pirmininku buvo 1917–1919 m.; žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai“ paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[16] *„bačkininkai“* – agitatoriai, kalbėdavę žmonėms dažniausiai nuo statinių („bačkų“) per Seimų rinkimų kampanijas.

[17] *ciboriją* (lot. *ciborium* – taurė) – tabernakulį.

[18] *izraelitai savo įstatymų rutulius* – sinagogose saugomas senąsias toras, surašytas ant vyniojamo pergamento.

[19] *pravoslavai savo karališkuosius vartus* – žr. str. „Iš Vytauto bažnyčios (Kaune) istorijų" 21 paaiškinimą.

[20] Lietuvos jaunimo sąjunga – 1922–1936 m. veikusi liberalios krypties organizacija, nuo 1934 m. vadinosi Jaunaisiais liaudininkais.

[21] „Aitvaras" – dvisavaitinis satyros žurnalas, leistas 1927–1928 m. Kaune; Jonas Burba (a. 1906–1952) – dailininkas plakatistas, 1941 m. represuotas, žuvo tremtyje Sibire.

[22] *pavasarininkai* – žr. str. „Knygnešiai – apaštalai" 1 paaiškinimą.

[23] Makabi – žydų sporto organizacija, LFLS – Lietuvos fizinio lavinimosi sąjunga; abi veikė 1920–1940 m., centras Kaune, skyrių turėjo periferijoje.

[24] *„delovito"* (rus.) – dalykiškai.

[25] *„Rituale Romanum"* – liturginė knyga kunigams, kurioje yra sakramentų teikimo, ligonių bei mirusiųjų aprūpinimo ir įvairių laiminimų apeigos bei formulės.

[26] *Kol konkordato nėra* – konkordatą (sutartį su Vatikanu) Lietuva pasirašė 1927 m. rugsėjo 27 d.

[27] *restrikcija* (lot. *restrictio*) – sąlyga.

[28] *„Te Deum laudamus"* (lot.) – žr. str. „Pagarsėjęs chorvedys ir knygnešys Jonas Kumetis" 28 paaiškinimą.

[29] *versų* (lot.) – eilučių.

[30] Juozapas Antanas Kudirka – žr. str. „Greitasis kunigėlis" 3 paaiškinimą; Pranciškus Kazimieras Čepulis (1884–1962), kunigas Pumpėnuose ir kt., nuo 1925 m. pranciškonų vienuolis, 1933–1936 ir nuo 1939 m. jų ordino provincijolas.

[31] Jonas Karolis Katkevičius (Chodkevičius, 1560–1621) – 1599–1616 m. Žemaitijos seniūnas, nuo 1600 m. Lietuvos kariuomenės etmonas.

[32] *Tyroliaus reljefinės stacijos* – Kančios siena didžiajame Kretingos bažnyčios altoriuje – medžio drožinys, grafo Tiškevičiaus parvežtas iš Tirolio.

[33] *Si quaeris miracula* (lot.) – Jei trokšti stebuklų; šv. Antano himno pirmoji eilutė.

[34] Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849) – kunigas, vienuolis pranciškonas; poetas, religinės literatūros rengėjas, botanikas.

[35] *vieno lenkų profesoriaus* – turimas omenyje Boleslavas Hryniewieckis (1875–1963), lenkų botanikas, 1919–1960 m. Varšuvos universiteto profesorius.

[36] *žydų teisės garantuotos Paryžiuj* – turima galvoje 1919 m. Paryžiaus taikos konferencija.

[37] *dr. Nainys* – greičiausiai tai Jonas Nainys (1881–1971), 1919–1940 m. gydytojas Kretingos ir Šiaulių apskrityse, nuo 1940 m. Šiauliuose.

[38] *N. Testamentas, tiesa, įsako nemylėti svietiškumų* – toks teiginys yra 1 Jn 2, 15–17.

[39] Feliksas Janušis (1867–1920) – gydytojas, varpininkas, rašytojas ir publicistas; nuo 1905 m. su pertrauka karo metais gydytojavo Kretingoje.

[40] *sutinka mus gr. Aleksandras... su dukterimi ir sūnum* – Aleksandro Tiškevičiaus duktė Marija talkininkavo draudžiamos lietuvių spaudos platinimui, lenkiškai rašė prozos kūrinius, kurių vertimų buvo išspausdinta „Tėvynės sarge"; sūnus Kazimieras (apie 1895–1941) – karininkas, Nepriklausomybės kovų savanoris, 1941 m. vadovavo Kretingos sukilėliams prieš bolševikus, nušautas vokiečių.

[41] *ruiną vieno kultūros pavyzdžio* – greičiausiai minima Kretingos centre caro valdžios pastatyta stačiatikių cerkvė, po I pasaulinio karo apleista ir nykstanti; jos „ruiną" (griuvėsius) pašalinus, 1928 m. toje vietoje buvo pastatytas Nepriklausomybės paminklas.

[42] Kazimieras Genys (1866–po 1940), 1892–1896 m. Palangos progimnazijos kapelionas, klebonavo Sedoje, Varniuose, 1925–1928 m. Darbėnuose, 1921–1925 m. dėstė Kauno kunigų seminarijoje, 1928–1931 m. Palangos gimnazijos, Aukštadvario progimnazijos direktorius, nuo 1931 m. altaristas Skuode; rašė spaudoje, išleido teologinių darbų.

[43] *Rusijos ir Meksikos šmėklos* – žr. str. „Pereitieji metai ir viltis" 6 paaiškinimą.

[44] *Angelo Sargo vaikai* – Angelo Sargo vaikų sąjunga, angelaičiai; katalikiška vaikų organizacija, veikusi 1922–1940 m.

[45] *buvai mano kapelionas Palangoje* – žr. 11 ir 42 paaiškinimus.

[46] Adomas Razmus (1869–po 1940), kunigas Grūšlaukėje, vėliau Veiviržėnuose.

[47] *jei statys gelžkelį nuo Telšių į Kretingą* – šis geležinkelis buvo nutiestas 1932 m., tarp jo ir Salantų liko keliolikos kilometrų tarpas.

[48] *antrasis vikaras* – Jonas Gaidelionis (1898–1968), kunigavo Palangoje, Salantuose, Tveruose, Luokėje.

[49] Povilas Venckavičius (1847–po 1940) – Mosėdžio klebonas 1890–1930 m., vėliau šios parapijos altaristas.

[50] Antanas Šilgalis (1885–1953) – knygnešys, Steigiamojo Seimo narys, Damazo Treigio slapyvardžiu straipsnius periodikoje spausdinęs publicistas.

[51] Pranciškus Žadeikis (1869–1933) – kunigas Kamajuose, Kaune, nuo 1915 m. Skuodo klebonas; išleido memuarus „Didžiojo karo užrašai" (1921, 1925), vienas 1930 m. išėjusios „Iliados" vertėjų.

[52] *lygu Kipras* – užuomina į garsiausią to meto lietuvių dainininką Kiprą Petrauską – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[53] Ferdinandas Kauneckis (1861–1935), gydytojavo tėviškėje, visuomenininkas, saugojo ir atidavė Lietuvių Mokslo draugijai S. Daukanto biblioteką ir rankraščius.

[54] *po mūšio su kryžiuočiais po 1259 m.* – minimos Skuodo mūšis tarp žemaičių ir kalavijuočių kariuomenių.

[55] *ties Durbe krito 33 broliai kryžiuočiai* – Durbės mūšis įvyko 1260 m.

[56] Sapiegos paveldėjo Skuodą kraičio keliu 1625 m. ir neteko po 1831 m. sukilimo.

[57] Jonas Karolis Katkevičius (žr. 31 paaiškinimą) sumušė švedus prie Kirchholmo (Salaspilio) 1605 m.; Vaižgantas klaidino teigdamas, jog šį mūšį laimėjo

Katkevičiaus vadovaujami skuodiškiai ir kretingiškiai, t.y. pašauktiniai iš jo valdų; kad ir kiek tokių pašauktinių būtų dalyvavę Salaspilio kautynėse, jų baigtį lėmė samdytieji kareiviai algininkai.

[58] Stasys Vaitkevičius (1899–1959) – teisininkas, 1926–1939 m. Skuodo apylinkės teisėjas; Kazimieras Prialgauskas (1901–1956), kunigavo Skuode, Pagėgiuose, profesoriavo Telšių kunigų seminarijoje.

[59] Jonas Tėveinis (1867–1940), kunigavo Salantuose, Panevėžyje, Ukrinuose ir kitur; lietuviškos spaudos platintojas.

[60] Rapolas Kuodys (1893– po 1971), kunigavo Ylakiuose, Tauragėje, Žemaičių Naumiestyje, dirbo Telšių vyskupijos kurijoje.

[61] Rašytoja, pedagogė Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana (1877–1930) Židikuose gyveno 1915–1930 m.

[62] Kazimieras Bukantas – žr. str. „Damininkas Bukantas" 7 paaiškinimą.

[63] *a. a. dr. Domininką* – Domininką Bukantą; žr. str. „Damininkas Bukantas".

[64] *Dvaro rūmai kaip Potsdame* – užuomina į Berlyno Potsdamo priemiestyje esančius XVIII–XIX a. statytus Prūsijos ir Vokietijos karalių rūmus.

[65] Pranciškus Bajerčius (1894–1967), be Sedos kunigavo Klaipėdoje, Pagėgiuose, Nemakščiuose, JAV.

[66] *laimino Jeruzalės karalius Melk-Zedek sutikdamas... Abraomą* – Melchizedekas, Abraomo amžininkas, Salemo (būsimosios Jeruzalės) karalius ir vyriausiasis kunigas (S. Testamentas, Pr 14, 18–20).

[67] Povilas Pukys (1883–1964), kunigavo Stalgėnuose, Žemaičių Kalvarijoje, Plungėje; 1905 m. Vilniaus lietuvių seimo dalyvis, 1945–1955 m. buvo ištremtas į Sibirą.

[68] Eduardas Siemionavičius (Semenavičius, 1865–1936), kunigavo Ylakiuose, Alsėdžiuose.

[69] *kaip Kahanas Arono giminės... (Biblija 4.7)* – Kahanas – mokytojas, dvasininkas; Aronas – Mozės brolis, pirmasis izraelitų vyriausias kunigas; (Biblija 4. 7) – turėtų būti: S. Testamentas, Sk 6, 24.

[70] Feliksas Milevičius (1883–1965) – knygnešys, visuomenės veikėjas, spaudos bendradarbis, ilgametis Telšių miesto tarybos narys.

[71] Juozapas Dabužinskas (Dobužinskas, 1878–1934), kunigavo JAV, Dotnuvoje, Kaltinėnuose, Telšiuose.

[72] Pranciškus Urbonavičius – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 4 paaiškinimą.

[73] Justinas Staugaitis – žr. str. „Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius" 9 paaiškinimą.

[74] *negligencija* (lot. *neglegentia*) – abejingumas, negerbimas.

[75] *Giedraičio Bibliją* – minimas Juozapo Arnulfo Giedraičio (žr. str. „Dilexi decorum domus Tuae" 3 paaiškinimą), verstas N. Testamentas, išleistas 1816 m.

[76] Jonas Mikulskis (1885–1959) – 1926–1940 m. Telšių apskrities ambulatorijos vedėjas, visuomenininkas.

[77] Stanislovas Narutavičius (1862–1932) – advokatas, Vasario 16-osios akto signataras, Telšių apskrities tarybos narys.

[78] *kaip Mickevičius sako...* – turimas galvoje Adomas Mickevičius.

[79] Česlovas Milvydas (1870–1936) – teisininkas, 1918–1919 m. Telšių apskrities viršininkas, vėliau savivaldybės pirmininkas, teisėjas.

[80] *nupasakoja alegoriją apie mešką...* – greičiausiai minima rusų rašytojo Ivano Krylovo pasakėčia „Atsiskyrėlis ir lokys".

[81] *buvo „Lietuvyje" Paulavičiaus aprašytos* – minimas 1927 m. liepos 21 d. Nr. 160 išspausdintas straipsnis „Vyskupui Valančiui paminklo atidarymo iškilmės Varniuose", pasirašytas *Stp. Povilavičius;* Povilavičius (Stepas Vykintas, 1905–1978) – žurnalistas, literatūros kritikas, politikas.

[82] Antanas Juozapavičius (1872–po 1940), Varniuose kunigavo nuo 1909 m.; visuomenės veikėjas, spaudos bendradarbis.

[83] (*Komiteto apyskaitą žiūrėk kitur. – V.*) – Komiteto Valančiaus paminklui statyti ataskaita buvo išspausdinta „Ryte" 1927 m. liepos 19 d. Nr. 194.

[84] *Prof. Bergas* – greičiausiai minimas Nikolajus Bergas (1823–1884) – rusų poetas, žurnalistas, istorikas, domėjęsis lituanistika.

[85] Įsteigus 1926 m. Lietuvos bažnytinę provinciją, nuo 1417 m. egzistavusi Žemaičių vyskupija buvo išskirstyta į tris – Kauno, Telšių ir Panevėžio vyskupijas.

[86] Stanislovas Janeliūnas (1872–1935) Varniuose kunigavo nuo 1913 m.

[87] Aleksandras II (1818–1881) – Rusijos imperatorius nuo 1853 m.; paminklas Varniuose jam buvo pastatytas 1911 m., o pašalintas (atiduotas Telšių „Alkos" muziejui) 1937 m.

[88] *per lenkmetį* – per 1863 m. sukilimą.

[89] *advokatas Bytautas* – tikriausiai minimas Stanislovas Bytautas (1877–1951) – teisininkas, spaudos bendradarbis.

[90] Juozapas Gudzinskis (1853–1932), kunigavo Viekšniuose, nuo 1920 m. Kaltinėnuose.

[91] *norėta išplėšti jūsų šventovė* – primenama 1893 m. rusų kariuomenės įvykdytos kražiečių, gynusių savo bažnyčią, skerdynės.

[92] Vladislovas Tamoševičius (Tomaševičius, 1878–1955) Kražiuose klebonavo 1913–1955 m.; Jurgis Galdikas (1883–1963) – Kražių gimnazijos direktorius 1919–1927 m.; vėliau kunigavo Telšiuose, Šilalėje, Palangoje.

[93] *pirmaisiais ir pastaraisiais 122 psalmės žodžiais* – šie žodžiai tokie: „Džiaugiuosi, išgirdęs, kas man pasakyta: „Į Viešpaties būstą keliaujam!"; čia mūsų Viešpaties Dievo buveinė. Meldžiu tau gerovės! (Ps 121 (122),1, 9).

[94] *net kalėjimo durys neįveikė A. Smetonos* – 1923 m. A. Smetona kalintas nesumokėjęs baudos, kuri jam buvo uždėta kaip „Lietuvių balso" redaktoriui.

[95] Antanas Vytuvis (1873–po 1940), klebonavo Paežeryje, nuo 1919 m. Kelmėje.

[96] *perrašinėjau Kriaušaičio gramatiką ir Valančiaus raštus* – A. Smetona 1898 m. perrašė P. Avižonio (žr. str. „Damininkas Bukantas" 6 paaiškinimą) „Lietuvišką gramatikėlę", kuri, perdirbta J. Jablonskio, išėjo 1901 m.; tuo pat metu Smetona „Tėvynės sargo" iniciatyva, Jablonskio prižiūrimas, ruošė naują kai kurių M. Valančiaus raštų leidimą; greičiausiai tai buvo 1902 m. išėję „Paaugusių žmonių knygelė" ir „Palangos Juzė".

[97] Konstantinas Kurnatovskis (1878–1966) – kunigavo Vilniuje, Kelmėje, 1925–1936 m. dėstė Kauno universitete.

[98] *Kelmės miesto ir kalvinų bažnyčios monografiją* – turima galvoje 1912 m. Varšuvoje išėjusi lenkiška B. Gruževskio knyga „Kościół Ewangelicko-Reformowany w Kielmach" („Kelmės evangelikų-reformatų bažnyčia"); knygos autorius Boleslovas Gruževskis (1848–1922) buvo kilęs iš kelmiškių dvarininkų Gruževskių, baigė Paryžiuje konservatoriją, ten iki 1900 m. gyveno, grįžęs į Kelmę, buvo reformatų bendruomenės veikėjas.

[99] *aprašytos skyrium „Lietuvio" Nr. 165* – nurodomas liepos 27 d. šio laikraščio numeryje išspausdintas straipsnis „J. E. Prezidentas A. Smetona Kelmėje", pasirašytas neišaiškintu slapyvardžiu *Kelmiškis*.

[100] Juozapas Janulaitis (1868–1940) Nemakščiuose klebonavo 1919–1940 m.; Augustinas Janulaitis – žr. str. „Trys dienos okupuotoje sostinėje" 22 paaiškinimą.

[101] *Kaip sakė Dievas Gidonui...* – cituojama iš S. Testamento (Ts 6, 12); Gidonas, Gedeonas – izraelitų didvyris, teisėjas; sujungė žydų gentis į vieną valstybę, ją valdė 40 metų.

[102] *kaip Maironis sakė, tarp skausmų į garbę* – aliuzija į Maironio poemą „Tarp skausmų į garbę" (1895).

[103] „Ūkininkų vienybė" – ekonominė ūkininkų organizacija, veikusi 1927–1936 m.

[104] *Jodko-Januškevičius* – greičiausiai tai Juozas Januškevičius (1862–1960) – mokytojas Telšiuose, Panevėžyje, Raseiniuose ir kitur.

[105] Žiežirbininkai – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 31 paaiškinimą.

[106] Vincentas Pacevičius (1865–1938), kunigavo Ukmergėje, Troškūnuose ir kitur, nuo 1925 m. Raseinių klebonas.

[107] *„Tu nepaniekink aigiptiečio, nes tu esi buvęs jo krašte"* – pasakymas yra ir S. Testamente (Iš 23, 9).

[108] *Moleben s akafistom* (rus.) – pamaldos su akatistu; akatistas – stačiatikių giesmė malda.

[109] *„Jerusalaim der Litte"* (žyd.) – Lietuvos Jeruzalė.

[110] *Kai mes Jeruzalime atidarėme savo universitetą* – Jeruzalės žydų universitetas atidarytas 1925 m.

[111] Petras Avižonis – žr. str. „Damininkas Bukantas" 6 paaiškinimą.

[112] Julijonas Jasienskis (1874–1934) – spaudos darbuotojas, publicistas; kunigavo Palangoje, Šiauliuose, Eržvilke.

[113] Kazys Lukšys – žr. 14 šio reportažo paaiškinimą.

[114] *Notre Dame de Paris* (pranc.) – Paryžiaus Dievo Motinos katedra.

[115] *semper lituanus et quidem lituanissimus* (lot.) – visada lietuvis ir be to lietuviškiausias.

[116] *Gaudeamus igitur* (lot.) – taigi džiaukimės; studentų himno, prasidedančio šiais žodžiais, pavadinimas.

[117] Greičiausiai turima galvoje Simonas Stanevičius – žr. str. „Dilexi decorum domus Tuae" 3 paaiškinimą; Tadas Daugirdas (1852–1919), dailininkas, archeologas, literatas.

[118] Antanas Simonavičius (1881–po 1940) – vikaravo Plungėje, nuo 1924 m. Ariogalos klebonas.

[119] *kovos padubysiais* – minimos 1915 m. prie Ariogalos vykusios kautynės tarp vokiečių ir rusų kariuomenių.

[120] Jonas Jakimavičius (1888–1945) – 1919–1922 m. Valstybės Tarybos, 1936 m. Seimo narys, 1941 m. ištremtas į Sibirą, ten žuvo.

[121] *Pernuvara* – Vaižgantas čia vartoja Pernaravos bažnytkaimio pavadinimo variantą, XIX a. pr. paliudytą gyvosios kalbos.

[122] Konstantinas Daugirdas (1855–1928) – visuomenininkas, spaudos bendradarbis, 1919 m. Valstybės kontrolierius.

[123] Jadvyga Juškaitė (Juškytė, 1869–1948) – tautinio atgimimo veikėja, spaudos bendradarbė, 1920–1930 m. Pernaravos pradžios mokyklos vedėja.

[124] Juozapas Imbras (1862–po 1940) Pernaravoje klebonavo nuo 1907 m.

[125] Dionizas Vaitkevičius (1874–po 1940) – Čekiškės klebonas 1924–1938 m.

[126] *Benedictus qui venit in nomine Domini* (lot.) – palaimintas, kurs ateina Viešpaties vardu.

[127] *Karalius Salomonas sakė: „Laiminga gyventi pas tą tautą, kuri buvo po svetimu jungu"* – Salomonas (Saliamonas, apie 965–926 m. pr. Kr.) – trečiasis izraelitų karalius; laikomas vienu Biblijos (S. Testamento Patarlių, Giesmių giesmės ir Ekliziasto knygų) kūrėju.

PAMOKSLAS, PASAKYTAS 1927 M. LIEPOS 24 D. KAUNE... Publikuota: Lietuva. – 1927. – Liep. 27. – Nr. 167. Vaižganto pamokslas pateiktas reportaže „Retos iškilmės", kuriame aprašyta DLK Algirdo pulko devintųjų metinių minėjimo ir Vyčio Kryžiaus vėliavos jam įteikimo šventė. Reportažo autorius R. Burokas (1893–?) – Lietuvos kariuomenės pulkininkas, nuo 1928 m. prokuratūros ir teismų darbuotojas; publicistas, daugelio tautinės minties žurnalų ir laikraščių bendradarbis.

[1] *pax tibi* (lot.) – ramybė tau.

[2] N. Testamentas, Apd 1, 6.

PAMOKSLAS, PASAKYTAS 1927 M. RUGPJŪČIO 1 D. KAUNE... Publikuota: Lietuva. – 1927. – Rugpj. 4. – Nr. 173. Vaižganto pamokslas pateiktas reportaže „Aleksoto parapijos žuvusiems savanoriams paminklas", kuriame aprašomos to paminklo atidengimo ir pašventinimo iškilmės. Pamokslas pakartotas „Karyje" (1927 m., rugpj. 10–16, Nr. 32) sutrumpintame šio reportažo variante „Aleksoto savanoriams paminklo pašventinimas". Abiejų reportažų autorius – R. Burokas.

[1] *Prezidentas, vizituodamas valdomąjį kraštą* – 1927 m. pavasarį ir vasarą prezidentas Antanas Smetona nemažai keliavo po įvairius Lietuvos regionus, vienoje tokių kelionių po Žemaitiją jį lydėjo ir Vaižgantas (žr. reportažą „J. E. Valstybės Prezidentas Žemaičiuose").

[2] *Martyrologium* – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 11 paaiškinimą.

[3] Jeronimas Valaitis (1887–1970), kunigavo Gižuose, Kaune, Marijampolėje, Vilkaviškyje, Brazilijoje, 1924–1928 m. Aleksoto parapijos klebonas; Antanas Aleksandravičius (1885–1970) – skulptorius, dailininkas.

PAMOKSLAS, PASAKYTAS 1927 M. RUGPJŪČIO 14 D. UKMERGĖJE... Publikuota: Lietuva. – 1927. – Rugpj. 19. – Nr. 185. Vaižganto pamokslas pateiktas reportaže „1 pėst. DLK Gedimino pulko šventė ir vėliavos įteikimas". Reportažo autorius – R. Burokas.

[1] *Šventindamas tokią pat antrojo pulko Algirdėnų vėliavą* – žr. „Pamokslą, pasakytą 1927 m. liepos 24 d. Kaune..."

[2] Pranciškus Karevičius – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 9 paaiškinimą.

[3] Žr. šio tomo str. „Dėl ko nedalyvausime Aušros Vartų paveikslo vainikavime".

[4] *S. K. Nieviarovskaitė* – Kazimierza Niewiarowska (1890–1927) – aktorė, dainininkė.

[5] *„Żywy fakel"* (lenk., rus.) – gyvas fakelas.

[6] Juzefas Pilsudskis (1867–1935) – politinis ir karo veikėjas, lenkų valstybės vadas; Ignacas Moscickis (Mościcki, 1867–1946) – chemikas, valstybės veikėjas, 1926–1939 m. Lenkijos prezidentas.

[7] Aleksandras Kakovskis (Kakowski, 1862–1938) – nuo 1913 m. Varšuvos arkivyskupas, nuo 1919 m. kardinolas.

[8] *„nawałnica"* (lenk.) – audra, perkūnija.

[9] *„Królowa korony Polskiej"* (lenk.) – žr. str. „Dėl ko nedalyvausime Aušros Vartų paveikslo vainikavime" 3 paaiškinimą.

[10] S. Testamentas, Još 11, 6.

[11] *„Jei Dievas už mus, tai kas prieš mus?.."* – N. Testamentas, Rom 8, 31,34.

[12] *Pax vobis* (lot.) – ramybė jums.

IŠLYDINT DR. JONĄ BRUNDZĄ IŠ PALANGOS. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Rugpj. 26. – Nr. 189. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] Jonas Brundza (1890–1927) – gydytojas, Lietuvos kariuomenės savanoris, 1924–1927 m. Kauno universiteto dėstytojas.

[2] *Non intres in judicium cum servo tuo, Domine!* (lot.) – neteisk savo tarno, Viešpatie.

[3] *šiame tragingame atsitikime* – Joną Brundzą, įtaręs jį svetimoteriavimu su savo žmona, nušovė Jonas Romanas (ši byla Lietuvoje turėjo platų rezonansą); Jonas Romanas – žr. reportažo „J. E. Valstybės Prezidentas Žemaičiuose" 14 paaiškinimą.

VILNIUS LIETUVIAMS – IDĖJŲ CENTRAS. Publikuota: NŽ – 1927. – Nr. 16. – P. 1. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *europiečiai „panemonai" (palemonai)* – primenama XVI a. Lietuvos metraščiuose užrašyta legenda apie Romos kunigaikštį Palemoną, kuris, bėgdamas

nuo imperatoriaus Nerono persekiojimų, su keliais šimtais valdinių V a. atkeliavo į Baltijos pakrantes ir, įsikūręs prie Nemuno, davė pradžią lietuvių bajorijai.

[2] *Rasų kalvos* – kalvotos pietrytinės Vilniaus prieigos, kur XVIII a. įkurtos Rasų kapinės, stabmeldystės laikais, manoma, buvo kulto vieta.

[3] Vileika – suslavintas Vilnios (Vilnelės) pavadinimas.

[4] Matvejus Liubavskis (1860–1936) – rusų istorikas, tyrinėjęs LDK istoriją; VDU garbės daktaras (1932).

[5] *Edukacijos komisija* – užuomina į Lenkijos-Lietuvos valstybėje 1773–1794 m. veikusią Edukacinę komisiją, vykdžiusią švietimo valdymą, organizavimą ir reformas.

[6] Mikalojus I – žr. str. „Greitasis kunigėlis" 6 paaiškinimą.

[7] *Japonų karas* – 1904–1905 m. Rusijos–Japonijos karas.

[8] *Iš Vilniaus ėjo ir Vilhelmui reikalavimai...* – turima galvoje lietuvių visuomenės veikėjų 1917 m. liepos memorandumas aukščiausiai Vokietijos valdžiai; jame buvo reikalaujama pripažinti Lietuvai nepriklausomybę ir kartu atremiamas Vilniaus lenkų reikalavimas prijungti Lietuvą prie Lenkijos, išreikštas šiai valdžiai jų memorandume tų pat metų gegužės mėn.; Vilhelmas (Vilhelmas II, 1859–1941) – vokiečių kaizeris 1888–1918 m.; teisę Lenkijai į valstybinį savarankiškumą Vokietija pripažino 1916 m.

LIETUVOS ŽYMESNYBIŲ ŽODYNAS. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Lapkr. 11. – Nr. 253. Pakartota: Lietuva. – 1927. – Lapkr. 15. – Nr. 258.

[1] Lietuvių Katalikų Mokslų Akademija – mokslinių tyrinėjimų visuomeninė institucija; veikė 1922–1940 m. Kaune, atkurta 1990 m. Vilniuje, nuo 1956 m. veiklą tęsė išeivijoje (Italijoje, JAV).

[2] *Index notabiliorum hominum Lithuaniae* (lot.) – įžymių Lietuvos žmonių rodyklė.

[3] *pagina fracta* (lot.) – puslapis dviemis skiltimis.

DŽIAUKIMĖS IR – DIRBKIME! Publikuota: JL. – 1927. – Gruod. 1. – Nr. 9. – P. 2. Parašas: *Doc. J. Tumas – Vaižgantas, Neo–Lituanijos garbės narys.*

[1] Neo–Lituanija – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 4 paaiškinimą.

[2] *Arbeiten, arbeiten, arbeiten, mehr nichts!* (vok.) – dirbti, dirbti, dirbti, daugiau nieko.

PRANAS ANCEVIČIUS, SAVO GARBĖS ŽODŽIO LAUŽYTOJAS. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Gruod. 17. – Nr. 283. Parašas: *Kanauninkas Juozas Tumas, Lietuvos Universiteto Docentas.*

[1] Pranas Ancevičius – žr. str. „Ir neteisinga, ir storžieviška" 2 paaiškinimą.

[2] Varnių koncentracijos stovykla veikė 1927–1931 m. buvusios kunigų seminarijos patalpose; joje buvo laikomi už priešvalstybinę politinę veiklą administracinėmis bausmėmis nubausti žmonės.

[3] „Kultūra" – mokslo, visuomenės, kultūros ir literatūros žurnalas, leistas 1923–1941 m. Šiauliuose ir Kaune.

[4] Kazimieras Skučas (1894–1941) – 1925–1927 m. Kauno ir Kauno apskrities komendantas, 1939–1940 m. Vidaus reikalų ministras, sovietų suimtas ir nužudytas.

[5] Teodoras Daukantas (1884–1960) – generolas, 1924–1925 ir 1927–1928 m. Krašto apsaugos ministras; 1930–1934 m. Lietuvos atstovas Pietų Amerikoje, 1925–1930 m. dėstė geografiją Kauno, 1941–1943 m. Vilniaus universitete.

[6] Ignas Musteikis – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[7] Jonas Budrys (1889–1964) – karininkas, diplomatas; 1923 m. vadovavo Klaipėdos krašto išvadavimui, 1924–1925 m. jo gubernatorius, 1928–1940 m. Lietuvos konsulas Karaliaučiuje, Niujorke.

[8] *„die Skoraja pomošč"* (vok., rus.) – greitoji pagalba.

[9] *revoliuciniame lietuvių emigrantų kongrese Rygoje* – minimas 1927 m. lapkritį Rygoje įvykęs plečkaitininkų, socialdemokratų ir liaudininkų kongresas.

[10] „Pirmyn" – plečkaitininkų dvisavaitinis laikraštis, leistas Vilniuje 1927–1930 m.

[11] *Tauragės plėšikais* – užuomina į 1927 m. rugsėjo 9 d. kairiųjų grupių organizuotą Tauragės pučą.

DŪŠININKAI IR BEDŪŠNINKAI. Publikuota: Šaltinis. – 1927. – Gruod. 17. – Nr. 51. – P. 802–804; 1928. – Saus. 6. – Nr. 1. – P. 7–8; saus. 13. – Nr. 2. – P. 19–20. Parašas: *Kanauninkas Juozas Tumas.*

[1] *penki dūšininkai... būtų Sodomą išgelbėję* – užuomina į Sodomą – biblinį miestą, pasak Biblijos, dievo Jahvės kartu su kitu miestu, Gomora, sunaikintą už palaidą gyvenimą; Jahvė Abraomui buvo žadėjęs nenaikinti miesto, jei jame rasis nors dešimt teisuolių.

[2] Po šio skyrelio antrašte nuoroda: *„Apie Religijos idealą rašiau 1927 m. „Lietuvio" Nr. 132"*; nurodomas str. „Idealo istorija".

[3] Juozas Kubilius – žr. str. „Kur dingo pirmosios aukos kun. A. Strazdo ir Sim. Daukanto paminklam?" 3 paaiškinimą.

KATALIKŲ BAŽNYČIA IR PARTIJOS. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Gruod. 23. – Nr. 288. Parašas: *Kanauninkas Juozas Tumas.*

PROF. AUGUSTINO VOLDEMARO CHARAKTERISTIKAI. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Gruod. 28. – Nr. 290. Parašas: *J. Tumas.*

[1] *ministeriui pirmininkui ir užsienių reikalų ministrui* – šias pareigas tuo metu ėjo Augustinas Voldemaras.

[2] Aristidas Briandas (1862–1932) – daugkartinis Prancūzijos premjeras, 1926–1932 m. Užsienio reikalų ministras, Nobelio taikos premijos laureatas 1926 m.; Raymondas Poincaré (1860–1934) – 1913–1920 m. Prancūzijos prezidentas, 1922–1924 ir 1926–1929 m. premjeras; Gastonas Doumergue (1863–1937) – Prancūzijos prezidentas 1924–1931 m.

PRISIKĖLIMO BAŽNYČIOS STATYMAS NEATIDEDAMAS! Publikuota: Lietuvis. – 1928. – Saus. 20. – Nr. 16. Parašas: *Doc. kan. J. Tumas.*

[1] *J. K. straipsnis „Lietuvio" 13 Nr.* – minimas sausio 17 d. numerio straipsnis „Nepriklausomybės paminklo statymą dar atidėkime!", pasirašytas neišaiškintu kriptonimu *J. K.*

[2] Vilijampolės šv. Juozapo parapija įkurta 1932 m., Žaliakalnio Kristaus prisikėlimo parapija – 1927 m.

[3] Architekto Karolio Reisono (1894–1982) suprojektuota Prisikėlimo bažnyčia pradėta statyti 1927 m. Iki 1940 m. ji nebuvo baigta, sovietų paversta radijo elektronikos gamykla, grąžinta tikintiesiems tik atgavus Nepriklausomybę.

[4] Feliksas Kapočius (1895–1971) – kunigas Šėtoje, Kaune, 1927–1944 m. Prisikėlimo bažnyčios klebonas.

PER SKAUSMUS Į GARBĘ. Publikuota: LA. – 1928. – Vas. 15. – Nr. 13. Parašas: *Vaižgantas.* Straipsnio pavadinimas yra 1895 m. išėjusios Maironio poemos „Tarp skausmų į garbę" pavadinimo parafrazė.

[1] Žr. *„Tiesiant kelią Lietuvos Nepriklausomybei"* – žr. str. „Kalbykla ir plyšys" 2 paaiškinimą.

[2] Bellona – romėnų karo deivė.

[3] Vaižgantas čia kalba apie įspūdį, kurį jam kėlė iš Aleksoto aerodromo kylančių lėktuvų mokomieji skraidymai; *it Tarzanas tarp orangutangų* – užuomina į amerikiečių rašytojo Edgaro Raiso Barouzo (Burroughs, 1875–1950) romanų ciklo pagrindinį veikėją – žmogų, išaugusį tarp beždžionių.

[4] Dantės Skaistykla – „Dieviškosios komedijos" dalis; žr. str. „Idealo istorija" 10 paaiškinimą.

[5] *furijos* – romėnų keršto deivės.

[6] *„Akis negali sakyti rankai..."* – pasakymas iš N. Testamento, apaštalo Pauliaus laiško Korintiečiams (1 Kor 12, 21).

[7] Darbo federacija – krikščionių darbininkų organizacija, įsteigta 1919 m.; rūpinosi kultūriniais ir profesiniais darbininkų reikalais, politiniu jų atstovavimu; sovietų likviduota, po karo veikė išeivijoje.

[8] Kazimieras Ambrozaitis (1892–1957) – politikas, vienas Darbo federacijos vadovų, Steigiamojo, I, II, III Seimų narys.

[9] *užtekės nusiblaivinęs dangus...* – parafrazuojamos Maironio eilėraščio „Jei kada pančiai nukris" pirmosios strofos 2–4 eilutės.

GIRTYBĖ IR ASMUO. Publikuota: Sargyba. – 1928. – Vas. 18. – Nr. 7. – P. 76. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] *Turi akis, o nemato...* – aliuzija į psalmę „Viešpats – teisiųjų gynėjas" (Ps 93 (94), 9).

[2] *kaip jau senovės išminčius Seneka yra pasakęs* – Liucijus Anėjus Seneka (Seneca, I a. pr. Kr.–65 m. po Kr.) – senovės Romos filosofas, rašytojas; greičiausiai tai užuomina į jam priskiriamą posakį „Girtuokliavimas – savanoriška beprotybė" (Ebrietas est voluntaria insania).

[3] Šv. Jonas Auksaburnis (apie 350–407) – Bizantijos krikščionių bažnyčios tėvas; lietuviškai (rusų rašmenimis) 1887 m. buvo išleista jo liturgija.

[4] Šv. Augustinas (354–430) – vienas didžiųjų krikščionybės mokytojų, įtakingiausias Katalikų Bažnyčios teologas.

[5] Aristipas Kirėnietis (apie 435–360 pr. Kr.) – senovės graikų filosofas, Sokrato mokinys.

[6] Šv. Bazilijus (apie 330–379) – Rytų krikščionių Bažnyčios tėvas, teologas, Kapadokijos Mažojoje Azijoje metropolitas.

[7] *lakedemoniečiai* – taip senovės Graikijoje buvo vadinami spartiečiai.

[8] Anacharsis – legendinis antikos laikų skitas, pavyzdys išmintingo barbaro, kuriam priskiriama nemaža posakių.

[9] *„Negėrėkis vynu..."* – pamokymas iš S. Testamento (Pat 23, 31–32).

DEŠIMTĮ METŲ PERSIRGUS. Publikuota: JL. – 1928. – Vas. 29. – Nr. 1. – P. 2–6. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *eo ipso* (lot.) – tuo pačiu.

[2] *Žydai džiaugės Kazimieru karalium* – greičiausiai turimas omenyje amatų ir prekybos suklestėjimas Lietuvoje Kazimiero laikais.

[3] *qui pro quo* (lot.) – painiava, nesusipratimas.

[4] *Polonia restituta* (lot.) – atkurtoji Lenkija; buvo galvojama apie Lenkijos atstatymą jos sienose iki pirmojo, 1772 m., padalijimo.

[5] Horodlės unija – 1413 m. pasirašytas Lenkijos ir Lietuvos susitarimas, kuriuo buvo sudaryta šių valstybių sąjunga; *Všechpoliakų partija* – visalenkių partija; taip buvo vadinami lenkų nacionalistai, siekę atkurti Lenkiją Žečpospolitos ribose, nepripažinę Lietuvai teisės į savarankišką valstybę.

[6] *„samogvaltu"* (lenk. *samogwałt*) – savęs prievartavimu.

[7] *contra naturam* (lot.) – prieš prigimtį.

[8] *suprema lex* (lot.) – aukščiausiasis įstatymas.

[9] *„Głos Litwinów do młodej generacyi magnatów, obywateli i szlachty na Litwie", „Jedność czy separatyzm?"* – Aleksandro Dambrausko brošiūros, išleistos 1902 ir 1903 m.; Vaižgantas jas išvertė į lietuvių kalbą; pirmosios vertimas („Lietuvių balsas į jaunąją kartą Lietuvos didžponių, dvarponių ir bajorų") buvo paskelbtas 1903 m. „Dirvoje–Žinyne" (sausio nr., p. 3–21), antrosios („Vienybė ar separatizmas?") išėjo atskiru leidiniu 1904 m.

[10] *„Bądźcie naszymi"* (lenk.) – būkite mūsų.

[11] Ludwigas Michałas Czarkowskis (1855–1928) – Vilniaus lenkų veikėjas, gydytojas, etnografas; publicistikos straipsnius pasirašinėjo Sobiesławo Sęktos slapyvardžiu; priešiškas lietuviams.

[12] *„Przenigdy!"* (lenk.) – „Niekada"; šiuo žodžiu prasideda antraštė 1903 m. Krokuvoje išleistos brošiūros, kuria atsakoma į A. Dambrausko 1902 m. išspausdintą brošiūrą „Głos Litwinów..." (žr. šio straipsnio 9 paaiškinimą); „Przenigdy!" išėjo anonimiškai, be Czarkowskio, jos autorium laikomas A. Meysztowiczius (1864–1943) – Pajuostės prie Panevėžio dvarininkas, lenkų politikas, siekęs Lietuvos prijungimo prie Lenkijos.

[13] *„Stronnictwo narodowo – demokratyczne"* (lenk.) – Tautinis demokratinis judėjimas; tautiniai demokratai, endekai.

[14] *„niekrajową orjentację"* (lenk.) – orientaciją ne į savo kraštą.

PAŽAISLIO DIEVO MOTINOS PAVEIKSLAS – RUBENSO DARBAS? Publikuota: LA. – 1928. – Kovo 3. – Nr. 27. Parašas: *Komiteto pirmininkas kan. J. Tumas.*

[1] Piteris Paulius Rubensas (Rubens, 1577–1640) – flamandų tapytojas, vienas žymiausių baroko dailininkų.

[2] *„Donskovo Monastyria"* (rus.) – Dono vienuolyno; Dono vienuolynas – XVI–XVIII a. architektūros paminklas, po 1917 m. revoliucijos – architektūros muziejus.

[3] *J. M. Metropolito* – Juozapo Skvirecko – žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 9 paaiškinimą.

[4] Jonas Breigelis de Velur (Jan Brueghel de Velur, 1568–1625) – flamandų dailininkas, išgarsėjęs tapydamas gėlių kompozicijas.

[5] Minimi flamandų tapytojai Anton van Dyck (1599–1641), Jan van den Hoecke (apie 1611–1651), Justus Egmont (1602–1674), Teodor van Thulden (1606–1669), Piter Soutman (apie 1580–1657).

[6] *Vytautas Bičiūnas, šv. Luko Cecho pirmininkas* – Vytautas Bičiūnas – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę; šv. Luko gildijos ir brolijos įvairiose šalyse vienijo dailininkus, kūrusius religinį meną; Lietuvoje toks cechas veikė 1928–1929 m.

[7] Kristupas Zigmantas Pacas (1621–1684) – LDK valstybės veikėjas, Pažaislio bažnyčios ir vienuolyno fundatorius.

[8] Kazimieras Jaunius – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[9] Popiežius Aleksandras XII – turėtų būti Aleksandras VII (Fabio Chigi), popiežius 1655–1667 m.

[10] *monachus* (rus.) – vienuolius.

STUDENTIJA IR PUČAI. Publikuota: LA. – 1928. – Kovo 7. – Nr. 30. Parašas: *Doc. Tumas.*

[1] Fridrichas Engelsas (1820–1895) – filosofas, vienas marksistinės ideologijos kūrėjų.

[2] Michailas Bakuninas (1814–1876) – rusų revoliucionierius anarchistas.

[3] *Almae Matris* (lot.) – motinos maitintojos; Alma Mater – viduramžiais atsiradęs aukštųjų mokyklų, paprastai universitetų, metaforiškas pavadinimas.

[4] *Avertat Deus „samosud", Lynch* (lot., rus., angl.) – teatitolina Dievas savavališkus susidorojimus.

RAPORTAS. Publikuojama pirmą kartą. Autografas saugomas Vilniaus u-to bibliotekos rankraštyne (F1–F58, p. 233–234). Raportas rašytas oficialiame blanke. Kairiojoje jo paraštėje: *Vytauto Bažnyčios (Dangun Ėmimo) Rektorius. Nr. 270.*

1928 m. bal. mėn. 12 d. Kaune. Toje pat paraštėje žemiau nurodytas adresatas: *Kauno Arkivyskupijos ordinarijatui.*

[1] Katalikų Veikimo Centras – 1919 m. įkurta pasauliečių katalikiška organizacija, veikusi vadovaujama Bažnyčios hierarchijos; pirmininkais buvo A. Stulginskis, A.Tumėnas, kun. V.Mieleška, vysk. T.Matulionis ir kt.; uždaryta 1940 m. sovietų.

[2] Kazys Pakštas (1893–1960) – geografas, 1925–1939 m. Kauno universiteto profesorius, krikdemų, ateitininkų veikėjas; Juozas Urmanas (apie 1900–1951) – ekonomistas, pavasarininkų, ateitininkų veikėjas; Juozas Meškauskas (1889–1957) – kunigas Panevėžyje, Kaune, 1922–1940 m. Kauno universiteto dėstytojas, docentas.

[3] Lietuvos pieno perdirbimo sąjunga, organizuota Ūkininkų sąjungos, veikė 1926–1928 m.; remiamas vyriausybės, ją nukonkuravo monopolinis „Pienocentras".

[4] Ateitininkai – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 37 paaiškinimą.

[5] *Katalicissimame* (lot.) – katalikiškiausiame.

[6] Mykolas Krupavičius – žr. reportažo „J. E. Valstybės Prezidentas Žemaičiuose" 12 paaiškinimą.

LAIŠKAS REDAKCIJAI. Publikuota: LA. – 1928. – Bal. 16. – Nr. 61. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] *man iš susirinkimo išėjus* – minima Katalikų veikimo centro konferencija, kurią Vaižgantas paliko, pasipiktinęs priešvyriausybinėmis jos dalyvių kalbomis.

[2] Stasys Gabaliauskas (1904–1969) – teisininkas, pavasarininkų, krikdemų veikėjas; Kazys Pakštas, Juozas Urmanas – žr. „Raporto" 2 paaiškinimą; Pranas Viktoras Raulinaitis (1895–1969) – teisininkas, ateitininkų veikėjas, 1924–1936 m. Žemės ūkio akademijos dėstytojas.

O BETGI – RUBENSAS! Publikuota: LA. – 1928. – Bal. 27. – Nr. 71. Parašas: *Komiteto pirmininkas Kan. J. Tumas.*

[1] *neg Šilavos, neg Kalvarijos, neg Aušros Vartų, neg Čenstakavos* – primenamos Lietuvos ir Lenkijos bažnyčios, kuriose yra stebuklingais laikomi Dievo Motinos paveikslai.

[2] Rafaelis (Raffaelo Santi; 1483–1520) – vienas žymiausių italų renesanso dailininkų; pagarsėjusių Dievo Motinos paveikslų, tarp jų „Siksto Madona", autorius.

[3] *Aleksandras VII (ne XII...)* – žr. str. „Pažaislio Dievo Motinos paveikslas – Rubenso darbas?" 9 paaiškinimą.

[4] *didiką Patį (Pats)* – Kristupą Zigmantą Pacą – žr. str. „Pažaislio Dievo Motinos paveikslas – Rubenso darbas?" 7 paaiškinimą.

[5] Vytautas Bičiūnas – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę; Halina Kairiūkštytė-Jacynienė – žr. str. „Juozas Kairiūkštis" 2 paaiškinimą; nurodomas jos straipsnis „Dar dėl Pažaislio Madonos paveikslo",

išspausdintas LA 1928 m. kovo 17 d.; Vytautas Kairiūkštis – žr. str. „Juozas Kairiūkštis" 2 paaiškinimą.

[6] Jonas Breigelis – žr. str. „Pažaislio Dievo Motinos paveikslas – Rubenso darbas?" 4 paaiškinimą.

[7] Fransas Sneidersas (Snyders, 1579–1657) – flamandų tapytojas, išgarsėjęs gyvulių paveikslais ir natiurmortais.

[8] Müncheno (Vokietija) pinakoteka – valstybinis tapybos muziejus, įsteigtas 1836 m.

[9] Jurgis Šaulys (1879–1948) – diplomatas, publicistas, Vasario 16-osios akto signataras, Valstybės Tarybos narys, 1927–1931 m. Lietuvos pasiuntinys prie Šv. Sosto.

PAŽAISLIO VIENUOLYNAS. Publikuota: LA. – 1928. – Geg. 5. – Nr. 77; geg. 7. – Nr. 78; geg. 8. – Nr. 79. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] *„Lietuvos aide" jau rašyta Nr. 27, 39, 71* – minimi paties Vaižganto straipsniai „Pažaislio Dievo Motinos paveikslas – Rubenso darbas?", „O betgi – Rubensas!" ir H. Kairiūkštytės-Jacynienės straipsnis „Dar dėl Pažaislio Madonos paveikslo" (žr. str. „O betgi – Rubensas!" 5 paaiškinimą).

[2] Kamalduliai, kamenduliai – katalikų vienuolių ordinas, įkurtas XI a. pr. Italijoje; Lietuvoje XVII–XIX a. turėjo vienuolyną Pažaislyje.

[3] Kristupas Zigmantas Pacas – žr. str. „Pažaislio Dievo Motinos paveikslas – Rubenso darbas?" 7 paaiškinimą; Steponas Kristupas Pacas (1587–1640) – LDK raštininkas, iždininkas, pakancleris; šv. Teresės bažnyčios Vilniuje statytojas.

[4] Suminėtieji Lenkijos karaliai viešpatavo: Vladislovas IV Vaza – 1632–1648 m., Jonas Kazimieras – 1648–1668 m., Mykolas Kaributas Višnioveckis – žr. str. „Iš Vytauto bažnyčios (Kaune) istorijų" 8 paaiškinimą. Jonas Sobieskis – 1674–1696 m.

[5] *karalienė Liudvika* – Liudvika Marija Gonzaga (1611–1667) – Lenkijos karalienė, Vladislovo IV ir Jono Kazimiero žmona.

[6] *jo giminaitis Pats, Lietuvos pakancleris* – Steponas Kristupas Pacas; žr. šio straipsnio 3 paaiškinimą.

[7] Mikalojus Pacas (1570–1624) – Žemaičių vyskupas 1609–1618 m.

[8] Mikalojus Steponas Pacas (1623–1684) – 1651–1670 m. Trakų vaivada, nuo 1671 m. Vilniaus vyskupas.

[9] *Etrurijos* – minima Toskana, centrinės Italijos provincija; Etrurija vadinta dėl senovėje ten gyvenusių etruskų.

[10] Ramybės kalnas, arba Pacų kalnas (lot. *Mons Pacis*), – kalva, ant kurios pastatytas Pažaislio vienuolynas.

[11] *arkivyskupas Pignotelli* – Antonio Pignatelli, 1660–1668 m. popiežiaus nuncijus Lenkijoje, 1691–1700 m. popiežius Inocentas XII.

[12] Jurgis Bialozoras (?–1665) – Vilniaus vyskupas 1661–1665 m.

[13] Tridento (Italija) bažnytinis susirinkimas vyko 1545–1563 m.

[14] Klemensas VIII (Ippolito Aldobrandini,1536–1605) – popiežius nuo 1592 m.; Povilas V (Camillo Borghese, 1552–1621) – popiežius nuo 1605 m.; Grigalius XV

(Alessandro Ludovisi, 1554–1623) – popiežius nuo 1621 m.; Urbonas VIII (Maffeo Barberini, 1568–1644) – popiežius nuo 1623 m.

[15] *„Actum in bonis Požaisce..."* (lot.) – surašyta Pažaislio valdose, esančiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Trakų vaivadijos Kauno paviete, Vilniaus diecezijoje, nuo Mergelės gimdymo 1665 metais kovo 4 d., antrąją Romos indikciją švenčiausiojo mūsų pono Aleksandro, dieviškosios apvaizdos valia septintojo popiežiaus šiuo vardu, pontifikato, dešimtaisiais dabartinio laimingo valdymo metais.

[16] Vladislovas Valavičius (?–1668) – LDK karo veikėjas, 1656–1668 m. Vitebsko vaivada; Jeronimas Krištopas-Kiršenšteinas (Krišpinas-Kiršenšteinas, mir. po 1681) – XVII a. politinis veikėjas, LDK iždininkas ir raštininkas, Kauno maršalka.

[17] *„Sub fide honore et conscientia..."* (lot.) – ištikimai, garbingai ir tyra sąžine prieš Dievą liudiju, kad Ramybės Kalno, esančio mano valdose, tokį fundavimą ant naujų pamatų be jokios... iš tyro karšto tikėjimo ir laisva savo valia be jokios apgaulės...

[18] Kazimieras Mykolas Pacas (?–1719) – politinis veikėjas, LDK raštininkas.

[19] *eremą (pustelnią)* – eremu (gr. *eremos* – nuošali vieta) ar tos pat reikšmės lenkišku žodžiu *pustelnia* buvo vadinami vienuolynai, kurių ordino regula reikalavo, kad vienuoliai gyventų kaip atsiskyrėliai, atskirose celėse; tokia buvo kamaldulių vienuolijos, kuriai priklausė Pažaislis, regula.

[20] *senatoriaus Oginskio* – matyt, turimas omenyje Mykolas Kleofas Oginskis (1765–1833), kompozitorius ir politinis veikėjas, vienas T. Kosciuškos sukilimo Lietuvoje vadų, valdant carui Aleksandrui I, buvęs Rusijos senatoriumi.

[21] *didumai dvarų Prūsam atitekus* – po trečiojo Lietuvos-Lenkijos valstybės padalijimo 1795 m. Užnemunė atiteko Prūsijai.

[22] Gzimsatūra (lenk. *gzyms*) – karnizas, atbraila.

[23] Faciata (lenk. *facjata*) – palėpė.

[24] Hebanas (lenk. *heban*) – juodmedis.

[25] Ciborija (lot. *cibarium* – maistas, duona) – taurės formos indas konsekruotoms ostijoms laikyti.

[26] Boleslovas II Narsusis (apie 1043–1081) – lenkų kunigaikštis, 1076–1080 m. karalius; jo valdymo laikais buvo nukankinta nemaža katalikų, tarp jų šv. Vaitiekus ir kiti.

[27] *V. Jėzaus aukojimas arkikunigo Simeono rankose* – primenama N. Testamento istorija apie Jeruzalės kunigą Simeoną, kuris, Juozapui ir Marijai atnešus į šventyklą paaukoti Viešpačiui Jėzų, atpažino jame mesiją (Lk 2, 25–35).

[28] Iš Vaižganto nurodomų trijų Pažaislio apiplėšinėtojų (XVIII a. pradžioje lietuvių žemes okupavusių švedų, 1812 m. su Rusija kariavusio Napoleono ir po 1831 m. sukilimo Lietuvą represavusių rusų) vienuolynui daugiausia žalos pridarė du pastarieji: prancūzų kariuomenė pagrobė ar sunaikino daug jame buvusių meno vertybių, brangių liturginių reikmenų, išplėšė biblioteką, rusai, vienuolyną 1832 m. konfiskavę ir atidavę stačiatikių vienuoliams, jį „pravoslavindami" sudarkė ar sunaikino jo architektūros ir interjerų autentiką.

[29] Andrius Benediktas Klongevičius (1767–1841) – Vilniaus vyskupijos valdytojas nuo 1828 m., nuo 1840 m. vyskupas.

[30] Arsenijus Zakrevskis (1783–1865) – Rusijos politinis veikėjas, 1828–1831 m. vidaus reikalų ministras.

[31] Kazimieras Rapševičius (apie 1782–1860) – iki 1836 m. Kauno dekanas ir Karmėlavos klebonas, vėliau klebonavo Daugėliškyje, kapelionavo Kačergiškėje (Ignalinos raj.).

[32] Teodoras Tripplinas (1813–1881) – gydytojas, keliautojas, rašytojas, savo gyvenamuoju metu garsėjęs originaliais ir verstiniais, kuriuos pateikdavo kaip originalius, kelionių aprašymais; jo *„Dziennik podróży po Litwe i Żmudzi w 1856 r."* („Kelionės po Lietuvą ir Žemaitiją 1856 m. dienoraštis") išėjo 1858 m. Vilniuje.

[33] *Varšuvos ar Krokuvos Bielany* – du kamaldulių vienuolynai Lenkijoje, gavę vardą dėl baltai dėvinčių vienuolių.

[34] *Ryme tiktų stovėti šalia šv. Petro* – turima omenyje Vatikano šv. Petro bazilika.

[35] *nemirštamojo dainiaus, kurs... palaidotas Montmorency* – Adomo Mickevičiaus; Kaune jis mokytojavo 1819–1823 m.; lenkų emigrantų kapinėse Montmorency Paryžiuje išbuvo palaidotas iki 1890 m.; tais metais perlaidotas Krokuvos Vavelio pilies požemyje.

JO MALONĖS KAUNO ARKIVYSKUPO METROPOLITO JUOZAPO SKVIRECKO ĮSAKYMU KAUNO KATALIKAMS. Publikuota: LA. – 1928. – Geg. 12. – Nr. 83. Parašas: *Komiteto Steb. D. M. Paveikslui Pažaislin grąžinti pirmininkas – Kan. J. Tumas. Kauno Katedros bazilikos viceprepozitas Kan. P. Dogelis. Kaune, 1928. V. 11.* Pranešimas buvo perspausdintas „Ryte", „Sargyboje" ir kituose laikraščiuose.

Povilas Dogelis (1877–1949) – nuo 1904 m. Kauno katedros vikaras, nuo 1919 m. viceprepozitas; tikybinis rašytojas, visuomenininkas.

[1] Žr. šio tomo str. „Pažaislio Dievo Motinos paveikslas – Rubenso darbas?"

[2] *„Terram Marianam"* (lot.) – Marijos žemę.

[3] Aleksandras VII – žr. str. „Pažaislio Dievo Motinos paveikslas – Rubenso darbas?" 9 paaiškinimą.

[4] Kristupas Zigmantas Pacas – žr. str. „Pažaislio Dievo Motinos paveikslas – Rubenso darbas?" 7 paaiškinimą.

[5] *apgyvendino čia savuosius dvasiškius* – 1832 m. Pažaislio kamaldulių vienuolynas buvo atiduotas stačiatikių vienuoliams, kurie jame išbuvo iki 1915 m.

[6] *viename vienuolyne* – Dono vienuolyne Maskvoje; žr. str. „Pažaislio Dievo Motinos paveikslas – Rubenso darbas?" 2 paaiškinimą.

[7] Pijus Andziulis (1870–1950) – kunigas marijonas, kunigavo Naumiestyje, Skriaudžiuose, Vilniuje ir kitur, nuo 1923 m. Marijampolės marijonų vienuolyno vyresnysis.

[8] *Sacra Poenitentiaria Apostolica. Officium de indulgentis. D. 25 aprilis 1928* (lot.) – Šventoji apaštališkoji atgaila. Nuodėmių atleidimo raštas. 1928 balandžio 25 d.

DĖLGI TOS VALDŽIOS! DŽIAUGTIS GALIME. Publikuota: LA. – 1928. – Geg. 14. – Nr. 84. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *iterum dico – gaudete!* (lot.) – ir vėl kartoju – džiaukitės! (N. Testamentas, Fil 4, 4).

[2] *„šitokią turime valdžią"* – kalbama apie tautininkų valdžią, atėjusią ne rinkimų, o valstybės perversmo keliu.

[3] *anglų visuomenei tarės būsiant naudingą socialistinę valdžią* – nuoroda į 1868–1874 m. Angliją valdžiusius liberalus.

[4] Minimi pasaulinio garso rusų rašytojai Fiodoras Dostojevskis (1821–1881), Nikolajus Gogolis (1809–1852), Levas Tolstojus (1828–1910), Aleksandras Puškinas (1799–1837), chemikas Dmitrijus Mendelejevas (1834–1907), biologas ir medikas Ilja Mečnikovas (1845–1916).

[5] *„nierządną"* (lenk.) – pasileidusią, netvarkingą.

[6] Ignacas Chrzanowskis (1866–1940) – lenkų literatūros istorikas, nuo 1910 m. Krokuvos universiteto profesorius; greičiausiai cituojama jo „Nepriklausomos Lenkijos literatūros istorija", į lietuvių kalbą išversta P. Vaičiūno ir išleista 1924 m.

[7] *Polonia restituta* (lot.) – atkurta Lenkija.

TREJOPA NELAISVĖ IR LAISVĖ. Publikuota: LA. – 1928. – Geg. 18. – Nr. 86. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *Lenkų valstybės konstitucija, vadinamoji gegužės 3 dienos* – Lenkijos-Lietuvos seimo 1791 m. gegužės 3 d. priimta konstitucija.

[2] Kołłątajus (Hugo Kołłątaj, 1750–1812) – kunigas, švietėjas, publicistas, politinis veikėjas, 1791–1793 m. Lenkijos vicekancleris, vienas 1791 m. konstitucijos kūrėjų; Mickevičius – poetas Adomas Mickevičius.

[3] *Bulgariją nugyvenę per pusę metų, Austriją per metus* – Bulgarija ir Austrija I pasaulinio karo metais vokiečių užimtos nebuvo, jos kariavo Vokietijos pusėje; greičiausiai turima omenyje, kad jų ūkis, įsitraukus į karą, žymiai nusmuko.

[4] Der Amtsvorsteher (vok.) – valdytojas, viršininkas.

STEBUKLINGAS DIEVO MOTINOS PAVEIKSLAS SUGRĮŽO PAŽAISLIN. Publikuota: LA. – 1928. – Geg. 21. – Nr. 88. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *Mensa* (lot.) – altoriaus stalas, jo viršaus plokštė.

[2] Feliksas Vizbaras (1880–apie 1970) – inžinierius, architektas; Zinkevičius, Rudolfas – plačiau žr. str. „Pažaislio Dievo Motinos paveikslas – Rubenso darbas?", „O betgi – Rubensas!".

[3] *frendzliais* (lenk. *frędzla*) – spurgais, kutais.

[4] *Pačių* – Pacų, Pažaislio vienuolyno ir bažnyčios fundatorių.

[5] Povilas Dogelis – žr. str. „Jo Malonės Kauno arkivyskupo metropolito Juozapo Skvirecko įsakymu Kauno katalikams" paaiškinimus.

[6] *feretronas* (gr.) – nešiojamas altorėlis.

[7] Petras Paulius Rubensas – žr. str. „Pažaislio Dievo Motinos paveikslas – Rubenso darbas?" 1 paaiškinimą.

[8] Vilius Jomantas (1891–1960) – tapytojas, grafikas.

[9] Pranciškus Būčys – žr. str. „Vilniaus Seimas – pavyzdys gera ir bloga" 5 paaiškinimą.

[10] *J. E. Kauno Metropolitas Juozapas* – Juozapas Skvireckas; žr. str. „Asmenų vardų transkripcija lietuviškai" 9 paaiškinimą.

[11] *Abraomas nepagailėjo Dievui vienatinio savo sūnaus Izaoko* – pagal S. Testamentą Abraomas turėjo paaukoti Dievui vienintelį sūnų Izaoką, bet Dievas, pamatęs Abraomo nuolankumą, nebereikalavo žmogaus aukos ir priėmė paaukotą ožį.

[12] *„Apokalipsis"* – Apokalipsė – N. Testamento Apreiškimas Jonui.

[13] *anot Izajo* – minimas vienas biblinių Izraelio pranašų, kuriam priskiriama didžioji dalis S. Testamento Izaijo knygos.

[14] *Sub Tuum praesidium* (lot.) – su Tavo pagalba.

[15] *Čiurlionies eisenomis į begalybę* – aliuzija į M. K. Čiurlionio paveikslų ciklą „Laidotuvių simfonija".

[16] Jonas Kazimieras Milius (1885–1944) – JAV lietuvių visuomenės veikėjas, kino kronikos kūrėjas, nemaža filmavęs Lietuvoje.

[17] Teodoras Brazys (1870–1930) – kunigas, kompozitorius, nuo 1923 m. Kauno kunigų seminarijos profesorius, universiteto dėstytojas, chorų vadovas.

[18] Teodoras Daukantas – žr. str. „Pranas Ancevičius, savo garbės žodžio laužytojas" 4 paaiškinimą; Ignas Musteikis – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę; Stasys Čiurlionis (1887–1944) – inžinierius, 1922–1928 m. susisiekimo ministras; Aleksandras Žilinskas (1885– po 1941) – teisininkas, kultūros ir visuomenės veikėjas, nuo 1920 m. dirbo Kauno apygardos teisme, 1928–1934 m. teisingumo ministras, 1941 m. ištremtas mirė Sibire; Juozas Tūbelis – žr. str. „Dėl Lietuvių–Švedų vienybės" 1 paaiškinimą; Konstantinas Šakenis (1881–1959) – inžinierius, pedagogas, 1923–1934 m. švietimo ministras, 1934–1940 m. Valstybės kontrolierius; Vincas Matulaitis – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę; Mykolas Krupavičius – žr. reportažo „J. E. Valstybės prezidentas Žemaičiuose" 12 paaiškinimą; Petras Karvelis (1897–1976) – ekonomistas, teisininkas, 1925–1927 m. finansų ministras.

[19] Pijus Andziulis – žr. str. „Jo Malonės Kauno arkivyskupo metropolito Juozapo Skvirecko įsakymu Kauno katalikams" 7 paaiškinimą.

LIUDO NOREIKOS DU BRUOŽU. Publikuota: Sekmadienis. – 1928. – Birž. 3. – Nr. 13. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: VR–14. – P. 75–78 (po tekstu: *Sekmadienis, 1928 m. 13 Nr.)*.

[1] Liudas Noreika – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[2] *M. Yčo straipsnio „L. Aide" Nr. 96* – nurodomas 1928 m. gegužės 31 d. numerio Martyno Yčo straipsnis „A. a. Liudą Noreiką į amžinatvę lydint".

[3] Juozas Kubilius – žr. str. „Kur dingo pirmosios aukos kun. A. Strazdo ir Sim. Daukanto paminklam?" 3 paaiškinimą.

[4] *Basanavičiaus „Sąjungos"* – minima J. Basanavičiaus inicijuota Sąjunga

pagražinimui teisių lietuviškai kalbai Rymo katalikų bažnyčiose Lietuvoje – organizacija, veikusi Vilniaus vyskupijoje 1907–1915 m.

[5] *„in confuso"* (lot.) – neaiškiai.

[6] *„istinno russkije"* (rus.) – tikrieji, grynieji rusai.

[7] *esu matęs Amerikoje* – JAV Vaižgantas lankėsi 1911 m.; tuo metu ten buvo prasidėjusi 1912 m. prezidento rinkimų kampanija.

[8] *Norvegai... visai gera valia nubalsavo* – minimi 1905 m. įvykiai, kai Norvegijos parlamentas nutraukė uniją su Švedija, ir tauta referendumo keliu pasirinko konstitucinės monarchijos valdymo formą.

[9] *Vilimą Urachą Mindaugo II vardu* – turima galvoje istorija su Wilhelmu von Urachu (1864–1930), Würtembergo grafu, kurį 1918.VII.11 Lietuvos Taryba buvo išrinkusi Lietuvos karaliumi (Mindaugu II).

ŠV. PRANCIŠKUS – NUOTAIKOS KEITĖJAS. Publikuota: Šaltinis. – 1928. – Liep. 14. – Nr. 27; liep. 21. – Nr. 28. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] *Šv. Petras siūlo Tiesos ir Dvasios* – nuoroda į N. Testamentą, apaštalo Petro laiškus.

[2] Aštuoni krikščionių kryžiaus žygiai į Jeruzalę, organizuoti Romos popiežių ir V. Europos monarchų, vyko 1096–1270 m.

[3] *Vaikai sudarinėjo savo „kariuomenę"* – kalbama apie 1212 m. organizuotą vadinamąjį Vaikų kryžiaus žygį, kuris baigėsi tūkstančių vaikų žūtimi nepasiekus Jeruzalės.

[4] *Popiežiaus valstybė: ji taip pat dažnai kariavo* – Popiežiaus valstybė (it. *Stato Pontificio*) egzistavo 756–1870 m. vidurio Italijoje; valdoma Romos popiežių, viduramžiais ji darė didelę įtaką politiniam Europos gyvenimui, buvo kryžiaus žygių iniciatorė ir karų dalyvė.

[5] *Umbrijos Asyžius* – Umbrija (Umbria) – istorinė centrinės Italijos sritis; *Asyžius* (Assisi) – jos miestas į šiaurę nuo Romos.

[6] *Eolo arfa* – senovės graikų vėjų dievo Eolo arfa, kuri švelniai skambėjusi tekant saulei ir pučiant menkiausiam vėjeliui.

[7] *ciesorius buvo pakilęs prieš popiežių, kunigaikščiai prieš karalių* – užuomina į XII–XV a. vykusias kovas tarp vadinamųjų gvelfų ir gibelinų – popiežių remiamų didžiųjų Italijos miestų respublikų ir Šventosios Romos imperijos imperatorių šalininkų.

[8] Petras Valdes (mir. 1217) – prancūzų pirklys, humiliatų, arba Lijono vargšų (valdiečių), sektos įkūrėjas.

[9] Gulielmo Divini – vienas pradinio italų literatūros laikotarpio poetų; gyveno XIII a., priklausė pranciškonų judėjimui, kurį šiaurės ir vidurio Italijoje sukėlė Pranciškus Asyžietis.

[10] Dante Alighieri – žr. str. „Idealo istorija" 10 paaiškinimą.

[11] *„Viri litterati"* (lot.) – raštingi, mokyti vyrai.

[12] *„magnus doctor"* (lot.) – didelis mokytojas.

[13] *tebegiedojo himną saulei* – užuomina į Pranciškaus Asyžiečio „Saulės brolio kantiką", vieną žymiausių religinės poezijos kūrinių.

[14] *popiežius Inocentas* – kalbama apie Inocentą III (Lotario di Segni, mir. 1216), popiežių nuo 1198 m.

[15] *Neturėkite nei aukso, nei sidabro...* – pasakymas iš N. Testamento (Mt 10, 9–10).

[16] Tomas Celanietis – italų pranciškonas, apie 1215 m. prisijungęs prie Pranciškaus Asyžiečio, parašęs jo biografiją.

[17] Otonas IV (apie 1180–1218) – vokiečių karalius ir imperatorius nuo 1209 m.; hercogas Leopoldas – greičiausiai minimas Leopoldas VI, Austrijos kunigaikštis 1198–1230 m.

[18] *Magna Charta* (lot.) – didžioji chartija.

[19] *vaizduojamas velnių išvarytoju* – užuomina į vieną iš kanoninių dailės siužetų – šv. Pranciškus išvaro velnius Arezzo mieste.

[20] Giotto di Bondone (1266–1337) – italų protorenesanso tapytojas.

[21] *Šv. Kryžiaus paaukštinimo dieną* – ši diena (Šv. Kryžiaus Išaukštinimas) Bažnyčios minima rugsėjo 14 d.

TAUTININKAI KATALIKAI LEGALŪS VALSTYBEI IR TIKĖJIMUI. Publikuota: LA. – 1928. – Liep. 21. – Nr. 138; liep. 23. – Nr. 139; liep. 24. – Nr. 140; liep. 25. – Nr. 141. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Juozas Kubilius – žr. str. „Kur dingo pirmosios aukos kun. A. Strazdo ir Sim. Daukanto paminklam?" 3 paaiškinimą; Liudas Noreika – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[2] Minimos brošiūros straipsnius žr. šių Raštų 10-ajame („Šventiems daiktams sumišus su svietiškiais") ir šiame, 12-ajame, tome („Rašytinis ir spundos", „Visuomeniniai kunigų darbai", „Plačioji švietimo sritis").

[3] *kun. Maciejevičius* – greičiausiai minimas Stanislavas Maciejevičius – žr. str. „Arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius" 14 paaiškinimą.

[4] *vy budete lovčeje, vy vyigrajete...* (rus.) – jūs busite vikresni – jūs laimėsite; mes būsime vikresni – mes laimėsime.

[5] *Olandijoje suprotestantėjęs caras Petras* – Rusijos caras Petras I, su savo „Didžiąja pasiuntinybe" 1697–1698 m. lankydamasis Vakarų Europoje, ilgiausiai išbuvo Olandijoje, kur mokėsi laivų statybos ir jūrų karybos.

[6] Aukščiausią Rusijos stačiatikių bažnyčios valdymo instituciją – Šventąjį Sinodą – caras Petras I įsteigė 1721 m. Ši valstybinė institucija, vadovaujama iš pasauliečių skiriamo oberprokuroro, veikė iki 1917 m.

[7] Konstantinas Pobedonoscevas (1827–1907) – teisininkas, Maskvos universiteto profesorius, Stačiatikių bažnyčios Sinodo oberprokuroras 1880–1905 m. Pasižymėjo kaip reakcionierius, imperinės politikos ideologas ir vykdytojas.

[8] *„bogoiskatel" eksklierikas Juozas Kubilius* – *bogoiskatel* (rus.) – Dievo ieškotojas; Juozas Kubilius buvo įstojęs į Kauno kunigų seminariją, iš kurios jį pašalino už lietuvišką veiklą.

[9] *„chlestakovai"* – užuomina į Chlestakovą – rusų rašytojo N. Gogolio komedijos „Revizorius" veikėją, apgaviką ir pagyrūną.

[10] *„legkomyslenno"* (rus.) – lengvabūdiškai.

[11] *ad extra* (lot.) – iš šalies.

[12] *„Krikščionis demokratas", 3 nr.* – nurodomas Mykolo Krupavičiaus straipsnis „Trumpa krikščioniškosios demokratijos istorija"; „Krikščionis demokratas" – žurnalas, leistas Kaune 1927–1929 m., jį redagavo M. Krupavičius.

[13] *paskelbdamas naują „Vilniaus Žinių" programą* – minimas Vaižganto straipsnis „Vilniaus žinių" atsišaukimas į didžiumą lietuvių" (žr. šių Raštų 7 t., p. 52–56).

[14] Straipsnį „Kaip aš patekau į „Vilniaus Žinias" žr. šių Raštų 11 t. (p. 407–415).

[15] Vilniuje ėjusį „Lietuvos ūkininką" Antanas Smetona redagavo 1905–1906 m.

[16] Kazimieras Žalys – inžinierius, dirbo „Vilties" redakcijoje, rašė ūkio klausimais.

[17] Juozas Ambraziejus (Ambrozevičius, 1855–1915) – Vilniuje kunigavęs lietuvių veikėjas, spaudos darbuotojas; Jonas Kriaučiūnas – žr. str. „Vilniaus Seimas – pavyzdys gera ir bloga" 2 paaiškinimą; Stanislovas Stakelė – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę; Konstantinas Olšauskas – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" 40 paaiškinimą.

[18] „Sąjunga lietuvių kalbos teisėms ginti Vilniaus bažnyčiose" – žr. str. „Liudo Noreikos du bruožu" 4 paaiškinimą.

[19] „Tautos kelias" – voldemarininkų krypties tautininkų laikraštis, leistas Kaune 1928–1930 m.; redaktorius Antanas Sliesoraitis.

[20] Martynas Yčas – žr. str. „Damininkas Bukantas" 35 paaiškinimą.

[21] Stanislovas Dagilis (1843–1915) – poetas, vertėjas; jo parengtas naujas evangelikų reformatų giesmynas (1653 m. „Knygos nobažnystės" šeštasis leidimas) išėjo 1910 m.

[22] Pranas Dovydaitis – žr. str. „Dabartinis lietuvių jaunimas" 42 paaiškinimą.

[23] *contra fidem... pro fide* (lot.) – prieš tikėjimą... už tikėjimą.

[24] Antanas Maliauskis (1877–1941) – publicistas, visuomenės veikėjas, 1922–1931 m. Kauno universiteto profesorius.

[25] *Počajevo monachų rūšies* – žr. str. „Nebūk automatas" 2 paaiškinimą; *monachų* (rus.) – vienuolių.

[26] *pavedė ją redaguoti Pr. Dovydaičiui* – Pranas Dovydaitis „Viltį" redagavo 1914–1915 m.

[27] Liudas Gira „Vilties" redakcijoje dirbo 1908–1914 m..

[28] Vytautas Bičiūnas – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[29] *(žiūr. jos priedus)* – turimas omenyje nemokamas „Vilties" mokslo ir literatūros priedas", leistas 1913–1915 m.

[30] *contra fidem et bonos mores* (lot.) – prieš tikėjimą ir gerus papročius.

[31] *redaguoti „Tautą", paskui „Trimitą"...* – šiuos leidinius Vaižgantas redagavo 1920 m., pirmąjį – visus metus, kol buvo sustabdytas, antrojo – 2–13 nr.

[32] *Consilium Vigilantiae* (lot.) – budrumo taryba – vyskupijos bažnytinės cenzūros organas.

[33] *„vniešnim vragom"* (rus.) – išorės priešu.

[34] *„vnutrennim vragom"* (rus.) – vidaus priešu.

[35] *pravo–levo* (rus.) – kairę – dešinę.
[36] *Codex Juris Canonici* (lot.) – Kanonų teisės kodeksas – Katalikų Bažnyčios kanonų teisės rinkinys, galiojantis nuo 1918 m.
[37] Leonas XIII – žr. str. „Rašytinis ir spundos" 1 paaiškinimą.

VYTAUTO SUKAKTIS ČIA PAT! Publikuota: LA. – 1928. – Spal. 20. – Nr. 214. Parašas: *Doc. J. Tumas-Vaižgantas, Lietuvai pagražinti draugijos vardu.*
[1] *visos Europos valdovų Lucke patvirtintas karalium* – minimas 1429 m. vykęs Lucko suvažiavimas.
[2] Zigmantas Liuksemburgietis (1361–1437) – Vokietijos karalius ir imperatorius 1410–1437 m., Vengrijos karalius 1387–1437 m.
[3] Augustinas Janulaitis – žr. str. „Trys dienos okupuotoje sostinėje" 22 paaiškinimą; minimas jo veikalas „Iš Bažnyčios istorijos", išleistas 1906 m.; Bazilėjos (Bazelio) Visuotinis Bažnyčios susirinkimas vyko 1431–1449 m.
[4] Kordonu Vaižgantas vadina demarkacinę liniją, skyrusią Nepriklausomą Lietuvą nuo lenkų okupuotos jos dalies. Viešpataujant Vytautui, Lietuvoje buvo pastatyta apie trys dešimtys bažnyčių, iš jų trečdalis Žemaičiuose.
[5] Vladas Braziulevičius (1894–1972) – karininkas, rašytojas, teatralas, 1922–1926 m. Kauno miesto ir apskrities komendantas.
[6] *Atsikėlimo bažnyčiai – paminklui* – minima Prisikėlimo bažnyčia, kurios projektavimo darbai tuo metu vyko.
[7] *Pradžią padarė Maironis* – kalbama apie Maironio dramą „Vytautas pas kryžiuočius" (1925).
[8] Vladas Jurgutis (1885–1966) – kunigas, ekonomistas, Steigiamojo seimo narys, 1922–1929 m. Lietuvos banko valdytojas, 1925–1940 m. Kauno universiteto profesorius.
[9] *Šančiai – karo terminas* – Kauno miesto dalies – Šančių – pavadinimas yra atsiradęs iš toje teritorijoje XVII–XVIII a. buvusių lauko gynybinių įtvirtinimų, vadintų vokišku žodžiu *Schanze* (apkasas; iš jo lenk. *szaniec*, rus. *манец*) pavadinimo.

GERAS KATALIKAS – GERAS PATRIOTAS. Publikuota: Krikščionis demokratas. – 1928. – Nr. 4–5. – P. 131–134. Parašas: *Kan. J. Tumas.*
[1] *Requiem aeternam dona eis, Domine* (lot.) – amžinąjį atilsį duok jiems (mirusiems), Viešpatie.
[2] *Dovydaičiai* – aliuzija į Vincą Dovydaitį (1899–1920) – pirmąjį Nepriklausomybės kovose žuvusį šaulių būrio vadą.
[3] *eo ipso* (lot.) – žr. str. „Dešimtį metų persirgus" 3 paaiškinimą.
[4] *super omnia* (lot.) – aukščiau už viską, visų pirma.
[5] Petras Valentas, Juozas Genys, Mykolas Andriuškevičius – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.
[6] *„Lietuvių kultūros centras Mintaujoje"* – žr. šio tomo apybraižos „Lietuvių kultūros centrai" skyrių „Mintaujoje" (p. 289–302).
[7] *virtutes naturales* (lot.) – natūralios dorybės.

[8] Aleksandras Mohl – žr. str. „Dėl ko nedalyvausime Aušros Vartų paveikslo vainikavime" 6 paaiškinimą.

[9] Aurelijus Palmieri – italų teologas ir publicistas; paskelbė darbų apie katalikų padėtį Rusijoje, rytų Europos kraštus; yra išleistas jo brošiūros apie Suomiją vertimas į lietuvių kalbą (Finlandija. Etnografija, kultūra, tikyba, 1911).

[10] *„samodovlejuščaja"* (rus.) – savaiminė, savaiminga, nepriklausoma.

[11] Janas Baudouinas de Courtenay – žr. str. „Pagarsėjęs chorvedys ir knygnešys Jonas Kumetis" 36 paaiškinimą.

KAUNO MĖZROS. Publikuota: LA. – 1928. – Lapkr. 14. – Nr. 234. Parašas: *Vaižgantas, Lietuvai pagražinti draugijos vardu.*

[1] Eliziejus Draugelis (1888–1981) – gydytojas, visuomenės veikėjas, rašytojas dramaturgas, Steigiamojo, I ir II Seimų narys, vienas Ūkininkų sąjungos pirmininkų.

VYTAUTUI PAGERBTI ARKA. Publikuota: LA. – 1928. – Lapkr. 24. – Nr. 243. Parašas: *Kan. J. Tumas, Lietuvai pagražinti draugijos vardu.*

[1] *esu užsiminęs „L. A." 214 nr.* – nuoroda į straipsnį „Vytauto sukaktis čia pat!"

PROLOGAS „PILĖNŲ KUNIGAIKŠČIUI". Publikuota: LA. – 1928. – Lapkr. 27. – Nr. 245. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Margiris – Pilėnų kunigaikštis, kuris 1336 m., negalėdamas apginti pilies nuo kryžiuočių, kartu su kitais gynėjais susidegino.

[2] *pastoja kelią laisvėjančioms tautoms, kaip Lenkija ukrainiečiams ir gudams* – primenamas istorinis faktas, kaip po I pasaulinio karo atsikūrusi Lenkija siekė prisijungti Ukrainą ir Baltarusiją ir buvo okupavusi nemažą dalį jų vakarinių žemių.

[3] Marcelinas Šikšnys-Šiaulėniškis – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" paaiškinimų pavardžių rodyklę.

[4] Juzefas Ignacas Kraševskis – žr. str. „Nesavaimingi apsisprendimai" 1 paaiškinimą.

[5] „Anafielas" – J. I. Kraševskio poema, kurioje vaizduojama Lietuvos senovė; „Witoldowe boje" (Vytauto žygiai), „Vitolio rauda" – šios poemos dalys.

[6] *„Wieszcz"* (lenk.) – pranašas.

[7] „Kunigas" – J.I. Kraševskio istorinė apysaka, kurios siužetu parašytas „Pilėnų kunigaikštis".

"LIETUVOS AIDO" REDAKCIJAI. Publikuota: LA. – 1928. – Lapkr. 28. – Nr. 246. Parašas: *Gerbdamas Jus, Draugai, Kan. J. Tumas. 1928 m. XI. 21 d.*

[1] *esu apsivylęs dvejetu katalikiškų laikraščių* – greičiausiai tai dienraščiai „Laisvė" ir „Rytas", pirmasis ėjęs 1919–1923, antrasis – 1923–1936 m. Kaune.

[2] *dėjo atvirus paškvilius ant manęs...* – matyt, turima omenyje kun. A. Maliauskio str. „Pragaištingas kan. J. Tumo veikimas", išspausdintas „Laisvėje" 1923 m. birž. 10 d. Nr. 127.

[3] *išpravardžiavo mane „tobulu kunigu"* – užuomina į LA 1928 m. balandžio 16 d. (Nr. 61) nepasirašytą str. „Neapykantos nelaisvėje", kuriame atpasakojama Katalikų veikimo centro konferencija ir jos metu kilęs konfliktas; apie tai žr. šio tomo str. „Laiškas redakcijai" (p. 474).

[4] *Senas Kunigas* – neišaiškintas slapyvardis.

[5] *lues* (lot.) – maras, nelaimė, pražūtis.

[6] *„Politikos ar visuomenės kunigų darbas?"* – žr. str. „Tautininkai katalikai legalūs valstybei ir tikėjimui" 2 paaiškinimą.

[7] *patrimonium sancti Petri* (lot.) – švento Petro palikimas, t.y. Popiežiaus valstybė (žr. str. „Šv. Pranciškus – nuotaikos keitėjas" 4 paaiškinimą); kalbama apie 1870 m. įvykdytą šios valstybės prijungimą prie Italijos; Popiežiaus valstybė, Vatikanas, oficialiai atkurta 1929 m. vad. Laterano susitarimu tarp Italijos vyriausybės ir popiežiaus.

[8] Petras Klimas (1891–1969) – Vasario 16-osios akto signataras, diplomatas, istorikas.

EMANUELIS. Publikuota: Jaunoji karta. – 1928. – Gruod. 15. – Nr. 4. – P. 1–2. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

KASTANTINAS BALTINAS IR VIKTORINAS NORKUS. Publikuota: Kn 2. – P. 172–176. Autorystė nurodoma po antrašte: *Kan. J. Tumas Vaižgantas. Kaunas.* Po tekstu parašymo data: *1925 m.*

[1] Povilas Venckavičius – žr. reportažo „J.E. Valstybės Prezidentas Žemaičiuose" 49 paaiškinimą.

[2] *Kretingos kaliniams* – pagal Rusijos įstatymus dvasininkai paskirtą bausmę turėjo atlikti vienuolyne, Lietuvoje toks vienuolynas kalėjimas buvo Kretingoje.

[3] Adomas Pronckūnas (1872–1904) – knygnešių organizatorius, „Tėvynės sargo" rėmėjas, kunigavo Kaune, Radviliškyje, Žlibinuose, 1896–1898 m. kalintas Kretingos vienuolyne.

[4] *Sk. „Mūsų senovę", 641 p.* – nuoroda į „Mūsų senovėje" 1922 m. Nr. 4 spausdintą straipsnį „Kun. F. Lialis – komandiras ir „Tėvynės sargo" pradžia"; „Mūsų senovė" – žr. apybr. „Lietuvių kultūros centrai" 135 paaiškinimą; Felicijonas Lialis (1870–po 1940) – visuomenės ir spaudos veikėjas, vienas „Tėvynės sargo" steigėjų; 1894–1897 m. kalėjo Kretingos vienuolyne, kunigavo Kupiškyje, Alizavoje, Antašavoje, Papilyje, Pumpėnuose.

ŽODYNĖLIS

abazinis (hibr.) gurguolininkas
aficierius (sl.) karininkas
aktingas, -a veiklus
ale (sl.) bet
antgalvis pavadinimas, antraštė
apgarinimas apsvaiginimas
apsibristi, -brenda, -brido susitepti, suklupti, suklysti
apsiėjimas (sl.) elgesys
apsikepurėti, -ėja, -ėjo užsidengti
aptieka (sl.) vaistinė
atmušti, -a, -ė išspausdinti
atogoda nuovoka
atsirieti, -ja, -jo atsikirsti
augmenynas augmenija, augalija
aversija (lot.) antipatija

balamutyti, -ija, -ijo (sl.) netinkamai ką daryti, klaidinti
bestiališkas (sl.) baisus
by (sl.) bet koks
bielyti, -ija, -ijo (sl.) lupti, dirti
bigoterija (pranc.) perdėtas religingumas
birkavas (sl.) svorio matas (apie 160 kg)
bloznas, -a (sl.) menkas, netikęs
bloznavimas menkinimasis
blūdas (sl.) kvailiojimas, svaičiojimas
blūsti, -ta, blūdo eiti iš proto, klaikti
bočius (sl.) senelis
broma (sl.) vartai
brosva (sl.) rožančius, škaplieriai, kiti smulkūs tikybinės praktikos daiktai

celebra (lot.) mišių apeigos, mišios
cembruvka (sl.) akmeninė krantinė
centralis, -ė centrinis
chlopas (lot.) mužikas, prasčiokas
ciesorius (sl.) monarchas, imperatorius

čekoliadėlė (hibr.) šokoladinis saldainis
čereslas (sl.) diržas pinigams, piniginė
čeveryka (hibr.) kurpė

daboti, -ja, -jo (sl.) žiūrėti, paisyti
daugingas, -a gausus, gausingas
davinys duomuo
delikatnas, -a (sl.) delikatus
dengtukas čerpė
dicinas (lat.) didelis peilis
diktas, -a (germ.) stiprus; stambus, storas
distinktorijos (lot.) skiriamieji ženklai

dyvas (sl.) nuostabus dalykas, keistenybė, stebuklas
dominacija dominavimas
drabnumas (hibr.) tingumas, apsunkimas
dūruoti, -ja, -avo (hibr.) trukti, tęstis
dūšia (sl.) siela

ekertis eketė
ekspertacija (lot.) pažintis, susipažinimas

fabrika (sl.) remontas, tvarkymas
fanaberija (sl.) išdidumas, pasipūtimas
fetuoti, -uoja, -avo (sl.) pagerbti, vaišinti
filiaras (sl.) piliorius
formingas, -a dailus, meniškas
frendzlius (sl.) spurgas, kutas
frizierius (germ.) kirpėjas
frontas fasadas
fundušinis (hibr.) fundacinis
fušeriškas, -a, (hibr.) netikęs, prastas

gastinčius (sl.) dovana
gazinė (hibr.) žibalinė be stiklo lempelė
generalė paskutinis patepimas
gešeftas (germ.) biznis, verslas, sandėris
glencuotas, -a (sl.) nublizgintas
gmina (sl.) bendruomenė, valsčius
gromata (sl.) laiškas, raštas
gulimasis miegamasis
gvaltavoti, -oja, -ojo (sl.) prievartauti

įdomauti, -ja, -avo domėtis
įmonė priemonė
impetas (sl.) smarkumas
ingresas (lot.) naujai paskirto vyskupo iškilmingas įvesdinimas į katedrą
intrūzas (lot.) neprašytas, primestas žmogus

išmislas (sl.) išmonė, prasimanymas
išnešti, išneša, išnešė priimti (nutarimą)
išrišti, išriša, -o išspręsti
išsverti, išsveria, išsvėrė išsikišti, nukabti
iždas mokesčiai

jeibė yda
jupelė (sl.) suknelė
jurisdika žemės plotas, išimtas iš kito pavaldumo žemės

kanauka (sl.) didelis puodelis, ąsotis
kankolynė kukulienė
kapa (lot.) liturginis kunigo apsiaustas
karbatkinis, -ė (sl.) mezginiuotas
kiksas (sl.) žaidimas kortomis
kiksėti, kiksi, -ėjo eiti tankiais žingsniais, vaikščioti
kiksininkas (hibr.) kortininkas
kiltis kilmė
klaupka (hibr.) suolas bažnyčioje
koligacija (lot.) ryšys
koloratė (hibr.) balta kunigų apykaklė
konversuoti, -uoja, -avo (hibr.) bendrauti, kalbėtis
kopula kupolas
kriaučius (sl.) siuvėjas
kromas (sl.) parduotuvė
kromininkas (sl.) krautuvininkas
krotos (sl.) grotos
krumslinė džiova, tuberkuliozė
kulturtrėgeris (germ.) kultūrininkas

laidyti, -ija, -ijo klostyti
laikutinis – laikinas, šalutinis
lankčiuoti, -iuoja, -iavo susilenkti
lemtūta lėtas, nerangus žmogus
lermas (sl.) triukšmas
ligonbutis ligoninė
liubrikas (sl.) pasienio žandaras, akcizininkas
liuosas, -a (germ.) laisvas

liuosuoti, -uoja, -avo (hibr.) laisvinti, atleisti

maliavoti, -oja, -ojo (sl.) dažyti
mandragalvis (hibr.) gudragalvis
maniška (sl.) perkelinė krūtinė su apykakle, nešiojama prie vyriško kostiumo
mantoleta (sl.) trumpa kunigo mantija
maskolis (sl.) rusas
mašastinis, -ė aksominis
mėbliai (sl.) baldai
mėgumas malonumas
melduotis, -jasi, -avosi (hibr.) registruotis, prisistatyti
mėzros poodinės gyvulio mėsos
monas (sl.) apgaulė, vilionė
morai (sl.) pastovas, ant kurio uždedamas karstas
mūka (sl.) nukryžiuoto Kristaus figūra, kančia

nabašninkas (sl.) velionis, mirusysis
namelis priemenė
neapvežėti, -apveža, -ėjo neapkęsti
nedėlia (sl.) sekmadienis
nemint užtai, štai kodėl
nesvietiškas, -a (hibr.) nepaprastas
nuožulnus, -i nuošalus
nusitūrėti, -turi, -ėjo susivaldyti, susilaikyti

obalsis šūkis
obrusitelis (sl.) rusintojas
okolica (sl.) bajorkaimis

pabanga pabaiga
pagalam (lat.) visiškai
painyba painiava
palagas (sl.) kepurės snapelis
paliekonis palikėlis, atsilikėlis
pjaulai – pjuvenos
palocius (sl.) rūmai
paloti, -oja, -ojo lopyti
paltotas paltas
paprikininkavimas kyšininkavimas
parapijonas parapijietis
parėdas (sl.) puošnus rūbas
pasažyras (sl.) keleivis
pasergėti, -i, -ėjo pastebėti, pamatyti
pasiskirti, pasiskiria, -skyrė išsiskirti
pasitiekti, -ia, pasitiekė įsigyti
pasitūrėjimas gyvenimo lygis
pasportas (sl.) pasas
pavelijimas (sl.) leidimas
pelčiai (sl.) rėmai
pentis pintis
peroruoti, -ja, -avo (hibr.) daug kalbėti
plečius (sl.) sklypas
pliūšinti, -a, -o godžiai valgyti
policistas policininkas
potam (sl.) be to, paskui, taip pat
prabočius (sl.) protėvis
pralotas prelatas
pražluginti, -a, -o sužlugdyti
pretenzinis, -ė pretenzingas
prevalencija (lot.) pranašumas, pirmenybė
previdencionalus, -i (lot.) įžvalgus
prietelius (sl.) draugas, bičiulis
prisiduoti, -da, prisidavė prisipažinti
pryskas žr. spryskas
provininkas (sl.) kas nuolat bylinėjasi; teisininkas

rangčiotis, -iojasi, -iojosi varžytis, rungtyniauti
ravas (sl.) griovys
rėdyba (hibr.) įstaiga
repeticija privačios pamokos
revendikavimas (lot.) grąžinimas
ricierius (sl.) riteris
rinštokas (germ.) gatvės griovelis vandeniui nutekėti
rivalizuoti (hibr.) varžytis
rodėti, roda, -ėjo (hibr.) norėtis, geisti
rubežius (sl.) riba, siena
ruina (sl.) griuvėsiai

saldotas (sl.) kareivis
santeklis santaka
santvaras tvoromis aptverta kaimo gatvė
siautėti, -ėja, -ėjo dėvėti, vilkėti
skindelis (germ.) malksna
skliaustas skliautas
spaceras (sl.) pasivaikščiojimas
spaceruoti, -uoja, -avo (hibr.) vaikščioti
spaviedoti, -oja, -ojo (sl.) klausyti išpažinčių
spryskas (sl.) laiptai prieš lauko duris
stacijos (sl.) kryžiaus kelias
staldas (germ.) tvartas
stalė (lot.) garbingas krėslas šalia altoriaus
stancija (sl.) būstinė, patalpa
starosta (sl.) seniūnas
stidenti, -ena, -eno drebėti nuo šalčio
stovyla (sl.) statula
sujamus, -i imlus
sukrainis cukrainis, saldumynas
sukursas (lot.) pagalba, parama
supulti, supuola, supuolė sutapti
susiginti, susigina, susigynė susiginčyti
susikrauti, -na, -krovė susiformuoti
susiprasti, -pranta, -prato susigyventi, sutarti
svavalingas, -a smagus, žaismingas
svietiškas, -a (hibr.) pasaulietinis

šaldiniai valgomieji ledai
šiaučius (sl.) batsiuvys, kurpius
šinkas (sl.) smuklė
šišas įkarštis, užsidegimas
šliūbas (sl.) bažnytinės sutuoktuvių apeigos
šnapsas (germ.) degtinė
štilti, štyla, -o (germ.) tilti, rimti
šūstis krūva
šviečius švietalas, koziris

talarė (lot.) ilgas dvasininko apsiaustas, panašus į sutaną
tarba (sl.) maišelis, krepšys
tifas (sl.) šiltinė
traitkis karštakošis
troškis troškumas, tvankumas
tuteišas, -a (sl.) vietinis

ūlyčia (sl.) kaimo gatvė
uždas mokestis
užvylis nusivylimas

vaduotis, -uojasi, -avosi vadovautis
vagzolas (sl.) geležinkelio stotis
vaidintuvė vaizduotė
vakzolas (sl.) žr. *vagzolas*
varsininkas tapytojas
velyti, -ija, -ijo leisti; linkėti
vyzdys, vyzis žvilgsnis
votyva (lot.) ankstyvosios mišios

zeidelis (germ.) bokalas
zlodiejus (sl.) piktadarys
zokristininkas zakristijonas
zomatas (sl.) mūrinė ar akmeninė tvora

žaliumas (lat.) žalumynas, želdinys
želvys vėžlys
žinduotis žinduolis
žiponas (sl.) švarkas

TURINYS

JAUNAM VEIKĖJUI

STRAIPSNIAI, APYBRAIŽOS, REPORTAŽAI

Vaižgantas

Va-133 Raštai / Vyr. redaktorius V. Vanagas. – V.: LLTI, 2000.

ISBN 9986-513-38-3

T. 12: Publicistika, 1925–1928 / Parengė Eglė Bielskytė, Eligijus Daugnora. – 633, [1] p.: portr. –Bibliogr. paaišk. ir komentarai, p. 547–626. – ISBN 998-513-97-9

Vaižganto Raštų XII tome spausdinama 1925–1928 m. rašytojo publicistika (straipsniai, apybraižos, reportažai), skelbta „Iliustruotoje Lietuvoje", „Jaunojoje Lietuvoje", „Lietuvos aide", „Lietuvos mokykloje", „Tiesos kelyje" ir kt. Tomo pabaigoje – tekstų bibliografija, komentarai, žodynėlis.

UDK 888.2–3

VAIŽGANTAS
RAŠTAI
XII TOMAS

Redaktorius Vytautas Rakauskas
Dailininkas Saulius Chlebinskas
Maketuotoja Vida Daškuvienė

Spaudai parengė ir išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, 2055 Vilnius, tel. 225 332, fax 61 62 54

Spausdino P. Kalibato IĮ „Petro ofsetas"
Žalgirio g. 90, 2005 Vilnius, tel. 73 33 47